

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah Karatay (Üsküdar Üniversitesi)	Prof. Dr. Ali Çağlar (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye Mavili (Biruni Üniversitesi)	Prof. Dr. Ayşe Sezen Serpen (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Betül Altuntaş (Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Prof. Dr. Cengiz Özbesler (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine Özmete (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Gülsüm Çamur Duyan (Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Şahin (Celal Bayar Üniversitesi)	Prof. Dr. Hakan Acar (Liverpool Hope University)
Prof. Dr. Haluk Soydan (University of Southern California)	Prof. Dr. Horst Unbehaun (Technische Hochschule)
Prof. Dr. Işıl Bulut (Başkent Üniversitesi)	Prof. Dr. İlhan Tomanbay (İstinye Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet Galip Yolcuoğlu (Gelişim Üniversitesi)	Prof. Dr. Kamil Alptekin (KTO Karatay Üniversitesi)
Prof. Dr. Kasım Karataş (Hacettepe Üniversitesi)	Prof. Dr. M. Arzu İçağasioğlu Çoban (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Lambert Engelbrecht (Stellenbosch University)	Prof. Dr. Özlem Cankurtaran (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Özlem Karakuş (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Ronald Feldman (Columbia University)
Prof. Dr. Sema Buz (Hacettepe Üniversitesi)	Prof. Dr. Sunay İl (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu (Lefke Avrupa Üniversitesi)	Prof. Dr. Tarık Tuncay (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda Borde (Alice Salomon Hochschule)	Prof. Dr. Vedat Işıkhan (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli Duyan (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Yasemin Özkan (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah Akbaş (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)	Doç. Dr. Ercüment Erbay (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Yıldırım (Ankara Üniversitesi)	Doç. Dr. Gizem Çelik Gümüş (Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç. Dr. Gonca Polat (Ankara Üniversitesi)	Doç. Dr. Melahat Demirbilek (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilgün Küçükkaraca (Hacettepe Üniversitesi)	Doç. Dr. Nur Feyzal Kesen (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuzhan Zengin (Karabük Üniversitesi)	Doç. Dr. Renate Klein (University of Maine)
Doç. Dr. Rıza Gökler (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)	Doç. Dr. Reyhan Atasü Topçuoğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Semra Saruç (Anadolu Üniversitesi)	Doç. Dr. Serap Daşbaş (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Melike Tekindal (Katip Çelebi Üniversitesi)	

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Arzu İçağasioğlu Çoban	Prof. Dr. Kamil Alptekin
Prof. Dr. Kasım Karataş	Prof. Dr. Ömer Özer
Prof. Dr. Tarık Tuncay	Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar
Doç. Dr. Ercüment Erbay	Doç. Dr. Gülsüm Depeli
Doç. Dr. Mahmut Açak	Doç. Dr. Özge Özgür Bayır
Doç. Dr. Rıza Gökler	Doç. Dr. Semra Saruç
Dr. Öğr. Üyesi Buğra Yıldırım	Dr. Öğr. Üyesi Eda Beydili Gürbüz
Dr. Öğr. Üyesi Hüsamettin Çetin	Dr. Öğr. Üyesi Melek Zubaroğlu Yanardağ
Dr. Öğr. Üyesi Meltem Oral	Dr. Öğr. Üyesi Rümeyza Akgün
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Akçay	Dr. Öğr. Üyesi Şeyda Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Görgülü	Dr. Öğr. Üyesi Umut Yanardağ
Dr. Bircan Reçber	Dr. Nurullah Çalış
Dr. Özge Sanem Özateş Gelmez	Dr. Özgür Altındağ
Dr. Seval Bekiroğlu	Dr. Şengül Altan Arslan
Dr. Tahir Emre Gencer	

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of Hacettepe University
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Sunay İL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN
Prof. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Dr. Uğur ÖZDEMİR
Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ
Dr. Gökhan TOPÇU

YAYIN SEKRETERLERİ

Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Arş. Gör. Sibel VURKUN
Arş. Gör. Burcu GENÇ
Arş. Gör. Hakan SAKARYA

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Dr. Gökhan TOPÇU

CİLT/Volume:30 SAYI/Number: 3 AY/Month: Eylül YIL/Year: 2019

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Dört Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

20.09.2019

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-Posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Arastırma/Research

- 767-795** **Mevsimlik Genç Tarım Çalışanları Örneğinde İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Sosyal Hizmet Uygulamalarına Yaklaşım** **Zeynep ŞİMŞEK**
Sema Nur EŞİGÜL
YAGHMAEI
- Approach to Social Work Practices in Occupational Health and Safety in Case of Seasonal Young Agricultural Workers*
- 796-813** **Sosyal Hizmet Bilgisi Üretimi: Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi İncelemesi (1983-2017)** **Melike TEKİNDAL**
Ahmet EGE
Ferman ERİM
- Social Work Knowledge Production: Review of Journal of Society and Social Work (1983-2017)*
- 814-842** **Sosyal Hizmet Lisans Öğrencilerinin Evlat Edinme Yoluyla Kurulmuş Tek Ebeveynli Aileler Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri: Kocaeli Üniversitesi Örneği** **Hüsnünur ASLANTÜRK**
Faruk KOÇ
- View and Opinions of Social Work Undergraduate Student about Single-Parent Families Established through Adoption: Kocaeli University Sample*

843-865

**Sosyal Hizmet Uzmanlarının
Korunmaya Muhtaç Çocuk
Birimlerinde İhmal ve İstismar
Vakalarına Verilen
Hizmetlerin Niteliğine İlişkin
Görüşleri**

*Opinions of Social Workers on
the Quality of Services Provided
for Cases of Neglect and Abuse
in Child Protection Units*

Ayten KAYA KILIÇ
Hasan Hüseyin TEKİN

866-888

**Kadınlarda Bağlanma ve Ruh
Sağlığı Arasındaki İlişkinin
Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla
Değerlendirilmesi**

*Assessment of the Relationship
Between Attachment and
Mental Health on Women from
the Social Work Perspective*

Hacer TAŞKIRAN TEPE
Emine ÖZMETE

889-908

**Mahpusların İntihar
Olasılıklarının Bazı
Değişkenler Açısından
İncelenmesi**

*Suicide Probability of Inmates
According to Some Variables*

Ezgi YAMAN

909-935

**Bir Mücadele Pratiği Olarak
Sosyal Hizmet Uzmanlarının
Örgütlenme Deneyimleri:
İstanbul İli Kapsamında Bir
Analiz**

*The Organization Experiences
of Social Workers as a Combat
Practice: An Alaysis in the
Scope of Istanbul*

Fırat KARÇAL

- 936-964** **Cinsiyet Temelli Bir Savaş:
Kadın Cinayetlerinin Medyada
Temsili Üzerine Bir
Değerlendirme** **Gamze GÜNEŞ
Buğra YILDIRIM**
- A Gender-Based War: An
Assessment on Representation
of Femicide in the Media*
- 965-987** **Suçta Sürüklenmiş Erkek
Çocuklarda Aile Aidiyeti ve
Yaşam Doyumu İlişkisi** **Esin AÇIKEL GÜLEL
Serap DAŞBAŞ**
- Relationship Between Family
Sense of Belonging and Life
Satisfaction of Male Children
who Dragged into Crime*

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

988-1004

Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveynleri Yeniden Düşünmek: Sosyal Hizmet Alanına Bir Katkı

Rethinking Grandparents who Provide Care for Their Grandchildren: A Contribution to Social Work Field

Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ

Zeliha TÖREN

1005-1032

Sosyal Hizmet Süpervizyonu ve Türkiye İçin Öneriler

Supervision in Social Work and Suggestions for Turkey

Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

1033-1051

Araçsal Akıl ve Sosyal Hizmet: Bürokrasi ve Yönetimsellik Bağlamında Bir Değerlendirme

Instrumental Reason and Social Work: An Assessment in the Context of Bureaucracy and Managerialism

Doğa BAŞER

Sinan AKÇAY

1052-1069

“Yeşil” Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet

“Green” Poverty, Environmental Justice and Social Work

Bekir GÜZEL

Sema BUZ

- 1070-1095** **Yetişkin Cinsel Suçluların Sağaltımında Güncel Yaklaşımlar** *Mehmet Serkan DEMİRCİ*
- Current Approaches on the Treatment of Adult Sexual Offenders*
- 1096-1119** **Eşine şiddet Uygulayan Erkekler İin Müdahale Modeli Geliştirme** *Zeynep TURHAN*
- Developing an Intervention Model for Men of Intimate Partner Violence*
- 1120-1141** **Kronik Hastalıklarla Baş Etmede Çoklu Aile Grubu Terapisi Uygulamaları** *Merve Deniz PAK*
- Multiple Family Group Therapy Interventions in Coping with Chronic Diseases*
- 1042-1165** **İrkık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması** *Serhat TEK*
- Anti-Racist Social Work Practice*

Şimşek, Z. ve Eşigül-Yaghmaei, S.N. (2019). Mevsimlik Genç Tarım Çalışanları Örneğinde İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Sosyal Hizmet Uygulamalarına Yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 767-795.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 13.05.2019
Makale Kabul Tarihi: 04.09.2019

MEVSİMLİK GENÇ TARIM ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALANINDA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA YAKLAŞIM

Approach to Social Work Practices in Occupational Health and Safety in Case of Seasonal Young Agricultural Workers

Zeynep Şimşek*

Sema Nur EŞİGÜL YAGHMAEI**

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4572-7137

** Öğ. Gör., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-9767-6554

ÖZET

Sosyal hizmet disiplini, çalışan çocukların artması ve çalışanların çalışma haklarına erişememesi nedeniyle iş sağlığı ve güvenliği alanında müdahale araçlarını geliştirmeye başlamıştır. Tarım sektörü, çocukların en fazla çalıştığı, çalışanların temel ihtiyaçları ve çalışma yaşamının haklarına erişiminin en sınırlı olduğu sektördür. Çalışmada genç çalışanların çalıştıkları işler ve kişi/ortam faktörlerine ilişkin stres düzeyleri saptanarak sosyal hizmet uygulamalarını tartışmak amaçlanmıştır. Kesitsel tipte yürütülen bu çalışmada, 15-18 yaşları arasında mevsimlik tarım işlerinde çalışan 383 genç küme örneklemeyle seçilmiştir (yanıtlama hızı %95,8). Yüz yüze görüşme yöntemiyle Sosyo-demografik Bilgi Formu ve Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği doldurulmuştur. Genç işçilerin %60'ı kadındır. Gençlerin %37'sinin okuma-yazma bilmediği ya da ilkokulu bitirmediği, %95'inin 14 yaşın altında çalışmaya başladığı, yaklaşık %80'inin yaşına uygun olmayan işlerde çalıştığı, %75'inin ise en az bir kez travmatik olay deneyimlediği, %53-81,4 arasında değişen sıklıkta fiziksel, psikososyal ortam ile eğitim ve sağlık durumuna ilişkin stres yaşadıkları belirlenmiştir. Gençlerin %93,7'si çalışma saatlerinin uzun olduğunu bildirmişlerdir. Genç çalışanların %93'ünün sigortasız çalıştığı ve %88,8'inin ücretini tam ve zamanında alamadığı saptanmıştır. Tarım sektörü, kişi/ortam faktörlerine bağlı uzun dönemli

stresin fiziksel, ruhsal ve sosyal etkileri nedeniyle çocukların çalışmaması gereken bir alandır. Çocukların çalışmaması, daha iyi risk yönetimi ve hizmete/çalışma yaşamının sunduğu haklara erişim için mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamaları gereklidir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmet, iş sağlığı ve güvenliği, genç çalışan, mevsimlik tarım işçiliği, çalışma yaşamı, stres

ABSTRACT

The social work discipline has started to develop intervention tools in the area of occupational health and safety due to increased numbers of working children and inability to access to the labour rights. The agricultural sector is the sector in which children work the most and have limited access to the basic needs of workers and the rights of working life. It was aimed to discuss social work practices by determining the stress levels of young workers related to their jobs and individual/environmental factors. In this cross-sectional study 383 young people- between 15-18 ages and working as agricultural workers- were selected by cluster sampling method (response rate was 95,8%). The Socio-demographic Information Form and the Seasonal Agricultural Workers Stress Scale were filled out during face to face interviews. 60% of young workers are women. It was found that 37% of the youth were illiterate or did not finish primary school, 95% of them started to work under 14, about 80% worked in jobs that are not suitable for their ages, 75% of them experienced traumatic events at least once, between 53-81.4% of them reported that they experienced physical, psychosocial and educational and health stresses. 93.7% of youth indicated that work hours are too long. 93% of them worked uninsured, 88.8% of them did not receive their full and timely payment. The agricultural sector is an area where children should not work because of the physical, mental and social effects of long-term stress due to individual / environmental factors. Social work at micro, mezzo and macro levels are required for children not to work, better risk management and enabling access to the life and working rights.

Key Words: Social work, occupational health and safety, young worker, seasonal agricultural work, working life, stress

GİRİŞ

Ekonomik olarak aktif yaşta olan kişilerin zamanlarının yaklaşık üçte birinin iş yerinde geçmesi nedeniyle, iş ve çalışma koşullarının kişinin fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlığına etkisi büyüktür. Büyüme ve gelişimin büyük oranda tamamlandığı bireyler için, iyi çalışma koşulları sosyal koruma statü ve kişisel gelişim fırsatları sağlarken, çalışanı fiziksel ve psikososyal risklerden korumalıdır. Ayrıca, çalışanın sosyal ilişkilerini, kendine güvenini geliştirmeli ve sağlığını olumlu yönde desteklemelidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çalışanların yaklaşık yarısı informal sektörde çalışmakta ve mesleki sağlık ve güvenlik standartlarına erişememektedirler. Kaza, kanser yapıcı etkenlere maruziyet, gürültü ve ergonomik riskler gibi mesleki riskler kronik hastalıkları arttırmakta, çalışanın ve ailesinin karşılaştığı sosyal sorunları artırarak yaşam kalitesini düşürmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere yılda 12,2 milyon insanın aktif çalışma yaşında bulaşıcı olmayan hastalıklar nedeniyle yaşamını kaybettiği, çalışanların %37'sinin sırt ağrısı, %16'sının işitme kaybı, %22'sinin akciğer kanseri dahil diğer kronik akciğer hastalığı, %11'inin astım, %8'inin yaralanma, %2'sinin lösemi ve %8'inin depresyon yaşadığı bildirilmektedir. Ayrıca birçok ülkede işle ilgili sağlık sorunları yıllık gayri safi milli hasılanın %4-6 arasında kaybına neden olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar iş yerinde sağlık ve güvenlik önlemleri alındığında ise hastalık nedeniyle işgünü kayıplarının %27, sağlık harcamalarının da %26 azalacağını göstermektedir ((World Health Organization, WHO. Key facts; Protecting workers' health, 2017).

ILO'ya göre düzgün iş, çalışma hayatında temel haklara, istihdama, sosyal diyaloga ve sosyal korumaya ilişkin haklara erişimin sağlandığı iştir (Perla ve ar., 2015). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlıklı işyeri, "işçilerin ve yöneticilerin, sağlık, güvenlik ve iyilik halini ve işyerinin sürdürülebilirliğini temel alan, fiziksel, psikososyal iyilik halini göz önünde bulunduran, sağlığı korumak ve geliştirmek için sürekli iyileştirmeler yapan ve süreçlerini tanımlayan bir işyeridir" (World Health Organization, WHO. Key facts; Protecting workers' health, 2017).

Tarım sektörü dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üçüncü ana sektördür (TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2018). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarım sektörünün ana işgücünü mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği, kendisine veya bir başkasına ait tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretim faaliyetlerinin herhangi bir aşamasında, ücretli veya yevmiye usulü veya ayni

ödeme karşılığı, sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın, o ülkenin vatandaşı ya da göçmen olup sürekli ya da gezici mevsimlik çalışmadır (Sarper, 2009). Yapılan çalışmalar mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik ve sosyal güvencesizlik, kayıt dışılık, temel çalışma haklarına erişememenin yanı sıra sağlıklı ve güvenli işyerinin sağlanamaması nedeniyle düzgün iş tanımı yanı sıra sağlıklı işyeri kriterlerini de karşılamamaktadır.

Tarım, her yaşta işçiler için 'tehlikeli ve en tehlikeli' işleri kapsamakta olup, dünya genelinde özellikle gelişmekte olan bölgelerde çocuk ve gençlerin en yoğun çalıştığı sektördür (International Labor Organization, ILO Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi 2018). Tüm dünyada 18 yaş altında çalışan çocukların %70'inin tarım iş kolunda çalıştığı tahmin edilmektedir ve diğer iş kollarına göre yaklaşık 7 kat olduğu bildirilmektedir (ILO Global Estimates of Child Labour: Results and trends, 2017b). Tarım sektöründe sık karşılaşılan risk faktörleri: yoğun işgücü göçü; göç döneminde uygun olmayan ulaşım şekline bağlı trafik kazaları; çalışma ve yaşam alanının aynı yer olmasına bağlı biyolojik ve kimyasal riskler nedeniyle gelişen hastalık ve zehirlenmeler; barınma yerlerinin dere/nehir kenarı olmasına bağlı sel gibi doğal afetlere maruz kalma; sosyo-ekonomik durumun düşüklüğüne bağlı sosyal sorunlar; çalışanların çoğunluğunu çocuk ve gençlerin oluşturması nedeniyle risk alma davranışının yüksekliğine bağlı kaza ve yaralanmalar; barınma/beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasındaki güçlüklerle bağlı hastalık, erken ölüm ve sosyal sorunlar; kentsel alanlardan uzakta olma nedeniyle hizmete zamanında erişememe, tarım makineleri ve aletleriyle çalışmaya bağlı kaza ve yaralanmalar; kaymalar, yüksekten düşmeler; aşırı sıcak ya da soğukta açık havada çalışmaya bağlı hastalık ve erken ölümler; fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet; çalışma saatlerinin uzunluğu, ücretlerin düşüklüğü, sigortasız çalışma gibi doğrudan çalışma haklarına erişememe; ayrımcılığa maruz kalma; eğitim ve sağlık haklarına erişememe ve iş sağlığı güvenliği ekipmanlarının sağlanamaması şeklinde sıralanabilir (Arcury ve Quandt, 2007; Donham ve Thelin, 2006; Hansen ve Donohoe, 2003; Hurst, Temrine ve Karl, 2005; Şimşek ve Koruk, 2011; Şimşek, Koruk ve Doni, 2012; Şimşek ve ark., 2015a; Şimşek ve ark., 2015b; Şimşek ve ark., 2016a; Şimşek ve ark., 2016b; Şimşek ve ark., 2017; Yentür ve ark., 2014; Yentür ve ark., 2015; Yentür ve ark., 2017a; Yentür ve ark., 2017b, Gizir ve Aydın, 2006; Koç Yıldırım ve ark., 2016, Goldberg ve Janssen, 2006; Lambert, 1995; Priyadarshi ve ark., 2000; ILO, 2004; Lerro ve ark., 2015; Stallones ve ark., 2016; Şimşek ve ark., 2012; ILO, 2018; Perla ve ark., 2015; Egemen, 2015: 42; Koruk, 2010:18).

Sosyal hizmet mesleği; birey, grup ve toplumların iyilik halleri ile refah düzeylerinin korunması ve geliştirilmesi için çalışan, insan haklarını ve bu haklara erişimi temel alan profesyonel bir meslektir (Aktr: National Association of Social Workers, NASW, 2013: 5 NASW, 2008). Sosyal hizmet disiplini, 20. yüzyılın başlarında sanayi devrimi ile çocuk işçiliğinin artması, çalışanların çalışma yaşamının temel haklarına erişememesine bağlı fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık sorunlarının artması ile çalışma yaşamında önemli ölçüde yer almaya başlamış ve iş sağlığı ve güvenliği alanında organizasyon becerisi, liderliği geliştirme, işçi-işveren ve toplum arasında arabuluculuk, fon sağlama ve yasal düzenlemeleri hazırlama ve kurumları harekete geçirme rol ve fonksiyonlarını üstlenmiştir. Özellikle kimyasal kullanılan fabrikalarda kimyasal maddeye maruz kalmaya bağlı ölüm oranlarının, tekstil ve tarımda çalışanlarda ise yaralanmaların yüksek olması, özellikle tarım sektöründe çalışma yerlerinin şehirlerin dışında olması bu alana ilginin artmasına neden olmuştur (Jankovic ve Doton, 1981: 62-63). Amerika Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW)'nin 2013 yılında yayınladığı rehberde göre sosyal hizmet uzmanlarının iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliği konusunda aktif rol alması gerektiği benimsenerek, temel sorumluluk alanlarının çerçevesi çizilmiştir (NASW, 2013). Bunlar; ortak etik ve yasal düzlemde çalışma yaşamı ve sağlık hizmetlerinde sosyal hizmet uygulamasında sorunların belirlenmesi, biyopsikososyal değerlendirme, bireysel ve toplumsal güçlenmenin sağlanması, müracaatçı ve ailenin süreçlere aktif katılımının sağlanması, sosyal hizmet müdahalesinin vaka yönetimi, sektörlerarası işbirliğinin sağlanması, hizmet haritasının yapılması, iş süreçlerinin ve geçişlerin planlanması, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki uyumun sağlanması ve sürdürülmesi, hizmet süresince bakım planı, hizmet sonrası bakım planlanması, palyatif bakım ve yönetimi, çocuk / yaşlı / engelli gibi risk altındaki grupların belirlenmesi, travma, ihmal, istismar ve sömürünün tanımlanması, krize müdahale, kaynaklara erişimin sağlanması, hak temelli bir anlayışla politikaların ve finansal koşulların oluşturulması, savunuculuk, ekip çalışması, birey-aile-toplum düzeyinde eğitim programlarının oluşturulması, etki değerlendirmesi araştırmalarının yapılması, kaygı ve stresin önlenmesi için birey-aile-toplum düzeyinde ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır (NASW, 2013).

Yasal düzenlemeler on beş yaşını tamamlamış ancak on sekiz yaşını tamamlamamış çalışan çocukları genç işçi olarak tanımlamış ve genç işçilerin yapabilecekleri işleri listelemiştir. Yönetmelikte 2013 yılında yapılan değişiklikle, iş çalışanın yaşına uygun olsa dahi, zararlı ve tehlikeli maddelere, gürültü ve vibrasyona maruziyet ihtimali olan

işlerde, aralıksız ayakta durmayı gerektiren işlerde ve gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işlerde 18 yaşını doldurmayanların çalıştırılmayacağı belirtilmiştir (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2013). Türkiye’de yapılan araştırmalar mevsimlik tarım işlerinde çalışanların yaklaşık %15,8’ inin on beş ile on sekiz yaşlar arası gençlerin oluşturduğunu göstermektedir (Şimşek, 2012a: 2).

Araştırmalar, sektörlerarası fark gözetmeksizin gençlerin ruhsal ve fiziksel sağlığını işyeri ve ortamdaki stres faktörlerinden olumsuz etkilendiğini göstermektedir (Duyar, 2017: 65). Dolayısıyla olumsuz yaşam / çalışma koşulları ve buna bağlı travmatik deneyimler gençlik döneminde ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir (Akdemir ve Çetin, 2008: 6). Mevsimlik tarım işçiliğinde stres faktörleri ile yoğun şekilde karşılaşıldığından, uzun dönemdeki travmatik stres kişilerde sırt ağrısı, diyabet, hipertansiyon, kanser gibi çeşitli fiziksel hastalıklara ek olarak anksiyete, depresyon gibi ruhsal hastalıkların görülme sıklığını arttırmaktadır (Güçlü, 2001: 95; Hiott, Grzywacz, Davis, Quandt and Arcury, 2008: 32; Şimşek, 2017). Çocuk ve gençlerde yapılan araştırmalarda en sık görülen ruhsal bozuklukların sırasıyla dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile depresyon olduğu saptanmıştır (Akdemir ve Çetin, 2008: 9; Görker ve ark., 2004: 106). Ruhsal bozuklukların yaklaşık yarısının 14 yaşından önce geliştiği, bu dönemdeki travmatik deneyimlerin ve yaşam biçiminin hastalık yükünü artırdığı bilinmektedir (Gizir ve Aydın, 2006; Dent, 2008: 7)

Türkiye’de 2016 yılında meydana gelen iş kazaları sonucu hayatını kaybedenlerin %2’sinin 14-15 yaş grubu, %5’inin 16 yaşında, %5’inin 17 yaşında, %15’inin ise 18 yaşında olduğu bildirilmiştir (Akt: TMMOB, 2018: 87 SGK, 2016). Özellikle gelişim çağında olan, risk alma davranışı yüksek olan 15-18 yaşları arasındaki çalışanların süpervizyon altında çalışmaları, işe uyumlarını sağlayacak destekleyici yetişkin ve deneyimli işçilerle çalışmaları önerilmekte, genç işçiler için uygun iş yerleri, iş yeri güvenlik kültürü olan, iyi örnekleri işçilerine örnek veren ve iş sağlığı kurallarının iş yerinde uygulandığı yerler olarak tanımlanmıştır (Keen, Dangerous substances and vulnerable groups).

ILO ’nun 182 No’lu ‘En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi’nde de mevsimlik tarım işçiliği için yapıldığı ortam ve çevresel riskler nedeniyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olduğu bildirilmiş ve 18 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sözleşmeye dayanılarak hazırlanan Aile,

Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nda (2017) da 18 yaş altındaki çocukların mevsimlik tarım işlerinde çalışmasının önlenmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmada mevsimlik tarım işlerinde çalışan genç işçilerin çalıştıkları işler, mesleki yaralanma sıklığı ve kişi/ortam faktörlerine ilişkin stres düzeyleri saptanarak sosyal hizmet müdahalelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Çalışmada epidemiyolojik araştırma tiplerinden kesitsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, etik kurul onayı alındıktan sonra (proje no:2017/20845), Şanlıurfa il merkezinde mevsimlik tarım işçilerinin en yoğun yaşadıkları Eyyübiye ilçesinde yürütülmüştür. Eyyübiye ilçesinde 2017 yılı itibari ile 375.967 kişi yaşamaktadır (TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Sayımı, 2017). Eyyübiye ilçe nüfusunun %60'ı mevsimlik tarım işçisidir (Benek ve Ökten, 2011). Optimum örnek büyüklüğü, %95 güven düzeyinde desen etkisi de dikkate alınarak 400 olarak planlanmıştır. Araştırmanın saha çalışması Şubat 2018'de gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yanıtlama hızı %95,8'dir. Gençlerin %4,2'si ailesel nedenler ve dil engelleri sebebiyle araştırmaya katılmayı kabul etmemişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Sosyo-Demografik Bilgi Formu 4 bölüm 47 sorudan oluşmuştur. Yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni hal, hane içinde konuşulan dil ve yardım alma durumu; anne-babanın öğrenim durumu, anne-babanın hayatta olma durumu, tanı konulmuş hastalık varlığı, sürekli ilaç kullanımı, İSG eğitimi alma durumu, çalışma süresi, tarla-yaşam alanı arasında ulaşım şekli ve süresi, işi bulan kişi, ücretin ödendiği kişi, çalışma öyküsü ve travmatik deneyimleri içermiştir.

Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği (MTİSÖ)

Ölçek, Şimşek ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilmiştir. 48 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Faktör öz değeri 1'in üzerinde 4 faktör, toplam varyansın %70,3'ünü açıklamaktadır. Bunlar; "Fiziksel ortam stres faktörleri", "psiko-sosyal ortam

stres faktörleri”, “sağlık sorunları ve sağlık hizmetine erişime ilişkin stres faktörleri” ve “okul sorunları ve eğitime erişime ilişkin stres faktörleri”dir. Her bir madde 0-‘hiç yaşamadım’, 1-‘stresli değil’, 2-‘biraz stresli’, 3-orta derecede stresli’, 4-‘çok stresli’ şeklinde puanlanmakta olup, ölçekten alınacak en yüksek puan 192, en düşük puan 0’dır. Puan arttıkça stresin arttığı belirlenmiştir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği 0,81 olarak bulunmuştur. Testin tümü için hesaplanan Cronbach Alfa değeri 0,96’dır. Ölçeğin tümü ile alt ölçekler arasındaki korelasyon katsayıları 0, 79 ile 0, 97 arasındadır (Şimşek ve ark., 2016b).

Veri Girişi ve Analizler

Görüşme formları günlük olarak SPSS 24,0 istatistik paket programına girilmiş ve veri kontrolü sonrası analizler yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler yanı sıra, değişken tipine bağlı olarak tekli analizler (t testi, varyans analizi, korelasyon testi) ve değişkenlerin stres düzeyine bağımsız etkisini belirlemek ve karıştırıcı faktörleri kontrol etmek amacıyla çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Mevsimlik Genç Tarım Çalışanlarının Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 1’de mevsimlik genç tarım çalışanlarının demografik ve sosyal özellikleri yer almaktadır. Tabloda izlendiği gibi araştırmaya katılanların %60,6’sının kadın olduğu, %22’sinin 15 yaşını, %40’sinin 16 yaşını ve %39,4’ünün 17 yaşını tamamladığı izlenmektedir. Genç mevsimlik tarım işçilerinin %36,6’sının (kadın %27,9; erkek %9,5) okuma-yazma bilmediği ya da ilkokul mezunu olmadıkları, kadın ve erkekler arasında temel eğitime erişimde anlamlı fark olduğu saptanmıştır ($P<0.05$). Katılımcıların %23’ü sağlığını “kötü” olarak bildirmiştir. Katılımcıların halen %8,1’i epilepsi başta olmak üzere kronik bir hastalık tanısı aldığını ve %2,9’u da düzenli ilaç kullandığını bildirmiştir.

Tablo 1. Mevsimlik Genç Tarım Çalışanlarının Sosyo-demografik Özellikleri

Demografik özellikler	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	232	60,6
Erkek	151	39,4
Yaş		
15,00	83	21,7
16,00	149	38,9
17,00	151	39,4
Öğrenim durumu		
Okuma-yazma bilmiyor	55	14,4
Okuma-yazma biliyor, okula gitmemiş	31	8,1
İlkokul terk	54	14,1
İlkokul mezunu	65	17,0
Ortaokul terk	44	11,5
Ortaokul mezunu	69	18,0
Lise terk	15	3,9
Lise mezunu	25	6,5
Üniversitede okuyor	11	2,9
Sağlık durumu		
Çok kötü	11	2,9
Kötü	77	20,1
İyi	233	60,8
Çok iyi	62	16,2

Mevsimlik Genç Tarım Çalışanlarının Çalıştıkları İşler, Travmatik Deneyimleri ve Stres Kaynakları

Tablo 2'de mevsimlik genç tarım işçilerinin çalışma yaşamıyla ilgili özellikleri verilmiştir. Genç işçilerin %94,8'i 14 yaşını tamamlamadan çalışmaya başlamıştır. Bir yıl içinde ortalama çalışma süresi $5,1 \pm 1,8$ ay olup, %48,6'sı 6 ay ve daha uzun süre farklı şehirlerin tarım alanlarında çalıştığını bildirmiştir. Gençlerin çalıştığı ortalama il sayısı $3,0 \pm 1,6$ 'dır. Yaşadıkları alandan tarlaya ulaşım biçimi incelendiğinde, %35,2'si yürüyerek, yürüyerek gidenlerin yaklaşık %21'i ise 30 dakikadan daha uzun süre yürüdüklerini, diğerleri ise araçla ulaşımını sağladıklarını bildirmişlerdir.

Gençlere çalışma yaşamına ilişkin haklara erişime yönelik sorular sorulduğunda; %11'i 2-4 saatte bir mola verildiğini bildirirken, %88,5'i 5 saat ve üzerinde çalışma sonrası mola verildiğini, %93,7'si çalışma saatlerinin uzun olduğunu, %93'ü sigortasız çalıştığını, %88,8'i ücretini tam ve zamanında alamadığını, sigortalı çalıştığını bildirenler sigorta primlerini kendisinin ödediğini ifade etmiştir. Ayrıca gençlerin %92,4'ü çalışılan süre boyunca tatil verilmediğini bildirmiştir.

Genç işçilerin %62,7'si tarım iş aracı yoluyla işlerini bulduklarını, %69,2'si kabala yöntemiyle çalıştıklarını bildirmişlerdir. Mola vermeden çalışma süresi çalışma biçimine göre analiz edildiğinde kabala yönteminde $6,2 \pm 1,4$ saat, günlük ücretle çalışmada $5,7 \pm 2,0$ saat olup, anlamlı ilişki saptanmıştır ($t=2,33$; $P=0,021$). Genç işlerin %11,5'i ücretin doğrudan kendilerine ödendiğini bildirmişlerdir

Tablo 2. Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Çalışma Yaşamlarına İlişkin Özellikler

Çalışma yaşamı ile ilgili özellikler	Sayı	Yüzde
Tarlada çalışmaya başlama yaşı		
14 yaşını doldurmadan	357	94,8
14 yaşını bitirip, 15 yaşını 6 doldurmadan ve ilköğretimini tamamlamadan		1,6
15 yaşını doldurmuş, 18 yaşını 9 doldurmadan		2,3
Cevapsız	5	1,3

Yılda tarlada çalışma süresi		
1-5 aylar arasında	197	51,4
6-10 aylar arasında	182	47,5
10-11 aylar arasında	4	1,1
Yıl içinde çalışılan tarımsal üretim alanı sayısı		
1-5	352	91,9
6-10	22	5,7
10 ve üzeri	2	0,5
Cevapsız	7	1,8
Yaşama alanı ile çalışma alanı arasında ulaşım şekli		
Araçla	243	63,4
Yürüyerek	135	35,2
Cevapsız	5	1,3
Tarladan yaşam alanına yürüyerek ulaşım süresi (Dakika)		
30 dakika ve altı	107	79,3
31 dakika ve üzeri	28	20,7
Cevapsız	4	1,0
Mola vermeden çalışma süresi		
2-4 saatte bir	42	11,0
5 saat ve üzerinde	339	88,5
Cevapsız	2	0,5
Çalışma haklarına erişim ile ilgili özellikler		
Ücreti tam ve zamanında alamama	340	88,8
Sigortasız çalışma	356	93,0
Uzun çalışma	369	93,7

Tatil olma durumu

Evet	28	7,3
Hayır	354	92,4
Cevapsız	1	0,3

İşi bulan kişi

Tarım iş aracı	240	62,7
Kendisi/aile üyeleri	103	26,9
Akraba/komşu	39	10,2
Cevapsız	1	0,3

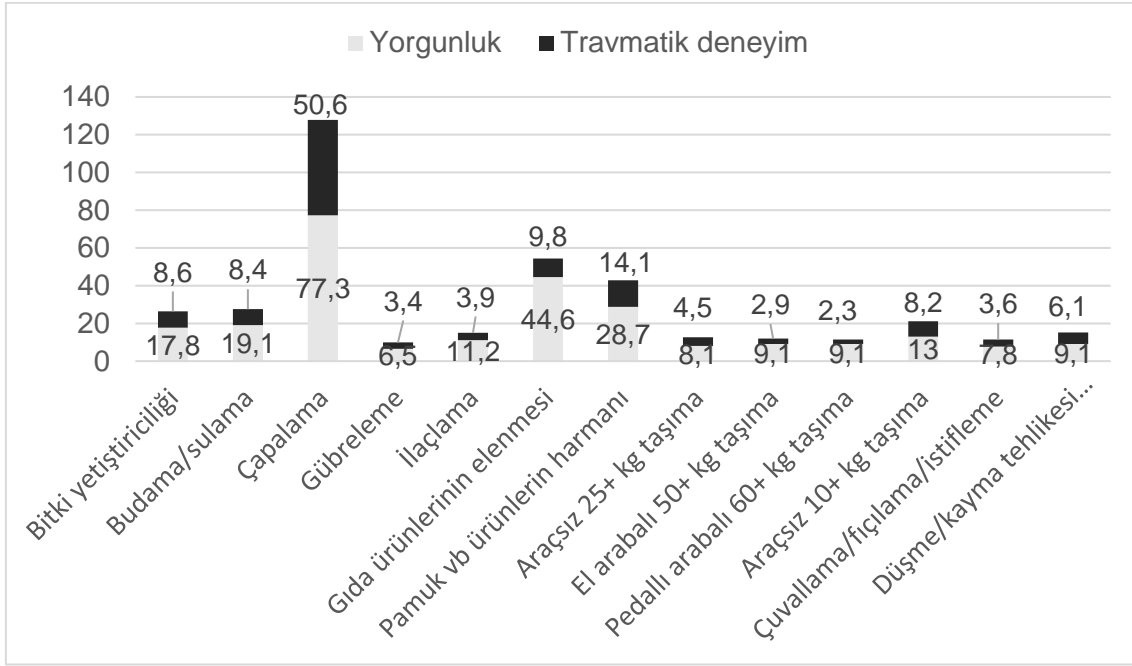
Ücretin ödendiği kişi

Kendisine	44	11,5
Baba	251	65,5
Aile büyüklerinden biri	86	22,5
Cevapsız	2	0,5

Çalışma biçimi

Kabala	265	69,2
Günlük ücret	113	29,5
Cevapsız	5	1,3

Şekil 1'de mevsimlik genç tarım işçilerinin yaptıkları işler ve yorgunluk hissi ile travmatik deneyimleri verilmiştir. Katılımcıların %80,2'si çapalama işleri yaptığını, çapalama işlerinde çalışanların %77,3'ü aşırı yorgunluk hissettiğini, %50,6'sı ise yaralanmasız kaza, yaralanmalı kaza, hastalık ya da fiziksel şiddet veya cinsel şiddet ile karşılaştığını bildirmiştir.

Şekil 1. Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Yaptıkları İşler, Yapılan İşte Yorulma ve Travmatik Deneyim Varlığı

Tablo 3'te izlendiği gibi mevsimlik genç tarım işçilerinin çalışırken karşılaştığı travmatik deneyimler izlenmektedir. Katılımcıların birden fazla seçenek işaretleyebildiği bu soruda; son bir yıl içerisinde yaklaşık %89'u yaralanmalı veya yaralanmasız kaza geçirdiğini bildirmiştir. Katılımcıların %73,4'ü fiziksel şiddete, %60,8'i psikolojik şiddete ve %0,8'i cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.

Gençlere iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimi alma durumları sorulduğunda, hiçbiri İSG adıyla bir eğitim almadığını, %17,2'si aile büyükleri veya diğer çalışanların önerilerini dinlediklerini ifade etmişlerdir.

Travmatik deneyimler ile cinsiyet ve İSG eğitimi alma durumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. ($P>0,05$) Ancak bitirilen okul ile fiziksel ve psikolojik şiddete uğrama sıklığı arasında anlamlı ilişki saptanmış olup ($P<0,05$) eğitim düzeyi yükseldikçe şiddete uğrama sıklığı azalmaktadır. Mevsimlik genç tarım işçilerine çalışırken çok mutlu oldukları/unutamadıkları bir olay yaşama durumları sorulduğunda katılımcıların %91,4'ü "Hayır" cevabını vermiştir.

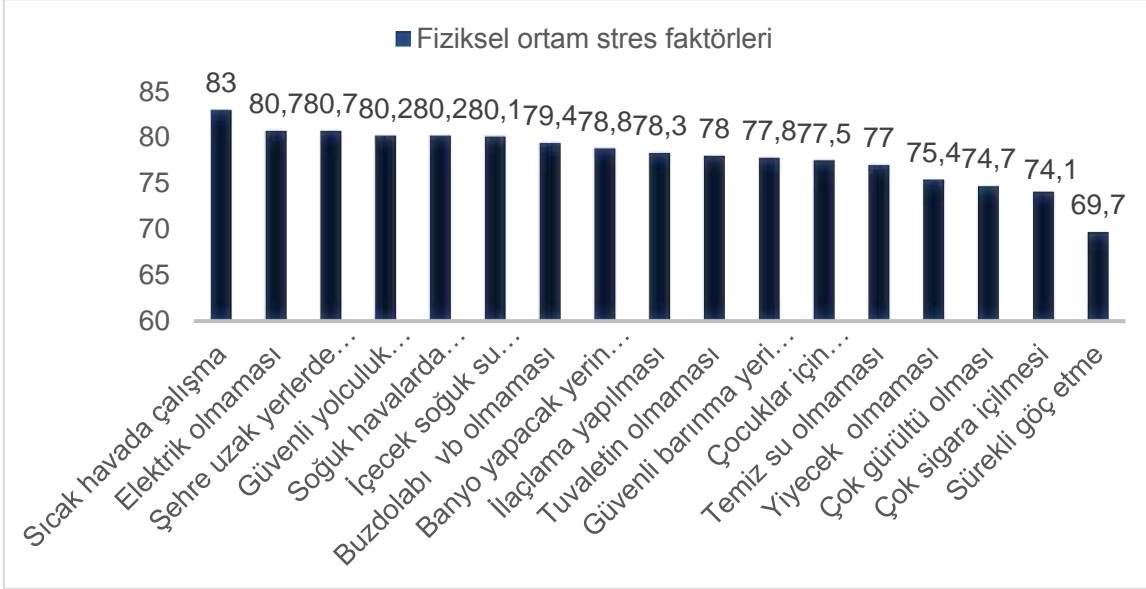
Tablo 3. Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Çalışırken Karşılaştığı Travmatik Deneyimler ve İş Sağlığı/Güvenliği Bilgi Durumları

	Sayı	Yüzde
Mevsimlik Genç Tarım İşçilerinin Çalışırken Travmatik Deneyimleri ve İş Sağlığı/Güvenliği Bilgi Durumları		
Yok	143	37,3
Evet, yaralanmasız kaza	22	5,7
Evet, yaralanmalı kaza	318	83,1
Evet, hastalık	313	81,7
Evet, fiziksel şiddet	281	73,4
Psikolojik şiddet	233	60,8
Cinsel şiddet	3	0,8
Diğer	16	4,2
Yapılan iş ile ilgili sağlık ve güvenlik bilgi durumu		
Bilmiyorum	66	17,2
Çevremin önerilerini dinledim	316	82,5
Cevapsız	1	0,3
TOPLAM	383	100,0

Genç tarım işçilerinin, %3,7'si 'fiziksel ortam faktörleri', %4,2'si 'psikososyal ortam faktörleri', %7,6'sı 'sağlık durumu ve sağlık hizmetlerine erişim' ile ilişkili, %8,4'ü ise 'eğitim sorunları ve eğitime erişime' ilişkin herhangi bir stres yaşamadığını bildirmiştir.

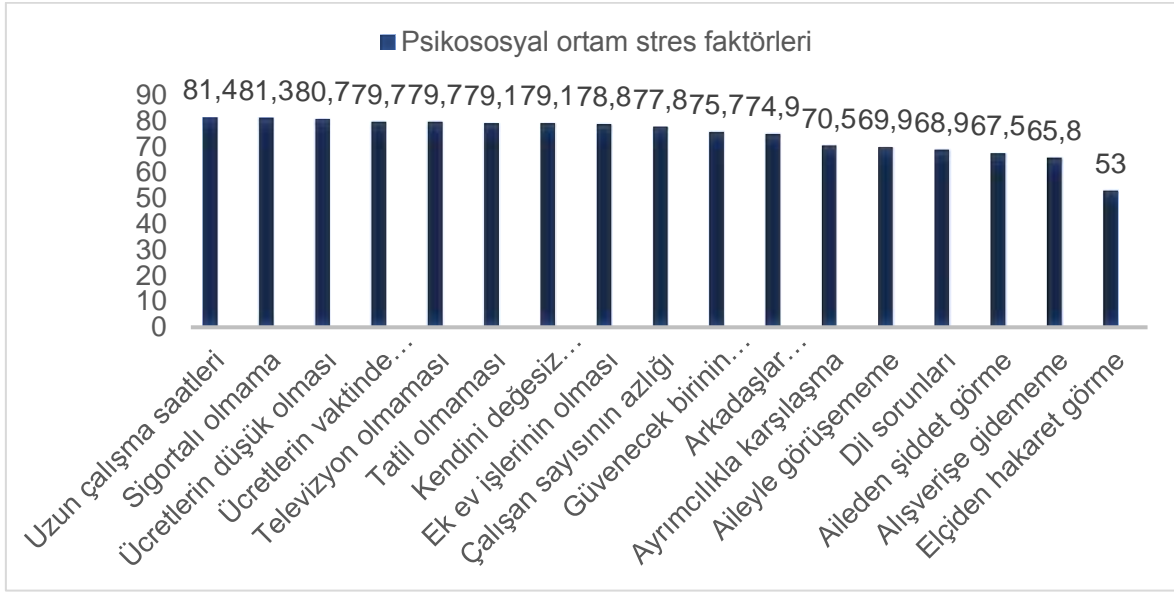
Şekil 2 izlendiği gibi MTİSÖ "fiziksel ortam stres faktörleri" alt boyutuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; sürekli göç etme, sağlıklı ve güvenli barınma yeri olmaması, temiz içme-kullanma suyu olmaması, banyo yapacak yerin olmaması tuvaletin olmaması, elektrik olmaması, güvenli yolculuk yapamama, soğuk havalarda çalışma, sıcak havada çalışma, sıcak havada çalışırken içecek soğuk su bulamama, yiyecekleri saklayacak yer olmaması, gıda maddesi olmaması, şehre uzak yerlerde çalışma, çok sigara içilmesi, çok gürültü olması, ilaçlama yapılması ve çocuklar için güvenli alanların olmamasını içeren fiziksel ortama bağlı stres %69,7-%83 arasındadır ve en çok belirtilen stres

kaynakları sırasıyla sıcak havada çalışma, elektrik olmayışı, şehre uzak yerlerde çalışma, güvenli yolculuk yapamama, soğuk havada çalışma ve sıcak havada çalışırken içecek soğuk su bulamamaktır.

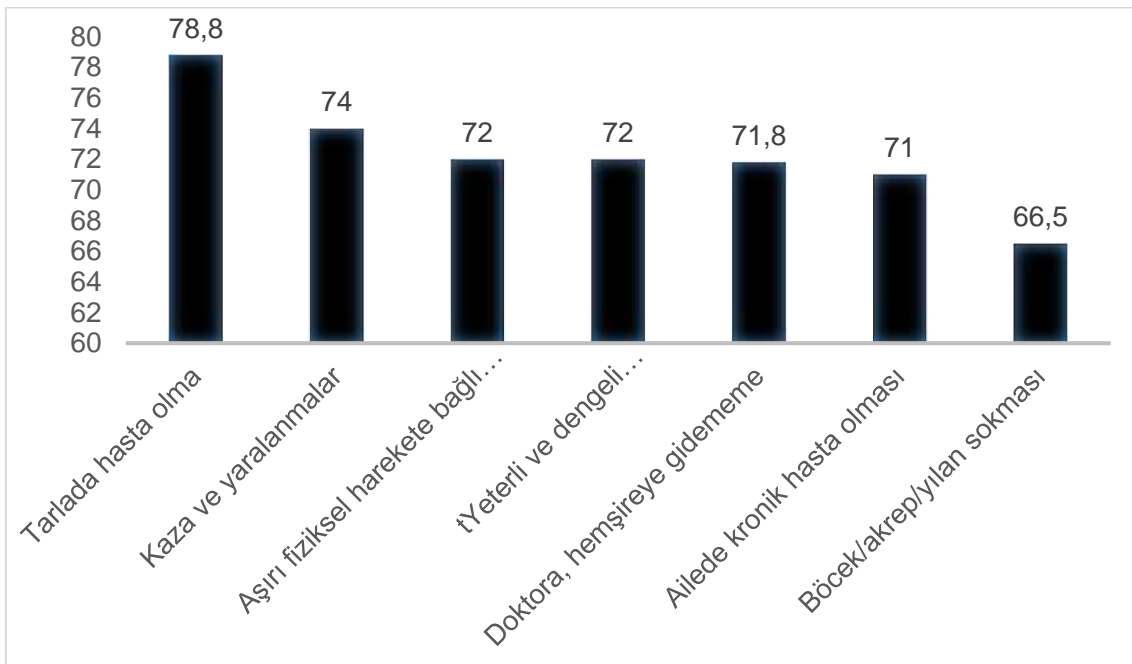
Şekil 2 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Fiziksel Ortama İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Şekil 3'de izlendiği gibi, Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği "psikososyal ortam stres faktörleri" alt boyutuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; sigortalı olmama, çalışacak tarla bulamama, ücretlerin düşük olması, ücretlerin vaktinde ödenmemesi, ailenin arayıp, sormaması, tatil günlerinin olmaması, uzun çalışma saatleri, tarla işlerinin yanı sıra ev işlerinin olması, tarlada işleri yapan kişi sayısının az olması, arkadaş ve komşularla görüşememe, güvенеbileceğim insanların olmaması, tarım işçisi olduğu için kendini değersiz hissetme, dertleşecek/sorunlarımı paylaşacak kimsenin olmaması, televizyon olmaması, alışverişe gidememe, dil sorunları, ayrımcılıkla karşılaşma, tarlada çalışırken eşimden/ailemden dayak yeme, ve tarlada çalışırken yarıcı/elçiden hakaret görmeyi içeren psikososyal ortama bağlı stres %69-%82 arasındadır. Puanlanan stres kaynakları sırasıyla 'çalışacak tarla bulamama, uzun çalışma saatleri, sigortalı olmama, ücretlerin vaktinde ödenmemesi, televizyon olmaması, ücretlerin düşük olması, tatil günlerinin olmaması ve mevsimlik tarım işçisi olduğu için kendini değersiz hissetmek'tir.

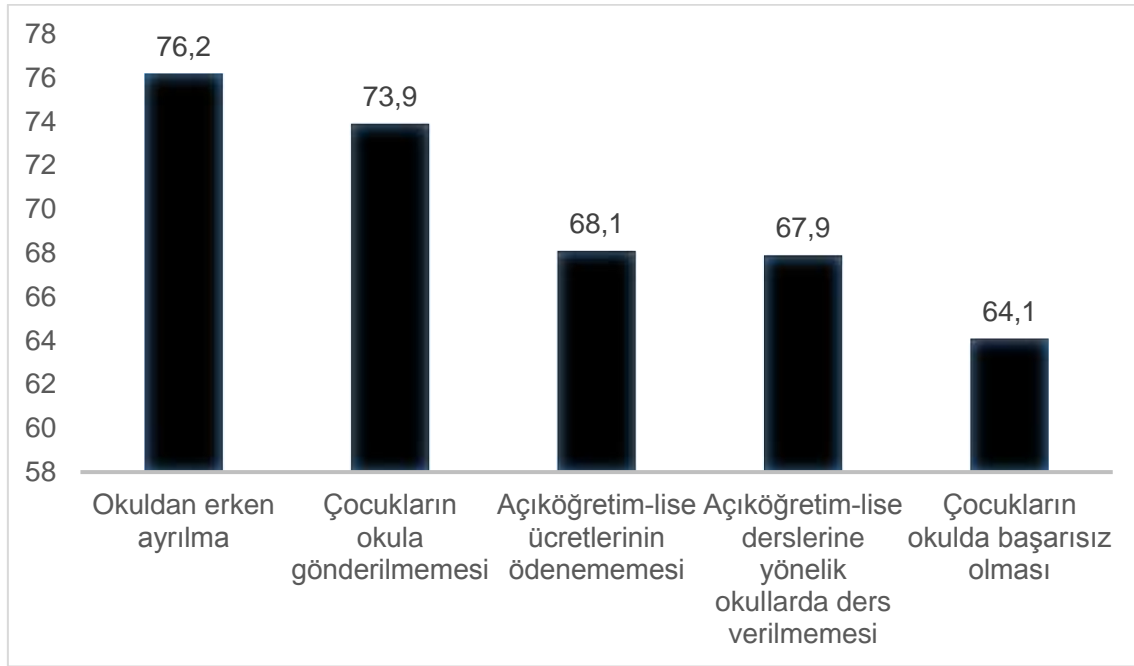
Şekil 3 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Psikososyal Ortama İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Mevsimlik tarım İşçiliği Stres Ölçeği'nin "sağlığa ilişkin stres" alt boyutuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; ağrı, kaza ve yaralanmalar, beslenme, ailede hastalık öyküsü, böcek sokması ve sağlık hizmetlerine erişimi içeren sağlığa ilişkin stres %66,5-%78,8 arasındadır ve en çok belirtilen stres kaynakları sırasıyla tarlada hasta olma, kaza ve yaralanmalar, fiziksel ağrılar, yeterli ve dengeli beslenememe, sağlık hizmetlerine erişememe, ailede hastalık öyküsü bulunması ve böcek,akrep,yılan sokmasıdır (Şekil 4)

Şekil 4 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Sağlığa İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Şekil 5’de gençlerin Mevsimlik Tarım İşçiliği Stres Ölçeği’nin “eğitime ilişkin stres faktörleri” alt boyutuna verdikleri yanıtlar verilmiştir. Okul başarısı, okul terki, çocukların okula gönderilmemesi, açık öğretim sistemi ve eğitim hizmetlerine erişimi içeren eğitime ilişkin stres %64,1-%76,2 arasındadır ve en çok belirtilen stres kaynakları sırasıyla okuldan erken ayrılma, çocukların okula gönderilmemesi, açık öğretim ücretlerinin ödenememesi, açık öğretim derslerinin okullarda öğretilmemesi ve çocukların okulda başarısız olmasıdır.

Şekil 5 Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Bildirdikleri Eğitime İlişkin Stres Kaynaklarının Dağılımı

Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-demografik Özelliklerinin Stres Düzeyi ile İlişkisi

Tablo 4’te gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile MTİSÖ toplam puanına etki izlenmektedir. Cinsiyete ve İSG bilgisi ile MTİSÖ toplam puanı arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($P>0,05$).

Yaş, öğrenim durumu ve sağlık durumu ile MTİSÖ toplam puanı arasında anlamlı ilişki saptanmış olup 16 yaşında olmak, ilköğretim mezunu olmak ve sağlık durumunun kötü olması gruplar arasında anlamlı farkı yaratan faktörler olmuştur ($p<0,05$).

Tablo 4. Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-demografik Özelliklerinin MTSiÖ Toplam Puanına Etkisi

Sosyo-demografik Özellikler	Stres Puan Ort. \pm sd
Cinsiyet	
Kadın	132 \pm 49,6
Erkek	123 \pm 53,0
<i>t;p</i>	1,5; 0,12
Yaş	
15	139,6 \pm 49,0
16	125,4 \pm 52,8
17	126,9 \pm 49,9
<i>f;p</i>	2,37; 0,095
Öğrenim durumu	
Okuma yazma bilmiyor	118,1 \pm 50,6
Okuma yazma biliyor, okula gitmemiş	128,4 \pm 45,3
İlkokul terk	123,9 \pm 52,3
İlkokul mezunu	154,7 \pm 43,5
Ortaokul terk	126,4 \pm 51,0
Ortaokul mezunu ve üstü	123,9 \pm 52,3
<i>f;p</i>	4,4; 0,001
Sağlık durumu	
Çok kötü	114,0 \pm 58,6
Kötü	137,4 \pm 45,7
İyi	133,2 \pm 51,4
Çok iyi	104,7 \pm 48,1
<i>f;p</i>	6,5; 0,000
İSG bilgisi durumu	
Hayır	125,8 \pm 48,8
Evet	129,5 \pm 51,6
<i>t;p</i>	-0,55; 0,583

Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Yaşamına İlişkin Özelliklerinin Stres ile İlişkisi

Tablo 5'te genç mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamı özelliklerinin MTSÖ toplam puanına etkisi izlenmektedir. Tarlada çalışmaya başlama yaşı, yıl içinde tarlada çalışma süresi, yıl içinde çalışılan tarla sayısı, travmatik deneyim varlığı, çalışma haklarına erişim ile MTSÖ toplam puanı arasında anlamlı ilişki saptanmıştır ($P<0,05$). Ancak Çocuk ve Genç İşçi Çalıştırma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te yer alan ve genç işçilerin çalışmasının yasaklandığı işlerde çalışmak ile toplam stres puanı arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 5. Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Yaşamına İlişkin Özelliklerin MTSÖ Toplam Puanına Etkisi

Çalışma yaşamına ilişkin bilgiler	Stres Toplam Puan Ortama \pm sd
Tarlada çalışmaya başlama yaşı	
<i>r;p</i>	-0,109; 0,035
Yıl içinde tarlada çalışma süresi	
<i>r;p</i>	0,095; 0,062
Yıl içinde çalışılan tarla sayısı	
<i>r;p</i>	0,153; 0,062
Travmatik deneyim varlığı	
Var	151,8 \pm 41,2
Yok	104,6 \pm 49,4
<i>t;p</i>	-10,110; 0,000
Çalışma haklarına erişim	
Evet	134,5 \pm 46,0
Hayır	45,2 \pm 52,1
<i>r;p</i>	-9,141; 0,000
Yaşa uygun olmayan işlerde çalışma durumu	
<i>r;p</i>	-0,023; 0,652

Genç Mevsimlik Tarım Çalışanlarının Stres Düzeyleriyle İlişkili Faktörleri

Tablo 6'da genç mevsimlik tarım çalışanlarının stres düzeyleriyle ilişkili faktörlerin regresyon analizi özeti verilmiştir. Regresyon analizine dahil edilen değişkenler genç mevsimlik tarım işçilerinin stres düzeylerinin %35'ini açıklamaktadır. İlkokul mezunu olmak, travmatik olay yaşamış olmak, çalışma haklarına erişememek stres puanını arttıran faktörler olarak bulunmuştur ($P < 0,05$).

Yaş, sağlık durumunun kötü olması, yıl içinde gidilen il sayısı, yıl içinde tarlada çalışılan süre, çalışmaya başlama yaşı ile stres düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. ($P > 0,05$).

Tablo 6. Genç Mevsimlik Tarım İşçilerinin Mesleki Yaralanma Sıklığı ve Kişi/Ortam Faktörlerine İlişkin Stres Düzeyleri Regresyon Analizi Özeti

Değişkenler	B	Sig.
16 yaşında olmak	-0, 145	0, 884
İlkokul mezunu olmak	2, 678	0, 008
Sağlık durumunun kötü olması	0,704	0, 482
Yıl içinde gidilen ortalama il sayısı	0, 650	0, 516
Yılda toplam tarlada çalışma süresi	1, 595	0, 111
Tarlada çalışmaya başlama yaşı	-1, 641	0, 102
Travmatik deneyim varlığı	7, 996	0, 000
Çalışma haklarına erişim	8, 074	0, 000
R²	0,351	

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de ILO'nun 182 Sayılı ve 184 No'lu Sözleşmeleri çerçevesinde hazırlanan "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı" 2017 yılında yürürlüğe girmiş ve temel hedeflerde; sokakta, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde ve mevsimlik gezici tarım işlerinde 18 yaşın altında hiçbir çocuğun çalıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, AÇSHB Çocuk İşçiliği Ulusal Programı Küresel Tahminler ve Eğilimler 2000-2012, 2013; ILO 184 No'lu Tarımda

Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi). Ayrıca Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013) incelendiğinde, gençlerin çalışabilecekleri işler, 'kimyasal maddelerle temasın olmayacağı işler, gelişimi olumsuz etkilemeyecek ağırlıkların taşınması-istiflenmesi işleri, düşme-kayma riski olmayan işler, yaşa bağlı olarak izin verilen işlerden olsalar bile hazırlama, tamamlama ve temizleme işlerinde, alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işlerinde, parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işlerde, gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işlerde, aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işlerde, sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işlerde, radyoaktif maddelere ve zararlı ışınlara maruz kalınması ihtimali olan işlerde, fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işlerde, parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işlerde, eğitim amaçlı işler hariç iş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmesine imkan sağlamayan işlerde, işyeri hekimi raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olan işlerde, eğitim, deneyim eksikliği, güvenlik konusunda dikkat eksikliği getirme ihtimali olan işlerde 18 yaşını doldurmayan işçiler çalıştırılmaz' şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu araştırmada gençlerin tamamına yakını 14 yaşın altında mevsimlik tarım işlerinde çalışmaya başladığını ve halen çalıştıklarını bildirmişlerdir. Diğer araştırmalarda da benzer bulgular paylaşılmıştır (Lordoğlu ve Etiler, 2014; Lordoğlu, 2017; Yentür ve ark., 2014).

Araştırmada, genç mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık %22,5'inin hiç okula gitmediği; %31,1'inin ilkokul terk veya mezunu olduğu; %31,3'ü ise ortaokul mezunu ya da üzerinde olduğu saptanmıştır. Uyan Semerci ve Erdoğan'ın 2017 yılında gerçekleştirdikleri araştırmada, araştırmaya katılan 18 yaş altı grupta, %91'inin 15-18 yaş aralığında olduğu bildirilmiş, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların %34,3'ünün bir okula devam etmediği aktarılmıştır (Uyan Semerci ve Erdoğan, 2017). Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuk ve gençlerin öğrenim durumları incelendiğinde ise, ilköğretim çağında okula devam etme durumları; kız çocukları için %74 ve erkek çocukları için %78, lise çağında ise kız çocuklarında %23 erkeklerde %33'tür 15-19 yaş grubu kadınların %36,2'si hiç okula gitmemiş veya ilköğretim birinci basamak eğitimini tamamlayamamıştır (Şimşek ve ark., 2008). Güvenli ve sağlıklı yaşam alanlarının olmamasına bağlı olarak, çocukların, kaza, yaralanma, yılan-akrep sokmaları başta olmak üzere bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimleri için tehlikeli olan travmatik etki

edebilecek risklerle doğumlarından itibaren karşılaştıkları bildirilmiştir (Görker ve ark., 2004; Lordoğlu, 2017; Selek Öz ve Bulut, 2014; Şimşek ve ark., 2016b; Şimşek ve ark., 2017; TÜİK İşgücü İstatistikleri, Haziran 2018).

Genç mevsimlik tarım işçilerinin travma deneyimlerine bakıldığında, yaralanmasız kaza sıklığı %5,7, yaralanmalı kaza sıklığı %83,1, fiziksel şiddete uğrama %73,4, psikolojik şiddete uğrama %60,8, cinsel şiddete uğrama yaklaşık %1 olarak saptanmıştır. Araştırmada saptanan travmatik deneyime ilişkin bulgular birçok araştırmada benzerdir. (Briere ve Scott, 2017 ;Friedli, 2009; Priyadarshi ve ark., 2000; Şimşek, 2015b;Şimşek, 2014).

Mevsimlik tarımda çalışan gençlerin fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarını temel alan fiziksel ortam koşulları, psiko-sosyal ortam koşulları, sağlık ve eğitime ilişkin stres düzeyleri incelendiğinde, belirtilen tüm alanlarda stres puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Genç çalışanların fiziksel ortam stres faktörleri alt ölçeğinde yer alan her bir madde için %83,0-69,7 arasında stres bildirilmiş, sırasıyla; sıcak havada çalışma, elektrik olmaması, şehre uzak yerlerde çalışma, güvenli yolculuk yapamama, soğuk havada çalışma, içecek soğuk su bulamama, buzdolabı olmaması, ilaçlama yapılması, tuvaletin olmaması, güvenli barınma yeri olmaması, çocuklar için güvenli alanların olmaması, temiz su olmaması, yiyecek olmaması, çalışılan alanların çok gürültülü olması, çok sigara içilmesi ve sürekli göç etmedir. Özellikle suya, banyo ve tuvalete erişememenin %70'lerin üzerinde stresli olarak ifade edilmesi en temel insan haklarına erişilemediğini göstermektedir. Belirtilen faktörlerin çoğunluğunun doğrudan yaşama hakkı ile ilişkili olması, başta sağlıklı ve temiz suya erişimin sağlanması olmak üzere uluslararası ve ulusal yasalarda temel bir insan hakkı olarak devletlerin görevleri arasındadır. Mevsimlik tarım işlerinin açık havada ve çoğunlukla yaz dönemlerinde yapılan bir iş olması nedeniyle ilk sırada sıcak havada çalışırken içecek soğuk suya erişememeleri önemli bir stres kaynağı olarak bildirilmiştir. Türkiye'de de mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik başbakanlık genelgesi yayınlanmıştır (2010/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi; 2017/6 Mevsimlik Tarım İşçileri).

Mevsimlik tarım işçiliği sıcak veya soğuk havada açık alanlarda çalışmayı gerektirmekte olduğundan fiziksel ve ruhsal sağlık açısından risklidir. Araştırma sırasında en fazla bildirilen stres faktörü sıcak havada çalışmaktır. Araştırmaya katılan gençlerin yaklaşık %23'ü sağlığının kötü veya çok kötü olduğunu söylemiştir. Mevsimlik genç tarım işçileri

üzerinde yapılan başka bir çalışmada katılımcıların %68'i sağlıklarının kötü olduğunu bildirmiştir (Şimşek, 2015).

Yapılan çalışmalar uzun süreli strese maruz kalmanın kan basıncını yükselttiğini, iyi huylu kolestrolü düşürdüğünü, tip II diyabete neden olduğunu, kalp krizi ve beyin kanaması riskini arttırdığını, egzama, sedef hastalığı gibi cilt hastalıklarına neden olduğunu, yaşlanmayı hızlandırdığını, büyümeyi yavaşlattığını, öğrenme kapasitesini düşürdüğünü, anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve kronik ağrı bozuklukları ile ilaç veya madde bağımlılığına neden olduğunu bildirmektedir (Hovey ve Seligman, 2006). Stres faktörlerinin yaşamın bütünlüğünü tehdit eder nitelik taşıması, çalışma ortamının fiziksel ve psiko-sosyal stres faktörlerinin kontrolüne yönelik çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir.

Sigortasız ve uzun süreler çalışma, ücreti tam alamama, ayrımcılık, sürekli göç etme, duygusal-fiziksel şiddete maruz kalma, aile ve/veya arkadaşlarla görüşememe psikososyal ortam stres faktörleri olarak belirtilmiştir Araştırmamızda psikososyal ortam stres faktörleri ortalama puanı 50,9 olarak saptanmış olup önceki araştırmalar ile benzerdir (Erçetin, 2014).

Yaşa uygun işlerde çalışmamanın sağlığa olumsuz etkileri yanı sıra, işin yapıldığı fiziksel ortam koşulları, aileden ayrılma, iş yaşamındaki olumsuzluklar, barınma problemleri, ayrımcılık, sürekli göç etme gibi olumsuz yaşam olayları da dikkate alındığında, bu grubun travmatik olaylar açısından öncelikli risk gruplarından biri olduğunu göstermektedir (Briere ve Scott, 2017; Friedli, 2009; Koruk, 2010; Şimşek ve ark., 2016b). Özellikle travmatik olayların yılın ortalama 5 ayı yaşanıyor oluşu; bireysel, çevresel ve sosyal risklerin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesinin ve risk faktörlerinin kontrolüne yönelik müdahalelerin önemini ortaya koymaktadır.

Çalışılan ortam ve çalışana özgü risklerin kontrolü açısından iş sağlığı ve güvenliği bilgisi ve ortam faktörlerinin denetimi travmatik olaylara maruz kalma sıklığını azaltacak önemli bir girişimdir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda risk değerlendirmesi yapılırken genç işçilere yönelik ayrı bir politika oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir (2012/6331 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu) Bu kapsamda yürütülen çalışmalar incelendiğinde genellikle proje niteliğinde olduğu, henüz tüm mevsimlik tarım çalışanlarını kapsamadığı görülmektedir. Tarım alanlarının küçük olması, genellikle aile

işletmesi şeklindeki yapılanmalar tarımda iş sağlığı ve güvenliğine yönelik uygulamaları sınırlamaktadır.

Tarım sektöründe kişi/ortam faktörlerine bağlı stresin uzun dönemli fiziksel, ruhsal ve sosyal etkileri göz önüne alınarak; 18 yaş altı çocukların çalışmasının önlenmesi, kişi/ortam faktörlerinin kontrolü, yaralanmaları ve hastalıkları önlemek için risklerin yönetimi ile hizmete erişimin sağlanmasına yönelik hak temelli ve bütüncül yaklaşımla politikaların geliştirilmesi ve bu süreçte aşağıda mikro, mezo ve makro düzeyde önerilen sosyal hizmet uygulamalarının yürütülmesinin yarar olacağı düşünülmektedir. Bunlar;

1. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma / yaşam alanlarında saha çalışmaları yoluyla risk altındaki grupları belirleme,
2. Risk altındaki gruplar için hizmet verdiği il/ilçede yürütülen çalışmaları haritalama ve hizmete erişimi sağlama,
3. Fiziksel, ruhsal ve sosyal sorunlara neden olabilecek riskleri belirleme ve kontrol altına almak amacıyla oluşturulan ekiplerde yer alma ve ekip üyelerini harekete geçirme,
4. Mevsimlik tarım işçiliğinin bir iş olduğu farkındalığını geliştirerek, yaşama ve çalışma haklarına erişimlerinin sağlanması için mevcut yasal düzenlemelerde tanımlanan süreçlerin/işlerin yapılabilmesi için sektörleri harekete geçirme,
5. Çalışma alanlarında çocukların çalışmalarının önlenmesi için riskler ve sağlık/sosyal sorunlar arasındaki ilişkileri içselleştirecek şekilde aile, çocuk/genç, öğretmen, tarım iş aracısı, işveren gibi işle ilgili tarafların eğitim çalışmalarını planlama, uygulamaya katılma ve etki değerlendirmelerini yapma,
6. Tarım sektöründe çalışan çocuk ve gençlerin eğitime devam edebilmesi için erişilebilir, kabul edilebilir ve uygun bakım (kısa dönemli koruyucu aile sistemi, çalışma alanlarında erişilebilir ve uygun kreş hizmeti vb) ve eğitim modellerini geliştirme ve uygulanmasını sağlama,
7. Çalışanların temiz su, güvenli ve sağlıklı barınma, atıkların kontrolü, yemek, güvenli ulaşım gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik mevzuatın uygulanması için savunuculuk yoluyla sektörler arasında koordinasyonu sağlama,
8. Çalışma yaşamının sunduğu haklara erişimi sağlamak için tarım sektörüne uygun şikâyet mekanizmalarının güçlendirilmesini, uygulanmasını ve kabul edilebilirliğini sağlama,

9. Çalışanların ortam koşullarına bağlı fiziksel ve ruhsal sağlıklarını korumak için ILO'nun 184 sayılı sözleşmesinin imzalanması ve çiftçi destekleme sistemi üzerinden sağlıklı yaşam/barınma/çalışma haklarına erişimin ön koşul haline getirilmesi için savunuculuk çalışmaları,
10. Mevsimlik tarım işgücünün yaşama ve çalışma haklarına erişimine yönelik bireysel ve toplumsal güçlendirme çalışmalarına kanıt oluşturacak nitelikte sosyal hizmet araştırmalarının yürütmesidir.

KAYNAKÇA

- 2003/4857 İş Kanunu. (2003). *T.C. Resmî Gazete*, Kanun No. 4857. Kabul Tarihi: 22.5.2003
- 2010/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi 2010/6. *T.C. Resmî Gazete*, 24 Mart 2010 Çarşamba. Sayı: 27531. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100324-15.htm>. Erişim tarihi: 18.03.2019
- 2012/6331 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012). *T.C. Resmî Gazete*, 30 Haziran 2012 Cumartesi. Sayı: 28339. Kanun No. 6331, Kabul Tarihi: 20.6.2012
- 2017/6 Mevsimlik Tarım İşçileri, *T.C. Resmî Gazete*, 2017/6. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf>. Erişim tarihi: 18.03.2019
- Akdemir, D. ve Çeitn, F.Ç. (2008). Çocuk ve ergen psikiyatrisi bölümüne başvuran ergenlerin klinik özellikleri. *Çocuk e Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(1), 5-13.
- Arcury, T. A. ve Quandt, S. A. (2007). Delivery of health services to migrant and seasonal farm workers. *Annual Review of Public Health*, 28, 345–363.
- Bakırcı, N. (2015). Tarımda Çalışanların Sağlığı ve Güvenliği. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 11(39).
- Benek, S. ve Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(2), 653-676.
- Briere, J., N. ve Scott, C. (2017). Travma Terapisinin İlkeleri Belirtiler, Değerlendirme ve Tedavi İçin Bir Kılavuz- DSM-5 İçin Güncellenmiş. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul. 9786053994602
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, AÇSHB. Çocuk İşçiliği Ulusal Programı Küresel Tahminler ve Eğilimler 2000-2012 (ILO-IPEC, 2013).
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004). *T.C Resmî Gazete*, 25425,06.04.2004.
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013). *T.C Resmî Gazete*, 28566,21.02.2013

- Dent, M. (2008). Promoting resilience in the millennial adolescent: The lighthouse model.
- Donham, K. J. ve Thelin, A. (2006). Agricultural medicine: Occupational and environmental health for the health professions. Ames, IA: Wiley-Blackwell.
- Duyar, İ. (2017). Çalıştırılan Çocukların Bedensel Gelişimi ve Sağlık Sorunları. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 16(62-63).
- Egemen, E. A. (2015). Mevsimlik tarım işçileri ve barınma sorunları (*Doctoral dissertation*, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Erçetin Yaşar, G. (2014). Mevsimlik Genç Tarım İşçisi kadınların Menstrüal Siklus Özellikleri (*Master dissertataion*, Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Friedli, L. (2009). Mental health, resilience and inequalities. WHO. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/100821/E92227.pdf. Erişim tarihi: 17.02.2018
- Gizir, C. A. ve Aydın, G. (2006). Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği'nin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 87-99.
- Görker I., Korkmazlar Ü., Durukan M. ve ark. (2004) Çocuk ve ergen psikiyatri kliniğine başvuran ergenlerde belirti ve tanı dağılımı. *Klinik Psikiyatri*, 7.103-110.
- Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 21(1),91-109.
- Hansen, E. ve Donohoe, M. (2003). Health issues of migrant and seasonal farmworkers. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 14, 153–164.
- Hayata Destek Derneği. (2016). Bu İş Çocuk Oyunağı Değil. E Bülten, (1).
- Hiott, A. E., Grzywacz, J. G., Davis, S. W., Quandt, S. A. & Arcury, T. A. (2008). Migrant farmworker stress: mental health implications. *The Journal of Rural Health*, 24(1), 32-39.
- Hovey,J., D. ve Seligman, L., D. (2006). The Mental Health of Agricultural Workers. Agricultural Medicine. *Springer Sciences+Business Media, Inc*, New York ISBN 10:0 -387-25425-0.
- Hurst, P., Termine, P. ve Karl, M. (2005). Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. *International Labour Organization, Food and Agriculture Organization, International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Associations*. Erişim adresi: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/af164e/af164e00.pdf>. Erişim tarihi: 16.03. 2018
- International Labor Organization, ILO. (2018). Genç İşçilerin Sağlık ve Güvenliğinin İyileştirilmesi, Birinci Baskı. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@ilo-ankara/documents/publication/wcms_627045.pdf (Erişim Tarihi, 10.10.2018).
- ILO 138 No'lu İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi
- ILO 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi
- ILO 184 No'lu Tarımda Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi
- ILO. (2004). Towards a fair deal for migrant workers in the global economy. *Geneva, Switzerland*.

- ILO. (2017a). Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a better working future. *Geneva: International Labour Organisation.*
- ILO. (2017b). Global Estimates of Child Labour: Results and trends, 2012-2016. *Geneva: International Labour Organisation.*
- Jankovic, J. & Dotson, D. (1981). Social work response to problems of occupational health. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 8, 62.
- Keen, C. Dangerous substances and vulnerable groups. https://oshwiki.eu/wiki/Dangerous_substances_and_vulnerable_groups. Erişim tarihi:10.05.2018
- Koç Yıldırım, P., Yıldırım, E., Otrar, M. ve Şirin, A. (2016). Ergenlerde Psikolojik Dayanıklılık ile Benlik Kurgusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42 (42), 277-297. <http://dergipark.gov.tr/maruaebd/issue/16987/177526>. Erişim tarihi: 22.02.2019
- Koruk, İ. (2010). İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 10(38).
- Lambert, M. I. (1995). Migrant and seasonal farm worker women. *Journal of Obstetric and Neonatal Nursing*, 24, 265–268.
- Lerro, C.C., Koutros, S., Andreotti, G., Friesen, M.C., Alavanja, M.C., Blair A. ve ark. (2015). Organophosphate insecticide use and cancer incidence among spouses of pesticide applicators in the Agricultural Health Study. *Occup Environ Med*, 72:736–744.
- Lordoğlu, K. ve Etiler, N. (2014). Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 41(2).
- Lordoğlu, K. (2017). Türkiye’de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 16(62-63).
- National Association of Social Workers. (2013). Guidelines for Social Work Safety in the Workplace. *National Association of Social Workers Publications*, 2013.
- Perla, M. E., Iman, E., Campos, L., Perkins, A., Liebman, A. K., Miller, M. E. ve Karr, C. J. (2015). Agricultural occupational health and safety perspectives among Latino-American youth. *Journal of agromedicine*, 20(2), 167-177.
- Priyadarshi, A., Khuder S.A., Schaub E.A. v Shrivastaba S. (2000). A Meta-Analysis of Parkinson's Disease and Exposure to Pesticides. *Neurotoxicology*, 21: 435–440.
- Sarper, S.; İş Hukuku, *Beta Yayınları*, İstanbul, 2009, s. 231.
- Selek Öz, C. (2016). Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları. *Türktob Dergisi*, 16, 13-15.
- Selek Öz, C. & Bulut, E. (2014). ‘Düzgün İş’ Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 99121.
- Stallones, L. Ve Beseler, C.L. (2016). Assessing the Connection Between Organophosphate Pesticide Poisoning and Mental Health: A Comparison of Neuropsychological Symptoms From Clinical Observations, Animal Models and Epidemiological studies. *Cortex*, 74:405-416.

- Şimşek, Z. (2018). Sağlıklı Davranış Kazandırma Modelleri (2. Uluslararası Mesleki ve Çevresel Hastalıklar Kongresi, 4-8 Mart 2018, Antalya-Türkiye, Bildiri kitabı (ss: 75-76).
- Şimşek, Z., Kara, B., Yaşar, G. ve Yıldırımkaaya, G. (2015a). Mevsimlik tarım işçisi gençlerin adolesan dönemde büyüme-gelişmeye yönelik endişeleri ve sağlık hizmeti kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(3), 189-197.
- Şimşek, Z. (2015). Tarımda Çalışanların Sağlık Sorunları ve Risk Altındaki Gruplar Üreme Sağlığı Sorunlarına Bütüncül Yaklaşım Mezuniyet Öncesi Eğitim Modülü. *Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Şanlıurfa.
- Şimşek, Z., Ersin, F. ve Kırmızıtoprak, E. (2016b). Development of the Seasonal Migrant Agricultural Worker Stress Scale in Sanliurfa, Southeast Turkey. *Journal of agromedicine*, 21(1), 56-60.
- Şimşek, Z., Ökten, Ş., Yıldırımkaaya, G., Kara, B. ve Erçetin, G. (2015b). A call to action: Overcoming health inequality; comparative health indicators and service needs of seasonal agricultural migratory families in Turkey. *Turkish Journal of Occupational/Environmental Medicine and Safety*, 1(2).
- Şimşek, Z., Keklik, A. Z., Demir, C. ve Münir, K. M. (2017). Prevalence and predictors of mental health among farmworkers in Southeastern Anatolia of Turkey. *International Journal of Environmental and Agriculture Research*, 3(1), 21-29.
- Şimşek, Z., Ak, D., Altındağ, A. ve Güneş, M. (2008). Prevalence and predictors of mental disorders among women in Sanliurfa, Southeastern Turkey. *Journal of Public Health*, 30(4), 487-493.
- Şimşek, Z., Kara, B., Ersin, F., Ökten, Ş. ve Yıldırımkaaya, G. (2016a). Prevalence of violence: male and female seasonal agricultural workers' approach to violence in Turkey. *Soc Work Public Health*, 31(7), 626-637.
- Şimşek, Z. (2012a). Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması. Ankara: *Harran Üniversitesi Tıp Sağlığı Anabilim Dalı ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu*.
- Şimşek, Z. (2014). Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Tarımda Çalışanların Sağlığı Araştırması. *Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Şanlıurfa: 1.
- Şimşek, Z. (2013). Sağlığı Geliştirmenin Tarihsel Gelişimi ve Örneklerle Sağlığı Geliştirme Stratejileri. *TAF Prev Med Bull* 2013; 12(3):343-358.
- Şimşek, Z. (2012b). Tarım Çalışanlarında Psiko-Sosyal Sorunlar ve Koruma. *I. Tarım Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu Çevresel ve Mesleki Riskler 6-7 Nisan 2012 Şanlıurfa-Türkiye Bildiri Kitabı*, (ss. 77-79).
- Şimşek Z. (2017). Tarım sektöründe çalışan sağlığı ve güvenliği hizmetleri. *Türkiye Klinikleri J Public Health Special Topics*, 3(3):174-180.

- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK. (2012) Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2012 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>. Erişim tarihi: 03.03.2019
- TÜİK. (2018). İşgücü İstatistikleri, Haziran 2018.
- TÜİK. (2017). Adrese Dayalı Nüfus Sayımı.
- Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği, TMMOB. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Raporu. <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/ISG%20raporu%202018.pdf>. Erişim tarihi: 16.08.2018
- World Health Organization, WHO. Key facts; Protecting workers' health. 30 November 2017, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/protecting-workers'-health>. Erişim tarihi: 23.04.2019.)
- WHO Sağlığın 5 anahtarı, Erişim tarihi 14.09.2018
- Uyan Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2017). Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum-Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları. *İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Yentür, D. N., Simsek, Z., Keklik, Z., Gurses, G. ve Zeyrek, F.Y. (2014). Epidemiology of hepatitis B in the reproductive-age female farmworkers of southeastern Turkey. *Hepat Montly*, 23, 14(11).
- Yentür, D. N., Simsek, Z., Gurses, G., Yıldız, Z. F. ve Demir, C. (2015). Prevalence and associated risk factors of *Toxoplasma gondii* in female farmworkers of southeastern Turkey. *J Infect Dev Ctries*, 5, 9(1), 87-93.
- Yentür, D.N., Gurses, G., Simsek, Z., Yıldız, Z.F. ve Yaşar, G. (2017a). Investigation of brucellosis in a female agricultural population in Turkey. *Tropical Doctor*, 47(2), 132-136.
- Yentür, D.N., Şimşek, Z., Gürses, G., Yıldız, Z.F. ve Akbaba, M. (2017b). The knowledge and high seroprevalence of hepatitis A in a high-risk group (agricultural reproductive-aged women) in the southeastern region of Turkey. *Turk J Med Sci*, 3;47(4), 1055-1060.

Tekindal, M., Ege, A. ve Erim, F. (2019). Sosyal Hizmet Bilgisi Üretimi: Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi İncelemesi (1983-2017). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 796-813.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 07.03.2019

Makale Kabul Tarihi: 02.08.2019

SOSYAL HİZMET BİLGİSİ ÜRETİMİ: TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ İNCELEMESİ (1983-2017)

Social Work Knowledge Production: Review of Journal of Society and Social Work (1983-2017)

Melike TEKİNDAL*

Ahmet EGE**

Ferman ERİM***

*Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3453-3273

**Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4805-8100

**Arş. Gör. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4994-4016

ÖZET

Bu çalışmada akademik bir disiplin ve uygulamalı bir meslek olan sosyal hizmetin bilgi üretiminde önemli rol oynayan Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi'nde yayınlanan (1983-2017) makalelerin bazı değişkenler açısından incelenmesi ve makale başlıklarından yararlanarak, dergide en çok konu edilen kelime/kavramların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmada nicel içerik analizi yapılmıştır. Öncelikle Dergi'de yayınlanan makalelerin tanıtıcı bilgilerine (yılı, türü, yazı dili, yazar sayısı, yazarların sosyal hizmetle ilişkisi) yer verilmiş sonrasında ise makalelerin başlıklarında geçen kelimelerin sıklığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda, Dergide çok derleme makale yazılmış olduğu ve araştırma tasarımı açısından da en çok nicel tasarım kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Dergide en çok Türkçe ve tek yazarlı makaleler yer almıştır. Ayrıca makaleler en çok sosyal hizmet bölümü akademisyenleri tarafından yazılmıştır. Makalelerin başlıkları üzerinden kelime taraması yapıldığında “sosyal” ve “hizmet” kelimelerinden sonra en sık kullanılan kelimelerin “çocuk” ve “aile” kelimeleri olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi'nde en çok çocuk ve aile refahı bağlamında çalışmalar yer almaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, üretilen sosyal hizmet bilgileri, özel

gruplar odağında incelenebilir, anahtar kelimeler üzerinden çalışılabilir ve sosyal hizmet alanında üretilen farklı akademik dergilerin taraması yapılabilir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmet, toplum ve sosyal hizmet dergisi, bilgi üretimi.

ABSTRACT

This study examines the articles published in the Journal of Society and Social Work (1983-2017) to identify most of the frequently addressed terms and concepts. To accomplish this, the research uses quantitative content analysis and surveys the articles and their titles with respect to selected variables. First, descriptive review on articles' publication year, genre, and language, as well as the number of authors and their relation to social work are provided. Second, the frequency of the words in the article titles is analyzed. The results show that a substantial number of articles are review articles, the most frequently utilized research design is quantitative, and the majority of the articles are in Turkish and have a single author. Moreover, the articles are mostly published by scholars affiliated with the social work departments. The analysis of the word counts indicates that, following "social" and "work", "child" and "family" are the most frequently used terms in the titles. Thus, most of the articles published in the Journal of Society and Social Work are based on studies on child and family welfare. Future studies could analyze the production of knowledge in social work with a focus on specific groups, explore keywords, and review different social work journals.

Keywords: Social work, Journal of Society and Social Work, knowledge production.

GİRİŞ

Sosyal hizmet hem uygulama hem de teori açısından sosyal bilimler içerisinde bilgi üretimine fazlaca katkı sağlama avantajına sahiptir. Sosyal hizmet mikro, mezzo, makro uygulama düzeylerinde, müracaatçıların gereksinimlerini karşılayabilecek hizmetleri üretmek ve mesleki ve bilimsel kimliğini geliştirmek için bilgi üretimini sürekli hale getirmesi gereken bir meslektir. Akademik bir disiplin ve uygulamalı bir meslek olarak sosyal hizmetin gelişimi bu sürekliliğe bağlıdır.

Bu açıdan sosyal hizmet bilgisinin üretilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. İnsana ilişkin olan sorunların karmaşık yapısı, en başta bir bilgi üretimi sürecini ve bilgilerin güncellenmesi ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle teori ve pratik ya da akademik disiplin ve uygulamalı bir meslek olmak arasındaki köprünün kurulmasında bilgilerin üretilmesi, bunların bilimsel yayınlar aracılığıyla paylaşılması ve bunlara ilişkin yapılacak değerlendirmeler önem taşımaktadır.

Sosyal hizmet bilgisi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde akademik olarak üretilmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal hizmet ile ilgili dergiler incelendiğinde; adında “sosyal hizmet (social work)” kelimeleri ile taratıldığında Web of Science’ta 42 dergi bulunmaktadır (Master Journal List, 2019). Bunların dışında derginin adında sosyal hizmet geçmeyen fakat sosyal hizmet bilgisinin yayınlandığı dergiler de elbet mevcuttur. Ulusal TR dizinde ise “sosyal hizmet” ve “sosyal çalışma” anahtar kelimeleri taratıldığında (TR Dizin, 2019) üç dergi mevcuttur. Uluslararası düzeyde olduğu gibi adında sosyal hizmet/çalışma geçmeyen dergilerde de sosyal hizmet ile ilgili yayınlar bulunmaktadır. Dergipark üzerinden yapılan incelemede ULAKBİM TR dizininde yer almayan, adında “sosyal hizmet” geçen dört dergi (DergiPark, 2019) bulunmaktadır.

Bu araştırma da, Türkiye’de ulusal sosyal hizmet bilgisinin üretilmesinde öncü rol üstlenmekte olan “Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi” aracılığı ile üretilen sosyal hizmet bilgisini sistematik olarak ortaya koymak ve sosyal bilimler içerisindeki yerini görünür kılmak için tasarlanmıştır.

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi

İlk mezunlarını 1965 yılında vermiş olan Türkiye sosyal hizmet eğitimi 2002 yılına kadar ülkenin başkenti olan Ankara’da tek okul olan Hacettepe Üniversitesi bünyesinde sürdürülmüştür. Üretilen bilginin alanyazına ve topluma kazandırılması da yine aynı okulda 1983 yılında yayın hayatına başlayan “Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi” aracılığıyla sağlanmıştır. Dergi, 1993 yılında çıkan sayıların ardından ara vermiş olup sonrasında 2000 yılında “Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi” adıyla yayın hayatına yeniden başlamıştır. Bu tarihten itibaren “hakemli dergi” olmuştur (Tufan, 2000).

Dergi, sosyal hizmet alanında yayın üreten ulusal (ASOS INDEX, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veritabanı, Türkiye Atıf Dizini) ve uluslararası (EBSCO, INDEX-Copernicus) indekslerde (TSH, Dizinlenme Bilgileri, 2019) yer alması sebebiyle sosyal hizmetin akademik bilgi kaynağı olarak değer taşımaktadır. Bu nedenle bu dergide yayınlanan çalışmaların detaylı şekilde incelenmesi Türkiye’de sosyal hizmet bilgisini görünür kılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışma kapsamında sosyal hizmet bilgisinin en aktif şekilde üretildiği, sosyal hizmetin sosyal bilimler içerisindeki yerini ve sosyal bilimlere katkısını ortaya koyan “Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi” incelenmiştir.

Bilgi üretiminde sosyal hizmetin yeri ve sosyal hizmet bilgisi

Sosyal bilimler, sosyal hizmetin bilgi üretimine ve sosyal hizmet uygulamasına temel oluşturmaktadır. Bu temel oluşturma, insanı çevresi içerisinde ele almayı ve yaşanan sorunlara, gereksinimlere ve haklara ilişkin çözümler sunmak açısından önem taşımaktadır. İnsanı, biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel bir varlık olarak görmek farklı disiplinlere ait bilgileri de edinmeyi gerektirmektedir. Sosyal hizmetin bireyi ya da olguları bir bütün olarak ele alışı Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (IFSW, 2014) tarafından yapılan tanımda da açıkça belirtilmiştir. Tanıma göre "Sosyal hizmet, toplumsal değişim ve gelişmeyi, toplumsal bütünleşmeyi, insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen, uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin temelinde yer alır." Sosyal hizmetin güçlü yanı meslek olmanın yanı sıra, bilgi üretme sorumluluğu olan akademik bir disiplin olmasıdır. Bu sayede sosyal hizmetin mesleki uygulamasından akademiye, akademiden de uygulamaya sürekli bilgi aktarımını mümkün kılınmaktadır. Akademik disiplin içinde üretilen bilgi ile mesleki uygulama sürecinde üretilen bilginin birbirini destekleyerek yeni bilginin üretilme sürecine alan sağlaması açısından sosyal hizmet alanında bilimsel yayıncılığın önemi büyüktür.

Bu noktada sosyal hizmet, bireye ve çevresine ilişkin hizmetler üreten bir meslek olarak görülmektedir ve bu hizmetlerden yararlanılması noktasında sosyal hizmet uzmanları profesyonel çalışmalar yürütmektedir. İnsan sorunlarının karmaşık yapısı şüphesiz ki bu sorunların anlaşılması ve buna ilişkin çözümler sunulmasını gerektirmektedir. Bu açıdan uygulayıcıların sunacağı hizmetlerin niteliğinin artırılması için akademik çalışmaların yapılması oldukça önemli bir noktadır.

Sosyal hizmetin, sosyal bilimler içerisinde disiplinlerarası bir yaklaşım ile gelişmekte olduğunu söylemek mümkündür. İnsana ve çevreye dair olanı, sosyal olanı anlamak, analiz etmek pek çok farklı disipline ilişkin bilginin varlığını ve ortaklaşa çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Cılga (2004)'nin de vurguladığı gibi sosyal hizmet akademisyenlerinin ve sosyal hizmet uzmanlarının araştırma, eğitim ve uygulama düzeylerinde farklı disiplinlerle bir araya gelmesi, sosyal hizmetin üzerinde önemle durduğu bütüncül bakışı desteklemesi açısından önemlidir. Hatiboğlu (2012, s.13) sosyal hizmetin bu disiplinlerarası birlikteliğin, sosyal hizmetin kendi bilgi temelini oluşturmak için de yararlandığı üzerinde durmuştur. Uygulama boyutu açısından da Thompson (2014), disiplinler çalışmayı sosyal hizmetin iyi uygulamayı başarması için gerekli ilkelerden biri olarak görülmektedir.

Sosyal hizmetin uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplin olmasının en büyük gerekliliği uygulamalarını bilimsel araştırmalar yoluyla şekillendirebilmesi ve kendi bilgisini üretebilmesidir. Bu şekilde sosyal hizmet, uygulamadan edindiği bilgileri teoriye, teoride edindiği bilgiyi de uygulamaya aktarabilme ve sonuçlarını değerlendirebilme fırsatı bulabilecektir. Bu açıdan özellikle sosyal hizmet uygulamalarında, sosyal hizmet araştırmasının önemli bir yeri bulunmaktadır. Tuncay (2016) da sosyal hizmet uzmanlarının araştırma bilgisi ile desteklenen kanıta dayalı-ölçülebilir uygulamalar gerçekteşirmesinin ve müdahalelerinde araştırma sonuçlarından yararlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Araştırma konusunu hem sosyal hizmet mesleğinin bilimsel temelini oluşturan bir yöntem hem de sosyal koşulları iyileştiren bir araç olarak ele alan Krysik ve Finn (2015) sosyal hizmette araştırmanın dört işlevi üzerinde durmaktadır. Bunlar: Bir bilgi edinme yolu olarak bilimi destekleme, hesap verebilirliği artırma, iletişimi geliştirme ve sınırlı kaynaklara erişimi kolaylaştırma işlevleridir.

Krysik ve Finn (2015)'e göre sosyal hizmet uzmanının bilgi edinme yollarının temel olarak yetki, doğrudan deneyim, önsezi, gelenek ve bilimdir. Müdahalelerin eleştirel düşünceye ve bilime dayalı olmasına yönelik gereklilik araştırmayı önemli kılmaktadır. Araştırma yoluyla sosyal hizmet kendi etkililiğini de değerlendirme şansı elde etmektedir. Araştırma, uygulayıcının güvenli iletişim kurmasını sağlamakta ve iletişimin niteliğini artırmaktadır. Son olarak araştırma sınırlı olan kaynakların erişimine ve kullanımına ilişkin bir yol haritası iğereren bir değerlendirmeyi ortaya koymaktadır.

Seymen ve diğerleri (2009)'nin vurguladığı gibi bilimin bilinmeyeni bilinir kılmak, diğer insanlara duyurmak ve bu yolla gelişimin sağlanmasına katkıda bulunmak amacı doğrultusunda; araştırmaların yayınlanması, ortaya çıkan bilgilerin paylaşım ortamının yaratılması ve daha sonra araştırma yapanların bu çalışmalara ulaşabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Sosyal hizmet disiplini ve mesleği bilgisinin üretimi, hem sosyal hizmetin akademik olarak gelişimi hem de mesleğin sunumuna yani bireye, gruplara, topluluklara sunulacak hizmetlerin niteliğine yönelik katkısı açısından oldukça önem taşımaktadır. Bunun sebeplerinden biri de sosyal hizmet uygulamasında karşılaşılan her vakanın, her bireyin kendine özgü değerşkenleri beraberinde getiriyor olmasıdır. Bu yönüyle sosyal hizmet uygulamaları kapsamlı bir bilgi alt yapısını gerektirmektedir. Trevithick (2008) sosyal hizmet bilgisi 3 boyutta ele almıştır. Bunlar, "teorik bilgi", içerisinde araştırmanın da yer

aldığı “olgusal bilgi” ve “uygulamaya dayalı bilgi/kişisel bilgi” olarak sınıflandırılmıştır. *Teorik bilgi*; insanlar, durumlar ve olaylar hakkındaki anlayışımızı aydınlatan teoriler; sosyal hizmetin rolünü, görevini ve amacını analiz eden teoriler; doğrudan uygulama ile ilgili teoriler olarak açıklanmıştır. *Olgusal bilgide*, güncel bilgiler ve araştırmalardan ele edilen bilgiler önem taşımaktadır. Olgusal bilgi, “hukuk/mevzuat bilgisi”, “sosyal politika”, “kurum politika, prosedür ve sistemleri”, “spesifik gruplara ilişkin bilgiler” ve “spesifik kişisel ya da sosyal problemlere ilişkin bilgiler” olarak gruplanmıştır. Son olarak *uygulama bilgisinde* ise hali hazırda var olan bilginin edinilmesi, uygulanması ve ayrıca yeni bilginin üretilmesi üzerinde durulmaktadır. “Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi”nde yer alan makaleler, yukarıda ele alınan bilgi türlerini içermesi açısından sosyal hizmetin bilgi dağarcığına katkı sunmaktadır.

Sosyal hizmet bilgi üretimini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar az da olsa yapılmış olup bu araştırmalar makalelerden ziyade üretilen lisansüstü tezler üzerinden yapılmıştır. Alanyazın incelendiğinde, Zengin ve Çalış (2017)’in yaptığı çalışmada son on yılda sosyal hizmet alanında yazılmış olan tezler ele alınmış olup çalışma sonucunda yüksek lisans tezlerinin nicel yöntem ağırlıklıyken doktora tezleri nitel yöntem ağırlıklı olduğu ve tezlerin müracaatçı grubu olarak çoğunlukla aile ve çocuklara ilişkin yazıldığı ortaya konmuştur. Tekindal, Attepe Özden ve İçağasioğlu (2018)’nin yaptığı benzer bir çalışmada Türkiye’de 1987 ve 2017 yılları arasında sosyal hizmet alanında üretilmiş olan yüksek lisans ve doktora tezleri ele alınmıştır. Buna göre tezlerin çoğunlukla nicel araştırma yöntemi ile kurgulandığı ve aile, çocuk ve kadın alanlarında yoğunluk kazandığı bulunmuştur.

Benzer incelemeleri içeren farklı alanlar için yapılmış olan dergi incelemelerine bakıldığında bunlardan biri, Dumrul ve Aysu (2006) tarafından yapılan “Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisinde Yayınlanan Makaleler: Değerlendirme ve Bibliyografya (1981-2005)” isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada, Erciyes Üniversitesi İİBF dergisinde yayımlanan makalelerin belirli ölçütlere göre analizi yapılmıştır. Makalelerin analizinde akademik dereceler, makalelerin yayımlandıkları dil ve anabilim dalları, makalelere katkıda bulunan yazar sayısı, yazarların dergide yayımlanan makale sayıları ve dergiye katkıda bulunan yazarların kurumları dikkate alınmıştır.

Araştırmanın amacı

Araştırmanın temel amacı Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi’nde yayınlanan makalelerin belirlenen değişkenler açısından incelenerek nicel içerik analizinin yapılması ve makale

başlıklardan yararlanarak, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi'nde en çok konu edinilen kelime/kavramları ortaya çıkarmaktır.

Alt amaçlar; Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde;

- Makalelerin tanıtıcı verileri (yılı, türü, yazı dili, yazar sayısı, yazarların sosyal hizmetle ilişkisi) nelerdir?
- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde yayınlanan makalelerin başlıkları üzerinden en çok konu edinilen kelimeler/kavramlar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma nicel yöntemle sahip olup, nicel içerik analizi kullanılmıştır (Karasar, 2009; Marlow, 2010; Gürbüz ve Şahin, 2014). Nicel içerik analizinde araştırmacı metnin sembolik içeriğinin sayısal betimlemesini oluşturmak için objektif ve sistematik sayma ve kaydetme prosedürlerini kullanır, bir metnin içeriği hakkındaki nicel verilere vurgu yapılmaktadır. Tepkisizdir, iletişim kaynağındaki içeriği açığa çıkarmayı amaçlar, amaca yönelik odaklanmayı gerektirir. Farklı sunum araçlarını kullanır, şekil, grafik, tablo gibi, metin hakkında tekrarlanabilir kesin sonuçlar elde edilir. Gerekirse istatistiksel yöntemlerle elde edilen bulgular analiz edilebilir. İçerik analizi üç tür araştırma problemini çözmek için kullanılabilir. Bunlar;

- Metnin hacimsel olarak büyük olduğu durumlarda (örneğin, makale tez taramaları vb.)
- Bir konunun belirli bir mesafeden incelenmesi gerektiğinde (tarihsel belgeler, ölmüş birinin yazıları)
- Bir metnin içindeki üstünkörü gözlemlerle farkedilmesi zor olan mesajları açığa çıkarmada kullanılır (Neuman, 2010).

Yapılmış olan çalışmada da uzun yıllardır yayınlanan, makale sayısı dört yüz otuz dört (434 makale, 2017 yılı son sayısı dâhil) olan Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinin içerik analizinin yapılması planlanmıştır.

Nicel içerik analizi yapılırken; sırasıyla sorular belirlenir, analiz birimleri oluşturulur, örnekleme yapılır, değişkenler ve kodlama kategorileri oluşturulur ve çıkarımlar yapılır (Neuman, 2010).

Bu sırayla yapılan çalışmada da araştırma kapsamında öncelikle Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi'nde yayınlanan makalelerin elektronik versiyonları bir araya getirilmiştir.

Sonrasında farklı alanlarda yapılmış olan çalışmalar temel alınarak, soruları, değişken ve kodlama kategorileri belirlenmiştir. Belirlenen sorular ve kategoriler “makale inceleme formu” aracılığı ile sistematik hale getirilmiştir. Makale inceleme formu çalışmanın amacı kapsamında şu maddelerden oluşturulmuştur:

- Makale yılı,
- Makale türü,
- Makalenin yazı dili,
- Makalenin yazar sayısı,
- Yazarların sosyal hizmet ile ilişkisi,
- Makalelerin başlıkları.

Öncelikle Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi’nde yayınlanan makalelerin tanıtıcı bilgilerine (yılı, türü, yazı dili, yazar sayısı, yazarların sosyal hizmetle ilişkisi) yer verilmiş ve makalelerin başlıklarında geçen kelimelerin sıklığı incelenmiştir. Dergideki makaleler en başından (1983) itibaren incelenmeye başlanmış olup bu inceleme 2017 yılı son sayısı dâhil yapılmıştır.

Çalışmaya dâhil edilen dört yüz otuz dört (434) makalenin tanıtıcı bilgileri ve başlıkları, SPSS20 paket programı veri tabanına girilmiştir. Tanıtıcı bilgilerin sayı ve yüzdesi elde edilmiştir. Ayrıca her bir makalenin başlığı Microsoft Office Excel 2016 formunda hazırlanarak MAXQDA 18.2 programında kelime sayımı yapılmıştır. Elde edilen veriler niceliksel olarak yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu başlık altında tanıtıcı bulgulara ve makale başlıklarına ilişkin doküman incelemesine yer verilmektedir.

Tanıtıcı Bulgular

Aşağıda ilk olarak Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi’ne ilişkin bazı tanıtıcı bilgiler ele alınmıştır. Sonrasında ise makale başlıklarına ilişkin doküman incelemesi ele alınmaktadır.

Tablo 1. Tanıtıcı bulgular

	Sayı	Yüzde
Yazı türüne göre makale sayıları		
Derleme makale	228	52,3
Nicel yöntem araştırma makalesi	160	36,7
Nitel yöntem araştırma makalesi	31	7,1
Vaka sunumu	7	1,6
Karma yöntem araştırma makalesi	4	,9
Diğer*	4	1,4
Toplam	434	100,0
* Diğer çalışmalar arasında 2 panel konuşması, 1 seminer raporu, 1 makale çevirisi bulunmaktadır.		
Yazı diline göre makale sayıları		
Türkçe	419	96,5
İngilizce	15	3,5
Toplam	434	100,0
Yazar sayısına göre makale sayıları		
Bir yazarlı	274	63,4
İki yazarlı	99	22,9
Üç yazarlı	33	7,6
Dört ve üzeri yazarlı	26	6,0
Toplam	432*	100,0
* Bu toplam sayıya yazı türü başlığında "panel konuşması" olarak belirtilen 2 makale dahil edilmemiştir.		
Yazarların sosyal hizmetle ilişkisi		
Sosyal hizmet bölümü akademisyeni	288	67,1
Diğer disiplinlerden akademisyenler	86	20,0
Sosyal hizmet uzmanları	32	7,5
Diğer disiplinlerden meslek elemanları	15	3,5
Diğer	8**	1,9
Toplam	429*	100,0

* 5 yazara ilişkin unvan ya da meslek bilgisi bulunmamaktadır. **1. Yazarın sosyal hizmetle olan ilişkisinde sosyal hizmet bölümünde eğitim almakta olan lisansüstü öğrenci olan yazarlar (3), kurumlarda uzman olarak görev yapan yazarlar (2), yine sosyal hizmet bölümünde eğitim alan lisans öğrencileri (1), diğer disiplinlerden bir yüksek lisans mezunu (1) ve diğer disiplinlerden bir lisansüstü öğrenci (1) diğer seçeneğine dahil edilmiştir.

Diğer disiplinlerden akademisyenlerin bölümleri/anabilim dalları		
Çocuk Gelişimi Bölümü	14	16,9
Eğitim Bilimleri Bölümü	8	9,6
Halk Sağlığı ABD	8	9,6
Okul Öncesi Eğitimi/öğretmenliği ABD	8	9,6
Kamu Yön. / Siy. Bil. ve Kamu Yön. Bölümü	7	8,5
Tıp Fakültesi Psikiyatri ABD	6	7,3
Sosyoloji Bölümü	5	6,0
İşletme Bölümü	4	4,8
Diğer	23**	27,7
Toplam	83*	100,0

* 3 yazar ile ilgili bölüm ya da anabilim dalı bilgisi detaylı verilmemiştir. ** Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (1), Çocuk ve Aile Çalışmaları Bölümü (1), Endüstri Bölümü (1), Ev Ekonomisi / Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü (3), İktisat Bölümü (2), İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği ABD (1), İstatistik Bölümü (1), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü (1), Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD (1), Sağlık İdaresi Bölümü (2), Sağlık Yüksekokulu (2), Sistem Yönetim Bilimleri Bölümü (1), Tarım Ekonomisi Bölümü (1), Tıp Fakültesi Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim ABD (1), Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon ABD (3), Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (1).

Tablo 1’de makalelerin tanıtıcı bilgileri kapsamında; yazı türüne göre makale sayıları, yazı diline göre makale sayıları, yazar sayısına göre makale sayıları, yazarların sosyal hizmetle ilişkisine göre makale sayıları, diğer disiplinlerden akademisyenlerin bölümleri/anabilim dalları yer almaktadır.

Yazı türüne göre incelenen 434 makale içerisinde en çok derleme makalelerin (%52,3) olduğu görülmektedir. Bunu, nicel araştırma yönteminin kullanıldığı makaleler (%36,7) izlemektedir. Derleme makale ve nicel araştırma makalesine göre az sayıda da olsa Dergi’de nitel araştırma yönteminin kullanıldığı makaleler (%7,1), vaka sunumu (%0,9) ve karma yöntem araştırma makaleleri (%0,9) de yer almaktadır.

Yazı diline göre makale sayıları incelendiğinde; 434 makalenin %96,5’i Türkçe ve %3,5’i ise İngilizce olarak yazılmıştır. Ek olarak “Toplum ve Sosyal Hizmet” Dergisi’nin yıllık ortalama makale sayısı yaklaşık 15’tir.

Makalelerin yazar sayıları incelendiğinde; makalelerin en çok tek yazarlı (%63,0) yazıldığı görülmektedir. Bunu ise iki yazarlı makaleler (%22,9) izlemektedir.

Yazarların sosyal hizmetle olan ilişkisi incelendiğinde; daha belirgin bir görünüm ele edebilmek için bu ilişki ilk yazarlar üzerinden ele alınmıştır. Buna göre, Dergi'de yayınlanmış makalelerin yazarları en çok sosyal hizmet akademisyenleridir (%66,9). Bunu diğer disiplinlerden akademisyenler (%20,3) izlemektedir. Bununla birlikte sosyal hizmetin uygulama kısmında sorumluluk üstlenen sosyal hizmet uzmanları da (%7,5) bilimsel yayın üretimi sürecine katkı sunmuşlardır. Son olarak diğer disiplinlerden meslek elemanları da (%3,5) yayın üretim süreçlerinde yer almışlardır.

Dergi'de makalesi bulunan ve ilk yazar olarak yer alan diğer disiplinlerden akademisyenlerin bölümleri/anabilim dalları hakkındaki verileri incelendiğinde; diğer disiplinlerden en çok çocuk gelişimi bölümünden akademisyenlerin ilk yazar olarak yer almıştır (%16,9). Bunu eğitim bilimleri bölümü (%9,6), halk sağlığı (%9,6) ve okul öncesi eğitimi/öğretmenliği (%9,6) anabilim dalları izlemiştir.

Makale Başlıklarına İlişkin Doküman İncelemesi**Tablo 2. Doküman incelemesine göre başlıklarda yer alan kelime ve kavramların sıklığı**

Sıra	Kelimeler	Sayı	Sıra	Kelimeler	Sayı
1	Sosyal	216	26	Yoksul/luk	13
2	Hizmet	167	27	Değerlendirme	12
3	Çocuk	93	28	Yetiştirme	12
4	Aile	64	29	Ölçek	12
5	Eğitim	58	30	Grup	12
6	Türkiye/Türk	47	31	Müdahale	12
7	Sorun	35	32	Okul	11
8	Çalışma	29	33	HIV/AIDS	11
9	Uzman	29	34	Hastalık	10
10	Öğrenci	28	35	Politika	10
11	Toplum	27	36	Demografik	9
12	Kadın	27	37	Hak	9
13	Yaklaşım	26	38	Ergen	9
14	Uygulama	26	39	Cinsiyet	8
15	Sağlık	25	40	Destek	8
16	Araştırma	22	41	Çalışmacı	7
17	Genç	19	42	Hastane	7
18	Hasta	18	43	Feminist	7
19	Ankara	17	44	İnceleme	7
20	Engelli	15	45	Kuram	7
21	Rol	15	46	Vaka	7
22	Ruh	14	47	Evlilik	7
23	Sistem	14	48	Muhtaç	7
24	Bakım	13	49	Anne	7
25	Uygulaması	13	50	Problem	7

Doküman incelemesine göre Tablo 6'da Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde yayınlanan makalelerin başlıkları sistematik olarak incelenerek, başlıklarda en sık kullanılan kelime ve kavramların vurgulanması amaçlanmıştır. MAXQDA 18.2 programında yer alan kelime sayımı işlevi ile makalelerde yer alan kelimelerin kaç kez yer aldığına dair sayısal bilgiler elde edilmiştir. Kelimeler anlamlarının değişmediği ekleri ile birlikte sayılmıştır. Bu bağlamda Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi'nde yayınlanan yayınların, dergi kapsamında belirtilen ana konularla bağlantısı da kurulmaktadır.

Öncelikle Tablo 2’de de görüldüğü gibi başlıklarda en sık rastlanan ilk iki kelime “*sosyal* (216 kere)” ve “*hizmet*”tir (167 kere). Bu kapsamda dergide 434 makalenin 137’sinde başlıklarda “*sosyal hizmet*” kelimesinin bir arada geçmektedir. Sosyal hizmet başlığı ile ele alınan konular arasında; sosyal hizmet-bilim ilişkisi, sosyal hizmet eğitimi, aktif öğrenme, küresel değişimler, sosyal hizmet bilgisi; sosyal hizmet mesleği ve mesleğin gelişimi, sosyal hizmet incelemesi, sosyal hizmetin rol ve işlevleri, vaka kayıtları; ekip çalışması ve disiplinler arası yaklaşım, beceriler; görüşme, empati, afet yönetimi, sosyal rehabilitasyon gibi bilgiler yer almaktadır.

Bir diğer önemli kelime ise üçüncü sırada “*çocuk*”tur. Makale başlıklarında 93 kere geçmektedir. Çocukla ilgili başlıklar incelendiğinde karşımıza çocukla bağlantılı olarak, aile, kadın, boşanma, erken evlilik temaları; çocuğa yönelik şiddet, çocuk suçluluğu, çocuk yuvaları, sokak çocukları, korunmaya muhtaç çocuk, koruyucu aile kavramları; çocuğun eğitimi bağlamında okul öncesi eğitim ve ilköğretim, bilgisayar gibi konular ele alınmıştır.

Kelime sayımında dördüncü sırada “*aile*” yer almaktadır. Aile kelimesi başlıklarda 64 kere geçmiştir. Aile kelimesi kullanılan başlıklarda makaleler aile ile ilgili farklı konulara değinmektedir. Bu konular sosyo-politik, psikolojik temelli olmakla birlikte, sosyal hizmet müdahale sürecini de içermektedir. Sosyo-politik olarak; aile sosyolojisi, aile yapısı, aile yaşam döngüsü, aile tipolojisi, gecekondü ailesi vb. konular yer alırken; psikolojik bağlamda ailede boşanma ve depresyon, şiddet; sosyal hizmet müdahale süreci kapsamında, aile tedavisinde örnek vaka, sistem kuramı, krize müdahale, feminist sosyal hizmet müdahalesi, planlı müdahale süreçleri aile bağlamında ele alınmıştır.

Beşinci sırada “*eğitim*” kelimeleri yer almaktadır. Başlıklar içerisinde 58 kere geçmiştir. Eğitim başlığı altında sosyal hizmet eğitimi üzerinde durulmakla birlikte; öğrenme yöntemi kapsamında aktif öğrenme ve farklı eğitimler odağında durulmuştur.

Ayrıca müracaatçı grupları arasında sayabileceğimiz çocuk ve aileden sonra, derginin ana konuları arasında da yer alan kelimeler ön sıralarda yer almaktadır. “kadın (27 kere)”, “toplum (27 kere)”, “genç/ergen (28 kere)”, “hasta (18 kere)”, “engelli (15 kere)”, “yoksul/yoksulluk (13 kere)”, “HIV/AIDS (11 kere)” geçmektedir.

Kadın kelimesinin geçtiği başlıklar incelendiğinde farklı kadınlık hallerinin incelendiği görülmektedir. Bunlar kadına yönelik şiddet olgusu, göçte kadınlık olgusu, boşanma, iş gücüne katılım, istihdam, kadın hükümlüler, engelli kadınlar, yoksul kadınlar, ruhsal

hastalığa sahip kadınlar, kurum bakımı deneyimi olan kadınlar gibi farklı kadınlıklar ön plana çıkmaktadır.

Toplum kelimesinin geçtiği başlıklarda genellikle toplum ruh sağlığı merkezleri, toplumsallaşma, sivil toplum örgütleri, sosyolojik olarak toplum ele alınmaktadır.

Genç ve ergen kavramları farklı bağlamlarla birlikte ele alınmıştır. Bu bağlamlar; göç, ihmal ve istismar, genç kız intiharları, ihmal ve istismar, genç kız evlenmeleri, flört şiddeti, yetiştirme yurtları, sigara kullanımı vb. konularında çalışmalar yapılmıştır.

Engellilik kelimesi de diğer konularla bağlantılı olarak ele alınmıştır. Özellikle aile, rehabilitasyon, engelli çocuk, yaşam döngüsü, hizmet modellerine ve medikal modele ilişkin makaleler yazılmıştır.

Yoksulluk kavramı yine birçok farklı kavram ile ilişkilendirilmiştir. Bunlar yoksulluk ve kadın, yoksulluk ve sosyal yardım gibi kavramlar yer almaktadır.

Bunlarla birlikte araştırmanın niteliği ve genişliğine dair bilgiler de başlıklarda yer almaktadır. “(7 kere)”, “*değerlendirme* (12 kere)” gibi kavramlar ön sıralarda yer almaktadır.

Kelime sıklıkları incelendiğinde “sosyal, hizmet, çocuk, aile, eğitim, kadın, toplum, genç/ergen, hasta, engelli, yoksul/yoksulluk, HIV/AIDS, inceleme, değerlendirme” kelimeleri ilk sıralarda yer almaktadır.

TARTIŞMA

Türkiye’de sosyal hizmetin bilgi üretiminde dünya ile benzer çalışma konuları görülmektedir. Bu konular içerisinde yukarıda da belirtildiği gibi, aile, kadın, çocuk, genç, yaşlı, engelli, göç, tıbbi, toplum gibi ana konular ön plana çıkmaktadır. Bu konu başlıklarının makro düzeyde sosyal, politik ve kültürel altyapısının farkında olmak önemlidir. Gelişmekte olan bir ülke özelliği gösteren Türkiye için örneğin aile ve çocuk refahına ilişkin konular, çocuğun değerinin ekonomik bir değerden, duygusal bir değere dönüştüğü yüzyılın etkisinden uzak değildir.

Yayınlanan araştırma makaleleri incelendiğinde üretilen yayınların pozitivist bilim felsefesi etkisini taşıdığı görülmektedir. Çalışmaların çoğu nicel araştırma deseni ile ele alınmıştır. Nitel araştırma deseni ile yorumsamacı bilim felsefesi ile üretilen yayın sayısı daha az olduğu ortaya konmuştur. Benzer şekilde hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem araştırmalarının da sayısı oldukça

azdır. Benzer bir görünümü Türkiye’de üretilen lisansüstü tezlerde de görmek mümkündür. Tekindal, Attepe Özden ve İçağasioğlu Çoban (2018)’in yaptığı çalışmada sosyal hizmet anabilim dalında yazılan 347 lisansüstü tezin %19’unun nitel, %6’sının ise karma yöntemle yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda niceliksel olduğu kadar niteliksel araştırma deseninin de kullanılması ve farklı araştırma desenlerinin güçlü yanlarını kullanarak hem de niceliksel hem de niteliksel olarak sonuçlar ortaya konması sağlayan karma araştırmalara ilişkin araştırmacılara sunulacak bilgi desteği önem taşımaktadır.

Elde edilen sonuçlar, Zengin ve Çalış (2017)’in yapmış oldukları araştırma ile benzerlik göstermektedir. Zengin ve Çalış da inceledikleri sosyal hizmet anabilim dalına ait son 10 yıla ait lisansüstü tezlerde, sosyal ve hizmet kelimeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Benzer şekilde çocuk ve aile yapılan lisansüstü tez çalışmalarının konu başlıklarında sıklıkla yer almıştır. Ayrıca Tekindal, Attepe Özden ve İçağasioğlu (2018)’nin yapmış oldukları sosyal hizmet alanındaki tüm lisansüstü tezler incelendiğinde yine aile ve çocuk konuları ilk sıralarda yer almaktadır.

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi’nin amacı ve kapsamında yer alan sosyal hizmet alanları incelendiğinde (TSH, Amaç ve Kapsam, 2019): Aile, çocuk, gençlik, kadın, yaşlılık, özürllük, suçluluk, yoksulluk, işsizlik, sağlık (psikososyal ve kültürel boyutuyla), psiko-onkoloji, madde bağımlılığı, alkolizm, AIDS, göç, sığınmacı ve mültecilerin sorunları, tıbbi sosyal hizmet, psikiyatrik sosyal hizmet, çalışma yaşamı, okul sosyal hizmeti, orduda sosyal hizmet, insan hakları, sivil toplum olarak belirtilmiştir. Bu araştırmada da makale başlıkları incelendiğinde, dergi için belirtilmiş olan alanlar ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Özellikle aile ve çocuk ana konuları derginin genelinde ön plana çıkmaktadır. Fakat orduda sosyal hizmet ile ilgili kelimeler (asker, ordu vb.) taratılınca makalelerde hiçbir kelimeye rastlanmamıştır.

Teori ve pratiğe ya da kuram ve uygulama bütünlüğüne ilişkin tartışmalar pek çok disiplinde olduğu gibi sosyal hizmetinde tartışma alanlarından biridir. Bu tartışmanın sebeplerinden biri akademik bilgi üretiminin alanda uygulanmasında yaşanan güçlükler bir diğeri ise hali hazırda alanda uygulamalarını gerçekleştirmekte olan meslek elemanlarının bilimsel üretime, kanıta dayalı olarak katılmamasıdır. Yayınlanmış makalelerin çok büyük bir çoğunluğu sosyal hizmet akademisyenleri tarafından yazılmış olmakla birlikte uygulama bilgisinin teoriyle birleşmesi ve bilimsel bir çabaya dönüşmesi açısından sosyal hizmet uygulayıcılarının bilimsel bilgi üretimlerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi önemli görülmektedir. Erbay (2017) sosyal hizmet uygulamasında

araştırmanın önemine ilişkin yaptığı araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının hem araştırma üreten hem de üretilen araştırmadan yararlanan uygulayıcılar olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının alan deneyimleri doğrultusunda yazacakları bilimsel makalelerin hem teori ve pratik arasındaki ilişkiye önemli bir katkı sunacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, derginin ilk yayın yılından itibaren incelendiğinde en çok derleme makale yazılmış olup; araştırma tasarımı da en çok nicel tasarım kullanılmıştır. En çok Türkçe yazılan tek yazarlı makaleler göze çarpmaktadır. Ayrıca makaleler en çok sosyal hizmet bölümü akademisyeni tarafından yazılmıştır. Makalelerin başlıkları incelendiğinde “sosyal” ve “hizmet” kelimelerinden sonra en sık kullanılan kelimeler “çocuk”, “aile”dir. Bu kapsamda Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi’nde en çok çocuk ve aile refahı bağlamında çalışmalar yer almaktadır.

Araştırma sürecinde yaşanan sınırlılıklar kapsamında; araştırmanın başında araştırmacılar dergide kullanılan anahtar kelimeler odağında incelemeler yapılması planlanmıştır. Fakat Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi’nin 1993 yılından önce anahtar kelimeleri bulunmamaktadır. Bu nedenle anahtar kelimelerin yer almaması araştırmacıları makalelerin başlığını incelemeye yöneltmiştir.

Dergide yayın yapan yazarların unvanları, mesleği ve çalışma yeri bilgilerinde eksiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma sonuçlarına ilgili başlıklar yansıtılmamıştır.

Tüm bu analizler ışığında, sosyal hizmet alanında akademik yazının üretim sürecine yönelik yapılacak araştırmalarda aşağıda yer alan öneriler dikkate alınabilir;

- Sosyal hizmet ile ilgili diğer akademik dergilerin taramasını gerçekleştirebilir,
- Kadın, çocuk, engelli vb. sosyal hizmetin temel çalışma grupları özelinde incelemeler yapılabilir,
- Anahtar kelimeler değişken olarak kullanılabilir,
- Makaleler incelenirken, makalelerin dayandırıldığı kuramlar ya da çalışılan sorun alanının hangi kuramla bağlantılandırıldığı incelenebilir.

Bu öneriler ışığında sosyal hizmetin özgün bilgisinin üretildiği, diğer disiplinlerle nasıl bir ilişkisinin olduğunun ortaya konulduğu, ortaklıkların ve farklılıkların anlatıldığı

makalelerin üretilmesi sosyal hizmetin sosyal bilimler içerisindeki yerini güçlendirmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve meslek olarak Türkiye'de sosyal hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No: 16
- Dumrul, C. ve Aysu, A. (2006). Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisinde Yayınlanan Makaleler: Değerlendirme ve Bibliyografya (1981-2005). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, Temmuz-Aralık: 171-249.
- Erbay, E. (2017) Importance of Research in Social Work Practice: A Pilot Study From Turkey, *Journal of Social Service Research*, 43(3), 395-403, DOI: 10.1080/01488376.2016.1246401.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, (s 271).
- Hatiboğlu, B. (2012). *Sosyal Bilimlerin Potansiyeli ve Sosyal Hizmet Umudu*. İ. Cılga, & B. Hatiboğlu (Dü) içinde, Sosyal bilimler ve sosyal hizmet üzerine düşünceler (s. 1-30). Sabev: Ankara.
- IFSW (2014). *Sosyal Hizmetin Tanımı*. <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> E.T: 08.10.2014.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar-ilkeler-teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Krysiak, J. L. ve Finn, J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Marlow, C. R. (2010). *Research methods for generalist social work*. Cengage Learning.
- Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (5. Baskı). S. Özge, Çev). İstanbul: Yayınodası Yayıncılık..
- Seymen, O., Maltepe, S., Çonoglu, S., Yılmaz, G.Ö., Sahin, B., Tetik, N., Köroglu, Ö., Akyol, G. (2009). *Türkiye'de Yayımlanan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergilerinin Profili: Marmara ve Ege Bölgesi Örneği*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(22), 281-301.
- Tekindal, M., Ozden Attepe, S., İçağasıoğlu Çoban, A. (2018); Systematic Review on Social Work Thesis in Turkey: 1987-2017. *Journal of Current Researches on Health Sector (JoCReHeS)*, 8(1), 41-50 doi: 10.26579/jocrehes_8.1.4
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak* (Çev. Ed. Özlem Cankurtaran Öntaş, Burcu Hatiboğlu Eren). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Trevithick, P. (2008). Revisiting the knowledge base of social work: A framework for practice. *The British Journal of Social Work*, 38(6), 1212-1237.
- Tufan, A. B. (2000). Yayın yaşamına yeniden başlarken. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1 (2): 1-8.

- Tuncay, T. (2016). Sosyal hizmet müdahalesini araştırmak. *Journal of Society & Social Work*, 27(2). 115-129.
- Zengin, O. ve alış, N. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Araştırması: Son 10 Yılda Sosyal Hizmet Anabilim Dallarında Yazılan Tezler Üzerine Bir İnceleme. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(2), 1260-1272.
- Master Journal List (2019, 3 Temmuz). Erişim adresi: http://mjl.clarivate.com/cgi-bin/jrnlst/jlresults.cgi?PC=MASTER&Word=*social%20work
- TR Dizin (2019, 3 Temmuz). Erişim adresi: <https://trdizin.gov.tr/statistics/listAcceptedJournals.xhtml>
- DergiPark (2019, 3 Temmuz). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/search?q=%26quot%3Bsosyal+hizmet%26quot%3B§ion=journal&aggs%5Bsubjects.id%5D%5B0%5D=355>
- TSH, Dizinlenme Bilgileri (2019, 3 Temmuz). Erişim adresi: http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/tr/menu/dizinleme_bilgileri-4
- TSH, Amaç ve Kapsam (2019, 3 Temmuz). Erişim adresi: http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/tr/menu/amac_ve_kapsam-3

Aslantürk, H. ve Koç, F. (2019). Sosyal Hizmet Lisans Öğrencilerinin Evlat Edinme Yoluyla Kurulmuş Tek Ebeveynli Aileler Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri: Kocaeli Üniversitesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 814-842.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 23.04.2019

Makale Kabul Tarihi: 19.08.2019

SOSYAL HİZMET LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN EVLAT EDİNME YOLUYLA KURULMUŞ TEK EBEVEYNLİ AİLELER HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

View and Opinions of Social Work Undergraduate Students about Single-Parent Families Established through Adoption: Kocaeli University Sample

Hüsnünur ASLANTÜRK*

Faruk KOÇ**

*Dr. Öğretim. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8174-4970

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7771-7163

ÖZET

Tek anne ya da baba ve çocuklardan oluşan tek ebeveynli ailelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çoğunlukla boşanma ya da eşlerden birinin vefatı sonucunda oluşan tek ebeveynli aileler bekâr kimselerin evlat edinmeleri yolu ile kurulabilmektedir. Evlat edinme yoluyla kurulan tek ebeveynli ailelerin oluşması noktasında, meslek hayatlarına başladıklarında karar verici konumda yer alma ihtimalleri nedeniyle sosyal hizmet öğrencilerinin görüş ve düşünceleri önem taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmanın amacı sosyal hizmet mesleğinin etik ilke ve değerleri çerçevesinde eğitim almakta olan sosyal hizmet lisans öğrencilerinin evlat edinme yoluyla kurulmuş tek ebeveynli aileler hakkındaki görüş ve düşüncelerinin belirlenmesidir. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü örnekleminde gerçekleştirilen bu çalışmaya 156 lisans öğrencisi dâhil edilmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü kadın (%73.7) ve tümü 18-24 yaş aralığındadır. Çalışmanın sonucunda çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun (%50,8) bekâr kimselere oranla anne ve babanın bir arada

bulunduğu ailelerin evlat edinme yoluna başvurmaları gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Diğer yandan katılımcıların %80,1'lik bölümü evlat edinme sürecinde her iki taraf adına da şartların eşit olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca ileride evlat edinmek isteyen bekâr kimselerle meslek yaşantılarında karşılaşmaları durumunda, öğrencilerin çoğunluğunun mesleki ilke ve değerleri uygulamakta zorluk çekmeyeceği (%58,3), bir bölümünün ise (%38,5) zorluk çekse bile mesleki ilke ve değerleri uygulayacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Tek Ebeveynli Aile, Evlat Edinme, Sosyal Hizmet

ABSTRACT

The number of single-parent families consisting of single mothers or single fathers and children is increasing day by day. Single-parent families, which often arise as a result of divorce or the death of one of the spouses, can be established through the adoption of single persons. In the formation of single-parent families established through adoption, the view and opinions of social work students are important because they are likely to take a decision-making position when they begin their professional life. In this context, the aim of the study is to determine the view and opinions of the social work undergraduate students who are educated within the framework of ethical principles and values of the social work profession about single parent families established through adoption. 156 undergraduate students were included in this study which was conducted in Kocaeli University Department of Social Work. Most of the participants were female (73.7%) and all were between the ages of 18-24. As a result of the study, it was seen that the majority of the students (50.8%) who participated in the study thought that families with both parents should apply for adoption when compared to single people. On the other hand, 80.1% of the participants stated that the conditions should be equal on behalf of both parties during the adoption process. It was also concluded that in the event that they meet single people who want to adopt in their professional lives in the future, the majority of the students will not have difficulty in applying the professional principles and values (58.3%) and some of them (38.5%) will apply the professional principles and values even if they have difficulties.

Keywords: Family, Single Parents Families, Adoption, Social Work

GİRİŞ

Toplumun en küçük birimi olarak adlandırılan aile, tarihsel süreçte çeşitli form ve yapılarla olsa da önemini her daim korumayı başarmıştır. Süreç içinde toplum içerisinde görülen siyasi, ekonomik, bilimsel, sosyal ve kültürel değişimlere bağlı olarak aile kurumunda da önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar ailenin yapısında, işlevlerinde, aile üyelerinin rol ve sorumluluklarında ve dolayısıyla genel olarak aile kavramında görülmektedir. Özellikle geniş ailenin yerini, sanayi devrimi ile birlikte çekirdek aile yapısının alması ile başlayan süreç, günümüzde toplumsal değişimin hızlanması ile beraber aile yapısında köklü değişimlerin yaşanmasına ve çeşitli aile yapılarının ortaya çıkması ile devam etmekte ve aile yapısındaki çeşitlilik gün geçtikçe artmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (2006)'na göre aile, *“evlilik, kan bağı ve yasal yollarla birbirine bağlı, karşılıklı hak ve yükümlülüklerle bir arada yaşayan insan topluluğu”* olarak tanımlanmıştır. Her ne aile denildiğinde anne, baba ve çocuklardan oluşan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan bireylerin oluşturduğu bir yapı akıllara gelse de, günümüz dünyasında bu tanımlama yetersiz kalmaktadır. Goode (2010) ailenin bu şekilde tanımlanması durumunda Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ailelerin yalnızca %35'lik bölümünü kapsayan bir tanımın yapılmış olacağına dikkat çeker. Kadının toplum içerisindeki yerinin değişmesi ve güçlenmesi, boşanmaların artması, taşıyıcı annelik ya da evlat edinme yolu ile çocuk sahibi olma oranlarının artması gibi faktörler aileye olan bakış açısının değişmesine yol açmış ve farklı aile yapılarının oluşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu değişim ve gelişmelerin ortaya çıkardığı aile yapılarından biri de tek ebeveynli ailelerdir.

Tek ebeveynli aile, *“anne veya babanın ebeveyn olarak tek başına ve çocuk bakımından sorumlu olduğu aile”* olarak tanımlanmaktadır (Gladding, 2012). Tek ebeveynli aile yapısının ortaya çıkmasına neden olan faktörlere bakıldığında ebeveynlerden birinin ölümü, uzun süren ya da sürekli yokluğu, boşanma veya yalnız yaşayan bireyin evlat edinmesi gibi etkenler görülmektedir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü [ASAGEM], 2011). Bu faktörlere ek olarak literatürde istemeden ya da isteyerek evlilik dışı çocuk sahibi olma durumunda da tek ebeveynli ailelerin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Giddens, 2005).

Tek ebeveynli ailelerin yaygınlığının değerlendirilmesi amacıyla farklı ülkelerde tek ebeveynli ailelerin oranlarına ilişkin Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD] (2011) verileri incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde

çocukların %25,8'inin, Yeni Zelanda'da %23,7'sinin, İngiltere'de %21,5'inin, Almanya'da %15'inin ve Avusturya'da %14,3'ünün tek ebeveyni ile birlikte yaşadığı görülmektedir. Ülkemizdeki duruma bakıldığında ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 yılı itibari ile açıkladığı verilere göre, toplam hane halklarının %1,8'ini baba reisli tek ebeveynli ailelerin, %6,7'sini ise anne reisli tek ebeveynli ailelerin oluşturduğu; toplam tek ebeveynli hane oranının %8,5 olduğu anlaşılmaktadır. Yıllara göre ise 2006 yılında %7,2 olan tek ebeveynli hane oranının (Türkiye İstatistik Kurumu, 2013) 2017 yılına gelindiğinde %8,5'e yükseldiği (Türkiye İstatistik Kurumu, 2017) görülmektedir. Genel olarak bu veriler değerlendirildiğinde, Türkiye'deki tek ebeveynli aile oranlarının diğer ülkelerle kıyaslandığında daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'deki aile yapısındaki değişime ilişkin veriler kendi içinde incelendiğinde, tek ebeveynli aile yapısının sayısal olarak artış eğiliminde olduğu yıllara göre yapılan karşılaştırmalarda dikkat çekici bir veri olarak öne çıkmaktadır.

Sayısal olarak artış eğiliminde olan tek ebeveynli ailelere ilişkin, gelecek projeksiyonları da bu artışın devam edeceğini öngörmektedir (OECD, 2011). Dolayısıyla bu konuda yapılan araştırmalar daha çok bu aile yapısının dinamiklerini anlamaya, yaşadıkları sorunları ve ihtiyaçlarını belirlemeye odaklanmaktadır. Bir aileyi ekonomik olarak destekleyen aile üyelerinden birinin olmayışı, genel olarak tek ebeveynli ailelerin ekonomik olarak dezavantajlı bir konuma sahip olmalarına neden olmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar tek ebeveynli ailelerin tam ile yapısına göre daha yoksul olduğunu göstermektedir (Parke, 2004; McLanahan ve Sandefur, 1994). ASAGEM'in 2011 yılında tek ebeveynli aileler üzerine yaptığı bir araştırmada, tek ebeveyn olan annelerin büyük çoğunluğu maddi zorluklarla karşılaştıklarını söylerken, görüşülen babaların ise yarısının ekonomik sıkıntılardan şikâyetçi oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılan birçok anne ve baba çocuklarının bakım ve eğitim masrafları, oturdukları evin kirası, çocuklar için kreş hizmetleri gibi faktörlerin kendilerini zorladığını belirtmişlerdir. Tek ebeveynli ailelerin zorluk yaşadıkları bir diğer konu ise sosyal yaşantılarındaki farklılaşmalardır. Tek ebeveyn olan anneler hemcinslerinin kendilerine olan önyargılı tutumları ve karşı cinsin farklı beklentilerinden korunma isteği sonucunda sosyal yaşantılarında kendilerini kısıtlama yoluna gitmektedirler. Çevrenin yaklaşımı annelerin eve daha fazla hapsolmalarına neden olmaktadır. Tek ebeveyn babalar da tıpkı anneler gibi toplum içerisinde kendilerini farklı gördüklerinden anne-babaların bir arada olduğu ailelerin bulunduğu ortamlardan uzaklaşma eğilimindedirler. Ayrıca çocukları ile daha fazla vakit geçirebilmek için eskiden buldukları ortamlarda daha az bulunmayı tercih

etmektedirler. Tek ebeveynli ailelerin çocukları ise özellikle ilköğretim döneminde kendilerini diğer çocuklardan farklı görmekte ve tek ebeveynli olmanın utanılacak bir durum olduğunu düşünmektedirler (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011). Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları en büyük sorunlardan biri de bu ailelere olan bakış açısıyla ilgilidir. 1970 öncesinde tek ebeveynli aileler konusunda yapılmış çalışmalarda bu aile formu bir “sapma” ve “eksiklik” olarak ele alınmıştır. 1970 sonrasında yapılan çalışmalarda ise bu durum “farklılık” olarak kabul edilmiştir (ASAGEM, 2011).

Tek ebeveynli aileler kuruluş şekillerine göre incelendiğinde, bu aile yapısının çoğunlukla boşanma, ölüm ve tercih sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Her ne kadar tek ebeveynli aile yapısının ortak özelliklerine sahip olsalar da farklı yaşam olaylarından kaynaklanması nedeniyle tek ebeveynli ailelerin kuruluş şekilleri, bu ailelerin yaşamında belirleyici rol oynamaktadır. Ölüm ve boşanma, ani ve beklenmeyen ya da çoğunlukla istenmeyen yaşam olayları olması nedeniyle ebeveynlerin yeni bir aile yapısına ve yeni yaşamlarına hazırlanma süreleri az olabilmektedir. Öte yandan tercihle oluşan tek ebeveynli ailelerde, ebeveynler bu duruma kendilerini önceden hazırlayabilmektedirler. Tercih sonucunda oluşan tek ebeveynli aileler de oluşum süreçlerine göre kendi içlerinde farklılaşmaktadır. Gladding (2012) tercihen oluşan tek ebeveynli ailelerin “*kasten evlilik dışı çocuk sahibi olma*”, “*yanlışlıkla evlilik dışı hamile kalarak sonraki süreçte çocuğu dünyaya getirme kararı alma*” ve “*yalnız yaşayan yetişkinlerin evlat edinmeleri*” sonucunda oluşan tek ebeveynli aileler olmak üzere üç farklı şekilde ele almaktadır. Bu çalışma kapsamında yalnız yaşayan bekar kimselerin evlat edinmesi yoluyla kurulmuş tek ebeveynli aileler konu edilmiştir.

Evlat Edinme Yoluyla Kurulmuş Tek Ebeveynli Aileler

Çocuklar doğdukları andan itibaren psikolojik, fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarının yanında sevgi ve şefkate de ihtiyaç duymaktadırlar. Aile kurumu bu ihtiyaçların karşılanması noktasında büyük bir öneme sahiptir. Ancak çocuklara gerekli bakımın sağlanamaması, ebeveynlerin birinin ya da her ikisinin ölümü gibi durumlarda çocuklar aile ortamından mahrum kalabilmektedirler. Bu sebeple çocukların aile ortamından uzakta büyümemeleri, bakım ihtiyaçlarının karşılanması ve ebeveyn şefkatinden yoksun kalmamaları için evlat edinme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir (Sancar ve diğ., 2018). Türkiye’de ulusal evlat edinme işlemleri Türk Medeni Kanunu’nun 320. Maddesi gereği aracı kurum olan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmekte; uluslararası evlat edinme işlemleri ise Lahey

Ülkelerarası Evlat Edinme Sözleşmesi'ne bağlı kalınarak yapılmaktadır (Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü [ÇHGM], 2018). Ancak aracı kurum olmadan gerçek kişilerin gerekli şartları taşımaları durumunda ilgili mahkemeye başvurularıyla; diğer bir ifade ile kişilerarası evlat edinme sürecinin işletilmesi ile de evlat edinme sürecinin işletilmesi mümkün olmaktadır. Her iki durumda da evlat edinme süreci nihai olarak mahkeme kararı ile tamamlanmaktadır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB] evlat edinmeyi “*durumu evlat edinmeye uygun olan kişi/kişiler ile durumu evlat edindirilmeye uygun olan çocuklar arasında hukuksal bağ kurularak, ebeveyn-çocuk ilişkisinin kurulması*” olarak tanımlamıştır. 2001 yılında 4722 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ile birlikte bekâr kimselerin de evlat edinmelerinin yolu açılmıştır. Böylece Türkiye'de de evlat edinme yoluyla kurulan tek ebeveynli aile yapısı resmi olarak kabul edilmiştir. Bekâr kimselerin evlat edinmesi ile ilgili koşullara bakıldığında konuya ilişkin mevzuat gereğince, evlat edinmek isteyen evli çiftlerin evlat edinme süreci ile bekâr kimselerin evlat edinme süreçlerinin eşit şartlar içerisinde yürütüldüğü görülmektedir (ÇHGM, 2018). Ancak genel şartlara ek olarak, evlat edinmek isteyen bekâr kimselerde 30 yaşın üzerinde olma koşulu aranmaktadır.

Genel olarak evlat edinme süreci değerlendirildiğinde, evlat edinme sürecindeki kararı etkileyen en önemli unsurun evlat edinilenin yararı (Öztaş, 2000) olduğu ve bütün sürecin bu yarar gözetilerek işletildiği anlaşılmaktadır. Evlat edinilenin yararının belirlenmesinde en önemli araçlardan biri de sosyal hizmet uzmanları tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporlarıdır. Evlat edinmek isteyen kişi ya da kişilerin sosyal çevreleri, ekonomik durumları, ebeveyn olma sorumluluklarını taşıyabilme potansiyelleri gibi hususların göz önünde bulundurularak hazırlanan sosyal inceleme raporları sonucunda, başvuruyu yapan kimselerin evlat edinmesinin uygun görülmesi halinde kişi/kişiler ile AÇSHB arasında Evlat Edinme Geçici Bakım Sözleşmesi imzalanır. Bu sözleşmenin imzalandığı tarihten itibaren geçici bakım süreci başlar ve çocuk ailenin yanında kalır. Bir yıllık sürenin sonunda yıl boyunca yapılan izleme faaliyetleri olumlu sonuçlanır ise kişiler evlat edinme hakkını kazanabilirler (ÇHGM, 2018). Medeni Kanun'a göre bir yılın sonunda mahkeme tarafından verilecek nihai kararlar evlat edinme süreci sonlandırılmaktadır. Bu hukuki karar verme sürecinde yine aile mahkemelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporlarından faydalanılmaktadır.

Bekâr kimselerin evlat edinmesinin yaygınlığı incelendiğinde, Amerika'da 2011 yılında, koruyucu bakımdan evlat edinmelerin neredeyse üçte birinin bekâr kişiler tarafından gerçekleştirildiği ve bu kişilerin 1.400'ünün bekâr erkeklerden ve 13.000'den fazlasının ise bekâr kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu sayıların tüm evlat edinmeler içinde % 30'luk bir bölüme denk geldiği dikkat çekmektedir (Children Bureau, 2012). Türkiye'deki duruma bakıldığında ise ÇHGM'nin her yılın sonunda açıkladığı istatistiklere göre 2018 yılı itibariyle toplam 16.809 çocuğun evlat edinildiği anlaşılmaktadır. Bekâr kimselerin evlat edinmelerine ilişkin ayrıca bir istatistik yayınlanmadığından bu konuda detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla verilen istatistikler genel evlat edinme sayılarını göstermektedir (ÇHGM, 2019).

Bekâr kimselerin evlat edinmeleriyle ilgili tanımlayıcı çalışmalar incelendiğinde, yüksek oranda kadınlardan oluşan bu gurubun ortalama 35 yaşında (Dougherty, 1978) ve yaş ortalaması olarak evlat edinen evli çiftlerden daha ileri yaşlarda oldukları ve başarılı bir kariyere sahip oldukları (Miller, 1992) görülmektedir. Evlat edinilen cinsiyeti açısından değerlendirildiğinde ise çoğunlukla kendileriyle aynı cinsiyetten olan çocukları evlat edindikleri dikkat çekmektedir (Fiegelman ve Silverman, 1983; Shireman ve Johnson, 1976). Gelir durumu açısından ise evlat edinen bekar kimselerin çiftlere oranla daha düşük gelir seviyesine sahip oldukları görülmektedir (Fiegelman ve Silverman, 1983; Groze ve Rosenthal, 1991). Bu grubun da evlat edinme motivasyonlarının evlat edinen evli çiftlerdeki benzer olduğu (Shireman ve Johnson, 1976; Shireman, 1995) anlaşılmaktadır. Türkiye'deki evlat edinme sebeplerine bakıldığında, Bekâr kimseler birçok farklı sebepten dolayı evlat edinmek isteyebilmektedirler. İleride çocuk sahibi olmak isteyen fakat evlenmek istemeyen kimseler, yalnızlık duygusunun önüne geçmek isteyen kimseler ya da annelik/babalık duygusunu tatmak isteyen bekâr kimseler evlat edinme yoluna başvurabilmektedirler. Ayrıca yaşı ilerlemiş bireyler ileride kendilerine bakacak birilerinin olmasını istemeleri sebebiyle de bu yolu tercih edebilmektedirler.

Günümüzde psikoloji, sosyoloji, hukuk, ekonomi ve sosyal hizmet gibi birçok disiplin evlat edinme konusu ile ilgilenmekte ve bu alanlarda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal hizmet disiplini ise evlat edinme konusunda karar verme sürecinde önemli bir etkisi olan ve sosyal inceleme raporlarını hazırlamaya yetkili meslek elemanlarından birini yetiştiren bir disiplin olduğundan diğerlerine oranla bu konuya daha kapsamlı bir pencereden bakmaktadır. Sosyal hizmet korunma ihtiyacı içinde olan çocukların başka kişilerce evlat edinilmesine ilişkin süreçlerde bir meslek profesyoneli olarak yer alır ve bu süreci yönetir. Kişi veya kişiler evlat edinmeye karar verdikten sonra Aile,

Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı evlat edinme birimlerine başvurularını yapmaktadırlar. Başvuru süreci ile birlikte evlat edinmek isteyen kişi/kişiler ile sosyal hizmet uzmanı arasındaki mesleki ilişki de başlamış olur. Yapılan ilk görüşmede evlat edinmek isteyen kişi/kişiler evlat edinecekleri çocuğun hangi özelliklerde olması gerektiğini sosyal hizmet uzmanına bildirirler. Diğer taraftan sosyal hizmet uzmanı da evlat edinmek isteyen kişi/kişilere evlat edinme süreci hakkında bilgi verir. Gerekli evrakların birime iletilmesi durumunda ise yasal süreç başlatılır. Bu süreç içerisinde sosyal hizmet uzmanı evlat edinmek isteyen kişi/kişilerin yaşadığı çevreye ilişkin sosyal inceleme gerçekleştirir. Ayrıca gerektiğinde farklı kurumlarla irtibata da geçerek evlat edinmek isteyen kişi/kişilere ilişkin yeni bilgiler edinmeye çalışır. Sosyal hizmet uzmanı, evlat edinmek isteyen kişi/kişilerin yeterli gelirin olup olmadığı, sağlık durumları (ruh sağlığı, bulaşıcı veya kronik hastalığının bulunup bulunmadığı vb.), herhangi bir suça karışıp karışmadıkları, sosyal güvenlik durumları, öğrenim durumları, varsa diğer üyelerinin, yakın çevrenin ve akrabalarının evlat edinmeye bakış açısı, yaşadıkları adres gibi birçok farklı konuda bilgi toplamaktadır. Daha sonra ise bu bilgileri sosyal inceleme raporunda bir araya getirerek evlat edinmek isteyen kişi/kişilerin evlat edinmeye ilişkin şartları sağlayıp sağlayamadıklarına dair değerlendirmesini yapar (Yıldırım ve Yıldırım, 2008). Sosyal hizmet uzmanı için evlat edinme sürecinin en önemli noktası evlat edinilecek çocuğun yüksek yararının korunmasıdır. Çocuğun aile ortamında eğitim, sağlık, sevgi gibi ihtiyaçlarının karşılanması, psiko-sosyal gelişiminin sağlıklı ilerlemesi ve çocuğun yaşamına mutlu bir birey olarak devam etmesi elzemdir. Bu sebeple evlat edindirme işlemi gerçekleştirildikten sonra da belli aralıklarla aileyi ziyaret eden sosyal hizmet uzmanı çocuğun yaşam kalitesini sık sık kontrol eder. Ayrıca çocuğa evlat edinildiği gerçeğinin söylenmesi sürecinde de evlat edinen kişi/kişilere danışmanlık yapar.

Bekâr kimselerin evlat edinebilmesi yasal mevzuatta yer almasına karşın çocuğun yüksek yararı açısından tartışılan bir konudur. Çocukların yetişmesi ve bu süreçte bekâr kimselerin çocukların desteklenmesi için yeterli kaynağa sahip olup olmadığı konusu evlat edinme alanında çalışan uzmanların tartıştığı bir konu olmuştur. Tek ebeveyn durumunda olan anne ya da babanın çocuğun bakımını eksiksiz olarak üstlenebilmesi, çocuğun ileriki yaşamında anne ya da baba rollerinden birinin eksikliğini yaşamaması, toplumun evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli ailelere olan bakış açısının aile üzerindeki etkileri gibi birçok konuda farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Ancak evlat edinmek isteyen bekâr kimselerin sayısının giderek artması ve evlat edinilmek üzere bekleyen ve bir eve ihtiyaç duyan çocukların varlığı,

evlat edinme alanında çalışan uzmanların bu konudaki isteksizliğini yenmiştir (Shireman, 1995). Evlat edinmeyi bekleme sürecinin çocuklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkinin, evlat edinmeye istekli bekâr kimseler yoluyla azaltılabileceği, hatta yok edilebileceği de öngörülmektedir. Örneğin evlat edinilme konusunda önemli düzeyde dezavantajlı olarak görülen özel ihtiyaçları olan çocukların tek ebeveynli bir aile yapısının sadeliğinden ve ebeveynin evlilik problemleri ya da eşler arası çatışmalar gibi konulardan uzak olmasının avantajından faydalanabileceği düşünülmektedir. Tek ebeveynli bir ailede yoğun ilişki sonucunda kurulacak yakın bir bağın özel ihtiyaçları olan çocukların ihtiyaçlarını karşılayabileceği ve normal gelişim sürecine adım atmada önemli bir avantaj olacağı da görülmektedir (Groze, 1991; Shireman, 1996). Tüm bu tartışmalar ışığında, bekâr kimselerin evlat edinebilmesi konusunda sosyal hizmet uzmanının konuya bakış açısının ve sosyal hizmetin etik ilke ve değerleri çerçevesinde karar vermesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada sosyal hizmetin ilkelerinden olan “müracaatçıyı kabul etme ilkesi”nin eksiksiz uygulanması çok önemlidir. Bu çerçevede yakın zamanda meslek yaşamlarına başlayacak sosyal hizmet öğrencilerinin konuya olan bakış açısı da önem arz etmektedir. Zira kısa bir zaman sonra çalışacakları kurum ve kuruluşlarda bekâr kimselerin evlat edinme sürecinde uzman olarak görev alma ihtimalleri bulunmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan literatür taramasında sosyal hizmet öğrencilerinin evlat edinme yoluyla kurulan tek ebeveynli ailelere ilişkin görüşlerini konu alan çalışmalar incelenmiş ve sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Yapılan literatür taramasında Crowley (2000) tarafından lisansüstü 61 sosyal hizmet öğrencisinin özel ihtiyaçları olan çocukların tek ebeveynli aileler tarafından evlat edinilmesine yönelik tutumlarının araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmada öğrencilerin çocuk refahı ve evlat edinme konusunda bilgi düzeyi, lisansüstü programdaki geçirdiği süre, Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’ne üye olma durumu ve tek ebeveynli bir ailede yetişme durumu ile tek ebeveynli ailelerin özel ihtiyaçları olan çocukları evlat edinmelerine ilişkin tutumları arasındaki anlamlı bir istatistiksel ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de ise doğrudan bekâr kimselerin evlat edinmesine ilişkin düşünce, görüş ya da tutumları konu alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan incelemede evlat edinme konusu ile ilgili yapılan çalışmaların daha çok konunun hukuki boyutuna ilişkin olduğu görülmüştür. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’nın tez merkezinde “evlat edinme” anahtar kelimesi ile yapılan taramada biri doktora tezi olmak üzere toplam 25 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Bu tez çalışmalarınının 20 tanesinin hukuk, 4 tanesinin sosyal

hizmetler, 1 tanesinin ise hukuk ve sosyoloji konu başlığı altında dizinlendiği görülmüştür. Sosyal hizmet alanındaki tez çalışmaları incelendiğinde Pellitier (2018) tarafından yapılan çalışmada Haiti'deki evlat edinme süreçlerinin değerlendirildiği anlaşılmıştır. Nazik (1988) tarafından yapılan tez çalışmasında, çocuk sahibi olmayan ailelerin koruyucu aile ve evlat edinme hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır; çalışmada katılımcıların %56.6'sının başkasının çocuğunu alıp bakmak istediği, %75.4'ünün ise koruyucu aile ve evlat edinme konusunda yapılan tanıtımları yetersiz bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaztürk (1991) tarafından yapılan tez çalışmasında ise infertil ailelerin koruyucu aile ve evlat edinme konusundaki bilgi ve tutumları incelenmiştir; 100 kadından oluşan deney ve kontrol grubundan toplanan veriler sonucunda her iki grubun da yarısından fazlasının evlat edinme ve ya koruyucu aile konusunu duymadığı ya da kesin bilgisinin olmadığı, infertil aileye sahip kadınların şimdiye kadar evlat edinmeme ya da koruyucu aile olmama nedenlerinin ise istememe ve çocuğunun olması umudunun olması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz (2013) tarafından gerçekleştirilen tez çalışmasında da bireylerin evlat edinmeye yönelik bilgi ve tutumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır; katılımcıların evlat edinme yönergesinde bulunan şartlara yüksek oranda katıldıkları, ancak evlat edinme süreçlerine ilişkin büyük oranda bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sancar ve diğ. (2018) tarafından yapılan bir çalışmada ise evlat edinmeye ilişkin tutumları ölçmek amacıyla Evlat Edinmeye Yönelik Tutum Ölçeği geliştirilmiş ve geliştirilen ölçeğin üniversite örneklemi için geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'deki evlat edinmeye ilişkin görüş, düşünce, bilgi ve tutumların konu edildiği çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal hizmet öğrencilerinin bekâr kimselerin evlat edinmesi hakkındaki görüş ve düşüncelerini konu alan bir çalışmanın olmadığı anlaşılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın amacı sosyal hizmet mesleğinin etik ilke ve değerleri çerçevesinde eğitim almakta olan sosyal hizmet lisans öğrencilerinin evlat edinme yoluyla oluşmuş tek ebeveynli aileler hakkındaki görüş ve düşüncelerinin belirlenmesidir. Çalışma sonucunda elde edilen sonuçların tartışılması ile bekâr kimselerin evlat edinmesi üzerine sosyal hizmet literatürüne katkı sağlanması da amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerine yönelik olarak yapılmıştır. Çalışmada olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan nicel araştırma yöntemlerinden biri olan genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu sayede

sosyal hizmet öğrencilerinin evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli aileler hakkındaki görüş ve düşünceleri anket yoluyla değerlendirilmiş ve sonuçlar sayısal verilerle açıklanmıştır.

Çalışma Grubu

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü örneğinde gerçekleştirilen bu çalışmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim döneminde öğrenim gören 222 sosyal hizmet lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada ana kütleyi oluşturan tüm hedeflere ulaşmak istenildiğinden tam sayım örnekleme yöntemi kullanılmış, ancak toplamda çalışmaya katılmaya gönüllü olan 156 öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu iki bölüm altında toplam 18 sorudan oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcılara ilişkin tanıtıcı bulgulara yer verilmiştir. Formun ikinci bölümü ise evlat edinme yoluyla oluşmuş tek ebeveynli ailelere ilişkin görüş ve düşüncelerini anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Katılımcıların anket formuna verdiği cevaplardan elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) isimli programda analiz edilmiştir. Sorulara verilen cevaplara göre oluşturulacak istatistikler yorumlanarak katılımcıların evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli ailelere olan bakış açısı geniş bir biçimde değerlendirilmiştir. Katılımcılara ilişkin tanıtıcı bulgular ve konuya ilişkin görüş ve düşünceleri betimleyici istatistikler yoluyla değerlendirilmiştir. İki değişkene ait özellikleri betimlemek amacıyla da çapraz tablolar kullanılmıştır.

Etik Konular

Çalışmanın uygulanması ve alınan etik önlemlerle ilgili olarak Kocaeli Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul onayı ve Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı'ndan uygulama izni alınmıştır.

BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular katılımcılara ilişkin tanıtıcı bulgular ile katılımcıların evlat edinme yoluyla kurulmuş tek ebeveynli aileye yönelik görüş ve düşüncelerinden oluşmaktadır. Katılımcı grubunun tanıtılmasına yönelik olarak Tablo 1'de

katılımcıların yaşı, cinsiyeti ve hangi sınıfta öğretim gördüklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bulgular

	Sayı	%
Yaş		
18-24	156	100
Cinsiyet		
Erkek	41	26.3
Kadın	115	73.7
Sınıf		
Birinci Sınıf	43	27.6
İkinci Sınıf	45	28.8
Üçüncü Sınıf	33	21.2
Dördüncü Sınıf	35	22.4
Toplam	156	100

Tablo 1’de yer alan bulgular incelendiğinde öğrencilerin tamamının 18-24 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Öğrencilerin %73.7’sinin kadın, %26.3’ünün ise erkek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin %27.6’sı birinci sınıfta, %28.8’i ikinci sınıfta, %21.2’si üçüncü sınıfta ve %22.4’ü dördüncü sınıfta eğitim görmektedir.

Sosyal hizmet bölümünde öğrenim gören öğrencilerin tek ebeveynli aile olma nedenleri ve kimlerin evlat edinmesi gerektiğine ilişkin düşünceleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Tek Ebeveynli Aile Olma Nedenleri ve Kimlerin Evlat Edinmesi Gerektiğine İlişkin Görüş ve Düşünceleri

	Sayı	%
Tek ebeveynli aile denildiğinde aşağıdaki aile tiplerinden hangileri öncelikle aklınıza gelir?		
Boşanma ya da çiftlerin ayrı yaşamaları sonucu oluşmuş tek ebeveynli aile	101	34.9
Eşlerden birinin ölümü sonucunda oluşmuş tek ebeveynli aile	89	30.8
Bekar kimselerin evlat edinmesi ile oluşmuş tek ebeveynli aile.	80	27.7
Geçici koşullar nedeniyle oluşmuş tek ebeveynli aile (Eşlerden birinin şehir dışında ya da cezaevinde olması vb.).	19	6.6
Sizce kimler evlat edinme yoluna başvurmalıdır?		
Evli olup çocuğu olan çiftler	76	16.9
Evli olup çocuk sahibi olamayan çiftler.	152	33.9
Hiç evlenmemiş kimseler.	95	21.2
Evlenip daha sonradan boşanmış kimseler.	60	13.4
Eşi vefat etmiş kimseler.	66	14.7

Tablo 2’de yer alan bulgulara bakıldığında, öğrencilerin %34.9’u tek ebeveynli ailelerin boşanma ya da çiftlerin ayrı yaşamaları sonucu, %30.8’i eşlerden birini vefatı sonucu, %27.7’si bekâr kimselerin evlat edinmesi sonucu ve %6.6’sı geçici koşullar nedeniyle (eşlerden birinin şehir dışında ya da cezaevinde olması) oluştuğunu düşündüklerini belirtmiştir.

Öğrencilerin %33.9’ü evli olup çocuk sahibi olamayan çiftlerin, %21.2’si hiç evlenmemiş kimselerin, %16.9’u evli olup çocuğu olan çiftlerin, %14.7’si eşi vefat etmiş kimselerin ve %13.4’ü’i evlenip daha sonra boşanmış kimselerin evlat edinme yoluna başvurmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bekâr kimselerin evlat edinmesi hakkındaki görüş ve düşüncelerine ilişkin bulgular Tablo 3’de verilmiştir. Bu kapsamda bekâr kimselere evlat edinme hakkının tanınmasını uygun bulup bulmadıkları, evlat edinmek isteyen anne ve babanın bir arada yaşadığı tam ailelere bekâr kimselere göre öncelik tanınması gerektiğini düşünüp düşünmedikleri, evlat edinmek isteyen bekar kimselere karşı

sosyal inceleme sayılarının ve denetleme faaliyetlerinin anne ve babanın bir arada olduğu tam ailelere oranla artırılması gerektiğini düşünüp düşünmediklerine ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin Bekâr Kimselerin Evlat Edinmesi Hakkında Görüş ve Düşünceleri

	Sayı	%
Bekâr kimselere evlat edinme hakkının tanınmasını uygun buluyor musunuz?		
Evet, bu hakka sahip olmaları gerekir.	125	80.1
Hayır, bekar kimselerin evlat edinme hakkının olmaması gerektiğini düşünüyorum	7	4.5
Kararsızım.	24	15.4
Evlat edinmek isteyen anne ve babanın bir arada bulunduğu tam ailelere, evlat edinmek isteyen bekâr kimselere karşı öncelik tanınması gerektiğini düşünüyor musunuz?		
Evet, öncelik anne ve babanın bir arada olduğu tam ailelerde olmalıdır	54	34.6
Hayır, öncelik evlat edinmek isteyen bekâr kimselerde olmalıdır.	2	1.3
Hayır, şartlar eşit olmalıdır	76	48.7
Kararsızım.	24	15.4
Evlat edinmek isteyen bekâr kimselere karşı sosyal inceleme sayılarının ve denetleme faaliyetlerinin anne ve babanın bir arada olduğu tam ailelere oranla artırılması gerektiğini düşünüyor musunuz?		
Evet, denetim daha fazla olmalıdır.	50	32.1
Hayır, aynı oranda denetim olmalıdır.	92	59.0
Kararsızım	14	9.0
Toplam	156	100

Tablo 3’de öğrencilerin bekâr kimselerin evlat edinmeleri hakkındaki görüş ve düşüncelerine ilişkin bulgular incelendiğinde öğrencilerin %80.1’i bekâr kimselere evlat edinme hakkı tanınmasını uygun bulduğunu, %15.4’ü bu konuda kararsız olduğunu ve %4.5’i bekar kimselere evlat edinme hakkının tanınmasını uygun bulmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin %34.6’sı evlat edinme sürecinde anne ve babanın bir arada olduğu ailelere, bekâr kimselere karşı öncelik tanınması gerektiğini belirtirken, %48.7’si şartların eşit olması gerektiğini, %15.4’ü bu konuda kararsız olduğunu ve %1.3’ü önceliğin bekâr kimselerde olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca öğrencilerin %59’u evlat edinme sürecinde bekâr kimseler ile anne ve babanın bir arada bulunduğu tam ailelere yönelik yapılan sosyal inceleme ve denetleme faaliyetlerinin her iki taraf için de eşit olması gerektiğini, %32.1’i evlat edinmek isteyen bekar kimselere anne ve babanın bir arada bulunduğu ailelere oranla daha fazla sosyal inceleme ve denetleme faaliyetinin gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu konuda kararsız durumda olan öğrencilerin oranı %9 olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin ileride çalıştıkları kuruluşlarda evlat edinmek isteyen bekâr kimselere sosyal hizmet mesleğinin müracaatçısı olduğu gibi kabul etme ilkesini uygulamakta zorlanıp zorlanmayacaklarına ilişkin görüş ve düşüncelerinin kaçınıcı sınıfta olduklarına göre dağılımına ilişkin bulgular Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin İleride Çalıştıkları Kuruluşlarda Evlat Edinmek İsteyen Bekâr Kimselere Müracaatçığı Olduğu Gibi Kabul Etme İlkesini Uygulamakta Zorlanıp Zorlanmayacaklarına Dair Görüş ve Düşüncelerinin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

İleride çalıştığınız kuruluşta evlat edinmek isteyen bekâr kimseye karşı “müracaatçığı olduğu gibi kabul etme ilkesini” uygulamakta zorluk çeker misiniz?								
	Hayır, hiçbir zorluk çekmem		Evet, zorlanırım fakat yine de kabul etme ilkesini uygulayırım		Evet, zorlanırım ve vakayı başka bir meslektaşın devralmasını isterim		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Birinci Sınıf	22	51.2	19	44.2	2	4.7	43	100
İkinci Sınıf	22	48.9	23	51.1	0	0	45	100
Üçüncü Sınıf	24	72.7	9	27.3	0	0	33	100
Dördüncü Sınıf	23	65.7	9	25.7	3	8.6	35	100
Toplam	91	58.3	60	38.5	5	3.2	156	100

Tablo 4’te yer alan bulgular incelendiğinde evlat edinmek isteyen bekâr kimselere karşı müracaatçığı olduğu gibi kabul etme ilkesini uygulamakta hiçbir zorluk çekmeyeceğini belirten öğrencilerin oranı %58.3, zorlansa da nihayetinde uygulayacağını söyleyen öğrencilerin oranı %38.5 ve bu ilkeyi uygulamakta zorlanacağını belirterek vakayı bir başka meslektaşına devredeceğini belirten öğrencilerin oranı %3.2 olarak gerçekleşmiştir. Müracaatçığı olduğu gibi kabul etme ilkesini uygulamakta hiçbir zorluk çekmeyeceğini belirten öğrencilerden birinci sınıfta eğitim görenlerin oranı %51.2, ikinci sınıfta eğitim görenlerin oranı %48.9, üçüncü sınıfta eğitim görenlerin oranı %72.7 ve dördüncü sınıfta eğitim görenlerin oranı %65.7 olarak ön plana çıkmaktadır. İlkeyi uygulamakta zorluk çekerse dahi nihayetinde uygulayacağını belirten öğrencilerden birinci sınıfta eğitim görenlerin oranı 44.2, ikinci sınıfta eğitim görenlerin oranı 51.1, üçüncü sınıfta eğitim görenlerin oranı 27.3 ve dördüncü sınıfta eğitim görenlerin oranı 25.7 olarak belirlenmiştir. Birinci sınıfta eğitim gören öğrencilerin %4.7’si ve dördüncü sınıfta eğitim gören öğrencilerin %8.6’sı

müracaatçıyı olduğu gibi kabul etme ilkesini uygulayamayacağını ve vakayı başka bir meslektaşına devredeceğini belirtmiştir. İkinci ve üçüncü sınıfta eğitim gören öğrencilerden ise müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygulayamayacağını ifade eden öğrenci bulunmamaktadır.

Katılımcıların evlat edinme yoluyla oluşmuş tek ebeveynli ailelerdeki ebeveyn ve çocuklar hakkındaki görüş ve düşünceleri Tablo 5'te yer almaktadır. Bu kapsamda Evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli ailelerde çocuğun ihtiyaçlarının (eğitim, sağlık, şefkat, sevgi vb.) ne şekilde karşılanacağını düşündükleri ve Evlat edinme yolu ile aile kurmuş ebeveynlerin günlük yaşamda zorluklarla karşılaşacağını düşünmediklerine ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Evlat Edinme Yolu İle Oluşmuş Tek Ebeveynli Ailelerdeki Ebeveyn ve Çocuklar Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri

	Sayı	%
Evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli ailelerde çocuğun ihtiyaçlarının (eğitim, sağlık, şefkat, sevgi vb.) ne şekilde karşılanacağını düşünüyorsunuz?		
Anne reisli tek ebeveynli ailelerde çocuğun ihtiyaçları (eğitim, sağlık, sevgi, şefkat vb.) daha iyi karşılanacaktır.	25	16.0
Baba reisli tek ebeveynli ailelerde çocuğun ihtiyaçları (eğitim, sağlık, sevgi, şefkat vb.) daha iyi karşılanacaktır.	7	4.5
Her iki tip ailede de çocuğun ihtiyaçları (eğitim, sağlık, sevgi, şefkat vb.) eşit derecede karşılanacaktır.	124	79.5
Evlat edinme yolu ile aile kurmuş ebeveynlerin günlük yaşamda zorluklarla karşılaşacağını düşünüyor musunuz?		
Tek ebeveyn olan kadınların daha çok zorluk çekeceğini düşünüyorum.	33	21.2
Tek ebeveyn olan erkeklerin daha çok zorluk yaşayacağını düşünüyorum.	29	18.6
Erkek ve kadınların eşit şartlarda olduklarını düşünüyorum.	94	60.3

Tablo 5'de yer alan bulgulara bakıldığında öğrencilerin %79.5'i evlat edinme yolu ile kurulmuş anne reisli ve baba reisli tek ebeveynli ailelerde çocuğun ihtiyaçlarının

(eğitim, sağlık, şefkat, sevgi vb.) eşit oranda karşılanacağı fikrinde birleşirken, %16'sı anne reisli tek ebeveynli ailelerde ve %4.5'i baba reisli tek ebeveynli ailelerde çocuğun bakım ve ihtiyaçlarının daha iyi karşılanacağını ifade etmiştir.

Öğrencilerin % 60.3'ü evlat edinme yolu ile aile kurmuş tek ebeveyn olan kadın ve erkeklerin günlük yaşamın zorlukları içerisinde eşit şartlarda olduklarını düşünmüşlerdir. Tek ebeveyn olan kadınların günlük yaşamda daha çok zorluk çekeceğini düşünenlerin oranı %21.2 iken, tek ebeveyn olan erkeklerin daha fazla zorlanacağını düşünen öğrencilerin oranı %15.6 olmuştur.

Bu konuda evlat edinme yolu ile aile kurmuş kimseye ailesinin, sosyal çevresinin ve toplumun tepkisinin ne olabileceğine ilişkin öğrencilerin görüşlerine Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Evlat Edinme Yolu İle Aile Kurmuş Kimseye Ailesinin, Sosyal Çevresinin ve Toplumun Tepkisinin Ne Olabileceği Hakkında Öğrencilerin Görüş ve Düşünceleri

	Sayı	%
Yaşadığımız çevrede evlat edinme yolu ile kurulmuş tek Ebeveynli aileye rastladınız mı?		
Evet, rastladım	8	5.1
Hayır, hiç rastlamadım	148	94.9
Evlenmeden evlat edinme yoluna başvuracak olan kimseye kendi ailesinin tepkisinin nasıl olacağını düşünürsünüz?		
Aileler durumu anlayış ile karşılayacaktır	18	11.5
Aileler durumu kabul etmekte zorlansa da anlayış göstereceklerdir.	108	69.2
Aileler bu durumu kabul etmeyeceklerdir.	19	12.2
Diğer	11	7.1
Evlenmeden evlat edinme yolu ile aile kurmuş kimseye sosyal çevresinin (akraba, komşu, arkadaş vb.) tepkisinin ne şekilde olacağını düşünürsünüz?		
Kişinin sosyal çevresinin tepkisi olumlu olacaktır.	54	34.6
Kişinin sosyal çevresinin tepkisi olumsuz olacaktır.	102	65.4
Evlat edinme yolu ile aile kurmuş kimselere karşı toplumun Tepkisinin nasıl olacağını düşünürsünüz?		
Toplumun tepkisi olumlu olacaktır.	87	55.8
Toplumun tepkisi olumsuz olacaktır.	69	44.2

Tablo 6'da yer alan bulgular incelendiğinde sosyal hizmet öğrencilerinin %5.1'i yaşadıkları çevrede evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli aileye rastladıklarını söylerken, %94.9'luk kesim bu şekilde kurulmuş aileye hiç rastlamadıklarını söylemişlerdir. Evlat edinme yolu ile aile kurmak isteyen kimseye kendi ailesinin tepkisinin ne olabileceği ile alakalı soruya öğrencilerin %69.2'si ailelerin zorlansa da zamanla anlayış göstereceklerini belirtmiştir. Ailelerin durumu en başından itibaren anlayışla karşılayacağını düşünenlerin oranı %11.5'tir. Ailelerin durumu kabullenmeyeceğini düşünenlerin oranı %12.2 iken, diğer seçeneğini işaretleyenlerin oranı %7.1 olarak belirlenmiştir. Diğer seçeneğini işaretleyen öğrenciler açıklama bölümüne genel olarak ailenin eğitim düzeyinin, kültürel ve ekonomik özelliklerinin verilecek olan tepkide belirleyici olacağını söylemişlerdir.

Evlat edinmek isteyen bekâr kimseye karşı sosyal çevresinin tepkisinin olumlu olacağını düşünen öğrencilerin oranı %34.6 iken, olumsuz bir tepkiyle karşılaşacağını düşünenlerin oranının %65.4 olduğu görülmüştür. Öte yandan öğrencilerin %55.8'i evlat edinmek isteyen bekâr kimseye toplumun olumlu tepki göstereceğini, %44.2'si ise bu kimselere karşı toplumun tepkisinin olumsuz olacağını ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin ileriki yaşamlarında evlenmeden evlat edinme yolu ile aile kurmayı isteyip istemeyeceklerine ilişkin düşüncelerinin cinsiyete göre dağılımına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin İleride Evlenmeden Evlat Edinme Yolu İle Aile Kurmayı İsteyip İstemeyecekleri Hakkındaki Görüş ve Düşüncelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

	İleride evlenmeden (bekâr bir anne ya da baba olarak) evlat edinme yolu ile aile kurmayı ister misiniz?							
	Evet, isterim		Hayır, istemem		Kararsızım		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	50	43.5	19	16.5	46	40.0	115	100
Erkek	9	22.0	20	48.8	12	29.3	41	100
Toplam	59	37.8	39	25.0	58	37.2	156	100

Tablo 7'de öğrencilerin %37.8'i ileride evlenmeden evlat edinme yolu ile aile kurmayı isteyebileceklerini, %25'i evlenmeden evlat edinme yolu ile aile kurmayı

istemeyeceğini ve %37.2'si bu konu hakkında kararsız olduğunu belirtmiştir. Bekâr bir kimse olarak evlat edinme yolu ile aile kurmayı isteyebileceğini söyleyen kadın öğrencilerin oranı %43.5 iken, erkek öğrencilerde bu oran %22'dir. Bu yolla aile kurmayı istemeyeceğini söyleyen kadın öğrencilerin oranı %16.5'tir. Erkek öğrencilerde ise bu oranın %48.8 olduğu görülmüştür. Bekâr bir kimse olarak evlat edinme yolu ile aile kurma konusunda kadın öğrencilerin %40'ı, erkek öğrencilerin ise %29.3'ü kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

TARTIŞMA

Evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli aileler hakkında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin görüş ve düşünceleri detaylı şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri incelendiğinde tamamının 18-24 yaş aralığında olduğu; birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta eğitim gören öğrenci sayılarının birbirine yakın olduğu fakat cinsiyet değişkeninde kadın öğrencilerin sayısının erkek öğrencilere oranla belirgin biçimde fazla olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin tek ebeveynli aile denildiğinde akıllarına hangi tip ailenin geldiği sorusuna verdikleri yanıtlarda, boşanma ya da çiftlerin ayrı yaşamaları sonucu oluşmuş tek ebeveynli aile, eşlerden birinin ölümü sonucu oluşmuş tek ebeveynli aile ve bekâr kimselerin evlat edinmesi sonucu oluşmuş tek ebeveynli aile şıklarının daha fazla tercih edildikleri görülmüştür. Geçici koşullar nedeniyle oluşmuş tek ebeveynli aile şikkının ise en az tercih edilen şık olduğu belirlenmiştir. Ülkemizde son yıllarda boşanma oranlarının artmasının verilen cevaplarda etkili olduğu düşünülmektedir. Demir ve Çelebi (2017) tarafından yapılan çalışmada, tek ebeveynli ailelerin %60'ının boşanma sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Varhan (2016) tarafından yapılan çalışmada da çalışmalarına katılan tek ebeveynli ailelerin çoğunluğunun boşanma sonucunda oluştuğunu, ikinci sırada ise eşlerden birinin vefatı nedeniyle oluşmuş tek ebeveynli ailelerin yer aldığını söylemişlerdir. Öte yandan sosyal hizmet mesleğinin evlat edinme konusu üzerinde karar verici meslek durumunda olmasının öğrencilerin bu konu hakkındaki farkındalıklarının yüksek olmasına ve bekâr kimselerin evlat edinesi ile oluşmuş tek ebeveynli aile cevabının rağbet görmesine katkıda bulunduğu tahmin edilmektedir.

Öğrencilerin evlat edinme hususuna ilişkin düşünceleri kimlerin evlat edinmesi gerektiği sorusu üzerinden değerlendirilmiştir. Öğrencilerin tamamına yakını evli olup çocuk sahibi olamayan çiftlerin evlat edinmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hiç

evlenmemiş kimselerin evlat edinme yoluna başvurmaları gerektiğini düşünenlerin sayısının ikinci sırada olması da dikkat çekici bir bulgu olarak görülmektedir. Bu durumda öğrencilerin öncelikle çocuk sahibi olmayan veya olması mümkün görünmeyen kimselerin evlat edinmesi gerektiğini düşündükleri tahmin edilmektedir. Öte yandan çocuk sahibi olamayan evli çiftlerin evlat edinme yoluna başvurması gerektiğini düşünen öğrencilerin sayısının, bekâr kimselerin evlat edinme yoluna başvurması gerektiğini düşünen öğrencilerden anlamlı şekilde fazla olduğu görülmüştür. Bu durum sosyal hizmet öğrencilerinin anne ve babanın bir arada bulunduğu tam ailelerin evlat edinmelerine bekâr kimselerin evlat edinmelerine oranla daha olumlu yaklaştıklarını göstermektedir. Nazik (1988) çocuksuz ailelerin evlat edinme ve koruyucu aileler hakkındaki görüşlerini araştırdığı çalışmada evlat edinmek isteyen ve henüz bu yola başvurmayan ailelerin birçoğu neden olarak çocuk sahibi olmayı beklediklerini söylemişlerdir. Dolayısıyla bu durumdaki ailelerin çocuk sahibi oldukları takdirde evlat edinme yoluna başvurmayı tekrar değerlendirebilecekleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bu anlamda çocuk sahibi olamamaları durumunda evlat edinme yoluna başvurmayı düşündüklerini belirten aileler ile çalışmamızda evlat edinme konusundaki görüşlerini belirten öğrencilerin fikirleri benzerlik göstermektedir.

2001 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'na göre 30 yaşını doldurmuş bekâr kimseler, evli çiftler ile eşit şartlarda olmak üzere evlat edinme hakkına sahip olabilmektedirler. Nitekim sosyal hizmet öğrencilerinin bekâr kimselerin evlat edinmesi konusuna genel itibari ile olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Öğrencilerin birçoğu bekâr kimselere evlat edinme hakkının tanınmasını uygun bulduğunu belirtmiştir. Yılmaz (2013) bireylerin evlat edinmeye ilişkin bilgi ve tutumlarını araştırdığı çalışmasında, evli çiftlerin evlat edinmelerine yönelik oluşturulmuş ifadeye katılımcıların yüksek oranda olumlu geri dönüş yaptıklarını belirtirken, bekâr kimselerin evlat edinmelerine yönelik oluşturulmuş ifadeye yapılan olumlu geri dönüşlerin daha düşük olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda iki çalışma arasında farklılık görülmüştür. Çalışmamızda evlat edinme sürecinde önceliğin anne ve babanın bir arada bulunduğu tam ailelere verilmesi gerektiğini düşünen öğrencilerin sayısı az olmamakla beraber katılımcılar çoğunlukla bekâr kimseler ile evli çiftlerin eşit şartlarda evlat edinmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca evlat edinmek isteyen kişinin evlat edinilecek olan çocuğun bakımını ve ihtiyaçlarını ne ölçüde sağladığını anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen sosyal inceleme ve denetleme faaliyetlerinde durumun her iki taraf adına eşit olması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu durum öğrencilerin kuruluş bakımına karşın korunmaya muhtaç çocukların aile ortamında

büyümelerini sağlama adına tek ebeveynli aileleri tercih ettiklerini göstermektedir. Her ne kadar çocuk anne ya da baba rollerinden birinin eksikliğini yaşayacak olsa da kurum bakımı ile kıyaslandığında günlük bakımının, sevgi ve şefkat ihtiyacının, eğitim ya da sağlık gibi gereksinimlerinin tek ebeveynli aile ortamında daha iyi karşılanacağı inancının yaygın olduğu görülmektedir. Bununla beraber evlat edinme sürecinde anne ve babanın bir arada bulunduğu tam ailelere, bekâr kimselere karşı bir öncelik tanınmaması konusunda tereddüt yaşayan ve önceliğin tam ailelerde olması gerektiğini düşünen öğrencilerin sayısı da göz ardı edilmemelidir. Bu görüşte olan öğrencilerin evlat edinilen çocuğun psiko-sosyal gelişiminin tek ebeveynli ailelere oranla anne ve babanın bir arada bulunduğu ailelerde daha iyi sağlanacağına inandıkları düşünülmektedir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin meslek hayatlarında evlat edinme yoluna başvurmuş müracaatçılar ile karşılaşma ihtimalleri bulunmaktadır. Bu durumda öğrencilerin *“müracaatçılığı olduğu gibi kabul etme ilkesini”* uygulamakta zorlanıp zorlanmayacakları sorulmuştur. Müracaatçılığı olduğu gibi kabul etme ilkesi, sosyal hizmet uzmanının müracaatçı hakkında önyargılı tutum sergilememesini, müracaatçı ile sorunlarının olumlu ve olumsuz yönlerini olduğu gibi görmesini ve mesleki bakımdan gerekeni yapmasını kapsamaktadır (Turan, 2012). Çalışmamıza katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun evlat edinmek isteyen bekâr kimseye karşı müracaatçılığı olduğu gibi kabul etme ilkesini uygulamakta zorlanmayacağı veya zorlansa dahi nihayetinde uygulayabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Diğer taraftan üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim gören ve müracaatçılığı olduğu gibi kabul etme ilkesini uygulamakta hiçbir zorluk çekmeyeceğini belirten öğrencilerin oranı, birinci ve ikinci sınıfta öğrenim görüp aynı düşüncede olan öğrencilerin oranlarına göre anlamlı biçimde yüksektir. Bu istatistik öğrencilerin mesleki bilgi ve becerilerinin arttıkça müracaatçılığı anlama ve kabul etme seviyelerinin de yükseldiğini göstermektedir.

Evlat edinme yolu ile kurulmuş tek ebeveynli ailelerde ebeveyn olan kadın ya da erkeklerin günlük yaşamda bazı sosyal ve ekonomik zorluklarla karşılaşma ihtimalleri vardır. Aynı zamanda evlat edinilmiş çocuğun eğitimi, sağlık, sevgi, şefkat gibi ihtiyaçlarının karşılanması da son derece önemlidir. Bu durumların anne reisli ya da baba reisli tek ebeveynli ailelerde birbirinden farklılık gösterip göstermeyeceği konusunda öğrencilerin görüşleri sorulmuştur. Öğrencilerin genel olarak tek ebeveyn olan kadın ve erkeklerin eşit şartlarda yaşamlarını sürdürdükleri fikrinde oldukları görülmüştür. Yine evlat edinilmiş çocuğun ihtiyaçlarının anne reisli ve baba reisli tek ebeveynli ailelerde eşit derecede karşılanacağını düşünenlerin sayısı oldukça

yüksektir. Evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli ailelerin bir tercih sonucunda kuruldukları ve evlat edinen kimselerin üstlenecekleri sorumluluklar için önceden hazırlanmış olmaları gibi durumların öğrencilerin cevaplarında etkili olduğu düşünülmektedir. Evlat edinen kadın ve erkeklerin tek ebeveynli aile kurma yeterliliklerinin evlat edinme sürecinde sosyal hizmet uzmanlarınca gerek sosyal inceleme faaliyetleriyle gerek bireyle çalışma süreciyle test edildiği unutulmamalıdır. Bu sebeple de evlat edinme yolu ile çocuk sahibi olmuş kadın ve erkeklerin, çocuğun ihtiyaçlarının eksiksiz biçimde karşılanması için özveride bulunacağı tahmin edilmektedir. Yine her iki tarafın da günlük yaşamın akışı içerisinde yalnız ebeveyn olmanın ekonomik, sosyal ya da psikolojik boyutlarıyla karşı karşıya kalacakları dönemlerin de var olacağı düşünülmektedir.

Feyzioğlu (2011) tek ebeveynli ailelerdeki ebeveyn-çocuk ilişkisinin genellikle olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ebeveynlerden birinin olmaması sonucunda hem çocuğun hem de tek ebeveynin birbirlerine olan sevgisini daha çok gösterdiklerini söylemiştir. ASAGEM (2011) tarafından yapılan çalışmada tek ebeveyn olan erkeklerin ev içerisinde kadınlara oranlara kendilerini daha fazla yalnız hissettiklerini, kadınların ise ev dışında yani sosyal yaşama karıştıkları zamanlarda çevre baskısını daha çok hissettiklerini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan hem tek ebeveyn olan kadınların hem de erkeklerin çocuklarının mutluluklarını artırmak için zaman zaman ekonomik anlamda zorlandıkları belirtilmiştir.

Ülkemizde evlat edinme yolu ile oluşmuş tek ebeveynli ailelere rastlama olasılığı bir hayli düşüktür. Geleneksel değerlerin günümüzde de önemini koruduğu toplum yapımızda bekâr kimselerin aile kurma sürecinde evlenmeleri ve bu şekilde çocuk sahibi olmaları beklenmektedir. Nitekim çalışmamızda da öğrencilerin büyük çoğunluğu evlat edinme yolu ile aile kurmuş kimselere hiç rastlamadıklarını söylemişlerdir. Evlat edinme yolu ile aile kurmuş kimselere rastladığını söyleyen az sayıdaki öğrenciler ise bu kimselerin komşu veya akrabaları olduklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan öğrencilerin çoğunluğu evlat edinme yoluna başvuran kimselere karşı sosyal çevresinin tepkisinin olumsuz olacağını söylemişlerdir. Bu kimselerin kendi ailelerinin de durumu ilk başlarda kabul etmekte zorlansalar da zamanla anlayış gösterecekleri fikri ağır basmıştır. Her iki bulgunun da Türkiye'nin sahip olduğu aile ve toplum yapısı ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Zira toplumdaki ailelerin genel beklentisi çocuklarının evlilik yolu ile aile kurmasıdır. Ayrıca toplum içerisinde özellikle dini inançlara ters olduğu gerekçesi ile kişi ya da kişilerin evlat edinme yoluna başvurmalarını uygun bulmayan kimseler bulunabilir.

Gökçe (2017) evlat edindirmenin toplumsal direnç kaynakları üzerine yaptığı çalışmasında evlat edinmeye karar vermiş kimselerin aile, sosyal çevre ya da toplumun geneli tarafından baskı altında tutulduğunu belirtmiştir. Özellikle dini ve miras konusunun sebep olduğu ekonomik kaygıların evlat edinmek isteyen kimselerin yakın çevresi tarafından sıkça dile getirildiğini ve bu durumun evlat edinmek isteyen kişi ya da kişilerde moral ve motivasyon kaybına neden olduğu da eklemiştir.

Evlad edinmek isteyen bekâr kimsenin ailesinin ve sosyal çevresinin duruma anlayış göstermekte zorlanacağını düşünen öğrencilerin sayısı daha fazla iken bu kimselere karşı toplumun olumlu tepki göstereceğini düşünen öğrencilerin oranının %55 civarında olması dikkat çekici bir başka bulgudur. Bu durum öğrencilerin kendi yakın çevrelerinde veya ailelerinde yer alan bekâr kimsenin evlat edinmesi hususuna daha mesafeli yaklaşırken, ailelerinden veya sosyal çevrelerinden daha uzakta bir bekâr kimsenin evlat edinmesi eylemine örnek davranış gözüyle yaklaştıkları fikrini geliştirmiştir. Başka bir deyişle toplum içerisinde herhangi birinin evlenmeden evlat edinme yoluyla aile kurması olumlu bir davranış olarak görülürken, bu kişinin yakınlık derecesinin artmasının konuya ilişkin tereddütlerin de artmasını sağlayabilir.

Çalışmada öğrencilerin ileride evlenmeden, bekâr bir anne ya da baba olarak evlat edinme yoluna başvurmayı düşünebilme ihtimallerinin var olup olmadığı da sorulmuştur. Bu şekilde bir aile kurmayı isteyebilecek öğrencilerin oranı ilk sırada olsa da kararsız olan ve istemeyeceğini belirten öğrencilerin oranlarının da düşük olmadığı görülmüştür. Bu anket sorusuna olumlu cevap vermiş olan öğrencilerin tamamının evlenmeyi tercih etmeyeceğini ve evlat edinerek tek ebeveynli bir aile kuracaklarını söylemek hatalı bir çıkarım olacaktır. Bu noktada öğrencilerin bekâr bir kimse olarak evlat edinmeyi ileride aile kurma alternatiflerinden biri olarak gördüklerini söylemek daha doğru bir yaklaşımdır. Öte yandan bu soruya olumlu yanıt veren kadın öğrencilerin oranının, olumlu yanıt veren erkek öğrencilerin oranına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca kimlerin evlat edinmesi gerektiği sorusuna da “hiç evlenmemiş kimseler” cevabını veren kadın öğrencilerin oranının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu noktada bekâr kimselerin evlat edinme yolu ile aile kurmasına kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha olumlu yaklaştıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonuç modernleşme süreci ile birlikte kadının çalışma yaşamında aktif rol alması, ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ve erkeğe tamamen bağımlı bir yaşam tarzının terkedilmeye başlaması ile ilişkili olarak açıklanabilir.

Müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygulasa dahi bu konuda zorlanacağını belirten öğrenci sayısı ile evlat edinme sürecinde bekâr kimselere karşılık evli çiftlere öncelik tanınması gerektiğini düşünen öğrenci sayısının yüksek olması, bekâr kimselere evlat edinme hakkının tanınmasını uygun bulmayan veya bu konuda kararsız olan öğrenci sayılarının azımsanmayacak derecede olması gibi bulgular, sosyal hizmet eğitim-öğretim süreçlerinin ve sosyal hizmet müfredatının evlat edinme konusu üzerinde eksiklikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Kocaeli Üniversitesi sosyal hizmet bölümünün eğitim müfredatı incelendiğinde, diğer sosyal hizmet bölümlerinde uygulanan müfredata benzer şekilde dört yıllık lisans eğitiminde aile ve çocuk alanlarını ilgilendiren derslerin 'İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre 1-2' 'Çocuk İhmal ve İstismarı', 'Aile ve Gruplarla Sosyal Hizmet', 'Oyunla İletişim', 'Çocuklarla Sosyal Hizmet', 'Çocuk Koruma ve Bakım Sistemleri', 'Çocuk Suçluluğu ve Sosyal Hizmet' başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Bu derslere ek olarak müfredatta yer alan 'Sosyal Hizmet Mevzuatı' isimli dersin de evlat edinme konusunun yasal süreçleri hakkında bilgi içerdiği bilinmektedir (Kocaeli Üniversitesi, 2018). Ayrıca sosyal hizmetin etik ilke ve değerlerinin "Sosyal Hizmet Etiği" dersi kapsamında eğitim müfredatına dâhil edildiği, ayrıca birey, grup ve toplum düzeyinde sosyal hizmet uygulamaları konu alan Kuram I, II ve III derslerinde de etik karar verme sürecine ilişkin ders içeriklerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Görüldüğü üzere sosyal hizmet eğitim müfredatında yer alan birçok dersin içeriğinde doğrudan ya da dolaylı olarak evlat edinme konusuna yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin evlat edinme yolu ile kurulmuş tek ebeveynli aileler hakkındaki görüş ve düşüncelerinin genel itibari ile olumlu olduğu söylenebilmektedir. Öğrenciler her ne kadar bekâr kimselere oranla anne ve babanın bir arada bulunduğu tam ailelerin evlat edinme yoluna başvurmaları gerektiğini düşünseler de, evlat edinme sürecinde her iki taraf adına da şartların eşit olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca ileride evlat edinmek isteyen bekâr kimselerle ile meslek yaşantılarında karşılaşmaları durumunda büyük çoğunluğunun mesleki ilke ve değerleri uygulamakta zorluk çekmeyeceği anlaşılmıştır.

Yapılan çalışmada öğrencilerin bazılarının aile kavramının değişen yapısı ve tek ebeveynli aile kavramı üzerine daha detaylı bilgilere ihtiyaç duydukları anlaşılmıştır. Öğrencilerin tek ebeveynli aile kavramını daha çok boşanma sonucu oluşmuş tek ebeveynli aileler ile bağdaştırması, geçici koşullar nedeniyle (eşlerden birinin şehir

dışında ya da cezaevinde olması) de tek ebeveynli ailelerin oluşabileceği fikrinin rağbet görmemesi bu sonuca ulaşılmasını sağlamıştır. Bu çerçevede ders içi veya ders dışı aktivitelerle tek ebeveynli aile kavramının tanımı ve tek ebeveynli ailelerin oluşum şekilleri üzerine farkındalık çalışmalarının yapılmasının uygun olacağı belirlenmiştir. Ayrıca tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları sorunlar ile anne-baba-çocuk ilişkilerinin dayandığı zemin üzerine de bilgilendirme faaliyetlerinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet lisans eğitim müfredatında doğrudan evlat edinmeye ilişkin bir derse yer verilmesinin ileride çocuk refahı alanında çalışmak isteyen sosyal hizmet öğrencileri için faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede evlat edinme sürecinde karşılaşılabilecekleri çeşitli aile yapıları, bu aile yapılarının özellikleri, sosyal hizmet etik ilke ve değerlerinin evlat edinme sürecinde gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarındaki yeri ve önemi hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmalarının ve uygulama yapmalarının mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca evlat edinmeye ilişkin farkındalık çalışmalarında sosyal hizmet öğrencilerinin aktif rol alması bir yandan öğrencilerin bu konudaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin artmasına bir yandan da toplumun konuya bakış açısının genişletilmesine katkı sağlayabileceği de öngörülmektedir.

Evlat edinmek isteyen bekâr kimseye karşı ailesinin ve sosyal çevresinin tepkisinin ne olacağı hakkında içerisinde yaşanılan toplumun dinamiklerinin önemli olduğu bilinmektedir. Bu anlamda öğrencilerin evlat edinme konusuna önyargılı bir bakış açısının oluşmasına neden olan kültürel, sosyal, ekonomik ve dini direnç kaynakları hakkında detaylı olarak bilgilendirilmesi gerektiği önerilmektedir. Bu sayede sosyal hizmet öğrencilerinin ileride meslek yaşantılarında evlat edinmek isteyen bekâr kimselere ve tek ebeveynli ailelerle gerçekleştirecekleri sosyal hizmet müdahalelerinde avantaj sağlayacakları düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (2013). Tek ebeveynli ailelerde psikolojik tepkiler ile psikolojik destek almanın klinik sosyal hizmet açısından önemi: Yalova örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Atilla Demir, S. ve Genç Çelebi, Ş. (2017). *Tek ebeveynli ailelerin sorunları*. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 111-128.

- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011). *Tek ebeveynli aileler*. Erişim tarihi, 20 Ekim 2018. Erişim adresi, <https://ailetoplum.aile.gov.tr/>.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (2006). *Aile yapısı araştırması*. Erişim tarihi, 24 Ekim 2018. Erişim tarihi, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>.
- Children Bureau, (2012). *The AFCARS Report*. Erişim tarihi, 10 Nisan 2019, Erişim adresi, <https://www.acf.hhs.gov/cb/resource/afcars-report-20>.
- Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018). *Evlad Edinme*. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Erişim tarihi, 29 Ekim 2018. Erişim adresi, <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/evlat-edinme>.
- Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018). *İstatistikler*. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Erişim tarihi 1 Aralık 2018, Erişim adresi, <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/>.
- Crowley, J. T. (2000). *Graduate social work students' attitudes toward single parents and special needs adoption* (Doctoral dissertation, California State University, Long Beach).
- Dougherty, J. (1978). Single adoptive mothers. *Social Work*, 32, 311-314.
- Feyzioğlu, S. ve Kuşçuoğlu, C. (2011). Tek ebeveynli aileler. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*. 26, 97-109.
- Fiegehnan, W. and Silverman, A. R. (1983). *Chosen children: New patterns of adoptive relationships*. New York: Praeger.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (Çev. C. Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gladding, S.T. (2012). *Aile terapisi*. (Çev. İ. Keklik ve İ. Yıldırım), Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Goode, W. J. (2010). The theoretical importance of the family. In A. S. Skolnick & J. H. Skolnick (Eds.), *Family in transition*. Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
- Groze, V. K. and Rosenthal, J. A. (1991). Single parents and their adopted children: A psychosocial analysis. *Families In Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 9, 67-77.
- Gökçe, H. (2016). Bir sosyal politika olarak evlat edindirmenin toplumsal direnç kaynakları. *International Humanites and Social Science Review*. 1,19-38.
- McLanahan S, Sandefur G, (1994). *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Miller, N. (1992). *Single parents by choice: A growing trend in family life*. NY: Plenum Press.

- Nazik, H. (1988). *Çocuksuz ailelerin evlat edinme ve koruyucu aile hakkındaki görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- OECD. (2011). *Doing better for families*. Erişim tarihi, 15 Şubat 2019. Erişim adresi, <http://www.oecd.org/els/soc/doingbetterforfamilies.htm>.
- Öztan, B. (2000). *Aile hukuku*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Parke, M. (2004). *Are married parents really better for children?*, Guilford, CT: McGraw-Hill/Dushkin.
- Pellitier, R. (2018). *An Assessment Of Adoption Processes In Haiti: Case Study Of The Institute Of Social Welfare And Research (Iswr)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Resmi Gazete. (2001). Türk Medeni Kanunu, Erişim Adresi: Erişim tarihi, 22 Şubat 2019. Erişim adresi, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>.
- Sancar, G., Altın, S., Kanat, Ö., Şahin, A. G., Kındap Tepe, Y. (2018). Evlat edinmeye yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 19, 204-217.
- Shireman, J. and Johnson, P. (1976). Single persons as adoptive parents. *Social Service Review*, 50, 103-116.
- Shireman, J.F. (1995). Adoptions by single parents. *Marriage and Family Review*, 20, 367-388.
- Shireman, J. (1996). Single-parent adoptive homes. *Children and Youth Services Review*, 18(1-2), 23-36.
- Turan, N. (2012) *Birey ve aileler ile sosyal hizmet*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi. Yayın No:021.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). *Yıllara göre hanehalkı tipleri*. Erişim tarihi, 08 Nisan 2019. Erişim adresi, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=3587.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). *İstatistiklerle aile*. Erişim tarihi, 3 Aralık 2018, Erişim adresi, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>.
- Türk Medeni Kanunu (2001). *Kanunlar*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. Erişim tarihi: 25 Haziran 2019. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4722.html>.
- Varhan, Ş. (2016). *Ortaöğretim düzeyindeki tek ebeveynli sporcu öğrencilerin 12 haftalık sportif etkinliklerinin saldırganlık ve şiddet eğilimi düzeylerine etkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Yıldırım, N. Ve Yıldırım, K. (2008). *Sosyal hizmete giriş*. Sakarya Yayıncılık. 219-229.

Yılmaz, K. (2013). *Bireylerin evlat edinme ve evlat edinme hizmetine karşı bilgi ve tutumları*.
Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.

Yılmaztürk, G. (1991). *İnfertil ailelerin evlat edinme ve koruyucu aile olma konularındaki bilgi ve tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kaya-Kılıç, A. ve Tekin, H.H. (2019). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Korunmaya Muhtaç Çocuk Birimlerinde İhmal ve İstismar Vakalarına Verilen Hizmetlerin Niteliğine İlişkin Görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 843-865.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 03.07.2019
Makale Kabul Tarihi: 11.09.2019

SOSYAL HİZMET UZMANLARININ KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUK BİRİMLERİNDE İHMAL VE İSTİSMAR VAKALARINA VERİLEN HİZMETLERİN NİTELİĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Opinions of Social Workers on the Quality of Services Provided for Cases of Neglect and Abuse in Child Protection Units.

Ayten KAYA KILIÇ*

Hasan Hüseyin TEKİN**

* Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7884-7111

** Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6300-4098

ÖZET

Çocuk ihmal ve istismarı sadece maruz kalan çocuğu ve aileyi değil aynı zamanda yaşadığı toplumu da etkileyen önemli bir sosyal sorundur. Bu açıdan, çocukların her tür ihmal ve istismardan korunmasında önemli görev üstlenen çocuk koruma hizmetlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmanın amacı, Korunmaya Muhtaç Çocuk (KMÇ) birimlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının çocuk ihmal ve istismar vakalarına verilen hizmetlere yönelik düşünce ve görüşlerini; çocuk ihmal ve istismar vakalarını değerlendirme sürecindeki mesleki tutum ve yaklaşımlarını, alandaki sorunları ve çözüm önerilerini incelemektir. Nitel araştırma yöntemi ile tasarlanan çalışmada, Konya ilinde KMÇ birimlerinde görevli 12 sosyal hizmet uzmanıyla Nisan- Mayıs 2019 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler yapıldı. Verilerin çözümünde içerik analizi kullanıldı. Çalışmada elde edilen sonuçlarda; çocuk ihmal ve istismarı vakalarının ilk değerlendirme sürecinde

ebeveynlerin aşırı tepkili, kaba ve görüşmeyi ret edici davranışlar gösterdikleri, mağdur çocuğa uygulanan baskının ihmal ya da istismarı açıklamasını zorlaştırdığı, sosyal hizmet uzmanlarının cinsel istismar ve ensest vakalarında durumu aile üyelerine açıklanmada güçlük çektikleri ve vakalarının değerlendirilmesinde kararsızlık yaşadıkları belirlendi. KMÇ hizmetlerinde yaşanan sorunlar arasında; nicelik ve nitelik yönünden personel eksikliği yaşandığı ve hizmet içi eğitimin olmadığı belirlendi. Belirtilen önerilerde; personel sayısının artırılması, hizmet içi eğitimlerin verilmesi, çocuğa yönelik cinsel istismar alanında yüksek lisans mezunu meslek elemanlarının çalıştırılması ve süpervizörlük sisteminin getirilmesi yer aldı.

Anahtar Sözcükler: Korunmaya Muhtaç Çocuk Birimi, İhmal ve İstismar Mağduru Çocuk, Çocuk Koruma Sosyal Hizmet Uzmanı,

ABSTRACT

Child neglect and abuse is an important social problem that affects not only the child and the family being exposed, but also the society in which they live. In this respect, child protection services, which play an important role in protecting children from all kinds of neglect and abuse, should be examined and evaluated. The aim of this study is to examine the opinions and remarks of social workers in the Child Protection Units (CPU); their professional attitudes and approaches in evaluating child neglect and abuse cases; and the problems they face and their solution offers in this respect. In this study, which was designed with qualitative research method, in-depth interviews were conducted with 12 social workers working in Child Protection Units in Konya between April-May 2019. Content analysis was used for data analysis. In the initial evaluation process of child neglect and abuse cases, it was determined that the parents were overreacting, rude and refusing the interview; the pressure applied to the victim child made it difficult to explain neglect or abuse; the social workers had difficulty in explaining sexual abuse and incest cases to the family members and they were indecisive in the evaluation process. Among the problems experienced in child protection services; it was determined that there was a lack of employee in terms of quantity and quality and there was no in-service training. Increasing the number of employees, providing in-service trainings, employing post-graduate professionals in the field of sexual abuse and introducing a supervisory system were among the suggestions mentioned.

Key Words: Child Protection Units, Child Victims of Neglect and Abuse, Child Protection Social Workers

1. GİRİŞ

Çocuğun fiziksel sağlığı, psikolojik ve sosyal gelişimi üzerinde yıkıcı etkileri olan çocuk kötü muamelesi ya da istismarı (Poblete 2003:2; Tufford ve diğ., 2015: 229) Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra önemli bir toplumsal sorun olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Güner ve diğ., 2010: 109; Küçük, 2016: 262). UNİCEF 2015 yılı raporu, Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği 2016 yılı Çocuk İstismarına Yönelik Raporu ve 2018 yılı Türkiye Çocuk İstismarı Raporu'nda, Türkiye'de her geçen yıl ihmal ve istismar mağduru çocuk sayısında artış olduğu bildirilmektedir. İhmal ve istismar mağduru çocuk sayısındaki bu artışlarla birlikte hakkında işlem yapılan, sosyal hizmet müdahalesini gerekli kılan ve koruma altına alınan çocuk sayısında da artışlar olmaktadır.

İhmal ve istismar mağduru çocuk, bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimi tehlikede olması nedeniyle “korunma ihtiyacı olan çocuk” tür (Koca, 2012: 116). Korunmaya ihtiyaç duyan çocukların belirlenmesi, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimleri için uygun koşulların ve güvenliklerinin sağlanması hem uluslararası hem de ulusal hukuk kuralları çerçevesinde toplumların en temel sorumluluğudur (Uğurlu ve Aksoy Gülsen 2014: 3-7). Bu doğrultuda sunulan çocuk koruma hizmetleri, çocukların güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk koruma hizmetleri kapsamında; hakkında bildirim yapılan çocukları ve aileleri yasal mevzuat doğrultusunda değerlendirmek, çocuklara kötü muamelenin meydana gelip gelmediğine karar vermek, çocukların refahını sağlamaya yönelik müdahale planları geliştirmek yer almaktadır (Mitnick ve diğ., 2016).

Çocuk refahı müdahalesinin temel amacı, çocuğun kötü muameleden korunmasını sağlamaktır (Drake ve diğ. 2006). Bu doğrultuda verilen hizmetler sosyal hizmetin temel uygulama alanında yerini almaktadır (Polat Uluocak ve İçağasioğlu Çoban 2011:171; Yazıcı, 2012). Sosyal hizmet mesleğinin öncelikli görevi çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve iyilik halini sürdürmesine yönelik uygun sosyal hizmet müdahalelerinin belirlenerek koruyucu, destekleyici hizmetlerin sunulmasını sağlamaktır (Yolcuoğlu, 2009; 44). Çocuk koruma hizmetlerinde görevli sosyal hizmet uzmanları çocuğa yönelik kötü muameleye karşı koruyucu rol üstlenerek (Maguire-Jack ve diğ. 2018: 50) korunma ihtiyacı olan çocuk hakkında en uygun kararı vermek ve müdahalede bulunmak için görevlendirilmektedirler (Stokes ve Taylor, 2014: 386).

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik verilen hizmetlerde bir takım sorunlar görülebilmektedir. Bu sorunlar vaka yoğunluğu, iş yükü, kaynak ve personel yetersizliği, mesleki yeterliliğe ve tecrübeye sahip olmayan meslek elemanlarının çalıştırılması, süpervizör eksikliği gibi önemli sorunlardır (McGregor, 2009; Tuncer ve Erdoğan 2018: 525). Alanda görülen bir diğer sorun da, sosyal hizmet uzmanları tarafından korunma ihtiyacı olan çocuk vakalara yönelik yapılan çalışmaların zaman zaman medyaya yansımalarıdır. Medyada verilen yanlış ya da eksik bilgiler sosyal hizmet uzmanlarının üzerinde baskıya neden olabilmektedir. Korunma ihtiyacı olan çocuk alanının kendine özgü koşullarının ve sosyal hizmet uygulamalarının meslek elemanları tarafından açıklanması kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi açısından önemlidir. Bu açıdan çalışmanın hem kamuoyu tarafından konu hakkında yanlış bilinenlere ışık tutması hem de literatüre katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de Korunmaya Muhtaç Çocuk Birimlerindeki Sosyal Hizmet Müdahalelerine İlişkin Uygulamalar

Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler, Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (AÇSPB) Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir. Çocuk koruma hizmetlerinde ihmal ve istismar mağduru çocuklara sunulan hizmet modelleri arasında, kurum bakımı, koruyucu aile hizmeti, evlat edinme, çocuğun ailesi yanında bakımı ve korunması yer almaktadır (Yolcuoğlu 2009). Türkiye’de yasal mevzuat ile tüm kamu kurum ve kuruluşları ile bu kuruluşlarda çalışanlar, sivil toplum kuruluşları, ihmal ve istismar mağduru olup yardıma ihtiyacı olan çocuk hakkında haberdar olan kişiler AÇSPB İl Müdürlüklerine bildirim yapma zorunluluğu vardır. Aynı zamanda basın ve yayın organları ile benzeri iletişim araçlarında çıkan haberler de ihbar kabul edilmektedir. (Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik). Dolayısıyla AÇSPB İl Müdürlükleri Korunmaya Muhtaç Çocuk (KMÇ) şubelerine yapılan ihbar ya da bildirim sonrası görevli sosyal hizmet uzmanları ve diğer personel tarafından işlem başlatılmakta, alandaki temel yasal düzenleme olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) çerçevesinde çalışmalar yapılmaktadır (<https://www.ailevecalisma.gov.tr/> Erişim Tarihi: 29.08.2019).

İhbar ya da bildirim sonrasında sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek elemanları tarafından çocuğun yaşadığı yerde sosyal inceleme yapılmaktadır. Sosyal

incelemede yasal mevzuat sosyal hizmet uzmanına çocuk hakkında vereceği kararda iki seçenek sunmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005):

1. Seçenek: Korunma ihtiyacı olan çocuğun öncelikle aile yanında bir takım tedbirlerin (Danışmanlık, barınma, sağlık, eğitim tedbirleri) alınarak korunması ve desteklenmesidir.

2. Seçenek: Çocuk hakkında bakım tedbir kararının alınmasıdır. Bir başka ifadeyle çocuğun yaşadığı yerden ve ailesinden alınarak resmi veya özel kuruma yerleştirilmesine ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılmasıdır.

Bu iki seçenek doğrultusunda sosyal hizmet uzmanı tarafından yapılan sosyal inceleme raporunun Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2006) 21. maddesinde belirtilen esaslar doğrultusunda hazırlanması gerekmektedir. İlgili Yönetmelik çerçevesinde alınan tüm bilgilere ek olarak çocuğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü ve iyilik halini bozan riskli durumların varlığı, ailenin istismara bakış açısı, istismarın tekrarlanma durumu, ailenin bu duruma yaklaşımı (Buz ve diğ. 2015), cinsel istismar durumunda ailenin istismarı ret eden tavrı ve bakış açısı, ailenin cinsel istismar nedeniyle çocuğu suçlaması ve önyargı ile hareket etme durumu (bekarete bakış açısı), ailenin çocuğun eğitimine ve psikolojik desteği devam ettirme isteği yer almakta ve bu konularda kapsamlı bir değerlendirme yapılmaktadır (Öztürk 2009).

Sosyal inceleme sonucunda sosyal hizmet uzmanı çocukla ilgili en uygun hizmet modelinin ne olduğuna dair bir karar vermektedir. Çocukta ihmal davranışın nedeninin ailenin sosyal ve ekonomik yetersizliklerinin belirlenmesi durumunda sosyal hizmet uzmanı ailenin ihtiyacı doğrultusunda aynı ya da nakdi yardım bağlanması kararını verebilmektedir (Yolcuoğlu 2009; Bilgin ve Aydemir 2013). Çocuğun bakımından sorumlu olan kişi ya da kişilerin görevini yerine getirmediği ve çocuğun risk altında olduğunun belirlenmesi durumunda ise çocuğun aileden alınarak kurum bakımına alınması kararı verilmektedir (ÇKK 5/1-c bakım tedbiri kararı). Bakım tedbir kararının verilmesi sonrasında sosyal hizmet uzmanı tarafından hazırlanan SİR ve talep yazısı AÇSPB İl Müdürlüğü aracılığıyla yetkili mahkemeye veya çocuk hakimine gönderilmekte, ancak acil hallerde sosyal inceleme yapılmadan İl Valilik oluru ile çocuğun korumaya alınması sağlanmaktadır (<https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/> Erişim tarihi: 01.09.2019). Haklarında bakım tedbiri kararı alınan çocuk durumuna uygun kuruluşa yerleştirilmektedir.

Çocuğun cinsel istismara maruz kalması durumunda yapılan işlemler farklılık arz etmektedir. Çocuklarla ilgili dava süreci T.C. Adalet Bakanlığı çocuk savcıları tarafından başlatılmaktadır. Mağdur çocuk kolluk kuvvetleri tarafından sivil bir araçla Çocuk İzlem Merkez'ine (ÇİM) götürülmektedir. ÇİM'de cinsel istismar mağduru çocuğun ifadesi özel eğitim almış adli görüşmeci olarak görev yapan sağlık personeli (sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişim uzmanı, psikolog) tarafından, aynalı bir odada, ses ve görüntü kaydı ile alınmakta, muayenesi ise adli tıp uzmanı, çocuk psikiyatri uzmanı ve çocuk hastalıkları uzmanı tarafından yapılmakta, çocuğun bu süreci video kamera ile görüntülü olarak kaydedilmektedir. Tüm bu süreç Cumhuriyet Savcısı, kolluk kuvveti, AÇSPB personeli, çocuk avukatından oluşan multidisipliner bir ekip tarafından yapılmaktadır (Acehan ve diğ. 2013). Çocuğun güvenliği konusunda, ensest vaka olması, ailenin istismara bakış açısı, çocuğun kalacak yerinin olup olmaması ve benzeri konular adli görüşmeciler, Cumhuriyet Savcısı, AÇSPB personeli tarafından birlikte değerlendirilmekte ve gerekli görülmesi halinde çocuk AÇSPB' bağlı kuruma teslim edilmektedir.

Hakkında bakım tedbir kararı verilen çocuk aileden alınarak çocuk koruma ilk müdahale ve değerlendirme birimine yerleştirilmektedir. Çocuk Hizmetlerine İlişkin 2012/15 sayılı genelgeye göre en fazla 8 gün içinde görevli meslek elemanları tarafından çocuklar değerlendirilmekte, olumlu gelişim gösteren çocuğun aileye teslim edilmesinin uygun görülmesi durumunda sosyal inceleme raporu mahkemeye gönderilmekte ve bakım tedbiri kaldırılarak hakkında danışmanlık tedbiri kararı alınan çocuk ailesine teslim edilmektedir (Yazıcı 2012).

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, KMÇ birimlerinde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının korunma ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismar vakalarına verilen hizmetlere yönelik düşünce ve görüşlerini, vakaları değerlendirme sürecindeki mesleki tutum ve yaklaşımlarını, bu alandaki sorunlar ile sorunlara yönelik çözüm önerilerini inceleyerek ortaya koymaktır.

2.2.Araştırmanın Modeli

KMÇ birimlerinde çocuk ihmal ve istismar vakalarına sunulan hizmetleri, alanda görevli sosyal hizmet uzmanlarının bakış açısı ile derinlemesine incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile tasarlandı.

Çalışmada, amaçlı örneklem modeli ile Konya ilinde KMÇ birimlerinde görevli tüm sosyal hizmet uzmanlarıyla (22 kişi) çalışmaya katılımları konusunda görüşüldü. Çalışmayı kabul eden 12 sosyal hizmet uzmanı çalışmanın örneklemini oluşturdu.

2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Süreci

KMÇ birimlerinde görevli olan ve çalışmayı kabul eden sosyal hizmet uzmanlarıyla Nisan- Mayıs 2019 tarihleri arasında ortalama 40 dakika süren yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapıldı (N=12). Sekiz aç uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formunda; katılımcının hizmet verdiği müracaatçı grubuna yönelik görüşleri, ihmal ve istismar mağduru çocuk vakaların ilk değerlendirilme sürecine ait deneyimleri, çocuk ve aile ilgili verilen kararlarda kararsızlık yaşama durumu, kararsızlık durumunda çözüm arama stratejileri (süpervizörlük alma, meslektaşlara danışma vb.), KMÇ hizmetlerinin değerlendirilmesi, hizmetlerin geliştirilmesindeki önerileri yer almaktadır.

Veri toplama süreci, katılımcıların çalışmaya katılmayı kabul etmelerinin ardından başladı. İlk olarak katılımcılardan görüşme için randevu talep edildi. Katılımcılarla görüşme için uygun gördükleri yer ve saatte yüz yüze görüşüldü. Veriler dijital kayıt cihazı ile toplandı.

2.4. Veri analizi

Verilerin çözümünde içerik analizi yaklaşımı kullanıldı. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları dökümü yapılarak bilgisayar ortamına aktarıldı. İlk analizde her transkript satır satır kodlandı ve tüm görüşme transkriptleri araştırmacılar tarafından ikiden fazla okundu. Katılımcıların yanıtları sıklığına göre kodlara ayrıldı. Bu kodlar tema ve alt temaların analizinin temelini oluşturdu. Temaların oluşturulmasında alana ait literatür bilgisi ve görüşmeyi yapan araştırmacının gözlemleri de dikkate alındı. Bu doğrultuda veriler beş ana tema altında gruplandırıldı.

2.5. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın örneklemini, Konya ilinde KMÇ birimlerinde görevli olup çalışmaya katılmayı kabul eden 12 sosyal hizmet uzmanı oluşturdu. Katılımcıların; beşi erkek, yedisi kadındır. Yaş ortalamaları $X=36$ 'dır, katılımcıların medeni durumları incelendiğinde beşi evli ve yedisi bekârdır. KMÇ alanındaki çalışma sürelerine bakıldığında, 2 katılımcının 20 yıl ve üzerinde, 2 katılımcının 12-15 yıl arasında, 3 katılımcının 5-8 yıl arasında, 3 katılımcının 3-4 yıl arasında ve 2 katılımcının da 1

yıldır çalıştıkları belirlenmiştir. Katılımcılara ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1.'de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin sosyo-demografik bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Doğum Yılı	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Çalışma Süresi	KMÇ alanında çalışma süresi
K1	Kadın	1994	Lisans	Bekar	1 yıl	1 yıl
K2	Kadın	1987	Doktora	Bekar	3 yıl	3 yıl
K3	Kadın	1990	Lisans	Bekar	5 yıl	5 yıl
K4	Kadın	1969	Lisans	Bekar	20 yıl	20 yıl
K5	Kadın	1968	Lisans	Evli	26 yıl	15 yıl
K6	Kadın	1992	Lisans	Bekar	5 yıl	3 yıl
K7	Kadın	1990	Yüksek Lisans	Evli	7 yıl	7 yıl
K8	Erkek	1974	Doktora	Evli	22 yıl	22 yıl
K9	Erkek	1982	Yüksek Lisans	Evli	15 yıl	8 yıl
K10	Erkek	1962	Lisans	Evli	30 yıl	12 yıl
K11	Erkek	1992	Yüksek Lisans	Bekar	3 yıl	1 yıl
K12	Erkek	1989	Lisans	Bekar	8 yıl	4 yıl

3. Bulgular ve Tartışma

KMÇ birimlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının gözünden çocuk ihmal ve istismar vakalarına sunulan hizmetleri değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema ve alt temalar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Tema ve alt temalar

Tema	Alt Tema
1. İhmal ve istismar çocuk alanına yönelik mesleki görüş	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Aile yapısı ✓ Bastırılmış cinsellik ✓ Sosyal medya
2. İhmal, istismar mağduru çocuğun ilk değerlendirme süreci	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ailenin ret edici ve zorba davranışları ✓ Mağdur çocuğa baskı ✓ Cinsel istismar ve ensest varlığını aile üyelerine açıklamada zorluk
3. Uygulamada yaşanan sorunlar ve çözüm yolları	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kararsızlık ✓ Vaka değerlendirme toplantısı ✓ Deneyimli meslek elemanına danışma
4. Katılımcıların KMÇ hizmetlerine bakış açısı	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nitelikli personel sıkıntısı ✓ Personel sayısının yetersizliği, vaka yoğunluğu
5. KMÇ hizmetlerinin geliştirilmesi yönündeki öneriler	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sosyal hizmet uzmanı ve personel sayısının artırılması ✓ Hizmet içi eğitimlerin verilmesi ✓ Alanda lisansüstü mezunlarına öncelik verilmesi ✓ Süpervizörlük sisteminin getirilmesi

3.1.Korunma ihtiyacı olan çocuk alanına yönelik mesleki görüş

KMÇ birimlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının korunma ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismarı vakalarına verilen hizmetlere yönelik düşünce ve görüşlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilen bulgulardan ilki, katılımcıların korunma ihtiyacı olan çocuk alanına ilişkin görüşleridir. Katılımcılar, korunma ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismarı vakalarının her toplumda karşılanabilecek bir olgu olduğunu, ataerkil aile yapısı, parçalanmış aile gibi aileye ilişkin faktörlerin yanı sıra bastırılmış cinsellik, cinsellik konusunda çok katı aile tutumu gibi faktörlerin de çocuğa yönelik ihmal ve istismara neden olabileceğini belirtmiş ve bu tür vakaların sayısında her geçen gün artış olduğunu ifade etmişlerdir.

3.1.1.Aile yapısı, parçalanmış aile

Çalışmada korunma ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismarı vakalarının her toplumda ve aile yapısında karşılaşılabilecek durum olduğu, bu durumun özellikle parçalanmış ailelerde daha çok görülebildiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

“Toplumumuzda genişlemiş çekirdek aile modelinin yaygın olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar yaşam alanları farklı olsa da çekirdek aile sisteminde benliklerin farklılaşmadığı, geniş aile sisteminde söz sahibi kişilerin, çekirdek aile sınırlarını çok kolay aşabildiği gözlemlenmektedir. Tam da bu nedenle ataerkil yapı içinde güçsüz kalan kadın ve çocukların kişisel bütünlüklerinin ihlal edilmesi de görünürlüğüne kaybetmektedir. Toplumumuzdaki aile yapısının, bireylerin kendi yaşamlarını kontrol edebilmelerinde sınırlılıklar getirdiği, norm dışında davrananın çeşitli yöntemlerle cezalandırıldığı gözlemlenmektedir.” K7

“Çalıştığım alanda cinsel istismar mağduru çocuklarla ve aileleriyle çalıştım ve sayısız sosyal inceleme yaptım. Her çocuğun öyküsünde farklı aile yapılarını istismara bakış açılarını gördüm. Her dönemde çocuk istismarının çevremizde komşumuzda, yakınımızda yaşanabileceğine gördüm. Çocukların yaşadığı cinsel istismarı zaman zaman ailelerin bildiği halde inkar ettiklerini, gizlediklerini, görmezden geldikleri, özellikle ensest vakalarını kabul edemediklerini ve inkar etme yolunu seçtiklerini tanık oldum.” K4

“Gözlemlerimden edindiğim sonuçlara dayanarak söyleyebilirim ki genellikle parçalanmış aile yapılanması sonucunda bu tarz vakaların görülme sıklığı

artmaktadır.” K1

Günümüzde boşanmalardaki artışın bir sonucu olarak tek ebeveynli aile yapıları yaygınlaşmaya başlamıştır (Canatan ve Yıldırım, 2009: 98). Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın sıklıkla karşılaşıldığı durumlar incelendiğinde parçalanmış aile çocuklarının daha büyük risk altında olduğu belirtilmektedir (Finkelhor 1993). Berger (2004:742)'in “Gelir, aile yapısı ve çocuklara kötü muamele riski” isimli çalışmasında, aile yapısının çocuklara kötü muamele riskini farklı şekilde etkileyebileceği, tek ebeveynli ailelerde kötü muamele riskinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Finkelhor (2005:63-65), öz annesiyle yaşamayan ve yeterli iletişime sahip olmayan kız çocukların anne denetiminden yoksun kaldığını, tehlikeler karşısında uyarılmadığı ve bu durumun istismara maruz kalmalarına yol açtığı belirtmiştir (Finkelhor, 2005, s.63-64).

3.1.2.Bastırılmış cinsellik

Katılımcıların sıklıkla paylaştıkları diğer bir görüş ise Türk aile yapısının kendine özgü olan ataerkil yapısının ve kız çocuklarında bastırılmış cinsellik dürtüsünün istismara neden olabildiği görüşüdür.

“Ülkemizde cinselliğin bastırılması gereken bir olguymuş gibi yansıtılması ve çocukların küçük yaşlardan itibaren cinsellik hakkında bilgi almasının ve bu konu hakkında konuşmasının ayıp olarak nitelendirilmesi cinselliğin tabulaştırılmasına yol açmaktadır. Bastırma ne kadar kuvvetliyse dışa vurumu da bir o kadar yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir.” K3

“Türk toplumundaki ailelerde çocukların küçük yaştan itibaren cinsel kimliğinin oluşum sürecindeki ihmaller ve ebeveynlerin baskıcı tutumları neticesinde bir yere kadar bastırılabilen cinsellik faktörünün normal olmayan bir biçimde ortaya çıkması sonucu toplumda oldukça sık karşılaşılan olaylar haline gelmiş durumda ne yazık ki.”K1

Türk aile yapısında çocuk ihmal ve istismarı inceleyen çalışmalarda, Türk toplumunda sık karşılaşılan erkek egemen toplum yapısının ve katı kuralların özellikle kız çocukların cinsel kimliğini baskı altında tuttuğu ve cinsel istismar karşısında daha savunmasız ve aciz kalmalarına neden olduğu belirtilmektedir (Öztürk, 2009: 91; Yalçın 2011). Ataerkil aile yapılarında erkek iktidarına karşı kadının itaatkar rolü kız çocuklarını daha güçsüzleştirmekte, yaşça büyük erkeklere

karşı boyun eğici tutum geliştirmelerini sağlayarak bedenleri ile ilgili kendilerini ifade edemez ve karşı çıkamaz duruma gelmelerine neden olmaktadır (Colby, 2005: 137).

3.1.3.Sosyal medya

Katılımcı sosyal hizmet uzmanları, ihmal ve istismar mağdur vaka sayılarında artış olduğunu belirtmişlerdir. Korunma ihtiyacı olan ihmal ve istismar mağduru çocuk sayılarındaki artışta toplumda sosyal medya kullanımının yaygınlaşması sonucu çocuğa yönelik ihmal ve istismar vakalarına ilişkin farkındalığın artması ve buna bağlı olarak bildirimlerin de artmasının etkili olduğu görüşü ortaya konmuştur.

“Toplum içerisinde bu tip vakaların görülme sıklığının artma sebebinin kişilerin bilinçlenmesi, basın yayın organları ve sosyal medya kullanımının artması ve olayların yayılma hızının eskisine oranla kısa olmasına bağlıyorum.”K12

“Sosyal medyanın etkin kullanımı insanların daha da bilinçli hale gelmesi ile birlikte benzeri vakaların gün yüzüne çıkacağını düşünüyorum.” K11

Çocuk ihmal ve istismarına yönelik yapılan çalışmalarda, Türkiye’de her geçen yıl çocuk istismarı sayısının artış gösterdiği belirtilmektedir (UNICEF 2015 yılı raporu, Asuma&İMDAT 2018 yılı Türkiye Çocuk İstismarı Raporu). Pelendecioğlu ve Bulut (2009: 58), tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye’de çocuk istismar oranlarındaki artışın nedeni olarak kişilerin bilinçlenmesinin istismar olayını saklamak yerine yardım isteminde bulunmaya sevk ettiği belirtilmektedir.

3.2. Korunma ihtiyacı olan ihmal ve istismar mağduru çocuğun ilk değerlendirme süreci

Katılımcıların tümü korunma ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismar vakalarına yönelik yaptıkları ilk değerlendirme sürecinde zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yaşanan zorluklar arasında; ailelerin aşırı tepkili olmaları, zorba ve görüşmeyi ret edici davranışlarda bulunmaları, aile üyelerinin mağdur çocuk üzerinde uyguladıkları baskı nedeniyle istismarın ortaya çıkarılamaması, fiziksel istismar mağduru bebek vakalarında kesin teşhisin konulmasında yaşanan zorluklar, sosyal hizmet uzmanlarının enest ya da cinsel istismar durumunu habersiz olan aile üyelerine açıklama sürecinde yaşadıkları zorluklar ve açıklandığında ailenin verdiği tepkiyi kontrol etmede yaşanan zorluklar vardır.

3.2.1. Ailenin ret edici ve zorba davranışları

Korunma ihtiyacı olan ihmal ve istismar mağduru çocuğun ilk değerlendirme sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı zorlukların başında ebeveynlerin meslek elemanlarına yönelik olumsuz davranışlarının geldiği, görüşme esnasında ailelerin aşırı tepkili, kaba ve görüşmeyi ret edici davranışlar gösterdikleri belirlenmiştir.

“İstismar olayının bir şekilde üzerinin örtülebileceğini düşünen ailelerin yanı sıra gebelik yaşayan çocukların ailelerinde aile içi kriz durumunun yol açtığı kabullenmeme, inkar etme ve çocuğu yok sayma gibi büyük çatışmalar yaşanabiliyor. Toplumda etiketlenme korkusu yaşayan bu tip aileler olayı kapatma yönünde meslek elemanlarına öfkeli olabiliyorlar ve görüşmede zorluk çıkarabiliyorlar.”K1

“Genellikle aileler zorluk çıkarabiliyor. Ev incelemelerinde tehdit ve zorba davranışlara maruz kalabiliyoruz, kolluk kuvvetlerini yanımızda götürmemiz gereken durumlarda olabiliyor.” K9

“Bence en önemlisi, can güvenliği riski. Aileler ihmal ya da istismar gibi iddialar karşısında öfkeli, kaygılı olabiliyor. Bu öfkeyi uzmana yöneltmesi kaçınılmazdır.”K7

“Uzun yıllardır bu alanda çalışıyorum, yapmış olduğum incelemeler sonucunda mahkemelik olduğum vakalar oldu. Tek gittiğim bir vakanın sürecinden sonra fiziksel ve ekonomik istismar nedeniyle çocukları bakım ve barınma altına alınan bir aile daha sonra kendilerini taciz ve tehdit ettiğim, zorla evlerine girdiğim, kendilerine bu süreçle ilgili hiç bir şey sormadan karar verdiğim gibi iddialarla beni mahkemeye verdiler. Bu nedenle 1,5 yıl süren bir davam oldu ve tek gittiğim için kendimi aklamakta zorlandım. Biliyorsunuz yasal olarak sosyal inceleme sürecinde evin içine girebileceğimizi söyleyen hiçbir dayanak yok.”K5

Çocuklarını kötü muamele uygulayan ebeveynler çocuk gelişimi konusunda gerçekçi olmayan beklentilerin yanı sıra çoğunlukla yetersiz ebeveynlik becerilerine sahiptirler (McClennen ve diğ. 2016: 22-23). Çocuk ihmal ve istismarının görüldüğü ailelerde aile ilişkilerinin ve duygusal bağların zayıf olduğu, endişenin ve saldırganca davranışların olduğu bilinmekte ve bu nedenle birçok ebeveynle iyi çalışma ilişkileri kurmak zordur (Maiter ve diğ. 2012: 20). Çocukla ilgili ihmal ya da istismarın ortaya

çıkması özellikle kamuya ait kurumlara olayın intikal ettirilmesi sonucunda ailenin mahremiyeti sarsılmaktadır. Dolayısıyla aile ile ilgili tüm bilgilerin ortaya çıkması ve kendi haklarında bir kararın verilecek olması ailede korkuya ve endişeye neden olmakta, bu nedenle olayın kapatılmasını isteme yönünde meslek elemanını ret edici davranışta bulunabilmektedirler (Öztürk, 2009: 97). Aileler, özellikle de süreçle ilgili belirsizlikten dolayı, yaşamlarına meslek elemanlarının dahil olmasından korkmakta ve bu duruma üzülmeaktedirler (De Panfilis ve Salus, 2010: 182).

3.2.2. Korunma ihtiyacı olan ihmal ve istismar mağduru çocuğa baskı

Korunma ihtiyacı olan ihmal ve istismar mağduru çocuğun ilk değerlendirme sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı diğer bir zorluk ise, aileler tarafından çocuğa yapılan baskının çocuğun ihmal ya da istismarı açıklamasını zorlaştırması olarak belirlenmiştir.

“Mağdur çocuğun baskı altında kalması. Olayı tam oluş şekli ile anlatamaması ayrıca tek bir faili üzerinden olayın gitmesi. Bu durum olayın netlik kazanmasını ve sağlık karar vermemizi etkiliyor.” K8

“Kimi vakalarda herkes olayı biliyor bunu hissediyorsunuz fakat muhtemelen babadan korktukları veya toplum baskısı görmekten korktukları için vakaya ilişkin yanlıtıcı bilgiler veriyorlar, verilen bu bilgilerin yanlış olduğunu hissediyorsunuz fakat ispatlayamıyorsunuz. Örneğin iyi statüye sahip boşanmış bir anne 11 yaşındaki oğlunun babasına görüşe gittiği sırada görülen makat kanamaları nedeniyle hastaneye başvuruyor. Bu şekilde başlayan vaka sürecinde, çocuğun babasına gittiği zamanlarda hazır gıdalarla beslendiğini ve bu nedenle kabız olduğunu bundan dolayı da makatının kanadığını, babasının hiçbir şey yapmadığını belirtmesine rağmen beden dilinden, babanın tavırlarından bu durumun gerçek olmadığını hissediyorsunuz fakat beyanlar ve görüşülen çevredeki kişiler, statüsü yüksek babanın böyle bir şeyi yapmış olmasına ihtimal vermediklerini belirtmeleri gibi ek süreçler elimizi kolumuzu bağlıyor ve hiçbir şey yapamıyoruz.” K5

3.2.3. Cinsel istismar ve ensesti aile üyelerine açıklamada zorluk

Katılımcıların yarısına yakını korunma ihtiyacı olan cinsel istismar mağduru çocuk vakanın ilk değerlendirme sürecinde yaşadıkları en önemli zorluğun, ensest vakalar ile ilgili olduğunu belirtilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının aile üyelerinin haberdar olmadığı durumlarda ensesti aileye açıklanmada güçlük yaşadıkları belirlenmiştir.

“En çok ensest vakalarında zorluk yaşıyoruz. Ensest vakaların toplumsal infiala sebep olabilecek vakalar olması nedeniyle biz oldukça hassas ve gizlilik ilkesine uygun şekilde çalışmaya uğraşıyoruz. Bu vakalarındaki diğer bir sorunda aile içi rol çatışmaları, annelerin ensest mağduru kızlarını birer rakip olarak görmeleri ve çocuğun aileden uzaklaşması ve bir daha asla geri dönmemesi için gerçek dışı çocuğu suçlayıcı beyanlar verdiklerine şahit oluyoruz. K5

“Olayın aile içinde yaşanmasında açıklama güçlüğü yaşanmaktadır. Ensest olayı aile içinde yaşanan ve duyulduğunda toplum içinde huzursuzluk yaratacak ayrıca aile içi dinamikleri bozacak bir durum olduğu için yaşanan durumun ensest olduğunu diğer aile üyelerine açıklarken zorlanıyoruz. Böyle bir durumu haber vermek insani olarak da mesleki olarak da zor.” K10

“Ensest vakalarında bunu durumdan habersiz diğer aile üyelerine açıklamak ayrı bir zorluk, kardeş ensesti ve çocuklar küçükse bunu aileye açıklamak ya da her iki çocuğun bir arada rehabilite edileceği bir süreci hazırlamak ayrı bir zorluk. Cinsel istismar vakalarını durumdan haberi olmayan aileye ilk kez biz bildirebiliyoruz ailenin ilk duyduğundaki tepkiyi ve süreci de kontrol etmek zorunda kalmak da bizleri zorluyor.” K2

Kanunen evlenmesine izin verilmeyen kişiler arasında cinsel ilişki yaşanması ile ortaya çıkan ensest hem mağdur için hem de diğer aile üyeleri için en ağır sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir (Şahin ve Taşar, 2012). Aile içinde yaşanan cinsel istismarın aile dışında yaşanana göre daha ciddi sorunlara neden olduğu belirtilmektedir (Gültekin ve diğ. 2006). Ensestin yaşandığı ailelerle çalışmak ise sosyal hizmet uzmanı için hayli zorlu olabilmektedir (Ertürk, 2009: 97).

3.3.Uygulamada yaşanan sorunlar

Çalışmada, KMÇ alanında hizmet veren sosyal hizmet uzmanlarının korunmaya ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismarı vakalarını değerlendirilme sürecinde kararsızlık ve çözümsüzlük yaşadıkları belirlenmiştir.

3.3.1. Kararsızlık, çözümsüzlük

Katılımcıların tümü korunmaya ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismar vakalarının değerlendirilmesinde kararsızlık yaşadıklarını belirtmiştir.

“Zaman zaman çözümsüzlük yaşadığımız oluyor. İstismar mağduru çocuk hakkında hangi tedbiri almalıyım, aileye geri vermeli miyim yoksa vermesem daha mı iyi olur diye ikilemde kalıyorum.”K10

“Çok fazla oluyor. Bazı vakalarda çözüm yolu bulmak imkansızlaşabiliyor bu durumda en az kötüyü seçmek durumunda kalabiliyorum.”K3

“Özellikle ihmal ve istismar vakalarında bazen kararsız ve çözümsüz kalıyorum. Kendi çabalarım ile vakayı çözmeye çalışıyorum.”K5

“Çalışmalarımda çözümsüzlük yaşıyorum. Çocuğun kurum bakımını kabul etmemesi, rehabilitasyon sürecine kendisini dahil etmemesi, ailenin meslek elemanının çözüm önerilerine uymaması sürecin kötü işlemesine zaman zaman neden olabilmektedir. Mesleki yıpranmışlık, mesleki danışmanlık konularında süpervizörlük almıyoruz.” K4

Çocuk koruma hizmetlerinde görevli sosyal hizmet uzmanları ihmal ve istismar mağduru çocuk hakkında en uygun kararı vermek için görevlendirilirler (Stokes ve Taylor, 2014: 386). Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanları her gün ihmal ya da istismar mağduru çocukların aileleriyle yüzleşmekte, yaptıkları değerlendirmeler sonucunda çocuk hakkında karar vermek zorunda kalmaktadırlar. Verilen kararlar arasında yüksek risk içindeki çocuğun acil koruma altına alınmasından ailenin ebeveynlik haklarının sonlandırılmasına ya da aile ve çocuğun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin belirlenerek çocuğun aile yanında bırakılmasına kadar bir dizi önemli karar yer almaktadır (Polat Uluocak ve İçağasıoğlu Çoban, 2011: 166). Çocuk koruma hizmetlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının, diğer alanlarda çalışanlara göre daha karmaşık bir karar verme süreci ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir (Krase ve De-Long Hamilton, 2015: 971). Yapılan bir çalışmada çocuk koruma hizmetlerinde görevli personelin çalıştıkları tüm vakaların %30'unda karar almanın zor olduğu belirlenmiştir (Mitnick ve diğ. 2016:11). Bunun en önemli nedenini çocuk ve aile için hayati önem taşıyan kararların genellikle belirsizlik durumunda sınırlı kaynaklarla verildiği belirtilmektedir (Stokes ve Taylor, 2014: 386). Meslek elemanları tarafından aile ve çocuk hakkında tutarsız şekilde verilen kararların ailelerde çocuk koruma hizmetlerine yönelik adaletsizlik duygusunu doğurduğu belirtilmektedir (Mitnick ve diğ. 2016:4).

3.3.2. Başvurulan çözümler

Korunmaya ihtiyacı olan ihmal ve istismar mağdur çocuk vakanın ilk değerlendirme

sürecinde kararsızlık yaşanması durumunda 4 katılımcının KMÇ birimlerinde vaka tartışma ve değerlendirme toplantılarına başvurarak karar aldıkları, 4 katılımcının uzun yıllar alan deneyimi olan meslek elemanlarına danıştıkları, 1 katılımcının ise başka illerde aynı alanda çalışan meslektaşlarına danıştığı saptanmıştır. Ayrıca 3 katılımcı KMÇ alanında süpervizörlük olmadığını ve bu nedenle de herhangi bir kişiden destek ve bilgi almadığını belirtmiştir.

3.3.3.Vaka tartışma ve değerlendirme toplantısı

“Müdürlüğümüzün çeşitli meslek gruplarından oluşan, kuvvetli bir komisyonu var. Bu komisyon her hafta toplanır. Vakalar ayrıntılı olarak hep birlikte değerlendirilir. KMÇ alanında uzun yıllar görev yapmış ve bu alanda kendini hem bilgisel hem deneyimsel anlamda ispatlamış meslek elemanlarından oluşan bir komisyon.” K6

“Vaka tartışma ve değerlendirme toplantısına vaka getiriliyor. Vaka tartışılıyor. Genelde istismar vakalarına tek gitmiyorum. Psikolog ve çocuk gelişimci ile gitmeyi tercih ediyorum. Süpervizörlük desteğim yok. Kendi çabalarım ile vakayı çözmeye çalışıyorum.” K5

“Farklı kaynaklardan bilgi toplamayı tercih ediyorum, karar vermek için aile ile kısa süreli bir planlamayı tercih edebiliyorum, Vaka tartışma ve değerlendirme toplantısında mutlaka vakayı sunuyor ve ekiple birlikte bir karar alınmasını önemsiyorum.” K7

3.3.4.Deneyimli meslek elemanlarına danışma

“Karar verme durumunda zorlandığım zamanlar bu alanda uzun yıllar çalışmış meslek arkadaşarımdan fikir edindiğim oluyor.” K11

“Kurum içerisinde yetkin olduğuna inandığım meslektaşarıma fikir danışıyorum.” K3

“Bu durumda daha fazla vaka ile çalışmış olan meslektaşarımla öncelikli olmak üzere fikir alışverişinde bulunuyorum.” K12

Katılımcıların bir kısmı kararsızlık yaşadıkları durumlarda çözüm üretmek için ilgili vakayı haftalık düzenlenen vaka toplantılarına taşıdıklarını ve bu toplantılarda diğer meslek elemanları ile birlikte çözüm üretmeye çalıştıklarını, diğer bir kısmı alan deneyimi olan meslek elemanlarından destek aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak bazı katılımcılar herhangi bir destek almadıklarını ve bu alanda süpervizörlük olmadığını ifade etmişlerdir. De Panfilis ve Salus (2010: 178), süpervizörlüğün çocuk koruma hizmetleri için önemli olduğunu, çocuk güvenliğini etkileyen her türlü vaka

çalışmasına dahil edilmesi gerektiğini, vaka çalışanının çocuk için en uygun kararı vermek ve bunları anlamak için süpervizör ile birlikte çalışması ve işbirliği yapması gerektiğine vurgu yapar. Sosyal hizmet uzmanlarının, kötü muameleye maruz kalmış çocuklara yönelik sosyal inceleme raporu hazırlama sürecinde meslektaş ve süpervizörlerden rehberlik almaları önemlidir (Krase ve De-Long Hamilton, 2015: 980).

3.4.KMÇ hizmetlerine ilişkin sorunlar “Eksileriyle, artılarıyla KMÇ hizmetleri”

Katılımcıların tümü KMÇ hizmetlerine ilişkin olumsuz değerlendirmelerde bulunmuş ve ciddi anlamda yetersizliklerin olduğunu belirtmişlerdir. Belirtilen yetersizlikler arasında; nitelikli personel sıkıntısı, yetersiz bilgi ve donanıma sahip meslek elemanları, lisans eğitimi sürecinde korunmaya muhtaç çocuk alanına ilişkin herhangi bir ders verilmeyen sosyoloji, aile tüketici bilimleri vb. bölümlerden mezun olan meslek elemanlarının istihdamı, meslek elemanlarına lisans eğitiminden sonra KMÇ ile ilgili herhangi bir eğitimin verilmemesi, personel yetersizliği nedeniyle vaka yoğunluğunun yaşanması ve vakaların sonuç odaklı ele alınması gibi sorunların var olduğu saptanmıştır.

3.4.1.Nitelikli personel sıkıntısı, vaka yoğunluğu

KMÇ birimlerinde nicelik ve nitelik yönünden personel eksikliği yaşandığı, farklı ve alanla ilişkisi olmayan meslek elemanlarının alanda çalıştırıldığı, hizmet içi eğitimlerin yeterince verilmediği ve vaka yoğunluğu yaşandığı belirlenmiştir.

“ÇKK’ya göre çocukla çalışılacak farklı meslek elemanlarının sosyal çalışma görevlisi tanımı altında farklı disiplinlerin tek tipleştirilerek ve mesleklerin özünü kaybetmesi sağlanarak ortak bir hizmet olarak yürütülmesini ve çalıştırılmasını yanlış buluyorum. Örneğin psikolog kendi alanı dışında eğitimini almadığı sosyal hizmet uzmanının görevini yapmak zorunda bırakılmaktadır. Sosyologlar, aile ve tüketici bilimleri gibi meslek elemanları çocuk alanında eğitim almamalarına rağmen çocuk alanında çalışmaktadırlar. Bu da çocuğa verilecek hizmetin, yapılacak rehabilitasyonun, aileye sunulacak rehberliğin yanlış kararların alınmasına, sürecin yanlış yetersiz yönetilmesine neden olabilmektedir.” K4

“Türkiye’de KMÇ alanında çalışacak uzmanların seçilmesi noktasında yetersizlikler vardır. KMÇ çok fazla hassasiyet ve uzmanlar açısından donanım gerektiren bir alandır. Hizmeti veren bireyler yeterli ve yetkin kişiler

*olduğunda verilen hizmetin kalitesi artmaktadır. Ne yazık ki Türkiye’de bu alan için seçilen kişiler çok farklı meslek gruplarından olmaktadır. Örneğin ziraat ya da bilgisayar bölümü okumuş olan bir kişinin bu alanda çalışması direkt hizmet kalitesini düşürmektedir. Çocuk psikolojisinden, çocuğun gelişim dönemlerinden, ihmal, istismar mağduru kişilerin yaşayabilecekleri sorunlardan, **çocuklarla nasıl iletişim kurulması gerektiğinden habersiz olan kişilerin bu alanda çalışması yarar sağlamaktan öte zarar verebilmektedir.** Kurumlarda danışmanlar bazen çocuğun yüksek yararından çok kendilerine düşen sorumluluğu azaltmak adına karar verebilmektedir.”K3*

“KMÇ biriminde çalışan meslek elemanlarının vaka yoğunluğundan dolayı vakaların sonuç odaklı düşünülmesine, vakalarla yeterli görüşmelerin yapılamamasına ve müracaatçıya zaman ayıramamasına neden olmaktadır”

K12

Yolcuoğlu (2009: 55), Türkiye’de aile ve çocuk politikalarında yetersizlikler olduğunu, yetersiz sayıda sosyal hizmet uzmanı ve meslek elemanları ile hizmet veren KMÇ birimlerinde çoğu zaman gerçekleştirilmeden ya da gecikmiş şekilde yapılan ev ziyaretlerinde derinlemesine vaka değerlendirilmesi yapılmadığı ve bu şekilde sosyal inceleme raporlarının yazıldığı ve kararların verildiğini belirtiyor. Ayrıca KMÇ hizmetleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalara bakıldığında; Türkiye’de sosyal hizmet uzmanı istihdamında yetersizlik olduğu ve alanda mesleki yeterliliğe ve tecrübeye sahip olmayan meslek elemanlarının çalıştırıldığını belirtilmektedir (Karataş, 2007: 13; Tuncer ve Erdoğan 2018: 525). Bilgin ve Aydemir (2013)’in çocuk ihmal ve istismar olgu sunumu çalışmasında, hastanede yatmakta olan ihmal mağduru bir çocuk hakkında KMÇ birimi tarafından tüm rutin prosedürlerin uygulandığı, ancak buna rağmen çocuğun bakım tedbir kararının çıkarılması ve kuruluşa yerleştirilmesi işleminin 4 ayda tamamlanabildiğini belirtilmektedirler.

3.5. KMÇ hizmetlerinin geliştirilmesi yönündeki öneriler

Katılımcılar tarafından KMÇ hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik sunulan öneriler arasında: Birimlerde sosyal hizmet uzmanı istihdamının artırılması, lisans eğitiminde çocukların psiko-sosyal gelişim süreçlerine yönelik yeterince a ders almayan meslek elemanların korunma ihtiyacı olan çocuk alanında istihdam edilmemesi, hizmet içi eğitimlere (travma süreci vb. konularında) ağırlık verilmesi, çocuğa yönelik cinsel istismar alanında çalışacak meslek elemanlarına en az yüksek lisans mezunu olma

zorunluluğunun getirilmesi, KMÇ alanında süpervizörlük sisteminin getirilmesi ve personel sayısının artırılması yer almaktadır.

“Çocuk ihmal ve istismar alanı çok geniş ve kapsamlı bir alan olduğundan lisans eğitiminin bu alan için tek başına yeterli olmadığı düşünülmektedir. Lisans üstü programların uygulanması ve bu alanda mesleki bilgi ve yeterliliği olan meslek elemanlarının çalışması, hizmet içi programların olması ayrıca süpervizörlük sisteminin olması alandaki çalışmaların uygunluğuna ve kalitesine katkı sağlayacaktır. Bu konuda çok fazla hizmet içi eğitim verilmiyor, eğitim olduğu zamanlarda da herkesi gönderemiyorlar.”K5

“Sosyal hizmet uzmanlarının alımlarının artırılması gerekiyor. Bunu meslektaşlarıma iş çıksın diye söylemiyorum. Çünkü gerçekten olmuyor. Kuramsal bilgi olmaksızın başlatılan hiçbir müdahale değişime ve güçlenmeye gitmiyor. Ki kaldı ki sosyoloji gibi farklı disiplinden olan arkadaşlarımı bizzat kendileri ne kadar zorlandıklarını dile getiriyorlar. Bu anlamda disiplinleri uygulama alanlarına göre yerleştirmek gerekmektedir. Öte yanda bilinçsiz bir uygulama ailede baskı yaratan bir uygulamanın ötesine geçmiyor. Vakalar hakkına değerlendirme yaparken, bir temele oturarak vakayı sunmak, analiz etmek bunun için KMÇ alanında çalışan profesyonellere hizmet içi eğitimin yapılması. Kanıta dayalı uygulama, alandaki profesyonellere anlatılmalı, süpervizyonla desteklenmelidir.” K7

“İş yükünün altında boğulmayacak bir çalışma sistemi geliştirilmeli. KMÇ gibi hassas bir alanda tecrübe çok önemli, tecrübeli meslek elemanları nedensiz bir şekilde başka birimlere alınmakta ve alana dair hiçbir deneyimi olmayan meslek elemanları doğrudan sahaya sürülmekte. Oysa usta çırak ilişkisi modeliyle deneyimsiz kişilere deneyim kazandırıldıktan sonra alanda sorumluluk verilmeli. İstihdam edilen meslek elemanları sosyal çalışma görevlisi altında her meslekten olması yerine yalnızca bu konuda eğitim alan sosyal hizmet uzmanları olmalı. Mesleki yaşam boyunca çalışanları deneyimleri akademik gelişmeleri sunan bilgilerle desteklenmeli, meslek içi eğitimlere önem verilmeli.”K9

“Öncelikler personel sıkıntısı nedeniyle gereken süre-zaman takibini yapmada yetersiz kalınmaktadır. Öneri olarak; birim içerisinde iş bölümü yapılarak ve meslek elemanlarına (personel eksikliği giderildikten sonra ve personel içerisinde SHU, psikolog, çocuk gelişimci, sosyolog olmak üzere ayrı meslek

elemanları görevlendirilmeli) süreci sağlıklı sürdürebilecekleri sayıda dosya dağılımı yapılması gerekmektedir. Sosyal Hizmet Merkez'lerinin fiziki şartları ve personel eksikliği öncelikli sorunu oluşturmaktadır” K2

Katılımcılar KMÇ hizmetlerindeki sorunların ve yetersizliklerin giderilmesinde personel düzeyinde bazı düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Tuncer ve Erdoğan (2018: 525), çocuk refah alanında personel sayısının ve özellikle sosyal hizmet uzmanı istihdamının artırılması gerektiğini, yapılan atamalarda alana özgü lisans üstü eğitim almış kişilere öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda çocuk koruma hizmetlerinde süpervizörlük sisteminin getirilmesi önerilmektedir. Buz ve diğ. (2015) çalışmalarında çocuğa ilişkin hayati kararların verileceği sosyal inceleme raporunu hazırlarken alanda çalışan meslek elemanlarının süpervizyonluk almaları, vaka tartışması yapmalarının sürece katkı sağlayarak sosyal hizmet uzmanlarına yardımcı olacağını ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

KMÇ birimlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının korunma ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlere ilişkin görüşlerinin yer aldığı çalışmanın sonuçlarında; ataerkil ve parçalanmış aile yapısının, kız çocuklarında bastırılmış cinsellik dürtüsünün, çocuğa yönelik ihmal ve istismar davranışını artırabildiği, korunma ihtiyacı olan çocuk ihmal ve istismarı vakalarının ilk değerlendirme sürecinde ebeveynlerin aşırı tepkili, kaba ve görüşmeyi ret edici davranışlar gösterdikleri, mağdur çocuğa uygulanan baskının korunma ihtiyacı olan çocuğa yönelik ihmal ya da istismarı açıklamasını zorlaştırdığı belirlenmiştir. Katılımcıların cinsel istismar ve ensest vakalarında durumu aile üyelerine açıklanmada güçlük çektikleri, kararsızlık yaşadıkları, kararsızlık durumunda vaka değerlendirme toplantısında vakayı ele aldıkları ya da deneyimli meslek elemanlarına danıştıkları belirlenmiştir. KMÇ hizmetlerinde yaşanan sorunlar arasında; nitelikli personel eksikliği, farklı ve alanla ilişkisi olmayan meslek elemanlarının alanda çalıştırılması, hizmet içi eğitimlerin yetersiz olması ve personel sayısının yetersizliği nedeniyle vaka yoğunluğu yaşanması gibi sorunlar belirlenmiştir. Bu sorunların ve yetersizliklerin giderilmesi için sosyal hizmet uzmanı istihdamının artırılması, hizmet içi eğitimlerin (travma süreci vb. konularında) yeterli aralık ve sayıda verilmesi, yeterince alan deneyimi olan nitelikli personelin çalıştırılması, çocuğa yönelik cinsel istismar alanında çalışacak meslek elemanların bu alanda yüksek lisans mezunu olması şartının ve

süpervizörlük sisteminin getirilmesi ve personel sayısının artırılması önerileri yer almıştır.

Çalışmada elde edilen tüm sonuçlar çerçevesinde, korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetleri yürütenler ve bu hizmetlere yönelik politika yapıcılar tarafından verilen hizmetlerin yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmesi ve ihtiyaçların belirlenerek bu ihtiyaçlara yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acehan S., Bilen A., Ay M. O., Gülen M., Avcı A., İçme F. (2013). Çocuk istismarı ve ihmalinin değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(4), s.591-614.
- ASUMA (Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Suç ve Şiddetle Mücadele, Uygulama ve Araştırma Merkezi) İMDAT (Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği) (2018). Türkiye'de Çocuk İstismarı Raporu. Erişim adresi: <http://imdat.org> Erişim tarihi: 24.03.2019
- Berger, L.M. (2004). Income, family structure, and child maltreatment risk. *Children and Youth Services Review* 26, 725– 748.
- Bilgin N. ve Aydemir M. (2013). İhmal Edilen Bir Çocuğun Kurum Bakımına Alınması: Olgu Sunumu. *CausaPedia* 2013;2:343
- Buz S., Düzyurt K., Sağlam M. (2015). Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarına ilişkin değerlendirmeleri: Ankara adliyesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 26 (2), 7-29.
- Canatan, K. ve Yıldırım E. (2009). *Aile Sosyolojisi*. I. Basım, Açılım Kitap: İstanbul.
- Colby, B. (2005). The causation of child abuse. N. Frost. (Edt.), *Child Welfare: Major Themes in Health and Social Welfare*, Volume III.
- De Panfilis D., and Salus. M.K. (2010). *Child Protective Services: A Guide for Caseworkers*. Ed: Terrance R Langely. Child Protection, the Courts and Social Workers. Nova Science Publishers. New York.
- Drake B., Jonson-Reid M., Sapokaite L. (2006). Re-reporting of child maltreatment: Does participation in other public sector services moderate the likelihood of a second, maltreatment report? *Child Abuse Negl.* 2006 Nov; 30(11): 1201–1226.
- Finkelhor, D. (1993). Epidemiological factors in the clinical identification of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect* 17, 67-70.
- Finkelhor, D. (2005). Risk factors in sexual victimization of children. N. Frost. (Edt.), *Child Welfare: Major Themes in Health and Social Welfare*, Volume III.

- Gültekin, G., Ruban, C., Akduman, B., Korkusuz, İ. (2006). Çocuk ve cinsel istismar. *Adli Psikiyatri Dergisi*, 3 (1), 9-14.
- Güner Ş.İ., Güner S., Şahan M.H. (2010). Çocuklarda Sosyal ve Medikal Bir Problem; İstismar. *Van Tıp Dergisi*: 17 (3): 108-113, 2010
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de Çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 (2), 7-19.
- Koca M. (2012). Çocuk istismarında ihbar yükümlülüğü. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1) s.113-128.
- Krase, K. S. and De-Long Hamilton, T. A. (2015). Preparing social workers as reporters of suspected child maltreatment. *Social Work Education*, 34 (8), 967–985.
- Küçük, S. (2016). Analyses of Child Sex Abuse Cases in Turkey: A Provincial Case, *Journal of Child Sexual Abuse*, 25 (3), 262-275,
- McClennen, J.C., Keys A.M., Dugan-Day, M.L. (2016). *Social Work and Family Violence*. 2. Basım. Springer Publishing Company. USA.
- Maiter, S. Palmer, S., Manji, S. (2012). Strengthening Social Worker–Client Relationships in Child Protective Services Addressing Power Imbalances and “Ruptured” Relationships. *Child Maltreatment A Collection of Readings*. Ed: John e. B. Myers. SAGE Publications, USA.
- McGregor, K. (2009). When social workers lose it. *Community Care*, 1797, 16–17.
- Maguire-Jack K, Cao Y, Yoon S. (2018). Racial disparities in child maltreatment: the role of social service availability. *Child Youth Serv Rev*. 86:49-55.
- Mitnick D.M., Smith Slep A. M. Heyman R.E., Malik J. (2016). Child protective services decision-making: Problems and staff views. *Child maltreatment emerging issues in practice, care and prevention*. ed: Angelo P. Giardino. Nova Publisher. New York.
- Öztürk, A. B. (2009). Çocuğun cinsel istismarı ve aileyle çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 89-98.
- Pelendecioğlu B. ve Bulut S. (2009). Çocuğa yönelik aile içi istismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 9 (1) s. 49-62.
- Poblete X. (2003). Overview of child abuse and neglect. *Protecting Children from Abuse and Neglect in Primary Care*, Michael J. Bannon and Yvonne H. Carter (eds), Oxford, Oxford University Press, 2003
- Polat Uluocak G. ve A İçağasıoğlu Çoban A. (2011). Çocuk istismarı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları açısından profesyonel karar verme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2), s.161-173.

- Resmi Gazete, 15 Temmuz 2005. 5395 sayılı “Çocuk Koruma Kanunu”
- Resmi Gazete, 24 Aralık 2006, 26386 sayılı “Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”.
- Sibel Kucuk (2016) Analyses of Child Sex Abuse Cases in Turkey: A Provincial Case, Journal of Child Sexual Abuse, 25:3, 262-275, DOI: 10.1080/10538712.2016.1153557
- Stokes J. and Taylor J. (2014). Does Type of Harm Matter? A Factorial Survey Examining the Influence of Child Neglect on Child Protection Decisionmaking. Child Care in Practice, 20 (4); 383–398.
- Şahin, F. ve Taşar, M.A. (2012). Cinsel istismar ve ensest. Türk Pediatri Arşivi Dergisi, 47, 159- 164.
- Tufford, L., Bogo, M., Asakura, K. (2015). How do social workers respond to potential child neglect? Social Work Education, 34(2), 229-243.
- Tuncer B. ve Erdoğan T. (2018). Korunmaya muhtaç çocuklar ve korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. IBAD 3(2), 515-527.
- Uğurlu Z. ve Aksoy Gülsen İ. (2014). Çocuk hakları ve hukuki bağlamda çocuğun ihmal ve istismardan korunması. International Journal of Social and Educational Sciences, 1 (1).
- UNICEF (2015) Riskler ve Çocuk Koruma. Erişim adresi: <http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=22&mnid=65&d=1&dil=tr> Erşim tarihi: 22.03.2019
- Yalçın, N. (2011). *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Çözüm Önerileri*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Projesi, İstanbul.
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk evleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (18), 499-525.
- Yolcuoğlu İ.G. (2009). Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. Aile ve Toplum, 11(5), 43-57.

Taşkıran-Tepe, H. Ve Özmete, E. (2019). Kadınlarda Bağlanma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 866-888.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 17.12.2018
Makale Kabul Tarihi: 26.06.2019

KADINLARDA BAĞLANMA VE RUH SAĞLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Assessment of the Relationship Between Attachment and Mental Health on Women from the Social Work Perspective

Hacer TAŞKIRAN TEPE*

Emine ÖZMETE**

* Dr. Sosyal Hizmet Uzmanı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık, Uygulama ve Araştırma Hastanesi, taskiranhacer@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1500-6582

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, eozmete@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-9264-5660

ÖZET

Bu araştırmada kadınlarda ruh sağlığı problemleri ve bağlanma örüntüleri arasındaki ilişki sosyal hizmet bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nicel araştırma tasarımı kullanılmış olan bu çalışmada klinik ve klinik olmayan örneklem grupları ile çalışılmıştır. Klinik örneklem grubunu ruh sağlığı hizmetlerinden faydalanan kadınlar oluştururken; klinik olmayan örneklem grubunu ise benzer sosyo-demografik özellikler gösteren fakat ruh sağlığı hizmeti almayan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında çalışma ve karşılaştırma gruplarında yer alan katılımcılara anket formu uygulanmıştır. Her iki gruptaki kadınlar için üç farklı bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde sosyo-demografik verilerine ilişkin soruların yer aldığı "Tanıtıcı Bilgi Formu", ikinci bölümde kendi anneleriyle kurmuş oldukları ilişki örüntüsünü geriye dönük olarak değerlendirmek için "Ana-Babaya Bağlanma Ölçeği", üçüncü bölümde bağlanma boyutlarını ölçmek için oluşturulan "Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II"

uygulanmıştır. Araştırma sonucunda genel olarak literatürle uyumlu sonuçlara ulaşılmış olup; bu sonuçlar ruh sağlığı ve bağlanma örüntüleri arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: *Kadınlarda Bağlanma, Kadınlarda Ruh Sağlığı, Sosyal Hizmet*

ABSTRACT

This research aimed to determine the relationship between the mental health problems and attachment styles on women from social work perspective. A quantitative research design was used, in which study and control groups were formed. The study group consisted of women who were receiving mental health services. The control group comprised women who had similar socio-demographic characteristics to the study group but were not receiving mental health services. For the collection of data, in both the study and control groups were asked to complete a survey with the following three sections: 1) "Introductory Information Form" containing questions about the socio-demographic characteristics of the women, 2) "Parental Attachment Scale" that retrospectively assessed the women's relationships with their parents based on their perceptions, and 3) "Experiences in Close Relationships Scale II" designed to determine the attachment styles of the women. Results were consistent with the literature and based on these results, it can be concluded that mental health and attachment styles are related.

Key Words: *Attachment in Women, Mental Health in Women, Social Work*

GİRİŞ

Her insan bir ailede dünyaya gelmektedir. Aileler varlıkları ya da yoklukları, sağlıklı ya da sağlıksız oluşları, parçalanmış ya da birlikte olma özellikleri bakımından dünyaya yeni gelmiş birey için yaşamsal öneme sahiptir. Ayrıca bireyler sadece ailenin şu anda içinde bulunduğu durumdan değil; aynı zamanda aile bireylerinin geçmiş aile özelliklerinden, kök aileleriyle etkileşimlerinden ve dolayısıyla tüm bunların birer yansıması olarak da sahip oldukları ebeveynlerin sosyal ve duygusal özelliklerinden etkilenmektedirler. Çünkü ebeveynler çeşitli ebeveynlik tutum ve davranışları aracılığıyla yeni doğan bebeklerin dünya ile ilk ilişkilerinin temellerini oluşturmaktadır.

Özellikle yaşamın ilk yıllarında temelleri atılan ve ömür boyu kişiliğin en önemli unsurlarından biri olan bağlanma örüntüleri, bebek ve birincil bakım veren yakınları arasında duygusal bağ kurmaya yönelik bir eğilim ve bir gereksinim olarak gelişmektedir. Yeni doğanlarda işlevsel bir bağlanma sisteminin gelişmiş olması, yaşamın geri kalanındaki yakın ilişki dinamiklerinde kendini benzer kalıplar üzerinden tekrar ederken; bir taraftan da iyi oluş halini sayısız biçimde etkilemektedir. Bu nedenle bireyin dünyaya geldiği aile sistemi, aile bireyleri ve bunlar arasındaki etkileşimler ile daha da önemli olarak bakım veren-bebek ilişkisindeki bağlanma örüntüleri, sağlıklı nesiller yetiştirebilmek için son derece önemli hale gelmektedir. Örneğin güvensiz bağlanma örüntülerinin sonuçları ve ilişkili değişkenlerine bakan pek çok çalışmada, güvensiz bağlanma örüntüleri geliştiren çocukların güvenli bağlanma örüntüleri geliştirenlere kıyasla duygusal ve davranışsal sorunlar yaşama açısından çok daha fazla risk altında oldukları öne sürülmektedir. Dolayısıyla bağlanma örüntüleri ve ruh sağlığı arasında döngüsel bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Yetişkin yaşamda da etkilerini gördüğümüz bağlanma örüntülerinin özellikle bireylerin iyi oluş hali ile ilgisinin ortaya koyulması, ruh sağlığının sosyal ve çevresel bağlamına dikkat çekmek için oldukça önemli bir çabadır.

Bebeğin bakımını kadının görevi olarak gören toplumsal cinsiyetçi yaklaşıma uygun olarak bebeğin ilk bakım vereni genellikle anne ya da anne yerine geçen bir kadın olduğundan, çalışma kadınlar ve kadınların annelerine bağlanma özellikleri bağlamında yürütülmüştür.

Tüm bu nedenlerden dolayı bu çalışmanın temel amacı, kadınlarda bağlanma örüntüleri ve bu örüntüler ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin ortaya konması ve elde edilen sonuçların sosyal hizmet bakış açısıyla tartışılmasıdır. Bu amaçla klinik grup ve klinik olmayan gruplarda kadınların anneleri ile geliştirmiş oldukları ilişki örüntüsü ve bağlanma boyutları açısından fark olup olmadığı ve aralarında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bunun için ruh sağlığı hizmeti almakta olan ve hiç ruh sağlığı hizmeti almamış olan kadınlara bağlanma ile ilişkili öz bildirim ölçekleri uygulanmıştır.

BAĞLANMA VE RUH SAĞLIĞI İLİŞKİSİ

Bağlanma, Bowlby (1969, 1973, 1980) tarafından genel olarak insanların kendileri için önemli gördükleri diğer bireylere karşı geliştirmiş oldukları güçlü duygusal bağlar olarak tanımlanmaktadır. Daha detaylı bir biçimde ifade edilecek olursa bağlanma; bebek ile birincil bakıcısı arasında - ki bu kişi çoğu zaman anne olmaktadır- yaşamın ilk aylarından itibaren kurulan, bebeğin bakım veren kişiye karşı yakınlık arayışı davranışları ile kendini gösteren, stresli durumlarda ve gereksinimlerin arttığı noktalarda özellikle belirginleşen, tutarlılığı ve sürekliliği olan güçlü duygusal bağlar şeklinde ifade edilmektedir.

Bowlby'nin bağlanma kuramına göre, birincil bakıcıyla tekrarlanan günlük yaşantılar, bebeğin gelişiminde bakıcının içsel temsillerini oluşturur. Bebekler, ihtiyaç duydukları zamanda geciktirilmeden ihtiyaçlarının karşılandığı ve bakım verenlere yakınlık çağrılarına karşı bakım verenleri tarafından uygun ve yeterli karşılığı aldıklarında kendi benliklerine yönelik "ben değerli ve sevilen biriyim" zihinsel modeli, başkalarına yönelik ise "diğerleri güvenilirdir, benimle ilgilenirler" zihinsel modeli oluştururlar. Ters durumda ise yani bebekler çağrı ve gereksinimlerine uygun ve zamanında yeterli karşılığı alamadıklarında kendi benliklerine yönelik "değersiz, sevilmeyen", diğerlerine karşı ise "güvenilmez, ulaşılmaz" zihinsel modellerini oluştururlar (Güngör, 2000:8).

Bebek, zaman içerisinde geliştikçe bağlanmaya ilişkin yaşantılarını, "içsel çalışma modelleri" veya kendisinin ve diğerlerinin zihinsel temsillerini oluşturarak içselleştirir. Bu içselleştirme sonucunda içsel çalışma modelleri zaman içerisinde oluşarak bireyin dünyayı ve kendisini algılama biçimini düzenler. Bu algılama biçimleri ise bireyin davranışlarına yön verirler. Zihinsel modeller, bağlanma ilişkisinin bir fonksiyonu olarak başlar ve bireyin kişiliğinin ya da içsel çalışma modellerinin bir parçası olurlar (Hamarta, 2004:55). Dolayısıyla bağlanmaya ilişkin ilk yaşantılar, bireyin kişiliğinin geliştigi süreç içerisinde önemli yapı taşlarıdır.

Bebeklerin birincil bakım verenleriyle ilk yaşantı deneyimlerinde kazanılan bu modeller, yetişkinler olarak gelecekte kuracakları ilişkilerde önemli rol oynar. İlişki deneyimleri sonucunda kendilerine ve diğerlerine yönelik gelişen algılar, süreç içerisinde yaşantılardan ve yaşantıların algılanış biçiminden beslenerek karmaşık ve çok boyutlu bir biçimde bireyin bağlanma örüntülerini oluştururlar. Bağlanmanın yalnızca erken çocukluk dönemiyle sınırlı olmadığı ve yaşam boyu devam ettiği; bebeklikte bakım verenle kurulan bağlanma ilişkisinin yetişkinlik yıllarındaki yakın ilişkilerin temelini oluşturduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, insanların bebeklik döneminde ebeveynleriyle kurdukları ilişki ile yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkileri pek çok açıdan benzerlik göstermektedir (Turan Akdağ, 2011:23). Ebeveyn-çocuk bağlanmasından farklı yönleri olduğunun kabul edilmesiyle birlikte, bu bağlanma boyutlarının yetişkinlikteki romantik ilişkilerde de gözlendiği öne sürülmektedir (Hazan ve Shaver, 1987:511; Erdem Özyurt, 2016:18).

Bebeklik ve yetişkinlik dönemi bağlanma süreci arasındaki farklılıklara bakıldığında; tek yönlü olan bebek ile anne arasındaki bağ, yetişkin romantik ilişkilerinde karşılıklı bir hal alır. Yani, bebeklik döneminden farklı olarak birey, yetişkin bağlanma ilişkisinde hem bakım alan hem de bakım veren konumundadır. Hazan ve Shaver'a (1994) göre, bebeklik bağlanmasında, bebek tarafı güvenlik arar ve güvenliği veren, bebeğe bakım veren kişidir. Bakım veren kişi güvenlik almaz, ilişkiler karşılıksızdır. Ayrıca bebeklik bağlanmasında, bağlanma figürü ile fiziksel temas son derece önemliken; yetişkinlik bağlanmasında fiziksel temas ihtiyacı bütünüyle bitmese de, hissedilen güvenlik ön plandadır. Bu nedenle, yetişkin romantik bağlanma sürecinin, bağlanma, ebeveynlik (bakım) ve cinsel ilişki öğelerinin bir bileşimi olduğu söylenebilir (Turan Akdağ, 2011:23; Baltacıoğlu, 2016:27).

Bağlanma teorisi normal ve normal olmayan gelişim ile ilgilidir. Aslında, Bowlby'nin bağlanma teorisi üzerine ilk çalışması da, erken ergenlik dönemindeki bağlanma ve dışsallaştırma problemleri ile ilgiliydi. Bağlanma kuramcıları sonradan bağlanmanın ruh sağlığı problemlerini nasıl etkilediğine ilişkin daha farklı modeller önerdiler ve bu alanda önemli ölçüde bir bilgi birikimine ulaştıkları söylenebilir. Bağlanma ve ruh sağlığı problemlerine ilişkin modeller, güvensiz bağlanmanın bir risk faktörü olduğu ve güvenli bağlanmanın koruyucu bir faktör olduğu varsayımına dayanmaktadır (Zachrisson, 2009:10).

Bu varsayımlar doğrultusunda gerçekleştirilen ilk çalışmalarda daha çok psikopatolojinin varlığına ya da yokluğuna vurgu yapıldığı görülmekle birlikte; psikolojik iyilik hali ve işlevselliğe çok fazla yer verilmediği gözlemlenmektedir. Bu durum benzer biçimde bağlanma örüntülerine ilişkin yapılan araştırmalara da yansımıştır.

Güvenli bağlanma geliştiremeyen bebeklerin ilerleyen yıllarda psikopatoloji geliştirmeye yatkınlıklarının güvenli bağlanan bebeklere göre daha fazla olduğu da çeşitli araştırmacılar tarafından öne sürülmüştür. Bowlby ile başlayan ve devam eden çalışmalarda güvensiz bağlanma örüntüleri çocukluk ve daha sonraki yaşam dönemlerinde psikopatolojinin en önemli yordayıcılarından biri olarak düşünülmüşken, güvenli bağlanma örüntüleri ise daha çok sağlıklı süreçlerle ilişkilendirilmiştir (Kesebir ve ark., 2011:321). Güvenli olmayan bağlanma biçimleri daha çok kaygılı ve kaçınan bağlanma biçimleriyle ifade edilmektedir. Sroufe'e (2005) göre, bebeklikteki kaygılı bağlanma biçimi daha sonra çeşitli bozukluklar için risk oluşturmaktadır. Kaygılı/kaçınan bağlanan kişiler, erken dönem ilişkilerinde yaşadıkları duygusal olarak ulaşamama ve reddedilme nedeniyle hissettikleri öfke ile ilgili olarak ilerleyen yıllarda çeşitli davranış problemleri gösterebilmektedir. Bunun tersine, kaygılı/dirençli bağlanan kişiler ise anksiyete bozukluklarına daha yatkın olabilmektedir (Gürdal, 2009:12).

Birçok araştırmanın güvensiz bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji arasındaki ilişkiye vurgu yapmasının yanında; psikopatoloji ve bağlanma arasındaki ilişkileri inceleyen yakın zamanlı çalışmalar, bağlanma örüntülerinin özgün psikopatolojilerin doğrudan yordayıcısı olmaktan çok, psikolojik iyilik hali ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bağlanma ve psikolojik sağlıklılık arasındaki ilişkide aracı ve düzenleyici değişkenlerin rollerine sıklıkla vurgu yapılmaktadır (Şencan, 2015:1). Bu ilişki dinamiğinde aracı faktörlerin bulunmasının yanında bir karşılıklık ve aktarım ilişkisi bulunduğu da söz edilmektedir. Bebek ve birincil bakım vereni arasında gerçekleşen bağlanma ilişkisinde yaşanan aksaklıklar ve kesintiler sebebinden bağımsız bir şekilde bebeği hem içinde bulunduğu dönemde hem de ilerleyen süreçlerde psikolojik olarak etkilemekte ve bazı ruh sağlığı problemleriyle sonuçlanabilmektedir (Tüzün ve Sayar, 2006:32).

Bağlanma kuramı, psikopatolojiyi, bireyin çevreyle etkileşimi doğrultusunda şekillenen gelişimsel bir yapılanma olarak görmektedir. Çevresi içinde birey bağlamında bakıldığında, erken dönemdeki bağlanma örüntüleri psikopatolojiye neden olmamakta; bunun yerine psikopatolojiye zemin hazırlayan çeşitli koşulları oluşturmaktadır. Dolayısıyla psikopatolojik gelişimin oluşmasında dinamik bir rol oynamaktadır. Dahası, anne-bebek bağlanmasının ve erken deneyim içindeki diğer görünümünün gelişimsel süreçler üzerinde etkisi olduğu kadar, temel nörofizyolojik mekanizmalar üzerine ve duygu durum düzenleme üzerine de etkisi olmaktadır (Sroufe ve ark., 1999:360; Gürdal, 2009:11). Bağlanma deneyimleri ve ruh sağlığı arasında doğrudan tek neden-sonuç ilişkisi kurmaktan öte; çoğul nedenlerin aracılık ettiği ve çoğul sonuçların doğabileceği bir ilişki dinamiğini benimseyen yaklaşımların daha doğru bir değerlendirmeyi mümkün kılacağı söylenebilmektedir. Dolayısıyla sosyal bağlamı reddeden bir ruh sağlığı değerlendirmesi belki çoğu zaman yanlış sonuçlar doğurmasa bile hemen her zaman eksik kalacaktır. Bu nedenle ruh sağlığı hizmetlerini bir ekip çalışması olarak değerlendirmek ve bu ekibin önemli bir ayağının da sosyal hizmet disiplini olduğunu kabul etmek, kaliteli sağlık hizmetleri için vazgeçilmez bir unsurdur.

YÖNTEM

Bu araştırmada yöntem olarak varolan durumu olduğu gibi ortaya koyan, evren hakkında genel bir yargıya varılmasına imkan tanıyan genel tarama modeli kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada klinik grup ve klinik olmayan gruplarda katılımcıların anneleri ile geliştirmiş oldukları ilişki örüntüsü ve bağlanma boyutları açısından fark olup olmadığı ve aralarında ilişki olup olmadığı da incelendiği için "ilişkisel tarama" modelinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada değişkenlerin niteliğine göre hem genel (tekil), hem de ilişkisel tarama modelleri kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyoistatistik Anabilim Dalı'ndan uygun örneklem sayısı için görüş istenmiş ve güç analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre, $\alpha=0,05$ hata payı ve %85 güç ile her bir grup (çalışma ve karşılaştırma) için 77 katılımcı olmak üzere toplam 154 katılımcının alınması yeterli bulunmuştur. Ayrıca yapılan parametrik olmayan testlerle aynı hata payı ve güç ile her bir grup için katılımcı sayısının 52'ye (toplam 104'e) kadar düşebildiği bulunmuştur. Bu nedenle araştırmanın örnekleme 62' si klinik ve 65' i klinik olmayan toplam 127 katılımcıdan oluşturulmuştur.

Klinik grup, 2017 yılı içerisinde ruh sağlığı hizmeti almak için Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Polikliniği'ne (Genel Poliklinik) başvuran ve araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden, en az lise mezunu kadınlardan oluşmaktadır. Araştırma için ilgili kurumun seçilmesinde bölge hastanesi olarak daha geniş bir kesime hizmet vermesinin yanı sıra, araştırmacının görev yapmakta olduğu kurum olması dolayısıyla katılımcılara ulaşılabilirliği sağlaması açısından etkili olmuştur. Toplumsal cinsiyeti nedeniyle kadınlara uygun görülen bakım veren rolü ile bağlanma arasındaki ilişki kuşaklar arası aktarım açısından önemli görüldüğünden, katılımcılar sadece kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların en az lise mezunlarından seçilmesi ise algılama kapasitelerinin daha yüksek olması beklentisi ile öz bildirim ölçeklerini kendi başlarına rahatlıkla doldurabilmeleri için tercih edilmiştir. Klinik olmayan grup ise aynı hastanenin farklı bölümlerinden hizmet almak için başvuran kadınlardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında her iki grupta yer alan katılımcılara form verilerek doldurmaları istenmiştir. Bu form araştırmacı tarafından hazırlanmış ve katılımcıları tanıtıcı bilgileri sorgulayan bir adet sosyo-demografik veri formu ve iki farklı öz bildirim ölçeğinden oluşmuştur.

Tanıtıcı Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan Tanıtıcı Bilgi Formunda katılımcılarla ilgili yaş, öğrenim ve çalışma durumu, medeni durum, aile tipi gibi sosyo-demografik verilere yer verilmiştir.

Ana-Babaya Bağlanma Ölçeği: Ana-Babaya Bağlanma Ölçeği-(ABBÖ) "The Parental Bonding Instrument-(PBI), Parker ve arkadaşları tarafından 1979'da geliştirilmiş, Kapçı ve Küçükler tarafından 2006 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır. Literatürde en çok adı geçen ölçüm aracı Ana Babaya Bağlanma Ölçeği olup; bu ölçek Bowlby'nin bağlanma kuramını temel alarak geliştirilen ilk ölçeklerden biridir.

Bireyin algısı açısından ebeveynlerle kurulmuş olan ilişki örüntüsünün değerlendirildiği ölçekte temel olarak iki faktör bulunmaktadır. Ölçek ebeveynlerle kurulan ilişki örüntüsünü ilgi/kontrol ve aşırı koruma alt boyutları açısından geriye dönük olarak değerlendirmektedir. Toplamda 25 maddeden oluşan ölçeğin 12 maddesi ilgi/kontrol alt boyutunu değerlendirmektedir. Bu maddelerden alınan yüksek puanlar sıcak, anlayışlı ve kabul edici olarak algılanan ebeveyn tutumlarına işaret etmektedir. Alınan düşük puanlar ise soğuk ve reddedici olarak algılanan ebeveyn tutumlarını yansıtmaktadır.

Aşırı koruma boyutunda 13 madde yer almakta ve ölçekten alınan yüksek puanlar aşırı kontrolcü ya da özerkliğe izin vermeyen anne baba algısına işaret etmektedir (Kapçı ve Küçükler, 2006). Ölçeğin sadece “anne formu” kullanılmış olup; Cronbach alfa katsayısı .87 olarak bulunmuştur.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II (YİYE II): Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II (YİYE II) erişkin bağlanma boyutlarını ölçmek için kullanılmaktadır. Türkiye’deki geçerlik ve güvenilirlik çalışması Selçuk ve diğerleri (2005) tarafından yapılmış olan ölçeği Fraley ve diğerleri 2000 yılında geliştirmiştir. Ölçekte kaygı ve kaçınma boyutları ayrı ayrı değerlendirilmekte ve her boyut için 18 madde bulunmaktadır. Toplamda 36 maddeden oluşan ölçek yedili likert tipinde oluşturulmuştur. Kaygı boyutunda alınan puanların yüksekliği kaygılı bağlanmaya işaret ederken; kaçınma boyutunda alınan puanların yüksekliği ise kaçınmacı bağlanma örüntülerine işaret etmektedir (Selçuk, Günaydın, Sümer ve Uysal, 2005). Ölçeğin kaçınma alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .89, kaygı alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı ise .85 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanmasında anketten yararlanılmıştır. Anketler, katılımcıların kendilerinin uygulayabileceği biçimde daha önceden detaylı biçimde açıklanmış olan öz-bildirim ölçeklerinin verilmesi aracılığıyla uygulanmıştır. Araştırma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulu’nun 13.01.2017 tarih ve -17 sayılı kararıyla onaylandıktan sonra başlatılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri toplama araçlarından elde edilen bilgiler, araştırmacı tarafından veri girişine hazır hale getirilmiş ve bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Değerlendirmelerde IBM SPSS Statistics 20 programı kullanılmış ve istatistiksel anlamlılık sınırı olarak $p < 0,05$ kabul edilmiştir. Sürekli verilere ilişkin tanımlayıcı istatistiklerde Ortalama, Standart Sapma, Ortanca, Minimum, Maksimum Değerler, kesikli verilerde ise yüzde değerleri verilmiştir. Normal dağılım göstermeyen verilerin karşılaştırılmasında Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Ölçümle elde edilmiş değişkenlerin (sürekli) ilişkisinde Pearson/Spearman korelasyon katsayılarından faydalanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde öncelikli olarak katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine ve ölçeklerden aldıkları puanlara ilişkin tanımlayıcı istatistiklere, gruplar arasındaki karşılaştırma bulgularına ve son olarak da ölçeklerin birbirleriyle olan ilişkilerine yönelik araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgilerin Gruplar Arasında Karşılaştırılması ve Tanımlayıcı İstatistikler

Sosyo-Demografik Özellikler	Klinik Grup		Klinik Olmayan G.		Toplam		Test İstatistiği	p*
	n	%	n	%	n	%		
Yaş								
≤ 39	35	56,5	34	52,3	69	54,3	$\chi^2 = 0,220$	0,639
≥ 40	27	43,5	31	47,7	58	45,7		
Öğrenim Durumu								
Orta Öğretim	32	51,6	39	60	71	55,9	$\chi^2 = 0,905$	0,341
Yüksek Öğretim	30	48,4	26	40	56	44,1		
Çalışma Durumu								
Çalışıyor	33	53,2	37	56,9	70	55,1	$\chi^2 = 0,175$	0,675
Çalışmıyor	29	46,8	28	43,1	57	44,9		
Medeni Durumu								
Evli	58	93,5	61	93,8	119	93,7	$\chi^2 = 0,005$	1,000
Evli Değil	4	6,5	4	6,2	8	6,3		
Aile Tipi								
Çekirdek Aile	53	85,5	57	87,7	110	86,6	$\chi^2 = 0,133$	0,715
Geniş Aile	9	14,5	8	12,3	17	13,4		
Aile Aylık Gelir Durumu								
Düşük	11	17,7	5	7,7	16	12,6	$\chi^2 = 2,910$	0,088
Orta ve yüksek	51	82,3	60	92,3	111	87,4		

* Ki kare / Fisher's Exact Test *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Çizelge 1'de katılımcılara ilişkin sosyo-demografik bilgilerin klinik ve klinik olmayan gruplar arasında karşılaştırılmasına ve tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Buna göre; tüm katılımcıların %54,3'ünün 40 yaşın altında, %45,7'sinin 40 yaş ve üzerinde olduğu; %55,9'unun ortaöğrenim, %44,1'inin yükseköğrenim mezunu olduğu; %55,1'inin herhangi bir işte çalıştığı, %44,9'unun ise ev hanımı olduğu görülmüştür.

Ayrıca araştırmaya katılan katılımcıların %93,7'sinin evli olduğu, %86,6'sının aile tipinin çekirdek aile olduğu ve %87,4'ünün gelir durumunun orta ve yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Gelir düzeyini belirlemek için herhangi bir gelir aralığı belirtilmemiş olup; katılımcıların kendi algıları üzerinden düşük, orta ya da yüksek biçiminde gelir düzeylerini değerlendirmeleri istenmiştir. Her iki grupta yer alan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Yaş, cinsiyet, öğrenim ve çalışma durumu, gelir durumu, aile tipi gibi sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri arasında fark bulunmayışı grupların homojen dağılım gösterdiği ve bu özelliklerin çalışma sonuçlarını olumsuz etkileyebilecek nitelikte olmadığını göstermektedir.

Katılımcıların Kendi Anneleriyle Kurmuş Oldukları İlişki Örüntüsünün Geriye Dönük Olarak Değerlendirilmesi

Bu bölümde, katılımcıların kendi anneleriyle kurmuş oldukları ilişki örüntüsünün geriye dönük olarak değerlendirilmesine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Ana-Babaya Bağlanma Ölçeği'nden ve ölçeğin alt boyutlarından alınan puanların klinik örneklem grubu ve klinik olmayan örneklem grupları arasında karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 2'de verilmektedir.

Çizelge 2. Ana-Babaya Bağlanma Ölçeği'nin Gruplar Arasında Karşılaştırılması ve Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.±S.Sapma		Test İstatistiği	p*
	Ortanca (Min-Max)			
	Klinik Grup	Klinik Olmayan G.		
İlgi/Kontrol Alt Boyutu	47,59±13,25 51,5 (13-69)	51,78±10,47 55 (24-67)	U=1705.000	0,135
Aşırı Koruma Alt Boyutu	11,76±4,58 12 (2-20)	12,63±3,18 13 (3-21)	U=1826.000	0,360
ABBÖ-Toplam Ölçek Puanı	47,60±13,25 51,5 (13-69)	51,78±10,47 55 (24-67)	U=1647.000	0.076

*Mann Whitney U test *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Klinik ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ ilgi/kontrol alt ölçeği puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Klinik örneklem grubundaki katılımcıların ilgi/kontrol boyutu puan ortancası 51,5 (13-69), klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ise ilgi/kontrol boyutu puan ortancası 55 (24-67)'dir. Buna göre her iki gruptaki katılımcıların kendi annelerinin ilgi/kontrol özelliklerine yönelik değerlendirmeleri arasında fark yoktur. Genel olarak bu boyutta alınan puanların yüksek olduğu; katılımcıların kendi annelerini ilgili ve gerektiği kadar kontrol eden kişiler olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Klinik ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ aşırı koruma alt ölçeği puanları arasında fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Klinik örneklem grubundaki katılımcıların aşırı koruma boyutu puan ortancası 12 (2-20), klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ise aşırı koruma boyutu puan ortancası 13 (3-21)'dür. Buna göre her iki gruptaki katılımcıların kendi annelerinin aşırı koruma özelliklerine yönelik değerlendirmeleri arasında fark yoktur. Genel olarak bu boyutta alınan puanların orta düzeyde olduğu; katılımcıların kendi annelerini gerektiği kadar korumacı kişiler olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Klinik ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ toplam puanları arasında fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Klinik örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ toplam puan ortancası 51,5 (13-69), klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ise ABBÖ toplam puan ortancası 55 (24-67)'dir. Buna göre her iki gruptaki katılımcıların kendi anneleriyle ilişki örüntülerini değerlendirmeleri arasında fark yoktur. Genel olarak ölçekten alınan puanların yüksek olduğu; katılımcıların kendi anneleriyle ilişkilerini olumlu olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Katılımcıların Bağlanma Boyutlarının Değerlendirilmesi

Bu bölümde katılımcıların bağlanma boyutlarının değerlendirilmesine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin kaygılı bağlanma boyutu ve kaçınmacı bağlanma boyutundan alınan puanların klinik örneklem grubu ve klinik olmayan örneklem grupları arasında karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 3'te verilmektedir.

Çizelge 3. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Çalışma ve Karşılaştırma Grupları Arasında Karşılaştırılması ve Tanımlayıcı İstatistikler

		Ort.±S.Sapma		Test İstatistiği	p*
		Ortanca (Min-Max)			
	Klinik Grup	Klinik G.	Olmayan		
Kaygılı Bağlanma Boyutu		3,72 ± 1,05	2,81± 0,77	U=996.000	<0,000***
		3.64 (2,0 - 6,0)	2,89 (1,33-5,50)		
Kaçınmacı Bağlanma Boyutu		3,09±1,20	2,48±0,88	U=1404.000	0,003**
		3,03 (1,11-6,28)	2,33 (1,11-5,33)		

* Mann Whitney U test *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II ölçeğinden alınabilecek minimum ve maksimum değerler 0-7 arasındadır. Ölçekten alınan puanlardaki düşüklük daha güvenli bağlanma örüntülerine, yükseklik ise daha güvensiz bağlanma örüntülerine işaret etmektedir. Klinik örneklem grubu ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların kaygılı bağlanma boyutu puanları arasında fark bulunmuştur ($p<0.001$). Klinik örneklem grubundaki katılımcıların kaygılı bağlanma boyutu puan ortancası 3.64 (2,0-6,0) iken; klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların kaygılı bağlanma boyutu puan ortancası 2.89 (1,33-5,50) dir. Buna göre ruh sağlığı hizmeti alan kadınların almayan kadınlara kıyasla daha kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri görülmektedir.

Klinik örneklem grubu ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların kaçınmacı bağlanma boyutu puanları arasında fark bulunmuştur ($p<0.01$). Klinik örneklem grubundaki katılımcıların kaçınmacı bağlanma boyutu puan ortancası 3.03 (1,11-6,28), klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ise kaygılı bağlanma boyutu puan ortancası 2.33 (1,11-5,33) dür. Buna göre ruh sağlığı hizmeti alan kadınların almayan kadınlara kıyasla daha kaçınmacı bağlanma örüntüleri sergiledikleri görülmektedir.

Her iki bağlanma boyutu (kaygılı/kaçınmacı) birlikte değerlendirildiğinde; ruh sağlığı hizmeti alan kadınların almayan kadınlara kıyasla daha güvensiz bağlanma örüntüleri sergilediklerini söylemek mümkündür.

Katılımcıların Kendi Anneleriyle Kurmuş Oldukları İlişki Örüntüsü İle Bağlanma Boyutları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde katılımcıların kendi anneleriyle kurulan ilişki örüntüsünün bağlanma boyutları ile ilişkisi değerlendirilmiştir. Anne Babaya Bağlanma Ölçeği (ABBÖ) ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II (YİYE-II) arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Katsayısı ile Çizelge 4'te açıklanmıştır.

Çizelge 4. Ana-Babaya Bağlanma Ölçeğinin Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II İle Karşılaştırılması

		YİYE-II				
		ABBÖ	Kaygılı Bağlanma		Kaçınmacı Bağlanma	
			r*	p	r*	p
Klinik Grup	İlgi/Kontrol Alt Ölçeği	-0,458	0,000	-0,145	0,259	
	Aşırı Koruma Alt Ölçeği	-0,396	0,001	-0,395	0,002	
	ABBÖ-Toplam Puanı	-0,458	0,000	-0,145	0,259	
Klinik Grup	Olmayan	İlgi/Kontrol Alt Ölçeği	-0,345	0,005	-0,405	0,001
	Aşırı Koruma Alt Ölçeği	-0,237	0,057	-0,444	0,000	
	ABBÖ-Toplam Puanı	-0,345	0,005	-0,405	0,001	
Toplam	İlgi/Kontrol Alt Ölçeği	-0,444	0,000	-0,156	0,081	
	Aşırı Koruma Alt Ölçeği	-0,352	0,000	-0,424	0,000	
	ABBÖ-Toplam Puanı	-0,444	0,000	-0,279	0,002	

*Pearson Korelasyon Katsayısı

Klinik örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ toplam puan, ilgi/kontrol alt boyutu ve aşırı koruma alt boyutu puanları ile kaygılı bağlanma boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur (sırasıyla $p < 0.001$, $p < 0.01$, $p < 0.001$). Buna göre ruh sağlığı hizmeti alan kadınlardan kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumlu değerlendirenlerin daha az kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri; kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumsuz değerlendirenlerin ise daha fazla kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri belirlenmiştir.

Klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ toplam puan, ilgi/kontrol alt boyutu ile kaygılı bağlanma boyutu arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.01$). Buna göre ruh sağlığı hizmeti almayan kadınlardan da kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumlu değerlendirenlerin daha az kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri; kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumsuz değerlendirenlerin ise daha fazla kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri belirlenmiştir. Aşırı koruma alt boyutu ile kaygılı bağlanma boyutu arasında ise anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tüm katılımcılar birlikte incelendiğinde ABBÖ toplam puan, ilgi/kontrol alt boyutu ve aşırı koruma alt boyut puanları ile kaygılı bağlanma boyutu arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur (sırasıyla $p<0.001$, $p<0.001$, $p<0.001$). Buna göre tüm gruplarda kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumlu değerlendiren kadınların daha az kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri; kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumsuz değerlendiren kadınların ise daha fazla kaygılı bağlanma örüntüleri sergiledikleri belirlenmiştir.

Klinik örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ aşırı koruma alt boyutu ile kaçınmacı bağlanma boyutu arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur ($p<0.01$). Aşırı koruma alt boyutunda ve kaçınmacı bağlanma boyutunda düşük puanlar yüksek puanlara göre daha olumlu değerlendirmelere işaret etmekte olduğundan; klinik örneklem grubunda kendi anneleriyle ilişkilerini daha korumacı olarak değerlendiren kadınların daha fazla kaçınmacı bağlanma örüntüleri sergiledikleri belirlenmiştir. ABBÖ toplam puan, ilgi/kontrol alt boyutu ile kaçınmacı bağlanma boyutu arasında ise anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır ($p>0.05$).

Klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcıların ABBÖ toplam puan, ilgi/kontrol alt boyutu ve aşırı koruma alt boyut puanları ile kaçınmacı bağlanma boyutu arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.001$, $p<0.01$). Buna göre ruh sağlığı hizmeti almayan kadınlardan kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumlu değerlendirenlerin daha az kaçınmacı bağlanma örüntüleri sergiledikleri; kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumsuz değerlendirenlerin ise daha fazla kaçınmacı bağlanma örüntüleri sergiledikleri belirlenmiştir.

Tüm katılımcılar birlikte incelendiğinde ABBÖ toplam puan ve aşırı koruma alt boyut puanları ile kaçınmacı bağlanma boyutu arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur (sırasıyla $p<0.001$, $p<0.01$). Buna göre tüm gruplarda kendi anneleriyle ilişkilerini daha olumlu değerlendirenlerin daha az kaçınmacı bağlanma örüntüleri sergiledikleri; kendi

anneleriyle ilişkilerini daha olumsuz değerlendirenlerin ise daha fazla kaçınmacı bağlanma örüntüleri sergiledikleri belirlenmiştir. İlgili/kontrol alt boyutu ile kaçınmacı bağlanma boyutu arasında ise anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır ($p>0.05$).

TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ruh sağlığı hizmeti alan ve almayan kadınların kendi anneleriyle geliştirmiş oldukları ilişki örüntüsü ve bağlanma boyutları, daha sonra ise ikisi arasındaki ilişki ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anneler genellikle bebeklerinin yaşadıkları sıkıntılara üç biçimde tepki vermektedirler. Bu tepki biçimleri bebeğin sıkıntısını rahatlığa çevirme, sıkıntısını daha da artırma ya da tutarlı olmayan tepkiler şeklinde gerçekleşmektedir. Annenin sergilediği bu davranışlar, ebeveynlik tutumları olarak bebeğin bakımına yansımaktadır (Keser Çamurlu, 2006:14). Yaşanan bu sürecin bebeğin bağlanma örüntüleri geliştirme sürecinde önemli rol oynadığı ve bağlanma örüntülerinin erişkinlikte de önemli bir yer tuttuğu düşünüldüğünde; bağlanma örüntülerinin ve ebeveyn tutumlarının birbiriyle etkileşim halinde olduğu görülmektedir.

Çocuklar pek çok yönden ebeveynleriyle farkında olmadan özdeşleşip ebeveyn olduklarında çocuklarına, kendi çocukluklarında görmüş oldukları davranış örüntüleriyle yaklaştıklarından, ilişki örüntüleri bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır. Böylece ruh sağlığı ve ruhsal hastalıkların aile kültürü içinde birer miras olarak aktarılması, en az genler yoluyla aktarılanlar kadar önem taşımaktadır (Bowlby, 1973:394). Dolayısıyla ruh sağlığının sosyal boyutu ve kişiler arası ilişkiler dinamiği içerisindeki yeri yadsınamaz bir durum olarak kabul edilmektedir.

Bulut'a (1998) göre, ruh sağlığı alanında çok disiplinli ekip anlayışının gelişmesi hastalık anlayışının değişmesinden etkilenmiştir. Çünkü çoğu vakada bir hastanın ruhsal rahatsızlığının, aslında onun içinde yaşadığı ortamın ve bu ortamdaki kişilerin patolojik yapılarının bir ifadesi olduğu görüşü giderek daha fazla yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla hastayı bu biçimde çevresiyle birlikte ele almak, psikiyatrist dışında başka meslek elemanlarının da katkısını gerektirmiştir. Psikiyatristin yanı sıra hemşire, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi meslek elemanları da tedavi ekibi içerisinde etkin roller üstlenmişlerdir. Sosyal hizmet uzmanlarının ruh sağlığı alanında etkinlik göstermeleri sosyal işlevsellik, sosyal destek gibi pek çok bağlamı ilgilendirmektedir. Ayrıca koruyucu ruh sağlığı açısından etkili ebeveynlik becerileri ve güvenli

bağlanmanın gelişimi için gerçekleştirilebilecek çalışmalar da oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışmada bağlanma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişki incelenirken örneklem seçiminde kadınlar tercih edilmiş, kadınların bağlanma boyutlarına ve anneleriyle geliştirmiş oldukları ilişki örüntüsüne yer verilmiştir. Klinik örneklem grubundaki ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcı kadınların kendi anneleriyle ilişki örüntüsünün geriye dönük olarak değerlendirilmesinde katılımcılara Ana-Babaya Bağlanma Ölçeği'nin yalnızca anneye bağlanma formu uygulanmıştır. Katılımcıların ölçeğin ilgi/kontrol ve aşırı koruma alt boyutlarından aldıkları puan ortancaları arasında fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Bununla birlikte klinik olmayan grubun tüm boyutlarda daha fazla (olumlu) puan aldığı görülmektedir.

Öztürk'ün (2014) çalışmasında anneye bağlanma ve babaya bağlanma şekilleri açısından gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık saptanmamıştır. Yani, klinik gruptaki hastaların annelerini ve babalarını klinik olmayan gruptaki kişilere göre ilgi ve kontrol-aşırı koruma alanlarında farklı değerlendirmede bulunmuştur. Sözen'in (2016) çalışmasında suça sürüklenmiş ergenlerde karşılaştırma grubuna göre ana-babaya bağlanma düzeyinin daha düşük olduğu; Koçhan'ın (2014) çalışmasında ise madde kullanmayan erbaş ve erlerin, madde kullanan erbaş ve erlere göre anne babalarını daha ilgili, daha az koruyucu ve daha az kontrol edici algıladıkları bulunmuştur. Literatürdeki sonuçların farklılık göstermesi klinik grupların kendine özgü farklılıkları ile açıklanabilir. Vajinismus, madde kullanım bozukluğu, suç davranışı sergileyen ergenler gibi özellikli klinik grupların klinik olmayan gruplarla ana-babaya bağlanma deneyimleri konusunda karşılaştırıldığı çalışmaların sayısı hem oldukça azdır, hem de grupların özellikleri farklılıklar gösterdiğinden kıyaslama yapmak çok mümkün görünmemektedir. Ancak literatürdeki araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcı grupların yaş ortalaması arttıkça gruplar arasındaki farklılığın da istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla ana-babaya bağlanma deneyiminin değerlendirilmesinde yaşın önemli bir faktör olduğu; yaş ilerledikçe katılımcıların daha olumlu deneyimleri anımsamak istediği düşünülmüştür.

Bu çalışmada, ölçekten alınan puanların yüksek olduğu, algılanan anne davranışının ve anneye bağlanma örüntüsünün genel olarak olumlu olduğu görülmüş olup; bu sonucu etkileyen bir takım faktörlerin mevcut olabileceği düşünülmüştür. Katılımcı grubunun sosyo-demografik özellikleriyle bağlantılı bir şekilde, kendileri de artık anne

olmalarından ötürü anne ile ilişkiye geriye dönük olarak daha empatik yaklaşımları, daha olumlu yaşantıları hatırlamak istemeleri ve değerlendirilmesi istenen sürecin yaklaşık 15-20 yıl kadar eskiye dayanmasından ötürü güncel olmayan ve anımsanması zor deneyimlerin sorgulanması gibi faktörlerin sonuçları etkileme olasılığı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu faktörlerin sonuçlar üzerinde etkili olmuş olabileceği ve söz konusu faktörlerin her iki grup için de benzer nitelikler taşımasından ötürü, gruplar arasında farklılık tespit edilemediği düşünülmüştür.

Klinik örneklem grubundaki ve klinik olmayan örneklem grubundaki katılımcı kadınların bağlanma boyutlarının değerlendirilmesinde Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin kaygılı bağlanma ve kaçınmacı bağlanma boyutlarından aldıkları puanlar karşılaştırılmıştır. Katılımcıların kaygılı bağlanma ve kaçınmacı bağlanma boyutu puanları arasında fark bulunmuştur ($p<0.05$). Klinik örneklem grubundaki kadınların kaygılı bağlanma boyutu puanları ve kaçınmacı bağlanma boyutu puanları, klinik olmayan örneklem grubuna göre anlamlı düzeyde fazladır. Diğer bir deyişle, klinik örneklem grubundaki katılımcılar klinik örneklem grubunda olmayan katılımcılara göre daha güvensiz bağlanma örüntüleri sergilemektedir. Ayrıca tüm gruplarda kaygılı bağlanma boyutundan alınan puanların kaçınmacı bağlanma boyutundan alınan puanlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Literatüre bakıldığında benzer sonuçlara ulaşan çok sayıda araştırma bulgusuna rastlanmaktadır. Bağlanma ve ruh sağlığı problemlerine ilişkin modeller, güvensiz bağlanmanın bir risk faktörü olduğu ve güvenli bağlanmanın koruyucu bir faktör olduğu varsayımına dayanmaktadır (Zachrisson, 2009:10). Bowlby ile başlayan ve devam eden çalışmalarda güvensiz bağlanma örüntüleri çocukluk ve daha sonraki yaşam dönemlerinde psikopatolojinin en önemli yordayıcılarından biri olarak düşünülmüşken, güvenli bağlanma örüntüleri ise daha çok iyilik hali ile ve sağlıklı süreçlerle ilişkilendirilmiştir (Kesebir ve ark., 2011:321).

Psikolojik iyilik hali ile güvenli bağlanma örüntülerinin ilişkisine ve güvenli bağlanmanın iyilik halini nasıl etkilediğine odaklanan çalışmalarda, güvenli bağlanmaya kıyasla güvensiz bağlanma örüntülerine sahip bireylerin yalnızlık, depresyon, anksiyete ve psikosomatik rahatsızlıklar açısından ele alınan psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Güvensiz bağlanmanın düşük düzeyde duygusal iyi oluş ve yüksek düzeyde depresyon ve anksiyete ile ilişkili olduğu saptanmaktadır (Kabasakal ve Erdem, 2015:83). Bu çalışmada klinik gruptaki kadınların psikiyatrik

tanılarının neler olduğuna ve bağlanma boyutlarıyla ilişkisine yönelik bir değerlendirme yapılmamıştır. Ancak genel olarak depresyon ve kaygı bozuklukları tanıları ile takip edildikleri bilinmekte olup; kaygılı bağlanma boyutunun kaçınmacı bağlanma boyutuna göre daha yüksek seviyelerde olduğu güvensiz bağlanma örüntüleri sergiledikleri görülmektedir. Klinik olmayan grupta da benzer biçimde kaygılı bağlanma boyutunun kaçınmacı bağlanma boyutuna göre daha yüksek düzeyde olması cinsiyet ve kültüre özgü özelliklerle açıklanabilir.

Kadınların bağlanma boyutları ve kendi anneleriyle kurulan ilişki örüntüsünün geriye dönük olarak değerlendirilmesinin karşılaştırılması sonucunda, aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Buna göre, kadınların kendi anneleriyle kurdukları ilişkinin sağlıklı olması, güvenli bir bağlanma örüntüsü geliştirmelerini yordayabilmektedir. Diğer araştırma sonuçları ele alındığında; yüksek ilginin düşük kaçınma ile, yüksek kontrolün ise düşük kaygı ile ilişkili olduğu (Brenning ve ark., 2012); ebeveynlerin bağlanmada kaçınma düzeylerinin kabul / ilgi ebeveynlik boyutuyla, kaygı düzeylerinin de sıkı denetim ebeveynlik boyutuyla anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir (Güngör, 2000). Çamurlu'nun (2006) çalışmasında ise güvenli bağlanan çocukların annelerinin, kabul/ilginin yüksek olduğu ebeveynlik stiline sahip oldukları bulunmuştur. Çocuğun güvenli bağlanmasıyla sıkı kontrol içeren ebeveynlik stili arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada araştırma kapsamındaki annelerin çocuk yetiştirme stilleri ve bağlanma boyutları arasındaki ilişki incelenmemiştir. Ancak, kadınların kendi anneleriyle kurmuş oldukları ilişki örüntüsü geriye dönük olarak değerlendirildiğinde ve kadınların romantik ilişkilerdeki bağlanma boyutlarıyla ilişkisi incelendiğinde, özellikle aşırı koruma alt boyutunun kaçınmacı bağlanma boyutu ile ilişkili olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen sonuçlara göre klinik örneklem ve klinik olmayan örneklem arasında anneyle ilişkinin geriye dönük değerlendirilmesi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bununla birlikte kadınların kendi anneleriyle kurdukları ilişki örüntüsünün geriye dönük değerlendirilmesi ve bağlanma boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, kadınların kendi anneleriyle kurdukları ilişkinin sağlıklı olmasının, güvenli bir bağlanma örüntüsü geliştirmelerini yordayabildiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca klinik örneklem grubundaki kadınların kaygılı ve kaçınmacı bağlanma boyutu puanları, klinik olmayan

örneklem grubuna göre anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur. Diğer bir deyişle, klinik örneklem grubundaki katılımcılar klinik örneklem grubunda olmayan katılımcılara göre daha güvensiz bağlanma örüntüleri sergilemiştir. Dolayısıyla araştırmada genel olarak beklenen sonuçlara ulaşılmış olup; bu sonuçlar ruh sağlığı ve bağlanma örüntüleri arasındaki ilişkiyi destekler nitelikte bulunmuştur.

Araştırma kapsamında ele alınan konu yurtdışı literatüründe oldukça geniş biçimde ve farklı disiplinler açısından ele alınmaya devam etmekte olup; son yıllarda ülkemizde de konunun incelenmesine ilişkin bir yönelim söz konusudur. Bu araştırma kapsamında incelenen değişkenler ve elde edilen araştırma sonuçları, literatüre ve uygulamaya katkı açısından bir başlangıç çalışması niteliği taşımaktadır. Çünkü yapılan detaylı literatür taramasında ülkemizde konunun sosyal hizmet disiplini açısından henüz ele alınmadığı görülmüştür. Oysaki sosyal hizmet uygulamasının “çevresi içinde birey” paradigması bağlanma kuramı ile son derece ilişkilidir. Bütüncül bir değerlendirme içerisinde kişiliğin dinamiklerini ve çevresel güçlüklerin etkisini bir araya getirmek, sosyal hizmet uygulamalarında gelişmiş bir beceridir. Bu beceri aile ilişkileri, birincil ve ikincil bağlanma figürleri hakkında veri toplarken ve bu verileri yorumlarken kullanılabilir. Müdahalenin önemli bir kısmı, hedeflere ulaşmak için müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanının işbirliği içinde çalışma ittifakı sağlayabilmesidir. Müracaatçıları anlamak ve ilişki nüansları ile başa çıkabilmek için eğitilmiş olmak ve müracaatçı için güvenli bir üs olmaya hazırlanmak sosyal hizmet uzmanları için son derece önemlidir. Bu önem, bağlanma kuramının sosyal hizmet disiplini içerisindeki yerini vurgulamaktadır (Blakely ve Dziadosz, 2015:4).

Bağlanma perspektifinden bakıldığında, sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarının erken bağlanma problemlerine dönük de çalışabilmektedirler. Çünkü bağlanma kuramı, insan davranışının neredeyse tüm alanlarına yönelik müdahale programları oluşturmak için bir çerçeve olarak kullanılabilir. Bağlanma kuramıyla ilgili araştırmalar, çocuk refahı üzerindeki etkilerinin yanı sıra özellikle güvensiz bağlanma örüntülerinin yaşam boyu devam eden negatif etkilerini tanımlamak için de kullanılmaktadır (Thyer ve ark., 2012:175). Bu nedenle ruh sağlığı alanı ile birlikte aile, çocuk ve kadın refahı alanında da yararlanılabilecek güçlü bir teorik dayanak oluşturmaktadır.

Ailelerin ve aile içerisinde daha çok annelerin güçlendirilmesi, sonraki nesillere uzanan en önemli köprülerin temellerinin sağlamlaştırılması ve güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu araştırma sonuçlarından yola çıkarak özellikle koruyucu ruh sağlığı ve

sağlıklı nesiller yetiştirebilmek için sosyal hizmet bakış açısıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Ebeveynlerden birinin, özellikle de annenin ruh sağlığı problemleri yaşaması durumunda sosyal işlevselliğin geliştirilmesi ve sosyal destek sistemlerinin aktive edilmesi gibi sosyal çalışma konularının arasında, özellikle çocuğun yüksek yararı ve sağlıklı gelişimini gözetecek şekilde sosyal hizmet müdahalelerinin yeniden yapılandırılması önem arz etmektedir. Bunun için ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin güçlendirilmesi, aile içindeki ve sosyal çevredeki diğer önemli bağlanma figürleriyle destekleyici ve güven temelli ilişkilerin kurulabilmesi için henüz belli bir standarda erişememiş olan mikro ve mezo düzey uygulamalara gereksinim duyulmaktadır. Psikiyatrik sosyal hizmet uygulamaları ve çocuk koruma sisteminin birlikte ve etkili şekilde işletilebilmesi için her iki alan arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması özellikle önemlidir.

Ayrıca, erişkin ruh sağlığı hizmetleri geleneksel erişkine yönelik hasta odaklı girişimlerden ve çocuk ve ergen ruh sağlığı hizmetleri de sadece çocuk üzerine yoğunlaşan psikopatoloji odaklarından ve hasta odaklı yaklaşımdan çok tüm aile bireylerinin ihtiyaçlarına yönelik çok daha bütüncül bir yaklaşım benimsemelidir. Söz konusu bütüncül yaklaşımın benimsenmesinde ve uygulamada yerleşik bir hal almasında sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Konuya ilişkin yapılacak olan ileri araştırmalar ve bunlara ilişkin sonuçlarla birlikte uygulamalar için kanıta dayalı müdahale programları oluşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

Akdağ, S (2011). Ergenlerin bağlanma stilleri ile ebeveynlerinin bağlanma stilleri arasındaki ilişki. Tıpta Uzmanlık Tezi, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Antalya.

Baltacıoğlu, S (2016). Genç yetişkinlerin bağlanma stillerinin, yakın ilişkilerindeki psikolojik eğilimlerinin ve ilişki inançlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Blakely, TJ, Dziadosz, GM (2015). Application of attachment theory in clinical social work. *Health&SocialWorkAdvance* Access, 25.

Bowlby, J (1969). Bağlanma (1. cilt) (T.V. Soylu, Çev.) İstanbul: Pinhan.

- Bowlby, J (1973). *Ayrılma* (2. cilt) (M. Günay, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Bowlby, J (1980). *Kaybetme* (3. cilt) (N. Nirven ve N. Diner, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Bowlby, J (1988). *Güvenli Bir Dayanak: Ebeveyn-Çocuk Bağlanması ve Sağlıklı İnsan Gelişimi* (S. Güneri, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları:84.
- Brenning, K, Soenens, B, Braet, C, Bal, S. (2012). The role of parenting and mother-adolescent attachment in the intergenerational similarity of internalizing symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(6): 802–816.
- Bulut, I (1998). *Psikiyatri Alanı ve Sosyal Hizmet Mesleği*. Psikiyatri Temel Kitabı. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Çamurlu-Keser, C (2006). Annenin bağlanma düzeyi ve çocuk yetiştirme sürecinin çocuğun bağlanma düzeyine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı, Bursa.
- Erdem, Ş ve Kabasakal, Z (2015). Psikolojik iyi olma ve yetişkin bağlanma boyutları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 82-90.
- Erdem-Özyurt, Ş (2016). Ergenlikte algılanan duygusal istismar ve bağlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, İzmir.
- Güngör, D (2000). Bağlanma stilleri ve zihinsel modellerin kuşaklararası aktarımında anababalık stillerinin rolü. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Sosyal Psikoloji Bilim Dalı, Ankara.
- Gürdal, C (2009). Bipolar bozukluğu olan bir ebeveyn tarafından büyütülmenin psikososyal gelişim üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Hamarta, E (2004). Bağlanma teorisi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14: 53-66.
- Hazan, C and Shaver, P (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52: 511-524.
- Hazan, C and Shaver, P (1994). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve (Çev. Ali Dönmez). *Türk Psikoloji Bülteni*, 16- 17, Mart-Haziran 2000, 29-50.
- Kapçı, E,G ve Küçüker, S (2006). Ana Babaya Bağlanma Ölçeği: Türk üniversite öğrencilerinde psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(4): 286-295.
- Kesebir, S, Kavzaoğlu, S,Ö ve Üstündağ, M,F (2011). Bağlanma ve Psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2):321-342.

- Koçhan, K (2014). Madde kullanan ve kullanmayan erbaş/erlerin ebeveyne bağlanma, depresyon düzeyleri ve stresle başa çıkma stillerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Tokat.
- Öztürk, M (2014). Vajinismus hastalarında travma yaşantıları ve bağlanma biçimleri. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Selçuk, E, Günaydın, G, Sümer N ve Uysal, A (2005). Yetişkin Bağlanma Boyutları İçin Yeni Bir Ölçüm: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk Örneğinde Psikometrik Açından Değerlendirilmesi. Türk Psikoloji Yazıları, 8(16): 1–11.
- Sözen-Giray, F,S (2016). Suça sürüklenmiş ergenlerin çocukluk çağı ruhsal travmaları ve anne-babaya bağlanma düzeylerinin incelenmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Sroufe, L,A (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. Attachment and Human Development, 7(4): 349 – 367.
- Sroufe, L,A, Carlson, E,A, Levy, A,K, Egeland, B (1999). Implications of attachment theory for developmental psychopathology. Development and Psychopathology, 11: 1 – 13.
- Şencan, B (2015). Bağlanma örüntüleri ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkilerde duygusal şemalar, duygusal zorlanmaya tolerans ve kişilerarası beklentilerin rolü. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Bilim Dalı, Ankara.
- Thyer BA, Dulmus CN, Sowers, KM (2012). Human Behavior in the Social Environment: Theories for Social Work Practice. John Wiley & Sons, Inc, New Jersey.
- Tüzün, O ve Sayar, K (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 19: 24-39.
- Zachrisson, H,D (2009). Attachment in middle and late childhood .Measurement validation and relation to mental health problems. Norwegian Institute of Public Health Division of Mental Health. Series of dissertations submitted to the Faculty of Social Sciences, University of Oslo No. 167.

Yaman, E. (2019). Mahpusların İntihar Olasılıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 889-908.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 14.03.2019

Makale Kabul Tarihi: 13.06.2019

MAHPUSLARIN İNTİHAR OLASILIKLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Suicide Probability of Inmates According to Some Variables

Ezgi YAMAN*

*Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ezgiyaman05@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8312-9763.

ÖZET

İntihar, küresel bir halk sağlığı sorunudur. İntihar, kapatılma ve hapis cezası süresince yaşanan en büyük sorundur. Tüm uluslararası çalışmalar, mahpuslar arasındaki intiharın genel nüfusa oranla çok daha fazla artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle cezaevlerinde intihar risk değerlendirmesi ve intiharın önlenmesine yönelik koruyucu ve önleyici çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, Kocaeli 1 No.lu T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda kalan yetişkin erkek mahpusların intihar olasılığını belirlemek, mahpusların sosyo-demografik özelliklerinin intihar olasılıkları üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırmanın örneklemini, Kocaeli 1 No.lu T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda kalan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 508 yetişkin erkek mahpus oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri 'İntihar Olasılığı Ölçeği' ve araştırmacı tarafından hazırlanan 'Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmanın istatistiksel değerlendirmesinde bağımsız-örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA), gruplararası karşılaştırmalar için Tukey testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen temel sonuçlara göre araştırma örnekleminin çoğunluğu (n=375; %74) hükümlülerden oluşmaktadır. Katılımcıların %21,1'i (n=107) hırsızlık ve %17,3'ü (n=88) adam öldürme ve %15,2'si (n=77) uyuşturucu suçlarından ceza almıştır. Mahpusların intihar olasılıklarının eğitim düzeylerine göre, sahip oldukları mesleklere göre, cezaevine girmeden önce düzenli geliri olup olmadığına göre, gelir kaynaklarına göre, sosyal güvencesinin olup olmadığına göre, dini inancının varlığı ve ibadetini gerçekleştirme durumuna göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak sosyo-

demografik özelliklerin intihar olasılığını etkileyen önemli risk faktörleri olduğu görülmüştür. Bu nedenle intihar risk değerlendirmesi ve önleyici çalışmalarda bu faktörlerin göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Bu konuda ileri çalışmalar yapılmasının ise faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Cezaevi, intihar, intihar olasılığı, mahpus, hükümlü, sosyal hizmet.

ABSTRACT

Suicide is a global public health problem. Suicide is the major problem during confinement and imprisonment. All international studies show that suicide among prisoners has increased much more than the general population. Therefore, preventive studies should be conducted in prisons to have risk assessment and suicide prevention. Therefore, the main purpose of this study is to determine the suicide probability of adult male inmates in the Kocaeli Type T Closed Prison No. 1 and to examine the effects of the socio-demographic characteristics of prisoners on suicide probabilities. The sample of the study consisted of 508 adult male prisoners who were staying in the T-Type Closed Prison of Kocaeli No. 1 and who were willing to participate in the study. The data were collected with the 'Suicide Probability Scale and the "Personal Information Form" prepared by the researcher. Independent sample t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) and Tukey test for multiple comparisons were used in the statistical evaluation of the study. According to the main results obtained from the study, the majority of the research sample (n = 375; 74%) is composed of convicts. The results obtained from the analyses are discussed and recommendations are made. 21.1% (n = 107) of the participants were punished for theft and 17.3% (n = 88) for murder and 15.2% (n = 77) for drug offenses. Suicide probabilities of the inmates have differentiated according to the occupation level of prisoners according to their education level, whether they have regular income before going to prison or not, according to their sources of income, whether they have social security or not, according to the existence of religious belief and worship. As a result, socio-demographic and economic characteristics were found to be important risk factors affecting suicide probability. Therefore, it is recommended to consider these factors in suicide risk assessment and preventive studies. Further studies on this subject are thought to be useful.

Key Words: Prison, inmate, prisoner, convict, detainee, arrestee, suicide, suicide probability, social work.

GİRİŞ

İntihar, küresel bir halk sağlığı sorunudur. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ, 2016) verilerine göre, her yıl 800.000' den fazla insan intihar nedeniyle ölmektedir. Elde edilen verilere göre intihar nedeniyle ölen yetişkinlerin 20 katı kadar birey intihar girişiminde bulunmaktadır (DSÖ, 2016). DSÖ'nün istatistikleri ve çeşitli çalışmalar, dünyadaki intihar nedenli ölüm oranları konusunda genel bir fikir sunmaktadır. Ancak gerçek oranların çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Bunun nedenleri, Afrika ülkeleri başta olmak üzere Dünya Sağlık Örgütü üyesi olmayan ülkelerin verilerine ulaşılabilmesi; bunun yanı sıra üye ülkelerden gelen istatistiklerin ise kayıt tutma güçlüğü ya da damgalanma endişesi nedeniyle süzülerek gönderilmesidir (Bertolote ve Fleischmann, 2015).

İntihar gibi karmaşık bir davranış söz konusu olduğunda, kapatılma ya da cezaevi süreci intihar davranışı için en riskli değişkenlerden biridir (Rabe, 2012). Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, mahpuslar arasındaki intihar oranlarının, genel nüfusla kıyaslandığında çok daha fazla bir artış gösterdiğine işaret etmektedir. Cezaevlerinde intihara ilişkin yapılan çalışmalarda genel nüfusa kıyasla cezaevi intihar oranlarının, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturalya, Finlandiya, Avusturya, İtalya ve Kanada gibi Batılı ülkelerde çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Humber ve ark., 2011).

Uluslararası literatürde ele alınan mahpusların intihar risk faktörlerini incelediğimizde;

- Sosyo-demografik özellikler: Erkek cinsiyet, dini inanç ve etnik kimlik (DSÖ, 2016; Rabe, 2012; Beautrais, 2003; Quin, Agerbo ve Mortensen, 2003; Chang, 2009; Chen, 2010),
- Ve ekonomik özellikler: İşsizlik, emeklilik, düşük gelir düzeyi (Rabe, 2012; Jşang ve Tsai, 2013; Beautrais, 2003) mahpusların intihar olasılığını etkileyen önemli risk faktörleridir.

Literatürdeki bulgular ışığında, cezaevi popülasyonunda intihar riski yüksek olmakla birlikte, bu popülasyona özgü bazı intihar risk faktörleri olduğu açıktır. Bu çerçevede bu çalışmanın temel amacı, Kocaeli 1 No.lu T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda kalan yetişkin erkek mahpusların intihar olasılığı düzeylerini ortaya koymak ve sosyo-demografik özelliklerinin intihar olasılığı üzerindeki etkileri incelemektir.

YÖNTEM

Bu çalışma ile cezaevinde kalan yetişkin erkek mahpusların intihar olasılığı düzeylerini belirlemek, sosyo-demografik özelliklerinin intihar olasılıklarına etkisini saptamak

amaçlanmıştır. Çalışmanın türü nicel araştırma türünde, ilişkisel tarama modelidir (Karasar, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, Kocaeli 1 No.lu T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda kalan tutuklu, hükümlü ve hükmen tutuklu mahpuslardan oluşan toplam 1000 yetişkin erkek bireydir. Araştırmaya, ağırlaştırılmış müebbet cezası alan ve tek kişilik hücrelerde kalan mahpuslar hariç¹, kurumdaki tüm koğuşlar (50 koğuş) dahil edilmiştir. Araştırma, görüşmeyi kabul etmeyen ve okuryazar olmayan (492 kişi) mahpuslar haricinde 508 kişilik örneklem ile tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama araçları, araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ve "İntihar Olasılığı Ölçeği"nden (İÖÖ- Suicide Probability Scale) oluşmaktadır.

Kişisel bilgi formu, cezaevinde kalan mahpusları tanımaya ilişkin olarak 57 sorudan oluşan bir formdur. Formun hazırlanmasında intihar, tıp ve suçluluk alanında çalışan akademisyen ve uygulayıcı uzman kişilerden görüş alınmıştır ve ön deneme çalışmasıyla (20 kişiyle ikişer defa) forma son şekli verilmiştir.

İntihar Olasılığı Ölçeği, Cull ve Gill (1990) tarafından geliştirilmiştir. İntihar girişimi riski taşıyan ergen ve yetişkinleri tanımak için geliştirilen ölçek, 36 maddeden oluşan likert tipi, kendi kendini değerlendirme türünde bir ölçektir. Ölçek, Kişilerin yaşadıkları durumu ne sıklıkla (hiçbir zaman, çoğu zaman, bazen, her zaman) hissettikleri üzerine temellendirilmiştir. Umutsuzluk, intihar düşüncesi, düşmanlık ve olumsuz kendilik değerlendirmesi olmak üzere 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Her alt ölçek, farklı bir kuramsal yaklaşım temelinde ele alınmıştır. Bu nedenle ölçek, intihar konusunda geliştirilmiş olan diğer araçlardan farklı olarak, intihar gibi karmaşık bir kavramı çok boyutlu değerlendiren bir araçtır.

Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve geçerlik ve güvenirlik çalışmasını Tuğcu (1996) yapmıştır. Tuğcu'nun Analiz sonuçlarına göre ölçeğin iç tutarlık katsayısı toplam puan için .87, alt ölçekler için .74 (umutsuzluk), .75 (intihar düşüncesi), .49 (olumsuz kendilik değerlendirmesi) ve .59 (düşmanlık) olarak saptanmıştır. Test-tekrar test güvenirlik katsayısı 4 hafta ara ile toplam puan için .98 bulunmuştur. Daha sonra Şahin ve Batıgün

¹ Güvenlik gerekçesiyle izin verilmemiştir.

(2000) ve Atlı (2007) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Atlı'nın (2007) çalışmasına göre İntihar Olasılığı Ölçeği'nin iç tutarlılığı Cronbach Alpha Güvenirlik analizi tekniğiyle tekrar hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre İÖÖ'nün tüm örneklem için (n=428) Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .89 bulunmuştur. İÖÖ'in alt ölçekleri için alfa katsayısı ise .70 ile .89 arasında değişmektedir. Ölçeğin en uygun kesme noktasının 110 olduğu düşünülmüştür.

Verilerin Analizi

İstatistiksel değerlendirme, IBM SPSS 20.0 (SPSS Inc., Chicago, IL, USA) paket programı ile yapılmıştır. Normal dağılıma uygunluk testi Kolmogorov-Smirnov Testi ile değerlendirilmiştir. Gruplar arası karşılaştırmalarda normal dağılım varsayımı sağlandığından farklılıkların belirlenmesinde bağımsız-örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Gruplararası karşılaştırmalar için Tukey testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bulgular, üç altbölümde verilmiştir. İlk bölümde mahpusların tanıtıcı bulguları verilmiştir. İkinci bölümde İÖÖ ve alt ölçeklerine ilişkin toplam puan ortalamaları bulguları verilmiştir. Üçüncü bölümde ise mahpusların sosyo-demografik (yaş, medeni durum, çocuk sahibi olma durumu, eğitim durumu, dini inanç, en uzun süre yaşadığı yer, ikamet ettiği şehir, meslek, cezaevine girmeden önce ve girdikten sonra düzenli geliri olup olmadığı, gelir kaynakları, sosyal güvencesinin olup olmadığı) özelliklerinin intihar olasılığına göre durumlarına ilişkin t-testi ve ANOVA bulguları verilmiştir.

Tanıtıcı Bulgular

Tablo 1'de tabloda çalışmaya katılan mahpusların infaz durumlarına ilişkin durum görülmektedir.

Tablo 1. Mahpusların İnfaz Durumları

İnfaz Durumu	N	%
Tutuklu	76	15,0
Hükümlü	375	74,0
Hüküm özlü / Hükmen Tutuklu	53	10,4
Toplam	504	99,4

Tablo 1'de tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılan mahpusların %74'ü (n=375) hükümlü, %15'i (n=76) tutuklu ve %10,4'ü (n=53) hükmen tutukludur. Araştırmaya katılan mahpusların büyük bölümünü hükümlüler oluşturmaktadır.

Tablo 2'de tabloda araştırmaya katılan mahpusların suç türlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. Mahpusların Suç Türleri

Suç türü	N	%
Hırsızlık	107	21,1
Yağma (Gasp)	47	9,3
Adam Öldürme	88	17,3
Cinsel suç	59	11,6
Yaralama	62	12,2
Uyuşturucu	77	15,2
Dolandırıcılık	11	2,2
Kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma	12	2,4
Siyasi	17	3,3
Diğer	25	5,1
Toplam	505	99,6

Tablo 2'de tabloda, araştırmaya katılan mahpusların %21,1'inin (n=107) hırsızlık ve %17,3'ünün (n=88) adam öldürme suçlarından ceza aldıkları ya da tutuklandıkları görülmektedir. Bunu %15,2 (n=77) uyuşturucu, %11,6 (n=59) cinsel suç ve %12,2 (n=62) yaralama izlemektedir. Mahpusların %3,3'ü (n=17) siyasi, %2,4'ü (n=12) kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma ve %2,2'si (n=11), dolandırıcılık suçlarından kurumdadır.

Tablo 3'te tabloda mahpusların yaşlarına göre frekans ve yüzde dağılımları görülmektedir.

Tablo 3. Mahpusların Yaşları

Yaş	N	%
18-24	88	17,3
25-34	192	37,8
35-44	132	26,0
45-54	50	9,8
55-68	21	4,3
Toplam	484	95,3

Araştırmaya katılan mahpusların yaş ortalaması 34,5'dir. Mahpusların %37,8'i (n=192) 25-34 yaş arasındaki bireylerden oluşurken, %26'sı (n=126) 35-44 yaş ve %17,3'ü (n=88) 18-24 yaş aralığındadır.

Tablo 4'te mahpusların cezaevine girmeden önce ve girdikten sonraki medeni durumları verilmiştir.

Tablo 4. Mahpusların Cezaevine Girmeden Önce ve Girdikten Sonraki Medeni Durumları

<i>Cezaevine girmeden önceki medeni durum</i>	N	%	<i>Cezaevine girdikten sonraki medeni durum</i>	N	%
Bekâr	227	44,7	Bekâr	245	48,2
Evli	217	42,9	Evli	181	35,6
Evli ancak ayrı yaşıyor	7	1,4	Evli ancak ayrı yaşıyor	8	1,6
Birlikteliği var ancak resmi nikâhı yok	16	3,1	Birlikteliği var ancak resmi nikâhı yok	13	2,6
Boşanmış	30	5,9	Boşanmış	41	8,1
Eşi ölmüş	4	0,8	Eşi ölmüş	1	,2
Diğer	2	0,4	Diğer	4	,8
Toplam	503	99,2	Toplam	493	97,0

Cezaevine girmeden önce katılımcıların %44,7'sinin (n=227) medeni durumu bekar, %42,9'u (n=217) ise evlidir. Ancak cezaevine girdikten sonra bekar sayısının arttığı (n=245, %48,2), evli sayısının ise düştüğü (n=181, %35,6) görülmüştür. Bunun nedeni cezaevine girdikten sonra boşanma oranlarının artmasıdır.

Tablo 5'te mahpusların çocuk sahibi olma durumlarına ilişkin bilgi verilmiştir.

Tablo 5. Mahpusların Çocuk Sahibi Olma Durumu

<i>Çocuk sahibi olma durumu</i>	N	%
Çocuğu var	263	51,8
Çocuğu yok	240	47,2
Toplam	503	99,0

Tablo 5'te görüldüğü gibi mahpusların %51,8'i (n=263) çocuk sahibidir. Çocuk sahibi olan ve olmayan mahpusların sayısı birbirine yakındır ancak çocuk sahibi olanlar yarıdan biraz daha fazladır.

Mahpusların en uzun süre yaşadıkları yer incelendiğinde, %58,7'lik (n=298) önemli bir çoğunluğunun en uzun süre yaşadığı yer şehir merkeziyken; %25,2'sinin (n=128) ilçe, %11,8'inin köy (n=60) ve %3,7'sinin (n=18) ise en uzun süre yaşadığı yer beldedir. İkamet ettikleri şehirler incelendiğinde, mahpusların en fazla (%33,5) Kocaeli'nde ve İstanbul'da (%16,3) ikamet ettiği görülmektedir. Mahpusların %5,2'sinin ise Kocaeli 'ye yakın illerde (Bursa, Sakarya, Ankara) ikamet ettiği görülmektedir.

Tablo 6'da tabloda mahpusların eğitim durumları incelenmiştir.

Tablo 6. Eğitim Durumu

<i>Eğitim durumu</i>	N	%
Okur-yazar	24	4,9
İlkokul terk	26	5,3
İlkokul ve dengi okul mezunu	96	19,1
Ortaokul terk	61	12,2
Ortaokul ve dengi okul mezunu	83	16,5
Lise terk	84	16,7
Lise ve dengi okul mezunu	84	16,7
Üniversite mezunu	35	6,7
Toplam	493	98,4

Tablo 6'da tabloda görüldüğü gibi mahpusların %19,1'i (n=96) ilkokul ve dengi okul mezunu iken, %16,5'i (n=83) ortaokul, %16,7'si (n=84) lise ve dengi okul mezunu, %16,7'si (n=84) lise terktir. Mahpusların %6,7'si (n=35) üniversite mezunu iken lisansüstü mezunu bulunmamaktadır.

Tablo 7'de mahpusların ekonomik değişkenlerine ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 7. Mahpusların Ekonomik Özellikleri (Cezaevine Girmeden Önce İş Durumu, Düzenli Gelirinin Olup Olmadığı, Gelir Kaynağı, Mesleği ve Sosyal Güvencesi)

<i>Hapishaneye Girmeden Önce Bir İşte Çalışma Durumu</i>	N	%
Çalışıyor	416	81,9
İşsiz	67	13,2
Hiç çalışmamış	21	4,3
Toplam	504	99,4
<i>Hapishaneye Girmeden Önce Düzenli Gelirinin Olup Olmadığı</i>	N	%
Düzenli bir geliri var	358	70,3
Düzenli bir geliri yok	146	28,5
Toplam.	502	98,8
<i>Gelir Kaynağının Türü</i>	N	%
İş kazancı/ Maaş/ Emekli maaşı	287	56,5
Diğer	217	42,1
Toplam	504	99,8
<i>Mesleği</i>	N	%
Memur	10	2,0
İşçi	5	1,0
Emekli ya da vefat eden aile bireyinin emeklilik haklarını kullanıyor	218	42,9
Serbest Meslek	95	18,7
Esnaf	40	7,9
Çiftçi	12	2,4
Öğrenci	5	1,0
Diğer (hırsızlık, dolandırıcılık gibi yasa dışı para kazanma yolları)	123	24,2
Toplam	501	99,3
<i>Sosyal Güvencesinin Olup Olmadığı</i>	N	%
Sosyal güvencesi var	273	53,5
Sosyal güvencesi yok	232	45,5
Toplam	505	99,4

Mahpusların çoğunluğu (n=416; %81,9) cezaevine girmeden önce bir işte çalışmaktadır. Bunu işsiz olan mahpuslar (n=67; %13,2) ve hiç çalışmamış olanlar (n=21; %4,3) izlemektedir. Mahpusların yarıdan fazlasının (n=273; %53,5) sosyal güvencesi vardır.

Mahpusların meslekleri incelendiğinde yarıya yakınının (n=218; %42,9) emekli olduğu ya da vefat eden bir aile bireyinin emeklilik haklarından yararlandıkları, bunu sırasıyla serbest meslek (n=95; %18,7), esnaf (n=40; %7,9); çiftçi (n=12; %2,4), memur (n=10; %2), işçi (n=5; %1) ve öğrenci (n=5; %1) mahpusların takip ettiği görülmektedir. Mesleği “diğer” olarak belirtilen, üçte bire yakın orandaki önemli sayıda bir grup ise (n=123; %24,2) yasa dışı yolları (hırsızlık, yağma/gasp, uyuşturucu madde satışı, dolandırıcılık, siber dolandırıcılık, kadın ticareti gibi) meslek olarak belirtmiştir.

İntihar Olasılığı Ölçeğine İlişkin Bulgular

Bu bölümde mahpusların İntihar Olasılığı Ölçeği ve ait ölçeklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda mahpusların İÖÖ’ den aldıkları risk puanlarının sayısı ve frekansı verilmiştir.

Tablo 8. İntihar Olasılığı Ölçeği ve Alt Ölçeklerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	İÖÖ	Umutsuzluk Alt Ölçeği	İntihar Alt Ölçeği	Düşüncesi Alt Ölçeği	Düşmanlık Alt Ölçeği	Olumsuz Değerlendirmesi Alt Ölçeği	Kendilik Alt Ölçeği
N	508	508	508	508	508	508	508
M	73,17	23,79	13,21	12,28	21,99	6,24	3,97
SS	13,65	5,64	4,8	3,97	6,24		

Yukarıda görüldüğü gibi mahpusların ölçekten aldıkları toplam puana ilişkin ortalama ($M = 73,17$) olarak bulunmuştur. Alt Ölçeklere ilişkin bulgular ele alındığında, Umutsuzluk Alt Ölçeği'nin puan ortalaması ($M = 23,79$), İntihar Düşüncesi Alt Ölçeği'nin ortalaması ($M = 13,21$), Düşmanlık Alt Ölçeği'nin puan ortalaması ($M = 12,28$) ve son olarak Olumsuz Kendilik Değerlendirmesi Alt Ölçeği'ne ilişkin ortalama ($M = 21,99$) olarak bulunmuştur.

Aşağıdaki tabloda ölçeğin alt ölçekler ile korelasyon katsayılarına ilişkin sonuçlar verilmiştir.

Mahpusların Sosyo-Demografik Özellikleri İle İntihar Olasılığı Ölçeği'nin Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bu bölümde mahpusların bazı sosyo-demografik özelliklerine göre intihar olasılıklarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bölümde, ilgili değişkenlerle intihar olasılığı toplam puanı arasındaki farka ilişkin t-testi ve varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 9. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Eğitim Durumuna İlişkin Farkına Göre–ANOVA Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	4392,22	7	627,46	3,506	,001***
Grupiçi	88040,54	492	178,95		
Toplam	91247,76	493			

p< .001 ise , p< .01 ise , p< .05 ise

Tablo 9’ da görüleceği gibi, mahpusların eğitim düzeylerine ilişkin ölçek toplam puanları arasında anlamlı bir fark (p<0,001) bulunmuştur. Yani mahpusların intihar olasılıklarının eğitim düzeylerine göre değiştiği görülmüştür. Gruplar arası farkı belirlemek için yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre; “okuryazar fakat hiç okula gitmemiş” grup ile “üniversite mezunu” grup arasında (p<0,05); “ilkokul terk” olan grup ile “üniversite mezunu” olan grup arasında (p<0,05); “ilkokul ve dengi okul mezunu” grup ile “üniversite mezunu” grup arasında (p<0,05) ; “ortaokul terk” grup ile “üniversite mezunu” olan grup arasında (p<0,05); “ortaokul ve dengi okul mezunu” grup ile “üniversite mezunu” grup arasında (p<0,05) ve “lise terk” grup ile “üniversite mezunu” grup arasında (p<0,05) anlamlı bir fark bulunmuştur.

Tablo 10. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Cezaevine Girmeden Önce Bir İşte Çalışma Durumuna İlişkin Farkına Göre F Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	1655,73	2	827,87	4,498	,012*
Grupiçi	92390,14	502	184,05		
Toplam	94045,87	504			

p< .001 ise ***, p< .01 ise **, p< .05 ise *

Tablo 10’da görüldüğü gibi mahpusların cezaevine girmeden önce bir işte çalışma durumlarına göre intihar olasılığı risk puanları anlamlı oranda (p<0,05) farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre, cezaevine girmeden önce “bir işte çalışan” grup ile “işsiz” olan grup arasında intihar risk puanı açısından anlamlı bir fark (p<0,05) bulunmuştur. Fakat “yaşamı boyunca hiç çalışmamış” gruba ilişkin bir farklılaşma bulunmamıştır.

Tablo 11. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Sahip Olunan Mesleklere İlişkin Farkına Göre F Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	2899,02	6	483,17	2,626	,016*
Grupiçi	91062,03	495	183,97		
Toplam	93961,04	501			

Tablo 11’de görülen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, intihar olasılıklarının mahpusların sahip oldukları mesleklere göre anlamlı biçimde farklılaştığı ($p < 0,05$) bulunmuştur. Tukey HSD testi sonuçlarına göre bu farklılaşmanın, mesleği “memur” olan mahpuslar ile mesleği “diğer” olan grup arasında olduğu ($p < 0,05$) bulunmuştur. Başka bir ifadeyle mesleği diğer olarak belirtilen grubun intihar olasılığı riski, memurlardan yüksektir. Mesleğini “diğer” olarak belirten mahpuslar bu kategoride, hırsızlık, dolandırıcılık gibi yasa dışı para kazanma yollarını meslek olarak gördüklerini belirtmiştir.

Tablo 12. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Cezaevine Girmeden Önce Düzenli Gelirin Olup Olmadığına Göre Puan Ortalamaları ve t-Tablosu

<i>Cezaevine girmeden önce düzenli gelirin olup olmadığı</i>	N	M	SS	t-testi		
				t	df	p
Düzenli geliri var	358	71,61	13,6	-3,78	500	<0,001*
Düzenli geliri yok	146	76,63	13,2			
Toplam	504		6			**

$p < .001$ ise ***, $p < .01$ ise **, $p < .05$ ise *

Tablo 12’den de anlaşılacağı gibi intihar olasılıkları ortalama puanları mahpusların cezaevine girmeden önce düzenli gelirin olup olmadığına göre anlamlı bir farklılık ($p < 0,001$) göstermektedir. Düzenli geliri olmayan grubun intihar olasılığının ($M = 76,63$) yüksek riskli (75 ve üzeri puan aralığı) düzeyde olduğu; düzenli geliri olan mahpus grubununsa intihar olasılığının ($M = 71,61$) orta riskli (50-74 puan aralığı) düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Gelir Kaynağının Türüne Göre Puan Ortalamaları ve t-Tablosu

<i>Gelir kaynağının türü</i>	N	M	SS	t-testi		
				t	df	p
İş kazancı/maaş/emekli maaşı	287	71,95	13,5 5	-2,321	502	,021*
Diğer	217	74,79	13,7 6			
Toplam	504					

p< .001 ise ***, p< .01 ise **, p< .05 ise *

Tablo 13'te görüldüğü gibi mahpusların intihar olasılıkları puan ortalamaları gelir kaynağı türlerine göre anlamlı bir farklılık (p<0,05) göstermektedir. Gelir kaynağı türü "iş kazancı, maaş ve emekli maaşı" olanlar ile "diğer" grubunun intihar olasılığı risk puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunmuştur. Gelir kaynağı türünü "diğer" olarak belirten mahpuslar; hırsızlık, yağma/gasp, uyuşturucu madde satışı, dolandırıcılık, siber dolandırıcılık, kadın ticareti gibi yasa dışı yolları, meslek ve ana gelir kaynakları olarak açıklamışlardır.

Tablo 14. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Sosyal Güvencelerinin Olup Olmadığına Göre Puan Ortalamaları ve t-Tablosu

<i>Sosyal güvencenin olup olmadığı</i>	N	M	SS	t-Testi		
				t	df	p
Sosyal güvencesi var	273	71,97	13,9 5	-2,029	503	,043*
Sosyal güvencesi yok	232	74,44	13,2 4			
Toplam	505					

p< .001 ***, p< .01 **, p< .05 *

Tablo 14'te görülen t-testi sonuçlarına göre intihar olasılığı ortalama puanlarının mahpusların sosyal güvencesinin olma durumuna göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı bulunmuştur (p<0,05). Yani sosyal güvencesi olmayan mahpusların intihar olasılığı, olanlara göre daha yüksektir.

Tablo 15. Mahpusların İntihar Olasılıklarının Dini İnancın Varlığı ve İbadetini Gerçekleştirme Durumuna İlişkin Farkına Göre F Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	1993,45	3	664,49	3,569	,014*
Grupiçi	91416,74	476	186,19		
Toplam	93410,19	479			

p< .001 ***, p< .01 **, p< .05 *

Tablo 15'te görüldüğü gibi, intihar olasılığı puanlarının, mahpusların dini inancının varlığı ve ibadetlerini gerçekleştirme durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı (p<0,05) bulunmuştur. Tukey HSD testi çoklu karşılaştırmalarına göre: “Dini inancı olup ibadetlerini tam anlamıyla yerine getirdiğini” belirten mahpus grubu ile “dini inancı olup ibadetlerini ara sıra yerine getiren” grup arasında (p<0,05); “Dini inancı olup ibadetlerini ara sıra yerine getirdiğini belirten” grup ile “dini inancı olup ibadetini çoğu zaman aksatan” grup arasında intihar olasılığı risk puanı açısından anlamlı bir fark (p<0,05) olduğu saptanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre yaş, medeni durum, en uzun süre yaşanan yer, çocuk sahibi olma durumu ile intihar olasılığı puanları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

TARTIŞMA

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre intihar olasılığı riski en yüksek olan grup, 18-24 yaş grubu olarak tespit edilmiştir. Literatürde pek çok çalışma bu bulguyu destekler niteliktedir. 18-24 ve 25-34 yaş aralıklarındaki bireylerin intihar açısından en riskli gruplar olduğu birçok çalışmada tespit edilmiştir (WHO, 2014; Titelman ve ark., 2013).

Eğitim durumu açısından bakıldığında “okuryazar fakat hiç okula gitmemiş” grubun intihar olasılığının “üniversite mezunu” gruptan; “ilkokul terk” olan grubun ile “üniversite mezunu” olan gruptan; “ilkokul ve dengi okul mezunu” grubun “üniversite mezunu” gruptan; “ortaokul terk” olan grubun “üniversite mezunu” olan gruptan; “ortaokul ve dengi okul mezunu” olan grubun “üniversite mezunu” gruptan ve “lise terk” olan grubun “üniversite mezunu” olan gruptan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum, eğitim düzeyi arttıkça intihar olasılığının azaldığı biçiminde yorumlanabilir. bu bulgu literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir. Ayrıca eğitimin, ekonomik koşulları ve iş bulma-istihdam oranlarını geliştirerek iyilik halini arttırdığı, otonomiye arttırdığı, sosyal statünün yükselmesini sağladığı ve sağlığı arttırdığı bununla ters orantılı olarak intihar oranını düşürdüğüne ilişkin veriler mevcuttur (Denney,2014; Cutler ve Leras-Muney, 2008).

Cezaevine girmeden önceki ve girdikten sonraki medeni durumlarına göre intihar olasılığı riski en yüksek olan mahpus gruplarının; “evli ancak ayrı yaşayan”, “birlikteliği olup resmi nikahı olmayan” ve “bekar” gruplar olduğu belirlenmiştir. Mahpusların cezaevine girmeden önceki ve girdikten sonraki medeni durumları karşılaştırıldığında, “boşanmış”, “bekar” ve “evli ancak ayrı yaşayan” gruplardaki kişi sayılarının arttığı; “evli” ve “birlikteliği olup resmi nikahı olmayan” gruplardaki kişi sayılarının azaldığı görülmektedir. Başka bir deyişle cezaevinde bulunma durumunun, mahpusların partner ilişkilerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Tek başına yaşayan ve evli olmayanların, bazı araştırmalarda, evliliğin intihar riski açısından koruyucu bir etkisi olduğu; bekar, boşanmış ya da dul kalmış kişilerin intihara daha meyilli olduğu belirlenmiştir (Cutright ve ark., 2007; Hosseini ve ark., 2010; Al Ansari ve Ali, 2009; Watzka, 2012; Denney ve ark., 2009). Yine konuyla ilgili literatürde, Ayrıca bazı çalışmalar, boşanmanın en yüksek oranda rastlanan intihar nedeni olduğuna; özellikle orta yaşta kişiler boşanmasının daha yüksek bir intihar riski taşıdığına ilişkin bulgular içermektedir. Boşanmış kişilerin yüksek intihar oranına sahip olması, boşanmanın insanların yaşamını etkileyen ve intihar olasılığını artıran önemli sosyal faktörlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır (Andres, Halicioğlu ve Yamamura, 2011; Chang, 2009; Minoiu ve Andres, 2008). Bu doğrultuda, bu çalışmada elde edilen bulgunun, literatürle paralel olduğu görülmektedir.

Literatürde bazı çalışmalar, bir işin sağladığı ekonomik, psikolojik ve sosyal faydaları tartışmış ve çalışmanın intihar riski açısından koruyucu bir etmen olduğunu; işsizliğin ise intiharı etkileyen bir etmen olduğunu tespit etmiştir (Eskin, 2012; Chang ve ark., 2009; Chen, 2010; Dome ve ark., 2013; Denney, 2014). Bu araştırmadaki bulgular, bir işte çalışmanın intihar riski açısından koruyucu bir etmen olduğu bulgusunu doğrular niteliktedir.

İyi bir meslek sahibi olmanın, ekonomik yararlarının yanı sıra sosyal statüyü yükselttiği ve intihar riskini düşürdüğü; işsiz ve yaşamı boyunca hiç çalışmamış kişilerin ise sosyal uyum ve entegrasyon konusunda daha fazla sorun yaşadıkları ve intihar risklerinin daha yüksek olduğu çalışmalarla kanıtlanmıştır. Benzer şekilde, intihar davranışının öğrenciler, memur, işçi, emekli ve serbest meslek çalışanları arasında yaygın olduğu görülmektedir (Heydari, 1997; Kaldi ve Geravnd, 2003; Sayıl ve ark., 1993). Agerbo ve ark. (2007) çalışmasında ise çiftçi, aşçı, balıkçı, orman ve yapı işçileri çalışanları gibi genelde az maaş alan yarı eğitilmiş ya da eğitimsiz işçilerin intihar risklerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu anlamda, gelirin sürekliliği yanında işle ilgili sahip olunan statünün intihar riski ile bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Konuyla ilgili literatür, iş gücü piyasasına katılmayan işsiz kişilerin intihar risklerinin çalışanlara göre daha yüksek olduğunu; düşük gelire sahip olmanın ise erkeklerin intihar riskini kadınlardan daha fazla arttırdığına işaret etmektedir. (Stenager ve Qin, 2008; Denney, 2014; Denney, 2009). Bu çerçevede araştırma verileri, literatür bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Mahpusların intihar olasılıkları puan ortalamalarının gelir kaynağı türlerine göre anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür. Gelir kaynağı türü “iş kazancı, maaş ve emekli maaşı” olanlardan; “diğer” olarak hırsızlık, yağma/gasp, uyuşturucu madde satışı, dolandırıcılık, siber dolandırıcılık, kadın ticareti gibi yasa dışı yolları, gelir kaynağı ve mesleği olarak belirten mahpusların intihar olasılıkları, daha yüksektir. Bu durum, literatürde yar alan suça bulaşma durumlarının ve suça ilişkin özelliklerin (şiddet içeren suçlar ve içermeyen suçlar) intihar riskini arttırdığı bulgusunu doğrulamaktadır (Özdeş ve ark., 2014; Görgülü ve Totarel Kışlak, 2014; Webb ve ark., 2012a; Thome, 2010).

Araştırmada “Dini inancı olup ibadetlerini tam anlamıyla yerine getirdiğini” belirten mahpus grubunun “dini inancı olup ibadetlerini ara sıra yerine getiren” gruptan, “Dini inancı olup ibadetlerini ara sıra yerine getirdiğini belirten” grubun “dini inancı olup ibadetini çoğu zaman aksatan” gruptan intihar olasılığı risk puanlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. İnanç ve ritüellerin yerine getirilmesinin, bireylerin intihar davranışına yönelmesini engellediği ve toplumsal bütünleşmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir. İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Japon ve Hint farklı inanç sistemleri ve bunların intiharla ilişkilerini inceleyen çalışmalar, dinin intihar riski açısından koruyucu bir faktör olduğunu bulmuştur (Cook, 2014; Durkheim, 2013; Eskin, 2012; Neeleman, Wessely ve Lewis, 1998). Bu bağlamda araştırma bulguları literatüre kısmen benzemektedir. Dini inancı olmayan grup ile olan grup arasında anlamlı bir fark bulunmamış olması ve dini inancı olmayan grubun intihar olasılığı risk puanının diğer gruplara kıyasla en düşük çıkması araştırma bulgusunun literatürden farklılaşan yönüdür. Bu durumun nedenlerini saptamak için ileri araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak sosyo-demografik özelliklerin mahpusların intihar olasılığını etkileyen önemli risk faktörleri olduğu görülmüştür. İntihar etiyolojisini bilmek ve anlayabilmek önleme çalışmaları için temeldir. Bu nedenle hem toplumun geneline ilişkin intihar risk değerlendirme çalışmaları hem de cezaevlerinde intihar risk değerlendirmesi çalışmalarının yaygınlaşması önemlidir. Türkiye’de hemen her sektörde koruyucu

önleyici hizmetlerdeki sorunları görmek mümkündür. İntihara ilişkin ulusal bir bilgi bankası kurulması ve intihara yol açan faktörlerin daha derinlemesine incelenmesi gereklidir. Ancak bu şekilde etkin önleme stratejileri geliştirmek mümkün olacaktır.

Ülkemizde intihar alanında ve özellikle cezaevlerinde intihar alanında yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu nedenle özellikle cezaevlerinde intihar riskinin değerlendirilmesi ve önlenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Özgürlüklerin kısıtlandığı kurumlarda, insan haklarının korunması gerekmektedir. Bu nedenle tüm koşullar iyileştirilerek cezaevlerinde intihar riski azaltılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Agerbo, E., Gunnell, D., Bonde, J. P., Mortensen, P. B., & Nordentoft, M. (2007). Suicide and occupation: The Impact of Socio-Economic, Demographic and Psychiatric Differences. *Psychological Medicine*, 37(08), 1131-1140.

Al Ansari, A., & Ali, M. K. (2009). *Psychiatric and socioenvironmental characteristics of Bahraini suicide cases*. http://apps.DSÖ.int/iris/bitstream/10665/117754/1/15_5_2009_1235_1241.pdf , Erişim tarihi 03.0.1.2015.

Andrés, A. R., Halicioglu, F., ve Yamamura, E. (2011). Socio-Economic Determinants Of Suicide In Japan. *The Journal of Socio-Economics*, 40(6), 723-731.

Atlı, Z. (2007). İntihar Olasılığı Ölçeğinin (İÖÖ)'nin Klinik Örneklemdeki Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, *Klinik Psikoloji Abd. Yüksek Lisans Tezi*, Aydın.

Beautrais, A. L. (2003). Suicide and serious suicide attempts in youth: A multiple-group comparison study. *The American Journal of Psychiatry*, 160, 1093–1099.

Blaauw, E., Winkel, F. W., & Kerkhof, A. J. F. M. (2001). Bullying and suicidal behavior in jails. *Criminal Justice and Behavior*, 28, 279-299.

Chang, R. S. (2009). Socioeconomic factors and suicide rates in Taiwan. *Master's thesis*, Nanhua University.

Chen, T. F. (2010). The relationship between mortality, health care expenditure and unemployment rate: An empirical study of Taiwan. *Master's thesis*, National Chung Cheng University. DOI: 10.1192/bjp.186.3.260.

Cook, C. C. (2014). Suicide and religion. *The British Journal of Psychiatry*, 204(4), 254-255.

Cull, J. G., & Gill, W. S. (1989). Suicide probability scale (SPS). *Los Angeles: Western Psychological Services.*

Cutler, D. M., Lleras-Muney, A., & Vogl, T. (2008). *Socioeconomic status and health: dimensions and mechanisms* (No. w14333). National Bureau of Economic Research.

Cutright, P., Stack, S., & Fernquist, R. (2007). Marital Status Integration, Suicide Disapproval, and Societal Integration as Explanations of Marital Status Differences in Female Age-Specific Suicide Rates. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 37(6), 715-724. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1521/suli.2007.37.6.715/epdf> Erişim tarihi 09.02.2015.

Denney, J. T. (2014). Families, resources, and suicide: Combined effects on mortality. *Journal of Marriage and Family*, 76(1), 218-231.

Denney, J. T. (2010). Family and household formations and suicide in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 202-213.

Denney, J. T., Rogers, R. G., Krueger, P. M., & Wadsworth, T. (2009). Adult Suicide Mortality in the United States: Marital Status, Family Size, Socioeconomic Status, and Differences by Sex. *Social science quarterly*, 90(5), 1167-1185.

Dome, P., Kapitany, B., Faludi, G., Gonda, X., & Rihmer, Z. (2013). Does economic environment influence the strength of the positive association between suicide and unemployment?. *Journal of epidemiology and community health*, 67(12), 1074-1075.

Durkheim, E. (2013). *İntihar*, Çev. Zühre İlkelen, 1. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Eskin, M. (2012). *İntihar, Açıklama, Değerlendirme, Tedavi, Önleme*. Ankara: Boylam Psikiyatri Enstitüsü Hekimler Yayın Birliği.

Görgülü, T., Tutarel Kışlak, Ş., (2014). Erkek Hükümlü ve Tutukluların Boyun Eğici Davranışları, *Nöropsikiyatri Arşivi* 2014; 51: 40-45. Doi: 10.4274/npa.y6563.

Heydari A 1997. The study of psycho-social factors and epidemiological characteristics of the people who attempted suicide in Hamadan. *Andeesheh va Raftar*, 3(1-2): 31.

Hosseini M, Seyed Alinaghi S, Kheirandish P, Esmaeli Javid G, Shirzad H, Karami N, Jahani M, Seyed Ahmadian M, Payvarmehr F, Mohraz M et al. 2010. Prevalence and correlates of co-infection with human immunodeficiency virus and hepatitis C virus in male injection drug users in Iran. *Arch Iran Med*, 13(4): 318-323.

Humber, N., Hayes, A., Senior, J., Fahy, T., & Shaw, J. (2011). Identifying, monitoring and managing prisoners at risk of self-harm/suicide in England and Wales. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 22(1), 22-51.

Jiang Y., Tsai, M. (2013). The Correlation between Socioeconomic Factors and the Suicide Rate. *International Journal of Intelligent Technologies and Applied Statistics*, 6(4): 415-429, DOI: 10.6148/IJITAS.2013.0604.06.

Kaldi A, Geravnd A (2003). Factors affecting suicide in Koohdasht city. *Social Welfare*, 2(6): 275-291.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Kochanek, K. D., Xu, J., Murphy, S. L., Miniño, A. M., & Kung, H. C. (2011). National vital statistics reports. *National Vital Statistics Reports*, 59(4), 1, 1-52.

Minoiu, C., & Andres, A. R. (2008). The effect of public spending on suicide: evidence from US state data. *The Journal of Socio-Economics*, (1), 237-261.

Neeleman, J., Wessely, S., & Lewis, G. (1998). Suicide acceptability in African-and white Americans: the role of religion. *The Journal of nervous and mental disease*, 186(1), 12-16.

Özdeş, T., Oral, G., Cantürk, N., Kumral, B., & Erkol, Z. (2014). Ateşli silah kullanarak suç işleyen sanıkların sosyodemografik özellikleri ve psikiyatrik profilleri. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(3), 230-237.

Papa, M. J., Singhal, A., Law, S., Pant, S., Sood, S., Rogers, E. M., & Shefner-Rogers, C. L. (2000). Entertainment-education and social change: an analysis of parasocial interaction, social learning, collective efficacy, and paradoxical communication. *Journal of Communication*, 50(4), 31-55.

Quin, P., Agerbo, E., & Mortensen, P. B. (2001). Suicide risk in relation to socioeconomic, demographic, and familial factors: A national register based study of all suicides in Denmark, 1981–1997. *The American Journal of Psychiatry*, 160, 765–772.

Rabe, K. (2012). Prison structure, inmate mortality and suicide risk in Europe. *International Journal of Law and Psychiatry*, 35(3), 222-230.

Sayı, I., Oral, A., Güney, S., Ayhan, N., Ayhan, Ö., & Devrimci, H. (1993). Ankara'da intihar girişimleri üzerine bir çalışma. *Kriz Dergisi*, 1(2), 56-61.

Shaw, J., Baker, D., Hunt, I. M., Moloney, A., & Appleby, L. (2004). Suicide by prisoners national clinical survey. *The British Journal of Psychiatry*, 184(3), 263-267.

Thome, H. (2010). Violent Crime (and Suicide) in Imperial Germany, 1883—1902: Quantitative Analyses and a Durkheimian Interpretation. *International criminal justice review*, 20(1), 5-34.

Titelman D, Oskarsson H, Wahlbeck K, Nordentoft M, Mehlum L, Jiang G-X, Erlangsen A, Nruham L, Wasserman D. Suicide mortality trends in the Nordic countries 1980 – 2009. *Nord J Psychiatry 2013*;Early Online:1 – 10.

Watzka C 2012. Social conditions of suicides in Austria: An overview on risk and protective factors. *Neuropsychiatr*, 26(3): 95-102.

Webb, R. T., Shaw, J., Stevens, H., Mortensen, P. B., Appleby, L., & Qin, P. (2012). Suicide risk among violent and sexual criminal offenders. *Journal of interpersonal violence*, 27(17), 3405-3424.

WHO (2016). *Global Health Observatory data repository, Suicide rates: Data by country* <http://apps.who.int/gho/data/node.main.MHSUICIDE?lang=en> , Erişim tarihi 14.03.2019.

WHO (2014). *Preventing suicide, a global imperative. Geneva: World Health Organisation*, ISBN 978 92 4 156477 9.

WHO (2014). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. World Health Organization, Italy.

Karçal, F. (2019). Bir Mücadele Pratiği Olarak Sosyal Hizmet Uzmanlarının Örgütlenme Deneyimleri: İstanbul İli Kapsamında Bir Analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 909-935.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 12.03.2019
Makale Kabul Tarihi: 13.06.2019

BİR MÜCADELE PRATIĞI OLARAK SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ: İSTANBUL İLİ KAPSAMINDA BİR ANALİZ¹

The Organizational Experiences of Social Workers as a Combat Practice: An Analysis in The Scope of Istanbul

Fırat KARÇAL*

* Doktora öğrencisi, İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID ID:0000-0003-0767-3630.

ÖZET

Dünya genelinde sosyal hizmetin mesleki ve akademik bir nitelik kazanması ve sunulan hizmetlerin yaygınlaşan sosyal sorunlara çözüm üretecek biçimde düzenlenmesi ihtiyacı, kapitalizmin toplumsal yaşamdaki belirleyiciliğinin artmasıyla görünür olmaktadır. Bu çalışma kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal yaşama egemen olmasıyla birlikte artan ve derinleşen sosyal sorunların çözümü amacıyla, multidisipliner yaklaşım ve tekniklerle uygulamalar gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının, örgütlenme süreçlerini ve örgütlülüğü sürdürme nedenlerini İstanbul ili ölçeğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla İstanbul'da çeşitli kurumlarda çalışan 34 sosyal hizmet uzmanıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının lisans eğitimleri ve meslekleriyle ilgili diğer eğitimlere uygun olarak örgütlü olmanın sosyal hizmet mesleğinin ve disiplinin gelişmesine katkısı olduğunu, örgütlü olmanın çalışma koşulları ve özlük hakları açısından kazanımlar sağladığını, yürürlükte bulunan sosyal politikalara müdahale ihtiyacının örgütlü olmayı gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet uzmanı, mesleki örgütlenme, sendika, kapitalizm, sosyal politika.

¹ Bu çalışma, Fırat Karçal'ın "Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Örgütlenme Deneyimlerinin İstanbul İli Ölçeğinde Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ABSTRACT

The professional and academic qualification of social work around the world and the need to organize the services in a way to produce solutions to the common social problems becomes visible with the increase in the determinism of capitalism in social life. The aim of this study is to examine the occupational organization processes and the reasons of maintaining occupational organization of social workers, who implement practices implementations with multidisciplinary approaches and techniques to solve the increasing and deepening social problems as a result of the domination of capitalist production relations over the social life, in the scale of Istanbul. In this context, through the semi-structured interview form, in-depth interviews were conducted with 34 social worker working in various institutions in Istanbul. In the interviews, social workers stated that being organized contributed to the development of social work discipline and profession. Findings of this research indicate that, being organized in accordance with undergraduate education and other training related to their professions contributes to the development of social work profession and discipline. In addition being organized provides gains in terms of working conditions and personel rights, and the need for intervention in the social policies in force also requires it.

Key Words: *Social worker, occupational organization, trade union, capitalism, social policy.*

Giriş

Sosyal sorunlar, kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkışı dünya genelinde yaygınlaşması ve toplumsal yaşamı belirleyecek duruma geçişiyle birlikte hem çeşitlenmiş hem de artmıştır. Bu süreç, sosyal yardım ve sağaltım çabalarının da bir mesleki anlayış ve disiplin içerisinde yapılması zorunluluğunu doğurmuş, bu doğrultuda sosyal hizmet alanında eğitim veren kurumlar açılmaya başlamıştır.

Kapitalizmin 1970'lerdeki yapısal kriziyle birlikte piyasa mekanizmasına dayalı liberal düşüncenin tekrar egemen hale gelmesiyle sosyal devlet anlayışı çözülmeye başlamış, uygulanan yeni liberal politikalar özellikle emek gücü üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte emeğin istihdamının konumlandırılışında çeşitli değişikliklere gidilmiş; belirsiz süreyle, esnek, vasıf düzeyine uygun olmayan, işsizlik baskısı altındaki çalışma koşulları daha da görünür olmuştur. Güvencesiz çalışma sendikasılaşmayı, koruyucu düzenlemelerden mahrum kalmayı ve daha düşük gelir elde etmeyi beraberinde getirmiştir.

Yeni liberal politikaların tüm istihdam alanlarına yayılan bu çalışma koşullarından sosyal hizmet alanları da etkilenmiştir. Güvencesiz çalışma, iş yükündeki artış ve çalışma koşullarındaki dayatmaların mesleğin kendisine içkin bir hal alması, sosyal

hizmet uzmanlarının ait oldukları sınıfın çıkarlarının ve çalışma koşullarının düzenlenmesi adına örgütlenmelerini gerekli kılan zemini oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme süreçlerini ve bu örgütlenmeyi sürdürme nedenlerini İstanbul ili ölçeğinde analiz etmektir. Sosyal hizmet meslek ve disiplinindeki arayış ve reformların kapitalist ilişkilerin hız kazandığı, biçim değiştirdiği konjonktürde artması sosyal hizmetlerin kapitalizmin tarihsel süreciyle analizini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın konusunu oluşturan sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme deneyimlerinin değerlendirilmesinin tarihsel arka planını ortaya çıkarmak amacıyla, çalışmanın birinci bölümünde sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve kapitalizmin tarihsel sürecinde sosyal hizmetlerin dönüşümü ele alınmaktadır. Ardından aynı bölümde kısaca dünyada ve Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme süreçlerine değinilmektedir.

İkinci bölümde ise çalışmanın amacı doğrultusunda İstanbul’da çeşitli kurumlarda çalışan, bir mesleki örgüte ve/veya sendikaya üye olan 34 sosyal hizmet uzmanıyla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının aktardıkları deneyimler çeşitli alt başlıklar altında analiz edilmektedir. Çalışma genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. Sosyal Hizmet Mesleğinin Doğuşu ve Kapitalizmin Tarihsel Gelişim Sürecinde Sosyal Hizmetlerdeki Dönüşüm

Sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimini analiz etme çabası insanlık tarihinde süreklilik ve kopuşlar birlikteliğinde meydana gelen sosyal gerçekliğe odaklanılmasını gerektirmektedir. Dinamik bir sürece odaklanma ise, dikkati ilk olarak sosyal hizmet uygulamaları, mesleği ve disiplininin üzerinde yükseldiği tarihsel koşullara yönlendirmektedir.

Bir durumun, eylemin, ilişkinin, mesleğin ve disiplinin “sosyal” kavramıyla tanımlanmasından kasıt; muhataplarının bağımsız tekil hallerinden ziyade, içerisinde yaşadığı sosyal koşullarla etkileşim halinde bulunan özneler olduğudur. Etkisinden kimsenin azade olamayacağı boyutta kapsayıcı, kuşatıcı olan toplumsal ilişkiler ise insanların yaşadıkları toplumsal çağa egemen olan üretim ilişkileri içerisinde örülmekte ve kendisini yeniden üretmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve yayılması da kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı ve dünya genelinde yayılmasıyla paralel bir seyir izlemektedir.

İnsanlık tarihi boyunca güvence içerisinde bir yaşam ve sürekliliğinin sağlanması insanların en temel ihtiyaçlarından biri olmuştur. Modernizm öncesi dönem olarak da tanımlanan, kapitalist üretim tarzının henüz var olmadığı toplumlarda güvence, toplum içinde var olan ve çoğu zaman biyolojik belirlenimli aidiyetlere dayanmaktaydı. Soylu ve varlıklı ailelerden olanlar için güvence içerisinde bir yaşam olanaklıyken, toplumun daha geniş bir kesimini oluşturan ve bu ayrıcalıklara sahip olamayanlar, süreğen bir güvenceden mahrum kalmaktaydılar. Bu kesimin hayatta kalmasının koşulu; maddi zenginliği elinde bulunduran efendileri ve kiliselerin kontrol ve insafında bulunan “hayır” veya “sadaka” mekanizmasına bağlıydı (Müftüoğlu, 2005).

Yaşadıkları dönemde ayrıcalıklı koşullara sahip olmayan insanların güvence içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri, varlıklı kişilere dolayısıyla da mevcut sisteme sadakatlerine bağlıdır. Sonuç olarak egemen olan kesim, diğer insanları bağımlı hale getirme ve mevcut egemenlik biçimini sürekli kılma amacıyla keyfi ve sınırlı güvence mekanizmasını kullanmaktadır. Geleneksel güvence biçimlerine örnek oluşturan bu koşullar, kapitalizm öncesi toplumlarda farklı formlarda var olmuştur. Sosyal hizmet mesleğinin doğuşundan önceki bu geleneksel model, dönemin “kısmi refah ve güvenlik” anlayışı olarak değerlendirilebilir.

Sosyal refahın sağlanması amacıyla ortaya konan faaliyetlerin seyrine ve kapsayıcılığına bakıldığında süreç içerisinde değişen üretim ilişkilerinin toplumsal yapıyı da değiştirdiği; hem maruz kalınan sorunlar hem de çözümlerin buna bağlı olarak şekillendiği dikkat çekmektedir. Tarihsel ve toplumsal gelişim sürecinde yoksulluk, sakatlık ve güçsüzlük sorunu kapitalist ilişki biçimlerinin toplumsal yapıya egemen olmasıyla bir “sosyal sorun” olarak ön plana çıkmaktadır. Toplumun büyük bir kesimini etkileyen sorunlar da ancak kolektif olarak çözüme kavuşturulabilirler (Loseke, 1999: 5-7).

Tarihsel süreç içerisinde sosyal sorunların anlamları ve yüklenen anlamlara bağlı olarak bu sorunlarla mücadele biçimleri ve yöntemleri de değişmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkmasından önce, sosyal sorunlara çözüm arayışı genel olarak gönüllü çalışmalara dayanan, yardımsever kişilerin kentin yoksul bölgelerindeki bireylere yönelik çeşitli yardımlar yapmasıyla başlamıştır. Bu yardımlar ülkelerin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel koşullarıyla biçimlenmiş ve gelişmiştir (Acar ve Çamur Duyan, 2003: 18).

Kapitalizmle gelen sosyal sorunlara çözüm arayışı olarak sosyal hizmetin gelişimi 19. yüzyılda hızlı sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin her ikisinden de etkilenmiştir. Bu süreçler, çoğunlukla insanların fabrikalardaki çalışma koşullarını ve iş bulmak amacıyla daha cazip olan büyük kentlere göçü ve buradaki yaşam alanlarının, sosyal koşulların değişimini ifade etmektedir (Duyan vd., 2008: 12). Sanayi Devrimi'nin ilk olarak gerçekleştiği İngiltere'de sosyal hizmet uygulamalarının meslek olarak ortaya çıkışı 1800'lü yılların sonlarına denk düşmektedir. Daha evvel hayırseverlik anlayışı ve dinsel yaklaşımlarla ele alınan hizmetlerde eğitilmiş elemanlara duyulan ihtiyaç, meslekleşmenin en belirgin başlangıç noktası olmuştur (Kut, 1991: 205-208).

ABD'de 1890'ların başında yaşanan ekonomik kriz sırasında hayırseverlik teşkilatları ve gönüllü hayırseverlik yaklaşımına sahip sosyal refah organizasyonları, yoksul ailelerin yaşamasına yardımcı olmak için hizmetlerini etkin hale getirmiştir. Bu dönem, sosyal bilimcilerin ve gönüllü sosyal refah kurumlarının liderlerinin, hayırseverlik faaliyetlerinin etkililiğini artırabilecek genel ilkelerin gelişmesi hakkında tartışmaya başladığı (Broadhurst, 1971, Akt. Austin, 1997: 396); aynı zamanda sosyal hizmet uzmanları için mesleki eğitim okullarının açıldığı dönemdir (Cowley, 1993: 529-531). Eğitim kurumlarının dünya genelinde yayılmasıyla birlikte de meslek, evrensel bir nitelik kazanmıştır (Kut, 1991: 202-208). Bu bağlamda Sanayi Devrimi'nden sonra çözümü için kolektif çabayı zorunlu kılan sosyal sorunların yarattığı itki; sosyal hizmetin mesleki, akademik ve kurumsal biçimde derlenişinin maddi zeminini oluşturmuş (Acar ve Çamur Duyan, 2003: 3); 1929 ekonomik krizinin yarattığı sosyal sorunların geniş etki alanı ise sosyal hizmet ihtiyacının genelleşmesine yol açmıştır (Burhardt, 1987; Akt. Acar, 1999: 95).

II. Dünya Savaşı'nda faşizmin yenilgiye uğramasının ardından ise özellikle erken kapitalistleşen ülkelerde sosyal haklar, kurumsal bir yapı içerisinde düzenlenerek yasal olarak güvence altına alınmış; böylece devlet "sosyal devlet" kimliğine bürünmüştür. Sosyal hizmet uygulamalarının da en gelişkin olduğu ve "altın çağ" olarak da adlandırılan kapitalizmin bu evresi 1970'li yılların ortalarına kadar sürmüştür. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) aracılığıyla sosyal haklardaki gelişmeler diğer kapitalist ülkelerde de yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Müftüoğlu, 2005).

Bu süreçte Birleşmiş Milletler Örgütü'nün (BM) kurulması ve geç kapitalistleşen ülkelerde uygulanan sosyal ve ekonomik kalkınma programlarının mimarı olmasıyla

birlikte birçok ülkede sosyal hizmet eğitimi başlamış, meslek dünya çapında görünür olmuş ve çeşitli kuruluşlarda istihdam edilen uzman sayısı giderek artmıştır (Acar ve Çamur Duyan, 2003: 18). Savaş sonrası ilk on yıl içerisinde sosyal hizmet alanında önemli örgütsel gelişmeler de gerçekleşmiştir: Bunların ilki, 1946 yılında Ulusal Sosyal Refah Paketi içinde Ulusal Sosyal Hizmet Konseyi'nin yeniden yapılandırılmasıdır. Ardından 1952 yılında Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi, 1955 yılında ise Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW) kurulmuştur (Cohen, 1958: 281- 282).

1970'e kadar devam eden süreçte sosyal hizmet mesleğinde "Sosyal reform mu? Bireysel tedavi mi?" tartışması ilk kez yapılmaya başlanmıştır. Eleştirel sosyal hizmet yaklaşımlarını benimseyen sosyal hizmet uzmanları; sosyal devletin belirlediği politikalar çerçevesinde sunulan sosyal hizmetlerin ve refah koşullarının sosyal kontrol işlevine dikkat çekmişlerdir. Sosyal kontrolün topluma adaptasyonun bir aracı, topluma adaptasyonun ise aynı toplumsal koşullara geri dönüşü örgütlemek olduğu yönünde eleştiri getiren sosyal hizmet uzmanları bu durumun bir "döner kapı" sendromuna yol açtığını vurgulamışlardır (Truell, 2014).

1970'li yılların başında kapitalist sistemin yeni bir krizine sebep olan kar oranlarındaki şiddetli düşüş ve reel ücretlerin verimliliği aşması sonucunda istikrarlı sermaye birikim olanakları ortadan kalkmıştır. Sosyal devlet anlayışını da içeren talep yönlü ekonomi politikalarının bu krize yol açtığı düşüncesi, dönemin egemen ideolojisi olmuştur. Buna göre yeniden yapılandırma sürecinde, sermaye üzerine yük olduğu gerekçesiyle, öncelikle sosyal güvenlik olmak üzere emekçilere verilen sosyal haklar kaldırılmalı ve piyasa mekanizmasına dayalı liberal düşünce yeniden tesis edilmeliydi (Müftüoğlu, 2005: 84).

Yeni liberal politikalar olarak adlandırılan bu anlayış, 1970'li yılların ortalarından itibaren başta ABD ve İngiltere olmak üzere birçok ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda sermaye, emeğin görece ucuz olduğu yeni pazarlara yönelmiş; üretim, işçi sınıfı örgütlülüğünün hiç olmadığı veya zayıf olduğu işletmelere kaymış; üretimde teknolojinin yoğunluğu artmış; istihdam ve çalışma biçimleri esnekleştirilmiş; işçilerin birbirleriyle rekabetini arttırmayı amaçlayan performansa dayalı ücret sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Kapitalizmin girmiş olduğu krizin bir diğer nedeni olarak görülen devletin sosyal işlevi ortadan kaldırılarak, liberal ideoloji doğrultusunda devlet yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda devlet, bir yandan üretim alanından çekilirken aynı

zamanda sosyal devletin gereği olarak sağladığı sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanlarında ciddi kısıtlamalara gitmiş, süreç içerisinde bu alanlar piyasa kurallarına göre yeniden düzenlenerek özelleştirilmiştir (Müftüoğlu, 2005: 85).

Sosyal hizmetler alanını doğrudan etkileyen yeni liberal politikaların hız kazandığı ve sosyal hakların ortadan kaldırılması anlamında dokunulmadık alan bırakmadığı tarih 1980 yılıyla belirginleşmektedir. Bu dönemde sosyal hizmet uzmanlarının sosyal politika yapıcı ve hak savunucusu rolleriyle, örgütler ve toplulukları içeren makro sistemler üzerinde etkin olma çabaları da hız kazanmıştır (Schneider ve Netting 1999: 350-351; Akt: Danış, 59). 1980'li yıllardan günümüze, giderek daha yıkıcı sonuçlara yol açan kapitalist üretim ilişkileri sosyal hizmetin hareket alanını daraltmış ve hak temelli anlayışın dönüşmesine yol açmıştır. Uygulanan yeni liberal politikalar sonucunda toplumsal sorumluluklarından çekilen devlet özellikle de risk altındaki gruplara yönelik koruyucu, güçlendirici hizmetleri ve kaynakları azaltmıştır.

Günümüzde dünyada ve Türkiye'de sosyal hizmet mesleği insana yönelik hizmetlerin azaltılması, var olan hizmetlerin bir "hak" olmaktan çıkarılıp "lütuf" haline dönüştürülmesiyle hem insancılaştırmaktan hem de bilimsellikten uzaklaşmaktadır. Böylece sosyal sorunların çözümü ve ihtiyaçların karşılanmasında temel sorumluluk bireye, aileye ve/veya sivil topluma yüklenmektedir (Özcan vd., 2017: 381).

2. Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanlarının Örgütlenme Süreçleri

Örgütlenme, bireylerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçlarını, ideallerini bir araya gelerek, belli bir güç oluşturmak yoluyla orta ve uzun vadede gerçekleştirmek ihtiyacından doğmuştur. Sanayi Devrimi'yle birlikte belirginleşen sınıfsal güçlerden işçi sınıfı da çalışma koşullarının düzenlenmesinde, özlük hakları ve ücretlerin belirlenmesinde işçilerin temsilcileri olarak söz sahibi olmak ve işverenlerin tek taraflı düzenleme yetkilerini ortadan kaldırıp kendi örgütlerini kurmak amacıyla sendikacılık hareketini yaratmıştır (Koray, 1992: 85).

Bu çalışmada savunulan düşünce, sendikaların sınıf temsiliyetine dayanması olgusundan hareketle sınıf örgütleri olduklarıdır. Kapitalist iş süreci boyunca amaçlanan değeri yaratma eylemini gerçekleştirirken -çalışırken- sürecin bileşenleri olan üretim araçlarını kullanan, üretim araçları aracılığıyla denetlenen ve yoğunlaştırılan canlı unsurları olarak ve çalışma süreci sonunda elde edilen gelirin ücret olması (Yılmaz, 2016: 26) nedeniyle bu çalışmada sosyal hizmet uzmanları işçi sınıfının bileşeni olarak ele alınmıştır. Diğer taraftan memur ve işçi arasında önemli yasal farklılıklar olmakla birlikte, işin bedensel-fikri veya uzun-kısa süreli

olması, kamu sektörüne veya özel sektöre ait bir iş olması ve alınan ücretin miktarı sınıfsal durumu değiştirmemektedir (Arslan, 2014).

Sermaye birikim sürecinin tüm toplumsal ilişkileri belirlemesi, yeniden üretmesi, kendi ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürmesi ve harekete geçirme kudreti genişleyerek, dokunmadığı yaşam alanı bırakmamaktadır. Tüm bu süreç pürüzsüz bir zeminde gerçekleşmediği gibi, çıkarları birbirlerine karşıt ve uzlaşmaz olan sınıflar arası direnç ve mücadele alanları da bu dolayımında belirmektedir. Tarafların birbirlerine karşı konumlanışlarının iradi sonuçları olarak ortaya çıkan örgütlenmeler de sınıf örgütleri olmaktadır. Ücretli sınıfların işverenlere karşı verdikleri mücadelenin araçları olan sendikalarda temel mücadele, özlük hakları ve ücret üzerinden görünür olmaktadır.

Önceleri vasıflı işçilerin örgütlenmesiyle başlayan meslek temelli sendikacılık 19. yüzyılın sonlarında vasıfsız işçilerin de sendikalarda örgütlenmesiyle yaygınlaşmıştır. Bu yeni örgütlenme biçimi, her ne kadar 19. Yüzyılın sonlarında başladıysa da özellikle İngiltere’de ciddi bir biçimde yaygınlaşması I. Dünya Savaşı sürecinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde işçiler sendikalara üye olarak güçlenmeye önem verirlerken, kapitalist devletler tarafından sendikal gücün işçiler aleyhine ve sermaye lehine kullanılması için devlet güdümlü sendikacılık geliştirilmiştir (Kozak, 1992: 76).

Sosyal hizmet alanında ise mesleğin insanların doğuştan getirdiği biyolojik ve içsel özellikleri nedeniyle herkes tarafından yapılabileceğine dair boş inancın çürütülmesi amacıyla ortaya konan bilimsel metot ve uygulamaların ardından sosyal hizmet uzmanları için “mesleki birliğin” koşulları belirginleşmiştir. Vicdanı olan herkesin gönlünce sunamayacağı, sosyal hizmetlerin sadece “hayırseverlik” ile tanımlanamayacağı, sosyal hizmet uzmanlarının kolektif mücadelesi ve fiili çabalarıyla ortaya konmuştur. Bu durum sosyal hizmetin bilimsel temelini yapılan vurgu ve dönüşen mesleki örgütlenme biçimi açısından son derece önemlidir.

I.Dünya Savaşı boyunca ücretli çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sayısının büyük ölçüde artmasıyla meslek uzmanları arasında grup bilinci de gelişmiş ve Ulusal Konferanslar ücretli olarak çalışan sosyal hizmet uzmanları için bilinç yükseltme ve deneyim aktarımı üslerine dönüşmüştür (Cohen,1958: 132-137). Ancak tüm gelişmelere karşın bu dönemde sosyal hizmet uzmanlarının %25’inden daha azı bir mesleki organizasyona üye olmuştur (Cohen,1958: 150).

II. Dünya Savaşı sonrasında ise dünya genelinde güçlenmeye başlayan sosyal devlet anlayışıyla yükselmekte olan refah düzeyinden toplumun çok büyük bir kısmını oluşturan ücretliler de pay alabilmişler; bu sayede sosyal güvence sistemi toplumun geniş kesimlerini kapsamıştır. Ayrıca sendikalar aracılığıyla ücretli çalışanlar da hem üretim sürecinde hem de ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde karar mekanizmalarına dahil edilmiştir (Müftüoğlu, 2005: 86). Bu dönemde sosyal hizmet mesleğinin sınırlarının oluşturulması amacıyla başlayan eğitim çalışmalarıyla meslekleşme gerçekleşmiş ve ilk örgütlenme çabaları da eğitim-meslekleşme-birlik arayışı ve etkileşimiyle hayat bulmuştur (Cohen, 1958: 150). Buna karşın ücretliler arası ve ücretliler ile sermaye sahipleri arasındaki gelir farklılığı son derece eşitsiz bir şekilde varlığını korumaya devam etmiş; toplumun farklı kesimleri, sosyal güvenceyi ve çalışma hakkını da kapsayan koruyucu haklardan aynı ölçüde yararlanamamışlardır. Sosyal hizmet uzmanlarının da dahil olduğu emekçi kesimler, görece hafifleyen sosyal eşitsizlikler karşısında mücadeleci konumlarından uzaklaşmış ve mücadeleleri zayıf kalmıştır (Castel, 2004: 40).

Kapitalist üretim ilişkilerinin toplumsal ilişkilere egemen hale gelmesinin görece geç gerçekleştiği Türkiye’de sosyal hizmet disiplin ve mesleğinin akademik bir nitelik kazanması, sosyal sorunların çözümünde ve mücadelesinde meslek uzmanlarının çalışma hayatına katılmaları da II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan dönüşümlerle gerçekleşmiştir. Özellikle 1950’ler sonrasında sosyal sorunların ancak devletin kurumsal bir çerçeve içinde sunacağı sosyal hizmetler aracılığıyla aşılabileceği fikri yaygınlık kazanmıştır. Bir diğer ifadeyle; 1950’li yıllarla birlikte Cumhuriyet hükümetleri, sosyal hizmetleri toplumsal kalkınmanın önemli bir unsuru olarak değerlendirmeye başlamıştır (Özbek, 2006:189). Bu süreç aynı zamanda Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenmeye başladığı ve özellikle ücretli sınıfın kamu emekçileri-memurlar alanındaki mücadelelerinde öncü rol almaya başladıkları süreçtir. Sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme faaliyetleri de bu dönemde dernek ve sendika biçimlerinde ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de sosyal hizmet alanında sendikal mücadele, diğer iş kollarındaki sendikal mücadeleyle birlikte gelişmiştir. 1960’lı yıllarda toplumsal mücadeledeki yükseliş, kamu çalışanlarında sendika fikrini geliştirmiştir. 1962 yılında sağlık iş kolu çalışanları Türkiye Sağlık İşçileri ve Personeli Sendikası’nı kurmuşlardır. Sosyal hizmetlerin de sağlık iş kolu olarak tanımlanmasından ötürü tüm sağlık iş kolu örgütlenmeleri aynı zamanda sosyal hizmetleri de kapsamaktadır (SES, 2016: 22). Sosyal hizmet uzmanları ilk olarak 1965 yılında Sosyal Hizmet Mütahassısları

Sendikası'nı kurmuşlardır. Ancak 1971 Darbesi'nin ardından gelen Anayasa değişikliğiyle sendikalaşma yasaklanmış ve kurulmuş olan sendikalar kapatılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda sosyal hizmet uzmanları örgütlenme çabalarında yeni arayışlara yönelmişler ve 1972 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi Mezunları Derneği'ni kurmuşlardır (SHUDER, 2001). Örgütlü birlik olma konusunda sürekli yol açıcı bir geleneği yapılaştıran sosyal hizmet uzmanları mesleğin çıkarları, birliği ve toplumsal muhalefetin bileşeni olarak faaliyetlerini dernek biçiminde sürdürürlerken, dünyadaki eğilimle paralel bir şekilde Türkiye'deki sosyal devlet yapısı da çözülmeye başlamıştır.

1970'li yıllarda kapitalizmin yapısal kriziyle birlikte piyasa mekanizmasına dayalı anlayış yeniden egemenliğini kurmuş, temel karakteristikleri özelleştirme, deregülasyon ve emek piyasasının esnekleştirilmesi olan yeni liberal politikalar öncelikle emek gücü üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Emeğin istihdamının konumlandırılışında çeşitli değişikliklere gidilmiş; emek gücü geçici, belirsiz süreyle, esnek, vasıf düzeyine uygun olmayan, işsizlik baskısı altında çalışma koşullarına tabi kılınmıştır (Çolak, 2015: 25). Güvencesiz istihdam işi kaybetme tehlikesini, sendikasızlaşmayı, koruyucu düzenlemelerden yoksun kalmayı ve düşük gelir elde etmeyi beraberinde getirmiştir (Savul, 2008: 32). Bu dönüşüm tüm istihdam alanlarında olduğu gibi sosyal hizmet uzmanlarının da çalışma koşullarının belirleyicisi olmuştur.

Bu süreçte çalışanların örgütlenme sorunları, sendikasızlık, sendikaların güçsüzleş(tiril)mesi ve işlevsizleş(tiril)mesi yaygınlaşmıştır. Diğer taraftan 1970'li yıllarla birlikte işverenlerin ve devletin sendikalara karşı tutumları sertleşmiş ve sendikaların karar alma süreçlerine katılımı büyük ölçüde engellenmiştir. 1970'lerin sonlarından itibaren sendikalar tüm dünyada görülen ve her ülkede farklı düzeylerde hissedilen hızlı değişimin sosyo-ekonomik yapıda meydana getirdiği değişikliklerin etkisiyle, üye sayılarında farklı oranlarda olmakla birlikte azalma yaşamaya başlamıştır (Müftüoğlu, 2007). Sendikal mücadelenin gerilediği bu dönem diğer taraftan sendikal hareketin zaaflarının da gündeme taşınmasına neden olmuştur. Sendikaların yeni işçileri örgütlemeye yönelmek yerine belli bir işçi grubunun dar çıkarlarını temsil etmeye yönelmeleri, sendikaların seçkin bir birliğe dönüşmesi tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ve işçi sınıfını temsil etme meşrutiyetinin sorgulandığı bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de ise söz konusu politikalar 1980 tarihli 24 Ocak Kararları’yla karşılık bulmuştur. Sermaye birikim süreci açısından külfet görülen ve Cumhuriyet tarihi boyunca kısmi olarak sağlanan sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin budanması ayrıca çalışma yaşamındaki güvencesiz, örgütsüz emek süreçlerinin Türkiye’deki miladı olarak 12 Eylül Darbesi tarihi kırılma noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan 12 Eylül’le birlikte siyasi iktidarlar sosyal hizmetlere siyasal çıkarları için aşırı bürokratik müdahalelerde bulunmaya başlamışlardır (SES, 2016). Türkiye’deki memur örgütlenmelerinin emek mücadelesinde özneleşmesi de asıl olarak 1980-1995 arası dönemin ürünüdür. 1980 darbesiyle Türkiye’deki bütün derneklerle birlikte Sosyal Hizmetler Akademisi Mezunları Derneği de kapatılmış, daha sonra akademisyenlerin önderliğinde sosyal hizmet uzmanları 1988 yılında Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’ni (SHUDER) kurmuşlardır (SHUDER, 2001).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda sunulan birçok kamu hizmetinin metalaşması ve emekçilere dayatılan koşullara 1990-1993 yılları arasında kamu çalışanları birçok iş kolunda önemli eylem ve etkinliklerle karşılık vermiştir. Yine bu dönemde Türkiye sendikacılık tarihine “fiili meşru eylem” kavramını kazandıran mücadelelerin içerisinde 1992’de kurulan Sosyal Hizmet Sendikası’nın yaptığı kitlesel basın açıklamalarının da önemi büyüktür. Daha sonra hukuksal kazanımla sonuçlanacak olan farklı eylem biçimleri iş kolu çalışanları üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır (SES, 2016: 41).

Özetle yeni liberal politikaların sonucu olarak devlet sosyal alandan çekilmiş, kamu hizmetlerinin alanı daraltılmış ve sosyal hizmetin sunumu alt yüklenicilere yüklenmiştir. Bu dönüşümün yol açtığı yıkımın sosyal hizmet mesleğindeki yansımaları güvencesiz ve esnek çalışma, taşeronlaşma, düşük ücret ve işten çıkarılma korkusu şeklinde karşımıza çıkmakta; tüm bu sorunlar sosyal hizmet uzmanlarının örgütlü mücadelesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla örgütlü sosyal hizmet uzmanı sayısını arttırmaya, onların hak ve çıkarlarını temsil etmeye yönelmiş olan faaliyetler, bu süreci işçi sınıfının bir parçası olan sosyal hizmet uzmanlarının lehine çevirmenin yegane yolu olarak görünmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenmeye ilişkin algılarının ve örgütlenme süreçlerindeki deneyimlerinin derinlikli bir bakış açısıyla ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemi

kullanılmıştır. Nitel araştırma algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir yöntemdir (Neuman, 2014).

Çalışmada katılımcıların bakış açısını gerçekçi ve bütünsel bir biçimde yansıtabilmesi açısından derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda; katılımcıların çalışma koşullarını, mesleki örgütlenme dair düşüncelerini, örgütlü olmanın çalışma yaşamına etkilerini, katılımcıların üyesi oldukları örgütlenmeden beklentilerini, örgütlenmenin önündeki güçlükleri, örgütlü olma sonucunda elde edilen kazanımlarını ve sosyal politikaların oluşturulmasında örgütlerin rolüne ilişkin algılarını anlamayı amaçlayan sorular yer almaktadır.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Çalışmaya gönüllü katkı sunan ve İstanbul'da çalışan sosyal hizmet uzmanları 6 farklı sendikaya üye, eşit sayıda kadın ve erkekten oluşan toplam 34 kişidir. Bu sendikalar SES, Sağlık-Sen, Türk Sağlık-Sen, Eğitim-Sen, Tüm-Bel-Sen ve Sağlık-Sen'dir. Ayrıca katılımcı uzmanlardan 22'si SHUDER üyesidir. Hiçbir sendikaya üye olmayan ancak SHUDER üyesi olan 4 uzman bulunmaktadır. 10 katılımcının ise sadece sendika üyeliği bulunmakta olup, bu katılımcıların SHUDER'e üyeliği bulunmamaktadır.

Bu çalışmaya davet edilen sosyal hizmet uzmanlarının bir kısmı "657 no'lu yasaya tabii memur statüsünde çalışan sosyal hizmet uzmanı oldukları" gerekçesiyle, çekince belirterek çalışmaya katılmamışlardır. Ayrıca yapılan 8 görüşme, katılımcıların talepleri doğrultusunda çalışmadan çıkartılmıştır.

Görüşmelerin yapıldığı tarih itibarıyla sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerinde geçirdikleri görev sürelerinin ortalaması 10,5 yıldır. İşyeri sendika temsilciliği deneyimi olan sosyal hizmet uzmanı sayısı 4, sendika ve SHUDER'in yönetim ve karar organlarında faaliyet yürütmüş olan katılımcı sayısı ise 8'dir.

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada katılımcılara araştırmanın içeriği hakkında bilgi verilmiş ve onların da yazılı onayı alınmıştır. Görüşmelerin büyük çoğunluğu sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları yerlerde gerçekleştirilmiştir. Ancak birkaç katılımcının talebi doğrultusunda görüşmeler çalışma ortamının dışında yapılmıştır.

Araştırmada görüşmeler 45 dakika ile 4 saat arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ortalama süresi 80 dakikadır. Katılımcıların onayı doğrultusunda ses kaydı alınmış, daha sonra alınan kayıtlar deşifre edilmiştir.

4. Bulgular

Araştırmanın verileri içerik analizine tabi tutularak çeşitli temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar altı başlık altında toplanmıştır. Bunlar; (1) sosyal hizmet uzmanı için yaptığı işin anlamı ve görevleri, (2) sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşulları, (3) örgütlenme gereklilikleri, (4) örgütlenmenin önündeki engeller, (5) sosyal politikaların oluşturulmasında örgütlerin rolü ve (6) örgütlü mücadeleyle sağlanan kazanımlardır.

Bulguların analizinde katılımcıların çalıştıkları yerlerin ve kimliklerinin gizli tutulması amacıyla kendilerine G1, G2,... biçiminde numaralar verilmiştir.

4.1. Sosyal Hizmet Uzmanı İçin Yaptığı İşin Anlamı ve Görevleri

Toplum örgütlenmesi, güçlendirme, savunuculuk gibi eğitim sürecinde şekillenen kavram setleri, katılımcıların en çok vurguladığı mesleki rollerdir. Bazı katılımcılar yapılan işe yüklenen anlamı yasal sınırlar ve sınır ihlallerinin birlikteliğiyle değerlendirmektedir. Diğer taraftan uzmanların tüm zor koşullara rağmen evrensel kabul ve sorumluluklarından ayrı düşmedikleri çalışmanın önemli bulgularından biridir.

“Her ülkede insanların sahip olduğu haklar var. Sosyal hizmet, bu hakların insanlara verilmesidir bence. Mesleğin temel amacının da bu olduğunu düşünüyorum. Ülkenin kendi mevzuatıyla sınırları çizilmiş sosyal ve ekonomik haklar nelerse, bunların kişilere verilmesinde bir aracı rolü oynar.” (G.26)

“En sevdiğim tarafı; örgütlenmeyi sağlayabilmek, savunuculuk mekanizması, kişinin ya da bir grubun kendine yetebildiğini görmek çok önemli.” (G.30)

“Sosyal hizmet uzmanını ihtiyaç gruplarına sosyal politikalar çerçevesinde var olması için bir çıkış kapısı aralayan meslek elemanı olarak tanımlıyorum. Bu bir anlamda bizi mevzuatlarla, toplumsal normlarla, kurumlarla karşı karşıya getiren bir durum yaratıyor. Yasadan aldığı güçle yasalarla karşı karşıya gelen bir pozisyon yaratıyor. Kadın sığınma evindeyken yasaların tıkanıdığı çoğu zaman bireysel çözümler

üretmek zorunda kalıyorsunuz. Yapısal yetersizlikleri mesleki, kişisel donanımınızla ya da tamamen kişisel ve toplumsal ağlarınızı harekete geçirerek aşmaya çalışıyorsunuz. Yasaların müracaatçılara sundukları son derece yetersiz, şiddet gören kadın için diyor ki 6 ay kurumda kalabilir peki 6 ay sonra?" (G.21)

Diğer taraftan yeni liberal politikaların kamusal hizmetlerin niteliğini değiştirmesiyle; sosyal hizmetlerin icrasında mesleğin gereklilikleri yerine kapitalizmin ihtiyaçları temel belirleyici hale gelmiştir. Yeni liberal ekonomi politığın biçimlendiği yönetsellik anlayışıyla Türkiye’de sosyal hizmetlerde dönüşmüş ve kapsamı daraltılmıştır (Topçuoğlu ve Akbaş, 2009). Kamunun da özel sektör mantığıyla yönetilmesini salık veren bu anlayış doğrultusunda sosyal hizmet veren kurumlar ticari bir işletme anlayışıyla işletilmeye başlanmıştır (Karakuş, 2015: 83).

Az sayıda çalışanla mümkün olduğunca fazla sonuç almayı hedefleyen bu yaklaşım kazanılan vasıflara bakılmaksızın sosyal hizmette mesleki uygulamanın herkes tarafından yapılabileceğine dair bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Kısacası sorunu üreten sistem, çözümü de kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu durumun aynı zamanda mesleğin içeriğinin boşaltılması ve sıradanlaşması anlamına geldiği katılımcı tarafından şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Etik ilkelerimizle beraber insan hakları savunuculuğunun önemli bir noktasında konumlanıyoruz. Çatı örgütü Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı² (ASPB), sağlık ve adalet alanında sosyal çalışmacı adı altında istihdam edilmekteyiz. Bu işin eğitimini almayan insanların da istihdam edildiği alanlarda çalışmaktayız. Yasalarda sosyal çalışmacı olarak yer alınca işsizlik sorununu çözmek adına alanın bilgisinden mahrum sosyal çalışmacıları alanda görmekteyiz. İnsan hayatına herkesin müdahale edebileceğine dair bir algının pratikteki yansımalarıyla da karşı karşıya kalmaktayız.” (G.20)

Bu sıradanlaşma ise hem sosyal hizmet uzmanının yaptığı işten doyum sağlamasını engellemekte hem de müracaatçının aldığı hizmetin kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Böyle bir durumda sosyal hizmet, bireyi ve toplumu bütüncül olarak değerlendiremeyen, toplumsal refahı ve hizmet sunumunu sürdürülebilir kılamayan,

²Bahsi geçen bakanlığın ismi 9 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlan 703 sayılı KHK m 3/b ‘de "Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı" şeklinde değiştirilmiş olup; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adıyla hizmet sunmaktadır.

en önemlisi de hak temelli olmayan, sadece anlık ihtiyaçları karşılayan, aynı ve nakdi yardımdan ibaret bir meslek olarak algılanacaktır (Özcan vd., 2017: 392).

4.2. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalışma Koşulları

Türkiye’de yeni liberal politikalarından en çok etkilenen alanlardan biri sosyal hizmet alanları olmuştur. Uygulanan politikalar sosyal hizmetin hareket alanını daraltmış, hak temelli anlayışın “hayır” anlayışına dönüşmesine yol açmıştır. Böylece sosyal sorunların çözümü ve ihtiyaçların karşılanmasında sorumluluk bireylere ve sivil topluma terk edilmeye başlanmıştır.

Yeni liberal politikalar emek gücü üzerinde de yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Diğer çalışma alanlarında olduğu gibi sosyal hizmet alanında da yerini vasıflara uygun olmayan, geçici, esnek, güvencesiz çalışma biçimlerine bırakmıştır. Zengin ve Çalış’ın (2017) Türkiye’de farklı çalışma alanlarında görevlerini icra eden sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarını inceleyen çalışmaları; iş yükü fazlalığı, prosedürlere harcanan zaman, yönetici ve diğer meslek elemanlarıyla yaşanan sorunlar ile iş ortamındaki stresin mesleki rollerin yerine getirilmesinde karşılaşılan sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Özcan vd. (2017) ise, yeni liberalizmin sosyal hizmet mesleğinde yol açtığı yıkımın çok boyutlu olduğunu, sosyal koruma alanına ayrılan kaynakların azaltılması ve devletin bu alandan çekilmesinin hizmetlerin eşit ve adil sunumunu imkansız hale getirdiğini vurgulamaktadırlar. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumluluklarından uzaklaştırmakta, güvencesiz çalışma biçimi de bunun en önemli bileşeni olmaktadır.

Katılımcıların çalışma koşullarına ilişkin paylaşımları, literatürde bahsi geçen sınırlı sayıdaki çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir:

“Sistem başlı başına sorun. Sadaka mantığı var. Sürekli yama yaptırıyorlar bize. Aile Sosyal Destek Programı’yla gelen bir sürü vasıfsız eleman kendi sistemlerini işletebiliyor. İşe alım süreci önemli yoksa kendi meslektaşlarımda da ne problemler görüyorum.” (G.19)

“Kadrolular, taşeronlar var. En kötü koşullarda ek ders karşılığı çalışan öğretmenler var. Güvencesizler. Bu bilinçli bir politika; emekçiler arasındaki dayanışmayı kıran bir durum bu. Statü, güvence farkı var. Aramızdaki ilişkinin güvenilir olmasını sarsan bir durum. Öğle yemeği olması gerekiyor ama yok, servis yok. Kadrolu olmak bugünkü çalışma koşullarında bir ayrıcalığa dönüşmüş durumda.” (G.11)

“Gerilim ve iş yükü yoğun. İş tanımına giren şeyler tıbbi sosyal hizmetle alakalı olmuyor. Bu işin sınavı Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) değil kesinlikle. Mülakat zaten sıkıntılı.” (G.18)

“Çalışma koşulları kötü. Fiziki şartlar gerçekten iyi değil. Yemekhane kötü, servis yok, sosyalleşme alanları yok. Görüşme odası yok, yönetmelik de olsa dahi... Kullandığımız tuvalet... Penceresi olmayan odada bile çalıştık. Hakikaten yıpranmışlık ASPB’de çok daha fazla, hele yatılı kurumlarda çalışanların koşulları hepten ağır.” (G.10)

Diğer taraftan kapitalizmin işçilerin birbirleriyle rekabetini artırarak “verimliliği” yükseltmeye dayanan anlayışı sosyal hizmet alanında da uygulanmaktadır. Katılımcılar her geçen gün çoğalan sorunlara ek olarak kendi çalışma koşullarının rekabete dayalı performans kriterleriyle ölçülmesini, meslek ve disiplinin sosyal işlevselliğine yönelik saldırı olarak değerlendirmektedirler:

“400’e yakın çocuk var, ilk adım birimindeyim şu an 1 ayda rapor yazmam bekleniyor... 12 sayfa rapor yazıyorsunuz, her ay bizden rapor sayısı, skor bekliyorlar. Kesme şekerle ödüllendirilen atlar gibiyiz. Rapor sayısı üzerinden bir rekabet var. Sosyal inceleme derinlemesine görüşmeyi de içeren uzun erimli bir iştir. Buradan sağlıklı bir sonuç da çıkmıyor zaten. Nitelik düşüyor umurlarında da değil.” (G34)

Ayrıca 1990’larda hız kazanan dönüşüm süreci ve bu dönüşümün ideolojik ve politik çerçevesi sosyal hizmet uzmanlarının aldıkları eğitimle de çelişmektedir. Odağında insan hakları ve sosyal adaletin yer aldığı; sosyal, ruhsal, politik, ekonomik ve eğitimsel yönlerden birey ve cemiyetleri geliştiren, sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı güçlendiren ve özgürleştiren uygulama bazlı meslek ve akademik disiplin olarak tanımlanan sosyal hizmetlerde idealize edilen ile var olan gerçeklik arasındaki makas yeni liberal politikaların etkisiyle daha da açılmaktadır. Katılımcıların ifadeleri bu iddiayı doğrular niteliktedir:

“Çocuk yuvaları, kadın sığınma evlerinde. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun yeni çıkmıştı. Bir kadın şiddete maruz kaldığı zaman bildirme zorunluluğu çıkmıştı. İl müdürü gelip, “Aman ha! görünce hemen boşan demeyin” diyordu. Kadını ailenin içerisinde tutmaya yönelik bir durum.” (G.10)

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamına ilişkin aktardıkları sorunlarından bir diğeri ise cinsel yönelim temelli ayrımcılıktır. Ülkelerin yönetim biçimi, ekonomik ve politik yapı, siyasi ve ahlaki eğilim, yasal düzenlemeler, okur-yazarlık oranı, sektörel yapı, istihdam biçimi ve sendikal faaliyetler ayrımcı uygulamaları etkileyen temel faktörler olmakla birlikte; LGBTİ kişilere yönelik iş yerinde cinsel yönelim temelli ayrımcılığın uygulanışı daha düşük ücret ödeme, terfi erteleme veya engelleme, düşük performans notu verme, görev değişikliği, hak kullanımını engelleme, işten çıkarma veya işten ayrılmaya zorlama ve düşük tazminat ödeme gibi farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu durum hem birey hem de toplumsal/sosyal refah üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır (Beyaz ve Öztürk, 2018).

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamı içerisinde karşılaştıkları cinsel yönelim temelli ayrımcılık, süreci bizzat yaşayan uzmanının aktarımlarıyla vurgulanmaktadır:

“Çalışma hayatımın ikinci yılıydı. Kuruluştaki masamın üzerindeki sendika takvimi ile gökkuşağı stickerı bir gün geldiğimde yerinde yoktu. Yetkili olan kişinin emriyle alınmıştı. Yüzüme karşı her hangi bir tepki vermeyen yetkili, mesleğimin asli sorumluklarından olan sosyal inceleme görevine gitmemi uygun görmediğini, hatta gelecek müracaatçılarla ilk olarak benim karşılaşmamam için neler yapılabileceğini uygulama biriminde çalışan kurumda benden daha eski olan arkadaşlara “sohbet” havasında sormuş. Benim için icat edilen “arşiv düzenlenmesi” gibi işler de yaptım. Bir şekilde bu işi yapmaktan vazgeçmem isteniyor. Geçtim bana yapılanları, hizmet götürmemiz gereken savunmasız gruplar içerisinde yer alan LGBTİ+ kişilere yönelik bu algıya sahip olan birinin, kurumda sorumlu bir pozisyonda yer alması dahi mücadele edilmesi gereken bir durum.” (G.22)

4.3. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Örgütlenme Gereklilikleri

Günümüzde devletin sosyal hakları sağlamak konusundaki tutumu, refahın bireysel sorumluluk olarak görüldüğünü ve sosyal sorunlara piyasa merkezli yanıtlar arandığını ortaya koymaktadır. Kamuya hizmet etmek amacıyla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma şartlarını belirleyen bu sosyal gerçeklik, diğer taraftan mesleğin toplumsal kabulü ve meşruiyeti bağlamında birlik olma arayışı, mesleklerinin icrası ve güvenliği açısından örgütlü tavrı zorunlu kılmaktadır.

Sosyal hizmetlerin nasıl olması gerektiğine dair var olan eleştirel bakış, çalışma koşullarındaki gerilimle birleştikçe örgütlü olma motivasyonu artmaktadır. Sosyal

hizmet mesleğinin öncülü olan toplumla çalışma ve mesleğin kolektif icrası, sosyal hizmet uzmanlarının birlik olma arayışını da sürekli kılmakta, sosyal hizmet uzmanlarının örgütlü olma gerekliliklerini güçlendirmektedir.

“O dönemki arayışçılığım beni örgütlenmeye yönlendirdi. Uğraştığımız sorunların ‘sistem’ dediğimiz örgütlü bir işleyişin ürünü olduğunu iyice kavramıştım, dolayısıyla da verilecek karşı mücadelenin de örgütlü olması gerektiğini uygulama sürecinde pekiştirmiş oldum.” (G.2)

“Örgütlü toplum gerekiyor hakların elde edilebilmesi için. Hem hizmet sunduğun kesim açısından hem kendi açısından da örgütlülük gerekli elbette. Uzman arkadaşlarımız sendikalarda örgütlenmekten kaçınabilir kişisel olarak. Ama SHUDER meslek örgütü. En azından orada örgütlenmek gerekir.” (G8)

“Sosyal çalışmacılar da tabii ki birarada durmalı, daha çok ihtiyaçları var bence. Çünkü sosyal hizmet alanı tıp, hukuk kadar kurumsal değil. Hekimler, avukatlar ciddiye alınıyor, çünkü kurumsallar. Sosyal hizmet alanının kurumsallaşması için meslek adına savunuculuk yapmak, birarada durmak, örgütlenmek önemli. Örgütlenerek biraraya gelerek mesleğin gelişmesini sağlamalıyız.” (G.17)

Uluslararası sosyal hizmet örgütlerince evrensel olarak tanımlanan mesleki roller ve etik kodlar mesleğin icrası açısından çok önemli görülmektedir. Bu evrensel kabullere dayalı sorumluluklar, ülkelerin yasal mevzuatlarca çerçevelendirilmiş sınırlarını aşabilmekte ve devletten bağımsız yapılar olan sendika ve diğer meslek örgütlerince, örgütlü basınca dönüştürülmeleri gerekli görülmektedir:

“Hak savunuculuğu bizim birincil işlevimiz. Devlet personeli olarak, devlet kaynaklarını kullanarak, devlete rağmen faaliyet yürütmekteyiz. Ve yine devletin eksik ya da yanlış politikalarından kaynaklanan sorunlarla uğraşan bir meslek grubu olduğumuz için kendi özerk alanımız olmak zorunda. Kendi haklarımız için de... Kendimizi bir nevi araçsallaştırabilelim. İşimizin doğası gereği ...” (G.3)

Son olarak sosyal hizmet uzmanlarının hizmet sundukları insanlara yönelik; yerleşik yargılarla mücadele etmesi ve bilinç yükseltme çabasının sosyal öznesi konumuna gelmesinin, uzmanların örgütlerine yönelik bağlılıklarını uzun erimli kılabileceğini söylemek mümkündür:

“Çocuk almak istiyoruz’ diye geliyor insanlar. Tek tek insanların sorunu olmaktan ziyade bir algı, sistem problemi bu. Kürt, Alevi olmasın, ensest olmasın, göçmen olmasın gibi yaklaşımlarla karşılaşıyorum. Türkiye’de yaşayıp da bu durumu rahatça ifade edebilmek ve icra edebilmek başlı başına bir sorun. Düşüncesi eylemesinden kötü bir hal içselleştirilmiş durumda. Dernek bu deneyimleri açmaya müsait bir yer.” (G.15)

4.4. Örgütlenmenin Önündeki Engeller

Sosyal hizmet uzmanlarının ait oldukları sınıfın çıkarlarının ve çalışma koşullarının düzenlenmesi adına elde etmeye çalıştıkları örgütlü güç, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu koşullarda gerçekleşmekte; görevlerini icra ettikleri ülkenin siyasal atmosferi, örgütlenmenin önündeki güçlük olarak sosyal hizmet uzmanlarının karşısına çıkmaktadır:

“Tamamen siyasi, üstten gelen baskılar. Yönlendirilen sendikada değilseniz, baskıyla karşılaşıyorsunuz. Ekonomik, insani kaygılardan dolayı direnemiyorlar. Aşılır ama iyi bir çalışma gerekiyor. 90’lı yıllardan beri hiçbir dönemde örgütlenmeye bu kadar müdahale edilmedi. Merkezi siyasetin basıncı çok güçlü. Bugün ekme korkusu, sürgün korkusu birçok insanı uzaklaştırdı. Bu durum, yeni mezunları hepten uzaklaştıran bir etki yaptı.” (G.21)

Ayrıca sendika ya da herhangi mesleki örgütlenmeye katılım kararı alan sosyal hizmet uzmanlarının seçtikleri örgütlenmenin “siyasal tutumu”, örgütlenme sürecinde karşılaştıkları önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bazı uzmanların dikkat çektiği bu durum, sendikaların kapsayıcılığını da etkilemektedir. Üye sayısı az olan ve “fişlenmiş” sendikalara katılmama yönündeki eğilimler şu şekilde eleştirilmektedir:

“Toplum olarak da toplumsal bir önyargı, kalıp yargılar var. Kaygı, korku var. Öcü değil bunlar. Eğitimde de bunlar gözden kaçıyor. Zaten ezilenlerle çalışıyorsunuz. Meslek, muhalif olmak zorunda. Uzman da kişisel olarak muhalifse, iki kere zordasın.” (G.5)

“Politik bir tutumu problem olarak görmüyorum; ‘sosyal hizmetler politiktir’ diyoruz her yerde. Mesleki olarak etik ilkelerimiz, değerlerimiz var. Hiçbir sosyal hizmet uzmanı toplumsal sorunlara kayıtsız kalamaz.” (G.6)

Farklı bir sendikaya üye olan uzmanın aktarımı diğer uzmanların aktardıklarını doğrular niteliktedir, toplumsal muhalefetin bir parçası olarak görülmeyen sendikaya üye olmanın kişisel itibar ve kariyeri için ne kadar önemli olduğu mesleğe başladığının ilk yıllarında kendisine hatırlatılmaktadır:

“Sendika temsilcisi geldi, hemşeri olduğumuza çok sevindiğini belirttiikten sonra, sendika formunu önüme koydu. Benim de kendisi gibi grev, toplu sözleşme, eylem gibi ‘bozguncu’ şeylerle işim olamayacağına emin olduğunu da ekledi. O gün üye olmadım. Ancak iş yerinde amirle tartıştığım ve ceza alma ihtimalim olan bir meseleden sonra, üye oldum. Ceza falan gelmedi.” (G.34)

4.5. Sosyal Politikaların Oluşturulmasında Örgütlerin Rolüne İlişkin Algı

Sosyal hizmet pratiklerinin; içinde buldukları devletlerin ideolojik, politik iklimleri ve ekonomik alt yapılarıyla birlikte şekillenmesi ve uygulanması, topluma karşı meslek uzmanlarına önemli sorumluluklar yüklemektedir. Tarihsel bir misyon olarak sosyal hizmet, ezilmiş ve ayrımcılığa uğramış grupların hak savunuculuğunu yapmış aynı zamanda bu grupların sosyal refah düzeylerinin geliştirilmesi adına sosyal politikaların oluşturulmasına katkı sunmuştur (O’Melia vd., 1998: 12). Ancak sosyal politikaların oluşturulması sürecinde, sosyal hizmet uzmanlarının sürece dahil olmayışı, odağında insan hakları ve sosyal adalet olan uygulamaları en baştan engellemektedir.

Sosyal sorunlara çözüm üretme çabasının topluma yayılmasını sağlayabilecek örgütlü bir çabanın doğrudan sonucu; mevzuatı belirleyecek sosyal politikaların oluşturulması için toplumsal meşruiyetin sağlanmasıdır. Mevcut durumda ise insanların yaşam şartlarını ve sosyal hizmetlere erişimlerini belirleyen yasa yapıcı dar bir grup olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının paylaşımları mevcut durumu teşhir etmekte, bu işleyişi tersine çevirecek koşullar ise sosyal hizmet uzmanlarının kolektif sorumluluk ve gücünde görülmektedir:

“Bir yönetmelik hazırlandığında bizi topluyorlar Antalya’da bir otele 3-4 gün çalıştay yapıyorlar, fikirler alınıyor. Ama o fikirlerden bir şey çıkmıyor, onlar zaten hazırlamış oluyorlar. Bazen bir mail geliyor görüşlerimiz yazılı olarak isteniyor. Ama biz bunları çıkan yeni yönetmeliklerde göremiyoruz. Pratikte bir karşılığını ben görmedim.” (G.5)

“Meslek uzmanları arasında, sosyal politikalara yön verilmesi için, bir dayanışma olması lazım ama bence yok. Varsa da çok küçük. SHUDER’in açtığı davalardan, verdiği tekliflerden takip ediyorum. Ben bir kazanım olduğunu görmüyorum. Bunun nedeni nedir? Tabii ki örgütlülüğün zayıf olması, sadece sosyal hizmet uzmanlarının değil tüm meslek elemanlarının bu ülkedeki ağırlığının zayıf olması. Bence çok politik bir ortam var ülkede ve politika bir şeylerin üzerini örtüyor. Açık alan bırakmıyor. İdareciler hazır reçetelere ve sabit bir fikre sahip ve o fikir kırılmıyor.”(G.7)

“Mesela basın bildirisini yazıp bunu göndermek yetmiyor. Gerekirse eylem yapalım ve bunu dernek, sendika başlatsın. ‘Bizi kabul etmediler’ diyemezsin. Reddediliyorsan bu kadar pasif olmanla ilgili. Bu işin emekçisi 3-5 kişi var ama genele yayılmış bir gaye yok. Olumlu modeller de var mesela. Ben önerdim bu tarz modelleri ama olmadı mesela Türkiye İnsan Hakları Vakfı(TİHV), Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), Gündem Çocuk gibi STK’larda çalışan sosyal hizmet uzmanları var ve gündem yaratma kudretleri var. Tek başına çözemediğimiz sorunlar olduğu için örgütlenmekteyiz.” (G.3)

“6284 oluşturulurken birçok STK sürece dâhil oldu. Hala çocuklar hakkında yasalar yapılırken danışılıyor ama yeterli olduğunu söyleyemeyeceğim. Dernek de sosyal hizmet alanlarında yasal süreçleri etkileme girişimlerinde bulunuyor. Bunlar önemli çabalar. Böyle gelişir meslek; mevzuatı etkileyerek.” (G.17)

4.6.Örgütlü Mücadeleyle Sağlanan Kazanımlar

Mesleğin icrası, özlük haklarının korunması, farklı çalışma koşullarından haberdar olunması, dernek ve sendika bünyesindeki eğitim faaliyetleri, örgütlü sosyal hizmet uzmanlarındaki niteliksel farkları ortaya çıkarmaktadır. Kolektif mücadeleyle birlikte özgüven, dayanışma ve hukuki kazanımlar uzmanların ilk aklına gelen kazanımlar olmakta ve bu kazanımların mücadele azmini canlı kıldığı görülmektedir:

“Özgüven. Daha önemli bir somut kazanım olamaz. Sendikam bunu da sürekli besliyor. Hukuki destek oldu hakkımda soruşturma açıldığında. Bir dönem Sosyal Hizmet Merkezi (SHM) yönetmeliği çıktığında bütün meslek gruplarını harmanlayarak herkesi sosyal çalışmacı yaptılar. Sosyal hizmet uzmanının ismi bile geçmedi orada SHUDER ve SES bir

eylem düzenlediler mesela. Bakanlıkta basın açıklaması yapıldı. Sosyal hizmet uzmanını da sosyal çalışmacı olarak geçirdik sonuçta.” (G.7)

“Memur sendika kuramaz noktasından buralara geldik. Gidip Kızılay’da 3 gün yatanlar sayesinde elde edilen haklar. Bunlar belki bugün görünmüyor ama 50-100 yıl sonra önemsenecek şeyler. Güdüktür, istediğimiz gibidir değildir ama 4688 sayılı sendikalar yasasını çıkartmıştır. Bu da sendika yokken alandan gelen mücadeleyle olmuştur. Kazanım odur.” (G.2)

“Uzmanların haklarını, onları belli sıkıntılara sokacak yasaların geçmesi derneğin müdahalesiyle engellenmiştir mesela. Yapılanlar, hem ulusal hem de uluslararası alanda birçok gruba hizmet verilmiştir. Kadın hakları alanında, çocuk hakları alanında dişini tırnağına takıp çok emek sarf eden bir sürü uzman, meslektaşım sayesinde birçok şey çok daha kötü olabileceken önlenebilmiştir.” (G.3)

Ayrıca alanda örgütlü olan sendika ve derneğin geçmiş dönem mücadele deneyimleri, kazanımları sosyal hizmet örgütlenmesine çok önemli görülmektedir. Bu noktada deneyim aktarımının dinamik tutulması yeni uzmanların örgütlü mücadeleye katılımında etkili olmaktadır:

“Dışarda durarak değişimin mümkün olmadığını düşündüm. Mesleğe yönelik saldırıların arttığı bir dönemdi. ‘Sosyal çalışmacı’ meselesi... Günü birlik Ankara’ya gittik mesela. Çok somut bir sonuç olmadı ama tavır koymak da önemli. Kartopu gibi üzerine koya koya olacak. Kazanım olarak bagaja atıldı. Çağdaş ve demokratik her toplumda örgütlü olunmalı.” (G.19)

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme süreçlerini ve bu örgütlenmeyi sürdürme nedenlerini İstanbul ili ölçeğinde analiz etmektir. Sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme motivasyonları ve deneyimleri; mevcut çalışma koşullarını, bu koşulları belirleyen kapitalist üretim ilişkilerinin günümüzde aldığı biçimi, tüm bunların mesleğin icra edilmesinde ortaya çıkardığı sorunları anlamamıza ve açıklamamıza yardımcı olacaktır.

Yeni liberal politikaların Türkiye’de uygulanma biçimlerinden en çok etkilenen alanlardan biri sosyal hizmet alanlarıdır. Sosyal hizmetlerin 1970’li yıllarda başlayan

ve 1990'larda hız kazanan dönüşüm süreci ve bu dönüşümün ideolojik ve politik çerçevesi örgütlenmenin maddi ve düşünsel şartlarını ortaya çıkarmaktadır. Sosyal hizmetlerin "nasıl olması" gerektiğine dair var olan eleştirel bakış, çalışma koşullarındaki gerilimle birleştikçe örgütlü olma motivasyonu artmaktadır.

Görevleri sosyal rehabilitasyonu, toplumsal uyum ve dengeyi sağlamak olan uzmanlar; kapitalizmin işleyişi açısından çok kritik bir noktada durmaktadırlar. Emek güçleriyle yarattıkları, kapitalizm koşullarında can simidi niteliğindedir. Sosyal uyumu sağlamak ve sürekli kılmakla görevlendirilen uzmanlar, bu sürecin kaçınılmaz ve zorunlu etkilerinin de muhataplarıdır.

Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarında artan güvencesizlik sosyal hizmet uzmanlarının en çok üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Çalışma yaşamında alandan gelmeyen insanlardan oluşan kurumsal hiyerarşi, ayrımcılık, liyakate dayanmayan uzman seçimi, iş yükü ve doğal sonuca dönüşen tükenmişlik sendromu, uzmanların ortaklaştıkları temel noktalar olmaktadır. Sosyal politikaların oluşturulması sürecinde, sosyal hizmet uzmanlarının dahil olmayışı ise, odağında insan hakları ve sosyal adalet olan uygulamaları en baştan engellediği sosyal hizmet uzmanlarının ortaklaştıkları bir diğer nokta olmaktadır.

Çalışmaya katkı sunan katılımcıların aktarımlarından yola çıkılarak değerlendirildiğinde; mesleki roller, etik sorumluluklar, insan hakları ve onuru, sosyal adalet gibi toplumsal anlamlarla yüklü maddi ve düşünsel sebepler, diğer yandan çalışma koşullarındaki dayatmalar, güvencesizlik, yıpranma mesleğin kendisine içkin bir hal almıştır. Deneyim paylaşımları ve mesleki amaçların kesişim noktası sosyal hizmetler mesleğinde örgütlü tutum ve mücadele olarak belirmektedir.

Mesleğin icrası, özlük haklarının korunması, farklı çalışma koşullarından haberdar olunması, yetersiz dahi olsa dernek ve sendika bünyesindeki eğitim faaliyetleri, örgütlü sosyal hizmet uzmanlarındaki niteliksel farkları ortaya çıkarmaktadır. Tek başına üstesinden gelemeyeceği sorunları, aynı sorunların muhatabı olan insanlarla bir arada çözüme kavuşturma çabası olarak örgütlü mücadele, sosyal hizmet uzmanlarının hak savunuculuğu ve sosyal değişimi hedefleyen mesleki rolleriyle örtüşmektedir.

Diğer taraftan devlet gibi kurumsal örgütlülüğün en üst ifadesi olan bir yapının memurları olarak çalışan sosyal hizmet uzmanları, hizmetler ile bu hizmetlere ihtiyacı olan insanları buluştururken, mesleğin ikili karakterinden (devlete rağmen devlet memuru) dolayı bağımsız örgütlenmelere ihtiyaç duymaktadırlar. Özgüven,

dayanışma ve hukuki destek uzmanların örgütlü mücadele sayesinde elde ettikleri kazanımlar olmaktadır.

Örgütlü olma hali, öznel karar alma süreçleriyle belirlense de doğası gereği ilan edilmektedir. Bir irade beyanı ve davet çağrısını içeren örgütlü mücadele, özellikle kamu alanında sendikal faaliyetin geç zamanda ortaya çıktığı Türkiye’de zor yürütülmektedir. Sendika veya mesleki örgütlerin “siyasi” çizgisi nedeniyle, çalışma yaşamı içerisinde karşılaşılan mobbing, görevlendirme, vb. uygulamalar, katılımcıların sıklıkla başlarına gelmektedir. Diğer taraftan örgütlenme çalışmalarının güçlüğü, örgütlü olmanın çalışma yaşamına olumsuz etkileri, örgütlerin emek eksenli bakışının yetersizliği, örgütlerin kapsayıcılıklarının sıkıntılı olması, örgüt bürokrasisi ve karar alma süreçlerindeki sıkıntılar katılımcıların örgütlü oldukları dernek ve/veya sendikalara ilişkin vurguladıkları sorunlardır.

Kapitalist çalışma ilişkilerinin yeni biçimleri olan esnek, güvencesiz, taşeron çalışma, performans kriterleri gibi uygulamalar sosyal hizmet uzmanlarının da karşısına çıkmaktadır. Bu durum hem mevcut sorunların derinleşmesine hem de hizmet üretilen müracaatçı grupların çok daha niteliksiz uygulamalarla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.

1970’li yıllardan itibaren sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve becerileri arasında sayılan iş yükü yöneticiliği ve iş yükü yönetimi, günümüzün biçim değiştiren ve ağırlaşan çalışma koşullarının çözümü olamamaktadır. Bu sosyal ve mesleki koşullara sosyal hizmet meslek ve disiplininin üçlü sacayağı olan bilgi, beceri, değer temelinde kolektif müdahale yapılması ve iyi modellerin geliştirilmesi uzmanların önerileriyle örtüşmektedir.

Geçmiş kazanımlar ve temel birkaç kıpırdanmayla tazelenecek motivasyon, uzmanların ortak beklentileri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda sendikalar tarafından iş yeri ziyaretlerinin yaygınlaştırılması, emek gündemine dair sadece kendi basınıni oluşturmakla yetinmeyip, kolektifi sürece katma çabası, en azından “hal-hatır sorma” sıklığını arttırması, sosyal hizmet uzmanlarının ilk elden aklına gelen uygulamalar olmaktadır. Tabanın denetimine açık, karar alma süreçleri geniş katılımlı ve şeffaf örgüt modeli, sosyal hizmet uzmanlarının mevcut beklentilerinin karşılanması açısından çok önemli görülmektedir. Bu ideal duruma, çalışma boyunca yapılan görüşmelerde sıkça değinilmiştir.

Toplumla çalışma, sosyal aksiyon ve müracaatçı grupların özneleşeceği bir çalışma; devlet ve sermayeden bağımsız örgütlenmeler aracılığıyla hayata geçirilebilir.

Yapılan çalışma sırasında sosyal hizmet uzmanlarının “yeni” olana yönelik vurguları, hem içerisinde buldukları örgütlenmelere hem de sosyal hizmet meslek ve disiplinine yönelik olmaktadır. Sonuç olarak iyi model önerisi; mevcut durumun eleştirisinden çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının yönelttikleri eleştiriler, pratik karşılığını örgütlenmelerde bulabilir.

Son tahlilde, bir şeyin diğer şeyler üzerindeki algılanan değil “gerçek” etkisini ortadan kaldırmak; o şeyin kendisinin ortadan kaldırılmasına denk düşeceğinden; özelde sosyal hizmet uzmanları, genelde tüm ücretli çalışanlar açısından “ideal” durumun sağlanması; mevcut sosyal sorunları ve çalışma biçimlerini yeniden üretme kudretine sahip tüm ilişki biçimlerinin ortadan kalkmasıyla mümkün gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (1999). Radikal Sosyal Hizmet. N. Koşar & V. Duyan (Der.) içinde, *Sema Kut'a Armağan-Yaşam Boyu Sosyal Hizmet*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi SosyalHizmet Yüksekokulu Yayını.
- Acar, H. ve Duyan G. Ç. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(1), 1–19.
- Arslan, A. (2014). Kapitalist İdeoloji ve Çalışma. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Austin M.D. (1997). The Profession of Social Work in the Second Century. M. Reisch & E. Gambrill.(Der.) içinde, *Social Work in the 21st Century*. Thousand Oaks, CA:Pine Forge Press.
- Beier, A.L. (1983). *The Problem of the Poor In Tudor and Early Stuart England*. London: Methuen.
- Beyaz, Z., Öztürk, E. (2018). Türkiye’de Emek Piyasasında Cinsel Yönelim Temelli Ayrımcılık, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4 (9), 148-157.
- Cohen, N. E. (1958). *Social work in the American tradition*. New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
- Cowley S.D. (1993). Transpersonal Social Work: A Theory for the 1990s. *Social Work*, 38(5), 527-535.
- Çolak, E. (2015). Akademide Güvencesiz Çalışma: Araştırma Görevlilerinin Deneyimleri. *VireVerita*, 2, 23-44.
- Danış, Z. M. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği Ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 51-64.
- Duyan V., Sayar-Özgür Ö., Özbulut M. (2008). Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak. *Sosyal Hizmet Uzmanları ve Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar İçin Bir Rehber*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi.

- Johnson, L. (1998). *Social Work Practice A Generalist Approaches* (Sixth Ed.), Allyn BaconUSA.
- Karakuş, B. (2015). Sosyal Hizmet Mezunlarının Kadro ve Unvanı "Sosyal Hizmet Uzmanı / Sosyal Çalışmacı", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26 (2), 169-190.
- Koray, M. (1992). *Endüstri İlişkileri*. İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Koşar N. (1986). Toplum Örgütlenmesi Yönteminin Gelişmesi. *H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 4(2-3), 85-103.
- Kozak, İ. (1992). İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği), *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 37, 63-81.
- Kut S. (1991). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi. Keleş J.: Nowak; İ. Tomanbay (DrI.) Türkiye'de ve Almanya'da Sosyal Hizmetler. Ankara: Selvi, s. 202-208.
- Loseke D. (1999). *Thinking About Social Problems: An Introduction to Constructionist Perspectives*. New York: Adline de Gruyter.
- Müftüoğlu Ö. (2005). Tarihsel Süreçte Bir Parantez: "Sosyal Güvenlik Hakkı", <https://ozgurmuftuoglu.blogspot.com.tr/2008/09/tarihsel-srete-bir-parantez-sosyal.html>. Erişim Tarihi: 22.02.2019.
- Müftüoğlu, Ö. (2007). Kriz ve Sendikalar, içinde "Türkiye'de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar", Der. Fikret Sazak, Ankara: Epos Yayınları.
- Neuman Lawrence, W.(2014) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Cilt 1, (Sedef Özge, Çev.). İstanbul: Yayın Odası.
- O'Melia M., Miley K. K. and Dubois B. L. (1998). *Generalist Social Work Practice—An Empowering Approach*. London: Allyn and Bacon.
- Özbek N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özcan, E., Attepe Özden, S., ve İçağasioğlu Çoban, A. (2017). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Güvencesiz Çalışma Biçimine İlişkin Deneyimlerinin Değerlendirilmesi, *Journal of Human Sciences*, 14(1), 376-395.
- Pierson, J. (2012). *Understanding Social Work: History and Context*. USA, New York: McGraw Hill Open University Press.
- Savul, G. (2008). Güvencesiz İstihdam, Örgütsel Dönüşüm ve Çalışma Üzerine Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SES (2016). *Eğitimciler Eğitimi Programı Eğitim Notları*, Ankara.
- SHUDER (2001). *Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları Önerisi*. Ankara.
- Topçuoğlu, R.A., Akbaş, E. (2009). "Küreselleşme Sürecinde Daralan Sosyal Haklar ve Türkiye'de Sosyal Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşümün Kuramsal ve Politik Çerçevesi". I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi, 22-23 Ekim, ss. 175-181 Antalya.

- Truell, R. (2014). What is Social Work?, <https://www.theguardian.com/social-care-network/2014/jul/07/what-is-social-work>., Erişim Tarihi: 22.02.2019.
- Yılmaz G. (2016). Merhaba Proletarya. *Mesele Dergisi*, Mayıs 2016 (113).

Güneş, G. ve Yıldırım, B. (2019). Cinsiyet Temelli Bir Savaş: Kadın Cinayetlerinin Medyada Temsili Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 936-964.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 13.03.2019

Makale Kabul Tarihi: 11.07.2019

CİNSİYET TEMELLİ BİR SAVAŞ: KADIN CİNAYETLERİNİN MEDYADA TEMSİLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A Gender-Based War: An Assessment on Representation of Femicide in the Media

Gamze GÜNEŞ*

Buğra YILDIRIM**

*Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü YL Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-8157-7439

**Dr. Öğr. Üyesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: bugra.yildirim@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2840-3624

ÖZET

Kadın cinayetlerine ilişkin mevcut istatistikler kadınları hedef alan sessiz sedasız sürdürülen bir savaşın cinsiyetli yapısını ve medya temsilini ortaya koymaktadır. Bu çalışma; söz konusu savaşın varlığına yönelik farkındalık yaratmak ve medyanın haber söylemleriyle kadın cinayetlerini sıradanlaştırmasına karşı harekete geçerek mevcut sorunu, sosyal hizmetin bütüncül bakış açısıyla internet haberleri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 2018 yılında yaşanan ve basına yansıyan 67 kadın cinayeti haberi; haber başlıklarında olaya yönelik tanımlamalar, fotoğraf ve video kullanımı, olayın meydana geldiği yer, cinayetlerin gerekçeleri, cinayetlerin işlenme biçimleri ve kullanılan araçlar, failin mağdurla olan ilişkisi ve kadınların maruz kaldığı şiddet geçmişi üzerinden kategorize edilmiş ve içerik analizi tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Kadına yönelik şiddet ve cinayet konulu haber içeriklerinin, sorunu tek boyutlu ele alma eğiliminde olduğu görülmüştür. Erkek failerin suçları, motivasyonel kalıp yargılarla gerekçelendirilerek psikolojik ve bireysel tasvirlerle sunulmaktadır. Cinsiyetçiliği benimseyen ve meşru kılan söylemleriyle günümüz medyası, kadınların yaşam mücadelesini her anlamda zorlaştırmakta ve toplumsal cinsiyet odaklı haberciliği zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Kadın cinayetleri, medya temsili, sosyal hizmet, kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet odaklı habercilik.*

ABSTRACT

Current statistics on femicides reveal the gender structure and media representation of a silent war against women. This work aims to raise awareness for the existence of the war in the question and to take action against the media's normalization of femicides' news narratives and to evaluate the current problem through internet news from a holistic perspective of social work. 67 news of femicide happend in 2018 and was reflected in the press; in new headlines, event descriptions, the use of photographs and videos, the locations of the incidents, the reasons for the murders, the manner for the murders and the tools used, the perpetrator's relationship with the victim and history of violence experienced by women are categorized and evaluated using content analysis technic. The news content on violence and murders against women are seen to be addressing the problem in one dimension. The crimes of male perpetrators are presented with psychological and individual depiction by justifying them with motivational stereotypes. Today's media, with its discourse that embraces and legitimizes sexism, makes women's struggle for survival difficult in every sense and necessitates gender-oriented journalism.

Keywords: *Femicide, media representation, social work, violence against women, gender-oriented journalism.*

1.GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet olgusu medyada kullanılan şiddet ile bir araya geldiğinde, şiddete direnen ve öldürülen kadınların anlatıları üzücü birer hikâye olmaktan ileri gidememektir. Günümüzde kadına yönelik şiddet; istismar, ihmal ve ölüm gibi dikkat çekici temalarla ortaya çıkarken, bir yandan da kitle iletişim araçlarının oluşturduğu kamusal alanda sürdürülen toplumsal ve cinsiyetçi bir savaş olarak kendini göstermektedir (Jiwani ve Young, 2006: 897). Savaş metaforu, kadına yönelik şiddetin ve ölümlerle sonuçlanan pek çok olayın betimleyici unsuru olarak birçok çalışmada (Csete ve Kippenberg, 2002; Fladui, 2006; French, 1992; Howe, 1997; Jiwani ve Young, 2006; Lakeman, 2005; Stiglmayer, 1994) kullanılmış ve her geçen gün artan kadın cinayetlerine dikkat çekmek adına bu araştırmada da özellikle tercih edilen bir kavram olmuştur.

Şiddet, ölümlerin, hastalıkların ve sakatlıkların oluşumuna önemli ölçüde neden olmakta ve dünya çapında etkili çeşitli sosyal ve sağlık sorunlarına ev sahipliği yapmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan Küresel Şiddet Araştırmasında (2014); şiddet sorununun ciddiyeti ve büyüklüğü bir piramit formunda tasvir edilmektedir. Şiddet sonucu yaşanan ölümler, resmi istatistiklerde kaydedilen şiddet içeren davranışların en görünür sonucudur, ancak yalnızca piramidin zirvesini temsil etmektedir. Daha sonra acil tıbbi ya da yasal destek alan

şiddet mağdurları yer almaktadır. Piramidin tabanındaki üçüncü ve çok daha geniş katman, nüfus temelli araştırmalarda tespit edilen şiddet eylemlerini içerir. Piramidin temeli ise sessizlikte acı çeken pek çok şiddet mağdurunu içerir. Çünkü onlar gizli görüşmelerde bile şiddet deneyimlerini ifşa etmeye istekli değillerdir. Ölümcül ve ölümcül olmayan şiddet hakkındaki bu raporda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı gibi, şiddetin kalıpları ve sonuçları ülkeler, bölgeler veya cinsiyet ve yaşa göre eşit bir şekilde dağılmamaktadır. Erkekler, daha çok bireysel çatışmalar ve silahlanmalar sebebiyle bu piramitte yer alırken, kadınlar ve kız çocukları, orantısız bir şekilde çoğu zaman ömür boyu süren fiziksel, cinsel ve psikolojik istismarın ve ihmalin dünya çapında ölümcül ve ölümcül olmayan sonuçlarının yükünü taşımaktadır (Butchart ve Mikton, 2014).

Anlaşmazlıkların çözümünde başvuru iki yöntemden biri savaş diğeri politikadır. Hak ve adalet sınırları içinde politikalar aracılığıyla çözülmek istenmeyen çatışmalar kan, gözyaşı ve bolca insan hakkı ihlalini beraberinde getiren ve bir insanlık trajedisi örneği olan savaş yoluyla çözümlenmeye çalışılır (Daver, 1992: 181). Bu tanımlamadan yola çıkarak kadına yönelik bitmeyen ve sebepleri çeşitli görüşlerle açıklanmaya çalışılsa da mantık çerçevesine uymayan sessiz sedasız sürdürülen cinsiyetçi bir savaşın varlığından bahsetmek mümkündür. UNODC (2018) verilerine göre; 2017 yılında 87 bin kadın kasten, “yalnızca kadın olduğu için” öldürüldü. Her gün ortalama 137 kadın partneri ya da aile üyesi tarafından öldürülmektedir. Türkiye’de 2010’dan bu yana 1964 kadın öldürüldü (www.kadincinayetleri.org, [Medyaya Yansıyan Kadın Cinayetlerinin Haritalaması], 2019). Bu veriler, kadınlara yalnızca cinsiyetleri yüzünden açılan bir savaşın adeta kanıtı niteliğindedir.

İlk kez Diana Russell tarafından ortaya konan kadın cinayeti terimi, bir cinsel şiddet biçimi olarak “kadınların kadın düşmanı erkekler tarafından öldürülmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Russell ve Radford, 1992: 211). Russell, daha sonra tanımı “kadınların kadın olmaları nedeniyle erkekler tarafından öldürülmesi” biçiminde uyarlamış, eşitsiz cinsiyet ilişkilerini, erkeklerin orantısız gücünü ve kadınlar üzerindeki egemenlik kavramını vurgulamayı amaçlamıştır (Russell, 2001: 294).

Kadına zarar veren cinsiyet temelli eylemler olarak nitelenen; tecavüz ve cinsel istismar, partner/eş şiddeti, kadın ticareti, fahişeliğe zorlama, kadın sünneti, cinsel taciz, zorla ve erken evlilik, gebelikte anne ölümleri, kadın cinayetleri, namus cinayetleri ve kız çocuk cinayetleri gibi suçlar kadına yönelik şiddet kapsamında ele alınmaktadır (BM, 1993; True, 2010: 39-40). Kadına yönelik şiddetin toplumun her kesiminde çeşitli yankı ve etkileri olsa da şiddetin en ağır faturasını yaşamı elinden

alınmış kadınlar ödemektedir. Kadın cinayeti veya "nefret, küçümseme, zevk veya kadın mülkiyeti duygusu tarafından motive edilen erkeklerin işlediği kadın cinayeti" ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu suç, sakatlanma, tecavüz cinayeti, cinayete giden darp ve nihayetinde kadınların ölümüyle sonuçlanan diğer ataerkil terörizm türlerini içermektedir. Katillerin genellikle erkek olması, kadın cinayetlerinin cinsiyetçi bir kültüre dayandığını göstermektedir. Tecavüz ve çocuğun cinsel istismarı gibi, kadın cinayeti de çoğunlukla erkek bir aile üyesi, arkadaş ya da tanıdık tarafından işlenmekte ve ataerkil bir aile içi düzeninden beslenmektedir (Caputi ve Russell, 1990: 424-426).

Radford'a göre (1992: 6) kadın cinayeti, "kadınları cinsiyet sınıfı olarak kontrol etmenin bir aracı olarak hizmet etmekte ve bu nedenle, ataerkil statükonun korunmasında merkezi bir rol oynamaktadır". Ayrıca erkek egemen sosyal sistemlerde, kadınlara mesajın aslında gayet açık olduğunu belirtmektedir: "Çizgiyi aşmayın, bu hayatınıza mal olabilir". Erkek için verilen mesaj ise medya aracılığıyla iletilmekte ve ataerkil yapıyı ve şiddet kültürünü besleyerek söz konusu güç savaşının ve erkek hâkimiyetinin sürmesine neden olmaktadır.

Kadınlara yönelik sessiz sedasız sürdürülen bir savaşın varlığı hakkında farkındalık yaratmak ve medyanın haber söylemleriyle kadın cinayetlerini sıradanlaştırmasına karşı harekete geçmek sosyal hizmet gibi savunuculuk misyonuna sahip bir disiplin için adeta zorunluluktur. Bu kapsamda çalışma risk altında yaşam mücadelesi veren veya hayatını kaybeden suç mağduru kadınlara yönelik sunulan cinayet haberlerinin medyada nasıl dile getirildiğini ve yansıtıldığını incelemeyi hedeflemektedir. Dahası, medyanın kadın cinayetleri konusunda nerede durduğunu betimlemek ve kadın cinayetleri sorununu sosyal hizmetin bütüncül bakış açısıyla internet haberleri üzerinden değerlendirmek ise çalışmanın ana amacıdır.

1.1. Medya Cinsiyet Temelli Savaşın Neresinde?

Hiçbir savaş sebepsizce ve kendiliğinden ortaya çıkmaz ve her savaşın tarafları, kazananları ve kaybedenleri mutlaka vardır. Cinsiyet temelli savaşın ise hiç kuşkusuz kaybedeni, insanlığı var eden ancak yaşamda var olma mücadelesi vermek zorunda bırakılan kadınlardır. Türkiye'de 2016 yılında 328, 2017 yılında 409, 2018 yılında ise yaklaşık 440 kadının bir erkek tarafından yaşam hakkının elinden alındığı tahmin edilmektedir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2016; 2017; 2018). Rakamın son üç yılda sürekli artış göstermesi kadına yönelik sürdürülen savaşın her geçen yıl daha da ciddileştiğini göstermektedir.

Kadının birey olarak değerine ve tarihteki konumunun değişimine bakıldığında, günümüzde kadına yönelik cinsiyete dayalı her türlü şiddetin ve saldırının nedenini görebilmek mümkündür. Adler (2018) erkeğin toplumdaki egemen konumunun tarihsel gerçekliğine bakıldığında günümüz koşullarının aksine söz konusu egemenliğin doğal bir hak olarak erkeğe sunulmadığını belirtmektedir. Ayrıca erkeklerin bu gücü; ayrıcalıklarını koruma altına almak amacıyla çıkardıkları pek çok yasanın da bu durumu kanıtlar nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Adler (2018), üstün erkeklik algısının gelenekler, yasalar ve toplumsal normlar aracılığıyla ayakta tutulduğunun ve bu algının topluma nasıl yansıdığını keşfetmenin ve derinlemesine analizinin kadına yönelik cinsiyet temelli uygulanan her türlü şiddetin nedenini anlamada son derece önemli olduğunun altını çizmektedir.

Üstün erkeklik algısını ve şiddet kültürünü besleyen ve etki gücü yadsınamayacak kadar büyük araçlardan biri de medyadır. Kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyon ve gazete haberlerinin, suç ve şiddet hakkında temel bilgi kaynağı olduğu ve toplumsal ahlak görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı açıktır. Haber öykülerinin bireylerin toplumsal gerçekliğe dair algılarını etkilediği, halkın ilgisini yansıttığı ve insanların belirli toplumsal sorunları, özellikle de suçu anlamlandırmalarında geniş bir role sahip olduğu düşünülmektedir (Curran ve diğ., 1979: 70-93; Wozniak ve McCloskey 2010: 934-952).

Medyanın daha fazla gelir ve kar etme kaygısı, onu “kamu çıkarını” korumaktan alıkoymuş ve medya artık, kamuyu temsil edemez bir hale gelmiştir (Adaklı, 2010: 61-95). Nitekim medyanın özensiz habercilik anlayışı, tecavüz suçuna iştirak etmekle aynı seviyede bir yaklaşım örüntüsüdür (Çelenk, 2010). Habercilik etiğinden uzak şekillenmeye ve dönüşmeye devam eden günümüz internet medyasında kadınların temsil sorunu ve şiddetin sunumu son derece hassas bir konu haline gelmektedir.

Gazete haberleri, genellikle resmi girişimlerle bilgi elde edilmesi zor olan vakalarda veya yasal olarak kayıt altına alınmamış fakat gazetecinin bir şekilde bilgiye ulaştığı olaylar hakkında çoğu zaman tek bilgi kaynağıdır. Aynı zamanda mağdurlarla failer arasındaki ilişki ve sorunu çevreleyen koşullar hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Olaylar hakkındaki sansasyonel haber içerikleri, özellikle aile içi şiddet ve cinayet hakkındaki yanlış bilgileri ve mitleri yansıtabilir. Örneğin; Zambiya’da kadın cinayeti vakaları, toplumsal cinsiyet hâkimiyetinden kaynaklanan bir eğilimin parçası olmaktan ziyade izole, istisnai olaylar olarak sunulmaktadır. Kullanılan dil ve detaylar sık sık ortaya çıkan vahşeti gizlemekte, saldırının kurbanı olan kadını suçlamakta ve bu tür cinayetlerin özel meseleler olduğu fikrini öne sürmektedir

(Widyono, 2008: 11-15). Bu durum medyanın kadına yönelik şiddet sorununun “politik” niteliğini göz ardı ettiğini ve sorunu bireysel olarak değerlendirme eğilimini örneklemektedir. Kadın cinayetlerinin büyük bir bölümünün, kadınların eşleri veya partnerleri tarafından gerçekleşmesi medyanın algıyı bu yönde şekillendirmesini kolaylaştırmaktadır.

1.2.Kadın Cinayetleri

Cinayet, küresel çapta erken ölümlerin önemli bir nedenidir, ancak eşler/partnerler tarafından işlenen cinayetlerin büyüklüğüne dair kanıtlar, mağdur suçlu ilişkisi hakkında çok fazla eksik bilgi bulunması nedeniyle oldukça sınırlıdır (Stöckl ve diğ., 2013: 859). Dünya Sağlık Örgütü'nün (2013) verileri; küresel çapta kadınların %35'inin partnerinin veya partneri olmayan bir erkeğin fiziksel ve cinsel şiddetine maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu verilerle paralel olarak kadın cinayetlerinin %38'inin failinin, öldürülen kadınların partnerleri (eşleri veya birlikte yaşadığı erkekler) olduğu belirtilmektedir. Eski eşi veya birlikte olduğu erkek tarafından şiddete maruz kalan 6 kadından 1'i ilişkisi bittikten sonra da şiddet görmeye devam etmektedir (WHO, 2013).

Türkiye'ye bakıldığında durumun pek iç açıcı olmadığı ve kadına yönelik şiddetin toplumun her kesimini etkileyen ciddi bir sosyal sorun olduğu görülmektedir. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2014) sonuçları; kadınların %36'sının yaşamının herhangi bir döneminde eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine, %44'ünün psikolojik şiddete, %12'sinin cinsel şiddete ve %30'unun ise ekonomik şiddete maruz kaldığını göstermektedir.

McFarlane ve diğerleri (2002); eşler arasındaki kadın cinayeti girişimleri veya tamamlanmış cinayet vakalarının hamilelikte yaşanan istismar ve şiddet düzeyiyle arasındaki bağlantıya ilişkin önemli bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmaya göre; hamilelik sırasında kötü muamele ve istismara maruz kaldığını bildiren kadınların, teşebbüs edilmiş veya tamamlanmış bir cinayet kurbanı olma riskinin diğer kadınlara göre üç kat daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda gebelikte yaşanan istismar durumu, kadın cinayeti hususunda önemli bir risk faktörü olarak görülmelidir.

Kadın intiharları da şüpheli kadın cinayetlerinde önemli bir yere sahiptir. “Namusun temizlenmesi” ve “töreye uyulması” gerekçesinin ardına sığınarak işlenen kadın cinayetleri, uzun yıllardan beri ülkemizde önemli bir sorun alanına işaret etmektedir (Yıldız, 2008: 209-231). Cinayetin haklı bir gerekçesi olarak sunulan ve toplumda kabul gören bu anlayış pek çok kadının intiharının ve şüpheli pek çok kadın

cinayetinin de sorumlusu konumundadır. Nitekim Yıldız (2008) da, özellikle ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanan ve son dönemde artış gösteren kadın intiharlarının "cinayet" olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu toplumsal sorunun arka planına ilişkin analizin önemini vurgulamaktadır.

2.ŞİDDETİ ÖNLEME MEKANİZMALARI VE SOSYAL HİZMET

Kadına yönelik şiddet; küresel çapta etkili bir sosyal sorun olması nedeniyle koruyucu ve önleyici pek çok ulusal ve uluslararası yapı ve mekanizmayla ilişkilidir. Ülkemizde 1998 yılında çıkarılan "4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun" ile birlikte kadına yönelik şiddetin önlenmesine karşı önemli bir adım atılmıştır. Ardından 2011 yılında imzalanan İstanbul Sözleşmesi resmi adıyla "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi", kadına yönelik şiddet özellikle de aile içi şiddetle mücadele konusunda imzacı devletlere yaptırım yükümlülüğü getirmesi bakımından en önemli uluslararası belge olarak kabul görmektedir.

İstanbul Sözleşmesi'nin paralelinde hazırlanan "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" 2012'de yürürlüğe girerek kadınları korumada başvurulan en etkili yasal mekanizma olarak önemini korumaktadır. Kanunda kadınlar şiddet riski altındayken alınabilecek önlemler ve şiddet sonrası başvuru yapılabilecek koruyucu mekanizmalar yer almaktadır. Bu kapsamda Alo 183 Sosyal Destek Hattı veya Kadın, Çocuk ve Sosyal Hizmet Danışma Hattı olarak bilinen çağrı merkezi, korunma ihtiyacı olan dezavantajlı her bireye yönelik ihbarların yapıldığı ve acil durumlarda uzman kişiler aracılığıyla 24 saat boyunca özellikle kadına yönelik şiddet vakalarında ücretsiz koruyucu hizmet sunan önemli bir mekanizmadır.

Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) olarak isimlendirilen sosyal hizmet kuruluşlarıyla da şiddete maruz kalan kadınların ihtiyaç duydukları hizmetleri tek seferde ve tek bir yapı altında almaları planlanmış ve kadınların ikincil mağduriyet ve örselenme yaşaması engellenmek istenmiştir. Ancak Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizmaları İzleme Raporu (2017) verileri; ŞÖNİM'lerin yeterli sayıda ve uygun fiziksel özelliklere sahip olmadığını ve personelin niteliksiz olması nedeniyle istenenin tam olarak sağlanmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte sorunun çözümünde sivil toplum ve devlet bağının zayıf kalmasının ve kanunda yer alan kadına yönelik şiddet davalarında zorunlu uzlaştırma ve arabuluculuk uygulamasının önüne geçilememesinin de sorunları pekiştirdiği ifade edilmektedir.

Nitekim kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri oranının her geçen gün artması alınan tedbirlerin ve müdahalelerin yetersiz kaldığını açıkça göstermektedir.

Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’na (2014) göre; şiddet mağduru kadınların %44’ü uğradığı şiddeti kimseyle paylaşmamakta ve kadınların %89’u maruz kaldığı şiddeti önlemek ve gereken desteği almak için herhangi bir kuruma başvurmamaktadır. Bu durumun nedenleri olarak kadınların büyük çoğunluğunun korktuğu, utandığı, erkeğin değişebileceğine inandığı, talebinin yetersiz kalacağını düşündüğü, çocuklarını koruma ve kaybetme kaygısı taşıdığı ve zoraki barışma gibi nedenlerle uzun süreli bir şiddet döngüsüne hapsediği belirtilmektedir. Bu noktada bireylerin ihtiyaç duydukları sosyal hizmetlere erişimi önündeki engellerin kaldırılması, kapsamlı ve etkili sosyal hizmet müdahaleleri, kadına yönelik şiddetin ölümcül sonucu olan kadın cinayetlerinin önlenmesinde zaruri bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Şiddete maruz kalan kadınlarla çalışan profesyoneller arasında, özellikle sosyal hizmet uzmanları, duygusal, fiziksel ve cinsel tacizi tecrübe edinen kadınlarla da en sık temasa geçen meslek grubudur (Hamilton ve Coates, 1993: 313-324). Sosyal hizmet uzmanlarının aile içi şiddeti saptama ve sorun çözme yetenekleri; kadınların istismarı birincil sorun olarak tanımlama konusundaki isteksizliği ve hırpalanmış kadınların ve çocuklarının çoklu hizmet ihtiyaçları göz önüne alındığında güvenli ve uygun müdahaleler için kritik öneme sahiptir (Danis, 2003: 177-191). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyete duyarlı ve kadını güçlendirmeyi hedefleyen müdahaleler; kadına yönelik şiddetin çözümünde ve kadının sosyal işlevselliğini artırmada önem kazanmaktadır.

Uçan (2016)’a göre ise; kadına yönelik şiddet sorunu yalnızca erkeği cezalandırmakla ve kadını kapsayan çözümlerle ele alınamayacağı gibi egemen erkeklik söylemi dönüşüme uğramadan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması mümkün görünmemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflenirken kadını güçlendirmenin ve korumanın yanı sıra erkeklerin de dâhil edildiği mikro, mezzo ve makro boyutlu sosyal hizmet müdahalelerinin planlanması gerekmektedir. Kadına yönelik şiddet sorunu ele alınırken erkek, şiddetin öznesi olarak değerlendirilmeli ve “öteki” kimliğinden sıyrılmalıdır (Uçan, 2016: 7-9). Dolayısıyla erkeğin kadına yönelik şiddetin bir tarafı olduğu vurgusu medyada kadının temsil örneklerinde yaygınlaştırılmalıdır.

3.MEDYADA KADININ TEMSİL SORUNU

Medya içeriklerini, özellikle söz konusu kadın iken, toplumdan ve toplumun değerlerinden uzak olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu yüzden cinsiyetçi ve eril bir medya hâkimiyetinin, toplumun kadına bakışından etkilenmediğini söylemek son derece ironik olacaktır. Bir haber metni oluşturulurken kullanılan dil, gazetecinin bakışını da içermektedir çünkü haber merkezine haber ham halde gelir, sonra da haber sunum için hazırlanır. Bu durum haberin tarafsızlık özelliğinin dışında haber dilinde haberin “pişirilmesi” şeklinde tanımlanır. Bu bakımdan kadına yönelik her türlü zarar verici eylem, şiddet, kadın cinayetleri, ihmal ve istismar gibi haberlerde kullanılan dil habercinin toplumsal cinsiyet algısına ve kadına bakışına yönelik olarak şekillenmektedir (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 2016: 27).

Ataerkil kültür anlayışı çeşitli toplumsal normlar ve cinsiyet klişeleri aracılığıyla sürdürülmektedir. Carter ve diğerleri (1998: 6); güç ilişkilerinin cinsiyet klişelerinin ayrılmaz bir parçası olduğu görüşünü ortaya koymuş ve cinsiyet klişelerini şu şekilde tanımlamışlardır: “Ataerkil toplum içindeki alt konumlarının sembolik olarak pekiştirilebilmesi için kadınlarla ilgili cinsiyetçi yargılar sağlayan standart zihinsel resimler”. Başka bir deyişle, kadınlarla ilgili klişeler kadınları alt rollerde tutmak için kullanılan en önemli araçlardır. Bu bağlamda medyada kullanılan eril üslup kadınların yaşamlarını zorlaştırmakta ve çeşitli ataerkil kalıpların yükü altında ezilmelerine neden olmaktadır.

“Medyada cinsiyetçiliğin tespit ve teşhiri” amacıyla hazırlanan Medyada Kadınların Temsil Biçimleri Araştırması (2008) verilerine göre; medyada kadınlar çoğunlukla melodramatik öge olarak yani ya eş, anne, fedakâr kadın temsilleriyle ya da 3.sayfa haberlerinde canı, suçlu ve daha çok mağdur kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte kadınların cinsel nesne biçiminde temsil edildiği ve bir haberi görselleştirmede sıklıkla kullanıldığı ortaya konmuştur. Ayrıca aynı araştırmada cinsiyetçi kalıp ve yargıların haber başlıklarında kullanıldığı ve bu cinsiyetçi söylemin kadınlar tarafından bile içselleştirildiği ifade edilmektedir. İçerik üretiminde kadın çalışanların azınlıkta olması da medya içeriklerindeki eril söylemin erkekler aracılığıyla üretilmesinin önünü açmaktadır. Haberler çoğunlukla ataerkil bir toplumun sembollerini yansıtır ve güçlendirir. Kadınların veya kadına ilişkin olguların yanlış ve yetersiz temsili pek çok gazetecinin baskın eril kültürel normlarını koruduğuna işaret etmektedir. Böylece kadınlar sembolik olarak önemli bir kültürel iktidar mekanizmasından dışlanmış olurlar (Len-Ríos ve diğ., 2005: 152-168).

Heteroseksist ve cinsiyetçi bir sistemle savaşmanın yolu, öncelikle çeşitli kimliklerin varlıklarını ve haklarını net bir şekilde tanımlamak ve açıklamaktan geçmektedir. İnsan hakları doğrultusunda her bireyin eşit haklara sahip olduğu gerçeğini de belirli gerekçelerin ardına sığınmadan savunmak bu savaşın yöntemi olmalıdır. Başka bir deyişle bu sorunla mücadele etmek için onun çeşitli şekillerde yeniden üretilmesini ve meşrulaştırılmasını önlemek gerekmektedir (Tahaoğlu ve Akgül, 2018: 6).

“Toplumsal Cinsiyet Odaklı Habercilik” anlayışı kadın ve kadınlık üzerinden yürütülen ötekileştirmeye ilişkin mücadelede en önemli araç olarak görülmelidir. Nitekim eril egemen dünyada hem kadınlar ötekileştirmeye maruz kalmakta hem de bütün “ötek” olarak görülen bireyler kadınlaştırılmaktadır. Örneğin haberlerde cinsel yönelimleri nedeniyle, özellikle erkeğin “kadın olma tercihi” veya “kadın gibi olması” onu suçlu konumuna itmekte ve maruz kaldığı şiddetin diğerleri tarafından meşrulaştırılmasına neden olmaktadır (Tahaoğlu ve Akgül, 2018: 16). Ayrımcı Söylem Raporu (Hrant Dink Vakfı Medyada Nefret Söylemini İzleme Çalışması, 2017)’na göre; cinayet ve şiddet haberlerinde kadınlar ve LGBTİ bireyler çoğunlukla kurban veya fail olduklarında haber değeri taşımaktadır. Nefret cinayetlerinin odağında trans erkeklerden ziyade seks işçiliği yapan trans kadınların yer alması bu bireylerin “kadın olma tercihleri” nedeniyle öldürüldüğü görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte trans kadın cinayeti haberlerinde, eril kültürün bir yansıması olarak trans bireylere yönelik yapılan şiddet sıradanlaştırma ve ayrımcı söylemlerle de normalleştirilme tehlikesi taşımaktadır.

McLaughlin (1991: 249-272)’in medya haberlerinde fuhuş söylemlerine ilişkin araştırması, “seks işçisi” ile “iyi/erdemli” kadın arasındaki ikili bir konumlandırmanın tanımlanmasını ele almaktadır. Araştırma (McLaughlin, 1991); temel olarak popüler televizyon programlarıyla ilgilenirken, bu programların geleneksel anlatı üzerine kurgulandığını, kurtarılabilecek ya da kurtarılması gereken bireylerle ilgili bir ayrımdan söz edildiğini belirtmektedir. Geleneksel yapıya ait karakterler olan anneler, eşler ve kızları yani “erdemli” kadınlar; kurtarılmaya değer olarak görülürken seks işçileri, medyada erdemli kadınlara muhalif olarak konumlandırılmakta, seks işçi kadınlar için kötü kadın algısı yaratılmaktadır. Bununla birlikte toplumdan çıkarılması gerekenler olarak görülen bu kadınlar kurtarılmaya değer olarak görülmemektedir. Ancak hayırsever toplum aktörlerinin, bu “kötü” kadınlara özgü söz konusu “iyi” kısımları kurtarmanın toplumun yararına olduğunu düşünmesi halinde “kötü” kadınların da kurtarılmaya değer olduklarının ifade edilmesi çalışmanın ilgi çekici noktalarındandır. Bu çalışma (McLaughlin,

1991); medya üzerinden yürütülen ve toplumun değer yargılarını dayanak alarak, kadınlar arasında ayrımcı söylemlerle toplumda çeşitli kutuplaştırmalar ve sınıflamalar yaratıldığını gözler önüne sermektedir. Kurtarılması gerekenler ve gerekmeyenler olarak ayırım yapılan kadınlar, öldükten sonra da aynı ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Bu nedenle ana akım medya, ataerkil normlar ve cinsiyetçi kalıp ve yargılarla toplumda ciddi tahribatlara ve nefret suçlarına yol açma tehlikesini de taşımaktadır.

4.YÖNTEM

Araştırmanın metodolojik eğilimi nitel yöntemde ikincil kaynakların içerik analiz tekniğine dayalı tepkisiz araştırmadır. İnsan davranışlarının birçoğu doğrudan gözlenemeyebilir ya da ölçülemeyebilir. Özellikle sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan bir teknik olan içerik analizi sayesinde insan davranışları üzerinde dolaylı yollardan çalışma şansı yakalanmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2011: 269). İçerik analizi; araştırmacının bir iletişim kaynağındaki içeriği açığa çıkartmasını hedefler ve edebiyat, tarih, gazetecilik, siyaset bilimi, eğitim, psikoloji vb. pek çok alanda kullanılan tepkisiz bir eğilimdir (Krippendorff, 1980; Neuman, 2012: 466). Tepkisiz araştırmada ise kullanılan veriler ya da incelenenler bir araştırma projesinin parçası olduğunu bilmezler ve tepkisiz araştırma teknikleri yorumlayıcı ya da eleştirel araştırmacılar tarafından ikincil verilerin tespiti, gözlemi ya da değerlendirilmesiyle kullanılır (Neuman, 2012: 462-463). Tepkisiz araştırma; araştırmacıların ilgi çekici bir değişkene işaret eden durumları fark ettiğinde başlar ancak tepkisiz araştırma kapsamında incelemeye katılanlar toplumsal davranışlarının veya eylemlerinin kanıtlarını doğal olarak analizler sayesinde ortaya koyarlar (Neuman, 2012: 463).

Bu çalışma kadın cinayetleri konusunda erkek davranışlarının ve toplumsal tutumun medyadaki haber diline nasıl yansıdığını ortaya çıkarma hedefine sahiptir. Çalışmada dolaylı yollardan veri elde etmek ve ikincil veriler üzerinden içerik analizi gerçekleştirmek için "Google Arama Motoru" iletişim kaynağı seçilmiştir. Haber sekmesinde tarih aralığı 1 Ocak ile 31 Aralık 2018 şeklinde sınırlandıktan sonra "kadın cinayetleri" anahtar kelimesi ile haber taraması yapılmıştır. Kadın cinayetleri konusunda medyanın kullandığı eril söylem aslında ilgi çekici değişken olarak içerik analizine yansıtılmıştır. Toplamda yukarıda belirtilen zaman kesiti arasında erişilen haber sayısı 76 olmasına rağmen, yalnızca 67 haber incelemeye dâhil edilebilmiştir. Diğer 9 haber ise sadece kadın cinayetlerine yönelik protestolara ilişkin bilgi veya istatistiksel veri içerdiği için kapsam dışında tutulmuştur. Son olarak içerik analizi ile

dokuz adet anlam birimi ortaya çıkmış, anlam birimlerinin birleştirilmesi ile de üç adet tema altında bulgular sunulmuş ve temalar aşağıda Şekil 1.'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kadın Cinayetlerinin Temsili İle İlgili Haberlerden Elde Edilen Temalar

Kategori/Tema	ŞİDDETİN HABERLEŞTİRİLME BİÇİMİ	ŞİDDETİN NORMALLEŞTİRİLMESİ	KADIN CİNAYETLERİ VE FAİLLER
1.Anlam Birimi	Haberin Vitriini: Başlık Seçimi	Şiddetin Gereçlendirilmesi	Cinayetlerin İşlenme Biçimleri ve Kullanılan Araçlar
2.Anlam Birimi	Haberde Görsel Kullanımı	Şiddetin Romantikleştirilmesi	Failin Betimlenmesi
3.Anlam Birimi	Haber Diline Yansıyan Cinsiyetçi ve Ataerkil Tutum	Mağduru/Kadını Suçlayan Haber Çerçevesi	Kadının Meta Olarak Görülmesi ve Şiddet Geçmişi

4.1.Sınırlılıklar

Bu çalışma bazı özellikleri yönünden bir takım sınırlılıklara sahiptir ve bunlardan ilki içerme kriterleriyle ilgilidir. Çalışma kapsamında haberler taranırken zaman kesiti alınmış ve sadece kadın cinayetleri anahtar sözcüğü arama değişkeni olarak kullanılmıştır. Zaman kesiti genişletilerek ya da arama değişkeni olarak başka kelime gruplarına başvurarak (şiddet, kadına yönelik şiddet, erkek şiddeti, kadın, öldürüldü vb.) daha farklı haberlere ulaşılabilirdi. Zaman kesiti ve tek anahtar sözcüklü arama değişkeni gerçek dünyayı bir noktada algılamayı ve nedensel ilişkileri belirlemeyi zaman zaman zorlaştırabilir ancak tek anahtar kelime üzerinden (kadın cinayetleri) yapılan incelemede haber organlarının “kadın cinayetleri” tamlamasına ne kadar yer verdiğini, kadın cinayetleri kavramını ne kadar kabul ettiklerini de görmek istedik. Eğer farklı politik perspektifler ya da tiraj/sermaye üzerinden kategorilendirme yapsaydık, kadın cinayeti kavramını kabul eden, kadının yaşam özgürlüğünü, hakkını gasp eden her türlü eylemin hangi haber organları tarafından kabul gördüğünü hangileri tarafından kabul görmediğini kaçırabilirdik.

İkinci sınırlılık araştırmanın sonuçlarına yöneliktir. Araştırma sonuçları sadece Türkiye örneklerini içermektedir. Türkiye’de özerklik yerine bağımlılığı destekleyen kolektivist kültürün hâkim olduğu bilinmekte ve bu durum kadın cinayeti gibi toplum vicdanını derinden yaralayan konuların sunumunda habercilere failleri ataerkil düzene göre değerlendirme yolunu açmaktadır. İlaveten haberin sunum şekli ise toplumun algısını yönlendirebilmektedir. Böylelikle haberi dinleyen çoğunluk eril sunum şeklinin etkisi ile kadın cinayetlerini hayatın içinden, sıradan, rutin bir konu

olarak görebilir. Araştırmanın sonuçları Türk kültürüne genelleştirilebilir ancak karşılaştırma yapabilmek amacıyla diğer ülke örneklerinin, farklı ülkelerden kadın cinayetleri haberlerinin de çoğaltılması gerekmektedir. Aslında karşılaştırma yapmadan sadece içeriğe odaklanarak kadın cinayetleri konusunu değerlendirmek bizi diğer bir sınırlılıkla yüzleştirmektedir.

İçeriğe odaklanmak; sosyal olanı kavramak, anlamak noktasında değerli olsa da kadın cinayetleriyle ilgili boylamsal çalışmaların yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal olanın yanı sıra kültürel dalgalanmaların boylamsal çalışmalarla incelenmesi kadın cinayetleri konusunda önemli doneleri ortaya çıkarabilir ve daha detaylı bilgiler sunabilir. Erkek çocukların yetiştirilme tarzlarından, sorumluluk alma davranışlarına, kadına dair ev içinde paylaşılan öğretilerden, iktidar muhakemesine kadar çoğu değişkenin aynı anda boylamsal çalışmalarla irdelenebileceğini düşünmekteyiz. Ancak bu çalışmada; Türkiye'deki kadın cinayetleri sorununun medyadaki sunumu üzerine odaklanarak nedeni ne olursa olsun erkeklerin şiddetin tarafı olduğu vurgusu açık bir şekilde belirlenmek istendiği için boylamsal bir eğilim seçimi yöntem tercihimiz ile örtüşmedi.

5.BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1.ŞİDDETİN HABERLEŞTİRİLME BİÇİMİ

Bir sosyal soruna yönelik içeriği haberleştirirken kullanılan dilin ve üslubun yaratacağı sonuçları öngören habercilik anlayışı, aynı zamanda etik sorumluluğun gereğidir. Bu bakımdan kadına yönelik şiddet haberleştirirken son derece hassas davranılması, dikkat çekme, daha fazla okunma ve tıklanma kaygısıyla oluşturulan haber metinlerinin toplum algısında yaratacağı yanılgıların önlenmesi gerekmektedir.

5.1.1.Haberin Vitrini: Başlık Seçimi

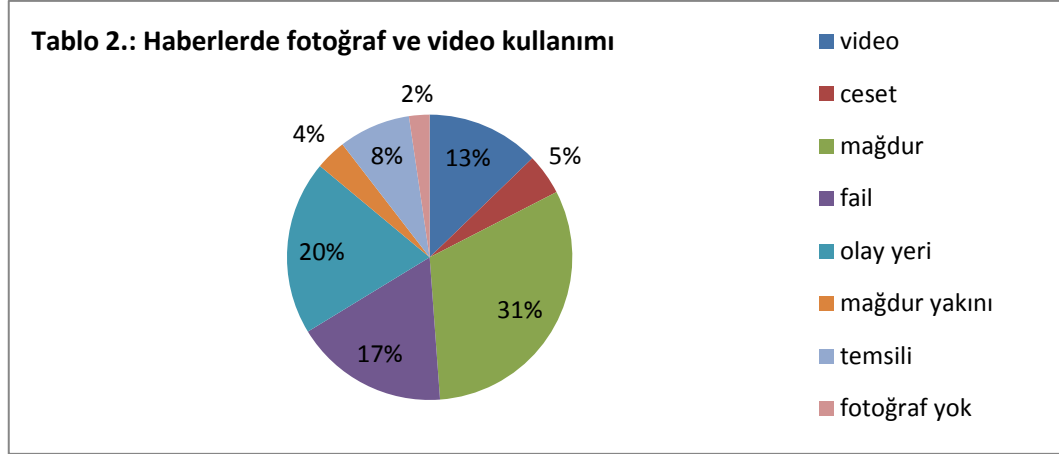
Bir haber metnini incelerken içeriği kadar iletinin bireylere ulaşmasında kullanılan başlık seçimi de son derece önem taşımaktadır. Böylece içerik analizi, iletilmek istenen mesajın özetini ve toplumun algısını ele geçirme gücüne sahip haber başlıklarının sunumunu kolaylaştırır (Neuendorf, 2017). İncelenen haberler Tablo 1.'de görüldüğü üzere daha çok "cinayet" ve "öldürdü" başlıkları ile ölümü nitelemek amacıyla kullanılmış ve haber başlıklarında olaya yönelik tanımlamalar detaylandırılmıştır. Ayrıca dehşet, vahşet, korkunç, gibi ifadelerle olayın duygu tonu da artırılmaya çalışılmaktadır. Haber metinleri üzerinden kadın cinayetlerini inceleyen benzer bir çalışmada (Gül ve Altındağ, 2015), araştırmamızla tutarlı olarak ölüme ilişkin kavramların neredeyse yarısında failin eylemine ve kadının pasif

konumuna vurgu yapıldığı belirtilmektedir. 03.12.2018 (www.cnnturk.com) ve 23.11.2018 tarihli (www.haberra.com) “Mersin’de korkunç cinayet: Öldürdüğü eşini parçalara ayırdı”, “Yine koca dehşeti! Boşanmak isteyince öldürdü” gibi haberler bu durumu örneklemektedir.

5.1.2.Haberde Görsel Kullanımı

Haber başlıklarında dikkat çekici öge olarak olaya ait görüntülerin varlığına yönelik ifadeler kullanılmıştır. Örneğin; “Kocası tarafından öldürülüp cesedi balkondan atıldı (Son anları kamerada) (25.09.2018, www.ntv.com.tr)”, “Görüntüleri ortaya çıktı: Eski eşini böyle öldürmüş (11.12.2018, www.cnnturk.com)” başlıklarıyla olay anına, öncesine veya sonrasına ilişkin görüntülerle dikkat çekilmeye çalışılmakta ve şiddetin pekiştirilmesine yol açılmaktadır. İncelenen haberlerin neredeyse tamamında fotoğraf veya video kullanılmış, haberlerin %31’inde mağdur, %17’si fail, %20’si ise olay yeri fotoğraflarına yer verilmiştir (bkz. Tablo 2.). Haberlerde daha çok mağdur fotoğraflarına yer verilmesi ve erkek failin açıkça korunması medyanın cinsiyetçi tutumunu göstermektedir. Ayrıca ölen kadınların kimlik bilgileri ve fotoğraflarıyla açıkça teşhir edilmesi de kadın hakları ihlaliyken, pek çok erkek failin buzlanma yöntemiyle ya da isminin gizlenmesiyle korunmaya çalışıldığı görülmüştür. Köse ve Coşkun (2018), Hürriyet gazetesinde yer alan kadın cinayeti haberleri üzerine yaptığı çalışmada, kadın cinayetlerinin sunumunda çalışmamızla benzer şekilde olay yeri, mağdur, ceset, suç aleti ve çoğu zaman failerin gülümseyen hallerine ilişkin görsellerin kullanıldığını ve bu sunumların adeta birer film karesi gibi gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.

5.1.3.Haber Diline Yansıyan Cinsiyetçi ve Ataerkil Tutum

“Cinayet kurbanı erkekler kadınlardan 4 kat fazla” başlığıyla sunulan 18.07.2018 tarihli haberin içeriğinde BM Küresel Cinayet Raporu (2018) sonuçlarına ilişkin habercinin, kadın karşıtı, feminist bireyleri ve kadın hak savunucularını küçümseyen ve suçlayan ifadeleri olduğu görülmektedir. Bu durum habercinin toplumsal cinsiyet algısını nasıl habere yansıttığını ve kadına yönelik şiddet sorununu iktidar yanlısı ve ataerkil bir söylemle ele aldığını örneklemektedir. Ayrıca haberin içeriğinde bahsi geçen raporun (BM Küresel Cinayet Raporu, 2018) verilerine bakıldığında erkek cinayetlerinin bireysel silahlanmalar ve savaş gibi durumlarda yine bir erkek tarafından uygulandığı, kadın cinayetlerinin ise “yalnızca kadın olmaları” gerekçesiyle gerçekleştiği bilgisine özellikle yer verilmediği düşünülmektedir. Kadın cinayetlerinin gerekçelerini aşağıda Tablo 3.’de yakından inceleme fırsatı bulacağız ancak yukarıda bahsettiğimiz ve aşağıda yer verdiğimiz haberin, kadına yönelik şiddet algısına ilişkin yürütülen farkındalık çalışmalarına bir tepki olarak sunulduğu açıktır. Ayrıca bir erkek haberci tarafından kaleme alınan bu haber, kadın odaklı haberciliğin ve kadın habercilerin sayısında artış yaşanmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

“Feministlerin, ‘kadına şiddet’ söylemi ile oluşturduğu algı üzerinden yürütülen ve Müslüman toplumların sarsılmasını hedefleyen operasyon, yine Akit tarafından çökertiliyor. Akit, feministlerin sürdürdüğü operasyonun yalan olduğunu ortaya çıkardı. BM verilerine göre bütün dünyada öldürülen her bir kadına karşı öldürülen erkek dört kat fazla. ‘Femi-nazi’lerin kadınlar üzerinden oluşturduğu ve erkekleri şeytanlaştırma aracı olarak kullandığı ‘şiddet algısı’nı çökerten rakamlar....” (18.07.2018, www.yeniakit.com.tr).

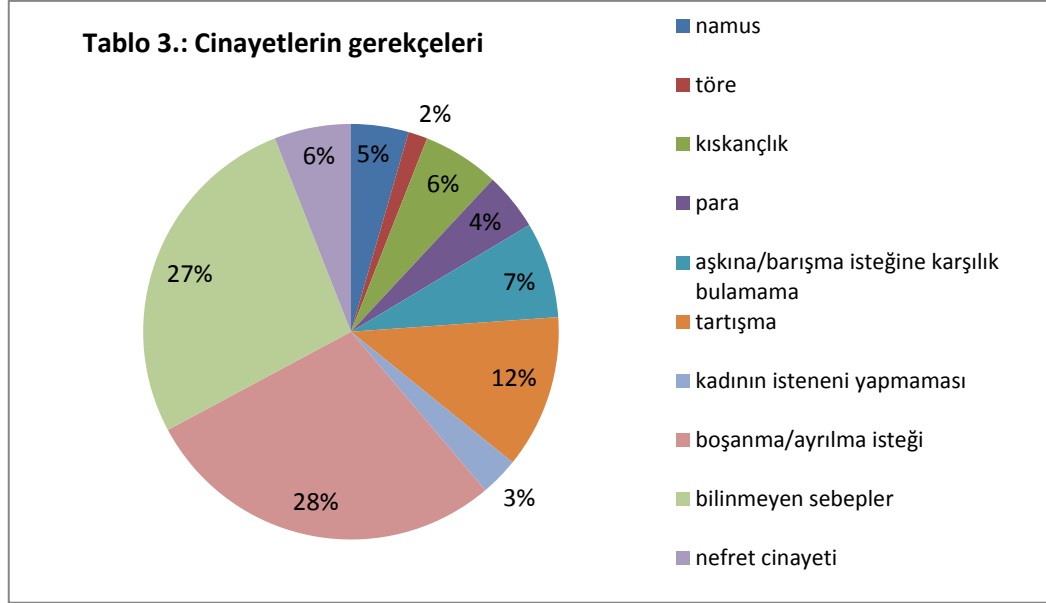
09.03.2018 (www.evrensel.net) ve 25.07.2018 (www.sozcu.com.tr) tarihli haberler; “İstanbul’da nefret cinayeti: Trans kadın Esra bıçaklanarak öldürüldü”, “Travesti Cinayetinde Flash Gelişme: Ben kadın sandım, travesti olduğumu görünce öldürdüm” haber dilinin erilliğini ve kullanılan ifadelerle trans bireylere yönelik yapılan şiddetin ve nefret cinayetlerinin sıradanlaştırılmasını ve ayrımcı söylemlerle normalleştirilmesini örneklemektedir.

Medyada kadınların temsil sorunu, kullanılan cinsiyetçi söylemler ve eril düşüncelerle çerçevelenmiş durumdadır. Kadınlar; statüleri ve kimlikleri üzerinden yürütülen bir savaşta, kadın karşıtı sorunlu yaklaşımlar ve olumsuz bir dil aracılığıyla topluma sunulmaktadır (Can ve Koz, 2018). Bu doğrultuda kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin haber metinlerinde nasıl temsil edildiğinin ve kamuoyuna nasıl sunulduğunun incelenmesi, kadın cinayetlerine yönelik farkındalık yaratılmasına, konuyla ilgili çarpıcı araştırmaların yapılmasına teşvik edici özellikte olduğundan kritik bir öneme sahiptir.

5.2.ŞİDDETİN NORMALLEŞTİRİLMESİ

5.2.1.Şiddetin Gerekçelendirilmesi

Kadına yönelik şiddeti gerekçelendirerek kamuoyuna sunmanın şiddetin meşrulaştırılmasına katkısı tartışılmaz derece büyüktür. Haberlerin %28’inde boşanma ve ayrılma sürecinde yaşanan anlaşmazlıklar, %27’sinde bilinmeyen sebepler, %13’ünde tartışma, %8’inde aşkına veya barışma isteğine karşılık bulamama, %6’sında kıskançlık, %6’sında nefret (trans kadın cinayetleri), %5’inde namus, %5’inde para ve %2’sinde töre gerekçe gösterilerek kadın cinayetleri işlenmiştir. Tablo 3.’te görüldüğü üzere haberlerin önemli bir bölümünde cinayetlerin nedenlerine yer verilmezken, kadının boşanma isteği ve yaşanan tartışmalar nedeniyle cinayetlerin işlendiği görülmektedir. Kadının boşanma kararını yok sayan erkek, çözüm yolu olarak şiddete ve çok sevdiğini iddia ettiği eşini öldürme yoluna gitmektedir.

Gerekçelendirilen haberlere; “Gaziantep’te Kadın Cinayeti: Oynamak İstemeyen Karısını Pompalı Tüfekle Öldürdü (13.11.2018, www.haberler.com)”, “Kocaeli’de Kadın Cinayeti (Uzaklaştırma Kararı Koruyamadı) (10.09.2018, www.ntv.com.tr)”, “Ankara’da Kadın Cinayeti: Boşanmak İsteyen Eşini Pompalı Tüfekle Öldürdü (07.12.2018, www.cumhuriyet.com.tr)” gibi haberler örnek olarak gösterilebilir. Şiddeti gerekçelendirme faili korumak ve failin kendi hukukunu uygulamasına izin veren destekleyici bir tavır takınmak anlamına gelebilir. Aynı zamanda belirli sebeplerin ardına sığınılmasına izin verilen şiddet olayları; kadına yönelik şiddet sorununu bireysel bir soruna dönüştürme tehlikesini beraberinde getirir.

Özellikle şiddeti yalnızca erkeklerin psikolojik sorunlarıyla ilişkilendirerek açıklamak sorunun toplumsal bağlamını göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Çünkü sosyal bir sorunu bireyselleştirmeye çalışmak sistematik olarak gerçekleşen ve baskılanan şiddet sorununu daha da tehlikeli bir konuma yerleştirmektedir. Fairbairn ve Dawson (2013); yakın partner cinayetlerini konu alan gazete haberlerini ele aldığı çalışmasında, haber metinlerinde kurbanı suçlayan haber çerçevelerinin kullanıldığını, yaşanan cinayetlerin gerekçelendirilerek kişisel bir olay olarak gösterilme eğiliminde olduğunu bizim çalışmamızla benzer şekilde ortaya koymaktadır.

5.2.2.Şiddetin Romantikleştirilmesi

Haberleri romantikleştiren ve sevgi kisvesi altında olayın önemini azaltan bir haber dili sorunu ancak pekiştirmektedir. Örneğin 18.09.2018 ve 11.12.2018 tarihli haberlerde cinayet zanlılarının ifadeleri; duygusal adlandırmalarla sorunu açıklayıcı

ve sorgulayıcı bir dilden uzak bir biçimde bireysel dramalara odaklanarak ele alınmıştır.

“Cinayet zanlısı koca yaptığı son savunmasında, "Bir anlık sinirle yaptım. Cinayeti tasarlayarak işlemedim. Karımı o kadar çok seviyorum ki, gazetede resmini görünce alıp sakladım. Öldürmek istememiştım ifadelerini kullandı " (18.09.2018, www.milliyet.com.tr).

“Barışmak isteyen eski eş dehşet saçtı. Eski eş, defalarca reddedildiği halde, yine Zuhâl Kırlangıç'ın yanına gitti. Barışmak, Sevgililer Günü'nü onunla geçirmek istediğini söyledi. "Hayır" yanıtını alınca öfkeleni. 47 yaşındaki Zuhâl Kırlangıç'ı göğsünden vurdu. Ardından, aynı silah ile intihar girişiminde bulundu.” (11.12.2018, www.cnnturk.com).

5.2.3.Mağduru/Kadını Suçlayan Haber Çerçevesi

Bunun yanı sıra medyada yer alan yanlış haberler, suçun gerekçelendirilerek sunulması ve suçun meydana gelmesinde ölen bireyin rolüne yapılan haksız ve kasıtlı vurgu nedeniyle mağdur yakınları kayıplarının üzüntüsüne rağmen ölen yakınlarını savunmak durumunda bırakılmaktadır. 03.12.2018 tarihli haberde bu durumu örneklemektedir.

“Zanlının yüklü miktarda borç içinde olduğunu söyleyen Aslan, cinayetin nedeni bazı basın yayın organlarında yer aldığı gibi aldatma kesinlikle değildir. Bu yapılan incelemede ortaya çıkmıştır. Boşanma nedenleri evlendikleri ilk günden beri süregelen zanlının bitmeyen borçlarıdır.” (03.12.2018, www.milliyet.com).

Kadına yönelik şiddet konusundaki farkındalığın artması ile birlikte, kadını suçlayan haber çerçevelerinin zamanla bu suçların dinamiklerini daha doğru yansıtabilecek şekilde değişmiş olabildiği düşünülmektedir. Nitekim bazı çalışmalar (Berns, 2004; Richards ve diğ., 2011), mağdur suçlama tutumlarının, eş/partner şiddetinin kadın mağdurlarına yönelik artan anlayış ve sempatisini yansıtmak için değiştiğini savunmaktadır. Ancak, bu artan anlayışa rağmen, Berns hala kurbanların sorumlu tutulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, mağdurun durumuyla ilgili daha iyi bir anlayış olsa da, istismarcılar hakkında çok az şey bilindiğinden ve mevcut bilgilerin çoğunun, “sarhoş koca ve hırpalanmış karısının” stereotipik medya tasvirlerine dayandığından bahsetmektedir. Berns (2004: 28-31)'e göre, “akademik kuramlar,

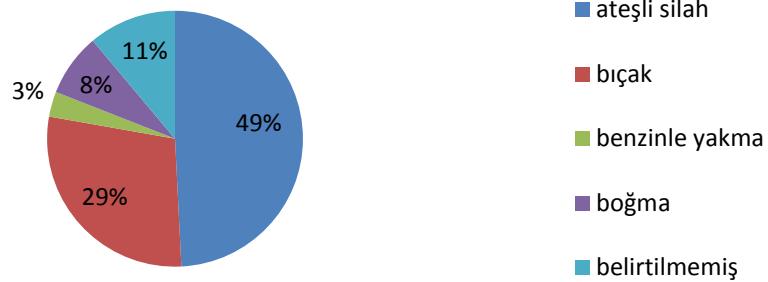
aile içi şiddet anlayışımızı yapısal ve kültürel faktörleri içerecek şekilde ilerletmesine rağmen, aile içi şiddetin kamuoyu anlayışı öncelikle bireysel veya psikolojik seviyeye odaklanmaktadır”.

Cinayetlerin gerekçelendirilmesi ve mağdurlara yönelik suç kalıpları üzerine yapılan bir başka çalışmada (Taylor, 2009) mağdurların doğrudan ve dolaylı olarak suçlandıkları ileri sürülmektedir. Mağduru tanımlarken olumsuz bir dil kullanımı, mağdurun geçmiş şiddet olaylarını bildirmeme konusundaki tercihlerini vurgulama ve cinayetine katkıda bulunan diğer erkeklerle olan ilişkisinin anlatılması gibi doğrudan suçlama ifadeleri kullanılmıştır. Dolaylı suçlamalar arasında ise failin tanımlanması için sempatik bir dil kullanılması, failin zihinsel, fiziksel, duygusal ve finansal sorunlarını vurgulayarak aile içi şiddeti her iki ortağa da eşit suçlama yönünde bir eğilim söz konusudur.

5.3.KADIN CİNAYETLERİ VE FAİLLER

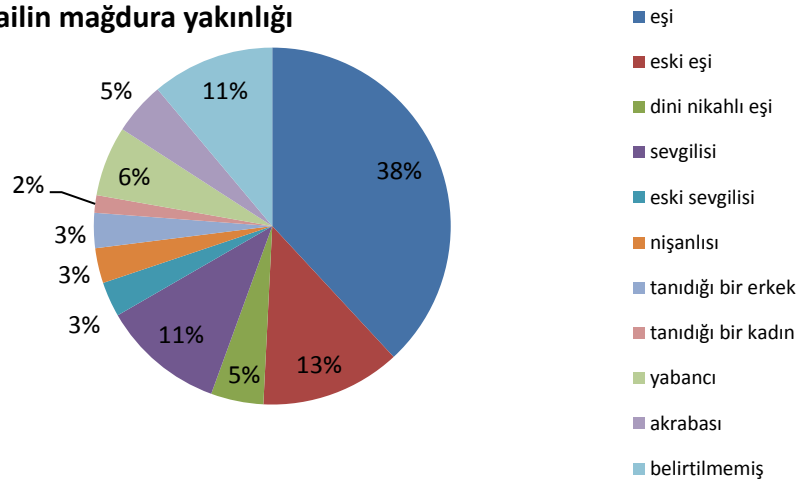
5.3.1.Cinayetlerin İşlenme Biçimleri ve Kullanılan Araçlar

Cinayetlerin işlenme biçimleri ve kullanılan araçlar kategorize edildiğinde cinayetlerin %49’unda ateşli silah, %29’unda bıçak kullanılarak, %8’inin boğarak, %3’ünün benzinle yakma olayları olduğu görülmüş ve haberlerin %11’inde ise cinayetin işlenme biçimine ilişkin bir bilgi yer almamıştır (bkz Tablo 4.). İncelenen cinayetlerin neredeyse yarısında ateşli silah kullanımının bulunması; ülkemizde bireysel silahlanma probleminin ciddi boyutlara ulaştığını ve silaha erişimin engellenmesine ilişkin yeterli tedbirlerin alınmadığını göstermektedir. Silahlara kolay erişim kadın cinayetlerinde önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada kadın cinayetlerine ilişkin risk faktörlerini belirleyen ve ABD’de 11 şehrin dâhil edildiği geniş kapsamlı bir çalışmada (Campbell ve diğ., 2003); kadın cinayetlerinin çok değişkenli risk analizi yapılmış ve bizim çalışmamızla tutarlı faktörlerin varlığına işaret edilmiştir. Ortaya çıkan risk faktörleri arasında, failerin silahlara kolay erişimi, daha önce yaşanan silahla ölüm tehdidi ve kadının ayrılma isteği sonrası erkeğin öfke kontrolünün sağlanmaması yer almaktadır. Ayrıca ısrarlı takip, zorla cinsel birliktelik, hamilelik sırasında yaşanan istismar ve mağdurun başka bir erkek nedeniyle ilişkiyi sonlandırmak istemesi diğer risk faktörleri olarak belirtilmiştir.

Tablo 4.: Cinayetlerin işlenme biçimleri ve kullanılan araçlar

5.3.2. Failin Betimlenmesi

Haberlerin %38'inde mağdurun eşi, %13'ünde eski eşi, %11'inde sevgilisi, %6'sında yabancı bir erkek, %5'inde dini nikâhlı eşi, %5'inde akrabası, %3'ünde tanıdığı bir erkek, %3'ünde nişanlısı, %3'ünde eski sevgilisi, %2'sinde tanıdığı bir kadın tarafından öldürdüğü ve haberlerin %11'inde ise failin kimliğinin belirtilmemiş olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 5.). Haberlerin önemli bir kısmında failin, kadının duygusal birliktelik yaşadığı partneri veya tanıdığı bir erkek olduğu görülmektedir. “Bursa’da kadın cinayeti: Eski eşini 18 yerinden bıçaklayarak öldürdü (23.10.2018, www.haberturk.com)”, “Kadın cinayeti: Tartışma bahanesiyle sevgilisini vurarak öldürdü (12.04.2018, www.evrensel.net)”, “Üsküdar’da kadın cinayeti; Dini nikâhlı eşini boğarak öldürdü (21.07.2018, www.hurriyet.com)” şeklinde sunulan haberler de bu durumu örnekleemektedir.

Tablo 5.: Failin mağdura yakınlığı

Sevginin ardına saklanan şiddetin çoğu zaman ölümle sonuçlandığı, en yakınımızdan geldiği ve evimizin içinde bizi bulduğu gerçeği bulgusu, çoğu çalışmada (Gazioğlu, 2013; Stöckl ve diğ., 2013; UNODC, 2011) gözler önüne serilmektedir. 2011 yılında yapılan Küresel Cinayet Araştırması; eş/aile ile ilişkili

cinayetin dünyanın her yerinde kronik bir sorun olduğunu göstermektedir. Eski veya mevcut erkek partneri tarafından öldürülen kadınlar, dünya çapında kurbanların büyük çoğunluğunu oluşturmakta, bu da birçok ülkede kadınların neden başka yerlere oranla daha fazla evlerinde öldürüldüğünü açıklamaktadır (UNODC, 2011). Eş cinayetlerinin küresel ve bölgesel yaygınlığını yorumlamak amacıyla 66 ülkeden veri toplanan başka bir çalışma (Stöckl ve diğ., 2013) sonucunda bizim bulgularımızla tutarlı olarak genelde cinayetlerin %13.5'inin yakın bir partner tarafından gerçekleştirildiği, söz konusu kadın cinayetleri ise yakın partner katliamının altı kat daha yüksek olduğu görülmüştür.

5.3.3.Kadının Meta Olarak Görülmesi ve Şiddet Geçmişi

Ayrıca incelenen 03.12.2018 tarihli haberde ölen kadının yakınlarından birinin verdiği ifadede öğrenildiği üzere, ölen kadının boşanmak istemesi üzerine zanlının olaydan kısa bir süre önce yapmış olduğu aşağıdaki paylaşımı önemli bir sorun noktasına işaret etmektedir. Kadını meta veya kendi malı gibi gören erkeklerin ve evliliğin kadın üzerindeki hükmünün erkekler için ne ifade ettiğini gösteren bu paylaşım ülkemizde çok da yabancı olmayan “ya benimsin, ya kara toprağın” anlayışının yalnızca bir örneğidir. Haberin içeriğinde geçen cümle şöyledir:

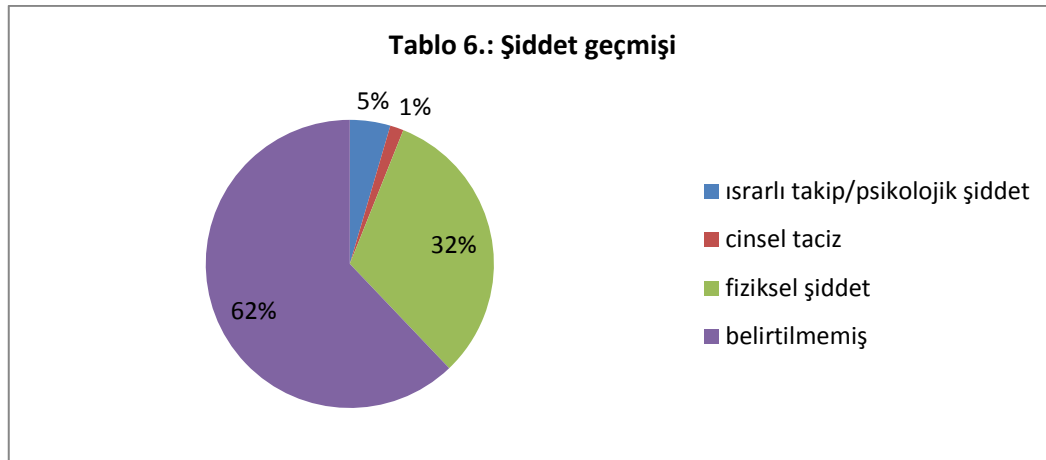
“Zanlı sosyal medyada yaklaşık 3-4 ay önce ‘bana yar olmuyorsan, kimseye yar olmasın’ diye bir paylaşım yapmış.” (03.12.2018, www.milliyet.com).

İncelenen haberlerde dikkat çekici bir nokta da olayların %38'inde mağdur ve failinin ilişkisindeki şiddet geçmişine yer verilmesidir. Önemli bir kısmında kadının maruz kaldığı şiddet geçmişine yer verilmese de belirtilen şiddet türünün %32'sinin fiziksel, %5'inin ısrarlı takip/psikolojik şiddet ve %1'inin ise cinsel taciz olarak belirtildiği görülmüştür. Bu çalışmada Tablo 6.'da gösterilen şiddet geçmişine ilişkin veriler özellikle incelenmiş ve uzun süreli şiddetin suiistimalinin cinayetlerle ilişkisi olduğuna dikkat çekilmek istenilmiştir. Kadın cinayetlerinin çoğunlukla erkeklerin kadın partnerlerine şiddet kullanması sonucu gerçekleştiği görüşüne rağmen (Johnson ve Dawson, 2011), kadın cinayetlerine ilişkin bazı araştırmalar (Bullock, 2007; Bullock ve Cubert, 2002; Johnson, 1996) şiddet geçmişine ilişkin bulguların çoğu zaman önemli görülmediğini vurgulamıştır. Washington Eyaletindeki haber analizlerinde Bullock ve Cubert (2002) ve Bullock (2007) şiddet geçmişi ve hırpalanmış kadınlar gibi ifadelerin eş cinayetleri bildirilirken nadiren kullanıldığını belirtmektedir. Bizim çalışmamızda da görüldüğü gibi şiddet geçmişine ilişkin bilgiler haber çerçevelerinin rutin bir parçası olarak değerlendirilmemektedir. Ancak Johnson, (1996: 179),

eş/partner cinayetlerinin önemli bir bölümünün uzun bir şiddet geçmişindeki “son eylem” olduğunu ortaya koymaktadır. 31.05.2018 tarihli haber kadınların şiddet geçmişine ilişkin ifadeleri örneklemektedir:

“Tartışma çıkmış. Bıçağı eline alıyor. Boğazını, burnunu, dudağını, kulağını kesmiş... Geçimsizlik vardı ve aşırı kıskançtı. Adam, bir deli raporu almış, devlette bunu serbest bırakıyor. İçeriye almıyorlar. Uzaklaştırma veriyor, gönderiyor, yine aynı. Yıllardır kadın şiddet görüyor.” (31.05.2018, www.dha.com).

Suiistimal edilen veya göz ardı edilen şiddet gibi zanlıların saldırganlık eğilimi, olayların içeriği incelendiğinde olay sırasında zarar verdiği kişi sayısı ve olay sonrası intihar girişimiyle kendini göstermektedir. İncelenen haberlerin %10’unda zanlı ölen kadın dışında çoğunlukla olaya müdahale etmek isteyenlere de zarar verici eylemlerde bulunmuş, olayların %11’inde ise intihar girişiminde bulunmuştur. Bu durum zanlının tek çözüm yolu olarak bildiği şiddete başvurmasıyla olayların sonuçlandığını göstermektedir.

Medyanın çoğunlukla haber içeriğinde fiziksel şiddete yer verdiği ve şiddetin diğer türlerinin tanımlanmadığı görülmüştür. Kadına yönelik şiddet, yalnızca fiziksel üstünlükle açıklanan bir olgu olarak sunulmakta ve fiziksel şiddetle sınırlandırılmaktadır. Kullanılan görseller ve haberin dili de kadına zarar veren diğer eylemleri şiddet olarak tanımlamaktan uzak bir yaklaşım sergilemektedir (Dursun, 2008: 19-32).

6.SONUÇ

Kadın cinayetlerine ilişkin mevcut istatistikler kadınları hedef alan sessiz sedasız sürdürülen bir savaşın cinsiyetli yapısını ortaya koymaktadır. Ana akım medyanın

kadın cinayetleri sunumu, kadına yönelik şiddeti üstü açık veya örtülü bir biçimde gündelik hale getiren ve marjinalleştiren ataerkil söylemleri, kadın cinayetlerini pekiştiren bir dilin sürekli üretilmesine neden olmaktadır. Kadınlara karşı tepkiyi güçlendiren ve eril bir dille çizilen çerçevelerden ele alınan haberler, kadınları şiddete karşı daha savunmasız hale getirmekte ve kadınlara uygulanan şiddetin gerçekliğini en aza indirmektedir. Kadınların maruz kaldıkları şiddetin toplumsallaştırılmış cinsiyetçi doğası, medyanın devleti, toplumu ve bazen failleri işaret ederek var olan sistemi suçlaması kadınlara karşı yürütülen savaşın toplumca kanıksanmasına yol açmaktadır.

Günümüz medyasında haber metinleri, şiddet temalı norm ve uygulamalardan oluşmakta, cinayet haberleri de bu sektörün en ilgi çekici ve sevilen içeriklerini oluşturmaktadır. Söz konusu kadına yönelik şiddet ve cinayet haberleri olduğunda haber içeriklerinin, sorunu tek boyutlu ele alma eğiliminde olduğu görülmektedir. Erkek faillerin suçları, gerekçelendirilerek psikolojik ve bireysel tasvirlerle sunulmaktadır. Haber medyası, kadına yönelik şiddet haberlerini kadını belirli temsillerin altında kamuoyuna sunma ve ataerkil ideolojinin normlarına yönelik bir çerçevede sınırlandırma eğilimindedir. Oysa toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı medyanın kadınlar için adil bir toplumun zeminini sağlayacağına her zaman inanılmaktadır. Medya, kadının yaşamını sınırlamaktan ziyade özgürleştirici olmalıdır. Bu bağlamda medya, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri sorununda göz ardı edilen noktalara da değinerek mevcut sorunlar kadar eksiklerin de konuşulmasını sağlamalıdır. Örneğin şiddet mağduru kadınların başvurabilecekleri şiddeti önleme ve koruma mekanizmalarına ilişkin bilgi, medyanın haber metinlerinde mutlaka yer almalıdır. Sosyal hizmet ihtiyaçları göz ardı edilen kadınların söz konusu mekanizmalara, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarına erişimlerini sağlamak bu noktada medyanın görevi olmalıdır.

Ayrıca kadın cinayeti faillerine verilen cezaların haber metinlerinde yer almaması da önemli bir noktadır. Bu anlamda cezaların artırılması, yaptırım gücünün ortaya konması ve faillerin izlenmesi gibi önerilerde bulunulabilir. Diğer taraftan mevcut sistem failer yerine kadınları izlemekte, adeta kadınları ve ailelerini cezalandırmaktadır. Kadına yönelik şiddetten ve ölümden kaçışın yolu kadının gizlenmesi olmamalıdır. Faillerin hareket özgürlüğü üzerinde politikaların ve yasaların yaptırım gücü devreye girmelidir. Şiddetin meşrulaştırılmasına olanak sağlayan namus ve töre benzeri motivasyonel kalıplarla, toplumun değerleri üzerinden sahte tabular yaratılmaktadır. Ancak varlığından ilham alınan,

yıkılamayan her tabu bir kadının yaşam hakkının elinden alınması demektir. Nitekim töre ve namus gerekçesiyle gerçekleşen şüpheli kadın intihar vakaları da kadın cinayetlerinin görünmeyen yüzünü oluşturmaktadır. Bu noktada feminist sosyal hizmet müdahaleleri; hem kadın intihar vakalarının hem de kadın cinayetlerinin önlenmesinde zaruri bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Nefret cinayetleri olarak nitelenen trans kadın cinayetleri de çalışmada ortaya çıkan dikkat çekici bir noktadır. Kadın olma tercihleri ve yaptıkları iş üzerinden tanımlanarak ayrımcı ve eril söylemlerle medyada kendine yer bulan trans kadın cinayetleri derinlemesine araştırılması gereken ve önleyici mekanizmalara ihtiyaç duyan ciddi bir konu başlığıdır. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitliğine saygı duyan ve heteronormatif kalıpların ve yargıların yer almadığı bir habercilik anlayışı, trans bireylere özgür yaşam alanları yaratacağı gibi olumsuz yargıların değişmesinde de etkili olacaktır.

Ülkemizde yaşanan kadın cinayetlerine ilişkin resmi ve güncel istatistiklere ulaşmak sanıldığından daha zordur. Bu noktada kadına yönelik her türlü zarar verici eylemi ve özellikle cinayetlerini kayıt altına alan bazı sivil toplum kuruluşları şiddet haritasını gözler önüne sermektedir. Çalışma dâhilinde basına yansıyan ve erişilen haber sayısı ile kadın platformlarının belirttiği rakamlar arasında önemli bir uçurum bulunmaktadır. Bu durum ülkemizin herhangi bir yerinde sessiz sedasız öldürülen kadınların olduğunu ve ölümlerinin basında haber değeri bile taşımadığını göstermektedir. Ancak öldürüldükten sonra görünür hale gelen kadınlar bir sorun teşkil ettiği gibi basında hiç yer almayan ve sessizce öldürülen kadınlar da sorunun görünmeyen diğer yüzünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerine ilişkin istatistiki verilerin uygun bir biçimde toplanacağı mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda kadın cinayetleri üzerine yapılacak kavramsal çalışmaların teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması adına ortak bir terminolojinin oluşturulması önem kazanmaktadır. Terminolojideki tutarlılığın, kadın cinayetlerine ilişkin veri toplanmasını kolaylaştıracağı ve özellikle polisten medyaya servis edilen haberlerde kullanılacak dili de olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda kadın odaklı haberciliği kolaylaştırmak ve medyanın cinsiyetçi savaşının önüne geçebilmek amacıyla kadın cinayetlerini sınıflandırmak için standart tanım veya kurallara ihtiyaç vardır.

Medyanın gücünü olumlu yönde kullanmanın, kadına yönelik her türlü zarar verici eylemde, kadını yargılayan ve suça ilişkin yükümlülüklerinden kaçan erkeğin ve toplumun bakışının değiştirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Medyadaki

kadın gücünün artırılması da kadın bakış açısının ve toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun bir ortamda gerçekleştirilecek haberciliğin önünü açacaktır. Ancak kadın medya çalışanlarının sayısının artırılması cinsiyetçi kalıpları değiştirme yolunda önemli bir adım olsa da haber metinlerini onaylayan yöneticilerin çoğunluğunun erkeklerden oluşmasının, gösterilen çabanın önünde bir engel olması muhtemeldir. Öyleyse kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında medya yöneticisi konumunda yer alması önemlidir. Kadın cinayetlerinin önlenmesi ve müdahalesine ilişkin politik eylemler aracılığıyla kadına yönelik şiddetin ve cinayetlerin medya temsillerinin değiştirilmesini amaçlayan çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Sözün özü cinsiyetçiliği benimseyen ve meşru kılan söylemleriyle günümüz medyası, kadınların yaşam mücadelesini her anlamda zorlaştırmakta ve toplumsal cinsiyet odaklı haberciliği zorunlu kılmaktadır. Kadın odaklı ve toplumsal cinsiyet eşitliği dikkate alınarak oluşturulan her haber, belki de bir kadının daha yaşama tutunmasında hayati bir rol oynayacaktır.

Sosyal sorunların tanımlanması, analizi ve kamuoyuna bildirilmesi sürecinde medyanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle şiddetin inşasında ve sunumunda medya, kritik bir rol oynamaktadır. Toplumsal sorunlara karşı halkın tepkisini ve sosyal politikaları şekillendirme misyonunu üzerine alan medya, sosyal hizmet mesleğiyle de doğrudan ilişkili bir organdır çünkü çaresiz, korkan kadın topluluklarının varlığının artması; sosyal hizmetin savunuculuk rolüne ters düşmektedir. Sosyal hizmetin bütüncül bakış açısına göre kadının maruz kaldığı sistematik şiddet ortamından uzaklaştırılması, psikolojik, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesi, haberlerde ve medya içeriklerinde biricikliğin korunması, kısaca kadının özgürleşmesi gerekmektedir. Son tahlilde çalışma, medyanın üzerine aldığı misyonu layıkıyla yerine getiremediğini hatırlatarak diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2010). Gazetecilik etiğini belirleyen yapısal unsurlar: Mülkiyet ve kontrol sorunu. İçinde: B. Çaplı ve H. Tuncel (Eds.), *Televizyon haberciliğinde etik* (ss. 61-96), Ankara: Fersa Yayıncılık.
- Adler, A. (2010). *İnsanı tanıma sanatı*. (12. baskı), İstanbul: Say Yayınları.
- Anastasio, P. A. ve Costa, D. M. (2004). Twice hurt: How newspaper coverage may reduce empathy and engender blame for female victims of crime. *Sex Roles*, 51(9-10), 535-542.

- Berns, N. (2004). *Framing the victim: Domestic violence, media, and social problems*. New York: Aldine De Gruyter.
- Birleşmiş Milletler/BM. (1993). *Kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasına dair bildirme*. 2 Şubat 2019 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr> web adresinden erişildi.
- Bullock, C. F. (2007). Framing domestic violence fatalities: Coverage by Utah newspapers. *Women's Studies in Communication*, 30(1), 34-63.
- Bullock, C. F. ve Cubert, J. (2002). Coverage of domestic violence fatalities by newspapers in Washington State. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(5), 475-499.
- Butchart, A. ve Mikton, C. (2014) *Global status report on violence prevention*. Switzerland: World Health Organization.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (8. baskı), Ankara: Pagem Akademi.
- Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J., Block, C., Campbell, D., Curry, M. A., ... ve Sharps, P. (2003). Risk factors for femicide in abusive relationships: Results from a multisite case control study. *American Journal of Public Health*, 93(7), 1089-1097.
- Can, S. ve Koz, K. A. (2018). *Medya ve kadın*. 12 Mart 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/328737634_MEDYA_VE_KADIN web adresinden erişildi.
- Caputi J. ve Russell D.E, (1990). Femicide: Speaking the unspeakable. *Violence Against Women*, 34(7), 424-426.
- Carter, C., Branston, G. ve Allan, S. (1998). Setting new(s) agendas: An introduction. In C. Carter, G. Branston, & S. Allen (Eds.), *News, gender and power* (ss. 1–9). London: Routledge.
- Coşkun, A. ve Köse, H. (2018). Hurriyet. com.tr'de kadın cinayeti haberlerinin retorik haber çözümleme yöntemi açısından incelenişi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 191-222.
- Csete, J. ve Kippenberg, J. (2002). *The war within the war: Sexual violence against women and girls in Eastern Congo*. USA: Human Rights Watch.
- Curran, J., Gurevitch, ve M., Woollacott, J. (Eds.). (1979). *Mass communication and society*. Beverly Hills, CA: SAGE.
- Çelenk, S. (2010). *Haber etiği neden gerekli?*, 20 Şubat 2019 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/egitim/124715-haber-etigi-neden-gerekli> web adresinden erişildi.
- Danis, F. S. (2003). Social work response to domestic violence: Encouraging news from a new look. *Affilia*, 18(2), 177-191.
- Danner, L. ve Walsh, S. (1999). "Radical"; feminists and "bickering"; women: Backlash in US media coverage of the United Nations fourth world conference on women. *Critical Studies in Media Communication*, 16(1), 63-84.

- Daver, B. (1992). Savaş ve barış üzerine. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 3(10), 181-186.
- Dursun, Ç. (2010). Kadına yönelik şiddet karşısında haber etiği. *Fe Dergi*, 2(1), 19-32.
- Faludi, S. (2006). *Backlash: The undeclared war against American women*. (Anniversary ed.), USA: Broadway Books.
- French, M. (1992). *The war against women*. New York: Summit Books.
- Gazioğlu, E. (2013). Kadın cinayetleri: Kavramsallaştırma ve sorunlu yaklaşımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(30), 89-100.
- Gül, S.S. ve Altındağ, Y. (2015). Medyada kadın cinayeti haberlerindeki cinsiyetçi izler: Radikal Gazetesi. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 24, 168-188.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Enstitüleri, (2014). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. 21 Şubat 2019 tarihinde http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2014_Ozet_Rapor.pdf. web adresinden erişildi.
- Hamilton, B. ve Coates, J. (1993). Perceived helpfulness and use of professional services by abused women. *Journal of Family Violence*, 8(4), 313-324.
- Hrant Dink Vakfı Medyada Nefret Söylemini İzleme Çalışması. (2017). *Trans kadın cinayeti haberlerinde ayrımcı söylem raporu*. 5 Mart 2019 tarihinde <https://hrantdink.org/attachments/article/1039/Trans%20Kad%C4%B1n%20Cinayeti%20Haberlerinde%20Ayr%C4%B1mc%C4%B1%20S%C3%B6ylem%20Raporu.pdf> web adresinden erişildi.
- Howe, A. (1997). The war against women: Media representations of men’s violence against women in Australia. *Violence Against Women*, 3(1), 59-75.
- Jiwani, Y. ve Young, M. L. (2006). Missing and murdered women: Reproducing marginality in news discourse. *Canadian Journal of Communication*, 31(4), 895-917.
- Johnson, H. (1996). Dangerous domains: Violence against women in Canada. *Service Social*, 44(2), 189-190.
- Johnson, H., ve Dawson, M. (2011). *Violence against women in Canada: Research and policy perspectives*. New York: Oxford University Press Canada.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2018). *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2016-2017-2018 yılı veri raporu*. 22 Şubat 2019 tarihinde <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/kategori/veriler> web adresinden erişildi.
- Kadın Cinayetleri. (2019). *Kadın cinayetleri: Medyaya yansıyan kadın cinayetlerinin haritalaması*. 8 Şubat 2019 tarihinde <http://kadincinayetleri.org/> web adresinden erişildi.
- Kadın Dayanışma Vakfı. (2017). *Kadına yönelik şiddetle mücadele mekanizmaları izleme raporu*. 8 Şubat 2019 tarihinde <http://kadindayanismavakfi.org.tr> web adresinden erişildi.

- Kadınların Medya İzleme Grubu/MEDİZ. (2018). *Medyada kadınların temsil biçimleri araştırması*. 11 Şubat 2019 tarihinde http://www.bianet.org/files/doc_files/000/000/015/original/mediz_rapor_0806.doc web adresinden erişildi.
- Krippendorff, K. (1980). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Beverly Hills, CA: SAGE.
- Lakeman, L. (2005). *Obsession, with intent: Violence against women*. Montréal, QC: Black Rose Books.
- Len-Rios, M. E., Rodgers, S., Thorson, E. ve Yoon, D. (2005). Representation of women in news and photos: Comparing content to perceptions. *Journal of Communication*, 55(1), 152-168.
- McLaughlin, L. (1991). Discourses of prostitution/discourses of sexuality. *Critical Studies in Mass Communication*, 8(3), 249-272.
- McFarlane, J., Campbell, J. C., Sharps, P. ve Watson, K. (2002). Abuse during pregnancy and femicide: Urgent implications for women's health. *Obstetrics & Gynecology*, 100(1), 27-36.
- Neuendorf, Kimberly A. (2017). *The content analysis guidebook*. (2nd ed.), Los Angeles: SAGE.
- Neuman, W. L. (2012), *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar 2*. Çev.: Sedef Özge. (Beşinci basım), Ankara: Yayınodası.
- Radford, J. ve Russell, D. E. (1992). *Femicide: The politics of woman killing*. New York: Twayne Publishers.
- Richards, T. N., Kirkland Gillespie, L. ve Dwayne Smith, M. (2011). Exploring news coverage of femicide: Does reporting the news add insult to injury?. *Feminist Criminology*, 6(3), 178-202.
- Roberts, J. V. ve Doob, A. N. (1990). News media influences on public views of sentencing. *Law and Human Behavior*, 14(5), 451-468.
- Russell, D. E. ve Harmes, R. A. (2001). *Femicide in global perspective*. New York: Teachers College Press.
- Stiglmayer, A. (1994). *Mass rape: The war against women in Bosnia-Herzegovina*. London: University of Nebraska Press.
- Tahaoğlu, Ç. ve Akgül, E. (2018). *Toplumsal cinsiyet odaklı habercilik el kitabı*. İstanbul: İletişim Vakfı Yayınları.
- Taylor, R. (2009). Slain and slandered: A content analysis of the portrayal of femicide in crime news. *Homicide Studies*, 13(1), 21-49.
- True, J. (2010). The political economy of violence against women: A feminist international relations perspective. *Australian Feminist Law Journal*, 32(1), 39-59.

- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2016). *Kadın ve medya: Toplumsal cinsiyet eşitlikçi haber kılavuzu*. 4 Şubat 2019 tarihinde https://www.tgc.org.tr/images/kadin_ve_medya_kilavuz.pdf. web adresinden erişildi.
- Uçan, G. (2016). Toplumsal cinsiyetin öteki yüzü: Erkek. İçinde: D. Ş. Kaylı ve F. Şahin (Eds.), *Sosyal politikanın cinsiyet halleri* (ss. 1-19), Ankara: Nika Yayınevi.
- United Nations Office on Drugs and Crime/UNODC. (2011). *Global study on homicide: Trends, contexts, data*. 12 Mart 2019 tarihinde https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Crime_Statistics/Global_Study_on_Homicide_2011.pdf web adresinden erişildi.
- United Nations Office on Drugs and Crime/ UNODC. (2018). *Global study on homicide: Gender-related killing of women and girls*. 12 Mart 2019 tarihinde https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf web adresinden erişildi.
- Widyono, M. (2008). *Strengthening understanding of femicide: Conceptualizing femicide*. 12 Mart 2019 tarihinde https://path.azureedge.net/media/documents/GVR_femicide_rpt.pdf. web adresinden erişildi.
- World Health Organization/WHO. (2013). *Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. 25 Ocak 2019 tarihinde <https://apps.who.int/iris/handle/10665/85239> web adresinden erişildi.
- Wozniak, J. A. ve McCloskey, K. A. (2010). Fact or fiction? Gender issues related to newspaper kürereports of intimate partner homicide. *Violence Against Women*, 16(8), 934-952.
- Yıldız, M. C. (2008). Türkiye'de töre baskısına bağlı intiharlar ve töre cinayetleri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 209-231.

Açıkel-Günel, E. ve Daşbaşı, S. (2019). Suça Sürüklenmiş Erkek Çocuklarla Aile Aidiyeti ve Yaşam Doyumu İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 965-987.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:16.04.2019
Makale Kabul Tarihi:26.06.2019

SUÇA SÜRÜKLENMİŞ ERKEK ÇOCUKLARDA AİLE AİDİYETİ VE YAŞAM DOYUMU İLİŞKİSİ¹

Relationship Between Family Sense of Belonging and Life Satisfaction of Male Children Who Dragged into Crime

Esin AÇIKEL GÜLEL*

Serap DAŞBAŞ**

* Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul Maltepe 3 No'lu Kapalı Ceza İnfaz Kurumu

** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gserap@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0969-6393

ÖZET

Çocukların istenmedik davranışları, çocukların gelişimlerine ve aile yaşamına zarar vermekte ayrıca toplumsal olarak ciddi sorunlara da yol açabilmektedir. Bu nedenle, çocukları suça iten faktörleri ortaya koymak, izlemek, bu konuda aileleri ve eğitimcileri işin içine katan hem önleyici hem de müdahale edici çalışmalar planlamak gerekmektedir.

Bu araştırmada, suça sürüklenmiş çocukların aile aidiyeti ve yaşam doyumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda İstanbul'da bulunan Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Maltepe 2 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Çocuk Eğitimevi'nde 15-18 yaş grubunda bulunan 226 suça sürüklenmiş erkek çocuk çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda Kişisel Bilgi Formu, Aile Aidiyeti Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği

¹ Bu çalışma, birinci yazarca tamamlanmış Yüksek Lisans Tezi kapsamında elde edilen bilgi ve sonuçları içeren orijinal araştırma makalesidir; daha önce başka bir yayın organında yayınlanmamıştır veya yayınlanmak üzere başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

kullanılarak veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analizler, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi ve pearson korelasyon analiz tekniği kullanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya dâhil edilen çocukların aile aidiyetinin yüksek düzeyde, yaşam doyumunun ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Çocukların aile aidiyetinin kardeş sayısı, ailenin birlikte yaşama durumu, anne veya babanın ceza evinde kalma durumu, evden kaçıp kaçmama durumu ve babanın madde kullanma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı gözlenmiştir ($p<0.05$). Aile yapısı ve babanın alkol kullanma durumu ile aile aidiyeti arasında ise anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Ayrıca çocukların yaşam doyumu arttıkça aile aidiyetinin de artış gösterdiği ya da bir başka deyişle aile aidiyeti arttıkça yaşam doyumunun da arttığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *suça sürüklenmiş çocuk, aile aidiyeti, yaşam doyumu*

ABSTRACT

Undesirable behaviors of children can harm children's development and family life and can cause serious social problems. Therefore, it is necessary to plan and monitor the factors that push juvenile into crime, and to plan both preventive and interfering studies that involve parents and educators in this matter.

In this study, it is aimed to examine family belonging and life satisfaction of juveniles pushed to crime. In this respect, 226 boys convict in Maltepe Children and Youth Closed Penitentiary Institution, Maltepe No.2 I Type Closed Penitentiary Institution and Juvenile Correctional Facility located in İstanbul 15-18 age group were included in the study. For the study, data were obtained by using Personal Information Form, Family Sense of Belonging Scale and Life Satisfaction Scale. In the analysis of the data, descriptive analysis, independent samples t test, one way ANOVA and Pearson's correlation analysis techniques were used.

According to the findings, the self-esteem, family sense of belonging perceptions of the juvenile included in the study were at a high level and their perception of life satisfaction was at a medium level. It was observed that there are significant differences between family sense of belonging and variables such as the number of siblings, family co-existence, maternal or paternal residence status, whether or not to escape from the house and the father's substance use status ($p<0.05$). There was no significant difference between family structure and father's alcohol use and family sense of belonging. In addition, as the life satisfaction of children increased, family sense of belonging increased or in other words life satisfaction increased as family sense of belonging increased.

Keywords: *Juvenile Pushed to Crime, Family sense of belonging, life satisfaction.*

GİRİŞ

Gelişme ve sanayileşmeye paralel olarak yurtdışında ve ülkemizde özellikle kentlerde suç işleme oranları artış göstermekte, suç işleyenler arasında çocuk ve gençlerin oranında da bir artış görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde çocuklar arasında da suça eğilim kaygı verici bir hızla artmaktadır. Ayrıca polis kayıtlarına girmeyen çocuk ve gençlik suçları da dikkate alındığında, araştırmalarda çocuk ve gençleri suça iten nedenler açısından aile ile ilgili faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir (Eaton ve diğ., 2006; CDC, 2005; Quinn ve diğ., 2007; USDHHS, 2005).

Literatürde çocuk suçluluğunun çeşitli nedenlerinden bahsedilmektedir. Özellikle boşanmaların artması, aile içi şiddet ve çatışmalardaki artış, geniş aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşümün olması ve bu süreçte aile aidiyetinde ortaya çıkan değişimler, çocuk yetiştirmede ortaya çıkan daha zorlu koşullar, olumsuz çevre faktörleri ve eğitim süreçlerinden yararlanamama gibi değişkenlerin suça sürüklenmiş hükümlü çocuk sayısında anlamlı artışlara yol açtığı belirtilmektedir. Ayrıca genelde aile içi faktörlerin, özelde çocukla kurulan bağ ve olumlu ilişkilerin hem çocuk, hem de ailedeki diğer bireylerin davranışları üzerinde çok önemli etkilere kaynaklık ettiğine işaret edilmektedir (Clancy ve Maguire, 2017; Bean ve diğ., 2016).

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalara göre aile, çocuk suçluluğunu olumlu ya da olumsuz etkileyen gruplar arasında en önemli toplumsal yapılardan birisi olarak görülmektedir. Evlerinde yakın bir ilgiyle aidiyet duygusunu yaşayan çocuklar, mutluluk duygusunu güçlü bir şekilde yaşamakta ve bu durum onların davranışlarına yansımaktadır. Araştırmacılara göre, aidiyeti güçlü, hoşgörülü ve demokratik ailelerde büyüyen çocuklar, arkadaşlarıyla ilişkilerinde daha etkin, girişken, yaratıcı fikirler öne sürebilen, fikirlerini serbestçe söyleme eğiliminde görülen ve istenmedik davranışları en az düzeyde sergileyen çocuklar olmaktadır. Ayrıca aile bireyleriyle olumlu ilişkiler içinde olan çocukların yaşama dair daha olumlu duygular içinde olduğu görülmektedir. Buna karşılık, daha sert bir denetim altında tutulan, aile içi ilişkilerin olumsuz ve sorunlu olduğu ortamlarda büyüyen çocuklarsa, boyun eğme ve saldırganlık gibi davranışlara yönelmekte ve çevreleriyle çok ciddi sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu durum kontrol altına alınmadığında ise çocukların yasa dışı davranışlara yönelmesi ve sonucunda da hüküm giymesi söz konusu olabilmektedir (Veenhoven, 2015; WHR, 2018).

Çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren, anne babasının ne kadar duyarlı ve destekleyici olduğu çocuğun gelişiminin her evresini -bebeklik, çocukluk ve gençlik

dönemleri de dâhil olmak üzere- etkilediği ve bu duyarlılık ve destekleyici rolü geliştirmede aile içi ilişkilerin oldukça önemli olabileceği uzun yıllardır bilinmektedir (Perry ve diğ., 1998). Bu konuda çocukların gelişimleri üzerinde ebeveyn bağlanma stillerinin de önemli bir etkisi olduğu ve gelişimsel gecikmesi olan çocukların annelerinin güvensiz bağlanma stiline sahip olduğu da belirtilmektedir (Aslantürk ve Saruç, 2018). Olumlu ebeveyn davranışları ve çocukla kurulan kaliteli ilişkiler gençlerin sergilediği şiddet davranışlarında kısa ve orta vadeli dönemde azalmaya işaret etmektedir (Rakow ve diğ., 2009). Bu bakımdan çocukların suça sürüklenmesinin uzun yıllar sürebilecek olumsuz sonuçlarının etkisini azaltmada da aile ile ilgili değişkenlerin etkililiğinden söz edilebilir.

Aileye bağlılığın (ebeveynlere yakınlık, algılanan aile desteği, tatmin, sevilen ve aranan duygu olarak tanımlanmıştır) önemi akademik literatürde yaygın olarak kabul görmüştür. Aileye bağlılık; duygusal sıkıntı, intihar, şiddet, madde kullanımı, erken cinsel ilişkiler ve hamilelik gibi sağlıksız risk davranışlarına karşı, ergenlerin en güçlü koruyucu faktörlerden biri olarak tanımlanmaktadır (Marjorita ve diğ., 2018). Ebeveynler ve gençler arasındaki güçlü bağlar, özellikle ebeveynler gençlerin özerkliğini destekleyici sosyal ve etkileşimli bir yaklaşıma sahiplerse, gençlerin sağlık açısından riskli davranışlara maruz kalma olasılığı azalmakta buna karşın yaşam doyumu ve olumlu tutumlar artmaktadır. Bireyler gerçekte genellikle hayatlarının ergenlik aşamasında ebeveyn desteğine ve rehberliğine daha fazla ihtiyaç duyarlar. Bu süreci sağlıklı atlatan ergenlerde aile aidiyet duygusunun daha da arttığı görülmüştür (Salvy ve diğ., 2017).

Bu kapsamda aile aidiyeti pozitif aile ortamının anahtarlarından birisidir. Aidiyet, ebeveynler ve çocuklar arasında zamanla süren karşılıklı duygusal bağıdır. Bağlılık, pozitif aidiyet duygusu yaratır ve ailenin tüm üyelerini güvende hissettirir. Güçlü aidiyeti olan ailelerde tüm fertlerin birlikte, eğlenceli ve anlamlı aktivitelere girişmeleri, bire bir yakın kişisel anlar yaratmaları, aile geleneklerini geliştirdikleri ve gerektiğinde birbirlerine bu konuda yoğun destek sağladıkları görülmüştür (Hedin, 2012). Ayrıca sosyal destek ile yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki olduğu önceki çalışmalarda da kanıtlanmıştır (Kong ve You, 2013). Aile aidiyetinin ergenlerde birçok psikolojik ve sosyal problemin ortaya çıkmasını engellemeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aidiyet duygusunu anlamak ve bu noktadan hareketle onları suça sürükleyen süreçler ve demografik özellikleri betimlemek gelecekte onların problemlerin çözümlerine yönelik uygulamalara önemli bir temel oluşturabilir.

Yapılan araştırmalar, suç işlemiş ve cezaevinde hüküm giyen çocuklarda istenmedik davranışların, sağlığı ve güvenliği tehdit eden birçok ciddi tehlikenin, önlenbilir nitelikte

olduğunu göstermektedir. Bu tür istenmedik davranışlar şiddet, madde kullanımı, saldırganlık, hırsızlık ve gaspa kadar giden bir biçimde ortaya çıkabilmektedir. Bunların çocuklar için birçok zarar verici ve hatta ölüme götüren sonuçları olabilmektedir. Birçok riskli ortamla karşılaşan çocukların bu tür davranışlarında her geçen gün bir artış olduğu gözlemlenmektedir (USDHHS, 2005).

Ailede başlayan sokağa, okula ve diğer toplumsal yapılara transfer edilen çocukların istenmedik davranışları hem onların gelişimlerine hem de aile yaşamına zarar vermekte ve çok ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle, çocukları suça iten faktörleri ortaya koymak, izlemek, bu konuda aileleri ve eğitimcileri işin içine katan hem önleyici hem de müdahale edici çalışmalar planlamak gerekmektedir (Hamamcı ve Sevim 2004).

Bu araştırmada, İstanbul ilinde bulunan çocuk cezaevleri ve eğitim evlerinde (*Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Maltepe 2 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Çocuk Eğitimevi*) suça sürüklenmiş 15-18 yaş arası çocukların sosyo-demografik özelliklerine göre aile aidiyeti ve aile aidiyeti ile yaşam doyumu ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ele alınan araştırma soruları şunlardır: (a) Suça sürüklenmiş hükümlü çocuğun aile aidiyeti sosyodemografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır? (b) Suça sürüklenmiş hükümlü çocuğun aile aidiyeti ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Çocuklarda ortaya çıkan istenmedik davranışların, şiddete ve hükümlülüğe kadar giden süreçlerin aile değişkenleri açısından sağlıklı bir şekilde ele alınmasının alana ve bu problemin çözümüne önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyetinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırma özgün bir çalışma olup suça sürüklenmiş hükümlü çocuklar ve ailelerine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

YÖNTEM

İstanbul'da bulunan *Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Maltepe 2 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Çocuk Eğitimevi*'nde kalmakta olan Cezaevlerinde 15-18 yaş arası hükümlü çocukların sosyo-demografik özelliklerine göre aile aidiyeti ve yaşam doyumunun ilişkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışma nicel bir araştırma olup ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür.

İlişkisel tarama modelleri iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2012). Bu araştırma deseninde üzerinde çalışılan konu ve olay, araştırmacının

yönlendirmelerinden ve manipülasyonlarından bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Bu desende karşılaştırma yapılacak grupların oluşumunda araştırmacının herhangi bir etkisi ve müdahalesi söz konusu değildir (Büyüköztürk ve diğ., 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul Maltepe Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü ve İstanbul Çocuk Eğitimevi'nde bulunan 15-18 yaş arası hükümlü çocuklar oluşturmuştur. 2017 yılı itibariyle İstanbul'da Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda, 15-18 yaş grubunda 115 hükümlü çocuk; Maltepe 2 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 15-18 yaş grubunda 35 hükümlü çocuk; İstanbul Çocuk Eğitimevi'nde 145 hükümlü çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların hepsi erkektir. Bu nedenle araştırma suça sürüklenmiş hükümlü erkek çocuklarla yürütülmüştür. Araştırma kapsamında bu çocukların hepsine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak çocukların nakil ve tahliye gibi nedenlerle cezaevinden ayrılmasından dolayı veri toplama sürecinde 226 hükümlü çocuğa ulaşılabilmektedir. Bu araştırmayı yürütmek için Adalet Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla 'Kişisel Bilgi Formu', 'Aile Aidiyeti Ölçeği' ve 'Yaşam Doyumu Ölçeği' kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen ve hükümlü çocukların demografik özelliklerini ve aileleri ile ilgili bilgilerini tespit etmeye yönelik sosyodemografik bilgi formu kullanılmıştır.

Aile Aidiyeti Ölçeği

Mavili, Kesen ve Daşbaşı (2014) tarafından geliştirilen Aile Aidiyeti Ölçeği 5'li Likert tipi bir ölçektir. Kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam 17 maddeden oluşan ölçeğin kendilik aidiyeti alt boyutunda 12, aile aidiyeti alt boyutunda ise 5 madde bulunmaktadır. Ölçek maddeleri 1=tamamen katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum ve 5=tamamen katılıyorum şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte 13 olumlu ve 4 olumsuz (m5, m7, m9 ve m12) madde bulunmaktadır. Olumsuz maddeler ters çevrildikten sonra alt boyutlara ve ölçeğin tamamına ilişkin toplam puanlar hesaplanmaktadır. Kendilik aidiyeti boyutunu oluşturan maddeler; m1, m3, m4, m6, m7, m10, m11, m12, m13, m14, m15 ve m17 numaralı maddelerdir. Aile aidiyeti boyutunu oluşturan maddeler ise; m2, m5, m8, m9 ve m16

numaralı maddelerdir. Ölçeğin genelinden alınan yüksek puanlar genel aile aidiyetine yönelik algının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, ölçeğin alt boyutlarından alınan yüksek puanlar; kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti algısının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti alt boyutları için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları sırası ile 0,93 ve 0,82 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bütününe ait hesaplanan Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ise 0,94'tür.

Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener ve diğerlerinin (1985) tarafından geliştirilen, Köker (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından geçerliği ve güvenirliği yeniden hesaplanan Yaşam Doyumu Ölçeği, 5 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçektir. 7'li Likert tipinde olan ölçekte maddeler; 1= Hiç uygun değil, 2= Uygun değil, 3=Biraz uygun değil, 4= Ne uygun ne uygun değil, 5= Biraz uygun, 6=Uygun ve 7=Çok uygun şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 5 ile 35 arasında değişmektedir. Yaşam Doyumu Ölçeğinden alınan yüksek puanlar yaşam doyumuna yönelik algının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılığını incelemek için hesaplanan Cronbach Alfa değeri 0,87, ölçüt geçerliği için hesaplanan korelasyon katsayısı ise 0,82 olarak raporlanmıştır. Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayı sırası 0,77 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerini toplamak üzere Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nden veri toplama izni alınmıştır. İzin alındıktan sonra belirlenen ceza infaz kurumlarına gidilmiş ve kurum idarecilerine çalışmanın amacı ve nasıl gerçekleştirileceği hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra da görüşme için uygun olan saatlerde çocuklarla birebir görüşme yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcıların aile aidiyeti ve yaşam doyumunu belirlemek için betimsel analiz teknikleri (ortalama, standart sapma, en yüksek ve en düşük değerler) kullanılmıştır. Ayrıca Aile Aidiyeti Ölçeğinden almış oldukları puanları; yaş, eğitim durumu, aylık gelir, kardeş sayısı, aile yapısı, aile durumu, anne-baba durumu, anne-baba eğitim durumu, şiddet görme durumu, anne-babanın ceza evinde kalma durumu, algılanan okul başarısı, evden kaçma durumu, madde deneyen arkadaş sahip olma durumu ve yakın çevrenin alkol-

madde kullanma durumu değişkenlerine göre karşılaştırmak için veriler normal dağılıma uygun olduğundan bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Parametrik testler birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Analizler gerçekleştirilmeden önce bu varsayımlar kontrol edilmiştir. İlk olarak, normal dağılımı güçleştiren, veri setinde uç değer olarak yer alan gözlemlerin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda, verilere ait kutu grafikleri oluşturularak, veri setinde uç değerlerin bulunup bulunmadığı incelenmiştir.

Kullanılan analiz teknikleri, bağımlı ve bağımsız değişkenler Tablo 7’de gösterilmiştir. Verilerin düzenlenmesi ve alt problemlere göre analiz edilmesi işlemleri için SPSS 24.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Güven düzeyi %95 olarak alınmış ve elde edilen sonuçlar bu orana göre yorumlanmıştır.

Çizelge: 1 Bağımlı, Bağımsız Değişkenler ve Kullanılan Testler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Kullanılan Test
Aile aidiyet ölçeğinden elde edilen puanlar	Kardeş sayısı	Tek yönlü varyans analizi
	Aile yapısı	Bağımsız örneklem t testi
	Anne babanın birlikte yaşama durumu	
	Anne-babanın ceza evinde kalma durumu	
	Evden kaçma durumu	
	Babanın alkol ve madde kullanma durumu	

Pearson Korelasyon analiz tekniği kullanılarak, katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden almış oldukları puanlar ile Yaşam Doyumu Ölçeğinden almış oldukları puanlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak katılımcıların sosyodemografik özellikleri, ailelerinin özellikleri ve işlenen suça ilişkin bazı bilgilere yer verilecektir. İkinci olarak aile aidiyeti ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye değinilecek ve son olarak da aile aidiyetinin bazı değişkenlerle ilişkisi incelenecektir.

Aşağıda yer alan Çizelge 2’de katılımcıların demografik özellikleri, aile özellikleri ve suça ilişkin bilgilerine yer verilmiştir.

Çizelge: 2 Katılımcıların Demografik Özellikleri, Aile Özellikleri ve Suça İlişkin Bilgiler

Sosyodemografik özellikler	Sayı	(%)
Yaş		
15	13	5,8
16	48	21,2
17	160	70,8
18	5	2,2
Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	17	7,5
İlkokul	33	14,6
Ortaokul	124	54,9
Lise	43	19,0
Diğer (Okuma bilip yazma bilmeyen)	9	4,0
Ailenin Gelir Düzeyi		
Hiç yok	9	4,0
Bilmiyor	40	17,7
200-1200 TL	59	26,1
1201-1800 TL	53	23,5
1801 TL ve üzeri	65	28,8
Kardeş Sayısı		
1-3	87	38,5
4-5	78	34,5
6 ve üzeri	61	27,0
Aile Yapısı		
Çekirdek	125	55,3
Geniş	101	44,7
Ebeveynlerin Birliktelik Durumu		
Birlikte	153	67,7
Ayrı (boşandılar)	73	32,3
Ebeveynin Cezaevinde Kalma Durumu		
Evet	82	36,3
Hayır	144	63,7
Çocuğun Kaç Yıl Hüküm Giydiği		
1-3	90	39,8
4-6	64	28,3
7 ve üzeri	72	31,9
Çocuğun Hangi Suçtan Hüküm Giydiği		
Cinayet & Kasten öldürme	4	2,0
Cinsel istismar	14	6,2
Hırsızlık	136	60,2
Hırsızlık ve diğer suçlar (gasp, yaralama, yağma vs.)	18	7,6
Silahla yağma	9	4,0
Uyuşturucu	13	5,8
Yağma	32	14,2

Çocuğun Evden Kaçma Durumu		
Evet	147	65,0
Hayır	79	35,0
Babanın Alkol Kullanma Durumu		
Evet	52	23,0
Hayır	174	77,0
Babanın Madde Kullanma Durumu		
Evet	18	8,0
Hayır	208	92,0

Çizelge 2 incelendiğinde, katılımcıların %70,8'inin 17 yaşında olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında %54,9'u ortaokul mezunudur ve %7,5'i okur-yazar değildir. Aylık gelir durumlarına bakıldığında %4'ünün hiç geliri bulunmazken % 28,8'inin de 1801 ve üstü geliri vardır. Kardeş sayısına göre incelendiğinde, %38,6'sı 1-3 arası kardeşe sahipken %27'si 6 ve daha fazla kardeşe sahiptir. Çekirdek aileye sahip olanların oranı %55,3'tür ve %67,7'si ebeveynleri birlikte yaşamaktadır. Annesi veya babası cezaevinde kalanların oranı %36,6'dır. %39,8'i 1-3 yıl, %31,9'u 7 yıl ve üzeri hüküm almıştır. Katılımcıların büyük bir oranının hırsızlık (%60,2), yağma (%14,2), cinsel istismar (%6,2) ve uyuşturucu (%5,8) suçlarından hüküm giydiği görülmektedir. Okuldan kaçtığını belirtenlerin oranı %85,4, evden kaçtığını belirtenlerin oranı %65'tir. Babası alkol kullananların oranı %23, babası madde kullananların oranı ise %8'dir.

Çizelge 3'de katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlara ait betimsel bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 3 Katılımcıların Aile Aidiyeti ve Yaşam Doyumu Ölçeklerinden Almış Oldukları Puanlara Ait Betimsel Bilgiler

Değişken	N	En düşük değer	En yüksek değer	\bar{X}	Ss
Kendilik aidiyeti	226	14,00	60,00	49,31	12,21
Aile aidiyeti	226	6,00	25,00	17,62	4,04
Aidiyet toplam	226	21,00	85,00	66,93	15,49
Yaşam doyumu	226	14,00	60,00	49,31	12,21

Çizelge 3 incelendiğinde, katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeği alt boyutları, toplam puanı ve yaşam doyumu puanı ortalamaları sırası ile 49,31; 17,62; 66,93 ve 49,31 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere göre, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti ve toplam aile aidiyetinin yüksek düzeyde, yaşam doyumunun ise orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Çizelge 4'te katılımcıların aile aidiyeti ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye dair puanlar verilmiştir.

Çizelge: 4 Katılımcıların Aile Aidiyeti ve Yaşam Doyumu Ölçeklerinden Almış Oldukları Puanlar Arasındaki İlişkilere Ait Katsayılar

		Kendilik aidiyeti	Aile aidiyeti	Aidiyet toplam
Yaşam doyumu	r	,310**	,304**	,324**
	p	0,00	0,00	0,00
	N	226	226	226

** $p < 0,01$

Çizelge 4 incelendiğinde, katılımcıların yaşam doyumu puanları ile kendilik aidiyeti ($r=0,310$; $p < 0,01$), aile aidiyeti ($r=0,304$; $p < 0,01$) ve aile aidiyeti toplam ($r=0,324$; $p < 0,01$) puanları arasında orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin bulunduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan suçta sürüklenmiş erkek çocukların yaşam doyumu arttıkça aile aidiyetinin de artış gösterdiği ya da bir başka deyişle aile aidiyeti arttıkça yaşam doyumunun da arttığı belirlenmiştir.

Çizelge 5'te katılımcıların aile aidiyetinin kardeş sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 5 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Kardeş Sayısına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kardeş sayısı	N	\bar{X}	Ss	F	p	Gruplar arası fark
Kendilik aidiyeti	1. 1-3	87	51,68	11,03	3,52	0,03*	1>2;
	2. 4-5	78	46,64	13,17			
	3. 6 ve üzeri	61	49,36	12,03			
Aile aidiyeti	1. 1-3	87	18,51	3,84	4,17	0,02*	1>2;
	2. 4-5	78	16,72	3,87			
	3. 6 ve üzeri	61	17,51	4,32			
Aidiyet toplam	1. 1-3	87	70,18	14,10	4,04	0,02*	1>2;
	2. 4-5	78	63,36	16,28			
	3. 6 ve üzeri	61	66,87	15,57			

* $p < 0,05$

Çizelge 5 incelendiğinde, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının kardeş sayısına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). Kardeş sayısı “1-3” aralığında olan çocukların aile aidiyetinin kardeş sayısı “4-5” aralığında olan çocuklarıninkine göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 6'da katılımcıların aile aidiyetinin aile yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 6 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Aile Yapısına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Aile yapısı	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kendilik aidiyeti	Çekirdek	125	49,23	12,18	-0,13	0,90
	Geniş	101	49,42	12,31		
Aile aidiyeti	Çekirdek	125	17,82	3,98	0,81	0,42
	Geniş	101	17,38	4,12		
Aidiyet toplam	Çekirdek	125	67,05	15,45	0,10	0,92
	Geniş	101	66,79	15,61		

Çizelge 6 incelendiğinde, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının aile yapısına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$).

Çizelge 7'de katılımcıların aile aidiyetinin ailenin birlikte yaşama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 7 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Ailenin Birlikte Yaşam Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Anne babanın birlikte yaşama durumu	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kendilik aidiyeti	Birlikte	153	51,35	10,92	3,72	0,00*
	Ayrı (boşandılar)	73	45,04	13,67		
Aile aidiyeti	Birlikte	153	18,14	3,79	2,87	0,00*
	Ayrı (boşandılar)	73	16,52	4,35		
Aidiyet toplam	Birlikte	153	69,50	13,94	3,68	0,00*
	Ayrı (boşandılar)	73	61,56	17,20		

* $p<0,05$

Çizelge 7 incelendiğinde, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının ailenin birlikte yaşama durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). Buna göre anne ve babası birlikte olan çocukların aile aidiyeti, anne ve babası ayrı olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Çizelge 8'de katılımcıların aile aidiyetinin anne-baba cezaevinde kalma durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 8 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Anne-Baba Cezaevinde Kalma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Anneniz ya da babanız hiç ceza evinde kaldı mı?	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kendilik aidiyeti	Evet	82	45,26	13,26	-3,87	0,00*
	Hayır	144	51,63	10,96		
Aile aidiyeti	Evet	82	16,68	4,43	-2,67	0,01*
	Hayır	144	18,15	3,71		
Aidiyet toplam	Evet	82	61,94	17,01	-3,74	0,00*
	Hayır	144	69,78	13,83		

* $p<0,05$

Çizelge 8 incelendiğinde, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının anne ya da babanın ceza evinde kalma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). Anne ya da babasının ceza evinde kalmadığını belirten çocukların; aile aidiyeti anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Çizelge 9'da katılımcıların aile aidiyetinin evden kaçma durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 9 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Evden Kaçma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Hiç evden kaçtınız mı?	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kendilik aidiyeti	Evet	147	47,72	12,38	-2,73	0,01*
	Hayır	79	52,28	11,37		
Aile aidiyeti	Evet	147	17,29	4,13	-1,70	0,09
	Hayır	79	18,24	3,81		
Aidiyet toplam	Evet	147	65,01	15,72	-2,60	0,01*
	Hayır	79	70,52	14,46		

*p<0,05

Çizelge 9 incelendiğinde, katılımcıların aile aidiyeti alt boyutu puan ortalamalarının cezaevinde girmeden önce evden kaçma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$). Diğer yandan, katılımcıların kendilik aidiyeti alt boyutu ve aile aidiyeti toplam puan ortalamaları evden kaçma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermiştir ($p<0,05$). Evden hiç kaçmadığını belirten suça sürüklenmiş çocukların kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti anlamlı olarak daha yüksektir.

Çizelge 10'da katılımcıların aile aidiyetinin babanın alkol kullanma durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 10 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Babanın Alkol Kullanma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Babanız alkol kullanıyor mu?	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kendilik aidiyeti	Evet	52	47,60	12,37	-1,14	0,25
	Hayır	174	49,83	12,15		
Aile aidiyeti	Evet	52	17,06	4,03	-1,14	0,25
	Hayır	174	17,79	4,04		
Aidiyet toplam	Evet	52	64,65	15,69	-1,20	0,23
	Hayır	174	67,61	15,41		

Çizelge 10 incelendiğinde, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının babanın alkol kullanma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$). Buna göre babasının

alkol kullandığını ve kullanmadığını belirten suça sürüklenmiş çocukların; aile aidiyetinin benzer düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 11'de katılımcıların aile aidiyetinin babanın madde kullanma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bilgiler verilmiştir.

Çizelge: 11 Katılımcıların Aile Aidiyeti Ölçeğinden Almış Oldukları Puanların Babanın Madde Kullanma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Babanız madde kullanıyor mu?	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kendilik aidiyeti	Evet	18	43,28	10,72	-2,20	0,03*
	Hayır	208	49,84	12,21		
Aile aidiyeti	Evet	18	15,61	4,06	-2,22	0,03*
	Hayır	208	17,79	4,00		
Aidiyet toplam	Evet	18	58,89	14,17	-2,31	0,02*
	Hayır	208	67,63	15,43		

*p<0,05

Çizelge 11 incelendiğinde, katılımcıların kendilik aidiyeti, aile aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyeti toplam puan ortalamalarının babanın madde kullanma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). Buna göre babasının madde kullanmadığını belirten suça sürüklenmiş çocukların aile aidiyeti anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların bazı özellikleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin karşılaştırıldığı analizlerin sonucunda, katılımcıların aile yapısı ve babalarının alkol kullanma durumuna ile aile aidiyeti arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($p>0,05$); kardeş sayısı, anne baba birliktelik durumu, anne babanın cezaevinde kalma durumu, katılımcının cezaevinden önce evden kaçma durumu, babanın madde kullanma durumu ile aile aidiyeti arasında anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Karşılaştırmalara ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

TARTIŞMA

Çocuk cezaevleri ve eğitim evlerinde suça sürüklenmiş 15-18 yaş arası hükümlü çocukların bazı özelliklerine göre aile aidiyeti ve yaşam doyumunun incelendiği bu araştırmada, suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyetinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu bulgusu Lezin ve diğerlerinin (2004) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bu araştırmacılara göre çocuklar, birincil bakım verenleriyle

doğumdan itibaren bağ kurarlar. Çocuklar ve ebeveynler tarafından hissedilen duygusal bağlar sürdürülebilirdir ve çocuk büyüdükçe korunabilir (Lezin ve diğ., 2004). Ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağ, diğerlerinden farklıdır ve bir çocuğun psikolojik ve fiziksel gelişimi için çok önemlidir (Lamanna ve Riedmann 2003). Benzer şekilde ebeveyn-çocuk bağı, ebeveynler ve çocuklar arasında olumlu bir duygusal değişimle sonuçlanır (Lezin ve diğ., 2004). Son dönemlerde yapılan araştırmalar ebeveyn-çocuk ilişkisinin sürekliliğine ve korunmasına çok önemli vurgular yapmaktadır. Ayrıca Çocuk Eğilimleri Araştırması'nın sonuçlarına göre gençlerin olumlu davranmasını sağlayan altı maddeden birinin de "aile aidiyeti" duygusu olduğu belirtilmektedir (Moore ve diğ., 2002). Araştırmamızda suça sürüklenmiş çocukların aile aidiyetinin yüksek çıkmış olması çocukların içinde bulunduğu yaş dönemiyle ve aile desteğine ihtiyaç duyma düzeyiyle ilişkilendirilebilir. Bu kapsamda suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyetinin belli bir düzeyde korunduğu görülmektedir.

Bu çalışmada ulaşılan ikinci bulgu ise suça sürüklenmiş hükümlü çocukların yaşam doyumuna yönelik algılarının orta düzeyde olmasıdır. Bu bulgular literatürle tutarlılıklar göstermektedir. Onyishi ve Okongwu'ya göre (2013) yaşam doyumunu kişilerin hayata ilişkin beklentileriyle ilişkili elde ettikleri ürün ve sonuçlara dair bir değerlendirmeyi yansıtmaktadır. Aynı şekilde Lau ve Bradshaw' a göre (2016) çocuklar açısından yaşam doyumunu kendi yaşamları ile mutlu olduklarını ve hayatlarının doğru yolda olduğuna ilişkin algısıdır. Bu kapsamda suça sürüklenmiş hükümlü çocukların yaşamlarında olumlu gitmeyen bir şeylerin olması yaşam doyumlarının orta düzeyde çıkmasının önemli bir kaynağı olabilir.

Araştırmada suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyeti ile yaşam doyumunu konusunda ortaya çıkan en dikkat çekici sonuç iki değişken arasındaki ortaya çıkan anlamlı ilişkilere aittir. Suça sürüklenmiş hükümlü çocukların yaşam doyumunu arttıkça aile aidiyetinin de artış gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgular literatürde çok sayıda araştırmacının bulgularıyla desteklenmektedir. Kong ve You'ya göre (2013) sosyal destek ile yaşam doyumunu arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Marjorita ve arkadaşlarının (2018) gerçekleştirdikleri araştırmanın bulgularına göre ebeveynler ve gençler arasındaki güçlü bağlar, özellikle ebeveynler gençlerin özerkliğini destekleyici sosyal ve etkileşimli bir yaklaşıma sahiplerse, gençlerin sağlık açısından riskli davranışlara maruz kalma olasılığı azalmakta buna karşın yaşam doyumları artmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu aile aidiyeti ve yaşam doyumunun birbirleriyle bağlantılı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Suçta sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyeti konusunda gerçekleştirilen bu araştırmada ulaşılan sonuçlardan birisi de aile özellikleriyle ilişkilidir. Katılımcıların aile aidiyeti ölçeğinden almış oldukları puanlar aile yapılarına göre farklılık göstermemektedir. Araştırmaya katılan ve çekirdek veya geniş aile yapısına sahip suçta sürüklenmiş çocukların aile aidiyetinin benzer düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların aile aidiyeti ölçeğinden almış oldukları puanlar kardeş sayılarına göre farklılık göstermektedir. Kardeş sayısı “1-3” aralığında olan çocukların aile aidiyetinin, kardeş sayısı “4-5” aralığında olan çocuklarıninkine göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular literatürdeki bazı araştırmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir. Downey (1995), 24.599 erkek ve kız sekizinci sınıf öğrencisinden oluşan örneklemeyle kardeş sayısı, ebeveyn kaynakları ve eğitim performansı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Daha büyük aileleri olan çocuklar daha az ebeveyn desteği, ebeveynlerin kişilerarası kaynaklarına daha az erişim ve daha düşük eğitim beklentileri bildirmiştir. Cornwell, Eggebeen ve Meschke (1996) dezavantajlı ailelerden gelen adölesanların (yani, tek ebeveynli evler, dört veya daha fazla kardeş, düşük aile geliri) yetişkin bireylerin resmi eğitim deneyimlerine sınırlı ve önemli sosyal dayanımları olan aile sistemlerine sahip olma olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu faktörler, ebeveynlerin çocuklarının olumsuz akran etkileriyle başa çıkmalarına etkili bir şekilde yardımcı olma kabiliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Aile büyüklüğü, kardeş çokluğu ve suç davranışları ile aile aidiyeti üzerindeki etkileri konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu da belirtilmektedir (Downey, 1995, Cornwell ve diğ., 1996). Bu çalışmada 800 tane 10. sınıf öğrencisi (400 kız ve 400 erkek) araştırılmıştır. Daha büyük bir ailenin kardeş sıralamasında ortada kalan onuncu sınıfların arasında suçluluk artışı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Kardeş sayısının çok olmasının anne ve baba kontrolünün azalmasına neden olabileceği, bu durumun da aile aidiyetini olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu katılımcıların aile aidiyetinin ailenin birlikte yaşama durumuna göre farklılık göstermesidir. Ailesi birlikte olan çocukların; aile aidiyeti anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular literatürle benzerlikler göstermektedir (Storer, 2012, Carver ve diğ., 2017). Storer'e göre (2012), gençlerin, aile içinde yer almaları ve onların katılımı için tanınma fırsatlarına ihtiyaçları söz konusudur. “Bağlantılı kalmak” ebeveynlerin çocuğun beklentileri ve bunların muhtevası hakkında konuşmalarına yardımcı olmakta ve çocuğun aileye getirdiği olumsuzlukları fark etmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, pozitif bir ebeveynin yokluğunda, çocuklar sağlıklı bir

aile aidiyet duygusu geliştirememektedir (Carver ve diğ., 2017). Carver ve diğerlerine göre (2017), anne-babalar güçlü bir akıl hocası olarak genç bir kişi için son derece faydalı aile bağlantıları sağlayabilir. Mentor ebeveyn, gençleri (1) sosyal ilişkilerini ve duygusal iyiliğini artırarak, (2) bilişsel becerilerini öğretim ve konuşma yoluyla geliştirerek ve (3) rol modeli olarak hizmet ederek pozitif kimlik gelişimini teşvik ederek aile bağlarına katkılar sağlayabilir. Literatürle de bağlantılı olarak birlikte yaşamının çocuğun ebeveyn desteğini daha fazla almasını ve hissetmesini sağladığı ve bu durumun da aile aidiyetini yükselttiği düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu katılımcıların aile aidiyeti ölçeğinden almış oldukları puanların anne-baba cezaevinde kalma durumuna göre farklılık göstermesidir. Araştırma bulgularına göre aile aidiyeti ile anne ya da babanın ceza evinde kalma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Anne ya da babasının ceza evinde kalmadığını belirten çocukların; aile aidiyeti anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular Clancy ve Maguire'in (2017) cezaevinde bulunan ebeveynlerin dışarıdaki diğer aile fertleri ve çocuklarıyla ilişkileri konulu araştırmasının bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Clancy ve Maguire'e göre (2017) cezaevinde yatan mahkûmların ebeveynlik davranışlarında gerek mahkûmiyetlerinin öncesinde ve gerekse de sonrasında sorunlar görülmektedir. Bu sorunlar ailenin tüm fertlerini özellikle çocukları olumsuz olarak etkilemektedir. Bu tür ailelerde çocukların bağlanma stillerinde ve aile bağlılıklarında sorunlar gözlenmektedir. Bu sayılan nedenlerin araştırmamızda da etkili olabileceği ve bunun sonucu olarak da ebeveynleri cezaevinde kalan çocukların aidiyetinin düşük düzeyde olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyeti ölçeğinden almış oldukları puanların evden kaçma durumuna göre kısmen farklılık göstermesidir. Evden hiç kaçmadığını belirten suça sürüklenmiş çocukların kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti toplam puanı anlamlı olarak daha yüksektir. Fletcher ve diğerlerine göre (1996), ergenler olumsuz aile ortamlarında daha fazla tepkisellik gösterir ve bazı durumlarda bu durum evden kaçmaya kadar gidebilir. Araştırmalar evden kaçma vakalarının çocuğun görüşlerine değer verilmediği, çocuklarına esnek ve olumlu davranışlarla yaklaşmayan ebeveyn stillerinin hâkim olduğu ailelerde yaşandığı gözlemlenmiştir (Fletcher ve diğ., 1996). Olumsuz aile yaşantıları çocukların evden uzaklaşmalarına yol açmakta bu durumda aile bağlarını ve aidiyetini olumsuz etkilemektedir. Evden kaçmanın çocuğun ailesi tarafından anlaşılmadığını düşünmesi ya

da ailesi tarafından yetersiz ilgi görmesi sonucunda gerçekleştiği ve aslında bu durumun aile aidiyetinin düşük olmasından kaynaklandığı düşünölmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu katılımcıların aile aidiyeti ölçeğinden almış oldukları puanların babanın madde kullanma durumuna göre farklılık göstermesidir. Babasının madde kullanmadığını belirten suça süröklenmiş çocukların aile aidiyeti anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular literatürdeki çok sayıda çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Haenya ve diğer., 2018). Literatürde babanın alkol kullanımının çocuk ve aile etkileşimindeki etkileri konusunda çelişkili ve farklı sonuçlar olmasına rağmen, uyuşturucu kullanımı konusunda bir görüş birliği söz konusudur. Haenya ve diğerlerine göre (2018) uyuşturucu kullanan ebeveynler aile bütönlüğünü sağlama ve çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurma konusunda yetersizlik göstermektedir. Araştırmamızda da ebeveynlerin madde kullanımına bağlı olarak sağlıklı aile ilişkileri kuramamasının çocukların aile aidiyetini olumsuz etkilediği düşünölmektedir.

SONUÇ

15-18 yaş aralığındaki suça süröklenmiş hükümlü erkek çocukların bazı özelliklerine göre aile aidiyeti ve yaşam doyumu ilişkisinin incelendiği bu araştırma sonucunda; kardeş sayısı çok olanların, anne ve babası ayrı olanların, anne veya babası cezaevinde kalmış olanların, babası madde kullananların ve cezaevine gelmeden önce evden kaçanların aile aidiyetinin daha düşük olduğu görölmüştür. Ayrıca araştırma sonucunda suça süröklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyetinin yüksek, yaşam doyumunun orta düzeyde olduğu ve aile aidiyeti ve yaşam doyumu arasında doğrusal bir ilişki olduğu görölmüştür. Buna göre aile aidiyetinin artmasıyla yaşam doyumunun da arttığı gözlemlenmiştir.

Araştırma sonucunda hükümlü çocukların ailelerine ait kimi özelliklerin (kardeş sayısının çok olması, anne ve babanın ayrı olması, babanın madde kullanımı) çocukların aile aidiyetini etkilediği görölmüştür. Bu bakımdan özellikle ergenlik döneminde çocukların aile bağlarının güçlendirilmesinin önemli olduğu görölmektedir. Bunun için anne baba eğitimlerinin geliştirilmesinin ve aileye yönelik hizmetlerin rasyonel biçimde harekete geçirilmesini sağlayacak eğitim programlarının etkinliğinin sürekli olarak değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünölmektedir.

Araştırma sonucunda evden kaçan çocukların da aile aidiyetinin düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çocukların evden kaçmasının da anne baba tutumlarıyla ilgili olduğu düşünölmektedir. Ayrıca literatürde ebeveynler ve ergen çocukları arasındaki

çatışmaların çocukların davranışları üzerinde olumsuz etkilerine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Bu bakımdan ergenlik döneminde ebeveyn-çocuk ilişkilerine yardımcı olmak ve çocuklarının davranışlarını daha iyi anlamaları için, ebeveynlere ergenliğin gelişimsel değişiklikleri hakkında eğitimler verilmesi ve ebeveyn farkındalığının artırılması faydalı olacaktır. Ayrıca suça sürüklenmiş çocuklarının değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamak için, ebeveynler için ergen çocuklarına uyum programları düzenlenmesinin de yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı aile aidiyeti ve yaşam doyumu değişkenlerinin sadece suça sürüklenmiş hükümlü erkek çocuklar üzerinde yapılmasıdır. Gelecek çalışmaların hükümlü olmayan, kız çocukları gibi farklı gruplar da dâhil edilerek yapılması alanda anlamlı sonuçların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada suça sürüklenmiş hükümlü çocukların aile aidiyeti ve yaşam doyumu nicel yöntemlerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte anket uygulamaları sürecinde suça sürüklenmiş hükümlü çocuklara ilişkin çok farklı ve özel kişisel hikâyelerle karşılaşmıştır. Bu kapsamda suça sürüklenmiş hükümlü çocuklarda aile aidiyeti ve yaşam doyumunun nitel araştırma yöntemleri ile derinlemesine analiz edilmesinin literatüre önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslantürk, H., Saruç, S. (2018). Gelişimsel Gecikmesi Olan Çocukların Annelerinin Bağlanma Stillерinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 8(2), 221-232.
- Bean, S., Rolleri, L. A., Wilson, P. (2016). *Parent-Child Connectedness*. ETR Associations.
- Büyükoztürk, S., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, O. E., Karadeniz, S., Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carver, H., Elliott, L., Kennedy, C., Hanley, J. (2017). Parent-child connectedness and communication in relation to alcohol, tobacco and drug use in adolescence: An integrative review of the literature. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 24(2), 119-133.
- CDC-Center for Disease Control and Prevention (2005). *YRBSS National Youth Risk Behavior Survey*, 1991-2005.
- Clancy, A., Maguire, M. (2017). Prisoners and their children: An innovative model of 'whole family' support. *European Journal of Probation*, 9(3), 210-230.

- Cornwell, G.T., Eggebeen, D. J., Meschke, L. L. (1996). The changing family context of early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 16(2), 141-156.
- Dağlı, A., Baysal, N, (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250- 1262.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Downey, D. B. (1995). When bigger is not better: Family size, parental resources, and children's educational performance. *American Sociological Review*, 60(5), 746-761.
- Eaton, D. K., Kann, L., Kinchen, S., Ross, J., Hawkins, J., Harris, W. A. ve ark. (2006). Centers for disease control and prevention. Youth risk behavior surveillance—United States, 2005. *Surveillance Summaries. MMWR* 55, 1–108.
- Fletcher, K. E., Fischer, M., Barkley, R. A., Smallish, L. (1996). A sequential analysis of the mother-adolescent interactions of ADHD, ADHD/ODD, and normal teenagers during neutral and conflict discussions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24, 271–297.
- Haenya, M., Little Field, A. K., Wood, P., Sherc, J. (2018). Method effects of the relation between family history of alcohol is mand parent reports of off spring impulsive behavior. *Addictive Behaviors*, 87, 251-25.
- Hamamcı, Z., Sevim, S. A. (2004) .Türkiye'de aile rehberliği çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(22) 15-23.
- Hedin, L. (2012). *Foster youth's sense of belonging in kinship*. Orebro University Publications. <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:458027/FULLTEXT02.pdf> Erişim:4.12.2018.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kong, F., You, X. (2013). Loneliness and self-esteem as mediators between social support and life satisfaction in late adolescence. *Social Indicators Research*, 110, 271–279.
- Köker, S. (1991). Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lamanna, M. A., Riedman, A., Stewart, S. D. (2003). *Marriages, families, and relationships: making choices in a diverse society* (12th Ed.). USA: Cengage learning.
- Lau, M., Bradshaw, J. (2016). Material well-being, social relationships and children's overall life satisfaction in Hong Kong. *Child Indicators Research*, 11(1), 185–205.

- Lezin, N., Rolleri, L. A., Bean, S., Taylor, J. (2004). *Parent-child connectedness implications for research, interventions, and positive impacts on adolescent health*. Santa Cruz, CA: ETR Associates.
- Marjorita, S., Goranskaya, S., Kirilina, V., Bykachev, K., Tossavainen, K. (2018). Home and school responsibilities for children's health literacy development: The views of Finnish and Russian parents and teachers. *Russian Journal of Communication*, 10(1), 70-90.
- Mavili, A., Kesen, N. F., Daşbaşı, S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 29-45.
- Moore, K., Chalk, R., Scarpa, J., Vandivere, S. (2002). Family strengths: Often overlooked, but real. *Child Trends Research Brief*, 1-7.
- Onyishi, I. E., Okongwu, O. E. (2013). Personality and social support as predictors of life satisfaction of Nigerian prison officers. *The Social Sciences*, 8(1), 5-12.
- Perry, D. G., Kusel, S. J., Perry, L. C. (1998). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24, 807-814.
- Quinn, G.P., Bell- Ellison, B.A., Loomis, W., Tucci, M. (2007). *Adolescent perceptions of violence: Formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth*. Department of Inter disciplinary Oncology, University of South Florida College of Medicine, MDC 44, MRC-CANCONT, 12902 Magnolia Drive, Tampa, FL 33612, USA
- Rakow, A., Forehand, R., McKee, L., Coffelt, N., Champion, J., Fear, J., Compas, B. (2009). The relation of parental guilt induction to child internalizing problems when a caregiver has a history of depression. *Journal of Child and Family Studies*, 18(4), 367-377.
- Salvy, S. J., Miles, J. N., Shih, R. A., Tucker, J. S., D'Amico, E. J. (2017). Neighborhood, family and peer-level predictors of obesity-related health behaviors among young adolescents. *Journal of Pediatric Psychology*, 42(2), 153-161.
- Storer, H. (2012). *Intervention to improve foster families' lack of trust, connectedness*. <https://phys.org/news/2012-06-intervention-foster-families-lack-connectedness.html>
Erişim: 10.09.2018
- USDHHS, (2005). *Youth violence: A report of the surgeon general*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. Available at: US Department of Health and Human Services <http://www.surgeongeneral.gov/library/youthviolence/default.htm>
- Veenhoven, R. (2015). *A comparative study of satisfaction with life in Europe*. Eötvös University Press, <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1990s/96d-full.pdf> Erişim: 01.09.2018

WHR, (2018). *World happiness report 2018*. <http://worldhappiness.report/ed/2018/> Erişim: 15.08.2018.

Gökçearslan-Çifci, E. ve Tören, Z. (2019). Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveynleri Yeniden Düşünmek: Sosyal Hizmet Alanına Bir Katkı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 988-1004.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 18.03.2019
Makale Kabul Tarihi: 21.06.2019

TORUN BAKIMI VEREN BÜYÜK EBEVEYNLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: SOSYAL HİZMET ALANINA BİR KATKI¹

Rethinking Grandparents Who Provide Care For Their Grandchildren: A Contribution To Social Work Field

Elif Gökçearslan Çifci*

Zeliha Tören**

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-8627-5985

**Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü-Arş, Gör., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0074-6625

ÖZET

Kapitalizmin küreselleşmesi, toplumsal yapının değişmesi, çalışma saatlerinin artması ve buna paralel hem kadınların hem de erkeklerin ücretli iş gücüne katılması sonucu ailedeki çocuk bakım işi büyük ebeveynler tarafından yerine getirilebilmektedir. Büyük ebeveynlerin çocuk bakmaları onların iyilik halini genel olarak olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte büyük ebeveynlerin yeni ve beklenmedik bir rol oynamaya başlamaları, psikolojik-fiziksel sağlık durumları, finansal durumları ve torunları ile yaşadıkları sorunlar nedeniyle de psikolojik ve sosyal hayatları olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Bu sorunların çözümü konusunda sosyal hizmet politika ve uygulamaları büyük rol oynamaktadır.

Türkiye’de torunlarına bakım veren büyük ebeveynlerin sayısı istatistikî verilerle sabit değildir. Ancak gözlemden gelen bilgiye göre torun bakımı veren büyük ebeveyn oranının günden güne arttığı görülmektedir. Var olan sorunların giderilebilmesi adına ülkeler çeşitli politika ve programlar doğrultusunda büyük ebeveynlerin sorunlarını çözüp psiko-sosyal iyilik hallerini

¹ Bu makale ASOS 5. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler sempozyumunda sunulan “Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveynlerin Psiko-Sosyal Sorunları ve Sosyal Hizmet Bağlamında Çözüm Önerileri” başlıklı bildirden geliştirilerek hazırlanmıştır.

arttırmayı amaçlamaktadırlar. Türkiye’de de yaşlı ve engellilere bakım veren kişiler ile ilgili sosyal hizmet politikaları uygulanmaktadır. Ancak; tam zamanlı veya yarı zamanlı bakım veren büyük ebeveynlerle ilgili politika ve uygulamalarda bir açıklık olduğu fark edilmiştir. Bu makalede mevcut eksikliğin giderilmesi ve büyük ebeveynlerin hayat kalitelerinin artırılması amacıyla öncelikle büyük-ebeveynlerin psiko-sosyal sorunlarından bahsedilmiş daha sonra problemlerin giderilmesi amacıyla makro boyutta (sosyal politika), mezo boyutta (okul sosyal hizmeti, destek grupları), mikro boyutta (vaka yönetimi, danışmanlık) öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyük ebeveyn, bakım verme, psiko-sosyal sorunlar, sosyal politika, sosyal hizmet.

ABSTRACT

As a result of globalization of capitalism, change of social structure, increase of working hours and the involvement of both men and women in paid labour, child care in the family can be carried out by grandparents. Grandparents' child care generally positively effects their well-being. However, grandparents' psychological and social lives can be adversely affected because of the new and unexpected role of them, their psychological-physical conditions, financial conditions and problems faced with their grandchildren. Social work policies and practices play a major role in solving these problems.

In Turkey, the rate of grandparents who care for their grandchildren is not fixed by statistical data. However, according to the information from the observation, the number of grandparents who care for grandchildren is increasing day by day. In order to solve current problems, countries aim to solve the problems of grandparents and increase their psychosocial well-being in accordance with various policies and programs. In Turkey, there is a gap in policies and practices related to grandparents' providing full-time or part-time care. In this article, at first we discussed the psychosocial problems of grandparents in order to eliminate existing deficiencies and to enhance the quality of their lives and later some recommendations are took part in the macro-size (social policy), mezo size (school social work, support groups), micro-size (case management, counseling) to solve the problems.

Key Words: Grandparents, care, psycho-social problems, social policy, social work.

GİRİŞ

Kapitalist sistemin hızını arttırarak işlemeye devam etmesi, değişen anlayışlar ve toplum yapısı, artan çalışma saatleri, kadınların ücretli iş gücüne katılma oran ve süresindeki artış nedeniyle çocukların bakım ihtiyaçlarının kim tarafından karşılanacağı bir sorunsal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda devreye çözüm olarak genellikle aile sisteminin bir parçası olan büyük ebeveynler girmektedir. Tam da bu noktada problemleri kendi içinde herhangi bir organizasyonel destek almaksızın çözen geniş aile sistemi de toplumlar için bir “güvenlik ağı” olarak kabul

edilmektedir (Settles, 2009). Geniş aile içinde oluşturulan bu ağ ve kuşaklararası dayanışma sayesinde geçiş ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan sorunlar hafifleyebilmektedir. Bazı durumlarda büyük ebeveynler torunlarına yardımcı olarak bakım verme rolünü üstlenirken bazı durumlarda da torun bakımını neredeyse tamamen üstlenmekte hatta bazen çocuğun velayetini bile alabilmektedirler. Torunlarına bakım veren büyük ebeveynlerin 2 grupta kategorize edilebileceği düşünülmektedir. İlki annenin, babanın veya hem anne hem de babanın; kronik bir hastalığının olması, cezaevinde olması veya madde bağımlısı olması gibi nedenlerle torunlarına tam zamanlı olarak birincil bakım veren büyük ebeveynlerden oluşmaktadır. İkincisi ise anne, baba veya anne-babalarının ücretli iş gücüne katılmaları ve çocuk bakımını karşılayamamaları nedeniyle torunlarına yardımcı rolde ikincil bakım hizmeti verenlerdir.

İstatistiki verilere ve yapılan çalışmalara bakıldığında zaman büyük ebeveyn bakımının dünya genelinde artış gösterdiği görülmektedir. Avrupa genelinde de büyük ebeveynler torun bakımı konusunda büyük rol oynamaktadırlar. Buna rağmen verilen bakımın yoğunluğu ülkelere göre önemli ölçüde değişmektedir (DiGessa, vd., 2016). Örneğin, büyük ebeveyn bakımı Amerika'da gün geçtikçe önemli bir artış göstermektedir (Baker, 2008). Avustralya'da da en popüler bakım şekillerinden biridir (Jenkins, 2010). Yine pek çok Çinli büyük ebeveyn için de torun bakımı sıradan bir deneyimdir (Chen ve Liui 2012). Büyük ebeveynlerin genel olarak yüksek kaliteli ve ücretsiz bakım vermesi nedeniyle bu bakım türü tercih edilebilecek en iyi seçenek olarak düşünülmektedir. (Whellock ve Jones, 2002). Büyük ebeveynlerin bakım verme oranlarının yükselmesinin altında yatan temel sebebin bu gerçeklik olduğu tahmin edilmektedir.

Literatüre bakıldığında büyük ebeveynler ile ilgili yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak akrabalık veya bakım çalışmaları adı altında yapıldığı bununla birlikte hemşirelik, sosyal hizmet vb. alanlarda da çalışmaların olduğu görülmektedir. Ancak sosyal hizmet alanında verilen eserlerin sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Büyük ebeveynlerin yaşadıkları sorunların detaylı bir şekilde ortaya çıkarılması ve bu sorunların giderilmesi amacıyla yapılacak akademik çalışmaların ivedi bir şekilde artması gerektiği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmalar, verilen torun bakımını kabul etmenin ve torun bakım miktarının büyük ebeveynin yaşı, cinsiyeti ve torunun kızının veya oğlunun çocuğu olması gibi faktörler nedeniyle etkilendiğini göstermektedir (Smorti, vd., 2012). Bunun yanında

pek çok büyük ebeveyn de torun bakımı noktasında isteksiz olmalarına rağmen bu yeni role mecbur bırakılabilmektedirler (Newsome ve Kelly, 2005).

Torunlarına birincil ve ikincil derecede bakım veren büyük ebeveynlerin verdikleri emek ve aldıkları sorumluluk oranı elbette farklıdır. Ancak ikincil bakım veren büyük ebeveynler de gün boyu hatta bazen de yatılı bakım verebilmektedirler. Bu gibi durumlarda torunları için gerçek ebeveynlerinden daha fazla bakım emeği de sarf edebilmektedirler. Fuller-Thomson ve Minkler (2001)' in çalışmaları da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Araştırmalarının sonuçlarına göre haftada otuz saatten fazla ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin hayatlarının birincil bakım veren büyük ebeveynlerle büyük bir benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu gerçek göz önünde bulundurulduğunda ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin de neredeyse birincil bakım veren büyük ebeveynler kadar bakım yüküne sahip oldukları düşünülmektedir. Değişen hayat tarzlarıyla birlikte de torun bakımı veren büyük ebeveynler çeşitli psiko-sosyal sorunlar da yaşayabilmektedirler.

Bu noktada sosyal hizmet politika ve uygulamaları da büyük ebeveynlerin sorunlarının giderilmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de ise özellikle büyük ebeveynler için uyarlanan sosyal hizmet temelli politikaların eksikliği göze çarpmaktadır. Konu ile ilgili kesin bir veri olmamasına rağmen değişen toplumsal yapı ve kadınların çalışma oranlarındaki artış (bkz. TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2009-2018) temel alınarak torun bakımı veren büyük ebeveyn oranının günden güne arttığı tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada torunlarına bakım veren büyük ebeveynlerin psiko-sosyal durumları literatürden yararlanılarak ortaya konulacak ve daha sonra olası sorunların çözülmesi adına önerilerde bulunulacaktır. Çalışmaya başlamadan önce ulusal ve uluslararası literatür taranmış ve ulusal literatürde sosyal hizmet ve büyük ebeveyn meselesini direkt olarak ele alan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle yapılan çalışmanın hem toplumsal bir farkındalık uyandırması hem de alanda yapılması beklenen sosyal hizmet politika ve uygulamaları için bir çerçeve oluşturması beklenmektedir.

TORUN BAKIMI VEREN BÜYÜK EBEVEYNLERİN PSİKO-SOSYAL DURUMLARI

Psikolojik Durum

Bakım verme rolü büyük ebeveynin amaçlı bir hayat yaşadıkları hissini arttırırken ailesinin iyilik halini ve kimliğini devam ettirdiği hissine katkı sağlamaktadır (Giarrusso, vd., 2000, akt: Haylship vd., 2005). Ayrıca genel olarak aktif anlamda büyük ebeveynlik yapan kişiler daha bağımsız bir hayat yaşayan pasif büyük ebeveynlere

göre hayatlarının daha anlamlı olduğunu düşünmektedirler (Mahne ve Klingebiel-Motel, 2012).

More ve Rosenthal (2014)'in ikincil bakım veren büyük ebeveynlerle yaptığı araştırmada da büyük ebeveynlerin hayatı yaşamaya değer olarak gördükleri, üretken hissettikleri ve yaşamlarından memnun oldukları görülmüştür. Bununla birlikte psikolojik iyilik hali ve torun bakımı arasındaki ilişki büyük ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri, sahip oldukları sosyal kapital ve bakım verme yoğunluğa göre değişmektedir (Kim, vd., 2017).

(Kelley, vd., 2000)' in birincil bakım veren büyük ebeveynlerle yaptığı çalışmada da psikolojik durumun aile kaynaklarının durumu, sosyal destek oranı ve fiziksel sağlık durumundan etkilendiğini tespit etmiştir. Sağlık durumu yeterince iyi olmayan, aile kaynakları ve sosyal desteği az olan kişilerin daha yüksek oranlarda stres yaşamaya eğilimli oldukları görülmüştür.

Sosyal servisten destek alan ve aktif bir şekilde büyük ebeveynlik yapan kişilerle yapılan çalışmada da kişilerin kısıtlanan sosyal hayat, çocukların davranış problemleri ve çocuklarla ilgili gelecek kaygıları nedeniyle de stres yaşadıklarını görülmüştür (Gladstone, vd., 2009).

Büyük ebeveynler hayatlarının son evrelerinde üzerlerine yüklenen beklenmedik görevlerle birlikte güçsüz hissedebilmekte, bunalabilmekte ve strese girebilmektedirler (Cox, 2002). Zaten torun bakımı ve depresyon arasında nedensel bir ilişki bulunmaktadır (Bluestein, vd., 2004).

Muller ve Litwin (2011)'in çalışmasında büyük ebeveynlerin bakım konusunda oynadıkları merkezi rolün yoğunluğu ile psikolojik iyilik hali arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani büyük ebeveynlerin aldığı sorumluluk ve verdikleri bakım emeği ne kadar fazla ise psikolojik olarak olumsuz etkilenme hallerinin de o kadar arttığı görülmüştür. Dowdell (1995) de yaptığı çalışmada büyük ebeveynlerin bakım verme ve stres oranları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine McGarrigle vd. (2018) de yaptıkları araştırmada büyük ebeveynlerin yoğun olarak bakım vermelerinin depresif belirtilerin ortaya çıkması ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen büyük ebeveynlerin hayat kaliteleri ve sağlık durumlarının yaptıkları işin zorluğu veya torunların davranışsal sorunları olan zor kişiler olması nedeniyle önemli oranda etkilenmediği durumlar da bulunmaktadır. Yaşam kalitesini ve sağlık durumunu etkileyen asıl etkenin büyük ebeveynin torununu nasıl gördüğü ile ilgili de olabilmektedir. Buradan hareketle büyük ebeveynin torununu zorluk kaynağı olarak

görüp görmeme durumunun yaşam kalitesini etkileyen temel nokta olduğu anlaşılmaktadır (Triado vd., 2014).

Sands, vd. (2005)'in yaptığı çalışma da bu gerçeği destekler niteliktedir. Yapılan çalışmaya göre büyük ebeveynlerin esenlik durumlarının torun bakımı ile ilgili stres algıları ve sahip olunan kaynaklar doğrultusunda olumlu veya olumsuz olarak etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, torun bakım hizmeti vermenin genel olarak büyük ebeveynlerin kendini daha iyi hissetmesine ve psikolojik iyilik hallerinin artmasına yardımcı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte özellikle birincil bakım veren veya uzun saatler yoğun bakım veren ikincil büyük ebeveynlerin de psikolojik iyilik halinin olumsuz olarak etkilendiği görülmektedir. Ayrıca büyük ebeveynlerin sahip oldukları destek kaynaklarının ve torun bakımı ile ilgili stres algılarının da psikolojik iyilik halinin belirlenmesinde önemli birer etken olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak bakım verme yoğunluğunun, destek kaynaklarının ve büyük ebeveynlerin stres algılarının da iyilik halini etkilediği görülmektedir.

Sosyal Hayat

İnsanların sosyal yaşamları çoğunlukla buldukları yaşam evrelerine göre değişiklik göstermektedir (bkz. Erikson, 1982). Geleneksel ailenin çözülmesi, artan coğrafi hareketlilik, çalışma yaşındaki değişim vb. nedenlerle özellikle yaşlılıkla birlikte izolasyon, yalnızlık gibi duygular artmaktadır (Tomaka vd., 2006).

Oysa sosyal hayatı zenginleştiren, arkadaşları ziyaret etme ve arkadaşlar tarafından ziyaret edilme, sosyal kültürel aktiviteler, bahçe işleri ve diğer hobilerle uğraşma gibi bireysel olarak yapılan aktivitelerin sosyal hayatı zenginleştirdiği ve ölüm riskini dahi azaltabildiği tespit edilmiştir (Lennartsson ve Silverstein, 2001). Ancak özellikle birincil bakım veren büyük ebeveynlerin sosyal hayatları sahip oldukları sorumluluk ve yoğun olarak bakım vermeleri nedeniyle kısıtlanabilmektedir (Gladstone, 2009; Jenderek, 1994).

Bu durum göz önünde bulundurulduğunda pek çok büyük ebeveyn kendisini izole olmuş hissedebilmektedir (Fuller-Thomson ve Minkler, 2000). Wohl, vd. (2003)' in yaptığı çalışmada da büyük ebeveynlerin kendilerini çoğunlukla izole ve görünmez hissettikleri ortaya çıkmıştır. Bu kişiler kendilerini hem kendi yaşlıları hem de daha genç ebeveyn grupları içinde izole olmuş ve dışlanmış hissedebilmektedirler. Aynı zamanda aktif bakım verme rolü nedeniyle de arkadaşlarını da kaybedebilmektedirler. Yakın arkadaş ve akraba desteği de sosyal yaşam kalitesini arttıran önemli

etmenlerdir. Ve bu tür destekler büyük ebeveynlerin çocuk yetiştirirken karşılaştıkları zorlukların hafiflemesine yardımcı olmaktadır.

Literatürdeki bilgilerden anlaşıldığı üzere torun bakım vermenin uzun bir zamanı kapsamaması nedeniyle büyük ebeveynlerin hayat tarzları değişmekte, sosyal ortamlarından ve arkadaşlarından uzak kalabilmektedir. Sahip oldukları sosyal desteğin yetersizliği veya yokluğu da büyük ebeveynlerin iyilik hallerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

TORUN BAKIMI VEREN BÜYÜK EBEVEYNLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARINA YÖNELİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALE ÖNERİLERİ

Büyük ebeveynler; yoğun bakım verme, sağlık durumunda yaşanan bozulmalar, sosyal hayatlarında yaşanan olumsuz değişimler, ruhsal dünyalarında yaşadıkları sorunlar, sorunları çözme becerilerinden yoksun olma ve sosyal destek eksikliği gibi nedenlerle psikolojik ve sosyal sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu noktada sosyal hizmet mesleği makro-mezzo-mikro boyuttaki müdahaleler yoluyla bireylerin psiko-sosyal iyilik hallerini arttırmaya yardımcı olabilmektedir. Bu nedenle, ilk olarak makro boyutta sosyal politikalar yoluyla büyük ebeveynlerin sosyal hakları garanti altına alınıp sosyal hizmet uygulamalarının yolu açılması gerektiği düşünülmektedir. Mezzo boyutta, okul sosyal hizmeti ve destek grupları ile bireylerin hayat kalitelerini yükseltecek uygulamaların hayata geçirilmesi tavsiye edilmektedir Mikro boyutta ise vaka yönetimi paradigması veya aile danışmanlığı yöntemleriyle yapılacak müdahalelerin bireylerin iyilik halini artırılması adına oldukça işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Makro Boyutta Öneriler

İlk olarak büyük ebeveynlerin hayat kalitelerini yükseltmek amacıyla makro boyutta sosyal politikaların üretilmesi için çalışılması gerektiği düşünülmektedir. Bu alanda üretilen sosyal politikalar aracılığıyla büyük ebeveynlerin sosyal haklarının yasalarla garanti altına alınabileceği ve ihtiyaç duyulan müdahalelerin uygulamaya konulması için bir yol açılacağı düşünülmektedir.

Gerekli politikaların üretilmesi ve verimli uygulamaların hazırlanabilmesi amacıyla öncelikle büyük ebeveynler ve torunlar ile ilgili detaylı bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle "Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye'de torun bakımı veren büyük ebeveynlerin haritasının çıkarıldığı kapsamlı bir araştırmanın yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu araştırma kapsamında; bakım veren büyük ebeveynlerin; sayısı, hangi nedenle bakım verdiği, ne yoğunlukta bakım verdiği, bakım kapsamında ne gibi iş ve aktivitelerle ilgilendiği, psiko-sosyal sorunları,

ekonomik sorunları, sağlık sorunları ve bakım verirken karşılaştıkları zorluklar tespit edilmelidir.

Bunun yanı sıra büyük ebeveyn bakımı alan çocuk ve ergenlerin; sosyo-demografik bilgileri, psiko-sosyal sorunları, akademik alanda ve sağlık ile ilgili yaşadıkları deneyimlerin ortaya çıkarılmasının da bütüncül bir aile danışmanlığı hizmeti verilmesi konusunda yararlı olacağı tahmin edilmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilerden yararlanılarak uygun bir aile danışmanlığı programı oluşturulmalıdır. Oluşturulan program kapsamında aile hekimleri aracılığıyla hedef kitledeki ailelere ulaşılabileceği ve programın kolaylıkla yaygınlaştırılabileceği düşünülmektedir.

“Büyük Ebeveyn Temelli Aile Danışmanlığı Programı” nın Sosyal Hizmet Merkezlerinin Eğitim ve Danışmanlık Birimlerince yürütülmesinin uygun olacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte 5393 sayılı belediye kanuna göre belediyelerin görev ve sorumlulukları arasında sosyal hizmet faaliyetlerini yapmak veya yaptırmak da bulunmaktadır. Bu kanuna dayanarak, belediyelerin de torun bakımı veren büyük ebeveyn içeren aileler için yapabileceği sosyal hizmet temelli programların büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda belediyelerin sosyal hizmet birimleri altında; danışmanlık, grup çalışması, psiko-eğitim gibi hizmetler vermeleri önerilmektedir. Bunun yanı sıra belediyelerin ayrıca Dede-Torun merkezleri/evleri (bkz. Esenler Bld., Pursaklar Bld.) kurmaları önerilmektedir. Bu merkezlerde oyun odası, masal odası, hobi ve sanat atölyesi, el-ışi atölyesi, çocuk parkı, şark köşesi gibi çeşitli aktivitelerin yapılacağı alanlar bulunmaktadır. Bu ortamların hem büyük ebeveynlerin hem de çocukların psiko-sosyal iyilik halini arttıracacağı tahmin edilmektedir (Esenler Belediyesi, 2019).

Özetle makro boyutta yapılması önerilen çalışmaların arasında öncelikle Türkiye'deki bakım veren büyük ebeveynler ve bakım hizmeti alan çocuk ve ergenlerle ilgili kapsamlı araştırma yapılması, gerekli bilgilerin toplanması, istek ve ihtiyaçların ortaya koyulması gerektiği düşünülmektedir. Sonrasında ise elde edilen bilgiler ışığında sosyal politika ve sosyal hizmet uygulama programlarının oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu tavsiyelerin genelde toplumsal işlevselliğe katkı sağlayacağı özel olarak da büyük ebeveyn temelli ya da yardımcı ailelerin iyilik haline büyük ölçüde etki edeceği düşünülmektedir.

Mezzo Boyutta Öneriler

Mezzo boyutta ise hem okul sosyal hizmeti hem de çok yaygın kullanılmayan destek grupları ile sosyal çalışmanın büyük ebeveynlerin hayatını olumlu anlamda

etkileyeceği düşünülmektedir. Beklenen kazanımların nasıl elde edileceği aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Okul Sosyal Hizmeti:

Okul sosyal hizmetinin amacı öğrencilerin okul başarı seviyesinin artırılmasıdır. Okul başarısı ise bir öğrencinin akademik, duygusal ve sosyal yeterliliğini de içeren bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanı da öğrencinin bu alanlardaki eksikliklerini gidermek amacıyla yardımcı olmayı hedeflemektedir (Jarolmen, 2017:51). Zaten, akraba ve yakın bakımı altında olan çocukların akademik başarıları ve gelişimsel durumları da yaşitlarına göre daha geri bir seviyede olabilmektedir (Dubowitz ve Sawyer: 1994).

Torun bakımı veren büyük ebeveynlere yardım etme noktasında okul sosyal hizmet uzmanları (SHU) çok önemli bir pozisyonda bulunmaktadır (Newsome ve Kelley, 2006; Cox, 2007).

Öncelikle okul SHU'ları büyük ebeveyn bakımı alan öğrencinin durumunu sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım çerçevesinde değerlendirip sorunları ortaya koymalı ve bu problemlerin çözümü için danışan sitemindeki kişilerle birlikte bir yol haritası çıkarmalıdır. Sonrasında bu çerçevede müdahale edilmesi gereken sorunlu sistemlere müdahale edilmelidir. Bu sistemler çocuk ve çevresindeki sitemler olabileceği gibi büyük ebeveyni ve akrabalarını da içeren geniş bir yelpazeyi kapsayabilmektedir.

Yapılacak hizmetlerde ilk olarak öğrenciye bireysel danışmanlık sağlanmalıdır. Okul SHU'su konumu nedeniyle çocuğun davranışlarını yeterli miktarda ve sağlıklı bir şekilde gözlemlene şansına sahiptir. Bunun yanında çocuğun arkadaşlarından ve diğer öğretmenlerinden de daha sağlıklı görüş alabilme vb. imkanları da bulunmaktadır. Bu elverişli durumun öğrencinin sorunlarının değerlendirilmesi ve çözümü konusunda verimliliği arttırdığı düşünülmektedir.

Okul sosyal hizmet uzmanları büyük ebeveynler için bireysel danışmanlık da sağlayabilmektedirler (Cox, 2007). Bunun yanında, müfredat ve okul hayatı ile ilgili bilgileri eskimiş ve becerileri gerilemiş olan büyük ebeveynler de torunlarına akademik alanda yardım konusunda zorlanabilmektedirler. Ayrıca torunların gelişim dönemleri hakkında bilgi sahibi olma ve öğretmenlerden torunları ile ilgili geri bildirim almaya ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu noktada okul SHU'larının büyük ebeveynlere destek vermeleri ve hayatlarını kolaylaştırmaları büyük önem taşımaktadır (Grant vd., 1997). Verilen danışmanlık hizmetinin büyük ebeveynin iyilik halini ve buna paralel çocuğun iyilik halini de arttıracığı tahmin edilmektedir. Bu hizmetin Sosyal Hizmet Merkezleri

veya belediye dışında sağlanmasının danışman seçme çeşitliliğini arttırmasını sağlayacağı da düşünülmektedir.

Okul sosyal hizmet uzmanları öğrencinin durumunu ekolojik bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirerek sorunlarını tespit etmektedir. Sorunların çözümü için de okul, arkadaş çevresi, büyük ebeveyn vd. sistemleri de göz önünde bulundurarak sorunların çözümü konusunda aktif rol oynamaktadır. Okul sosyal hizmetinin, özellikle torunun hayatını merkeze alarak tüm ailenin yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla uygulanabilecek oldukça etkili bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

Destek Grupları:

Sosyal hizmet müdahale yöntemlerinden biri de grupla sosyal çalışmadır. Grup çeşitleri, terapi, danışmanlık, karşılama ve hassasiyet, kişisel gelişim ve destek gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Destek grupları benzer sorunları yaşayan insanların bir araya gelip sorunlarını paylaştıkları, birbirlerine tavsiye verdikleri ve destek sağladıkları homojen topluluklardır. Bu gruplar aracılığıyla bireyler yaşadıkları sorunları yalnızca kendilerinin yaşamadığını fark edebilmekte, benzer sorunları yaşayan kişileri gözlemleyebilmekte ve onların hikayelerini dinleme şansına erişebilmektedirler. Böylelikle diğer kişinin de kendisinin yaşadığı benzer sorunu nasıl çözdüğünü gözlemleyebilme ve yeni anlayışlar edinebilmektedirler. Ayrıca bilgi sahibi olmadığı konularda tavsiyeler alabilmekte ve yeni yaşam becerileri geliştirebilmektedirler (Maguire, 2001).

Bu gruplar büyük ebeveynlere; eğitim verme, sosyal destek sistemi kurmalarına yardım etme, bakım veren yüklerini azaltma, yalnızlık hislerini ve stres seviyelerini azaltma gibi konularda yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Littlewood, 2014).

Büyük ebeveynler çocuğun gelişimsel dönemleri ve bu dönemlerde yaşananlar hakkında bilgi verilip büyük ebeveynler bilinçlendirilmektedir. Böylelikle büyük ebeveynler torunlarını psiko-sosyal olarak daha iyi tanıyabilmektedirler. Bununla birlikte bakım vermenin duygusal etkileri, kişilerarası problemleri iletişim, kişisel bakım ve evde bakım becerileri hakkında da bilgi verilebilmektedir. Buradan edinilen bilgilerin doğru kullanımı sonucunda da büyük ebeveynler sorun çözme becerilerini geliştirebileceği düşünülmektedir (Roberto ve Qualls, 2003).

Mikro Boyutta Öneriler

Bu boyutta özellikle mikro sisteminde müdahaleye ihtiyaç duyan büyük ebeveynlere yardımcı olunabilmektedir. Vaka yönetimi paradigması ve aile danışmanlığının kullanımının da bu kişiler için oldukça işlevsel olduğu düşünülmektedir. Bu iki

yöntemin nasıl kullanılabileceği ve beklenen olumlu etkiler iki başlık halinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Vaka Yönetimi:

Vaka Yönetimi, çoklu sorunu olan kişilere ihtiyaçları olan kaynaklarla buluşturmak ve doğru müdahaleleri uygulamak için kullanılan bir paradigmadır. Kişinin sorunları değerlendirilirken günlük yaşam, ekonomik durum, iş/egitim durumu, sağlık durumu, sosyal destek sistemi ve serbest zaman gibi alanlarda hangi durumda olduğuna dair bilgi güçler yaklaşımından yararlanılarak toplanılmaktadır. Zamansal olarak da kişinin geçmişi, içinde bulunduğu durum ve gelecek vizyonu göz önünde bulundurulmaktadır (Pivoriene, 2007). Vaka yönetimi paradigması öncelikle kıt kaynaklara sahip çoklu problemleri olan büyük ebeveynler olmak üzere pek çok bakım veren büyük ebeveyn için oldukça uygun bir yöntemdir (Cox, 2007). Bir vaka yöneticisi de olan SHU ise psikolojik problem yaşayan kişiye danışmanlık hizmeti verebilmektedir

Büyük ebeveynler, psikolojik, sosyal, ekonomik ve aile içi iletişim vb. pek çok alanda çeşitli problemler yaşayabilmektedirler. Eğer büyük ebeveyn sosyal bir sorun yaşıyorsa sorunun temel nedenini kavrayan SHU kişileri sosyalleşebilmeleri için torun-büyük ebeveyn merkezlerine yönlendirmelidir. Bununla birlikte kişilere belediyelerin veya Sosyal Hizmet Merkezlerinin oluşturduğu büyük ebeveyn destek gruplarına katılmaları için aracı olmalıdır. Eğer büyük ebeveynlerin buldukları şehirlerde bu gibi merkezler veya gruplar yoksa SHU öncü bir rol üstlenerek bu gibi merkezlerin açılması ve destek gruplarının oluşturulması için girişimde bulunabilmelidir.

Bu kişiler finansal problemler yaşıyorsa sahip oldukları kriterler de göz önünde bulundurarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına (SYDV), belediyelere ve çeşitli dernek veya vakıflara yönlendirebilirler. Aile içi sorunlar yaşanan ailelerde ise SHU' lar yine danışmanlık ve psiko-egitim gibi hizmetler vermenin yanı sıra danışmanlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için aileyi uygun danışmanlık hizmetleri alabilecekleri merkezlere sevk edilebilirler.

Özetle, vaka yöneticisi olarak çalışan sosyal çalışmacı birincil veya ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin sorunlarını ekolojik perspektiften yararlanarak bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirir. Sorunları doğru bir şekilde tespit eder. Ailenin destek ihtiyacına/ihiyaçlarına göre(sosyal, psikolojik, ekonomik) danışmanlık veya psiko-egitim gibi hizmetler vermenin yanı sıra aileyi uygun hizmet ve kaynaklarla bağlantılandırır. Uygulanan planın işleyip işlemediğini izler, meslek elemanları ve kurumlar arasında koordinatörlük yapar ve ailenin erişemediği hakları için

savunuculuk yapar. Vaka yöntemi paradigmasının doğası gereği hem birincil hem de ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam kalitelerini arttıran bir araç olacağı düşünülmektedir.

Aile Danışmanlığı:

Hem aile kavramı hem de aile çeşitleri tarihsel süreç içerisinde ekonomik, kültürel vb. faktörlere göre değişmiştir. Yaygınlaşan aile türlerinden biri de büyük ebeveynlerin bakım verdiği ailelerdir. Büyük ebeveynlerin birincil veya ikinci bakım verdiği aileler de bir aile çeşididir. Her ailenin sorunları kendine özgü olduğu gibi bazı aile çeşitlerinin yaşadığı sorunların benzerliği de yadsınamaz bir gerçektir. Torunlarına birincil veya ikincil bakım veren aile sistemi içindeki sorunlar da kendi içlerinde benzerlik gösterebilmektedir. Bu durumda bu ailelerin de aile danışmanlığı hizmeti almasının oldukça yararlı bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

Bu noktada aile danışmanlığı hizmeti veren SHU büyük ebeveyn temelli aile ve sorunları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Hem birincil hem de ikincil bakım veren büyükleri sorunları hakkında ayrı ayrı bilgi sahibi olmalıdır. Bu iki grubun sorunları hakkında bilgi sahibi olmanın yanı sıra sorun çözme yöntemleri hakkında da bilgi sahibi olmalıdır.

Sağlıklı bir ailenin işlevsel olması gerekmektedir. Ailenin işlevselliğinin uygun seviyede devam etmesi için de aile dinamiklerini oluşturan rol, problem çözme, iletişim kurma, ilgi gösterme vb. dinamiklerin de sağlıklı bir şekilde işlemesi gerekmektedir. SHU aile sisteminde değişim sağlama noktasında kolaylaştırıcı, güçlendirici, destekleyici ve aracı olma gibi roller üstlenip aile sisteminin işlevsel hale gelmesi için yardımcı olabilmektedir (Mavili-Aktaş, 2004).

Özetle aile danışmanı olarak çalışan SHU aileyi kendi içindeki ve çevresindeki sistemlerle birlikte bütüncül olarak ekolojik perspektif temelinde değerlendirir. Bunun yanı sıra aile bireylerinin biyo-psiko-sosyal ve tinsel özelliklerini de göz önünde bulundurmaya ihmal etmez. Her bir bireyin ailenin işlevselliğini etkileyen alanlarda(roller, iletişim, gerekli ilgiyi gösterebilme vb.) konularda ne kadar yeterli olduklarını inceler. Bu doğrultuda tespit ettiği sorunlara müdahale ederek aile sisteminin dengeye gelmesini sağlar. Bu doğrultuda yapılan aile danışmanlığı hizmetinin torun bakımı veren büyük ebeveynler sorunlarının çözümü noktasında oldukça önemli ve etkili bir araç olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ VE ARAŞTIRMA ÖNERİLERİ

Türkiye’de hem sosyal hizmet literatüründe hem de sosyal politika ve sosyal hizmet alanındaki büyük ebeveyn ve torun bakımı ile ilgili var olan açıklık araştırmacıların

dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla bu çalışma hem bir farkındalık oluşturmak hem de ileride yapılacak çalışmalar için fikir oluşturulması nedeniyle literatürdeki bilgilerden yararlanılarak yapılmıştır.

Bu makalede torun bakımı veren büyük ebeveynler ile ilgili genel bilgi verilmiş sonrasında hayatlarını etkileyen psiko-sosyal sorunlardan bahsedilmiştir. Büyük ebeveynlerin; bakım verme yoğunluğu, sosyo-ekonomik durum, psikolojik iyilik hali ve algı şekli gibi faktörlere göre çeşitli sorunlar yaşayabildikleri anlaşılmıştır. Büyük ebeveynlerin yaşadıkları psiko-sosyal sorunların çözülebilmesi amacıyla sosyal hizmetin 3 boyutunda öneriler verilmiştir. Öncelikle alanda var olan bilgi ve politika eksikliği göz önünde bulundurularak makro boyutta öneriler sunulmuştur. Bu nedenle ilk olarak “Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveyn Haritası”nın çıkarılması ve böylelikle hem sosyo-demografik hem de psiko-sosyal ihtiyaçların elde edilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Daha sonra alınan bilgiler doğrultusunda “Büyük Ebeveyn Temelli Aile Danışmanlığı Hizmeti Programı”nın oluşturulması tavsiye edilmiştir. Bu doğrultuda yerel yönetimlerin önemli bir parçası olan belediyelerin de yetki ve imkanlarını kullanarak büyük ebeveynlerin yaşam kalitelerini arttıran uygulamalara katkı sağlamalarının önemi ve gerekliliğinden bahsedilmiştir. Mezzo boyutta ise Türkiye’de hayata geçmesi beklenen okul sosyal hizmetinin büyük ebeveynlerin yaşam kalitesini dolaylı olarak nasıl etkileyebileceğine dair bilgiler verilmiştir. Yine yaygın olarak kullanılmayan grupla sosyal hizmet yönteminin kullanılmasının etkisine vurgu yapılmıştır. Son olarak mikro boyutta aile danışmanlığı hizmetleri ve vaka yönetimi paradigması kullanımının da büyük ebeveynlerin sorunlarının çözümü noktasında nasıl rol oynadığına dair açıklamalar yapılmıştır.

Bununla birlikte var olan bilgi açığının kapatılması ve hem sosyal politika hem de sosyal hizmet uygulamalarına katkı sağlaması açısından konu ile ilgili araştırmaların sayısının artması gerektiği düşünülmektedir. Torun bakımı veren büyük ebeveynlerle ilgili yapılan çalışmaların sayısı uluslararası literatüründe her geçen gün artmaktadır. Ancak ulusal sosyal hizmet literatüründe torun bakımı veren büyük ebeveyn ile ilgili yapılan çalışmaya rastlanamamıştır. Bu açığın kapatılması adına yeni çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Uluslararası sosyal bilimler literatüründe bu alanda hem birincil hem de ikincil bakım veren büyük ebeveynlerle ilgili yapılan çalışmalar olduğu gibi (bkz. Hayslip, Patricia ve Kaminski, 2005) yapılan çalışmaların genel olarak birincil bakım veren büyük ebeveynler (bkz: Edwards ve Daire, 2006; Bachman ve Chase-Lansdale, 2005) ve daha az oranda ikincil bakım veren büyük ebeveynlerle (bkz. Triado, vd., 2014) yapıldığı görülmektedir.

Yapılacak çalışmanın genel bilgiler içeren literatüre dayalı çalışmalar olmadığı takdirde evrenin mutlaka birincil veya ikincil büyük ebeveynler çerçevesinde sınırlama yapılarak çalışılması gerektiği düşünülmektedir. Zira birincil ve ikincil bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam tarzları ve sorunları farklı olabilmektedir. Ayrıca büyük ebeveynlerin hangi nedenle bakım verdikleri de dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra, etnik ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulması da büyük ebeveynlerin içinde buldukları durum ve ihtiyaçlarının anlaşılabilmesi adına büyük önem taşımaktadır (Hayslip, vd. 2005). Sosyal hizmetin kültüre duyarlı olan doğası da göz önünde bulundurulduğunda yapılacak araştırmadaki örneklem grubunun belli bir kültüre veya etnik kimliğe ait büyük ebeveynlerden oluşması önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Mahne ve Huxhold (2014) eğitim seviyesi düşük olan büyük ebeveynlerin stresli durumlara daha açık ve stresle baş etme kapasitelerinin de daha düşük olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca pek çok büyük ebeveyn ekonomik problemlerle de karşı karşıya kalabilmektedir (Simmons ve Dye, 2003). Dolayısıyla çalışma yapılırken ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumları da dikkate alınmalıdır. Sosyal hizmet bakış açısı ile yapılacak çalışmalarda da öncelikle büyük ebeveynlerin torun bakımı vermeleri sonucu hayatlarının nasıl etkilendiği ve psiko-sosyal-ekonomik durumları ortaya çıkarılmalıdır. Daha sonra bu bilgiler doğrultusunda ihtiyaç duydukları destek sistemleri ve sosyal hizmet programları oluşturulmalıdır. Bununla birlikte torun bakımı veren büyük ebeveynlerin aile işlevselliklerinin de ne kadar sağlıklı olduğu büyük bir merak konusudur. Bu nedenle bu tip ailelerin aile işlevselliklerinin tespit edilmesi, işlevselliği etkileyen noktaların ortaya çıkarılması ve bu doğrultuda çözüm önerilerinin geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. Son olarak elbette sosyal hizmet uygulamalarının temeli olan sosyal politika ile ilgili yapılacak olan çalışmalara da eğilinmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bachman, H. J., & Chase-Lansdale, P. L. (2005). Custodial grandmothers' physical, mental, and economic well-being: Comparisons of primary caregivers from low-income neighborhoods. *Family Relations*, 54, 475-487.
- Baker, L. A., Silverstein, M., & Putney, N. M. (2008). Grandparents Raising Grandchildren in the United States: Changing Family Forms, Stagnant Social Policies. *Journal of Societal & Social Policy*, 7, 53-69.
- Blustein, J., Chan, S., & Guanais, F. C. (2004). Elevated Depressive Symptoms among Caregiving Grandparents. *Health Services Research*, 39(6), 1671-1690.

- Cox, B., C. (2002). Empowering African American Custodial Grandparents. *Social Work*, 47(1), 45–54
- Cox, B., C. (2007). Grandparent-Headed Families: Needs and Implications for Social Work Interventions and Advocacy. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 88(4), 561-566.
- DiGessa, G., Glaser, K., Price, D., Ribe, E., & Tinker, A. (2016). What drives national differences in intensive grandparental child care in Europe?. *The Journals of Gerontology*, 71, 141–153.
- Dowdell, E. B. (1995). Caregiver burden: Grandmothers raising their high risk grandchildren. *Journal of Psychosocial Nursing*, 33, 27–30.
- Dubowitz H, Sawyer, R.,J. (1994). School behavior of children in kinshipcare. *Child Abuse and Neglect*, 18, 899–911.
- Edwards, O. W., & Daire, A. P. (2006). School-age children raised by their grandparents: Problems and solutions. *Journal of Instructional Psychology*, 33, 113–119.
- Erikson E. (1982). *The Life Cycle Completed: A Review*. New York, NY: WW Norton Colnc.
- Esenler Belediyesi. (2016). Dede Torun Yaşam Merkezleri Açılıyor. 10.07.2018 tarihinde erişim sağlandı. <https://www.esenler.bel.tr/tr/icerik/31/3645/dedetorun-yasam-merkezi-aciliyor.aspx>
- Fuller-Thomson, E., & Minkler, M. (2001). American grandparents providing extensive childcare to their grandchildren: Prevalence and profile. *The Gerontologist*, 41, 201–209.
- Giarrusso, R., Silverstein, M., & Feng, D. (2000). Psychological costs and benefits of raising grandchildren: Evidence from a national survey of grandparents. İçinde C. Cox (Ed.), *To grandmother's house we go and stay: Perspectives on custodial grandparents* (s. 71–90). New York: Springer.
- Gladstone, J. W., Brown, R. A., Fitzgerald, K. J. (2009). Grandparents raising their grandchildren: Tensions, service needs and involvement with child welfare agencies. *International Journal of Aging and Human Development*, 69, 55-78.
- Grant, R., Gordon, S. G., & Cohen, S. T. (1997). An innovative school-based intergenerational model to serve grandparent caregivers. *Journal of Gerontological Social Work*, 28(1–2), 47 – 61.
- Grant, R. (2000). The special needs of children in kinshipcare. *Journal of Gerontological Social Work*, 33(3), 17 –33.
- Hayslip, B., Patricia, L., & Kaminsky, P. (2005). Grandparents raising their grandchildren. The Review of Literature and Suggestion for Practice, *Gerontologist*, 45, 262-269.
- Hayslip, B., & Patrick, J. (Ed.) (2003). *Working with custodial grandparents*. New York: Springer.
- Jarolmen, J. (2017). Okul Sosyal Hizmeti Bir Uygulama Kılavuzu (Çev. Ed: Yasemin Özkan). Ankara: Nika Yayınevi.

- Jendrek, M. (1994). Grandparents who parent their grandchildren: Circumstances and decisions. *The Gerontologist*, 34, 206–216.
- Jenkins, B. (2010). Grandparent child care in Australia: A literature review. *Elder Law Review*, 6, 1–19.
- Kelley, S. J. (1993). Caregiver stress in grandparents raising grandchildren. *Journal of Nursing Scholarship*, 25(4), 331-337.
- Kelley, S. J., Whitley, D. M., Sipe, T. A., Yorker, B. C., (2000). Psychological distress in grandmother kinship care providers: The role of resources, social support and physical health. *Child Abuse & Neglect*, 24, 311-321.
- Kim, H.-J., Kang, H., & Johnson-Motoyama, M. (2017). The psychological well-being of grandparents who provide supplementary grand child care: A systematic review. *Journal of Family Studies*, 23, 118-141.
- Lennartsson, C., & Silverstein, J. (2001). Does engagement with life enhance survival of elderly people in Sweden? The role of social and leisure activities. *Journal of Gerontology*, 56(6), 335–342.
- Littlewood, K. A. (2014). Grand families Outcome Workgroup's (GrOW) review of grand families support groups: An examination of concepts, goals, outcomes and measures. *GrandFamilies: The Contemporary Journal of Research, Practice and Policy*, 1(1), 32-55.
- Maguire, L. (2001). *Clinical social work: Beyond generalized practice with individuals, groups, and families*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole, Thomson Learning.
- Mignon, S. I., & Holmes, W. M. (2013). Substance abuse and mental health issues within Native American grandparenting families, *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 12 (3): 210–227.
- Mahne, K. & Huxhold, O. (2015). Grandparenthood and subjective well-being: Moderating effects of educational level, *The Journals of Gerontology*, 70(5), 782-792.
- McGarrigle, C. A., Timonen, V., & Layte, R. (2018). Choice and constraint in the negotiation of the grandparent role: A mixed methods study. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 4, 1-12.
- Moore, S.M., & Rosenthal, D.A. (2015). Personal growth, grandmother engagement and satisfaction among non-custodial grandmothers. *Aging & Mental Health*, 19(2), 136-143.
- Muller, Z., & Litwin, H. (2011). Grandparenting and psychological well-being: How important is grandparent role centrality? *European Journal of Ageing*, 8, 109-118.
- Fuller-Thomson, E., Minkler, M., (2001). American Grandparents Providing Extensive Child Care to Their Grandchildren: Prevalence and Profile, *The Gerontologist*, 41(2), 201–209.
- Myhra, L., L., Wieling, E., Grant, H. (2015). Substance use in American Indian family relationships: Linking past, present, and future. *The American Journal of Family Therapy*, 43(5), 413-424.
- Pivorienė, J. (2007). Atvejo vadyba socialinio darbo metodikoje. *Socialinis Darbas*, 6(1), 68-75.

- Pursaklar Belediyesi. (2018). Dede Torun Evleri. 10. 10. 2018 tarihinde erişim sağlandı. <https://www.pursaklar.bel.tr/hizmetlerimiz/dede-torun-evleri>.
- Roberto, K. and Qualls, S. (2003). Intervention strategies for grandparents raising grandchildren: lessons learned from the caregiving literature. İçinde Hayslip ve Patrick (Ed.), *Working with custodial grandparents* (s. 13-26). New York: Springer.
- Sands, G., R. Goldberg-Glen, R., Thornton, L., P. (2005). Factors associated with the positive well-being of grandparents caring for their grandchildren. *Journal of Gerontological Social Work*, 45 (4), 65-82.
- Seruwagi, K., G., Ssuubi, F., Ochen, A., E. (2016). Support System for Grandparents Caring for Children of Prisoner in Developing Countries. *European Journal of Reseach in Social Science*, 4(5), 41-58.
- Simmons, T., & Dye, J. L., & (2003). Grandparents living with grand children, 2000. Washington, DC: US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau.
- Smorti, M., Tschiesner, R., Farneti, A. (2012). Grandparents-grand children relationship. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 46, 895–898.
- Solomon, C. J., &Marx, J., (1995). “To grandmother's house we go:” Health and school adjustment of children raised solely by grandparents. *The Gerontologist*, 35, 386-394.
- Tomaka J, Thompson S, Palacios R. (2006). The relation of social isolation, loneliness, and social support to disease out comes among the elderly. *Journal of Aging and Health*, 18: 359–84.
- Triadó, C., Villar, F., Celdrán, M., &Solé, C. (2014). Grandparents who provide auxiliary care for their grand children: Satisfaction, difficulties, and impact on their health and well being. *Journal of Intergenerational Relationships*, 12(2), 113–127.
- TUİK. (2009-2018). İşgücü İstatistikleri. 10.10.2018 tarihinde erişim sağlandı. www.tuik.gov.tr.
- Wohl, E., Lahner, J., &Jooste, J. (2003). Group processes among grandparents raising grand children. İçinde Hayslip& Patrick (Ed.), *Working with custodial grandparents* (s. 195–212). New York: Springer.

Şahin-Taşğın, N. (2019). Sosyal Hizmet Süpervizyonu ve Türkiye İçin Öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1005-1032.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 01.07.2019
Makale Kabul Tarihi: 29.08.2019

SOSYAL HİZMET SÜPERVİZYONU VE TÜRKİYE İÇİN ÖNERİLER

Supervision in Social Work and Suggestions for Turkey

Neşe ŞAHİN TAŞĞIN*

* Dr. Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-3116-8805

ÖZET

Süpervizyon, meslekleşme sürecinin başlangıcından bu yana sosyal hizmetin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Sosyal hizmetin geliştiği ülkelerin çoğunda, üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinde, sosyal hizmet sunulan kurumlarda (kamu ya da özel) ve meslek örgütlerinde süpervizyona ilişkin standartlar bulunmaktadır. Türkiye’de ise, süpervizyon sosyal hizmet lisans ve lisansüstü eğitimi süreçleri dışında gündeme gelmemiştir. Ülkemizde, sosyal hizmet uzmanlarının süpervizyon ihtiyacı ve sosyal hizmet bölümlerinin sayısının artması nedeniyle, hem sosyal hizmet uzmanları hem de öğrencilere yönelik süpervizyon konusunda bilgi üretmeye ve araştırma yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle makalede, ilk olarak, sosyal hizmet süpervizyonunun tanımı, tarihsel gelişimi, yaklaşımlar ve güncel tartışmalar özetlenmiştir. Ardından da Türkiye’de süpervizyon sisteminin geliştirilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal hizmet, sosyal hizmet süpervizyonu, sosyal hizmet uygulaması, alan eğitimi, süpervizör, süpervizyon alan.*

ABSTRACT

Supervision has been recognized as an integral part of social work since the beginning of the professionalization process. In most countries where social work has developed, there are

standards for supervision in the social work departments of universities, in social services agencies (public or private) and professional organizations. In Turkey, supervision has not been on the agenda except for the graduate and undergraduate social work education processes. In Turkey -due to the need for supervision for social workers and the increasing number of new social work departments- there is a need to produce knowledge and conduct researches on supervision for both social workers and students. In this article, firstly the definition, historical development, different approaches and current debates of social work supervision are summarized. Then some suggestions are offered to improve the supervision system in Turkey.

Keywords: *Social work, supervision in social work, social work practice, field education, supervisor, supervisee.*

GİRİŞ

Süpervizyon, sosyal hizmetin meslekleşme sürecinin başlangıcından bu yana eğitimin ve uygulamanın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Süpervizyonun, genel ve geleneksel olarak idari (denetim), eğitimsel ve destekleyici amaçları olduğu kabul edilmektedir. Buradan yola çıkarak, sosyal hizmet süpervizyonu uygulamanın doğru yapıp yapılmadığının denetlenmesi, etkili bir uygulama için eğitim ve danışmanlık ve çok özel ve yüklü bir alan olan sosyal hizmet alanında çalışanı destekleyen bir süreç olduğu söylenebilir. Bütün bu sürecin nihai hedefi ise, öncelikle hizmet alanların (müracaatçıların) aldıkları hizmetin kalitesinin artırılması ve haklarının korunması olmak üzere, sosyal hizmetler için ayrılan kaynakların etkin kullanımının denetimi, sosyal hizmet uzmanlarının niteliğinin artırılması ve desteklenmeleri olarak özetlenebilir.

Sosyal hizmet uzmanlarına ve öğrencilerine yönelik süpervizyonun tarihsel gelişiminin, kimi kırılma noktaları olmakla birlikte, sürekli bir gelişim çizgisi izlediği ve bu konudaki kitapların, makalelerin ve araştırmaların her geçen gün arttığı kısa bir literatür taramasıyla görülebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avustralya, İrlanda, Romanya, Güney Afrika, Singapur, Yeni Zelanda, Kanada gibi ülkelerde sosyal hizmette süpervizyon standartları kabul edilmiştir (BASW, 2011; NASW, 2013; AASW, 2014; Hughes, 2010: 64; Caras, 2013; Engelbrecht, 2001; Ungru ve Sandu, 2018). Almanya ve Almanca konuşulan diğer ülkelerde, Anglo-Sakson geleneğinden farklı bir süpervizyon sistemi gelişmiştir (Belardi, 2002). İsveç, Norveç, Finlandiya gibi Kuzey ülkeleri de kendi sosyal hizmet yapılanmaları

çerçevesinde süpervizyon modelleri geliştirmişlerdir (Höjer, 2007; Magnusen, 2018). Çin’de 1920’lerde başladıktan sonra kesintiye uğrayan ve 1980’lerden bu yana tekrar başlanan sosyal hizmet eğitiminin gelişimi ve uygulama sorunlarının çözümünün ayrılmaz bir parçası olan süpervizyonun geliştirilmesi için kapsamlı çalışmalar başlatılmıştır (Mo ve diğ., 2019). Özetle, sosyal hizmette süpervizyon standartlarının geliştirildiği ülkelerde süpervizyon, sosyal hizmet eğitiminde, mesleğe kabulde ve ilerlemede önemli bir kriter, akreditasyonun ayrılmaz bir parçasıdır.

Oldukça geniş bir literatürü bulunan sosyal hizmet süpervizyonu üzerine yazılan kitap ve makalelerin yanı sıra yapılan araştırmaların sayısı da giderek artmaktadır. Farklı süpervizyon tanımları ve çeşitli teorik yaklaşımlardan hareketle geliştirilmiş “görev odaklı eğitimsel süpervizyon”, “yansıtıcı (*reflection*) teori ve süpervizyon”, “canlı (*live*) süpervizyon” gibi modeller de bulunmaktadır. Ayrıca, klinik sosyal hizmette süpervizyon, aile çalışmalarında süpervizyon, geriatrik çalışmalarda süpervizyon gibi, sosyal hizmet alanlarına özgülenmiş çalışmalar da bulunmaktadır. Siyasi ve sosyal değişimlerden doğal olarak etkilenen sosyal hizmet uygulamaları gibi, süpervizyonun yapısı da değişim geçirmektedir. Sosyal hizmette süpervizyonun etkililiği ve verimliliği, süpervizör ve süpervizyon alanların beklentileri üzerine kimisi ulusal düzeyde kimisi de uluslararası literatür taramasına dayalı araştırmalar özellikle 2000’li yıllardan bu yana artmaya başlamıştır (Tsui, 2006; Hughes, 2010; O’Donoghue, Yuh Ju ve Tsui, 2017; Akesson ve Canavera, 2018; Sewell, 2018; Schmidt ve Kariuki, 2019; Wilkins ve Antonopoulou, 2019).

Sosyal hizmet süpervizyonu üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı da, özellikle neoliberal politikaların sosyal hizmet alanını etkilemesiyle ortaya çıkan tartışmalar ışığında, bir yandan süpervizyonun etkililiği-verimliliği diğer yandan da amacı üzerine odaklanmıştır. Süpervizyonun amacının, idari denetim mi yoksa uygulayıcıların bilgi, deneyim ve yüklenmelerini azaltmak mı olduğu önemli bir tartışmadır. Süpervizyonun kurumlara ve uygulayıcılara mali bir yük getirmeksizin nasıl daha etkili yapılacağına dair model arayışları başlamıştır. (Engelbrecht, 2010; Maidment ve Beddoe, 2012; O’Donoghue 2015; Hafford-Letchfield ve Engelbrecht, 2018).

Sosyal hizmetin, batıdan yaklaşık olarak altmış yıl kadar geç başladığı Türkiye’de ise henüz bir süpervizyon sistemi bulunmamaktadır. Son on yılda, sosyal hizmet bölümlerinin sayısının artmasıyla birlikte, öğrencilerin alan eğitimlerinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Öğrencilerin alan eğitimlerinde karşılaşılan sorunlar ve

beklentileri üzerine araştırmalar yapılmaya başlansa da (Erbay ve diğerleri 2017; Başer ve Kırlioğlu 2019), yapılan literatür taramasında öğrenci süpervizyonu konusunda çalışmaya ulaşılamamıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının süpervizyonu konusunda ise, Türkiye'deki sosyal hizmet literatürüne bakıldığında, son birkaç yıla değin fazla çalışma olmadığı, mevcut çalışmaların tükenmişlik (Işıkhan, 2002; 2011; Özbesler ve oban, 2010) ve ikincil travma (Büyükbodur, 2018) gibi süpervizyona da değinilen konularda yapıldığı görölmektedir.

Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) Tez Arama Sisteminde yapılan taramada, sosyal hizmet alanında süpervizyonla ilgili olarak yapılmış yalnızca iki yüksek lisans tezi olduğu görölmüştür. Sosyal hizmet uygulamalarında süpervizyon ihtiyacını, sosyal hizmet uzmanlarının gözünden aktaran Özkan'ın (2016) tezi, bu alanda yapılmış ilk çalışmadır. Özkan (2016), "Türkiye'de resmi olarak belirlenmiş, yapılandırılmış ve sınırları çizilmiş bir süpervizyon süreci olmadığını" belirtmektedir. Araştırmasında sosyal hizmet uzmanlarının yaşadıkları güçlüklerle baş etme konusunda süpervizyonu dile getirmediklerini, öte yandan adı konulmamış bir süpervizyon sürecinin bulunduğunu ve araştırmasında süpervizyona olan ihtiyacı belirlediğini aktarmaktadır. Özkan'ın (2016) araştırma bulgularına göre, sosyal hizmet uzmanları ideal süpervizyonun grup süpervizyonu ya da vaka çalışması yöntemiyle, düzenli ve resmi olarak belirlenmiş bir şekilde yapılmasını istemektedir (91-92). Karabek (2018) tarafından yapılan çalışmada ise, sosyal hizmet uzmanlarının "tükenmişlik düzeylerini belirlemek ve tükenmişliği azaltma yolu olarak süpervizyonun öneminin" vurgulanması amaçlanmıştır. Karabek'in (2018) araştırma bulgularına göre, sahada çalışan profesyoneller orta düzeyde tükenmişlik yaşamaktadırlar ve süpervizyona ihtiyaç duymaktadır (105-107).

Türkiye Felsefe Kurumu yürütücölüğü ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi işbirliğinde gerçekleştirilen "Sosyal Hizmetlerde Yolsuzluk ve Diğer Etik Sorunları Aşmada ve Önlemede Bir Yol Olarak Etik Kapasite Geliştirme" projesi kapsamında 18 ilde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya ocuk, kadın, engellilik, yaşlılık alanlarında çalışan 41 sosyal hizmet uzmanı, akademisyen ve alanda çalışan deneyimleriyle öne ıkmiş 10 anahtar kişi ve bu alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinden 8 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılanlar, süpervizyon sisteminin olmamasını uygulamada yaşanan etik ihlallerin ve tükenmişliğin önemli bir nedeni ve aynı zamanda eksiklik olarak belirtmişlerdir. Formel bir süpervizyon sistemi olmamakla birlikte, "kendisinden daha deneyimli meslektaşına danışma"

şeklinde bir akran süpervizyonu sisteminin kurulduğu vurgulanmış, sosyal hizmet uygulamalarındaki etik sorunların büyük bir kısmının süpervizyon sisteminin etkili bir şekilde uygulanmasıyla çözülebileceği ifade edilmiştir (TFK, 2017: 29-32, 69).

Süpervizyon konusunda Türkçe literatürde yapılan taramada ulaşılabilen sınırlı sayıda çalışmada da vurgulandığı gibi, Türkiye’de süpervizyon sisteminin kurulması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Yirmi yılı aşan bir zaman diliminde farklı sosyal hizmet alanlarında ve son yıllarda da akademide çalışmalar yapan bir sosyal hizmet uzmanı olarak, yaşanan deneyim ve yapılan gözlemler ışığında, bu ihtiyacın ülkemizde sosyal hizmet uygulamalarının durumuna ve sosyal hizmet eğitiminin yapısına bakıldığında açıkça görüldüğü düşünülmektedir. Ülke olarak içinde bulunduğumuz dönemde, sosyal hizmetin alanına giren sorunlar artmakta ve çeşitlenmekte, vakalar giderek karmaşıklaşmaktadır. Buna karşın, son yıllarda sosyal hizmet, yalnızca sosyal yardıma indirgenmiş, yeni sosyal hizmet modelleri geliştirilmemiş, aksine mevcut sosyal hizmet modelleri (toplum merkezleri ve sokakta çalışan ve yaşayan çocuklara hizmet veren kuruluşların kapatılması gibi) uygulamadan kaldırılmıştır. Sosyal hizmetler alanında çalışan farklı meslek grupları, alınan idari kararlarla aynı işi yapar hale getirilmiştir. Buna bir de 2000’li yıllardan sonra sayıları artarken eğitim kalitesi hızla düşen sosyal hizmet bölümlerinin açılması eklenmiştir. Sosyal hizmet eğitiminin açık öğretimde de veriliyor olması tüm çabalara karşın engellenememiştir. Açılan ve mezun vermeye başlayan yeni sosyal hizmet bölümleriyle birlikte, sosyal hizmet eğitiminin en önemli bölümü oluşturan alan eğitimleri (Sosyal Hizmet Uygulaması, Blok Uygulama ya da Alan Eğitimi adı altında verilen dersler) amacına uygun yapılamaz hale gelmiştir. Bazı illerde uygulamaya gönderilecek öğrenci sayısı, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısından fazladır. Hatta bazı illerde, öğrencilere alan eğitimi yaptıracak kuruluş bulunamamakta, çoğunlukla da bir kuruluştaki farklı üniversitelerden 10-15 öğrenci uygulama yapmak durumunda kalmaktadır. Buna ek olarak da, her bir öğrenciye danışmanlık verecek sayıda sosyal hizmet uzmanı olmadığı için, öğrenciler ya yeni mezun sosyal hizmet uzmanlarının yanında ya da başka meslek mensuplarının yanında (psikolog, sosyolog ya da öğretmen gibi) uygulama yapmaktadırlar. Öğrencilerin yeterli ve nitelikli bir alan eğitimi ve süpervizyon alamadan mezun olduklarını söylemek abartılı olmayacaktır. Sonuç olarak, sosyal hizmet eğitimin mevcut yapısına bakıldığında, çoğu sosyal hizmet bölümünde, sosyal hizmet eğitimi olmayan akademisyenlerden ders almış öğrencilerin,

uygulamada da sosyal hizmet uzmanı ile çalışma olanağı bulamadan mezun olmak durumunda kaldıkları görülebilmektedir.

Sosyal hizmet süpervizyon sistemi kurulmuş ülkelerin çoğunda, meslek örgütleri tarafından gerek “kurum danışmanlarının” gerekse de “eğitsel danışmanların” sahip olmaları gereken özelliklere ve niteliklere ilişkin belirli kriterler ve eğitim programları geliştirilmiş durumdadır (BASW, 2011; NASW, 2013; AASW, 2014). Ülkemizde ise, alan eğitimlerinde öğrenciler için “kurum danışmanı” olarak görevlendirilen sosyal hizmet uzmanları (ve diğer meslek gruplarının) ve “eğitsel danışman” olan akademisyenlerin bir kısmının da sosyal hizmet literatüründeki anlamda (*field instructors/field educator*) alan eğitimi süpervizyonu (*field education supervision*) verme konusunda belirli eğitimleri bulunmamaktadır ve yeterlilikleri olduğunu söylemek güçtür. Uygulama dersleri için kuruluşlara yerleştirilen öğrenciler için görevlendirilen kurum danışmanlarının meslekleri ve çalışma deneyimleri ile sosyal hizmet bölümlerinin büyük bir kısmının akademik kadroları incelendiğinde, bu açıkça görülebilmektedir.

Sonuç olarak ülkemizde etkin ve vakaların özelliklerini gözetken sosyal hizmet modelleri geliştirilmemiş olması, sosyal hizmet eğitimi alanında yaşanan olumsuz gelişmeler ve sosyal hizmet alanında çalışanlara yönelik süpervizyon sisteminin bulunmamasının da bir sonucu olarak, hizmet alanların insan haklarını ihlale varan yanlış ve meslek etiğine aykırı uygulamalar giderek yaygınlaşmaktadır. Yanlış uygulama, insan hakları ihlali ve etik ihlallerin önlenmesi ve nitelikli bir sosyal hizmet sunumunun geliştirilebilmesinin önemli bir bileşeni olarak, süpervizyon konusunda daha fazla araştırma yapılması ve bilgi üretilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde gerek sosyal hizmet alan eğitiminde öğrencilere, gerekse uygulayıcılara (personele) yönelik süpervizyon sisteminin kurulması ve geliştirilmesi, bu konuda çalışma başlatılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Sosyal hizmet süpervizyonu konusuna dikkati çekmek amacıyla bu makalede, sosyal hizmet literatüründe süpervizyonun tanımı, tarihsel gelişimi, yaklaşımlar ve güncel tartışmalar özetlenmiş, Türkiye’de hemen hiç gelişmemiş olan çalışanlara yönelik süpervizyon ve kısmen de olsa varlığından söz edebileceğimiz sosyal hizmet öğrencilerinin alan eğitimlerinde süpervizyon sisteminin geliştirilmesi konularında önerilerde bulunulmuştur.

Süpervizyonun Tanımlanması

Süpervizyon sözcüğü, Latince *super* (over) ve *videre* (to watch, to see)'den gelmektedir. Süpervizyon (supervision) *gözetim*, *denetim* demektir. Sosyal hizmet literatüründe süpervizyonun meslekleşme sürecinin başlangıcından bu yana yer aldığı yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, tanımı, amacı ve işleviyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. İdari, eğitimsel ve destekleyici işlevleri olan süpervizyonun kimi ortak noktaları olan çok sayıda tanım yapılmıştır. Sosyal Hizmet Sözlüğünde (*The Social Work Dictionary*) süpervizyon, sosyal hizmet kurumlarında sosyal hizmet uzmanlarının daha fazla beceri geliştirmesine yardımcı olmak ve hizmet alanlar için kalite güvencesi sağlamak için kullanılan idari ve eğitimsel bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Barker, 2003: 281).

Kadushin ve Harkness (2002, 2014) kapsamlı bir tanım için beş farklı unsurun ele alınması gerektiğini belirterek önce bunları açıklamış sonra da bir süpervizyon tanımı yapmıştır. Bu unsurlar, süpervizyonun işlevleri ve amaçları, süpervizörün hiyerarşik konumu, dolaylı hizmet olarak süpervizyon ve süpervizyonun etkileşim sürecidir. Süpervizyonun işlevleri, literatürde başlarda ağırlıklı olarak idari ve eğitimsel olarak ele alınmıştır. Destekleyici işlevi ise, 1990'lı yıllardan sonra daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır. Yazarlara göre, üç işlevden birinin ya da ikisinin öne çıkarılması tanımı eksik bırakmaktadır, bu nedenle üç işlev birlikte ele alınmalıdır. Amaçları ise, kısa ve uzun vadeli amaçlar olarak ele alınmakla birlikte nihai amaç, hizmet alanlara etkili ve etkin bir sosyal hizmet sunabilmektir. Süpervizyonun hiyerarşik konumu derken kastedilen, süpervizörün hem çalışanların performansından hem de idari yöneticilere karşı sorumlu olmasıdır. Süpervizörün hizmet alanlarla değil, onların aldıkları hizmeti sunanlarla görüşme yapıyor olması, süpervizyonu dolaylı bir hizmet haline getirmektedir. Son olarak da süpervizyon, süpervizör ve süpervizyon alan (*supervisee*) arasında bir etkileşim sürecidir (Kadushin ve Harkness, 2002: 19-23; 2014:8-11). Böylece kapsamlı bir süpervizyon tanımının bu beş bileşeni içermesi gerektiğini belirten Kadushin ve Harkness, süpervizyonu şu şekilde tanımlamıştır.

... "bir süpervizör, doğrudan otorite olarak süpervizyon alanların performanslarını yönlendirmek, koordine etmek, geliştirmek ve değerlendirmek üzere görevlendirilen yetkili (*licensed*) bir sosyal hizmet uzmanıdır. Bu sorumluluğu yerine getirirken süpervizör, olumlu bir ilişki bağlamında süpervizyon alan ile etkileşimde bulunan idari, eğitimsel ve destekleyici işlevleri yerine getirir.

Süpervizörün nihai hedefi, kurumdan hizmet alanlara, kurum politikalarına ve prosedürlerine uygun olarak hem nicel hem de niteliksel olarak mümkün olan en iyi hizmetin sunulmasını sağlamaktır. Süpervizörler, hizmet alana doğrudan hizmet sunmamakta, ancak dolaylı olarak doğrudan hizmet gözetimi üzerindeki etkileriyle sunulan hizmet düzeyini etkilemektedir” (Kadushin ve Harkness, 2014:11).*

Kadushin ve Harkness, her ne kadar süpervizyonun idari, eğitsel ve destekleyici işlevleri olduğunu vurgulasalar da, bu işlevlerden idari ve eğitsel olanı öne çıkarmaktadırlar. Tsui (2014: xiv), sosyal hizmet süpervizyonunu “bir bütün olarak sosyal hizmet uzmanı bireye odaklanan rasyonel, etkileyici ve etkileşimli bir süreç” olarak ele alır. Burada odak, genel olmalı ve personelin değerlerini, bilgilerini, becerilerini ve duygularını kapsamalıdır. Dolayısıyla süpervizyon, belirli bir organizasyonel ortamda ve daha geniş bir kültürel bağlamda dinamik, çok taraflı ve etkileşimli bir süreçtir. Tsui’ye göre, “bu benzersiz özellikler, sosyal hizmet süpervizyonunu, insan kaynakları geliştirme ve iş izlemeye odaklanan iş sektöründeki “denetimden” ve klinik becerilerin terapistlere öğretilmesine odaklanan “klinik süpervizyon” veya “psikoterapi süpervizyonundan” farklılaştırmaktadır (2014: xiv).

Öğrenci Süpervizyonu (Alan Eğitiminde Süpervizyon)

Akademisyenlerin ve araştırmacıların, öğrenci süpervizyonu ile personel süpervizyonu arasındaki kavramsal, metodolojik ve uygulama farklılıklarını ayırt ettikleri 1960’ların ortalarına kadar bu ikisi benzer olarak değerlendirilmiştir. Literatürde süpervizyon ve süpervizör kavramları hem öğrencilerin hem de personelin eğitimsel gelişimi için kullanılsa da, artık iki alana özgü literatür farklılaşarak gelişmeye başlamıştır (Bogo ve McKnight, 2006: 50).

Öğrenci süpervizyonu ve personel süpervizyonu arasındaki farkları amaç, misyon, faaliyetler, zaman perspektifi, birincil odak, ödüllendirilmiş davranışlar, yaklaşım ve yönetimin yöntemi açısından Bogo ve Vayda kavramsallaştırmıştır. Buna göre

* Kitabın 2002 baskısındaki tanımda süpervizör, “kurum idari personeli” iken, 2014 baskısında “yetkili bir sosyal hizmet uzmanı” olarak değiştirilmiştir. Süpervizyonun beş unsuru ise her iki baskıda da aynıdır.

öğrencilerin alan çalışmalarında süpervizyon ile personel süpervizyonu arasında yedi fark vardır (akt, Tsui, 2004: 4-5):

- 1) Öğrenci alan eğitiminde süpervizyonun amacı ve misyonu eğitimidir. Personel süpervizyonun amacı ise müracaatçılara sunulan hizmetin kalitesidir.
- 2) Sosyal hizmet okulundaki ana faaliyetler eğitim ve araştırma iken, sosyal hizmet kurumunda hizmet sunumunun etkililiği ve yeterliliğidir.
- 3) Okullar geleceğe yönelik hedeflere, örneğin değerlere, bilgi eğitimine ve öğrencilerin beceri yeterliliklerine odaklanırken, sosyal hizmet kurumları mevcut durumda yüksek kalitede insani hizmetlerin sağlanmasına odaklanır.
- 4) Bir sosyal hizmet okulunun ana odağı, mevcut uygulamanın analizidir, bir insan hizmet kuruluşu mevcut hizmet programlarının sürdürülmesi, geliştirilmesi ve etkinliği üzerine odaklanır.
- 5) Öğrencilerin alan eğitimi eleştirel düşünme, yeni fikirlerin geliştirilmesi test edilmesi ve raporlaştırılmasıyla bağımsız entelektüel aktiviteleri içerir. Bir kurum ise, yeterli iş performansı sistem koruması ve birbirine bağlı ekip çalışması yürütür.
- 6) Okullarda sosyal hizmete yaklaşım oldukça genel ve soyuttur. Oysa insani hizmet organizasyonunda spesifik ve somuttur.
- 7) Okullardaki yönetim yöntemi kolektiftir ve kararlar oy birliği ile alınırken, bir insani hizmet kuruluşunun otoritesi merkezleştirilmiş ve hiyerarşiktir, çünkü üst yönetim ve finansman kurumlarına karşı sorumludur.

Bogo ve Sewell'e göre, "alan eğitimi, bütün üniversite temelli sosyal hizmet programlarının bileşeni olan eğitimsel bir çabadır. Öğrenciler kurslara katılmak ve bir kurum ortamında alan eğitimi almak için öğretim ücreti öderler. Çoğu ülkede ve modelde, kurumlar, gönüllü olarak, bir kurum ortamında çalışmayı ve mesleki yetkinliği geliştirmeyi, teoriyi pratiğe uygulamayı öğrenirken öğrencilere öğreten, destekleyen, mentörlük yapan profesyonel sosyal hizmet uzmanı sağlarlar. Alan eğitmenleri tarafından kullanılan süreçlerin çoğu personel süpervizyonuna benzer, ancak bağlam ve amaç çok farklıdır (Bogo ve Sewell, 2018: 250). Alan eğitiminin ve öğrenci süpervizyonun nasıl yapılacağı ve alan eğiticilerinin niteliklerinin ne olacağıyla ilgili farklı ülke uygulamaları bulunmaktadır. Bu makalede, sosyal hizmet alanında süpervizyon konusuna genel bir giriş yapılması amaçlandığından, oldukça

geniş bir literatürü bulunan alan eğitiminde (*field education*) süpervizyon konusunun ayrıntısına girilmemiştir.*

Süpervizyonun Amacı ve İşlevi

Sosyal hizmet süpervizyonunun temel amacı, “birçok uluslararası tanımda, yoğun iş yükü olan zorlu bir işi yürütmelerine yardımcı olmak için sosyal hizmet uzmanlarına destek ve öğrenim sağlamaktadır” (Magnusen, 2018: 359). Süpervizyonla ilgili çalışmaların ağırlıklı olarak teorik olduğunu belirten Magnusen, bu çalışmalarda metodolojik olarak ele alınan süpervizyon kavramının farklı yazarlarca farklı içeriklendirildiğini aktarmaktadır. Dolayısıyla süpervizyonla ilgili farklı teorik ve metodolojik yaklaşımlar vardır. Süpervizyon teorilerinde, süpervizörün ana görevinin süpervizyon alana yardım etmekten ibaret olduğu vurgulanmaktadır. Süpervizörün bu görevi nasıl yerine getirdiği, farklı epistemolojilere dayanan teorik yaklaşımlara bağlıdır. (Magnusen, 2018:360-361). Öte yandan, farklı politik sistemler ve sosyal hizmet yapılanmaları çerçevesinde değişiklikler de görülebilmektedir. Örneğin günümüzde, İngilizce konuşulanlar dahil, ülkelerin çoğunda süpervizör süpervizyon alan kişinin aynı zamanda yöneticisidir ve resmi yönetim yetkisine sahiptir. İskandinav modelinde ise süpervizyon, sosyal hizmet uzmanları tarafından organize edilerek başlatılır ve yöneticiler dışarıdan bir süpervizöre olan ihtiyacı ve bunun için ödeme yapmayı kabul ederler (Magnusen, 2018: 361).

Uluslararası literatürde, süpervizyonun amacının ya da işlevinin üç katmanı olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Bunlar; süpervizyon alan olarak sosyal hizmet uzmanlarını desteklemek, sosyal hizmeti geliştirmek ve sosyal hizmeti yönetmek olarak sıralanabilir. Magnusen’e göre, Kadushin (1976) ve Proctor (1986), sırasıyla sosyal hizmet ve hemşirelik süpervizyonu üzerine yapılan çalışmalarda en sık kullanılan iki kaynaktır. Payne (1996), süpervizyonun bir meslek olarak sosyal hizmet için işlevini temsil eden üçüncü bir kaynaktır. Payne de, destek ve öğrenmeyi amaç olarak vurgulamaktadır (Payne 1996, akt. Magnusen, 2018: 360-363). Süpervizyona ilişkin bu genel anlaşmaya rağmen, farklılıklar, süpervizyon

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için alan eğitimi konusuna ayrılan *Clinical Social Work Journal* dergisinin 47/1 (Mart 2019) sayısına bakılabilir. Aynı derginin, 46/4 (Aralık 2018) sayısı da uygulayıcılara yönelik süpervizyon konusuna ayrılmıştır. Ayrıca alan eğitiminde süpervizyon konusuyla ilgili olarak *The Field Educator* dergisine de bakılabilir.

amaçlarının nasıl yönetileceği ve gerçekleştirileceğiyle yani süpervizyonun üçüncü işleviyle ilgilidir. Kadushin (1976) üçüncü amacı “yönetmel” (*managerial*) (sonraki çalışmalarında “ıdarı” (*administrative*) olarak adlandırmıştır. Proctor (1986), üçüncü amacın “bireysel sorumluluğu” (etik) desteklemek olduğunu, Payne (1996) ise “hizmet alanı korumak” olduğunu söylemektedir (Tablo 1).

Kadushin’in yaklaşımında süpervizyon, “dışarıdan, yani “üçüncü taraf” perspektifinden gelirken, Proctor ve Payne, mesleğin bakış açısından “içten dışı” ya tek bir sosyal hizmet uzmanı (Proctor) ya da birlik olarak meslek açısından (Payne) süpervizyona bakmaktadırlar (Magnusen, 2018: 362).

Sosyal hizmet supervizyon standartlarının bulunduğu ülkelerin çoğunda bu standartlar, sosyal hizmet meslek örgütleri tarafından belirlenmiştir. Süpervizyonun nasıl tanımlandığı, işlevlerinin neler olduğunu da belirlediğinden burada Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (*National Association of Social Workers-NASW*) ve Avustralya Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (*Australian Association of Social Workers-ASSW*) tarafından geliştirilmiş ve kabul edilmiş süpervizyon tanımları ve işlevleri ele alınmıştır.

Tablo 1. Süpervizyon Tanımları

Süpervizyon	Destek	Öğrenme	Yönetmel
Kadushin	Destekleyici	Eğitsel	İdari
Proctor	Güçlendirici (meslektaşlardan destek sağlayın ve stresi azaltın)	Biçimlendirici (bireyin bilgisini arttırmak ve uygulamayı geliştirmek)	Normatif (bireysel sorumluluğu arttırmak)
Payne	Sosyal hizmet uzmanını desteklemek	Profesyonelliği sağlamak	Hizmet alanı korumak

Kaynak: Magnusen, 2018: 362

NASW tarafından 2013 yılında kabul edilen standartlarda süpervizyon, “süpervizör ile süpervizyon alan arasında yeterlilik, tutum ve etik uygulamaların geliştirilmesine sorumluluk ve hesap verebilirliğin ortaya konduğu bir ilişki” olarak tanımlanmıştır. “Süpervizörün, sosyal hizmet teorisi, standardize edilmiş bilgi, beceri, yeterlilik ve uygun etik içeriği kullanan süpervizyon alanı [yani sosyal hizmet uzmanını] yönlendirme sorumluluğu bulunmaktadır. Bu karşılıklı işbirliği sürecinde süpervizör

ve süpervizyon alan rollerini yerine getirme sorumluluğunu paylaşırlar” (NASW, 2013: 6).

ASSW süpervizyon standartlarında ise, “yansıtma (*reflection*) ve öğrenme için bir forum” olan süpervizyonun, “biri süpervizör olan en az iki arasında etkileşimli bir diyalog” olduğu belirtilmektedir. “Bu diyalog profesyonel uygulayıcılar için bir gözden geçirme, yansıtma, eleştiri ve yenileme (*replenishment*) sürecini şekillendirir. Süpervizyon, uygulayıcıların kariyerleri boyunca deneyim veya niteliklerinden bağımsız olarak meşgul oldukları profesyonel bir faaliyettir. Katılımcılar mesleki standartlara ve tanımlanmış yeterliliklere, organizasyon politika ve prosedürlerine karşı sorumludurlar” (AASW, 2014:2).

NASW Standartlarında süpervizyon tanımında “sorumluluk ve hesap verebilirlik” ve süpervizörün süpervizyon alanı yönlendirme sorumluluğuna vurgu yapılmaktadır. AASW Standartlarında ise, tanımda “yansıtma”, “öğrenme” ve süpervizör süpervizyon alan arasındaki “etkileşimli diyalog” vurgusu dikkati çekmektedir.

Kadushin ve Harkness, daha önce de vurgulandığı gibi, sosyal hizmet süpervizyonunu idari (yönetimsel), eğitimsel ve destekleyici olmak üzere üç başlık altında ele almaktadırlar. (Kadushin ve Harkness, 2002, 2014). Sosyal hizmet literatüründe yaygın olarak kullanılan bu üç tür süpervizyon, NASW tarafından 2013 yılında kabul edilen süpervizyon standartlarında da yer almıştır (NASW, 2013: 7-8).

Avustralya Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, sosyal hizmet süpervizyonunun Kadushin ve Harkness (2002, 2014) tarafından tanımlanan üç işlevinin yanı sıra farklı yazarlarca yapılan sınıflandırmalara da yer vermişlerdir. Buna göre Proctor süpervizyonun işlevlerini “formatif, restoratif ve normatif” olarak sınıflarken, Hawkins ve Smith, “gelişimsel, kaynak sağlayıcı (*resourcing*) ve niteliksel” olarak sınıflandırmışlardır. ASSW, süpervizyonun işlevlerini “eğitim, destek ve hesap verme sorumluluğu” olarak ele almıştır (AASW, 2014: 3-4).

Sosyal hizmet süpervizyonunun amacının ne olduğu ve işlevlerinden hangisine öncelik verildiği, teorik modellere göre değişmektedir. Öte yandan, sosyal hizmet süpervizyonu tanımlarında farklı teorik modeller kadar sosyal hizmetin meslekleşme sürecinin etkileri ve belki bunlardan daha fazla ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik yapılanmaları çerçevesinde sosyal politikalara ve sosyal hizmet alanına yaklaşımları da etkili olmuştur. Bu nedenle süpervizyonun tarihsel gelişimi ve nasıl yapıldığı ülkelere göre ele alınmaktadır.

Sosyal Hizmet Süpervizyonunun Gelişimi

Sosyal hizmet süpervizyonuna ilişkin literatürde en çok atıfta bulunulan yazarlar olan Kadushin ve Harkness, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) süpervizyonun tarihçesinin Hayırsever Örgütler Topluluğu (*Charity Organization Society* 1880) döneminden başlatılabileceğini, bu yıllarda Dernek adına çalışan gönüllülere süpervizyon verildiğini aktarmaktadır. Süpervizyon, derneğin ücretli çalışanları tarafından verilmekteydi ve amacı da gönüllülerin çalışmalarını koordine etmek çalışmaların nasıl yürütüleceğini öğretmek ve desteklemektir. Sosyal hizmet eğitimin gelişmeye başlaması ve üniversitelerde sosyal hizmet eğitimlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, süpervizyonun eğitimsel yönü gelişmeye başlamış ve üniversitelere devredilmiştir. Ancak yine de kurumlar, süpervizyonu, idari ve destekleyici yönleri daha öne çıkmakla birlikte, eğitim amaçlı kullanmaya da devam etmiştir (Kadushin ve Harkness, 2002: 1-11).

Tsui'ye göre (1997a: 192-196), sosyal hizmet süpervizyonunun son 120 yıllık gelişim süreci, sosyal refahın gelişimi ve sosyal hizmetin profesyonel gelişimi olmak üzere iki temel faktörden etkilenmiştir. Sosyal hizmet süpervizyonunun gelişimi, bu iki faktörün etkileri göz önünde bulundurularak beş aşamada ele alınmıştır. Bu beş aşama ve her aşamanın belirleyici temaları aşağıda belirtilmiştir.

Birinci Aşama: Sosyal Hizmet Süpervizyonunun İdari Kökenleri (1878-1910):

Kadushin'in de belirttiği gibi, Hayırsever Örgütler Topluluğu çalışmalarında, ücretli topluluk çalışanlarının gönüllülere süpervizyon verdiği dönemdir. Bu dönemde, sosyal hizmet tarihinde destekleyici süpervizyonun ilk örnekleri olarak süpervizörler, hayal kırıklığı yaşayan gönüllülere duygusal destek sağlıyor olsalar da, idari süpervizyon ağırlıktadır.

İkinci Aşama: Süpervizyona Dayalı Eğitim Bağlamının Değişimi ve Yazılı Temelin Ortaya Çıkması (1911-1945)*:

1989'de Hayırsever Örgütler Topluluğu tarafından 27 öğrencinin katıldığı 6 haftalık bir yaz okulu düzenlenir. Bu program modern sosyal hizmet eğitiminin başlangıcıdır. Bu yaz kursu birkaç yıl daha düzenlenir ve sonra *New York School of Philanthropy* adıyla ilk tam zamanlı sosyal hizmet okulu olarak gelişir. 1904 yılında öğrencilere bir yıllık alan çalışması eğitimi

*Yaptığı bu sınıflandırmaya 2004 yılında yayımlanan *Social Work Supervision Context and Concept* başlıklı kitabında da yer veren Tsui, bu aşamanın başlığını kitapta "Eğitimsel İşleve Geçiş" olarak güncellemiştir.

verilir. Bu okul şimdi, Columbia Üniversitesi Sosyal Hizmet Okulu olmuştur. 1920'lerde, sosyal hizmet uzmanlarının eğitilmesi, kurumlardan üniversiteye kaydığında, süpervizyon, sosyal hizmet uygulamaları için gerekli değerleri, bilgileri ve becerileri öğrenmek için bir eğitim süreci haline gelmiştir. 1920'lerden önce sosyal hizmet literatüründe süpervizyonla ilgili bir başvuru kaynağı yok iken, 1936 yılında Virginia Robinson'un, *Supervision in Social Case Work* kitabı yayınlanır. Süpervizyonu eğitimsel bir süreç olarak tanımlayan bu kitap, sosyal hizmet süpervizyonu alanında yazılmış ilk çalışmadır. 1920-1945 yılları arasında süpervizyon üzerine 35 makale yayınlanmıştır. Bu dönemde süpervizyonun temel amacı sosyal hizmet uzmanlarının eğitiminin gelişimi olmuştur.

Üçüncü Aşama: Uygulama Teorisi ve Yöntemlerin Etkisi (1930'lar-1950'ler):

1920 ve 1930'lardaki yenilikler yalnızca alan eğitiminin gelişmesi olmayıp, sosyal hizmet uygulamalarında süpervizyonu da etkileyen önemli değişiklikler olmuştur. 1920'lerde yardım veren meslekler için önemli bir teori olarak ortaya çıkan psikanaliz, vaka çalışmalarında bir tedavi yöntemi olarak uygulanmıştır. Bu süreçte süpervizörler, etkilendikleri psikanalizden hareketle süpervizyonu bir terapi süreci olarak görmüşlerdir. 1950'lere kadar sosyal vaka çalışması, sosyal hizmet uygulamaları üzerinde etkili olmuştur. Süpervizör ile süpervizyon alan arasındaki ikili ilişki ve süpervizyon seanslarının gizliliği gibi, bu etkilenmenin izleri hala mevcuttur. Bu dönemde bazı süpervizörler, süpervizyon alanla aralarındaki ilişkiyi ve süpervizyon sürecini çalışan-hizmet alan (müracaatçı) ilişkisindeki gibi bir yardım etme süreci olarak ele almışlardır. "Vaka çalışanına yönelik vaka çalışması" (*casework the caseworker*) olarak adlandırılan yaklaşım, hâlâ kullanımda olmasına rağmen, bu yaklaşımı süpervizyon alanların bireysel haklarının ihlali olarak gören sosyal hizmet uzmanları tarafından reddedilmektedir.

Dördüncü Aşama: Sonsuz Süpervizyon ve Özerk Uygulama Tartışmaları (1956-

1970'ler): Başlangıçta, gönüllülerin gözetlenmesi olarak görülen süpervizyon, daha sonra formel üniversite eğitimlerinde alan çalışmalarının başlatılmasıyla öğrenme sürecinin bir parçası olmuştur. Psikanalitik teorinin etkisiyle 1950'lerde süpervizyon, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki gelişimleriyle ilgili olarak görülmüştür. Böylece süpervizyon, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki kariyerleri boyunca devam edecek bir süreç olmuştur. 1940 ve 1950'lerde, bütün eğitilmiş sosyal hizmet uzmanları için sürekli süpervizyonun değeri ve gerekliliğine ilişkin tartışmalar başlamıştır. 1956 yılında Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin (NASW) kurulmasıyla birlikte,

bağımsızlık tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu tartışmada bazı sosyal hizmet uzmanları süpervizyonu, mesleğin profesyonel niteliğinin bir sonucu olarak görmekle birlikte süpervizyona alternatif model arayışları başlamıştır. Birkaç yıllık bir süpervizyonun ardından özerk bir uygulama ile bitmek tükenmek bilmeyen süpervizyon eğilimi, döneme damgasını vurmuştur.

Beşinci Aşama: Hesap Verebilme Çağında İdari İşleve Geri Dönüş (1980'ler-1995): 1980'lerle birlikte, hükümetler ve toplumların insani hizmetlere ayrılan kaynakların etkili ve etkinliğini sorgulamaya başlamalarıyla idari süpervizyon tekrar yükselmiştir. Bu değişimler, Sosyal Hizmet Anksiklopedisi'nde (*Encyclopedia of Social Work*) yapılan süpervizyon tanımlarına da yansımıştır. 1967 baskısında süpervizyon, eğitimsel bir süreç olarak tanımlanırken, 1971, 1977 ve 1987 baskılarında idari işlevleri öne çıkarılmıştır (Tsui, 1997a:196).

Tsui'ye göre (1997a: 196), sosyal hizmet süpervizyonu, insani hizmet örgütlerine yönelik dışarıdan gelen talepler ve sosyal hizmetin meslekleşme sürecinin bir sonucu olarak içeriden taleplerle şekillenmiştir. Şimdi ise (yani makalenin yazıldığı 1990'lardan sonra), sosyal hizmet alanında kar amacı güden özel kuruluşların artması ve kimlerin sosyal hizmet uzmanı olabileceğini belirleyen lisanslama yasaları tarafından belirlenebileceğini söylemektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde bazı sosyal hizmet uzmanları süpervizyonu gereksiz görmekte, otonom uygulama ya da konsültasyon önerisi getirmektedir. Artık sosyal hizmet uzmanları, geçmişe oranla daha profesyoneldirler ve üniversite eğitimi almaktadırlar. Buna rağmen Kadushin, süpervizyonun gerekliliğini savunmaktadır (Tsui, 1997a: 197). Kadushin ve Harkness'e göre, süpervizyon, yalnızca sosyal hizmete özgü değildir, ancak süpervizyonun işlevi ve süreci, diğer meslekler ile karşılaştırıldığında, sosyal hizmette özel bir önem kazanmıştır. Bu önem, mesleğin bazı ayırt edici yönleri, hizmet sunum modelinin doğası, hizmetin sunulduğu popülasyonun ve sosyal hizmet uzmanlarının özellikleri gibi nedenlerle açıklanabilir (2002:32-43).

Tsui ile benzer bir yaklaşımla sosyal hizmet süpervizyonunun gelişim dönemlerini açıklayan O'Donoghue (2000:18-20), süpervizyonla ilgili çalışmaların 1970'lere kadar, daha çok kurumsal (*organizational*) ve vaka çalışması (*case work*) işlevleri üzerine sosyal hizmet eğitimcileri ve deneyimli uygulayıcıların ürettiği teorik düşünceler, literatür özeti ve süpervizyonun uygulamaya etkileri üzerinden oluştuğunu belirtmektedir. 1970-80'lerde daha çok Kuzey Amerika'da araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalardan ilki, Kadushin'in 1974 yılında 750

süpervizör 750 süpervizyon alan toplam 1500 kişiyle yaptığı araştırmadır. Kadushin bu araştırmadan sonra, süpervizyonun işlevlerini idari (*administrative*), eğitimsel (*educational*) ve destekleyici (*supportive*) olarak ele aldığı modelini geliştirmiştir. İkinci çalışma Munson'un 1975 yılında doktora tezi için yaptığı araştırmadır. Araştırmasında 65 kişiyle nitel görüşme yapan Munson, öğretme yöntemi ve süpervizyon yapısının çalışanlar üzerinde çok az etkisi olduğunu, onaya ve role dayalı yeterlilik modelinin daha etkili olduğunu bulmuştur. Munson, sosyal hizmet süpervizyonunun idari ve klinik danışmanlık olmak üzere iki tür işlevi olduğunu söylemiştir. Üçüncü çalışma, Shulman, Robinson ve Luckj tarafından 109 süpervizör, 671 süpervizyon alan olmak üzere toplam 780 kişiyle Kanada'da yapılan araştırmadır. Araştırma, sosyal hizmet, hemşirelik ve kurum bakımı ortamlarında kapsam, içerik ve sosyal hizmet süpervizyonu becerilerine odaklanmıştır. Shulman ve arkadaşları bir süpervizyon becerileri ölçeği de geliştirmişlerdir. Shulman, daha sonraki çalışmalarında sosyal hizmet süpervizyonunda etkileşim modeli üzerine çalışmalar yapmıştır. 1980-1990'lar sürecinde, sosyal hizmet süpervizyonu konulu araştırma sayısı artmaya ve çeşitlenmeye başlamıştır. Kadushin, Munson ve Shulman'ın araştırmaları ve yayınları aynı zamanda süpervizyona özel modellerin geliştirilmesini de sağlamıştır (akt. O'Donoghue, 2000:18-20).

Sosyal hizmet süpervizyonu üzerine yapılan çalışmalar 1945-1990 sonrası artmaya başlamıştır. Bu dönemlerde yapılan çalışmalarda tekrarlayan temalar, tarihsel olarak Bruce ve Austin tarafından sınıflandırılmıştır (2001: 87-88) Bu sınıflandırma özetlenerek Tablo 2'de gösterilmiştir.

Bruce ve Austin'e göre, Kuzey Amerika'da sosyal hizmet süpervizyonunun kapsamlı bir çerçevesini gösteren 7 temel metin bulunmaktadır (2001:89). Bu metinler, sosyal hizmetin makro ve mikro çok boyutlu yapısında gelişen bir süpervizyon çerçevesi için temel oluşturdukları gibi, süpervizyon literatüründe pratik teoriye dayalı yaklaşımlardan süpervizyona özgü modellere doğru bir değişim olduğunu göstermektedir (Burse ve Austin, 2001: 99; O'Donoghue, 2010: 21). Günümüzde, araştırma ve çalışmalar ağırlıklı olarak farklı modeller ve alanlara özgü süpervizyon yaklaşımları üzerinden gelişmeye devam etmektedir.

Tablo 2. Sosyal Hizmet Süpervizyonunda Tarihsel Temalar

Temalar	İçerik	Yazarlar
İdari kontrol	Hizmet alanların ihtiyaçlarını değerlendirmek, hizmetleri koordine etmek için çalışanların davranışlarını izlemek, Hizmet alanları hem çalışanın hem de süpervizörün sorumluluğu olarak korumak, Acemi çalışanları ve öğrencileri eğitmek.	Burns, 1965; Miller, 1971
Eğitim ve öğretim	1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında kurum eğitimleri ve üniversite eğitimleriyle birlikte bilgi ve becerilerin yerinde öğretilmesi, Üniversiteye dayalı eğitim, süpervizyonun eğitim işlevini meşrulaştırmaya yardımcı olmuştur.	Burns, 1965; Miller, 1971
Terapötik destek	1920-30'lar Freud'un psikanalitik teorisinden etkilenmeyle birlikte, sosyal hizmet uzmanının hizmet alanı anlama ve destekleme yeteneğinin süpervizörün süpervizyon alanı anlama ve desteklemesine benzetildiği bir sürece dönüşmesi.	Miller, 1971; Munson 1993
Mesleki bağımsızlık	1950'lerde süpervizyonun süpervizyon alanının bireysel hakları ihlal edebilecek psikanalitik yönlerine tepki, Süpervizyon sürecinin vaka çalışanın vaka çalışması ("caseworking of the caseworker") türü bir bağımlılığa karşı mesleki bağımsızlık çağrılarının başlaması, Uygulayıcıların, mesleki bağımsızlıklarını kısıtlayan ve mesleki gelişimlerini ve yaratıcılıkları engelleyici olarak gördükleri sürekli süpervizyon ihtiyacını sorgulamaya başlamaları, Özerk uygulamanın süpervizyon altında geçen birkaç yıl sonra mesleki uygulamanın bir işareti olarak görülmeye başlanması.	Burns, 1965; Miller, 1971; Tsui, 1997a
Sınırlı kaynaklar için hesap verebilirlik	1960-1990* arası, hem kamu hem özel sosyal hizmet kuruluşlarında çalışanların niceliksel ölçütler kullanılarak izlenmesi, Bu dönemde ayrıca, sosyal hizmet süpervizyonu üzerine ders kitapları da basılmaya başlanmıştır.	Miller, 1987; Tsui, 1997a

Bruce ve Austin (2001: 87-99)'den uyarlanmıştır.

Süpervizyonun tarihsel gelişimine ABD dışındaki ülkelerden bakıldığında, süpervizyonun amacı ve işlevi bakımından farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Almanya ve Almanca konuşulan diğer ülkelerde sosyal hizmet süpervizyonu, Anglo-Amerikan köklerinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Günümüzde artık, Almanya ve

* Bu dönemin, özellikle 1970'lerin sonu ve 1980'li yıllardan itibaren, sosyal hizmetleri de içeren refah devleti harcamalarının sorgulanmaya başladığı bir dönem olduğunu hatırlamak gerekir.

diğer Almanca konuşulan ülkelerde süpervizyon kısmen yeni bir meslek olarak sosyal hizmetler, sağlık, pedagojik hizmetler, yönetim hatta ticari alanda da yer almaktadır (Belardi, 2002: 313). Belardiye göre ABD’de 19.yy sonundan bu yana gelişmekte olan süpervizyonun temel özellikleri bir yandan da kontroldür. Süpervizyonu sunanların üst düzey yöneticilerden oluştuğu ABD’de (ve Büyük Britanya’da) sosyal hizmet eğitimi 20.yy başlarında başlamışken, Almanya’da 1970’den önce sosyal hizmet alanında üniversite eğitimi bulunmamaktaydı. Bu nedenle, sosyal hizmet süpervizörlerinin çoğu sosyal bilimlerin alanlarından değil, Almanya’daki diğer disiplinlerden gelmişlerdir (2002: 313).

Almanya’da süpervizyonun ilk olarak ne zaman, nerede ve hangi odaklanma ile gerçekleştirildiği kesin olarak tespit edilememekle birlikte, Mary Richmond’un (1917) ve sosyal hizmetin Almanya’daki öncüsü Alice Salomon’un (1926) çalışmalarından hareketle Almanya’daki uzmanların vaka çalışması ve süpervizyon konularına aşina oldukları tahmin edilmektedir. Almanya’da süpervizyon terimi ilk kez, ABD’de *Casework* (1950) olarak yayımlanan kitabın Almanca’ya çevrilmesiyle 1950’den sonra kullanılmaya başlanmıştır. Almanya’da süpervizyon, sosyal hizmet, sağlık ve eğitim alanlarındaki nitelikli çalışanların işi ile ilgili olan danışmanlık alması ve ileri eğitim olarak anlaşılmaktadır. Grup süpervizyonu, psikiyatri klinikleri, denetimli serbestlik, aile danışmanlığı ve kriz müdahalesi gibi bazı çalışma alanlarında zorunlu hale gelmiştir (Belardi, 2012: 315).

Farklı yazarlarca geliştirilen süpervizyon modelleri de bulunan Almanya ve Almanca konuşulan diğer ülkelerde süpervizyon artık genel bir danışmanlık bilimine dönüşmüş durumdadır. Farklı ekoller, dergi çevreleri, yaklaşımlar hatta süpervizörlerin kurduğu dernekler bulunmaktadır. Ancak, süpervizyondan anlaşılanın daha çok ileri eğitim ve süpervizyon alanı desteklemek olduğu söylenebilir.

İskandinav ülkelerine bakıldığında ise, süpervizyonun ağırlıklı olarak destekleyici bir yönelimde olduğu, ABD ve İngiltere’deki gibi kurum içinden ve genellikle de yönetici tarafından değil, kurum dışından bir süpervizör görevlendirildiği görülmektedir (Höjer, 2007: 530; Bradley ve Höjer, 2009: 72; Magnusen, 2018: 361). Süpervizyon sistemini yeni geliştiren ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin Romanya’da süpervizyon sistemi ilk kez 2004 yılında ABD ekolünde süpervizyon eğitimi veren bir yüksek lisans programı açılmasıyla başlamıştır (Caras, 2013:139). Benzer şekilde Malta ve

Çin’de de sosyal hizmet süpervizyonu geliştirme çalışmaları başlamıştır (Cole, 2019; Mo ve diğerleri, 2019).*

Sonuç olarak, sosyal hizmet eğitiminde ve uygulamada süpervizyonun önemi ve gerekliliği konusunda bir fikir birliği vardır. Süpervizyonun idari, eğitimsel ve destekleyici işlevleri olduğu da genel olarak kabul görmektedir. Bu konudaki literatür tarandığında farklı bakış açılarının bu üç işlevden hangisine ağırlık verilmesi gerektiği konusunda çıktığı görülmektedir. Çok açık bir şekilde, ABD’de (İngiltere de dâhil edilebilir), süpervizyonun idari işlevi öne çıkarılmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının üniversite eğitimiyle yetiştirilmeye başlanmasıyla ve aslında mesleğin toplumlarda kabul görmeye de başlamasıyla, özerk uygulama talepleri artmıştır. Özerk uygulama taleplerinin geri planında, süpervizyonun yaygın olarak destekleyici ya da eğitici değil, idari anlamda denetleyici işlevinin öne çıkarılmasına bir itiraz vardır. Diğer türlü, özellikle destekleyici süpervizyonun sosyal hizmet uygulamalarında gerekli olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır.

Türkiye’de Durum ve Öneriler

Sosyal hizmetin meslekleşme sürecinin başından bu yana sosyal hizmet eğitiminin ve uygulamanın bir parçası olan süpervizyon sistemi, ülkemizde ne eğitim alanında ne de uygulamada henüz formel olarak kurulabilmiş değildir. Türkiye’de, sosyal hizmet eğitimi ve uygulamaları gelişmiş örneklerle karşılaştırıldığında, yarım yüzyıl geriden gelmektedir. Sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarının yapısını da belirleyen bu durum, bir yanıyla da mesleği hala kendisini anlatma ve toplumsal kabul arama noktasında bırakmaktadır. Mesleğin tanınırlığı ve bilinirliğiyle ilgili sorunlar bulunduğunu, Türkiye’de sosyal hizmet mesleğinin gelişme aşamasında olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Ancak, tam da gelişme aşamasında, mesleğin temel felsefesi ve ilkeleriyle uyumlu olmayan şekilde, sosyal hizmet eğitimi yaygınlaşmıştır. Sosyal hizmet alanları ve çalışılan kurumlar bazında düşünüldüğünde, sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kuruluşlara yerleştirilmelerinde mesleki bilgi, beceri ve yeterlilikler, deneyim, çalışma süresi gibi özelliklere bakılmamaktadır. Özel bilgi ve uzmanlaşma gerektiren alanlarda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmesinin nasıl yapılacağına ilişkin kriterler

* Farklı ülke örneklerinin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için, Unguru, E., & Sandu, A. (2018). Normative and Institutional Frameworks for the Functioning of Supervision in Social Work. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 10(2), 69-87 başlıklı makaleye bakılabilir.

bulunmamaktadır. Yeni mezun bir sosyal hizmet uzmanı, ihmal ve istismara maruz kalmış çocuklarla çalışmak üzere görevlendirilebilmekte ya da psikiyatrik sosyal hizmet alanında istihdam edilebilmektedir. Formel bir süpervizyon sistemi de bulunmadığından, sosyal hizmet uzmanı, çalıştığı vakalara nasıl yaklaşacağını bilememekte, hizmet alanın haklarının ihlaline ve yanlış uygulamalara neden olabilmekte, mesleğin etik ilkelerine aykırı uygulamalar yapabilmektedir.

İnsan hakları ve vatandaşlık haklarının korunması ve gerçekleşmesinde önemli bir işlevi olan sosyal hizmetlerin ve sosyal hizmet mesleğinin gelişimi, ülkemizde her ikisinin de henüz yeterince kamusal alanın belirleyici unsurları olamamasından doğrudan etkilenmektedir. Bunların bir sonucu olarak sunulan sosyal hizmetlerin kalitesi ve sonuçları, uygulayıcıların nitelikleri ve yeterlilikleri gibi konular gündeme fazla gelememiştir. Sosyal hizmetlerden yararlanan toplum kesimleri, kendilerine sunulan hizmetlerin insan hakları temelli olması gerektiğinin, bu hizmetlerden yararlanmanın hakları olduğunun farkına varamamışlardır.

Gerek sosyal hizmet alan eğitimi gerekse de uygulayıcılara yönelik mesleki süpervizyon ihtiyacını ortaya koymak amacıyla, ilerleyen bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınan sorunlar ve çözüm önerileri ağırlıklı olarak makalenin yazarının uzun yıllara dayalı gözlem ve deneyimleri doğrultusunda geliştirdiği kişisel görüşleridir. Aktarılan sorunlar ve çözüm önerileri etrafında Türkiye’de, gerek hizmetin kalitesinin artırılması ve sunulan hizmetin uygunluğunun denetlenmesi gerekse de sosyal hizmet uzmanlarının bilgi, beceri ve yeterliliklerinin geliştirilmesini ve desteklenmelerini içeren bir süreç olarak süpervizyon sisteminin kurulması gerekmektedir. Bunun da sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirildiği eğitim sürecinde (alan eğitiminde) ve uygulamada süpervizyon sistemi şeklinde iki aşamalı olarak kurulmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Alan eğitiminde süpervizyon, sosyal hizmet eğitiminin başladığı 1960’lı yıllardan bu yana, uzun süre bu alanda tek eğitim kurumu olan, Hacettepe Üniversitesi’ne bağlı bölümün ve ardından açılan yeni sosyal hizmet bölümlerinin bazılarının öğrencilerini, deneyimli ve alanda başarılarıyla öne çıkmış sosyal hizmet uzmanlarının yanına yerleştirmesiyle çözülmeye çalışılmıştır. Her ne kadar, yapılandırılmış bir eğitim süpervizyonu olmasa da sosyal hizmet eğitimi, geçmişte görece köklü olan bölümler tarafından hazırlanmış ayrıntılı yönergelerle, alan eğitiminde belirli bir standarda ulaşıldığı söylenebilir (Hacettepe, Başkent, Ankara,

Kocaeli Üniversitesi Yönergeleri*). Sözü edilen yönergelerde, alan eğitiminde öğrenciye süpervizyon verecek “kurum danışmanı”ndan ne beklenildiğine kısa da olsa yer verilmektedir. Kurum danışmanından beklenen çok genel olarak ifade edilecek olursa öğrenciye “rol modeli” olmasıdır. Oysa günümüzde öğrenci, daha önce de vurgulandığı gibi, sosyal hizmet uzmanı olmayan bir kuruma yerleştirilmek durumunda kalınmakta, kurumda sosyal hizmet uzmanı olsa dahi, kurumun kendi iç dengeleri gereği başka bir meslek elemanın, bazen de yeni mezun bir sosyal hizmet uzmanının danışmanlığına verilebilmektedir. Öğrenci, en iyi ihtimalle deneyimli bir sosyal hizmet uzmanının yanına yerleşse de sosyal hizmet uzmanının kendisi bir süpervizyon ya da denetim/gözetim altında olmadığından mesleğin felsefesi ya da etik ilkeleriyle bağdaşmayan uygulamalarıyla öğrenciye model olabilmektedir. Öte yandan, çoğu yeni açılan sosyal hizmet bölümü, öğrenciye bir akademik danışman görevlendirmiş olsa da akademik danışman ile kurum danışmanı arasında koordineli bir çalışma çoğunlukla yapılamamaktadır.

Uygulayıcılara yönelik mesleki süpervizyon konusunda ise, hemen hiçbir formel uygulama bulunmamaktadır. Bu konudaki Türkiye gerçeği, sosyal hizmet uzmanları arasında bir meslek alt kültürü oluşmasının da önemli bir nedeni olan enformel “akran süpervizyonu” uygulamasının yerleşmiş olmasıdır. Ancak ülkemizdeki akran süpervizyonu, süpervizyon literatünde yer alan anlamda değildir. Daha çok, mesleğini amacına uygun yapmak isteyen, hizmet alan hak sahiplerini önemseyen sosyal hizmet uzmanlarının, zorlandıkları konularda konuyu kendilerinden daha iyi bildiklerini düşündükleri meslektaşlarına, enformel yollardan danışması şeklinde yerleşmiştir. Bu, önemli ve asla küçümsenmemesi gereken bir olgudur. Ancak, sosyal hizmet bölümlerinin sayısının son on yılda hızla artması ve sosyal hizmet kökenli olmayan akademisyenlerin yetiştirdiği öğrenci sayısının, sosyal hizmeti bildiği kabul edilen akademisyenlerin yetiştirdiği öğrenci sayısından fazla olması gibi nedenlerle, söz edilen akran süpervizyonu geleneğinin

* Hacettepe Üniversitesi Yönergesi için

http://fs.hacettepe.edu.tr/shy/2015/Lisans/417-418/417_uygulama_yonergesi_15.09.2014.pdf.

Ankara Üniversitesi Yönergesi için

<http://socialwork.health.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/178/2018/02/SH-Blok-Yonerge.pdf>.

Başkent Üniversitesi Yönergesi için

<http://shb.baskent.edu.tr/kw/upload/255/dosyalar/Sosyal%20Hizmet%20Uygulamalar%C4%B1%20E1%20Kitab%C4%B1%202017%20%282%29.doc>

Kocaeli Üniversitesi Yönergeleri için

http://shb.kocaeli.edu.tr/formlar/SHB403_Yonerge_Eylul2016.pdf

ve http://shb.kocaeli.edu.tr/formlar/SHB402_Yonerge.pdf

farklılaşmaya başladığı söylenebilir. Eğitsel danışman olarak yapılan kurum ziyaretlerinde gözlenenler ve uygulama öğrencileriyle yapılan süpervizyon görüşmelerinde aktarılanlar, mesleğin temel felsefesiyle taban tabana zıt uygulamaların ortaya çıkması gibi gelişmeler yaşandığını göstermektedir. Örneğin, çocuk evliliklerini, “rızası var” savıyla açıklayan, sosyal yardım talep eden müracaatçıyı “devleti sömürmekle suçlayan”, sosyal inceleme amaçlı ev ziyaretine gitmeyip telefonla bilgi alan sosyal hizmet uzmanları (ya da diğer meslek elemanları) bulunduğu söylenebilir. Bütün bu gelişmeler ve yarattığı sorunların iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sosyal hizmet yararlanıcılarının başta insan hakları olmak üzere haklarının ihlal edilmesi ve sosyal hizmet meslek etiğine aykırı uygulamaların yaygınlaşmasıdır. İkincisi ise, sosyal hizmet eğitimi almakta alan öğrencilerin, daha eğitim aşamasında sosyal hizmetin amacı ve felsefesini özümseyememesidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada karşılaştıkları çok fazla sorun olmakla birlikte, daha önce de vurgulandığı gibi, alınan idari kararlarla sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, çocuk gelişimi uzmanı, öğretmen gibi farklı meslek elemanlarının aynı işi yapar hale getirilmeleri sorunların ana kaynaklarından biri gibi görünmektedir. Bir diğer önemli sorun da sosyal hizmeti bilmeyen idarecilerin, meslek elemanlarının vakalara ilişkin aldıkları kararları baskı yaparak değiştirmeye çalışmaları, kararını değiştirmeyen meslek elemanı yerine, vakayı istenen kararı verecek meslek elemanına yönlendirmeleridir.*

Sosyal hizmete ihtiyaç duyan toplum kesimleri hızla artmakta ve yaşadıkları sorunlar karmaşıklaşmakta iken, alanda çalışanların azımsanmayacak bir bölümün nitelikleri ve yeterlilikleri ciddi bir biçimde gerilemektedir. Bunu önlemenin yollarından biri de süpervizyon sisteminin kurulması ve geliştirilmesidir. Açıkça söylemek gerekir ki, sosyal hizmet mezunları/sosyal hizmet uzmanları tek bir grup değildir. Belki kabaca üç grup sosyal hizmet uzmanı olduğu söylenebilir. İlk grubu, özetlenmeye çalışılan sürecin farkında olmayan ya da farkında olsa da sorgulamaksızın kendisinden istenileni yapanlar oluşturmaktadır. İkinci grupta yer alanlar, yanlış uygulamaları benimseyen, hatta savunan ve sosyal hizmeti popülist politikaların hayata

* Bahsedilen konuyla ilgili örneklere Sosyal Hizmetlerde Yolsuzluk ve Diğer Etik Sorunları Aşmada ve Önlemede Bir Yol Olarak Etik Kapasite Geliştirme” projesi kapsamında yapılan araştırma raporundan ulaşılabilir. TFK (2017). Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma, TFK Yayınları.

geçirilmesinin bir aracı olarak görenlerdir. Üçüncü grubu oluşturanlar ise sosyal hizmeti, kendi insan haklarını koruyamayanların haklarını koruma mesleği olarak görüp, sosyal hizmet yararlanıcılarının insana yaraşır bir hizmet alması gerektiğini savunanlardır.

Sosyal hizmet süpervizyonunun geliştiği ve kurumsallaştığı ülkelerin hemen hepsinde bu girişimler, meslek örgütleri tarafından başlatılmıştır. ABD’de sosyal hizmet süpervizyon standartları, Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW) tarafından geliştirilmiştir. Benzer şekilde Avustralya’da da standartlar Avustralya Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından belirlenmiştir (NASW, 2013; AASW, 2014). Gerek sosyal hizmet eğitiminin gerekse sosyal hizmet süpervizyonunun geliştirilmesi aşamasında olan Çin’de de bu konuda sosyal hizmet uzmanlarının meslek örgütleri öncülük etmektedir (Mo ve diğerleri, 2019). Çin’de farklı bölgelere göre farklı gelişmişlik düzeylerinde olsa da çalışmalar, adım adım ilerletilmiştir. Öncelikle mesleğin gelişimi ve süpervizyon sisteminin kurulması için, resmi bir politika desteği sağlanmış, ardından belirli bölgelerde süpervizyon sistemleri kurulmuş ve üçüncü adım olarak, süpervizör yetiştirmek için bir eğitim sistemi geliştirilmiştir. Son olarak da süpervizörler için bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmuştur. (Mo ve diğerleri, 2019: 6-8).

Türkiye’de de, sosyal hizmet süpervizyonu konusunda çalışmaların Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi (SHUDER) öncülüğünde başlatılması gerekmektedir. Peki, bu nasıl yapılmalıdır? Öncelikle, alandaki deneyimli sosyal hizmet uzmanları, bu konuda çalışma yapan ya da ilgi duyan akademisyenler ve diğer ilgililerle (Sosyal Hizmet Okulları Derneği-SHOD, sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edildiği AÇSHB, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, yerel yönetimler vb.) Sosyal Hizmet Eğitiminde ve Uygulamalarında Süpervizyon” konulu bir çalıştay düzenlenmelidir.

Çalıştayın ardından, SHUDER’in üye olduğu Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu-IFSW ve ülkemizde üyesi olan sosyal hizmet bölümleri bulunan Avrupa ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birlikleri – EASSW/IASSW katılımcılarıyla, SHUDER Genel Merkezi öncülüğünde iki eğitim modülü hazırlanmalıdır.* Bu eğitim modülleri, sosyal hizmet alan uygulama eğitiminde

* Bu konuda, ABD, Avustralya, Almanya ve Kuzey ülkeleri (İsveç, Norveç, Danimarka) öne çıkmaktadır. Bu ülkelerden katılımcılar davet edilebilir. Çalıştay, IASSW ve EASSW tarafından verilen proje destekleri kapsamında üye bir sosyal hizmet bölümü tarafından proje olarak da sunulabilir.

süpervizyon ve uygulamada süpervizyon başlıklarında olabilir. Eğitim modüllerinin hazırlanmasında, yurt dışı katılımcılarına ek olarak, deneyimli ve başarılı sosyal hizmet uzmanları ve bu konuda çalışmaları olan akademisyenler görevlendirilmelidir. Her iki eğitim modülü de hazırlandıktan sonra SHUDER Genel Merkezi koordinasyonunda dernek şubelerinin bulunduğu illerde, eğitimler düzenlenerek, eğitime katılanlara sertifika verilmelidir. Bu eğitimler en az 40 saat (en az 5 gün kesintisiz, teorik ve pratik olarak) üzerinden yapılandırılmalıdır. Eğitimler tamamlandıktan sonra, sertifika alanlardan eğitim süpervizörleri ve uygulama süpervizörleri listeleri hazırlanarak, bu listeler, sosyal hizmet eğitimi verilen üniversitelere ve sosyal hizmet sunulan kurum ve kuruluşlara gönderilmelidir. İlk eğitimlerin ardından eğitici eğitimi yoluyla belirli sayıda eğitici yetiştirilerek süpervizyon eğitimleri yaygınlaştırılabilir. Sosyal hizmet bölümlerinde alan eğitimi derslerinin, eğitim almış sertifikalı süpervizörler tarafından verilmesi konusunda girişimlerde bulunulmalıdır.

SONUÇ

Sosyal hizmet mesleği ve eğitimi bakımından vazgeçilmez bir önemde olan süpervizyon, ülkemizde, çok az çalışma dışında, gündeme getirilmemiş ve çalışılmamış bir konudur. Sosyal hizmetin geliştiği ve kabul gördüğü ülkelerdeki sosyal hizmet süpervizyonu tanımları ve yaklaşımları, ülkelerin tarihsel, politik ve ekonomik yapılarına göre farklılaşsa da bu alanda süpervizyonun gerekliliği üzerinde görüş birliği bulunmaktadır. Süpervizyonun idari kontrol/denetim ya da hesap verebilirlik, eğitim ya da destekleyici olmak üzere farklı işlevlerini öne çıkaran görüşler ve tartışmalara ek olarak, günümüzde artık yeni modeller ve yaklaşımlar geliştirilmektedir. Sosyal hizmet literatürünün başlıca alanlarından biri olan süpervizyon konusunda, Türkiye’de de akademik çalışmaların başlatılması gereklidir. Süpervizyon konusunda ülkemizde yalnızca iki tane yüksek lisans çalışması yapılmış olması düşündürücüdür. Lisansüstü eğitimi alan öğrencilerin, özellikle de doktora düzeyinde, sosyal hizmet süpervizyonu konusunda çalışmaları için yönlendirilmeleri son derece önemlidir.

Türkiye’de özellikle, sayıları artan sosyal hizmet bölümleri ve akademik kadroların yapısı, sosyal hizmet eğitimi almamış meslek mensuplarının sosyal hizmetler alanında istihdam edilmeleri, yönetici konumunda olmaları ve ayrıca da sosyal hizmetler alanında çalışan mesleklerin aynı işleri yapar hale getirilmeleri gibi sorunlar, süpervizyon ihtiyacını acil hale getirmektedir. Sosyal hizmetlerin insan haklarını temel alarak geliştirilmesinin ve sosyal hizmetlere erişimin de bir insan

hakkı olarak kabulünün yeterince yerleşmediği ülkemizde, hizmet alanlara etkili ve nitelikli sosyal hizmet sunumunda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Mesleki uygulamalar sırasında insan hakları ihlalleri, etik ihlaller, etik sorunlar ve yanlış uygulamalar giderek yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle, sosyal hizmet süpervizyonunu yalnızca sosyal hizmet uzmanını desteklemek anlamında değil, denetlemek ve gözetmek anlamında da ele almak yararlı olacaktır.

Sosyal hizmet süpervizyonu konusunda, araştırma yapma ve bilgi üretmenin yanı sıra, ülkemizde bu sistemi kurmaya yönelik çalışmaların geç de olsa başlatılması yararlı olacaktır. Sosyal hizmet süpervizyonun bulunduğu ülkelerde süpervizyon sisteminin kurulması ve geliştirilmesi çalışmaları, sosyal hizmet uzmanlarının meslek örgütleri tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de de bu çalışmaların, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından başlatılması ve sürdürülmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- AASW (2014). Supervision Standards 2014. <https://www.aasw.asn.au/document/item/6027>. Erişim tarihi, 04.08.2017.
- Akesson, B., Canavera, M. (2018). Expert understandings of supervision as a means to strengthen the social service workforce: Results from a global Delphi study. *European Journal of Social Work*, 21, 333–347. doi:10.1080/13691457.2017.1399352.
- Barker, R. L. (2003). *The social work dictionary*. Washington, DC: NASW Press.
- BASW/CoSW (2011). Research on supervision in social work, with particular reference to supervision practice in multi-disciplinary teams, BASW/CoSW England. https://www.basw.co.uk/system/files/resources/basw_13955-1_0.pdf. Erişim tarihi, 19.06.2019
- Başer, D., Kırılıoğlu, M. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin alan uygulamasına yönelik beklentileri ve deneyimleri: Nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 390-416.
- Belardi, N. (2002). Social work supervision in Germany. *European Journal of Social Work*, 5:3, 313-318, DOI: 10.1080/714053162
- Bogo, M., McKnight, K. (2006). Clinical supervision in social work, *The Clinical Supervisor*, 24:1-2, 49-67. https://doi.org/10.1300/J001v24n01_04
- Bogo, M., Sewell, K.M. (2018). Introduction to the Special Issues on the Supervision of Staff and Field Education of Students. *Clinical Social Work Journal* (2018) 46: 249. <https://doi.org/10.1007/s10615-018-0690-5>

- Bradley, G. Höjer, S. (2009). Supervision reviewed: reflections on two different social work models in England and Sweden. *European Journal of Social Work*, 12:1, 71-85, DOI: 10.1080/13691450802220990
- Bruce, J. E., Austin, J.M. (2001). Social Work Supervision. *The Clinical Supervisor*, 19:2, 85-107, DOI: 10.1300/J001v19n02_05
- Büyükbodur, Ç. A., (2018). Sosyal hizmet uzmanlarında psikolojik dayanıklılık ve ikincil travmatik stresin incelenmesi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Klinik Odaklı Sosyal Hizmet Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Caras, N (2013). Ethics and supervision process - Fundamentals of social work practice. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 92 (2013) 133 – 141
- Cole, M. (2019). Social work supervision in Malta: A specialism in the making. *The Clinical Supervisor*, 1-19, DOI: 10.1080/07325223.2019.1582393
- Engelbrecht, L. (2012). Coaching, mentoring and consultation: The same but different activities in supervision of social workers in South Africa? <http://socialwork.journals.ac.za/pub/article/view/90/81>. Erişim tarihi, 04.08. 2018.
- Engelbrecht, L.K. (2010). Yesterday, today and tomorrow: is social work supervision in South Africa keeping up? *Social Work/Maatskaplike Werk*, 46(3):324-342.
- Erbay, E., Özkan, S., Nuhoğlu, H. (2017). Freire eğitim modeli çerçevesinde ulusal ve uluslararası boyutlarıyla lisans eğitiminde uygulama derslerine eleştirel bakış. Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi 2017 (USHK17), Sosyal Sorunlar ve Sosyal Hizmetin Geleceği, *Bildiri Özetleri*.
- Hafford-Letchfield, T., Engelbrecht, L. (2018). Contemporary practices in social work supervision: Time for new paradigms? *European Journal of Social Work*, 21:3, 329-332, DOI: 10.1080/13691457.2018.1446782
- Höjer, S. (2007). Country perspectives. *European Journal of Social Work*, 10:4, 529-532, DOI: 10.1080/13691450701685814 <https://doi.org/10.18662/rrem/47>
- Hughes, J. M. (2010). The Role of Supervision in Social Work: A critical analysis. *Critical Social Thinking: Policy and Practice*, Vol. 2, 2010: 59-77.
- Işıkkhan,V. (2002). Yardım edici mesleklerde tükenmişlik sendromu. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını, 13, 2.
- Işıkkhan, V. (2011). *Sosyal hizmet ve tükenmişlikle başa çıkma*. Vizyon Kirtasiye-Ofset-Matbaa-Yayınevi.
- Kadushin, A., Harkness, D. (2002). *Supervision in social work*. 4th Edition. University of Columbia Press.
- Kadushin, A., Harkness, D. (2014). *Supervision in social work*. 5th Edition Columbia University Press.
- Karabek, D. (2018). Sosyal çalışma görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri ve süpervizyonun önemi: İstanbul ili örneği. Kocaeli Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Sosyal Hizmet Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

- Magnussen, J. (2018). Supervision in Denmark – an empirical account of experiences and practices. *European Journal of Social Work*, 21:3, 359-373, DOI:10.1080/13691457.2018.1451827
- Maidment, J., Beddoe, L. (2012). Is Social Work Supervision in “Good Heart”? A Critical Commentary. *Australian Social Work*, 65:2, 163-170, DOI: 10.1080/0312407X.2012.680426
- Mo, Y. H., Leung, L.T., Tsui, M.S. (2019): Chaos in order: The evolution of social work supervision practice in the Chinese Mainland. *The Clinical Supervisor*, 1-21, DOI:10.1080/07325223.2019.1610681
- NASW (2013). Best Practice Standards in Social Work Supervision. Washington, DC: National Association of Social Workers & Association of Social Work Boards. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=GBrLb14BuwI%3D&portalid=0> Erişim tarihi 04.08. 2017
- O'Donoghue, K. (2000). “Towards the Construction of Social Work Supervision in Aotearoa New Zealand: A Study of the Perspectives of Social Work Practitioners and Supervisors.” PhD thesis, Massey University, Palmerston North. <http://hdl.handle.net/10179/1535>. Erişim tarihi, 04.08.2017.
- O'Donoghue, K., Yuh Ju, P.W, Tsui, M. S. (2017). Constructing an evidence- informed social work supervision model. *European Journal of Social Work*, DOI: 10.1080/13691457.2017.1341387
- O'Donoghue, K. (2015). Issues and challenges facing social work supervision in The twenty-first century. *China Journal of Social Work*, 8:2, 136-149, DOI: 10.1080/17525098.2015.1039172
- Özbesler, C., İçağasioğlu Çoban., (2010). “Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), s. 31-46.
- Özkan, S. (2016). Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında karşılaştığı güçlükler ve süpervizyon gereksinimi. Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Schmidt, G., Kariuki , A.(2019). Pathways to social work supervision. *Journal of Human Behaviour in the Social Environment*. 29:3, 321-332. DOI: 10.1080/10911359.2018.1530160
- Sewell, K. M. (2018). Social work supervision of staff: a primer and scoping review (2013–2017). *Clinical Social Work Journal* (2018) 46:252–265 <https://doi.org/10.1007/s10615-018-0679-0>
- TFK (2017). Sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlara ilişkin bir araştırma, TFK Yayınları, Ankara.http://www.tfk.org.tr/doc/pcp10_arastirma_raporu.pdf. Erişim tarihi, 02.03.2019

- Tsui M. S. (1997a). The roots of social work supervision an historical review. *The Clinical Supervisor*, 15:2, 191-198, DOI: 10.1300/J001v15n02_14
- Tsui, M.S. (2004). *Social work supervision context and concepts*, Thousand Oaks,CA: Sage.
- Tsui, M. S. (2006). Hopes and dreams Ideal supervision for social workers in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 16:1, 33-42, DOI: 10.1080/21650993.2006.9755990
- Unguru, E., Sandu, A. (2018). Normative and institutional frameworks for the functioning of supervision in social work. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 10(2), 69-87.
- Wilkins, D., Antonopoulou, V. (2019). What does supervision help with? A survey of 315 social workers in the UK. *Practice*, 31:1, 21-40, DOI: 10.1080/09503153.2018.1437398

Başer, D. ve Akçay, S. (2019). Araçsal Akıl ve Sosyal Hizmet: Bürokrasi ve Yönetimsellik Bağlamında Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1033-1051.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 12.07.2019

Makale Kabul Tarihi: 12.09.2019

ARAÇSAL AKIL VE SOSYAL HİZMET: BÜROKRASİ VE YÖNETİMSELLİK BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Instrumental Reason and Social Work: An Assessment in The Context of Bureaucracy and Managerialism

Doğa BAŞER*

Sinan AKÇAY**

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, dogabaser@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7451-6590

**Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, sinan.akcay@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9485-5891

ÖZET

Araçsal akıl, teknik olarak örgütlenmiş, amaçlardan çok araçlara ve verimliliğe odaklanan bir düşünce biçimini ifade eder. Bürokrasi ise insanlar arası ilişkilerde rasyonelleşme ve formelleşmenin artışı ile anlam bulan bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir. Hesap-kitap yapma, formelleşme, defter tutma, denetim ve mevzuata keskin bağlılık iki kavramın da ortak noktalarını gösteren olgular olarak değerlendirilebilir. Araçsal aklın bürokrasi ile bağlantısının yanında verimliliğe ve ekonomiye yönelik bir vurgusu da özellikle 1980 sonrası baskın bir ideoloji haline gelen neo-liberalizmin uzantısı olan "yönetimsellik"tir. Yönetimsellik, işletmecilik mantığına dayalı denetim ve kalite kontrol gibi ifadelerin kamu sektörüne geçişini ifade etmektedir. Bu çalışmada araçsal akıl ve sosyal hizmet perspektifinde bürokrasi-sosyal hizmet ve bürokrasi-yönetimsellik ilişkisi ele alınmış ve gelişen teknolojilerin bu iki farklı olgunun etki alanını nasıl arttırdığı üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak gelişen ve kendisi de başlı başına bir araçsal akıl ürünü olan yeni teknolojilerinin denetim, hesap kitap yapma ve

verimliliği daha da baskın hale getirmesi bürokrasi ve yönetimselliğin etki alanına ivme kazandırarak sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması açısından önemli soru işaretlerini gündeme getirdiğinin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Araçsal Akıl, Bürokrasi, Yönetimsellik, Sosyal Hizmet.

ABSTRACT

Instrumental reason refers to a technically organized way of thinking that focuses on instruments and productivity rather than on goals. Bureaucracy, on the other hand, is considered as a way of life that finds meaning with the increase of rationalization and formalization in human relations. Arranging finances, formalization, bookkeeping, auditing, and a sharp commitment to legislation can be considered as showing the commonalities of both concepts. In addition to the connection of instrumental reason with bureaucracy, an emphasis on productivity and economy is "managerialism", an extension of neo-liberalism, which has become a dominant ideology particularly after 1980. Managerialism refers to the transfer of expressions such as audit and quality control based on business logic to the public sector. In this study, the relationship between bureaucracy-social work and bureaucracy-management in the perspective of instrumental reason and social work is discussed and how the developing technologies increase the scope of these two different phenomena is emphasized. As a result, it is underlined that the new technologies, which are products of instrumental reason and which are itself an instrumental mind product, make the control, arranging the finances and productivity more dominant and it accelerates the field of influence of bureaucracy and administration and raise important question marks in terms of social work education and practice.

Keywords: Instrumental Reason, Bureaucracy, Managerialism, SocialWork.

GİRİŞ

Horkheimer ve Adorno(1995) *Aydınlanmanın Diyalektiğinde* "akıl biçimselleştirilmesi" olarak kavramsallaştırdıkları belirli kurallar uyarınca teknik olarak örgütlenmiş, amaçların yanında (ve aslında daha fazla) araçlara yönelen bir düşünce biçimine gönderme yapar. Weber'in metinlerinde de araçsal akıl olarak yer eden bu durum modern toplumların gelişiminde egemen düzenleyici ilke ve maddi-kültürel dönüşümün temel odak noktası olarak görülmekte ve yaşantımızın büyük bölümünde hesap kitap yapmakla birlikte amaçlardan çok araçlara odaklanıldığının altını çizmektedir (Gay, 2002). Amaçlardan çok araçlara odaklanan araçsal akıl

eylemin sonuçlarından ziyade eylemin etkililiğine ve verimliliğine odaklanır. Nitekim savaşlarda kullanılan teknolojilerin büyük bir çoğunluğu amacını sorgulamaktan ziyade verimliliğe odaklanan araçsal aklın ürünüdür.

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarının çevresel bağlamdan ve uygulama ortamının kültürel ve sosyo-politik özelliklerinden etkilendiği vurgulanmaktadır (Shier ve Graham, 2015). Örneğin iş yükünün fazla olmasının, düşük maaş ve yapısal baskı gibi birçok faktörün sosyal hizmet uzmanlarının kişisel-mesleki güç algısını ve müracaatçılara sunulan hizmeti etkilediği ifade edilmektedir (Kırılıoğlu ve Karakuş, 2019). Geleneksel olarak, sosyal hizmet uzmanlarının resmi örgütler içinde faaliyet gösterdiği (Finch, 1976) ve kamu alanındaki sosyal refah faaliyetlerinin sosyal hizmet mesleğinin kendine özgü sorumluluk alanı olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte sosyal hizmet mesleği ile bürokratik refah örgütü felsefesi ve pratiği arasında var olan örtük ve açık çatışmalar bulunmakta (Green, 1966) ve sosyal hizmette profesyonel özerkliğe bürokrasinin müdahaleleriyle ilgili uzun ve kapsamlı bir araştırma geleneği bulunduğu altı çizilmektedir (Shier ve Graham, 2015). Bu geleneğin arkasındaki temel argüman da, bürokratik kontrole karşı profesyonel özerkliğin ikilemi (Finch, 1976) olarak belirtilmektedir.

Literatürde araçsal akıl ile bürokrasinin birbiri ile ilişkili kavramlar olduğunun altı çizilmektedir. Bürokrasi, insanlar arası ilişkilerde araçsal aklın ve formelleşmenin artışı ile anlam bulan bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir (Mouzelis, 2003). Bürokrasi ve araçsal akıl o kadar iç içe geçmiştir ki Castoriadis'e (2001) göre, "akılcı egemenlik" ve "bürokratik egemenlik" aslında "birbirinin yerine kullanılabilecek terimler" olarak görülebilmektedir. Hesap kitap yapma, formelleşme, defter tutma, denetim ve mevzuata keskin bağlılık iki kavramın da ortak noktalarını gösteren olgular olarak değerlendirilebilir. Araçsal akıl ve bürokrasi ilişkisinde önemli kavramlardan biri de Lipsky'nin "sokak düzeyinde bürokratlar kavramıdır" Lipsky (1980), "sokak düzeyinde bürokrat" kavramı ile vatandaşlarla doğrudan etkileşimde bulunan ve işlerinin yürütülmesinde büyük takdir yetkisi olan öğretmenler, polis memurları, sosyal hizmet uzmanları, hakimler vb. kamu görevlilerini kastetmektedir. Lipsky'nin sokak düzeyindeki bürokratlar kavramındaki temel vurgusu bu kişilerin kendilerini kamu kurumlarında sürekli olarak yetersiz kaynaklara ve belirsiz-çelişkili, amaçları tam olarak belli olmayan, karmaşık ve kafa karıştırıcı politikalara sahip çalışma ortamlarında bulmaları ve bu bağlamda, yukarıdan belirlenen politikaları basitçe uygulamaktan öte onları sürekli olarak; yorumlanmalarının ve önceliklendirilmelerinin (interpreted and prioritised) gerekmesidir (Evans ve Harris,

2006). Bu yorumlama ve önceliklendirme işleminin de sürekli çelişkiler ve strese neden olması beklenen bir sonuçtur. Bürokrasi bir yandan yoğun evrak işi ve iş yoğunluğu ile de değerlendirilmekte ve sosyal hizmette asıl mesleki faaliyetlerin yapılamaması gibi ironik* sonuçlarında sorumlusu olarak gösterilmektedir. Nitekim Zengin ve Çalış'ın (2017) araştırmasında sosyal hizmet uzmanlarının günlük mesai içinde büro işlerine mesleki uygulamalara ayırdıkları zaman kadar zaman ayırdıkları belirtilmiştir.

Araçsal aklın bürokrasi ile bağlantısının yanında verimliliğe ve ekonomiye yönelik bir vurgusu da özellikle 1980 sonrası baskın bir ideoloji haline gelen neo-liberalizmin uzantısı olan managerialism yani "yönetimsellik"tir. Bu anlayışta kamu sektörünün yeni yönü, özünde "politika" ve kamu hizmetlerinin daha verimli hale gelmesi ihtiyacıdır. Kamu hizmetlerine ilişkin kararlar esas olarak politik kararlardır ve bu bağlamda 1980'lerin başından beri "neo-liberalizm" baskın bir ideoloji olmuştur (Hall, 2003). Ellis ve diğerleri (1999) 1970-1980'li yıllarda sosyal hizmet uzmanlarının yetki ve sorumluluklarının daha iyi durumda olduğunu belirtirken özellikle 1980 sonrası değişen yönetim anlayışı ile birlikte hizmet sunumunda standartların yönetsel yapıda yukarıdan aşağıya dikte edilmesi ile şekillendiğini belirtmektedir. Bu noktada ihtiyaçlar ve hizmet almaya uygunluk ile ilgili kriter ve kararların da profesyonel kanaat yerine resmi öncelikler ve politika hedefleri üzerinden alınması süreci başlamıştır. Günümüzde sosyal refah hizmetlerinin gittikçe formelleştiği ve hizmet çıktılarına aşırı odaklanarak hizmetin müracaatçının üzerinde bıraktığı etkiyi görmezden geldiği eleştirisi yapılmakta ve sosyal hizmetin, kamu sektörü kültüründeki değişimlere uyum sağlama konusunda da ciddi sorunları olduğu ve mesleki özerkliğin günden güne değer kaybettiği vurgulanmaktadır (Munro, 2004).

Özellikle gelişen ve kendisi de başlı başına bir araçsal akıl ürünü olan yeni teknolojilerinin denetim, hesap kitap yapma ve verimliliği daha da baskın hale getirmesi bürokrasi ve yönetimselliğin etki alanına ivme kazandırarak sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması açısından önemli soru işaretlerini gündeme getirmektedir. Nitekim bu çerçevede literatürde altı çizilen "indirgemeci model" in günden güne değer kazandığı görülebilir. Howe (1997) genel olarak sosyal hizmeti özel olarak ise sosyal hizmet eğitimini bugün tehdit eden temel değişimlerden birinin insan

*Buradaki ironi şudur rasyonelliğin ve bürokrasinin araçsal aklın bir ürünü olarak bir işin nasıl daha etkin ve verimli yapılabileceğine odaklanır, bu durum ise araçlara aşırı odaklanmayı gündeme getirerek formların doldurulması, defterlerin tutulması, işlerin resmiyete uygun bir şekilde yapılmasını o kadar ön plana çıkarır ki ulaşılması istenen asıl amaç geri planda kalır ya da engellenir. Bu noktada verimlilik düşer.

deneyimini kişisel ve sosyal bir bütünlük olarak gören bütüncül modelden insan davranışına araçsal akılcı ve yönetsel perspektiften bakan indirgemeci modele geçiş olduğunu belirtmektedir. İndirgemeci modelin odak noktası bireysel ya da ailedeki zorluklardan kaynaklanan nedenlerden, zorlukların müdahale etmeyi haklı çıkaracak yeterlilikte olup olmamasına kaymıştır (Howe ve Hinings, 1995). Sonuç olarak hizmet sunumunda temel odak derin açıklamalardan ziyade yüzeysel açıklamalara ve bir şeyin neden olduğundan ziyade ne olduğuna yönelmiştir (Howe, 1996). Bu çerçevede sosyal hizmet akademisyenlerinin de bugün temel problemi, öğrencilerini araçsal akılcı davranış ve bürokratik tepkilerden oluşan kurgulanmış bir dünya görüşüyle mi yoksa gerçek dünyanın karmaşıklığı, belirsizliği ve tahmin edilemezliği ile mi yönlendirecekleri sorusudur (Richards ve diğ., 2005). Sonuç olarak bu çalışmada araçsal akıl ve sosyal hizmet perspektifinde bürokrasi-sosyal hizmet ve bürokrasi-yönetimsellik ilişkisi ele alınmış ve gelişen teknolojilerin bu iki farklı olgunun etki alanını nasıl arttırdığı üzerinde durulmuştur.

Bürokrasi ve Sosyal Hizmet

Weber'e göre bürokrasi, toplumsal yaşamda denetimin bilgi temelinde kurulması anlamına gelmektedir (2006a). Modern bürokrasi, "kurallar, yani yasalar ya da yönetsel yönetmeliklerce düzenlenmiş belirli bir resmî yetki alanları"nın içinde barındırır. "Bürokratik olarak yönetilen yapının amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli düzenli çalışmalar, resmî görevler olarak belirli bir biçimde dağıtılmıştır". Ayrıca "görevlerin düzenli ve sürekli yürütülmesi ve karşılıkları olan yetkilerin kullanılması, sistematik hükümler altına alınmış; yalnızca genel kurallara bağlanmış nitelikleri taşıyan kişiler istihdam edilmiştir" (Weber, 2006b). Weber'e göre bürokrasi, hesaplanabilirliği ve kişisel olmayan ilişki biçimini genel bir ilke olarak kabul eder. Söz konusu kabullenme, modern toplumdaki teknik ve ekonomik aklın artışı ile paralel bir süreci belirtir. Bürokrasi, irrasyonel öğelerden sıyrıldıkça modern topluma uyum sağlar (Weber, 2006b).

Profesyonellik arayışının kaçınılmaz olarak bürokrasi ile çatışmayı içerip içermediği sorusu, sosyal hizmet yazarları için büyük ilgi çeken bir konu olagelmıştır. Profesyonellik talepleri ve bürokrasideki çalışma düzeni birçok yönden uyumlu olabilirken, genellikle profesyonellerin hizmet idealleri ve müracaatçılarla çalışma sürecindeki özerklik arzusu ile ilgili olan başlıca çatışma kaynakları mevcuttur (Finch, 1976). Özellikle sosyal hizmet uzmanının da bir parçası olduğu bürokratik yapının statükoyu korumak için onu sürekli yönlendirdiği belirtilmektedir. Söz konusu

yönlendirmenin müracaatçıya etkisine bakıldığında Wasserman (1971), bürokrasinin yapısal kısıtlamalarının duygusal ve fiziksel tükenmişlik oluşturduğunu, bu nedenle de uzmanların çoğu zaman müracaatçılarla anlamlı mesleki ilişkiler kurmaktan kaçındığını belirtmekte iken Green (1966) ise sosyal hizmet uzmanının hizmet verdiği kurum ve kuruluşlarda standartlara ihtiyaç duyulduğunda müracaatçıların aslında bir bakıma otomatik olarak kategorize edilmiş olduğunu, bu durumun da sosyal hizmet uzmanının müracaatçının bireysel ihtiyaçlarına biricik çözümler sunması hedefi ile çeliştiğinin altını çizmektedir. Laakso ve Drevdahl'un (2006) araştırmasında sosyal refah sisteminin bürokratik yapısının kadın müracaatçılara travmatik deneyimler yaşatabileceği ifade edilmektedir. Kurallara ve mevzuata aşırı vurgu yapılması uzman tarafından kolayca değiştirilemeyen kalıplar oluşturmakta, sonuç olarak davranışın akıldışı ve duygusal boyutları ve sosyal sorunların yapısal kökenleri gözden kaçmakta ve sosyal hizmet mesleği bürokratik bir hal almakta (Richards ve diğ., 2005), bu sebeple müracaatçıya nitelikli bir hizmet sunulamamaktadır.

Müracaatçıya nitelikli hizmetin sunulmaması doğal olarak sosyal hizmet uzmanı üzerinde olumsuz bir etkinin de nedeni olarak değerlendirilmekte ve mesleki özerklik sorunu gündeme gelmektedir. Nitekim literatüre bakıldığında birçok vakada bürokratik süreçlerin müracaatçıya ihtiyacı olan hizmetin sunumundan daha önemli görüldüğü bunun da sosyal hizmet uzmanları üzerinde olumsuz etki yarattığı belirtilmektedir (Shier ve Graham, 2015). Erol ve Uğur'un araştırmasında (2015) sosyal hizmet uzmanlarının işleri üzerinde daha fazla özerklik sağlanması, karar verme yetkilerinin güçlendirilmesi, müracaatçıları ile iletişimlerinde daha fazla denetim ve özerklik verilmesi, bürokratik engellerin en aza indirilmesi, astın üstü etkileme gücünün genişletilmesi başlıklarına değinilirken, Alpdoğan'ın (2018) çalışmasında ise uzmanlar etik karar verme sürecini zorlaştıran kurum kültürünün ve bürokratik baskının varlığına dikkat çekmişler ve bu baskıya karşı direnç göstermeye çalıştıklarını vurgulamışlardır. Wasstelve White (2014) özellikle sosyal hizmet uzmanlarının doldurmak zorunda oldukları aşırı karmaşık formların ve standartlaştırılmış süreçlerden oluşan katı iş akışı rejimlerinin, mesleki uygulamada takdir yetkisini azalttığını belirtmektedir. İngiltere'de değerlendirme komisyonunun araştırmasında bürokrasi, evraklar ve hedefler tarafından boğulma hissi; yönetilemeyen iş yüklerine yol açan yetersiz kaynaklar; özerklik eksikliği; hükümet, yöneticiler ve halk tarafından değer düşüklüğü ve adil olmadığını hissetme gibi

sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin temel gündem maddeleri belirtilmiştir (Audit Comisson, 2002).

Coffey ve diğerlerinin (2009) araştırmasında ise, sosyal hizmet uzmanlarının vurguladığı en temel endişeler zaman eksikliği, iş yoğunluğu ve personel eksikliğidir. Sosyal hizmet uzmanları evrak işleri ile birlikte vakalarda zamanında karar verebilmek için yoğun çaba sarf etmektedirler. Karabekir'in (2010) ve Özkan'ın (2016) çalışmalarında da uzmanların bürokratik işlerle görevlendirilmelerinin mesleki uygulamalarına ayırdıkları zamanı önemli ölçüde daralttığı üzerinde durulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının hepsi evrak işlerine boğulduklarını, kendilerini sekreter gibi hissettiklerini, bu sebeple mesleki uygulamalarını ve aldıkları eğitimleri uygulayamadıklarını ifade etmişlerdir. Dizim pusulası, kayıt işlemleri, kütük doldurma, kaçakların yazıları gibi rutin işleri takip edecek bir elemana çok ihtiyaç olduğu anlatılmıştır. Green (1966) ise sosyal hizmet uzmanlarının mesleki becerilerinden gurur duyduğunu ve bu becerileri kullanmak için inisiyatif ve özerkliklerini kullanabilmeyi tercih ettiklerini belirtirken bürokrasinin, düzenlemeler, prosedürleri ve hiyerarşik denetim sistemi aracılığıyla uzmanı sınırladığını ve sonuç olarak profesyonel çalışanın özerkliğine katkı sağlayan eğilimler ile örgütün kontrolle dayalı bürokratik düzeni arasındaki çatışmanın dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu duruma uzmanların yaklaşımı açısından ise Musil ve diğerleri (2004) bürokrasi ve sosyal hizmet ilişkisinde iki tür sosyal hizmet uzmanı modeli sunmaktadır. Birinci model ikilemlerden kaçınarak koşulları değiştirmeye çalışmayan kişileri, diğer model ise belirsizliklerin (mevzuat ile gerçek yaşam) kökenine inmeye çalışarak onlara çözüm üretmeye çalışan uzmanı ifade etmektedir.

Bürokrasi ve sosyal hizmet ilişkisinde politikaların esnekliğinin de önemli bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Prosedürün vurgulanması, kamu refahı programlarının yasalarla sınırlı olması, kuruluşların vergilerle desteklenen bütçelere bağlı olması gibi faktörler, sosyal hizmet uzmanının hizmet ettiği hizmet standartları ile çatışabilecek güvensizliği ve katılımı teşvik etmektedir (Green, 1966). Politikalar büyük vaatlerde bulunduğu fakat bunları elde etmek için kaynaklar yetersiz kaldığında bürokrasiler esnekliğe açık olmadıkları için sorun yaşanabilmektedir. Pratik açıdan sosyal refah kuruluşları, hangi çocukların korunmaya ihtiyacı olduğunu ve hangilerinin evde kalabileceğini belirlemek ve bir ailenin sorunlarını bütünüyle ele almak için sınırlı kaynaklara sahip olabilir. Örneğin, yeterli yiyecek ya da kıyafet olmadan yaşayan bir çocukla karşılaşan sosyal hizmet uzmanı, çocuğu korumak ve

aileye yardım etmek için maddi destek sağlama konusunda genellikle sınırlı bir yetkiye sahiptir (Brodkin, 2006).

Karabekir'in (2016) çalışmasında devletin ve çalıştığı kuruluşun politikaları ile müracaatçının ihtiyaçlarının çatıştığı durumlara dikkat çekilmiş ve bazı uzmanlar da mevzuat hükümleri ile müracaatçının ihtiyaçları arasında ikilemde kaldıklarını vurgulamışlardır. Wastel ve White (2014) politikalar ve bürokrasinin vakaya etkisi açısından İngiltere'deki Bebek Peter vakasını örnek göstermektedir. İngiltere'deki Çocuk Koruma Sistemi, politika olarak önceden belirlenmiş ve bürokratik olarak uygulanan standart süreçlerin ve zaman ölçeklerinin ön plana çıktığı, form doldurmaya dayalı bir uygulama sistemidir. İngiltere'de olay yaratan Bebek Peter vakası ile ilgili bir değerlendirmede vakalarla ilgilenmeye yönelik zaman sınırlamaları konduğu ve uzmanın zamanın büyük bir kısmının veri toplamak amacıyla karmaşık formların doldurulmasına ayrıldığı eleştirisi yapılmıştır. Bu noktada sistem neredeyse bürokrasi canavarını beslemeye yaramaktadır (Wastel ve White, 2014). Sonuç olarak rasyonellik-verimlilik açısından nicelik ve nitelik tartışması önem kazanan bir durum haline gelmektedir. Richards ve diğerlerinin de (2005) vurguladığı üzere bu durum sosyal hizmet eğitimi ve uygulamasını etkilemesi açısından sosyal hizmet uzmanlarını, sosyal hizmet akademisyenlerini ve sosyal hizmet öğrencilerini etkileyen süreçleri gündeme getirmektedir. Nitekim Richards ve diğerleri (2005) sosyal hizmet eğitiminde beceri öğretimine yönelik güncel yaklaşımın yardım etme ilişkisi bağlamında empatiyi ve iletişim becerisinin gelişimini vurgulamakta iken uygulama alanında ise sosyal hizmet uzmanlarının bireyleri bürokratik prosedür yoluyla anlamaları ve kategorize etmeleri beklenmekte, bu da uzmanı gözlemleyen öğrencilere kafa karışıklığı ve zorluk olarak yansımaktadır. Neo-liberalizm açısından bakıldığında ise sosyal hizmet eğitiminde eleştirel sosyal analizi odağında bulduran ve baskı durumlarına meydan okumayı amaç edinen bir müfredat yerine bireysel sorunlara odaklanan teknik becerilere dayalı öğrenme sürecinin ön planda olduğu, depolitize bir müfredata öncelik verildiği vurgulanmaktadır (Hanesworth, 2017). Neo-liberalizmin en tehlikeli unsurlarından biri insani sorunların teşhis edilmesi ve çözüme kavuşturulmasında daha geniş toplumsal dinamiklere karşı kişisel sorumluluklara otomatik olarak öncelik verilmesidir. Dolayısıyla neo-liberal gündemlerin sosyal hizmetin amaçları ve özgürleştirici değerlerine aykırı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sosyal hizmet müfredatında eleştirel sosyal analizin sürdürülmesi önem taşımaktadır (Morley, Macfarlane ve Ablett, 2017). Nitekim Morley (2016) de sosyal sorunlara

neden olan yapısal faktörleri temel almayan ve yapısal değişimlere yönelik eleştirel uygulama yöntemleri olmayan sosyal hizmet eğitiminin neo-liberal uygulayıcılar üretmeyi amaçlayan bir dizi yetkinlik ve öngörülen içerik alanlarına indirgenebileceğinin altını çizmektedir.

Yönetimsellik

1980'lerin başından beri neo-liberalizmin baskın ideoloji olmasıyla birlikte (Hall, 2003) hizmet sunumunda da yönetimselliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Sosyal hizmette hizmetlerin standardizasyonu genellikle neo-liberalizm ve yönetimsellik ile bağlantılı olarak görülmüştür (Matarese ve Caswell, 2017). Gilbert'in (2005) de ifade ettiği üzere managerialism olarak da tanımlanan yönetimsellik işletmecilik mantığına dayalı denetim ve kalite kontrol gibi ifadelerin kamu sektörüne geçişini ifade etmektedir. Yönetimselliğin temel odağı etkililik ve maliyetin düşürülmesidir. Bu noktada önemli bir vurgu bürokrasinin prosedürel yani formaliteye dayalı hesap-kitap faaliyetlerinin yönetimsellik anlayışıyla birleşmesi ve uyumlu bir şekilde birlikte var olmasıdır. Yönetimsellik anlayışının özetle temel nitelikleri müracaatçının tüketici olarak değerlendirilmesi, organizasyon içerisinde müracaatçı ile bağlantı kuran sosyal hizmet uzmanlarının yerine bütçelerde etkinliği sağlayan yöneticilerin önem kazanması, meslek elemanlarının profesyoneller olarak değil personel olarak değerlendirilmesi ve mesleki özerkliğin geri plana atılması, mesleki bilgi temeli ve sağduyunun geri plana atılarak işletmeci bir bakış açısının önem kazanması, topluluk ve topluma odaklanan bir çevre anlayışı yerine piyasa odaklı bir çevre anlayışı, hizmet sunumunda kalitenin standartlara indirgenerek verimliliğin ve etkililiğin önüne geçmesi, para ve sözleşmenin ilgi ve bakımın önüne geçmesi, kalitenin standardizasyon ve dokümantasyon ile bir tutulması olarak belirtilmektedir (Tsui ve Cheung, 2004).

Yönetimsellik ideolojisi ile sonuçların değerlendirilmesi, performans ölçümü, sürekli kalite iyileştirme, en iyi uygulamalar ve değerlendirme ve müdahalelerin standardizasyonu ön plana çıkmakta (Schwandt, 2005) işletmecilik anlayışıyla vurgu, kaynaklar, finans ve performans yönetimi üzerine odaklanılmakta (Clarke ve Newman, 1997) ve kalite ve hesap verebilirlik belgelerle ve nicelik ile bağlantılandırılmaktadır (Tsui ve Cheung, 2004). Seyitoğlu'nun (2016) insan hakları perspektifinde sosyal hizmet sunumunu değerlendirdiği araştırmasında da kuruluşlarda sosyal hizmet uzmanlarından evrak ve dosyalarla ilgilenmelerinin, raporlar yazmalarının ve gerekli istatistikleri tutmalarının beklendiğini vurgulanmıştır.

Ayrıca bir çocuğun “evrak”a dönüştüğü, bu evraka verilen sayı ile işlemlerin yürütüldüğü, artık insanın değil sayıların konuşulduğunun altı çizilmiştir. Uzmanlardan haftada on “dosya” hakkında görüşme yapıp, karara bağlayıp, raporlamalarının beklendiği vurgulanmış, dolayısıyla değerlendirme bir çeşit performans göstergesine dönüşmüştür. Durumun kısa süre içerisinde anlaşılıp karara bağlanması talebi genel bir beklenti olarak ifade edilmiştir. Performans temelli anlayış denetimde de kendisini nicelik olarak göstermektedir. Nitekim Karabekir'in (2010) ve Özkan'ın (2016) araştırmalarında da uzmanların uygulamalarının içerik olarak denetime tabi tutulmadığı, yapılan işlerin evrak üzerinden ve biçimsel bir denetime tabi olduğu belirtilmektedir. Bu denetimler, sosyal hizmet uzmanına mesleki açıdan uygulamalarıyla ilgili bir geribildirim sağlamadığı gibi sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini ve işlerini bir üst makama anlatmasını da engellemektedir.

Yönetimselliğin müracaatçılara etkisine bakıldığında özellikle belirli standartlara dayalı olma çerçevesinde uygulamaların standart form doldurma etkinliğine indirgenmesi temel eleştiri alanlarından biri haline gelmektedir. Blaug (1995) yönetsel yaklaşımda müracaatçının durumunun karmaşıklığını umursamadan müracaatçıları sınıflandırmak ve yönetmek için uygunluk kriterleri ve risk değerlendirmelerinin kullanıldığını ifade etmektedir. Anderson (2001) formlara dayalı görüşme ile değerlendirme sürecinin sosyal hizmetin temel öğelerinden olan güçlendirmeye engel olduğu belirtilmekte iken Matarese ve Caswell (2017) ise araştırmalarında forma dayalı etkileşimlerin müracaatçı etkileşiminde sınırlı katılıma neden olduğunu belirtmektedir. Araştırmada sosyal hizmet uzmanları forma dayalı etkileşimlerin aşırı derecede yapılandırılmış olduğunu ifade etmişlerdir. Yönetimselliğin müracaatçılara etkisi açısından bir diğer önemli başlık da işletmecilik anlayışıdır. Nitekim Munro (2000) müracaatçıların artık zorluklar yaşayan bireyler değil belirli değerlendirme kriterlerinden geçtikten sonra hizmet almaya hak kazanmış "hizmet kullanıcısı" ya da "müşteri" olarak görüldüğünün altını çizmektedir. Burton ve Van Den Broek'in (2008) ise işletmecilik anlayışını bir çağrı merkezi bulgusu ile örneklemektedir. Avusturalya'daki çocuk hizmetleri çağrı merkezine yönetici olarak daha önce finansal sektörde çağrı merkezi yöneticiliği yapan birinin atanması ile sosyal refah alanında tecrübeli birinin atanması arasında çok büyük fark olduğu belirtilmektedir. Ne yazık ki çağrı merkezi geçmişi olan bir yönetici çocuk hizmetleri çağrı merkezini de nicel ölçümler ile değerlendirmeye gidecektir. Bu noktada önemli bir bulgu da kuruluş bünyesinde yapılan işlemlerin nicelleştirilmesi ve hizmet kalitesi anlayışının da niteliği görmezden

gelmesidir. Ne yazık ki müracaatçının durumu veya sorununun bütünsel olarak çözülmesi yönetselliğin odaklandığı konulardan biri değildir. Bu noktada denetlenebilirlik ve performans ölçümlerinin paradoksal bir biçimde müracaatçıya hizmet sunumunun kalitesini düşürdüğü bile söylenebilir.

Albayraktaroğlu'nun (2010) çalışmasında yönetselliğin bir sonucu olarak sosyal hizmet alanında yöneticilerin önemli bir kısmının meslek dışı elemanlardan oluşması ve mesleki denetimi bu kişilerin yapmasının mesleki özerkleşme konusunda handikap olduğu belirtilmektedir. Örneğin hastanelerde başhekimler, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki faaliyetlerini engelleyebilmekte, kalite temsilciliği, düz memurluk gibi görevler verebilmektedir. Nitekim Richards ve diğerleri (2005), bürokratizasyonun ve yönetselliğin birlikteliği ile günümüzde oluşan durum sosyal hizmetin değerlendirme ve gözden geçirme görevleri ile ilgili standart prosedürleri kullanması, dokümantasyonun artışı, performans göstergelerine yönelik ölçüm gibi müracaatçıların ihtiyaçlarına (planlı müdahale süreci) değil, performansa (kaç vaka ile ilgilenildi) odaklanmasıdır. Nitekim Munro (2004) sosyal hizmeti niceliksel olarak "denetlenebilir" hale getirme sürecinin yıkıcı olma, uygulamanın basit bir tanımını oluşturma ve kullanıcı çıktılarına (müracaatçıya ne oldu?) çok az dikkat ederek hizmet çıktılarına (kaç müracaatçıya ulaşıldı?) odaklanma tehlikesi altında olduğunu vurgulamaktadır.

Yönetselliğe sosyal hizmet uzmanları açısından bakıldığında ise Humphries ve Camilleri (2002), sosyal refah hizmetlerinin sunumunda ölçülebilir hedeflerin benimsenmesinin çalışanlar için özel mesleki, sosyal ve etik sorunlar ortaya çıkardığını belirtmekte iken Ellis ve diğerlerinin (1999) araştırmasında ise birçok sosyal hizmet uzmanı yönetsellik temelli yeni düzenlemelerin profesyonel özerklik ve kimlik için bir tehdit oluşturduğunu ifade etmektedir. Kriterlere dayalı değerlendirme pratiği sosyal hizmet uzmanının bireysel takdir yetkisini azaltmaktadır. Bununla birlikte önemli bir vurgu da ihtiyaçların müracaatçı tarafından belirlenmesi ile ön plana çıkan etik temelli uygulamanın da kapsamının daralmasına yöneliktir. Bu durum özellikle sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk rolü önünde engel teşkil etmektedir (Ellis, 2011). Sosyal hizmet uzmanları insani hizmetler alanında kaynak yönetimine dayalı işletmecî bir anlayışı bir tehdit olarak görmektedirler (Ellis, 1993). Mesleki özerkliğin yanında profesyonel erozyon da diyebileceğimiz unvanın ve istihdamın tehlikeye girmesi de ayrı bir sorun olarak değerlendirilmelidir. Cheetham (1993), devletin değerlendirme ve bakım yönetim sistemleri rehberliğinde sosyal hizmet görevlisi yerine "uygulayıcı" terimini

kullanmasının profesyonel otoritenin erozyonuna işaret ettiğini ileri sürmüştür. Fook (2002) ise işletmecilerde performans göstergeleri kullanılarak uzmanın etkinliğinin ölçüldüğünü fakat burada etkinliği etkileyen dışsal ve çevresel faktörlere (örneğin kısıtlı kaynaklar, düşük nitelikli destek hizmetleri ve bazı uygulayıcıların deneyimlediği zor çalışma koşulları) ya çok az vurgu yapıldığının ya da hiç vurgu yapılmadığının altını çizmektedir. Canbulut (2015) bu noktada eleştirel bir bakışla gerek müracaatçıların † gerekse devlet tarafından beklenenin uzmanın sosyal hizmetin nihai hedefiyle ilgilenmemesi olduğunu ve bu çerçevede uzun vadeli sonuçlardan ziyade “sabahı tok bir şekilde akşam edecek” koşulların sunulması için sosyal hizmet uzmanının mevzuat insanı olmasının beklediğini vurgulamıştır. Bu çerçevede yönetimselliğin yoksulluğa bakış açısını da önemli derecede etkileyerek sosyal hizmetin temel değerleri ile çatışmaya yol açtığı söylenebilir. Nitekim ekonomik desteğin bir araç mı yoksa amaç mı olduğu sorusu tam da akıllara araçsal akli getiren bir durumdur.

Yeni Teknolojilerin Etkileri

Bürokrasi ve yönetimselliğin niceliğe, hesap-kitap yapmaya, denetlenebilirliğe, performans ölçümlerine, kriterlere ve prosedürlere odaklanması göz önüne alındığında gelişen teknolojilerin söz konusu iki olgunun daha da keskinleşmesi açısından katalizör rolünü oynadığı söylenebilir. Bu noktada Ellul'un (2003) “*teknik araçların üstünlüğü, toplumsal gerekliliklere tam olarak karşılık gelmelerinin sonucudur*” ifadesi önem kazanmakta olup gelişen teknoloji tam da bürokratik-yönetimsel bir refah rejimine entegre olmaktadır. Sonuç olarak teknoloji, sosyal hizmet uzmanlarına vakaları takip edebilme açısından destek çıkmaktaysa da bir taraftan kendisinin denetlenmesi ve prosedürlerin izlenmesi ve performansının ölçülmesi açısından da kısıtlayıcı rol oynamaktadır. Bu bağlamda mesleki uygulamaların teknoloji aracılığıyla hesap verilebilirlik, izleme, denetim ve prosedürler ile kuşatılması yönetimsellik anlayışının temel özelliklerinden biridir. Gelişen teknoloji ile birlikte her işlem kayıt altına alınabilmekte ve girdi-çıkıtı hesabı gibi sayısal verimlilik hesapları yapılabilmektedir. Bu noktada performans ölçümü olarak anlamlandırabileceğimiz benchmark önemli bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır (Burton ve Van Den Broek, 2008). Harris, (1998) bilgisayarlaşmanın, sosyal hizmet uzmanlarının takdirine zarar verdiği ve kayıtlarını bilgi işlem için standart prosedürlere tabi tutulmasına neden olduğunun altını çizmekte iken

† Müracaatçıların tüketici olarak görülmesi doğal olarak yerine gelmeyen taleplerin de müşteri ilişkilerine benzer şekilde ele alınmasına neden olabilmektedir.

Kirkpatrick ve diğerleri (2005) ise bilgisayar teknolojilerinin genel olarak yönetsel hedefleri desteklediğini, çünkü müracaatçı bilgilerinin standartlaştırılmış formatlarda toplanmasına ve işlenmesine izin vermenin yanı sıra personel ve organizasyon performansını izleyebilmeyi ve değerlendirebilmeyi de mümkün kıldığını belirtmektedir.

Özellikle literatürde vurgulanan önemli bir bulgu insani hizmet kuruluşlarının giderek müracaatçıların bilgilerini derlemek ve kaydetmek ve kalite güvencesi ve hesap verebilirlik amaçları için sonuçları göstermek için bilgisayar veri tabanlarına güvenmesidir. Bu, sosyal hizmet uzmanları için iş uygulamalarında, süreçlerinde ve ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olmuştur (Burton ve Van Den Broek, 2008). Wastel ve White (2014) İngiltere'de sosyal hizmet altyapısının tamamına yakınında bulunan mevcut bilgi teknolojisi sistemlerinin, mesleki uygulamayı desteklemek veya halka yönelik hizmetleri geliştirmek yerine bürokrasinin çıkarlarına hizmet etmek için tasarlandığını ifade etmekte, Parton (2008) ise insani hizmetlerde teknolojinin, sosyal ve eleştirel düşünmeden ziyade bilgi üzerine vurgu yapılmasına yol açtığını savunmaktadır. Sonuç olarak gelişen teknoloji standartların uygulanması ve prosedürlerin izlenmesi noktasında ayrı bir itici güç haline gelmiştir. Bu anlamda değerlendirme yapmak bir bilgisayar ekranındaki boşlukların doldurulması ile eşdeğer hale gelmesi ile bir tutulabilmektedir (Ellis ve diğ.,1999). Bu noktada Bauman'ın (2003) "aletler, belirli amaçlara ulaşmak için üretilmesine rağmen, bir süre sonra kendi başlarına birer amaç haline gelirler ve insan üzerinde tahakküm kurarlar" argümanı teknolojinin mesleki değerlendirme sürecine etkisini özetler niteliktedir. Her ne kadar sosyal hizmet uzmanlarının rehberler ve standartlar aracılığıyla değerlendirme pratiğinin rutinleştirilmesine direndiği belirtilse de (Ellis, 1993) teknolojinin mesleki uygulamaları takip edebilme imkanı sosyal hizmet uzmanlarının kendi iş imkanlarını da tehdit edebilmektedir. Nitekim Harris (1998) vakaların teknoloji aracılığıyla takibinin sosyal hizmet uzmanlarının iş yükü ölçümü ile birleştirilebileceği tehlikesine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bir vakayı yönetmek için gereken standart zaman önceden belirlenebilir ve 'yavaş çalışanlara' yönetsel önem verilebilir. Bu çerçevede denetleme faaliyetleri, sosyal hizmet uzmanının "üretkenliğine" odaklanabilir ve hangi vakaya ne kadar zaman ayırdığı ya da ayırması gerektiği standart ölçümlere tabi tutulabilir.

SONUÇ

Araçsal akıl ve bürokrasi sosyal bilim literatüründe önemli tartışmaların odağında olan bir kavram çiftidir. Genel olarak sosyal hizmet özel olarak ise sosyal hizmet eğitimini bugün tehdit eden temel değişimlerden biri insan deneyimini kişisel ve sosyal bir bütünlük olarak gören bütüncül modelden insan davranışına araçsal akılcı ve yönetsel perspektiften bakan indirgemeci modele geçiştir (Howe, 1997). Bu çerçevede Kuddaş'ın da (2016) değindiği sosyal hizmet uzmanlarının müdahale yöntemleri konusunda aldıkları akademik eğitim ile mevzuat arasında sıkışmaları sorunu ortaya çıkmakta, mesleğin müracaatçıyı kabul ettiği konum ve müracaatçının sorunlarına çözüm olarak sunabildiği yöntemler, halihazırda kullanılan yönetmelik ve kanunlar ile uyum sağlamamaktadır. Sonuç olarak çalışma koşullarının esnek olması ve müdahale olanaklarının çeşitlenmesi, müdahalelerde uzmana karar hakkının pratik olarak tanınması, kurumların ve personelin, mezzo ve makro müdahalelere teşvik edilmesi ön plana çıkan öneriler olarak belirtilmektedir (Kuddaş, 2016).

Mesleklerin profesyonelleşmesi açısından devletin önemli bir güç merkezi olduğu belirtilmekle birlikte neo-liberal ideolojilerin hakim olduğu siyasal yapıda mesleki profesyonelliğin piyasa düzeni ile ters düştüğü görüşü hakimdir. Bu eğilim sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleşme sürecinde önemli bir engeldir (Albayraktaroğlu, 2010). Neo-liberal söylemin ürünü olan yönetselliğin işletmeci anlayışının sosyal hizmet alanındaki yansıması ise görüldüğü üzere hem müracaatçı hem de uzman perspektifinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bununla birlikte sosyo-politik düzlemde müracaatçı da yönetsellikten etkilenmekte ve bilinçsiz de olsa bir tüketici konumuna girmektedir. Bu durumda savunuculuk rolü sosyal hizmet uzmanına kalsa da savunuculuğun yönetselliğe ne kadar uygun olduğu da ayrı bir tartışma konusu olmaktadır.

Teknolojinin bürokrasi ve yönetselliği keskinleştirmesi ise mesleki özerklik açısından en büyük tehlikelerden biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim Bauman teknolojinin önemli bir vurgusunun bireysel sorumluluk reddi üzerine olduğunu belirtmekte ve teknolojinin günümüzde yalnızca eylemlere aracılık vazifesi görmediğini, bunun yanında eylemin sorumluluğun da teknolojiye yüklenebilmesinin altını çizmektedir (Bauman, 2001). Bu çerçevede müracaatçının sosyal hizmet eğitiminde sürekli vurgulanan çok boyutluluğu rakamlara ve standartlara indirgenmekte ve sorumluluk yüzer gezer hale gelmektedir.

Bürokratik yapı ve neo-liberal politikaların bir sonucu olarak sosyal hizmet uzmanlarının mesleki kimliği tehdit altında olmakta ve sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalarını gerçekleştirirken birçok meydan okumayla karşılaşmaktadır. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının örgütlenme ihtiyacını daha da görünür kılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları mesleki kimliklerini korumak ve sosyal hizmetin değerlerini uygulamaya aktarabilmek adına kolektif bilinç ve sorumluluğa sahip olmalı ve örgütlenme ihtiyacına yönelik çalışmalara önem vermelidir.

Sosyal hizmetlerden yararlanan müracaatçıların indirgemeci modelin bir yansıması olarak öznelliklerinin ve biricikliklerinin önemszenmeyip standart ve yüzeysel uygulamaları içeren bir “dosya” olarak görülmesi sosyal hizmetin değerleriyle çelişen son derece kritik bir sorundur. Sosyal hizmet uzmanları bu tür meydan okumaların farkında olmalı ve tüm zorluklara rağmen Thompson (2013)'ün de ifade ettiği iyi uygulamayı başarma motivasyonunu sürdürmelidir.

İnsan hakları ve sosyal adalet değerleriyle özgürleştirici ve baskı karşıtı uygulamayı gerçekleştirme ideali olan bir meslek olmanın gereği olarak, sosyal hizmet eğitiminde yapısal baskıları gündemine taşıyan ve bu baskılara meydan okuma bilgi ve becerisi sağlayan teorik ve uygulamalı derslerin arka planda kalmasının önüne geçilmelidir.

Son olarak sosyal hizmetin hem uygulama hem de eğitim boyutunda bürokrasi, yönetimsellik ve teknoloji üçgeninde çeşitli sorunlarla yüzleştiği kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gerçekliği görünür kılmak ve çözüm önerileri geliştirebilmek adına sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet akademisyenleri veya sosyal hizmet öğrencilerini odağında bulunduran araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Albayraktaroğlu, S. (2010). Profesyonelleşme Olgusu Ve Mesleki Profesyonelleşme Açısından Türkiye’de Sosyal Hizmet Mesleği (Sakarya Örneği) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alpdoğan ,S., N. (2018). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Etik Karar Verme Süreçlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Anderson, S. G. (2001). Welfare recipient views about caseworker performance: Lessons for developing TANF case management practices. *Families in Society*, 82(2), 165-174.

- Audit Commission. (2002). *Recruitment and retention: a public service workforce for the twenty-first century*. London: Audit Commission.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri*, (İ. Türkmen çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, (2.Baskı). (K. Atakay çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Blaug, R. (1995). Distortion of the face-to-face: communication, reason and social work practice. *British Journal of Social Work*, 25, 424-439.
- Brodkin, E. Z. (2006). Bureaucracy redux: Management reformism and the welfare state. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 17(1), 1-17.
- Burton, J. ve Van den Broek, D. (2008). Accountable and countable: Information management systems and the bureaucratization of social work. *British journal of social work*, 39(7), 1326-1342.
- Canbulut, T. (2015). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Yoksulluk Algısının Yoksullukla Mücadele Programlarına Etkisi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.İstanbul.
- Castoriadis, C. (2001). *Dünyaya, insana ve topluma dair*, (2.Baskı). (H. Tufan çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cheetham, J. (1993), Social work and community care in the 1990s: pitfalls and potential. In R. Page & J. Baldock (Eds), *Social policy review 5*, Canterbury: Social Policy Association, pp. 155-76.
- Clarke, J. ve Newman, J. (1997). *The Managerial State*. Sage, London.
- Coffey, M., Dugdill, L. ve Tattersall, A. (2009). Working in the public sector: A case study of social services. *Journal of Social Work*, 9(4), 420-442.
- Ellis, K. (1993), *Squaring the Circle: User and Carer Participation in Needs Assessment*. New York: Joseph Rowntree Foundation/Community Care.
- Ellis, K. (2011). 'Street-level bureaucracy' revisited: the changing face of frontline discretion in adult social care in England. *Social Policy & Administration*, 45(3), 221-244.
- Ellis, K., Davis, A., and Rummery, K. (1999). Needs assessment, street-level bureaucracy and the new community care. *Social Policy & Administration*, 33(3), 262-280.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu*. (M. Ceylan çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.

- Erol, Z., Uğur, A. (2015). Sosyal Çalışmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Stres Faktörlerine Yönelik Kavramsal Bir Değerlendirme Ve Stres Yönetimi Müdahale Programları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (39):987-997.
- Evans, T. ve Harris, J. (2006). A case of mistaken identity? Debating the dilemmas of street-level bureaucracy with Musil et al. *European Journal of Social Work*, 9(4), 445-459.
- Finch, W. (1976). Social workers versus bureaucracy. *Social Work*, 21(5), 370-375.
- Fook, J. (2002) *Social Work: Critical Theory and Practice*, Sage, London.
- Gay, P. (2002). *Bürokrasiye Övgü*, (E. Yıldırım, Ş. Çalış, S. Bayraktar çev.). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Gilbert, T. (2005). Trust and managerialism: Exploring discourses of care. *Nursing and Health Care Management and Policy*, 52.
- Green, A. D. (1966). The professional social worker in the bureaucracy. *Social service review*, 40(1), 71-83.
- Hall, D. (2003) 'Public Services Work! Information, Insights and Ideas for our future', available online at: [<http://www.psir.org/reports/2003-09-U-PSW.pdf>], accessed March 2008.
- Hanesworth, C. (2017). Neoliberal influences on American higher education and the consequences for social work programmes. *Critical and Radical Social Work*, 5(1), 41-57.
- Harris, J. (1998). Scientific management, bureau-professionalism, new managerialism: The labour process of state social work. *The British Journal of Social Work*, 28(6), 839-862.
- Horkheimer, M. ve Adorno T.W. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar I*, (O. Özügül çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Howe, D. (1996). Surface and depth in social work practice, in *Social Theory, Social Work and Social Change*, ed. N. Parton, Routledge, London.
- Howe, D. (1997), Psychosocial and relationship-based theories for child and family social work: politics, philosophy, psychology and welfare practice. *Child and Family Social Work*, 2, 162-169.
- Howe, D. ve Hinings, D. (1995). Reason and emotion in social work practice: managing relationships with difficult clients. *Journal of Social Work Practice*, 9(1), 5-14.
- Humphries, P. a Camilleri, P. (2002). Social work and technology: Challenges for social workers in practice: A case study. *Australian Social Work*, 55(4), 251-259.

- Karabekir, H.M. (2010). Yetiştirme Yurtları Örneğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Hizmet Değerlerinin Mesleki Uygulamalarına Aktarışı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Karabekir, H.M. (2016). Çocuk Refahı Alanında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Savunuculuk Uygulamaları: Bir Niteliksel Araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi Ve İdari İlimler Fakültesi. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.
- Kirkpatrick, I., Ackroyd, S. and Walker, R. (2005). The New Managerialism and Public Service Professions: Change in Health, Social Services, and Housing, Hampshire. Palgrave Macmillian.
- Kırlıoğlu, M , Karakuş, Ö . (2019). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kişisel Ve Mesleki Güç Algıları Ölçeğinin Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması. Toplum ve Sosyal Hizmet, 30 (1), 88-120.
- Kuddaş, N.B. (2016). Sosyal Hizmet Uzmanlarında Depresyonun Yapısal Sebepleri Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Laakso, J. H. ve Drevdahl, D. J. (2006). Women, abuse, and the welfare bureaucracy. *Affilia*, 21(1), 84-96.
- Lipsky, M. (1980.) *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage.
- Matarese, M. T. ve Caswell, D. (2017). I'm Gonna Ask You about Yourself, so I can put it on paper: Analysing street-level bureaucracy through form-related talk in social work. *British Journal of Social Work*, 48(3), 714-733.
- Morley, C. (2016). Promoting activism through critical social work education: the impact of global capitalism and neoliberalism on social work and social work education. *Critical and Radical Social Work*, 4(1), 39-57.
- Morley, C., Macferlane, S., Ablett, P. (2017). The Neoliberal Colonisation of Social Work Education: A Critical Analysis and Practices for Resistance. *Advances in Social Work and Welfare Education*, 19(2), 25-40
- Mouzelis, N.P. (2003). *Örgüt ve Bürokrasi*, (H.B. Akın çev.). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Munro, E. (2000). Defending professional social work practice, in Reclaiming Social Work: The Southport Papers Volume One, (Eds. J. Harris, L. Froggett and I. Paylor), Venture Press: Birmingham.
- Munro, E. (2004). The impact of audit on social work practice. *British Journal of Social Work*, 34.

- Musil, L., Kubalčíková, K., Hubíková, O. ve Nečasová, M. (2004). Do social workers avoid the dilemmas of work with clients?. *European journal of social work*, 7(3), 305-319.
- Özkan, S. (2016). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Uygulamalarında Karşılaştığı Güçlükler Ve Süpervizyon Gereksinimi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Parton, N. (2008). Changes in the form of knowledge in social work: From the “social” to the “informational?”. *British Journal of Social Work*, 38(2), 253–69.
- Schwandt, T. A. (2005). The centrality of practice to evaluation. *American Journal of Evaluation*, 26(1), 95-105.
- Seyitoğlu, (M. 2016). İnsan Hakları Perspektifinden Çocuk Refahı Alanındaki Sosyal Hizmet Uygulamalarında Değerlendirme Sorunu T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Shier, M. L. ve Graham, J. R. (2015). Subjective well-being, social work, and the environment: The impact of the socio-political context of practice on social worker happiness. *Journal of Social work*, 15(1), 3-23.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (Ö. C. Öntaş ve B. H. Eren, Dü) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tsui, M. S. ve Cheung, F. C. (2004). Gone with the wind: The impacts of managerialism on human services. *British Journal of Social Work*, 34(3), 437-442.
- Wasserman, H. (1971). The professional social worker in a bureaucracy. *Social Work*, 16(1), 89-95.
- Weber, M. (2006a). *Sosyoloji Yazıları*, (8. Baskı). (T. Parla çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2006b). *Bürokrasi ve Otorite*, (2. Baskı). (H.B. Akın çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Zengin O., Çalış N.(2017). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Uygulamaları Ve Çalışma Koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 28 (1):47-67.

Güzel, B. ve Buz, S. (2019). "Yeşil" Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.

Derleme

Makale geliş tarihi: 23.02.2019

Makale kabul tarihi: 06.09.2019

"YEŞİL" YOKSULLUK, ÇEVRESEL ADALET VE SOSYAL HİZMET¹

"Green" Poverty, Environmental Justice And Social Work

Bekir GÜZEL *

Sema BUZ **

* Dr. Öğretim Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0795-0768

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8326-3732

ÖZET

19. yüzyılın son çeyreğinde profesyonel bir meslek olarak temelleri atılan sosyal hizmet, günümüzde eski ve yeni zorluklarla mücadele ederek yoluna devam etmektedir. Yoksullukla mücadele başta olmak üzere çocuk istismarı ve çocuk koruma, ruh sağlığı, yaşlı bakımı, engellilerin rehabilitasyonu ve sağlık destek hizmetleri gibi alanlar geçmişten bugüne devam eden mücadele ve müdahale alanlarını oluşturmaktadır. Ancak bu yüzyılda iklim değişikliği, doğal afetler (erozyon, heyelan, kuraklık ve sel nedeniyle göç), küresel ısınma, yaşanabilir doğal alanların yok olması, ekilebilir tarım alanlarının tahribatını içeren ekolojik krizler mesleğin gündemine yeni mücadele ve müdahale alanlarını da dahil etmiştir. Söz konusu ekolojik kriz ve ortaya çıkardığı yapısal sorunlar birey, grup ve toplum düzeyindeki ilişkileri etkilemesi nedeniyle başta sosyal hizmet olmak üzere pek çok akademik disiplini ve mesleği de yakından ilgilendirmektedir. Öte yandan bu çalışmanın çıkış noktasında yer alan yoksulluk sorunu, sosyal hizmet alanında en sık karşılaşılan toplumsal sorunlardan biridir. Geçmişte yoksulluk sorunu ekonomik temelde ele alınırken bugün modernitenin ve küreselleşmenin de etkisiyle insani yoksulluk odağında çok boyutlu bir yapı içinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada sosyal

¹ Bu çalışma "Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi 2017 (USHK17) Sosyal Sorunlar ve Sosyal Hizmetin Geleceği" adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

hizmet bakış açısıyla insan türünün bir parçası olduğu doğa ile arasındaki diyaloga dayalı ilişkinin; tahakküm ve hiyerarşiye dayalı monolog bir yapıya dönüşmesi sonucunda oluşabilecek birey, grup ve toplum düzeyindeki sorunların neler olabileceği irdelenmektedir. Bu çalışmada ayrıca insani yoksulluk, çevresel adalet ve hak kavramları ekseninde sosyal hizmetin geçmişi, bugünü ve geleceği de ele alınıp tartışılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde bu çerçevede sosyal hizmet uzmanlarına düşen görev ve sorumluluklar da etik veya hukuki konuların ötesinde bir varoluş sorunu olarak ele alınarak ekolojik adalet ve/veya anayasa tartışmaları bağlamında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik kriz, yoksulluk, çevresel adalet, ekolojik anayasa, sosyal hizmet.

ABSTRACT

Social work, which was established as a profession in the last quarter of the nineteenth century, continues its path by struggling with old-time and new difficulties. Areas such as child abuse and child protection, mental health, elderly care, rehabilitation of disabled people and health support services constitute areas of ongoing struggle and intervention for the social work. However, in this century, it is seen that new struggle and intervention areas have been appeared, which is defined as ecological crisis including climate change, natural disasters (erosion, landslide, drought and migration), global warming, disappearance of habitable natural areas and destruction of arable land areas. The ecological crisis and its structural problems affect the relationships at individual, group and community level. Therefore, this issue is closely related to many academic disciplines and professions, particularly social work. On the other hand, the issue of poverty which is at the outset of this study is one of the most common social problems in the field of social work. The problem of poverty, which was regarded as an economic problem in the past, is now being dealt with in a multidimensional structure within the framework of humanitarian poverty, under the influence of modernity and globalization. This study adopts a perspective of the social work on the potential individual, group and social problems that may arise as a result of the transition of the relationship between nature and human beings which is based on dialogue to a monologue structure based on tyranny and hierarchy. In addition, this study discusses the past, the present and the future of social work within the framework of the concepts such as the humanitarian poverty, environmental justice and rights. In the conclusion part, the duties and responsibilities of social workers are evaluated within the context of ecological justice or/and constitution discussions by considering this issue as an existing problem beyond ethical or legal issues.

Keywords: Ecological crisis, poverty, environmental justice, ecological constitution, social work.

GİRİŞ

21. yüzyılda insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temelinde evrensel bir boyut kazanmış olan sosyal hizmet disiplininin, bir meslek olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın son çeyreğine rastlamaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin profesyonel olarak ortaya çıkışı ve kabulü birkaç yüzyıl öncesine kadar uzansa da bugün mesleğin içinde değerlendirilen pek çok faaliyet binlerce yıldır gerçekleştirilmektedir. Örneğin, M.Ö. 6. yüzyılda Atina'da askerlere yönelik yapılan sosyal yardımlar, 16. yüzyıl Avrupa'sındaki sadaka reformları veya 17. yüzyıl İngiltere'sinde yoksullara yönelik yapılan yasal düzenlemeler (Özdemir, 2007: 542) günümüzde sosyal hizmet uygulamaları kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat bu tür uygulamaların tamamen paternalist bir anlayışla, hayırseverlik motivasyonu ile sosyal yardımlaşma ve toplumsal dayanışma bağlamında gerçekleştirilmiş olması bu hizmetlerin sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleşme sürecinin dışında değerlendirilmesine neden olmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan başta yoksulluk olmak üzere istihdam, sağlık, barınma ve eğitim gibi toplumsal sorunlar sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyacı da arttırmıştır. Örneğin, İngiltere'de 1850'lerde artan yoksulluk daha çok insanın sosyal yardımlara ve hizmetlere ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Benzer şekilde 1890'larda ortaya çıkan ekonomik kriz, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yardıma ihtiyacı olan yoksul sayısının hızla artmasına yol açmıştır. Fakat kaynakların sınırlı olması gerekli yardımların ve hizmetlerin tüm ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını zorlaştırmış ve eşit dağıtım konusu gündeme gelmiştir. Nitekim ilk olarak işçi sınıfının zengin olan fabrika sahiplerine karşı korunması amacıyla kullanılan sosyal adalet kavramının; zamanla fırsat eşitliği çerçevesinde ekonomik açıdan zayıf durumda olan tüm toplumsal sınıfların hayat standardı ve gelir düzeyi gibi konularda desteklenmesi misyonunu üstlendiği görülmektedir (Craig, 2002: 671). 1869 yılında Londra'da kurulan ve sosyal hizmet alanında ilk sivil toplum örgütlenmesi olarak kabul edilen *The Charity Organization Society (COS)* bu konuda çok önemli bir yere sahiptir. Bu kuruluşun temel amacı; sosyal yardımlara imkân sağlayan yasal düzenlemeler ile hayırseverlik faaliyetlerinde yer almak isteyen gönüllüler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonu sağlamaktır. Kuruluş, koordinasyonun yanı sıra gönüllü olarak çalışmalara katılan kadınların eğitilmesi ve bilimsel temellere dayalı sosyal hizmetlerin sunulması konusunda da önemli görevler üstlenmiştir. Denney'e (1998: 10-12) göre bu gelişmeler aynı zamanda sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleşme çalışmaları için de bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

En temel anlamıyla herhangi bir şeyden yoksun olma durumu olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk, geçmişten bugüne sosyal hizmet mesleğinin temel alanlarından biri olmuştur. Birey, aile ve/veya toplum düzeyinde yoksulluğun altında yatan nedenler ve çözüm yöntemleri her zaman sosyal hizmet disiplininin araştırma alanı içinde yer almıştır. Örneğin 19. yüzyılın ilk çeyreğinde John Griscom liderliğinde kurulan *Yoksulluğu Önleme Topluluğu*'nun faaliyetlerinin de temel amacı; yoksulların koşullarını araştırmak, yoksulların kendi kendilerine yardım edebilecekleri planlar hazırlamak ve yoksulları para biriktirme ve tutumlu olma konularında teşvik etmektir (Duyan & Özgür Bayır, 2016: 9). İlk yıllarda tembellik, isteksizlik veya beceriksizlik gibi bireysel nedenlerden kaynaklandığı ileri sürülen yoksulluğa bakış açısı, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Bu süreçte yoksulluğun sadece bireysel nedenlerle açıklanamayacağı, aksine bu sorunun ortaya çıkmasında ve deneyimlenmesinde bazı sistemsel ya da yapısal (ekonomik, kültürel, sosyolojik ve/veya ideolojik) faktörlerin etkili olduğu düşüncesi kabul görmeye başlamıştır. Bu bakış açısı sosyal hizmet alanında radikal sosyal hizmet olarak kavramlaştırılan bir paradigma değişimini de beraberinde getirmiştir (Akbaş, 2014: 13).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda yoksulluğun sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, politik ve demografik pek çok nedeni olduğu ifade edilmekte ve bu nedenler üzerine çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Chaudhry, Malik & Hassan, 2009; Jo, 2013; İncedal, 2013: 35-36). Yoksullukla ilgili bu çalışmalar sadece yoksulluğun nedenleri ile sınırlı değildir. Bugün mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, gelir yoksulluğu, öznel yoksulluk, nesnel yoksulluk, kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluk, geçici yoksulluk, kronik yoksulluk, karma yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk gibi çok farklı yoksulluk kavramlarından/türlerinden bahsedilmesi mümkündür. Üstelik yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmalara her geçen gün yeni yoksulluk türleri eklendiği de görülmektedir.

Bu çalışmada ise “yeşil” yoksulluk kavramı ekolojik kriz, yeşil hareketi ve çevresel adalet konularıyla birlikte ele alınarak yeşil alanların azalmasıyla yaşanabilecek yoksunlukların zamanla beşeri yoksulluğa dönüşebileceği ve birey, grup ve toplumların refahını etkileyebileceği varsayımından hareket edilmektedir.

YOKSULLUĞUN DEĞİŞEN BAĞLAMI: “YEŞİL” YOKSULLUK VE SOSYAL HİZMET

Yoksulluk 21. yüzyılın en yaygın toplumsal sorunlarından biri olmasına rağmen; yoksulluğun herkes tarafından kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Bu durumun

en önemli nedenlerinden biri, insanların her geçen gün artan ihtiyaçlarından kaynaklanan yoksunluklarının bir sınırının çizilememesidir. Öte yandan ilgili alanyazın incelendiğinde yoksulluk genel olarak, insanların yaşamını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları “geliri elde edememesi” ya da herhangi bir “gelire sahip olamaması” olarak ifade edilmektedir (TÜSİAD, 2000: 95; Aktan, 2002: 3; İncedal, 2013: 17-18). Bu durumda yoksulluğun temel gereksinimlerin karşılanmasına yetmeyen ekonomik gelire odaklandığı görülmektedir. Ancak dünyada bu bakış açısına alternatif olarak bireylerin beslenme, barınma ve giyim gibi asgari gereksinimlerinden farklılaşan güvenli çevre, cinsiyet ayrımcılığına uğramama, hak ve özgürlüklere erişim gibi gereksinimlerinin de yoksulluk tanımı içinde yer alması gerektiği tartışılmaktadır (Jahan & Umana, 2003; Farmer, 2003; Bentley, 2004;). Bu noktada “insani yoksulluk” kavramı ortaya çıkmış ve yoksulluğa çok boyutlu bir yaklaşım getirilmiştir. Buna göre bireylerin olağan yaşamları içindeki her türlü gereksinimlerini veya ihtiyaçlarını karşılayamaması da bir yoksunluğu; dolayısıyla insana ait bir yoksulluğu ifade etmektedir. Gelirle veya maddi kriterlerle ölçülemeyecek hava ve su gibi aktif olmayan varlıkların yoksunluğu da insanların yoksulluk yaşamalarına yol açabilmektedir. Nitekim insan hayatını çevre, eğitim, insan hakları, sağlık, sosyal ve siyasi katılım noktasında ele aldığımızda; yoksulluğun sadece ekonomik bir olgu olarak değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır (Çoşkun ve Tireli, 2008: 23).

Yoksulluk ile mücadelede birey, grup ve toplumların yoksulluk düzeyinin tespiti büyük önem taşımaktadır. Bu konuda insanların yoksulluk düzeylerinin ölçümü ve tespiti için farklı endeksler geliştirilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 1997 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelerde kullanılan *İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE)* bunlardan biridir (Yıldız, 2015: 3). İYE yoksunluklara beş farklı boyutta yoğunlaşmaktadır. Buna göre 40 yaş altı nüfus yüzdesi, okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi, temiz içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi, temel sağlık hizmetlerinden yoksun nüfus yüzdesi ve 5 yaş altı yeterli beslenmeyen çocuk yüzdesi İYE açısından temel alınan ölçüm kriterleridir. Bu bakış açısında yoksulluk temiz içme suyuna sahip olma; yeşil alan ve doğal ortamların korunması, zirai ilaçların veya endüstriyel atıkların doğaya salınımının engellenmesi gibi konularla yakından ilgilidir. Ekolojik sistemin bozulması, doğanın hızla tahrip edilmesi ve yeşil alanların tüketilmesi ilerleyen yıllarda yoksulluğa yol açan önemli nedenlerdendir. Dolayısıyla bu konu, sosyal hizmet mesleğinin geleceği açısından üzerinde tartışılmaya değer bir konu olarak görülmektedir. Ancak Dominelli (2018a: 12) tarafından da ifade edildiği üzere geniş kapsamlı görevlere sahip olan sosyal hizmet mesleği ile sosyal hizmet uzmanları çevresel felaketlerin

insanların iyilik halleri üzerindeki zararlı etkileri hakkında yapılan tartışmalarda küçük bir rol oynamaktadır. Özellikle 2000'li yılların başına kadar çevresel felaketler, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi konularda sosyal hizmet uzmanlarının neredeyse hiç sesi duyulmamıştır. 2004 yılında Hint Okyanusu'nda yaşanan deprem ve sonrasında oluşan tsunami, sosyal hizmet uzmanlarının sessizliği için de bir dönüm noktası olmuştur. Hint Okyanusu Depremi olarak adlandırılan bu çevresel felakette, 12 farklı ülkeden 250 binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Felaketten yaklaşık bir hafta sonra Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IAASW) tarafından *Felaketlerin Ardından İnsanların Hayatlarını Yeniden İnşa Etme Ağı*² adıyla profesyonel bir çalışma ağı oluşturulmuştur. Söz konusu ağın ilk başkanlık görevini de Lena Dominelli üstlenmiştir. Bu oluşum bugün *Sürdürülebilirlik, İklim Değişikliği, Afet Müdahale Komitesi*³ adı altında Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IAASW) çatısı altında faaliyetlerine devam etmektedir (Dominelli, 2018b).

Yoksulluk olgusu içinde barınma, sağlık, eğitim ve istihdam gibi temel sorunların yaşandığı yoksul bölgelerde sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmeye çalışan uzmanların bu bölgenin hemen yanı başında ya da etrafındaki yeşil alanların ya da doğal ortamların korunmasıyla ilgili neredeyse hiçbir müdahalesi söz konusu değildir. Oysaki sosyal hizmetin uygulama çerçeveleri içinde doğrudan çevresel ya da bir şekilde çevre ile ilgili konularla ilgilenecek "yeşil sosyal hizmet"⁴ gibi uygulama alanları geliştirip yeni alanlara açılma ihtiyacı bulunmaktadır. Örneğin herhangi bir ülkede yaşayan yoksul insanlar yol yapımı için evlerinden ayrılmaya zorlandıklarında ya da daha somut olarak Hindistan'ın Bombay şehrindeki kenar mahallelerde yaşayan dar gelirli insanlar mega konut inşaatları için evlerini terk etmeye mecbur kaldıklarında onların haklarını savunmak için gerekli direniş sosyal hizmet tarafından başlatılmalıdır (Dominelli, 2018a: 31). Bu konuda bir başka örnek vermek gerekirse, dünyanın bazı bölgelerinde yerli/yerel insanlar sosyokültürel mirasları içinde bugüne taşıdıkları geleneksel tarım yöntemlerine, hava tahminlerine, okyanus akıntılarının zamanına ya da gelgitlere artık güvenememekte ve alıştıkları pratikleri uygulayamamaktadır (Hetherington & Boddy, 2013: 53). Bu durum söz konusu insanların doğal yaşam alanlarında hayatta kalabilmeleri için yeni bilgi, beceri ve donanıma sahip olmaları

² Rebuilding People's Lives After Disaster Network (RIPL)

³ Sustainability, Climate Change, Disaster Intervention Committee

⁴ Türkçe literatürde bu uygulama bazı araştırmacılar ve/veya uzmanlar tarafından *ekolojik sosyal hizmet* olarak da tanımlanmaktadır. İngilizce literatürde ise *green social work*, *ecological social work* veya *environmental social work* gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ramsay, S. & J. Boddy (2016). Environmental Social Work: A Concept Analysis. *British Journal of Social Work*, vol. 47, no. 1, p. 68-86.

konusunda desteklenmesi ve eğitilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda da eğitici, öğretici ve geliştirici rolleri bulunan sosyal hizmete ve sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Bunun için gerekli olan uygulama çerçevelerinin yukarıda ifade edilen yeşil sosyal hizmet uygulamaları altında geliştirilmesi beklenmektedir. Yeşil sosyal hizmet, Dominelli (2012: 25) tarafından insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılıklara; insanlar ile hayvanların ve bitkilerin fiziksel habitatlarındaki ilişkilerinin sosyal organizasyonuna; insanoğlunun ve gezegenin refahını zayıflatan sosyo-ekonomik ve fiziksel çevre krizleri ile kişilerarası davranışlar arasındaki etkileşimlere odaklanan bütünsel ve profesyonel bir sosyal hizmet pratiği olarak tanımlanmaktadır. Yeşil sosyal hizmet insanların oluşturdukları toplumların sosyal temellerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, canlı ve cansız dünyayı nasıl kavramsallaştırdıklarını derin bir ekolojik dönüşümü göz önüne alarak değerlendirmeyi önermektedir. Bu anlayışla gücün ve kaynakların eşit olmayan dağılımıyla ilgili yapısal eşitsizliklerin önüne geçilmesi; yoksulluğun ortadan kaldırılması; küresel karşılıklı bağımlılıkları, dayanışmayı ve eşitlikçi sosyal ilişkileri teşvik etmeyi; kara, hava, su, enerji kaynakları ve doğal mineraller gibi sınırlı kaynakları ayrıcalıklı azınlıktan ziyade herkesin yararına kullanıma açmayı ve son tahlilde de dünyanın florasını ve faunasını korumayı amaçlayan bir uygulama modelinin hayata geçirilmesi hedeflemektedir. Buradan hareketle yeşil sosyal hizmetin amacı; yoksul ve/veya dezavantajlı insanlar ile gezegendeki diğer canlı ve cansız varlıkların yaşam kalitesi üzerinde zararlı bir etkiye sahip olan sosyo-politik ve ekonomik güçlerin reformu için mücadele edilmesi olarak açıklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda insanların yanında diğer canlı ve cansız varlıkların da refahını artırmak için gerekli politika değişimlerini ve ekolojik temelli toplumsal dönüşümleri güvence altına almak öncelikli hedefler haline gelmektedir (Dominelli, 2012: 25).

Sosyal hizmet ile çevre (ekoloji) arasındaki ilişki 1970'li yıllara kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmetin çevre ile ilişkisi sadece yukarıda ifade edilen yeşil sosyal hizmet anlayışıyla sınırlı değildir. Aksine tarihsel süreç incelendiğinde sistem kuramı ile eko-kritik yaklaşımı gibi teorik eğilimlerin sosyal hizmet ile çevre arasındaki ilişkisinin temelini oluşturduğu görülmektedir (Yanardağ, 2019: 313). Nitekim yeşil sosyal hizmet yaklaşımı bazı araştırmalarda, sosyal hizmet-çevre ilişkisinin analizinde kullanılabilecek farklı eko-kritik yaklaşımlarının içinde yer almaktadır. Örneğin Nârhi ve Matthies (2016: 29-30) tarafından yapılan bir çalışmada yeşil sosyal hizmet yaklaşımı; (1) ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı, (2) derin ekolojik sosyal hizmet, (3) eko-tinsel sosyal hizmet, (4) sosyo-ekolojik sosyal hizmet ve (5) çevresel sosyal

hizmet gibi farklı yaklaşımlarla birlikte ele alınmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar bu çalışmanın amacı dışında kaldığı için burada detaylı bir inceleme yapılmayacaktır. Sosyal hizmet disiplini içinde çevreye yönelik insan merkezli bakış açısının güncellenmesi, eşitsizliklerin giderilmesi, yoksullukların önlenmesi veya refah düzeyinin artırılması gibi konularda yaşanan bu paradigma değişimi diğer disiplinlerde de yaşanmaktadır. Örneğin genel olarak toplumsal alanda refah ve koruma sağlamak amacıyla uygulanan politikaları ifade etmek için kullanılan ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal sigortalar, sosyal yardımlar, konut, sosyal hizmetler ve istihdam gibi çeşitli kamu hizmetlerini kapsayan sosyal politika anlayışı da artık derin ekoloji, yeşil hareketi ve ekososyalizm (Löwy, 2015) gibi farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. Neil Thompson'a (2013: 66) göre sosyal politikanın geleneksel anlamda düzenli gelir, barınma, eğitim, sağlık ve bireye yönelik sosyal hizmetler olmak üzere beş temel alanı bulunmaktadır. Bireye yönelik sosyal hizmetler geçmişte çocuk bakımı, yaşlı bakımı, istihdam veya aile politikaları gibi alanları ifade etmekteyken; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazanan ve yeni toplumsal hareketler olarak tanımlanan ekoloji/yeşil hareketi, barış hareketi, kadın hakları, LGBTİ hakları ve tüketici hakları gibi alanlar da bu bağlamda ele alınmaya başlanmıştır.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE ÇEVRESEL ADALET

Günümüzde dünya, üretim ve tüketim ilişkileri arasındaki dengesizliğe bağlı olarak küresel ısınma başta olmak üzere iklim değişikliği, hava-toprak ve su kirliliği, erozyon, endüstriyel-katı atıklar, orman kaybı, biyolojik çeşitliliğin ve yaşanabilir mekânların yok olması gibi pek çok ekolojik sorundan kaynaklanan ekolojik bir krizle karşı karşıya bulunmaktadır. Ulrich Beck, modernitenin ve küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan bu durumu "risk toplumu" olarak kavramsallaştırmaktadır. Ekolojik sorunlar, risk toplumunun en önemli öğelerinden biridir. Günümüzde bu sorunların uluslararası boyutta tehditler oluşturması nedeniyle, risk toplumunun evrensel bir özelliğe sahip olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin kapitalist ülkelerin salt kalkınmacı anlayışlarının bir uzantısı olarak atmosfere bırakmış oldukları sera gazları başta küresel ısınma ve iklim değişikliği olmak üzere pek çok soruna yol açmaktadır. Ne var ki bu sorunlar, neredeyse hiçbir endüstriye sahip olmayan pek çok Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika ülkesini kuraklık veya aşırı yağışlar oluşturarak etkilemektedir. Risk toplumunun en temel özelliği; bu küresel sorunların geleceğe yönelik belirsizliği ve güven duygusuna duyulan ihtiyacı arttırmasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin yükselişi de mevcut ekolojik krizin varlığını ve boyutunu etkileyen bu risk toplumunun ve modernitenin mahiyeti ve etkisi ile yakından ilgilidir (Önder, 2003: 32).

Yeni toplumsal hareketler kavramı ilk olarak Karl-Warner Brand tarafından kullanılmıştır. Bu kavram 1970'li yıllardan itibaren bir önceki bölümde de kısmen değinildiği üzere ekoloji hareketi, yeni feminist hareket, barış hareketi, azınlık hareketi, LGBTİ hareketi, yerel özerklik hareketi veya nükleer karşıtlığı gibi pek çok yeni hareketi ve kavramı da beraberinde getirmiştir. Çevresel adalet kavramı da bunlardan biridir. Yeni toplumsal hareketler kavramı içindeki “yeni” vurgusu tanımlayıcı bir özellik olmaktan ziyade; bu hareketin amacına ulaşması için izlemesi gerektiği yola ilişkin anlamlar taşımaktadır. Buradaki yenilik 1970'lerde yaygın olarak hüküm süren ideolojilerden biri olan liberalizmin “çıkarcı” odaklı bakış açısı ile sosyalizmin “sınıf” eksenli kavramsallaştırmasından farklı bir noktaya işaret etmektedir (Önder, 2003: 35).

Bütün toplumsal hareketlerin ortak özelliği; bir toplumsal “adaletsizlik” duygusundan, yani ahlaki bir duygudan yola çıkılarak insanların harekete geçirilmesidir. Yeni toplumsal hareketler içinde yer alan çevresel adalet kavramıyla insanları seferber eden ahlaki duygu ise çevreye ve çevrenin kullanımına yönelik olan “adaletsizlik” ya da “adalet eksikliği” duygusudur. Bu duygudan hareketle çevresel adaletin ne olduğu, kimleri kapsadığı ve bu adaletten kimin ya da kimlerin yararlandığı sürekli olarak tartışılmaktadır (Walker, 2012; Pellow, 2016; Dominelli, 2018a: 115). Bu tartışmaların sonucunda çevresel adaletin ne olduğuna ya da ne olması gerektiğine yönelik farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. Uluslararası literatürde kabul gören en yaygın tanımlardan biri *Amerikan Çevre Koruma Kurumu*⁵ tarafından yapılan çevresel adalet tanımıdır. Buna göre çevresel adalet; ırk, renk, ulusal köken veya gelir durumundan bağımsız olarak tüm insanlara çevre yasalarının, yönetmeliklerinin ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve güçlendirilmesine ilişkin eşit davranılması ve anlamlı katılımın sağlanmasıdır. Burada eşit davranılma ile ifade edilen hiçbir grubun endüstriyel, kamusal ve ticari faaliyetler veya politikalardan kaynaklanan olumsuz çevresel sonuçların yükünü orantısız olarak taşımasıdır. Anlamlı katılım ise (1) insanların çevrelerini ve/veya sağlığını etkileyebilecek faaliyetlerle ilgili kararlara katılma fırsatı; (2) halkın katılımını düzenleyici kurumun kararını etkileyebilir olması; (3) toplumsal kaygıların karar verme sürecinde dikkate alınır olması; (4) karar vericilerin ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlardan etkilenecek kesimlerin katılımını araştırması ve bu katılımı kolaylaştırması olarak açıklanmaktadır (EPA, 2018). Bu tanım her ne kadar eşitlikçi bir yaklaşım çerçevesinde yapılmış olsa da; Dominelli (2018a: 115) tarafından yapısal eşitsizliklere değinilmediği gerekçesiyle

⁵ United States Environmental Protection Agency (EPA)

eleştirilmektedir. Bu tanım içinde mevcut salt kalkınmacı anlayışın tezahürü olan endüstriyel üretim modeli tarafından ortaya çıkarılan yapısal eşitsizler görmezden gelinmektedir. Oysaki bu tanım içinde hem insan türünü hem de diğer canlı türlerini etkilemesi nedeniyle yoksulluk ve iklim değişikliği gibi iki önemli yapısal eşitsizliğe değinilmesi özellikle beklenmektedir. Üstelik tam da bu noktada ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere çevresel adalet kavramının yanı sıra doğa haklarını ve doğal ekosistemi merkeze alan “ekolojik adalet” kavramının da gündeme geldiği görülmektedir (Miller, Hayward & Shaw, 2012).

Çevresel adalet; endüstrileşme ve salt kalkınma süreçlerinde ortaya çıkan çevresel sorunların yol açtığı küresel eşitsizliklerin kaynağına ve bunların çözümü konularına yoğunlaşan bir kavram olarak ilk defa 1970’lerde Amerika’da ve Kıta Avrupası’nda yaşayan yoksulların kötü barınma koşullarını dile getirmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak kavramın bu şekilde kullanılması, çevresel adaletin, sosyal adaletin bir uzantısı olarak düşünülmesine yol açmıştır (Kılıç & Tok, 2014: 220). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere liberal bir sistem içerisinde üretilmiş olan bu kavram, esas itibariyle içinden çıktığı sistemin yol açtığı sorunlarla mücadele etme amacı gütmektedir. Diğer adalet türlerinde de olduğu gibi çevresel adalet fikri içinde en fazla ön plana çıkan konu “hak” kavramıdır. Çevresel adalet fikri içinde (1) ekolojik fırsat eşitliği, (2) ekolojik insan hakları ve (3) ekolojik düzenleme hakları gibi farklı hak tanımlarının yer aldığı görülmektedir. Burada (1) ekolojik fırsat eşitliği doğal bir çevre içinde yaşamaya dair fırsat eşitliği, her insanın mal ve mülk edinme, doğal malları kullanma ve doğal kaynakların tüketiminde aynı haklara sahip olmasını ifade etmektedir. (2) Ekolojik insan hakları, her insanın sağlıklı ve tehlikelerden uzak olan belirli bir temel yaşam standardına sahip olabilmesini ifade ederken; (3) ekolojik düzenleme hakları da kültürel çevrenin tasarlanması, korunması, doğal kaynakların tüketilmesi, çevrenin estetik olarak düzenlenmesi, doğal anıtların korunması veya geri kazanımında, sanayileşmede, çöplerin depolanmasında, nükleer tesislerin korunmasında, baraj yapımı gibi konularda alınacak kararlarda bireylerin eşit katılım hakkını ifade etmektedir (Leist, 2011: 6). Çevresel adalet kavramı içinde tanımlanan bu hakların tamamen bireylerin eşit katılım hakları üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Ancak yukarıda ifade edilen ve açıklanan bu haklar incelendiğinde; çevresel adalet fikrinin de bir şekilde insan türü merkezli olarak ele alınıp değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle çevresel adalet fikri genel olarak zengin veya yoksul insan ayrımı gözetmeksizin; insanların yaşam alanlarına ve doğal kaynaklara erişimi veya erişim eşitsizliğinin giderilmesi olarak ele alınmaktadır. Fakat her iki durumda da çevresel

adalet fikrinin tamamen insan türü merkeze alınarak değerlendirildiği görülmektedir. Dünya genelinde kabul gören bir adalet anlayışı bulunmamakla birlikte; bu konuda en çok ön plana çıkan adalet anlayışı liberal ve sosyalist ideolojilere ait olan adalet anlayışıdır. Ancak gerek liberallerin gerekse sosyalistlerin adalet anlayışı; çevreciler ve özellikle de ekolojistler tarafından çevre sorunlarının çözümü konusunda yetersiz kaldığı düşüncesiyle ciddi şekilde eleştirilmektedir. Çevrecilere göre hem liberalizm hem de sosyalizm bilim, teknoloji, sanayileşme ve materyalizmin gelişme ve yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan modernliğin ürünleridir. Her iki ideoloji de insan merkezlidir ve doğayı insanın egemenliği altında bulunması gereken bir varlık olarak görmektedir. Yine her iki ideoloji de doğadaki canlı ve cansız varlıkların değerini insan türüne olan yararına ve katkısına göre belirleme eğilimindedir. Burada her iki yaklaşım da kendi ideolojileri çerçevesinde insanoğlunun refahının sürekli artışını sağlamak amacıyla yeryüzü kaynaklarının hızla tüketilmesini teşvik etmektedir. Bu yüzden çevreciler ve ekolojistler “insan odaklı” ideolojiler temelinde geliştirilen liberal ve sosyalist adalet anlayışlarının çevre sorunlarını çözemeyeceğini ileri sürerek “çevre odaklı” bir adalet anlayışı önermektedir (Kılıç & Tok, 2014: 219). İşte, ekolojik adalet anlayışı da böyle bir ideolojik çatışma zemininde ortaya çıkmakta ve çevresel adalet anlayışı içindeki insan merkezli bakış açısına alternatif olacak ekomerkezli bir bakış açısıyla “doğa hakları” temelinde insan ve doğal çevre arasındaki dengenin korunmasına vurgu yapmaktadır.

Öte yandan son yıllarda çevresel adalet fikri içinde yer alan ve insan türü merkeze alınarak oluşturulan hak kavramına yönelik bir başka eleştiri “ekolojik anayasa” tartışmaları içinden çıkmaktadır. Anayasa kavramı esas itibarıyla haklarla ilgilidir. Hakların ne olduğunun tanımlanması, tanınması, çerçevesinin çizilmesi ve güvence altına alınması geçmişten günümüze kadar süren bir mücadelenin konusudur. Bugüne kadar verilen mücadelenin bir sonucu olarak temel insan hakları evrensel bir norm olarak kabul edilerek, uygulanması açısından çoğu zaman ciddi tartışmalar olsa da, neredeyse tüm anayasa metinlerinin içine bir şekilde dâhil edilmiştir. Buna göre insanların doğuştan sahip oldukları vazgeçilemez ve devredilemez haklara sahip oldukları büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Ancak geleneksel olarak da tanımlanabilecek bu hukuk anlayışında, insan türünün yegâne hak sahibi olarak değerlendirilmesi ve kabul edilmesi zamanla pek çok çevreci, ekolojist ve aktivist tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Çünkü insan türü doğa ile mücadele etme sürecini zamanla doğaya hükmetme, onu tahakküm altına alma ve kendi türünü diğer canlı türlerinin efendisi olarak görme noktasına getirmiştir (Boynudelik, 2011: 9).

Ekolojistlere göre dünyanın geleceğini tehdit eden ekolojik sorunlar nedeniyle artık sadece insan türünün değil, diğer canlı türlerinin de bir hak öznesi olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu sorun etik veya hukuki konuların dışında varoluşsal bir sorun olarak gerekli çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu durum aynı zamanda hukuki bir konu olması nedeniyle savunuculuk anlayışını da ön plana çıkarmaktadır. Gerek çevresel adalet fikri gerekse ekolojik adalet ve/veya ekolojik anayasa tartışmaları içinde gündeme gelen hak kavramı ve savunuculuk konusu bireyler, gruplar ve toplumlar özelinde ele alındığında konunun sosyal hizmet ile ilgili yönü de ortaya çıkmaktadır. Nitekim sosyal hizmet her şeyden önce bireylerin, grupların ve toplumların haklarının korunması, savunulması ve genişletilmesi için mücadele eden bir meslek olarak kabul edilmektedir. Fakat derinlemesine bir analiz yapıldığında sosyal hizmetin de hak kavramını tıpkı yukarıda açıklanan liberal ve sosyalist ideolojilerde, çevresel adalet kavramı ve anayasa metni içinde olduğu gibi insan türü merkezli olarak ele aldığı görülmektedir. Örneğin hem sosyal hizmet disiplini hem de mesleği içinde çok önemli bir yere sahip olan *çevresi içinde birey*⁶ yaklaşımında ön plana çıkan çevrenin aslında bireyin etkileşim içinde olduğu diğer bireyleri ifade ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu yaklaşım farklı zamanlarda Hoff ve McNutt (1994) ile Besthorn (1997) tarafından sosyal ortamın ötesinde diğer tüm varlıkların oluşturduğu doğal çevreyi içine alacak şekilde *ekolojik sosyal hizmet*⁷ olarak yeniden tasarlanmasına rağmen; uygulamada *çevresi içinde birey* olarak algılanmaya devam etmiştir ve/veya etmektedir. Çevresi içinde birey anlayışının tıpkı *sistem kuramı* içinde olduğu gibi insan türü ile birlikte doğal yaşamı paylaşan diğer canlı türlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi, her iki türün de varlığını ve refahını sürdürebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada hem çevresi içinde birey yaklaşımının hem de çevresel adalet fikrinin insan ve doğa ekseninde ele alınması ve ekosistemsel bir bakış açısının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Böylece hem sosyal hizmet uygulamaları hem de çevresel adalet fikri içinde yer alan fırsat eşitliği kavramının kapsamı insan, hayvan, bitki ayrımı gözetmeksizin tüm canlı türlerini içine alacak şekilde genişletilebilecektir. En nihayetinde de doğal dengenin korunması ve sürdürülebilmesi için gerekli olan anlayışın çevresel adalet mi yoksa ekolojik adalet mi olmalı tartışmasına bir çözüm önerisi getirilebilecektir.

⁶ *person-in-environment*

⁷ *ecological social work*

Şekil 1: <https://yeryuzuneozgurluk.wordpress.com/2013/11/03/izmirde-insanmerkezcilik-turculuk-paneli/>

Bu bakış açısıyla birlikte sosyal hizmet disiplini içinde var olan ve çevresi içinde birey, insan hakları ve sosyal adalet gibi kavramlarla karşılık bulan “türcü” anlayışın da gözden geçirilmesi beklenmektedir. Nitekim önümüzdeki süreçte insan türünün sürdürülebilir refahının diğer tüm canlıların varlığı ve hakları korunmadan mümkün olamayacağı öngörülmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet disiplinin de ekolojik çevreyi kapsayacak şekilde kendi teorik çerçevesini geliştirmesi ve uygulamaya koyması kaçılmazdır. Hali hazırda 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Kuzey Amerika ve Avrupa’da Matthies, Nārhi ve Ward (2001); Coates (2003); Molyneux (2010); Zapf (2010); Shaw (2011); Gray, Coates ve Hetherington (2012); Nārhi ve Matthies (2018) gibi araştırmacılar tarafından ekolojik kriz ışığında sosyal hizmet disiplinini güncellemeyi amaçlayan çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Peeters, 2011: 3). Matthies, Nārhi ve Ward’ın (2001: 38) çalışması incelendiğinde, burada bahsi geçen ve ekolojik krizin varlığı ile tanımlanan risk toplumu kavramsallaştırmasının 1985 yılından itibaren sosyal hizmet disiplininin tartışma alanına girdiği görülmektedir. O tarihten bu yana bazı akademik çalışmaların dışında (Hoff & Polack, 1993; Besthorn & Canda, 2002; Besthorn, 2003; Hetherington & Boddy, 2013), ekolojik krizin ortadan kalkmasına ya da etkisinin azaltılmasına yönelik sosyal hizmet disiplini ve mesleği tarafından politika üretme, savunuculuk veya lobicilik yapma gibi uygulamada geçerli olabilecek somut adımların atıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Dominelli (2018a: 102) tarafından da ifade edildiği üzere bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet, yakın zamana kadar Kyoto Protokolleri de dâhil olmak üzere Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen iklim değişikliği tartışmalarında aktif olarak yer almamıştır. Bu durumun bir başka boyutunu sosyal hizmet uzmanlarının çevre

konularıyla ilgili tutumları belirlemek amacıyla yapılan bazı araştırmalarda da görmek mümkündür. ABD’de rastgele seçilmiş 1000 sosyal hizmet uzmanıyla gerçekleştirilen bir araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanlarının gündeminde çevrenin pek yer almadığı, uzmanların çevreye dair bu düşük düzeydeki duyarlılığının ülke ortalamasından çok da farklı olmadığı görülmüştür (Shaw, 2016: 24; akt. Yanardağ, 2019: 311). Ancak son yıllarda gündeme gelen ekolojik kriz, risk toplumu, çevresel ya da ekolojik adalet veya sürdürülebilir doğal kalkınma merkezli tartışmalar neticesinde bazı proaktif gelişmelerin yaşandığı da bir gerçektir. Örneğin Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları (IASSW) ile Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından ilk olarak 2009 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilen İklim Değişikliği Konferansı’nda (COP 15⁸) çeşitli sunumlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu tarihten itibaren Meksika’da gerçekleştirilen COP 16 ve Güney Afrika’da gerçekleştirilen COP 17 toplantılarına sosyal hizmet uzmanlarının katılımı sağlanmıştır. Fakat yukarıda da değinildiği üzere yürütülen çeşitli akademik çalışmaların (Dominelli, 2013; Nesmith & Smyth, 2015; Drolet, Wu, Taylor & Dennehy, 2015) dışında politika üretme ve uygulama konularında sosyal hizmet mesleğinin ve uzmanlarının proaktif olarak yer aldıkları henüz söylenemez.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ekolojik krizin farklı dinamiklerin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkması, krizin çözümü için farklı dinamiklerin işbirliği ve eşgüdümünü gerekli kılmaktadır. Risk toplumunun en önemli öğelerinden biri olan bu krizin çözümü için ulusal ve uluslararası çalışmalara, anlaşmalara ve politikalara ek olarak pek çok akademik disiplin ve mesleğe de önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada konu edinilen sosyal hizmet, söz konusu bu akademik disiplin ve mesleklerden sadece biridir. Ekolojik krizle mücadelede uygulamalı bir disiplin olan ve somut adımlarla hareket eden sosyal hizmetin “çevrecilik” gibi palyatif çözüm önerilerinin; “yeşil büyüme” gibi soyut hedeflerin ötesine geçerek proaktif bir rol üstlenmesi büyük önem taşımaktadır. Artık ulusal ve uluslararası politikaların “sürdürülebilir ekonomi” hedeflerine ek olarak; sosyal hizmetin ekoloji temelli “sürdürülebilir sosyal hizmet” hedeflerini oluşturması ve somutlaştırması beklenmektedir.

⁸ İlk olarak 2009 yılında Danimarka’nın Kopenhag şehrinde düzenlenen İklim Konferansları serisi son olarak 2018 yılında Polonya’nın Katowice şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu konferanslar *Conference of the Parties* adıyla da anılmakta olup kısaca COP olarak ifade edilmektedir. Katowice şehrinde gerçekleştirilen son konferans da COP 24 olarak adlandırılmaktadır.

Ayrıca insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temelinde yükselen sosyal hizmet disiplininin, bu ilkeleri gözden geçirmesi ve yeni yaklaşımlar geliştirerek bu yaklaşımların yaygınlaştırılması için yeni çalışmalar yapması da büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda; insan hakları ilkesinin “hayvan hakları” ya da “canlı hakları” üzerinden yeniden şekillenmesi veya sosyal adalet ilkesinin bu çalışmanın odağında yer alan çevresel adalet ilkesinin de ötesine geçerek tüm canlıların haklarını ve eşitliğini kapsayacak şekilde “ekolojik adalet” olarak genişletilmesi beklenmektedir. Benzer şekilde son yıllarda oldukça popüler olan ve sadece insan türü ile onun kültürünü merkeze alan “çokkültürcü” sosyal hizmet yaklaşımının, sosyal hizmetin geleceği açısından diğer tüm canlı varlıkların yaşam alanlarını da kapsayacak şekilde “çok”türü sosyal hizmet yaklaşımı olarak güncellenmesi beklenmektedir. Yine, sosyal hizmet uygulamalarında en çok ön plana çıkan alanlardan biri olan “savunuculuk” misyonunun da insan türü yanında diğer tüm canlı varlıkların ve gelecek kuşakların haklarının savunulması olarak yeniden ele alınması ve bu doğrultuda savunuculuk temelli sürdürülebilir sosyal hizmet hedeflerinin oluşturulması beklenmektedir.

Son tahlilde, buraya kadar bahsi geçen tüm konularda sosyal hizmet disiplinine ve mesleğine olduğu kadar sosyal hizmet uzmanlarına da önemli görevler düşmektedir. Örneğin; sosyal hizmet uzmanlarının çevresel ve/veya ekolojik adaletin sağlanması ve korunması amacıyla yeni ekolojik anayasaların hazırlanmasına öncülük etmeleri ya da destek olmaları beklenmektedir. Sosyal hizmetin temelinde yer alan hak konusunun etik ve hukuki bir sürecin dışında varoluşsal bir nitelik taşıdığı vurgulanması; sosyal hizmetin insan türünün varoluşu için sağlamaya çalıştığı refahın ancak diğer canlı türlerinin varoluşu ile mümkün olacağı düşüncesinin savunulması da uzmanların sorumluluğunda görülmektedir. Dominelli'nin (2011: 430) de ifade ettiği üzere ekolojik kriz tartışmalarında her ne kadar sosyal hizmet disiplini ve mesleği nispeten sessiz kalsa da, sosyal hizmet uzmanlarına bu krizin arkasında yatan bilimi öğrenip politikalar üretmek ve bireyler, gruplar ve topluluklar arasındaki direnci geliştirerek iklim değişikliğinin neden olduğu kayıpları hafifletmek noktasında önemli görevler düşmektedir. Ayrıca sınırlı ve yetersiz olan doğal kaynakların kullanımı üzerindeki çatışmaları çözmeye yardımcı olmanın; sel ve kuraklık gibi aşırı hava olaylarının neden olduğu tahribatın azaltılmasına yönelik politikalar üretmenin ve uygulamalar geliştirmenin de uzmanlara düşen diğer görevler olduğu vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*, Ankara: SABEV Yayınları.

- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Bentley, K. (2004). Women's human rights & the feminisation of poverty in South Africa. *Review of African Political Economy*, vol. 31, p. 247-261.
- Besthorn, F. H. (1997). *Reconceptualizing Social Work's Person-in-Environment Perspective: Explorations in Radical Environmental Thought*. PhD. Dissertation. Ann Arbor: University of Kansas. UMI Microform 981157.
- Besthorn, F. H., & Canda, E. R. (2002). Revisioning environment: Deep ecology for education and teaching in social work. *Journal of Teaching in Social Work*, vol. 22, issue 1-2, p. 79-101.
- Besthorn, F. H. (2003). Radical ecologisms: Insights for educating social workers in ecological activism and social justice. *Critical Social Work*, 4(1), 66-106.
- Boynudelik, M. (Ed). (2011). *Ekolojik Anayasa*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Chaudhry, I. S., Malik, S. & Hassan, A. (2009). The Impact of Socioeconomic and Demographic Variables on Poverty: A Village Study. *Lahore Journal of Economics*, vol. 14, no. 1, pp. 39-68.
- Coşkun, S. & M., Tireli (2008), *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Craig, G. (2002). Poverty, social work and social justice. *British Journal of Social Work*, vol. 32 no. 6, 669-682.
- Denney, D. (1998). *Social Policy and Social Work*. New York: Oxford University Press.
- Dominelli, L. (2011). Climate change: social workers' roles and contributions to policy debates and interventions. *International Journal of Social Welfare*, DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00795.x (20), p. 430–438.
- Dominelli, L (2012) *Green Social Work*. Cambridge: Polity Press.
- Dominelli, L. (2013). Environmental justice at the heart of social work practice: Greening the profession. *International Journal of Social Welfare*. vol. 22, no. 4, p. 431-439.
- Dominelli, L. (2018a). *Yeşil Sosyal Hizmet*. (Çev. Ed. Arzu İçağasioğlu Çoban) Ankara: Nika Yayınevi.
- Dominelli, L. (2018b). *The Routledge Handbook of Green Social Work*. (Eds. Lena Dominelli) London: Routledge.
- Drolet, J., Wu, H., Taylor, M. & Dennehy, A. (2015). Social Work and Sustainable Social Development: Teaching and Learning Strategies for 'Green Social Work' Curriculum, *Social Work Education*, vol. 34, no. 5, p. 528-543.
- Duyan, V. & Ö., Özgür Bayır (2016). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları
- EPA - United States Environmental Protection Agency (2018). Learn About Environmental Justice, <https://www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice> [Erişim Tarihi: 07.08.2018]

- Farmer, P. (2003). Pathologies of power: Health, human rights, and the new war on the poor. *North American Dialogue*, vol. 6, issue 1, p. 1-19.
- Gray, M., J. Coates and T. Hetherington (2012) 'Introduction: Overview of the Last Ten Years and Typology of ESW', (Eds. M. Gray, J. Coates and T. Hetherington) *Environmental Social Work*, pp. 1–28. New York: Routledge
- Hetherington, T., & Boddy, J. (2013). Ecosocial work with marginalized populations: Time for action on climate change. (In) *Environmental social work*. (Eds.) Mel Gray, John Coates, Tiani Hetherington, p. 46-61. Oxon: Routledge.
- Hoff, M., & McNutt, J. (Eds.) (1994). *The Global Environmental Crisis. Implications For Social Welfare and Social Work*. Aldershot: Ashgate.
- Hoff, M. D., & Polack, R. J. (1993). Social dimensions of the environmental crisis: Challenges for social work. *Social Work*, vol. 38 (2), p. 204-211.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları Ve Müdahale Araçları*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile Ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi.
- Jahan, S., & Umana, A. (2003). The environment-poverty nexus. *Development Policy Journal*, vol. 3, no. 20, p. 53-70.
- Jo, Y. N. (2013). Psycho-social dimensions of poverty: When poverty becomes shameful. *Critical Social Policy*, 33(3), 514–531. <https://doi.org/10.1177/0261018313479008>
- Kılıç, S. & N., Tok. (2014). Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, sayı: 6 (3), s. 213-228.
- Leist, A. (2011). Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet. (Çev. Selim KILIÇ), *Küresel Bakış*, sayı: 1 (1), s. 1-12.
- Löwy, M. (2015). *Ekosozyalizm: Kapitalist Ekolojik Felakete Radikal Bir Alternatif*. İstanbul: Epos Yayınları.
- Matthies, L. A., Narhi, K., & Ward, D. (2001). *The Eco-Social Approach in Social Work*. SoPhi: University of Jyväskylä.
- Miller, S. E., Hayward, R. A., & Shaw, T. V. (2012). Environmental shifts for social work: A principles approach. *International Journal of Social Welfare*, vol. 21, issue 3, p. 270-277.
- Närhi, K., & Matthies, A. L. (2016). Conceptual and historical analysis of ecological social work. (Eds. J. McKinnon & M. Alston), *Ecological social work: Towards sustainability*, p. 21–38. London: Red Globe Press.
- Närhi, K., & Matthies, A. L. (2018). The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social Work*, vol. 61, no. 4, p. 490–502.
- Nesmith A. & Smyth, N. (2015) Environmental Justice and Social Work Education: Social Workers' Professional Perspectives, *Social Work Education*, vol. 34, no. 5, p. 484-501.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.

- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Peeters, J. (2011). The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare*, p. 1-22. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00856.x
- Pellow, D. N. (2016). Toward a critical environmental justice studies: Black Lives Matter as an environmental justice challenge. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, vol. 13, issue 2, p. 221-236.
- Ramsay, S. & J. Boddy (2016). Environmental Social Work: A Concept Analysis. *British Journal of Social Work*, vol. 47, no. 1, p. 68-86.
- Shaw, T. V. (2011). Is social work a green profession? An examination of environmental beliefs. *Journal of Social Work*, vol. 13, issue), p. 3-29.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (Çeviri Editörü: Burcu Hatiboğlu Eren, Özlem Cankurtaran Öntaş), Ankara: Dipnot Yayınevi.
- TÜSİAD (2000), *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye’de Çevre Odaklı Sosyal Çalışma Uygulamalarını Düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 309-329.
- Yıldız, İ. (2015). İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında İnsani Gelişme Endeksi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İle Türkiye Karşılaştırması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Walker, G. (2012). *Environmental justice: concepts, evidence and politics*. London: Routledge.
<https://yeryuzuneozgurluk.wordpress.com/2013/11/03/izmirde-insanmerkezcilik-turculuk-paneli/>
[Erişim Tarihi: 05.08.2018]

Demirci, M.S. (2019). Yetişkin Cinsel Suçluların Sağaltımında Güncel Yaklaşımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1070-1095.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 12.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 26.08.2019

YETİŞKİN CİNSEL SUÇLULARIN SAĞALTIMINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Current Approaches On The Treatment Of Adult Sexual Offenders

Mehmet Serkan DEMİRCİ*

*Öğretim Görevlisi, Kapadokya Üniversitesi Kapadokya MYO Ceza İnfaz ve Güvenlik Hizmetleri Programı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD Doktora Öğrencisi, serkandem83@gmail.com, ORCHID ID: 0000-0002-3956-7763

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, cinsel suç işleyen yetişkin bireylerin sağaltımında kullanılan güncel yaklaşımları ele almaktır. Son yıllarda, Türkiye’de cinsel suç oranının arttığı gerçeği göz önüne alındığında, yetişkin cinsel suçlularla çalışan meslek elemanlarının, güncel sağaltım program ve yaklaşımları hakkında bilgi sahibi olmaları oldukça önemlidir. Cinsel suç/cinsel suçlu kavramlarının, içerik olarak oldukça geniş bir ölçekte değerlendirilmesi; bu alanla ilgili literatürün, farklı araştırmalarla zenginleşmesini beraberinde getirirken aynı zamanda sağaltımın başarı şansını doğrudan etkileyen ampirik kanıtların da sürekli yenilenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu kanıtlara, son dönemdeki gelişmeler odağında yaklaşılmasının; iyi bir sağaltım planı yapılması adına gerekli olan ilk koşul olduğu düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda makalede, cinsel suçlular hakkında yapılan profil çalışmalarına, yeniden suç işleme riskine, sağaltım yaklaşımlarına ve terapötik sürecin doğasına dair güncel değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yetişkin Cinsel Suçluların Sağaltımı, Cinsel Suçlu Profili, Risk Faktörleri, Yeniden Suç İşleme, Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım

ABSTRACT

The aim of this study is to review the current approaches used in the treatment of adult sexual offenders. Taking into consideration the fact of increasing rate of sexual crime in Turkey in recent years, it is crucial for professionals who are working with adult sex offenders, to be informed about the current treatment programs and approaches. Evaluating the concepts of sexual crime and sexual offenders on a wide scale both contributes to enrichment of the literature through various studies conducted, leads to the renewal the empirical evidences which directly affect the success rate of the treatment. Therefore, the current article includes profile studies of sexual offenders, recidivism risks, the treatment approaches and the nature of the therapeutic process.

Key Words: *Treatment of Adult Sexual Offenders, Sexual Offenders' Profile, Risk Factors, Recidivism, Cognitive-Behavioral Approach*

GİRİŞ

Cinsel suç işleyen yetişkinlerin sağaltımında¹ kullanılan yaklaşım ve tekniklerin etkililiği, alanyazında geniş bir tartışma zemini bulmaktadır. Sağaltım yaklaşımının, ampirik kanıtlar temelinde, suçlu profili ve suçlunun bireysel özellikleri ile bağlantılı kurgulanması, günümüzde etkin bir şekilde kabul görürken, diğer taraftan hangi teknik ya da yaklaşımların daha etkili olduğu hakkında yapılan meta-analiz çalışmaları da bu alandaki bilgi birikimini arttırmaktadır.

Türkiye örneğine baktığımızda ise cinsel suçluların sağaltımına yönelik uygulamalarda belirgin bir eksiklik göze çarpmaktadır. Temmuz 2016'da yayımlanan 29782 sayılı, "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlardan Hükümlü Olanlara Uygulanacak Tedavi ve Diğer Yükümlülükler Hakkında Yönetmelik", cinsel suçlulara yönelik tıbbi tedavi ve iyileştirme programlarının hukuki temelini oluştururken aynı zamanda cinsel suçluların sağaltımında ceza-adalet sisteminin ve bu alandaki politika yapıcıların sorumluluğunu ortaya koymasından da önemlidir.

Sağaltımın çok boyutlu yapısı, farklı meslek grupları/disiplinlerin sağaltım sürecinde rol almasına neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye'de, cinsel suç sayısındaki ciddi artışla (T.C. Adalet Bakanlığı, 2015; TÜİK, 2013), rapor edilmeyen cinsel suçların, rapor edilenlere kıyasla ortalama 15 kat daha fazla olduğu varsayımını (Percy ve Mayhew, 1997 akt., Cowburn, 2005: 222) birlikte

¹ Çalışmada sağaltım kelimesi, İngilizce *treatment* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

değerlendirdiğimizde, cinsel suç/suçlu kavramlarını anlamaya yönelik bilimsel çalışmaların ve farklı disiplinler eliyle yürütülen sağaltım programlarının bu bilimsel çalışmalar temelinde uygulanmasının ne kadar önemli olduğu bir kez daha görülmektedir.

Cinsel suçun “doğasını” anlamaya yönelik yapılan çalışmaların şüphesiz en önemlileri, cinsel suçlular hakkındaki profil çalışmalarıdır. Bu çalışmalar bir taraftan suça neden olan bilişsel, demografik ya da sosyal yapıların etkisini ortaya koyarken diğer taraftan da suçu önlemeye dönük uygulamaların temel dayanağını oluşturur.

Cinsel Suçlulara Yönelik Profil Çalışmaları

Cinsel suçluların, belirli özelliklere sahip, homojen bir grup olmadığı; farklı cinsel suçları işleyen bireylerin, kişilik özellikleri, bilişsel-duygusal yapıları, demografik özellikleri, suç geçmişleri ve kurban seçimleri bakımından farklılaşan özellikler sergiledikleri bilinmektedir. Fakat cinsel suçluları “*tanımlamada*” kullanılan belki de en yaygın yaklaşım, Widom (1989) tarafından kavramsallaştırılan; çocukluklarında herhangi bir şiddet ya da cinsel saldırı eyleminin mağduru olan bireylerin yetişkinliklerinde de aynı tip örüntüyü benimseyip devam ettireceklerini öne süren *şiddet döngüsü yaklaşımı*²

Yapılan araştırmalar (Graham ve diğ., 2012: 71; Jespersen ve diğ., 2009: 187; O'Brien ve diğ., 2016:44; Williams ve Bierie, 2015:237), yetişkin cinsel suçlularda, çocuklukta yaşanan bir cinsel istismar olayına maruz kalmanın veya suça neden olan davranış için yapılan açıklamanın, çocuklukta maruz bırakılan cinsel şiddet ya da istismar olayı olması olasılığının (Seto ve diğ., 2010:567) diğer suçlulara kıyasla daha yüksek oranda ortaya çıktığını göstermektedir. Özellikle geç-ergenlik dönemine kıyasla erken-ergenlik döneminde cinsel istismara, cinsel suç ya da tecavüze maruz kalma oranları, cinsel suçlularda daha yüksektir (Zgoba ve diğ., 2012:89). O'Brien ve arkadaşlarının (2015) araştırması, sadece doğrudan fiziksel eylemin değil; benzer şekilde pornografik içeriğe maruz bırakılmanın bile cinsel suçla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Yaptıkları araştırmanın sonucu, cinsel

² Şiddet döngüsü ve cinsel suç arasındaki ilişkiye dair tartışmalar devam etmektedir. Alanyazında şiddet döngüsü yaklaşımı ile ilgili farklı cinsel suç türleri ve farklı yaş grupları temel alınarak yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular, bu yaklaşımın cinsel suçlar konusunda referans alınabilirliğini sorgulamamıza neden olurken bir taraftan da konu ile ilgili halen büyük bir ampirik kanıt boşluğunun olduğunu göstermektedir (Ogloff ve diğ., 2012:1).

suç işleyen bireylerin %44,9'unun, suç eyleminden önce en az bir kere pornografik içeriğe maruz bırakıldıklarını göstermiştir.

Cinsel istismar geçmişi, farklı tipte cinsel suç işleyen yetişkin bireylerde değişiklik göstermektedir. Örneğin O'Toole ve Jeglic (2014) tarafından yapılan araştırma, çocuklukta yaşanan cinsel istismarın, tecavüz suçlarına kıyasla, çocuk tacizi suçlarında iki kat; bir aile üyesi tarafından cinsel istismara maruz bırakılmanın ise tecavüz suçlarına kıyasla, çocuk tacizi suçlarında üç kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur.

Fakat bu sonuçların geçerliliğini bir kez daha düşünmemize neden olan farklı araştırmalar, cinsel suçların belirgin karakteristik özelliklere sahip *olamayabileceğini* göstermektedir. Örneğin Cantürk ve Koç (2010) tarafından yapılan araştırma, yetişkin cinsel suçluların %67'sinin, çocuklukta herhangi bir cinsel istismara maruz kalmadıklarını göstermiştir. Benzer bir sonuca ulaşan Leach ve arkadaşları ise (2016) farklı bir yaklaşım geliştirerek, tek etken olarak cinsel istismarın değil, farklı türde istismara maruz bırakılma olarak tanımladıkları çoklu-mağduriyetin, (poly-victimization) cinsel suç işleme ile belirgin ölçüde bağlantılı olduğunu iddia etmişlerdir. Lussier ve Cale'in (2013) araştırmaları ise, cinsel suç işleyen gençlerin büyük çoğunluğunun -şiddet döngüsü yaklaşımının iddia ettiğinin aksine- yetişkinlikte cinsel suç işlemediğini ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmaya göre cinsel suçtan hüküm giyen gençlerde, yetişkinlikte suçun devam etme oranı %10 olarak bulunmuştur.

Yetişkin cinsel suçlu profilini anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda son dönemdeki hâkim anlayış, suç ve suçlu profilini tanımlarken, bütünleştirilmiş bir bakış açısının gerektiği yönündedir. Bu temelde yapılan çalışmalarda bireyi suça götüren nedenler, *biyopsikososyal* bağlamda değerlendirilirken, suç kavramına yönelik multi-faktöriyel bakış açısı dikkat çekmektedir. Örneğin Ward ve Beech (2006), cinsel suça neden olabilecek bazı klinik semptomları, duygusal, sosyal, bilişsel ve cinsel ilgi alanlarını baz alarak değerlendirmişlerdir. Yine aynı yaklaşımda, farklı bir bakış açısıyla Thornton (2013) ise, birbiriyle yakın ilişkili dört temel alandan hareketle cinsel suç riskini irdelenmiştir. Bu alanlar; *cinsel ilgi (sexual interests)*, *çarpıtılmış tutumlar (distorted attitudes)*, *ilişki biçimleri (relational style)* ve *öz-yönetim (self-management)* alanlarıdır.

*Cinsel ilgi alanı*nda ampirik olarak desteklenen iki psikolojik risk faktörü vardır. "Suç odaklı cinsel ilgi (offense-related sexual interests)" ve "cinsel meşguliyet (sexual

preoccupation)”. Suç-odaklı cinsel ilgi, çocuklara cinsel ilgi duyma ve şiddetin cinselleştirilmesi³ (sexualization of violence) olarak görünür olur (Thornton, 2013: 62). Çocuklara cinsel ilgi duyma pedofili, hebefili ya da efebofili (Miller, 2013:507) gibi eğilimler olarak karşımıza çıkarken bu alanda yapılan araştırmalar (McPail ve diğ., 2013:744), bu tarz suçlularda, çocuklarla kurulan duygusal bağlanma ve bağımlılık ihtiyacının yetişkinlere kıyasla çocuklarla karşılaşma eğilimi olarak ifade edilen “çocuklarla duygusal örtüşme” düzeyinin (emotional congruence with children), suçun aile-içi ya da aile dışında işlenmesinde etkili olabileceğini göstermiştir. Cinsel meşguliyet ise ilişkisel olmayan/gelişigüzel cinselliğe (impersonal sex) yöneltilmiş yoğun ilgi, cinsel baş etme⁴ ve çoklu-parafili⁵ olarak da değerlendirilen, olağandışı cinsel eylemlere girişmek olarak tanımlanır (Thornton, 2013: 62). Bu alanda dikkat çeken nokta, bireyin parafilik ya da hiperseksüalite eğiliminin olmasıdır. Araştırmalar, günde en az 1-2 saatin cinsel bir aktiviteye ayrılması olarak tanımlanan hiperseksüalitenin, suça neden olan önemli göstergelerden biri olduğunu kanıtlamıştır (Klein ve diğ., 2015:2).

Çarpıtılmış tutumlar alanı, bilişsel şemalarla bağlantılı olarak değerlendirebileceğimiz alandır. Bu alanda çocuk ve kadınlara yönelik *kalıpyargılar* oldukça önemlidir (Ward ve Beech, 2006: 56). Cinsel suç ve patriarkiyi birlikte değerlendiren araştırmalar yetişkin erkek suçlularda, bilişsel şemaları doğrudan etkileyen erkeksi toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınlara karşı düşünsel ve fiili saldırganlık arasında ciddi bir bağlantı olduğunu altını çizmektedir (Cowburn, 2005: 222; Baugher ve Gazmararian, 2015: 110). Suç motivasyonlarına göre yapılan bir sınıflandırma ise (Groth ve diğ., 1977, akt., Gölge ve Yavuz, 2007: 13) yetişkinlere yönelik cinsel suçlardaki motivasyonun, öfke, güç, hükmetme ve saldırganlığın dışı

³ Tecavüz ve cinsel saldırı gibi istenmeyen her türlü cinsel ilişkiyi de kapsayan, cinsel yollarla yerine getirilen ya da cinsel bir hedefi olan, psikolojik ve fiziksel şiddetin her türlü biçimidir. Şiddetin cinselleştirilmesi bir cinsel ifade biçimi olarak özellikle güç ve toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir (<http://vsac.ca/>)

⁴ *İng.* sexual coping; öfkeye, kaygı ya da depresyona neden olan farklı durumlarla mücadele edebilmek için cinsel içerikli (pornografi kullanımı, cinsel fantezi, masturbasyon veya cinsel ilişki vb.) baş etme mekanizması geliştirmek (Cortoni ve Marshall, 2001:28)

⁵ Parafili/cinsel sapkınlık, cinsel uyarılma ve hazzın alışılmamış cinsel davranışlar aracılığıyla (fetişizm, mazoşizm, pedofili vb) sağlanmasıdır (Akbaş, 2012:2). Çoklu parafili ise bireyde birden fazla parafilik eğilimin olması durumudur.

vurumu olduğunu kanıtlarken; cinsel suç ve ataerkil sistem, cinsel politika ya da hegemonik erkeklik arasındaki bağlantıyı yeniden düşünmemize neden olur.

Bilişsel şemalarla bağlantılı bir bakış açısı geliştirmek, suça neden olan davranışların hareket noktasını belirlemek ve sağaltım sürecinde, bu belirli alanlara odaklanmak açısından, yoğun olarak vurgulanan bir yöntemdir. Birçok araştırma, bilişsel-şematik yaklaşımın, cinsel suçun altında yatan nedenleri göstermekte etkili olduğunu kanıtlamıştır (Reich ve diğ., 2009:306). Örneğin Ward ve Keenan (1999), çocuklara karşı cinsel suç işleyen yetişkinlerde geçerli olan bilişsel şemaları; *tehlikeli dünya -dangerous world-* (yetişkinler, çocuklardan daha tehlikelidir, “güvenli” cinsel partner sadece çocuklardır), *hak sahipliği -entitlement-* (bazı insanlar diğerlerinden daha önemlidir; bu kişiler istedikleri zaman çocuklarla cinsel ilişkiye girme hakkına sahiptir), *kontrol edilemezlik -uncontrallability-* (kontrol edilemeyen dış kuvvetler nedeniyle cinsel tacizden sorumlu tutulamama), *cinsel varlıklar olarak çocuklar -children as a sexual beings-* (çocukların zevk alma arzusu ile motive olmaları, yetişkinlerle cinsel faaliyette bulunma konusunda bilinçli karar vermeleri ve çocukların günlük davranışlarının cinsel kastın ortaya çıkması olarak yorumlaması) ve *zararın doğası -nature of harm-* (çocuklara yönelik cinsel eylemlerin yararlı ve zararsız olduğuna yönelik algı) olarak gruplandırmışlardır. Tecavüz suçu işleyen yetişkinlerde ise -bu şemalara ek olarak- kadınlara yönelik oluşturulan bazı şemaların olduğunun altını çizen Polaschek ve Ward (2002, akt: Beech ve diğ., 2013: 55) bunları; *cinsel obje olarak kadınlar -women as sexual objects-* (kadınların, zorla ya da şiddet yoluyla olsa bile sürekli seksi arzuladıkları) ve *bilinmez olarak kadınlar women are unknowable-* (kadınların erkeklerden farklı olduğu ve bu farkların erkekler tarafından anlaşılamayacağı) olarak tanımlamışlardır.

İlişki biçimleri alanı, daha çok kişilerarası ilişkilerde ortaya çıkan ve temelinde bazı beceri eksiklikleri veya psikolojik sorunların olduğu durumlarla bağlantılıdır. Bu alandaki çalışmalar, sosyal anksiyete (Nunes ve diğ., 2012; Porter ve diğ., 2015:54;), kişilik bozuklukları (Niveau, 2010: 572), kişilerarası iletişimde duygusal yakınlık sorunu (Underhill ve diğ., 2008: 1156), korkulu, saplantılı ya da kayıtsız bağlanma stilleri (Sigre Leiros ve diğ., 2015a: 5; Sigre-Leiros, 2015b: 83) ve düşük benlik saygısının (Sigre-Leiros ve diğ., 2015a: 6; Houpeten ve diğ., 2014:448), cinsel suç işleyen yetişkinlerde belirleyici özellikler olabileceğini göstermiştir.

Son alan olan *öz-yönetim alanı* ise hem çarpıtılmış tutumlar alanı hem de ilişkişel şemalar alanıyla bağlantılı olan, kural ve gözetime dönük erken yaşta başlayan

direnç, dürtüsel karar verme, düşük sorun çözme becerisi gibi, sosyal sapma olarak da değerlendirilebilecek durumlarla ilişkilidir (Thornton, 2013: 62). Araştırmalar, dürtülerine hakim olamama, antisosyal davranışlar zorlayıcı/agresif kişilik özellikleri ve saldırganlık gibi öz-yönetim alanındaki sorunların, cinsel suçun ilk ortaya çıkışında etkili olduğunu göstermiştir (Prentky ve Knight, 1997, akt., Harris, 2012: 1227; Cohen ve diğ., 2002: 130).

Yapılan profil çalışmaları, cinsel suça neden olabilecek durumları, cinsel suç işleyen yetişkinlerin belirli özellikler açısından “benzer” olduğunu varsayarak açıklamasına ek olarak sağaltımın başarı şansını arttıran temel noktaların belirlenmesi için de önemlidir. Bir sağaltım yaklaşımının başarılı olup olmadığı ise yeniden suç işleme oranlarının azaltılmasında ne kadar pay sahibi olduğuyula bağlantılıdır.

Yeniden Suç İşleme ve Aktüeryal Risk Değerlendirmesi

Yeniden suç işleme (recidivism), cinsel suç işleyen yetişkinlerin sağaltımı alanyazınında, dikkat çekilen bir değişkendir. Başarılı bir sağaltım yaklaşımı hiç şüphesiz, yeniden suç işleme oranında yaratacağı belirgin düşüşle kendisini gösterir. Bu anlamda başarılı bir sağaltım; cinsel suçlu profiliyle ilgili kanıtlar temelinde, farklı cinsel suçlar arasında değişiklik gösteren yeniden suç işleme riskini göz önünde bulundurmaya zorundadır. Cinsel suçlularda ortaya çıkan yeniden suç işleme riskiyle bağlantılı faktörlerin tanımlanması, cinsel saldırı davranışlarının önlenmesine yönelik etkili ve uygun müdahaleler hakkında bir anlayış geliştirmek için de önemlidir (Craig ve Beech, 2010: 279).

Cinsel suçlularda, yeniden suç işleme oranları, farklı araştırma sonuçlarına göre değişiklik göstermektedir. Bazı çalışmalar (Barnett ve diğ., 2010; Harris ve Hanson, 2004) cinsel suç işleyen yetişkinlerde suçun tekrar etme oranlarının düşük olduğunu göstermiş olsa da bu oranların düşüklüğü, diğer suçlarla kıyaslandığında ortaya çıkmaktadır (Farmer ve diğ., 2015: 332). Örneğin Hanson ve Bussiere'in (1998) meta analizinde, 23.393 cinsel suçlunun %13,4'ü, 5 yıl içinde yeniden cinsel suç işlemiştir. Bu oran hırsızlık, uyuşturucu ve kamu düzeni ile ilgili suçlarda %70-%80 arasında değişmektedir (O'Toole ve Jeglic, 2014: 174). Bir diğer çalışmada Hanson ve arkadaşları (2006), yetişkin cinsel suçlularda tahliye sonrasındaki ilk 5-7 yıl arasında, yeniden suç işleme oranını %13,7 olarak tespit etmişlerdir (Harkins ve Beech, 2007:616). Fisher (1994) ise farklı suç tiplerine göre yeniden suç işleme oranlarına yönelik yaptığı meta-analizde, bu oranları, enstest suçlularında %4-10, tecavüz suçlularında %7-35, aile-dışı kız çocuk tacizi suçlularında %13-40, aile-dışı

erkek çocuk tacizi suçlarında ise %13-40 arasında bulmuştur (Cowburn, 2005:222).

Yeniden suç işleme riskinde, suç tipi ve kişilik özellikleri gibi farklı etmenler de belirleyicidir. Örneğin antisosyal yaşam tarzı, parafili (Hanson ve Morton-Bourgon, 2005, akt; Craig ve Beech, 2010: 279), pedofilik eğilimler (Seto, 2009:401; Kingston ve diğ., 2010: 580) ve çocuklarla duygusal örtüşmenin yoğunluğu (McPhail ve diğ., 2013: 737), cinsel suçun yeniden ortaya çıkma riskini arttırırken; bireylerin sosyal sermayelerinin gelişimi ya da duygusal dünyalarında gerçekleşen ve kaybetmekten korktukları bir şeye sahip olmaları gibi hayatlarına yönelik olumlu bir değişim, suçun tekrarlama riskini düşürmektedir (Farmer ve diğ., 2015:332).

1990'larda ortaya çıkan "yeni penoloji" akımı⁶, yeniden suç işleme riskine karar verme ve bu risklerin ortadan kaldırılması amacıyla, belirli risk haritalarının oluşturulmasına öncülük etmiştir (Lussier ve Gress, 2014:112). Bonta (akt., Harris ve Hanson, 2010:297), risk değerlendirmesinin geçirdiği evrimi üç alanda inceleyerek, ilk evrede yapılandırılmamış mesleki değerlendirme, ikinci evrede statik faktörlere dayalı aktüeryal risk değerlendirmesi ve son evrede ise, dinamik risk faktörlerine (kriminojenik ihtiyaçlara) dayalı *aktüeryal değerlendirme*nin yer aldığını ifade etmiştir.

Sağaltımda, son yıllarda yoğun olarak kullanılmaya başlayan aktüeryal risk değerlendirme araçları, değerlendirme sürecini standardize ederken; klinik hataları azaltması ve şeffaf bir karar alma süreci sunması nedeniyle tercih edilen bir klinik enstrümandır (Craig ve Beech, 2010: 279). Aktüeryal değerlendirmenin temel mantığı, suçla bağlantılı olan bazı göstergelerin (Zakireh ve diğ., 2008: 343; Harris, 2012: 1229) aynı zamanda sağaltım amaçlı da kullanılmasının ampirik kanıtlarını ortaya koymasındır. Kısacası bu ölçekler suçluları, risk düzeylerine göre sınıflandırıp, bu düzeylerin durumuyla bağlantılı gerekli sağaltım planının yapılması için kullanılan (Tully ve diğ., 2013: 287) klinik araçlardır. Aktüeryal risk ölçeklerinden (Static-99, Static-2002, Risk Matrix 2000, SORAG vb.) elde edilecek sonuçlar, cinsel suç işleyen bireyin yeniden suç işleme riskine dair öngöründe bulunmayı kolaylaştırırken,

⁶ Feeley ve Simon (1992) tarafından kavramsallaştırılan bu yaklaşım, belirli insan gruplarının yönetimi, gözetimi ve kontrolü olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre suç, yüksek riskli grupların yönetilmesi sorunu olarak görülür. Sistemin amacı cezalandırma veya rehabilite etmek yerine "itaatsiz/sorunlu" grupların belirlenmesi ve yönetilmesi ile ilgilidir (Simon, 1998:452; Ackerman ve diğ., 2014:5)

bu ihtimalin ortadan kaldırılması adına sağaltımın odaklanacağı noktaları göstermesi anlamında da işlevseldir.

Aktüeryal risk değerlendirme araçları *statik* ve *dinamik* olmak üzere ikiye ayrılan risk faktörlerine odaklanır. Statik risk faktörleri; -yaş, kriminal geçmiş gibi- sağaltımdan etkilenme potansiyeli olmayan faktörlerdir (Wakeling ve Barnett, 2014: 139). Dinamik risk faktörleri ise suçun yeniden işlenmesiyle yakından ilişkili, değişiklik gösteren faktörler olarak; sağaltım programından önceki ihtiyaçların düzeyine karar vermede kullanılan yani sağaltımdan etkilenme potansiyeline sahip faktörlerdir (Lussier ve Gress, 2014: 113; Wakeling ve Barnett, 2014: 139; Harkins ve Beech, 2007: 616).

Dinamik risk faktörleri, suçla ilişkili cinsel ilgiler, suçu destekleyen tutumlar, sosyo-duygusal işlevsellik ve öz-yönetim olmak üzere dört alanda gruplandırılır (Wakeling ve Barnett, 2014: 140). Benzer şekilde Thornton (2002) ve Hanson (2000) dinamik risk faktörlerini; cinsel ilgi/ cinsel öz-düzenleme *-sexual self-regulation-*, çarpık tutumlar/ cinsel suça yönelik tutumlar, sosyo-duygusal işlevsellik/ yakınlık eksikliği ve öz-yönetim/ öz-düzenleme problemleri olarak tanımlanmışlardır (Harkins ve Beech, 2007: 617). Bu gruplandırmalarda, en önemli dinamik risk faktörleri –yani suçun yeniden işleme ihtimalini arttıran alanlar- cinsel düşüncelerin yoğunluğu ya da sapkın cinsel ilgilerle meşgul olma gibi kavramları içeren cinsel ilgi/cinsel öz-düzenleme alanlarıdır (Lussier ve Gress, 2014:113).

Dinamik risk faktörleri durağan/stabil ve akut olmak üzere iki grupta değerlendirilir. Durağan/stabil dinamik faktörleri, zaman içinde görece sabit kalan fakat değişme potansiyeli olan faktörler olarak, bilişsel çarpıtmalar *-cognitive distortions-*, cinsel ilgi veya cinsel uyarılmadaki değişimleri konu alır. Akut dinamik faktörler ise hızlı değişen ya da kolaylıkla dalgalanabilen durumlar olarak, izole olma, madde kullanımı, duygu-durum değişimi gibi etmenlerle bağlantılıdır (Craig ve Beech, 2010: 279;Harkins ve Beech, 2007: 617).

Sağaltımda üzerinde önemle durulan dinamik risk faktörlerinden biri de suçun inkâr edilmesi ya da hafifletilmesidir. Barbaree ve Cortoni'nin (1993) yaptıkları araştırma sonucunda, yetişkin cinsel suçluların %60'ı suçlarını inkâr ederlerken %37'si ise suçlarını hafifletme eğilimi göstermektedir. Marshall ise (1994), bireylerin sadece %37'sinin, suçlarını inkâr ya da hafifletme eğilimi göstermediklerini bulmuştur. Bir diğer araştırma sonucunda ise Scully ve Marolla (1984), cinsel suç işleyen yetişkinlerde suçu inkâr etme oranını %59 olarak bulmuşlardır (Abracen ve Looman,

2004: 235). Suçu inkâr etme ya da hafifletme eğilimi hakkında yapılan ve kadınlarla erkeklerin karşılaştırıldığı araştırmada Mathews ve arkadaşları (1989; akt: Tsopelas ve diğ., 2011: 123), kadınların erkeklere kıyasla, cinsel suça yönelik kendi sorumluluklarını daha yüksek oranda kabul ettiklerini ve suçu reddetme oranının kadınlarda daha düşük olduğunu bulmuşlardır.

Cinsel suçlu profili, yeniden suç işleme riski ve aktüeryal risk değerlendirmesi hakkında elde edilen bilgiler; sağaltım sürecinde görev alan profesyoneller için cinsel suç işleyen bireye yönelik “suç” temelli bir değerlendirme alanı sağlar. Fakat sağaltımın başarı şansını arttıran kilit nokta, sadece “suç”la değil aynı zamanda “suçlu” ile de çalışmak yani süreçte, bireye özel durumları, bütünleştirilmiş ve çoklu bir boyutta değerlendirmek ve süreci, bireyi oluşturan tüm alt-sistemlere uygun bir şekilde uyarlamaktır. Konuya dikkat çeken Ward ve arkadaşları (2007), dinamik risk faktörlerine odaklanmanın gerekli olduğunu ama başarılı bir sağaltım için yetersiz kaldığını vurgulamışlardır. Aynı şekilde Beech ve Ward (2004), aktüeryal yaklaşımın bazı sınırlılıkları olduğuna dikkat çekerek, tamamıyla aktüeryal risk değerlendirmesine dayanan klinik bir sürecin, başarısız olabileceğini vurgularlar. Örneğin aktüeryal risk değerlendirmesine göre düşük riskli olan ama kurbanı ulaşma şansına sahip, aile içi cinsel istismar suçu işleyen bir birey de ilerleyen zamanlarda aynı suçu yeniden işleyebilir ya da ölçeklerde yeterince iyi tanımlanmamış, alışılmadık kişilik özellikleri, aktüeryal risk tahminlerini yanıltabilir. Bu temelde bakıldığında, bireyin ihtiyaç ve hedeflerini, risk değişkenlerinin azaltılmasıyla birlikte değerlendiren bir yaklaşımın benimsenmesi, günümüz sağaltım programlarının başlıca odağıdır.

Cinsel Suçluların Sağaltımı

Sağaltımda kullanılan ilk teknikler, doğrudan “sapkın” davranışı değiştirmeyi hedefleyen, davranışçı yaklaşımdan hareketle geliştirilmiştir. Sonrasında, 1990'larda bir uzmanlık alanı olarak gelişen ve sağaltımın modern olarak kabul edilen yaygın unsurlarında, bilişsel-davranışçı teknikler ön planda yer almıştır (Thornton, 2013: 62; Kirsch ve Becker, 2006: 209).

Sağaltımda en çok tercih edilen yaklaşım olan bilişsel-davranışçı tekniğin hedefi, problemlili davranışı, bu davranışın altında yatan “bilişselliğe” yönelerek değiştirmek istemesidir (Beech ve diğ., 2013: 59). Bilişsel-davranışçı teknikler, bilişsel içeriğe, davranışı etkileyen suç-öncesi inanışlara (bilişsel çarpıtmalara) odaklanırlar. İnsanları, olaylar hakkında farklı düşünme koşunda cesaretlendirmeyi ve bilişsel yapıların

cinsel davranışı nasıl etkilediğini, kurbanı fiziksel ya da psikolojik olarak nasıl zarar verdiğini öğretmeyi amaçlar. Bireye, kendi çarpıtılmış tutumlarını tanımlaması ve bunlarla mücadele için farklı bir düşünce tarzı geliştirmesi konularında rehberlik eder (Beech ve Harkins, 2012: 533).

Bilişsel-davranışçı yaklaşımın bu alandaki uygulama odağı, dinamik risk faktörleri ile bağlantılı olarak, bireyin becerilerinin geliştirilmesidir. Genel ve cinsel öz-düzenleme, ilişki ve yakınlık eksikliği, mağdura yönelik empatinin geliştirilmesi, bilişsel çarpıtmalarla mücadele, suça neden olan süreç ve durumların tanımlanması ve suçun tekrarını önleme planının yapılması, bu yöntemin amaçları arasındadır (Yates, 2013: 90). Schaffer ve arkadaşlarının (2010) yaptığı çalışmada, bilişsel-davranışçı tekniklerin odaklanması gereken belirli alanlar tartışılmıştır. Yazarlara göre cinsel suçluların sağaltımında kullanılan teknikler, bilişsel çarpıtmalar ve şemalar -cognitive distortions and schemas- (suç davranışının ortaya çıkmasına neden olan olumsuz düşünceler), duygu düzensizliği -emotion dysregulation- (duyguların ifade edilmesi, deneyimlenmesi/kontrol edilmesindeki sorunlar), kişilerarası beceri eksikliği -interpersonal skills deficits- (sosyal destekten yoksun olma/yakınlık kurmada güçlük yaşama), sapkın cinsel davranış -deviant sexual behavior- (sapkın cinsel ilgiler) ve empati eksikliği -empathy deficits- (mağdur olan bireyin perspektifinden suça neden olan davranışın anlaşılması) olarak, beş temel alanda yoğunlaşır.

Bilişsel-davranışçı teknikte sağaltım, bilişsel çarpıtmalar, suç öncesi tutumlar, dürtü kontrol bozukluğu, sosyal beceri eksikliği, zayıf duygusal düzenleme ve çevresel uyarıcılar gibi suça neden olduğu düşünülen etmenlere odaklanır (Kirsch ve Becker, 2006: 210). Suça neden olan bilişsel durumun ortaya çıkarılması için en kullanışlı yol, bilişsel yapıları (şemalar), bilişsel süreç ve işlemleri (bilgi süreçleri) ve bilişsel ürünleri (kendilik algısı, inanç ve tutumları) algılamaya odaklanmaktır (Ciardha, 2011: 495). Bozulmuş/çarpık şemalar olarak tanımlanan bu bilişsel yapıların ortaya çıkarılmasında farklı psikometrik değerlendirme ölçekleri yer alsa da ilk olarak bireyin hayat hikayesi, suç zinciri ve günlük aktivitelerini öğrenmek daha sonrasında doğrudan bu şemaları anlama amaçlı soruları içeren (yetişkinlerle kurulan ilişkiler hakkında ne düşünüldüğü ya da hayatlarını kontrol edip edemedikleri gibi) bir görüşme de, bozulmuş/çarpık şemaların varlığı ve hangi gruba dahil olduğu konusunda yararlıdır (Beech ve diğ., 2013:55).

Bozulmuş/çarpık şemaların düzeltilmesinde kullanılan en yaygın teknik “bilişsel yeniden yapılandırma”dır. Drake ve arkadaşları tarafından, Ward ve Keenan’ın belirledikleri bilişsel şemalardan hareketle, dört basamak üzerinden uygulanan teknikte ilk basamak; bilişsel yapıların, örneğin bireyin suç-zincirini tanımlayarak ortaya çıkartılmasıdır. İkinci olarak, bu bilişsel yapının hangi şemayla bağlantılı olduğu tanımlanmalıdır. Üçüncü olarak, tanımlanan şemalar, bireyin mevcut durum hakkında daha gerçekçi yorumlar geliştirmesi ve bu yorumların gelecekteki durumlara da uygulanabilmesi amacıyla ele alınmalıdır. Son olarak ise herhangi bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik değerlendirme yapılmalıdır (Drake ve diğ., 2001:28).

Bir diğer teknik ise Mann ve Shingler (2006) tarafından önerilen “Şema Terapisi”dir. Şema Terapisi, bilişsel, davranışsal, psikodinamik, insancıl ve ampirik bileşenleri bulunan bütüncül bir terapidir. Terapi, çocukluk deneyimleri ve mizaca dayalı olan bilişsel ve duygusal açıdan uyumsuz kronik örüntüleri hedef alır ve öncelikli amacı, uyumsuz şemaları ortadan kaldırıp yerine yeni/uygun şemaları getirmektir (Chakhssi ve diğ., 2014: 448). Şema terapisinde ilk basamak olan *bilişsel* evrede, şemaya dayalı düşüncelerin tanımlanması için temel bilişsel tekniklerin öğretilmesi yer alır. *Kişilerarası* olarak belirtilen ikinci basamakta, tanımlanan şemalara karşı mücadele etme becerisi kazandırma hedeflenir. Üçüncü evre olan *deneysel* evrede, şemaların nasıl geliştirildiği, sosyal ve çevresel bilgilerin sonraki süreçte bu duruma nasıl rehberlik ettiğine dair geçmiş deneyimler canlandırılır. Son evre olan *davranışçı* evrede amaç, davranışçı tekniklerin kullanılarak gerçek yaşantıya uyarlanabilir yeni şemaların yaratılmasıdır (Beech ve diğ., 2013: 60).

Sağaltımda Dört Farklı Model

İlgili alanyazında, sağaltımda kullanılan teknikler ve bu tekniklerden hangilerinin daha etkili olduğuna dair meta-analizler eliyle girilen bir tartışma sürerken diğer taraftan da daha *temel* bir tartışma, “cinsel suçlular tedavi edilebilir mi?” sorusundan hareketle gündeme gelmiştir. Bu tartışma, sağaltımda izlenecek belirli yolların, sağaltımın etkililiğini arttıracığına dair varsayımlarda bulunan farklı modellerin oluşmasına neden olmuştur. Bu modeller bir boyutuyla yeniden suç işleme riskini ortadan kaldırmayı hedeflerken diğer boyutuyla da, sağaltımın süresi, yoğunluğu, odaklanması gereken alanlar gibi kritik noktalarda, sağaltımda izlenilecek yol haritasının belirginleştirilmesini amaçlar.

Tekrarı Önleme Modeli (Relapse Prevention Model)

Tekrarı Önleme Modeli, 1980'lerde madde kullanımı alanında Marlatt ve Gordon tarafından; bağımlılığın, biyolojik bir hastalığın aksine sosyal bir yan-ürün olduğuna dair ileri sürdükleri görüşle ortaya çıkmıştır (D'Orazio, 2013: 2). Bu modele göre cinsel suç, -madde kullanımı ya da sapkın fanteziler gibi- yüksek risk içeren durumsal değişkenler tarafından şiddetlendirilmiş olumsuz duygusal şartlarda uygulanan, uyumsuz problem çözme davranışıdır (Wilson ve Yates, 2009: 159). Bu modelin amacı, cinsel suçlunun, suçun tekrarlanmasına neden olabilecek yüksek riskli durumları tanımlanması, önceden bilinmesi ve engellenmesine yönelik becerilerinin geliştirilmesidir.

Dinamik risk faktörlerinin yönetimini hedefleyen model, bireyin suç sürecini anlama ve yeniden suç işleme riskine neden olabilecek psikolojik ve durumsal faktörlerle baş etmesine yardımcı olur (Ward ve Hudson, 2000; akt: Ward ve Gannon, 2006: 78). Dolayısıyla sağaltım, yüksek riskli durumlar ortaya çıktığında, bu durumlarla baş etme becerilerinin öğretilmesine ve bu becerilerin gelişmesini engelleyen durumların ortaya çıkarılmasına odaklanır (Yates, 2013: 91).

Bu model, cinsel suçluları heterojen bir grup olarak kabul ettiği için suç döngüsünün de benzer olduğunu savunur. Modele dair temel çekince tam da bu noktada başlamaktadır. Cinsel suçluların hepsini, suçtan uzak durma isteği/motivasyonu olan ama suç riskiyle karşılaştıklarında gerekli öz-düzenleme yeteneklerine sahip olmayan bireyler olarak değerlendirmenin (Kingston ve Yates, 2012: 215) bazı sakıncaları bulunmaktadır (Gannon ve diğ., 2008: 996). Bir diğer çekince de küçük bir tekrarlama olayının, bu modele göre sağaltımın başarısızlığı olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin sapkın bir fanteziyle yapılan mastürbasyon bir tekrarlama olarak görülürken bu aynı zamanda gerçek bir kurbanın yaratılmasının önüne geçen bir durum da olabilir (D'Orazio, 2013: 3).

Risk-İhtiyaç-Uygunluk Modeli (Risk-Need-Responsivity Model)

2000'lerde ortaya çıkan bu model, cezalandırmanın geleneksel modellerinin, yeniden suç işleme riskinin azaltılmasında küçük bir etkisi olduğunun ve bu risklerin sadece insani hizmetler ve ıslah edici çalışmalarla engellenebileceğinin öne sürülmesiyle görünür olmuştur (Wilson ve Yates, 2009: 158; Thornton, 2013: 62). Model, sağaltım çalışmalarının, risk, ihtiyaç ve uygunluk olarak belirlenen üç temel prensipten hareketle yürütülmesini öngörmektedir. *Risk prensibine* göre, aktüeryal değerlendirme kullanılarak ortaya çıkarılan risk düzeyi (Abracen ve Looman, 2004: 231) düşük olan suçluların, yeniden suç işleme ihtimali daha az olduğundan; en

yoğun sağaltım, en yüksek risk grubundaki suçlular için (Harkins ve Beech, 2007:616) sık sık tekrarlanmalı ve yeniden suç işleme riskinin değerlendirildiği süreçleri içermelidir (Yates, 2013: 89). *İhtiyaç prensibi*, sağaltımın, bireyin yeniden suç işleme riskine neden olan özelliklerine yani suça en fazla hangi davranış neden oluyorsa, o davranışa odaklanması gerektiğini öngörmektedir (D’Orazio, 2013: 4). *Uygunluk prensibi* ise, tüm sağaltım sürecini, bireyin özelliklerine göre şekillendirme ve böylelikle hem motivasyonunu yükseltme hem de sağaltımın başarı şansını artırma amaçlarına gönderme yapmaktadır (Wilson ve Yates, 2009: 158). Bu model, orta ve yüksek düzeyli risk taşıyan suçlulara odaklanıldığında, yeniden suç işlemeye götüren nedenler ortaya çıkarıldığında, terapötik yöntem ve terapistin davranışları bireyin öğrenme tarzına karşı duyarlı olduğunda, sürecin daha başarılı işlediğini göstermiştir (Thornton, 2013: 62). Modelin üç temel prensibine ek olarak Ward ve arkadaşları (2007), *profesyonel sağduyu* (professional discretion) adını verdikleri ek bir prensibin, eğer koşullar gerektirirse, klinik karar vermede, bu ilk üç prensibi geçersiz kılabileceğini tartışmışlar böylelikle sağaltımın daha esnek ve yaratıcı bir süreç haline alabileceğini vurgulamışlardır.

Model her ne kadar sağaltım sürecinde kişinin *bireyselleştirilmesine* imkân sağlamada başarılı olarak değerlendirilse de eleştiri aldığı noktalar da bulunmaktadır. Bu noktalardan ilki modelin, sağaltım sürecindeki bireyleri motive etmedeki eksikliği ve sosyal etkileşime çok az yer vermesidir (Fortune ve diğ., 2012: 653). Modeli eleştirdikleri çalışmada Looman ve Abracen (2013), sadece suça neden olan ihtiyaçlara eğilmenin, suçluların kendi yaşamlarında bir boşluk yaratacağını söylerken; modelin bireyleri, “uyum sağlayan kimseler” olarak değil “bedensizleştirilmiş risk taşıyıcıları” olarak gördüğünü vurgulamışlardır. Ward ve arkadaşları ise (2007), modeli değerlendirdiği çalışmalarında, modelle ilgili altı eksikliğe dikkat çekmiştir. Bunlar; 1) Suçlu bireyin, doğrudan risk düzeyini azaltmaya odaklanmasını sağlamak oldukça zordur (Mann ve diğ., 2004) 2) Model, bireysel ya da anlatımsal kimlik üzerine yeterince ilgi göstermemektedir (Maruna, 2001). 3) İnsanın biyolojik olarak şekillendirilmiş bir organizma olduğuna gerçeği görmezden gelinmektedir (Ward ve Stewart, 2003). 4) Model, terapötik bağlılık ve suçla bağlantılı olmayan ihtiyaçlar olarak tanımladığı kaygı veya düşük benlik saygısı gibi, suçlunun potansiyeliyle bağlantılı özelliklere yeterince odaklanmamaktadır. 5) Model, suçlunun risk düzeyine odaklanıp, sağaltımda bağlamsal ya da ekolojik faktörleri önemsizleştirmektedir (Ward ve Brown, 2004). 6) Temel bireysel ihtiyaçlar

ve değerleri ele almadaki başarısızlığı modelin, uygulamada “her soruna/kişiyeye uygun tek bir çözüm” (one-size-fits-all) olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Öz-düzenleme Modeli (Self-regulation Model)

Öz-düzenleme modeli, suç döngüsü modellerini temel alan ampirik çalışmalardan hareketle oluşturulan, bireysel amaçlara ulaşmak için girişilen eylemlerde gerekli olan içsel ve dışsal süreçlere işaret eden bir yaklaşımdır (Baumesiter ve Heatherton, 1996; akt., Gannon de diğ., 2008: 997). Model, hedeflenen amaçlara ulaşma ve suçlunun öz-düzenleme tarzını belirleyerek, suçun ortadan kaldırılmasında çoklu yollar önerir. Modele göre öz-düzenleme ise; “bireylerin, zaman içinde ve farklı bağlamlardaki hedef-odaklı eylemlere yönelmesini sağlayan içsel ve dışsal süreçler” olarak tanımlanır (Ward ve Hudson, 2000). Bazı bireyler, amaçlarına ulaşmak için uygun bir şekilde kendi davranışlarını düzenlerken diğerleri öz-düzenlemede fonksiyonsuzluk sergiler (Ford ve diğ., 2009: 441).

Bu modele göre suçla bağlantılı çoklu ve çeşitli etmenler vardır ve cinsel suç işleyen bireyler, olumlu duygusal durumları da içeren farklı suç yollarını izlerler (Wilson ve Yates, 2009: 159). Öz-düzenleme modeli, cinsel suç işleyen bireylerin bu davranışlarını, amaca yönelik olarak varsayar ve tekrarı önleme modelinin aksine bu model, davranışları “her zaman engellenen” ya da “baskı altında tutulan” olarak kavramsallaştırmaz. Bazı cinsel suçlular bu davranışlarından kaçınmak ya da bunları kontrol etmek istese de bazıları amaca yönelik olarak bu davranışları sergiler.

Öz-düzenleme modeli 4 suçlu türü tanımlar. *Kaçınan-pasif*, davranışlarını kontrol etme stratejilerini geliştiremeyen ve işledikleri cinsel suç hakkında utanç duyan, suçtan kaçınma eğilimi olan kişilerdir. *Kaçınan-aktif*, davranışlarını kontrol etme girişiminde bulunan ama bu stratejileri olumsuz sonuçlanarak kontrol kaybına ya da cinsel suça neden olan bireylerdir. *Yaklaşan-pasif*, suçu amaçlayan fakat etkili ve aleni planlar yerine öğrenilen kodlara/şablonlara duyulan güvenle suç işleyen bireylerdir. *Yaklaşan-aktif*, suç amaca yönelik olarak işleyen, suçu etkili bir şekilde planlayıp yerine getiren bireylerdir (Gannon ve diğ., 2008: 997; Ford ve diğ., 2009: 441).

İyi Yaşam Modeli (Good Lives Model)

Hümanist felsefenin yapısal yollarını kullanan bu model, kişisel patolojilere daha az vurgu yaparak, suç ve suçlularla ilişkili gelişimsel ve ilişkisel durumlara odaklanır

(Frost ve diğ., 2009: 22). Bireyler için tatmin edici/faydalı yaşam şekilleri olarak da tanımlanan iyi yaşam kavramı, temel insan ihtiyaçlarıyla bağlantılı açıklanmaktadır. Bu ihtiyaçları ortaya çıkaran etmenler ise, vücut (cinsellik, beslenme, uyku vb), sosyal yaşam (sosyal destek, aile, iş fırsatları vb.) ve kendilik (otonomi, ilişki ve yeterlilik) olarak üç gruba ayrılır (Ward, 2002: 519).

Modelde vurgulanan ve temel insan ihtiyaçları ile ilişkili tanımlanan *temel insani ürünler*, ruhsal durum, kişilik özellikleri, aktivite veya deneyimler gibi, geliştirildiği/yerine getirildiği takdirde bireyin iyilik haline katkı sunabilecek şeylerdir. Bu temel ürünler, hayat, bilgi, iç-huzur, arkadaşlık, toplumsallık, spiritüellik, mutluluk ve yaratıcılık gibi kavramlardır. *İkincil/araçsal* ürünler ise, temel ürünlerin korunmasını somutlaştıran, çalışmanın devamlılığı ya da boş zaman aktiviteleri gibi yollardır (Ward ve Gannon, 2006: 79). Bu modele göre yapılan bir uygulamada temel amaç, bireylerin temel insani ürünlere ulaşmasında kabul edilebilir bir yöntem bulmalarını sağlamak ve bu şekilde iyilik hallerinin arttırılmasına destek olmaktır (Fortune ve diğ., 2012: 655)

Bu modele göre bireyler, aktif ve doğası gereği kendi iyilikleri için yararlı olan deneyimleri ve temel insani ürünleri (yakınlık, otonomi, duygusal denge) kazanmak isteyen hedef-arar varlıklardır. Bu bağlamda cinsel suç işleyen bireylerdeki risk faktörleri, bu hedef ya da ürünlere ulaşmak amacıyla geliştirilen etkisiz veya uygunsuz stratejilerin semptomları olarak görülebilir. Örneğin cinsel suç işleyen bir birey, yakınlık ihtiyacı ararken bu arayışını çocuklara yönlendirebilir. Kısacası amaçların kendisi sorunlu değil; bu amaçlara ulaşmada kullanılan yani suça neden olan metotlar sorunludur. Bu yüzden sağaltımın odağı, amacın (niyetin) değiştirilmesi değil, amaca ulaşmada kullanılan metotların değiştirilmesidir (Wilson ve Yates, 2009:159). Sağaltımın bağlamı ve sürecin önemliliği, bireye yaklaşım tarzı, terapist-suçlu birey arasındaki ilişki, değişim için gerekli olan kritik mekanizmalardır (Ward ve Maruna, 2007, akt., Frost ve diğ., 2009:22).

Modele göre sağaltım, bireyin yaşam hedeflerini tanımlamakla başlar. Öz-düzenleme kapasitesinin arttırılması, bu hedeflere ulaşmayı engelleyen içsel ve dışsal engellerin ortaya çıkarılmasını gerektirir. Sadece yeniden suç işlemeye dair risklerin ortadan kaldırılması değil aynı zamanda bireyin kendi yaşamına dair kapasitesinin arttırılması diğer bir ifadeyle bireye yönelik *“iyi yaşam planının”* yapılması da hedeflenir. Sağaltımın nihai hedefi, cinsel olarak uygunsuz davranışlardan bireyin kendisini uzak tutması olsa da riskin azaltılmasına doğru

giden süreç; birey, aile, toplum, istihdam ve boş zaman gibi sistemleri de içerir. Sağaltım; madde kullanımı, öfke/duygu kontrolü, sosyal destek, problem çözme becerileri gibi muhtemel sorunlu alanlara da odaklanarak, kalıcı bir yaşam planı geliştirme amaçlıdır (Wilson ve Yates, 2009: 159). Bu modelde terapistin görevi, bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik beceri ve kapasitesini oluşturmaya odaklanmasına yardımcı olmak ve bu süreçte kendi bireysel seçimlerini yapmasını teşvik etmektedir. Bu açıdan sağaltım sürecindeki en önemli nokta, temel ihtiyaçların karşılanmasını engelleyen iç ve dış zorlukların, birey tarafından tanımlanmasına yardımcı olmak (Ward, 2002:514) ve sosyal destek, meslek, barınma ve topluma yeniden entegre olmayı kolaylaştıran programlar/hizmetler yardımıyla, modelin daha etkili olmasını kolaylaştıran ana bileşenleri oluşturmaktır (Boer, 2013:10).

Sağaltımda Terapötik Süreç

Sağaltım sürecindeki yaklaşım ve modeller kadar önemli olan bir diğer etmen de cinsel suç alanı ve cinsel suçlu profiline bağlı olarak ortaya çıkan ve sağaltımın başarısını etkileyen terapötik sürecin doğasıyla ilgili koşullardır. Konuyla ilgili ilk değinilmesi gereken nokta, cinsel suç işleyen yetişkinlerin sağaltım sürecine katılımıyla ilgili sorunlardır.

Araştırmalar (Larochelle ve diğ., 2011:555; Zakireh ve diğ., 2008:337), cinsel suçluların, sağaltım programlarına katılma konusunda isteksiz olduklarını ve bu programları tamamlama oranlarının düşük seyrettiğini göstermektedir. Örneğin Langevin (2006, akt., Mann, 2013:191), cinsel suç işleyen 778 kişinin neredeyse yarısının sağaltım için gönüllü olmadığını ortaya çıkarmıştır. Suçluların programa karşı olan dirençlerinin kaynağının, sağaltımın kendi hayatlarını geliştirici bir etki yaratacağına dair şüpheleri ve damgalanmaya yönelik endişeleri olduğunun altını çizmiştir. Sağaltım çalışmalarının, ceza-adalet sisteminin bir parçası olarak uygulanması, suçlu bireylerin damgalanma endişelerine neden olurken, ilerleyen süreçteki davranışlarında da etki yaratabilmektedir. Adalet sistemiyle ilk kez, cinsel suçlu olarak karşılaşan birey –etiketleme kuramının dikkat çektiği gibi⁷- zaman geçtikçe bu etiketi, ana durumu olarak kabullenebilme riskine sahiptir (Jennings ve diğ., 2011:584).

⁷ Etiketleme kuramına göre kişinin benlik algısının oluşumunda, toplumdaki diğer üyelerin, o kişiyi nasıl gördükleri ve değerlendirdikleri etkilidir. Etiketleme Goffman'a (1963) göre bireyi itibarsızlaştıran ve onu "normal" bir kişiden "lekeli" bir kişiye dönüştüren bir etkidir (Tewksbury, 2012:608) ve özellikle bu tarz olumsuz bir sosyal etki, bireyi suç işlemeye daha fazla iter (Güler, 2010:89).

Sadece suç işleyen bireyin özellikleri değil, aynı zamanda sağaltımda görev alan meslek elemanlarının tutumları da sürecin gidişatında pay sahibidir. Cinsel suçlulara karşı şekillenen kalıpyargılar, terapistin de süreç veya birey hakkındaki düşüncelerini etkileyebilmektedir. Alanyazında vurgulanan nokta, sağaltımda seçilecek teknik ve modelden önce, terapistin sıcak, samimi, empatik, ödüllendirici, yönlendirici ve uyumlu bir tavır sergilediği sürecin, sağaltımın hedeflediği başarıya ulaşılmasında önemli olduğudur (Yates, 2013: 99; Harkins ve Beech, 2007: 623; Kirsch ve Becker, 2006: 216).

Cinsel suç işleyen yetişkinlerin sağaltımındaki terapötik teknikler, aynı zamanda suçla bağlantılı kişilik özelliklerinin ortadan kaldırılmasında, terapistin rol-model olmasının da yolunu açmaktadır. Öncesinde değinildiği gibi cinsel suç işleyen bireylerin, bazı sosyal becerilerle bağlantılı sorunlarının olduğu, profil çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Örneğin Ward ve Durrant (2013) sağaltım sürecinde empatinin önemini vurguladıkları çalışmalarında, empatik bir müdahalenin, cinsel suç işleyen bireyin potansiyel kurbanlarına yönelik empati geliştirmesini kolaylaştıracağını ve böylelikle bireylerin yeniden suç işlemeye karşı direnç göstereceklerini öne sürmüşlerdir. Bir diğer araştırmada Grady ve arkadaşları (2016), etkili yönetilen bir terapötik sürecin, cinsel suçluların bağlanma stillerinde olumlu değişim yaratma kapasitesine sahip olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Sağaltımı etkileyen bir diğer durum da bireyin kurum gözetiminde olup olmamasıyla ilişkilidir. Kurum gözetiminde olanlar, tahliye edilen bireylere kıyasla, kurumdan kaynaklı bazı nedenlerden dolayı daha farklı sorun alanları ya da risk faktörleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Zakireh ve arkadaşlarının (2008) yaptığı araştırma, kurum gözetiminde olan bireylerin, hiperseksüalite, parafili, şiddet ve mağduriyet hikâyesinde artış gibi risk alanlarında, diğer suçlulara kıyasla daha ciddi sorunlar yaşadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla cinsel suçtan hüküm giyen yetişkinlerin sağaltım çalışmalarının kuruma girer girmez başlatılması ve kurumdan kaynaklı yaşadığı sorunları ortadan kaldırmaya odaklanması, daha sonra cinsel suça neden olan faktörlerle çalışılması, bu bireylerin süreçten daha yüksek yarar sağlamalarının yolunu açar (Zgoba ve diğ., 2012: 93).

Tahliye sonrasında başlatılacak olan sağaltım programlarında ise, programın süresi, yoğunluğu, hangi faktörlere odaklanılacağı, hangi kaynakların kullanılacağı gibi noktalar netleştirilmelidir. Araştırmalar (Grady ve diğ., 2016: 132; Lussier ve Gress, 2014: 120) bütün olarak sağaltımı ele almak yerine bir vaka yönetimi gibi düşünülüp,

belirli noktalara odaklanan programların daha başarılı sonuçlar aldığını göstermiştir. Ayrıca sağaltımın içeriği ve bireyde yaratması muhtemel değişikliklerin net bir şekilde paylaşılması, bireyin motivasyonunun korunması açısından oldukça önemlidir (Mann ve diğ., 2013: 202).

Sağaltımın süresi de üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir değişkendir. Süreyle bağlantılı karar vermede etkili faktör, daha önceden de belirtildiği gibi, suçlunun risk düzeyiyle bağlantılıdır. Etkili bir sağaltımda öncelikli olan, bireyin risk düzeyinin tespit edilmesi ve programın yoğunluğunun bu düzeye bağlı belirlenmesidir (Harkins ve Beech, 2007: 617; Olver ve Wong, 2013: 581; Abracen ve Looman, 2004: 231). Sadece risk düzeylerinin sağaltımına odaklanmak, suçun yeniden işleme riskini ortadan kaldırsa da koruyucu faktörlerin devreye sokulması, sağaltımın yaratması muhtemel değişimlerin/ilerlemelerin, bireyin sosyal çevresinde daha kalıcı olmasını sağlar. Bu evrede suçlunun, kendi hayatına yönelik psikososyal koruyucu faktörleri ortaya koyması istenen bir durumdur (Thornton, 2013: 64). Topluma yeniden dâhil olma (community re-entry) sürecinde, sosyal destek, istihdam ya da konaklama gibi tahliye sonrası planların yapılması; bireyin, bir kavram olarak "suç"tan bağımsız ihtiyaçlarını göz önüne almamızı sağlarken aynı zamanda suçun yeniden işleme riskini de azaltabilir.

Sağaltım sürecinin temel vurgularını hümanist ve esnek bir klinik uygulama perspektifinden belirlemeye çalışan D'Orazio (2013), adım adım belirli tekniklerin izlenmesi yerine, beş temel/basit yol önermiştir. Bunlar, suç işleyen bireyin kendisine odaklanma ve "eski yaralarını" tedavi etme, duygusal faktörleri aydınlatma, empati ve değişim için uygun alan yaratma, geçmiş, şimdi ve geleceğin, beden, akıl, duygu ve spiritüel dünyanın birlikte değerlendirildiği, "bütünlüğü kucaklayan" tarzda bir yaklaşım geliştirme ve sağaltımın terapist için de zor bir süreç olmasından kaynaklı, terapistin mesleki süpervizyona ya da psikolojik rehberliğe yönelmesidir.

SONUÇ

Cinsel suç işleyen yetişkin bireylerin sağaltımı, cinsel suçlu profili, yeniden suç işleme riski, aktüeryal değerlendirmeler ve farklı modellerin iç içe geçtiği bir alan olarak çok-bileşenli bir yapı oluşturur. Sağaltım hem nomotetik hem de idiografik yaklaşımların birlikte kullanıldığı bir süreç olarak, farklı bir değerlendirme alt yapısına ihtiyaç duyar. Cinsel suç işleyen yetişkin bireyler hakkında yapılan profil çalışmaları bu bağlamda suçla bağlantılı ampirik kanıtlar olarak sağaltımın hareket

noktasını oluştururken; süreci sadece bu kanıtlar temelinde ele almanın bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır.

Günümüzde etkili olan sağaltım yaklaşımlarında dikkat çekilen nokta, sağaltım sürecinde bireyin bulunduğu durumun *daha çok vurgulanır* olmasıdır. Bu yaklaşım, cinsel suç işleyen yetişkinlerin, sağaltım sürecinde daha çok “bireyselleştirilen” bir şekilde ele alınmasına izin verir. Cinsel suç işleyen yetişkinlerin biyopsikososyal bütünlüğüne, kişilik özelliklerine, ihtiyaçlarına ve yaşam deneyimlerine duyarlı bir şekilde sağaltım sürecinin ele alınması, sağaltımda en çok kullanılan yaklaşım olan bilişsel-davranışçı tekniklerin sadece bilişsel çarpıtmalar, çarpıtılmış tutumlar ya da uygunsuz şemaları değiştirmeye değil aynı zamanda bireyin yeni beceriler kazanmasını/uygun şemalar geliştirmesini desteklemesi, terapistin terapötik becerileri etkin bir şekilde kullanması gibi değişkenler; sağaltımın başarı şansını artırma ve bu bağlamda bireyin yeniden suç işleme riskini azaltan bir etki yaratma potansiyeline sahip görünmektedir. Fakat diğer taraftan suç kavramının başlı başına bir sosyal tehdit olarak algılandığını düşündüğümüzde, sağaltım sürecinin kontrol edilebilirliği, kanıta dayalı uygulama ya da uygulamanın hesap verilebilirliği konularında, profesyonellerin güncel bilimsel gelişmelere hâkim olması gerekmektedir. Sonuç olarak başarılı bir sağaltım planının uygulamaya konulmasında, güncel bilimsel gelişmeleri takip etmek kadar, klinik becerilerin etkin şekilde kullanılması da pay sahibidir.

KAYNAKÇA

- Abracen, J., Looman, J. (2004). Issues in the treatment of sexual offenders: Recent developments and directions for future research. *Agression and Violent Behavior*, 9(3), 229-246.
- Ackerman, A.R, Sacks, M., Furman, R. (2014). The New Penology Revisited: The Criminalization of Immigration as a Pacification Strategy. *Justice Policy Journal*, 11(1), 1-20
- Akbaş, G. (2012). Parafili: Cinsel Sapkınlık. *PiVOLKA*, 22(7), 2-4
- Baughner, A.R., Gazmararian, J.A. (2015). Masculine gender role stress and violence: A Literature review and future directions. *Agression and Violent Behaviour*, 24, 107-112.
- Beech, A, R., Bartels, R.M., Dixon, L. (2013). Assessment and Treatment of Distorted Schemas in Sexual Offenders. *Trauma, Violence, & Abuse*, 14(1), 54-66.

- Beech, A. R., Harkins, L. (2012). DSM-IV paraphilia: Descriptions, demographics and treatment interventions. *Agression and Violent Behavior*, 17(6),527-539.
- Beech, A., R., Ward, T. (2004). The integration of etiology and risk in sexual offenders: A theoretical framework. *Agression and Violent Behavior*, 10(1), 31-63.
- Beggs, S. (2010). Within-treatment outcome among sexual offenders: A review. *Agression and Violent Behavior*, 15(5), 369-379.
- Boer, D., P. (2013). Some Essential Enviromental Ingredients for Sex Offender Reintegration. *International Journal Of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4),8-11.
- Cantürk, N., Koç, S. (2010). Adli Tıp Kurumunda değerlendirilen cinsel suç sanıklarının sosyo-demografik özellikleri ve psikiyatrik profilleri. *AÜ Tıp Fakültesi Mecmuası*, 63(2), 49-53
- Chakhssi, F., Kersten, T., Ruiter, C., Bernstein, D.P. (2014). Treating the Untreatable: A Single Case Study of Pyschopatic Inpatient Treated With Schema Therapy. *Pscyhtherapy*, 51(3). 447-461.
- Ciardha, C. O. (2011). A theoretical framework for understanding deviant sexual interest and cognitive distortions as overlapping constructs contributing to sexual offending against children. *Agression and Violent Behaviour*, 16, 493-502,
- Cohen, L. J., Gans, S. W., McGeoch, P. G., Poznansky, O., Itskovich, Y., Murphy, S., Klein, E., Cullen, K., Galynker, I.I. (2002). Impulsive personality traits in male pedophiles versus healthy controls: Is pedophilia an impulsive-aggressive disorder? *Comprehensive Psychiatry*, 43(2),127-134
- Cortoni, F., Marshall, W.,L. (2001). Sex As a Coping Strategy and Its Relationship to Juvenile Sexual History and Intimacy In Sexual Offenders. *Sexual Abuse*, 13(1),27-43
- Cowburn M. (2005). Hegemony and discoure: Reconstructing the male sex offender and sexual coercion by men. *Sexualities, Evolution and Gender*, 7(3),215-231.
- Craig, L. A., Beech, A.R. (2010). Towards a guide to best practice in conducting actuarial risk assessments with sex offenders. *Agression and Violent Behaviour*, 15(4),278-293.
- D’Orazio, D. M. (2013). Lessons learned from history and experience: Five simple ways to improve the efficacy of sexual offender treatment. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 2-7
- Drake, C. R.,Ward, T., Nathan, P., & Lee, J.P. (2001). Challenging the cognitive distortions of child molesters: An implicit theory approach. *Journal of Sexual Aggression*, 7, 25-40.

- Farmer, M., McAlinden, A., Maruna S. (2015). Understanding desistance from sexual offending: A thematic review of research findings. *Probation Journal*, 62(4), 310-335.
- Ford, H., J., Rose, J., Thrift, S. (2009). An evaluation of the applicability of the self-regulation model to sexual offenders with intellectual disabilities. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 20(3), 440-457.
- Frost, A., Ware, J., Boer, D.P. (2009). An integrated groupwork methodology for working with sex offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 15(1), 21-38.
- Gannon, T. A., Collie, R. M., Ward, T., Thakker, J. (2008). Rape: Psychopathology, theory and treatment. *Clinical Psychology Review*, 28(6): 982-1008.
- Gölge, Z. B., Yavuz, M.F. (2007). Cinsel saldırı olgularının suç motivasyonuna göre sınıflandırılması. *Adli Tıp Dergisi*, 21(2), 11-19
- Grady, M.D., Swett, L., Shields, J.J. (2016). The impact of a sex offender treatment programme on the attachment styles of incarcerated male sexual offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 22(1), 123-136.
- Graham, N., Kimonis, E.R., Wasserman, A.L., Kline, S.M. (2012). Associations among childhood abuse and psychopathy facets in male sexual offenders. *Personality Disorders: Theory, Research and Treatment*, 3(1), 66-75.
- Güler, M. (2010). Sosyal Psikoloji Bakış Açısından Çocuk ve Ergenlerde Suçlu Davranış Gelişimi. *TBB Dergisi*, 89, 355-372.
- Harkins, L., Beech, A. R. (2007). A review of the factors that can influence the effectiveness of sexual offender treatment: Risk, need, responsivity, and process issues. *Aggression And Violent Behavior*, 12(6), 615-627.
- Harris, D. A. (2012). Age and type of onset of offending: Results from a sample of male sexual offenders referred for civil commitment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(10), 1226-1247.
- Harris, A. J. R., Hanson, R.K. (2010). Clinical, actuarial and dynamic risk assessment of sexual offenders: Why do things keep changing?. *Journal of Sexual Aggression*, 16(3), 296-310.
- Jennings, W., Khey, D., Mahoney, M., Reingle, J. (2011). Evaluating the continuity of offending from adolescence to emerging adulthood and its effect on academic failure among college student arrestees: A research note. *Journal of Criminal Justice Education*, 22, 578-592.
- Jespersen, A.F., Lalumière, M. L., Seto, M.C. (2009). Sexual abuse history among adult sex offenders and non-sex offenders: A meta-analysis. *Child Abuse and Neglect*, 33, 179-192.

- Kingston, D. A., Seto, M.C., Firestone, P., Bradford. (2010). Comparing indicators of sexual sadism as predictors of recidivism among adult male sexual offenders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(4), 574-584.
- Kingston, D., A., Yates, P.M. (2012). The Self-Regulation Model of Sexual Offending: Relationship to Risk and Need. *Law and Human Behavior*, 36(3), 215-224.
- Kirsch, L. G., Becker, J. V. (2006). Sexual offending: Theory of problem, theory of change, and implications for treatment effectiveness. *Aggression and Violent Behavior*, 11(3), 208-224.
- Klein, V., Schmidt, A. F., Turner, D., Briken, P. (2015). Are sex drive and hypersexuality associated with pedophilic interest and child sexual abuse in a male community sample? *PLoS ONE*, 10(7). 1-11.
- Larochelle, S., Diguier, L., Laverdiere, O., Greenman, P.S. (2011). Predictors of psychological treatment noncompletion among sexual offenders. *Clinical Psychology Review*, 31(4), 554-562.
- Leach, C., Stewart, A., Smallbone, S. (2016). Testing the sexually abused-sexual abuser hypothesis: A prospective longitudinal birth cohort study. *Child Abuse & Neglect*, 51, 144-153.
- Looman, J., Abracen, J. (2013). The Risk Need Responsivity model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift?. *International Journal Of Behavioral Consultation And Therapy*, 8(3-4). 30-36
- Lussier, P., Cale, J. (2013). Beyond sexual recidivism: A review of the sexual criminal career parameters of adult sex offenders. *Aggression and Violent Behaviour*, 18, 445-457.
- Lussier, P., Gress, C.Z. (2014). Community re-entry and the path toward desistance: A quasi-experimental longitudinal study of dynamic factors and community risk management of adult sex offenders. *Journal of Criminal Justice*, 42, 111-122.
- Mann, R. E., Webster, S.D., Wakeling, H. C., Keylock, H. (2013). Why do sexual offenders refuse treatment? *Journal of Sexual Aggression*, 19(2), 191-206.
- McPhail, I. V., Hermann, C.A., Nunes, K.L. (2013). Emotional congruence with children and sexual offending against children: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 81(4), 737-749.
- Miller, L. (2013). Sexual offenses against children: Patterns and motives. *Aggression and Violent Behaviour*, 18, 506-519,
- Niveau, G. (2010). Cyber-pedocriminality: Characteristics of a sample of internet child pornography offenders. *Child Abuse & Neglect*, 34(8), 570-575.

- O'Brien, J. E., Burton, D. L., Li, W. (2016). Body disapproval among adolescent male sexual offenders: Prevalence and links to treatment. *Child and Adolescent Social Works*, 33(1), 39-46.
- O'Brien, J.E., Li, W., Burton, D.L. (2015). Eating disordered behaviors and body disapproval in adolescent males adjudicated for sexual and nonsexual crimes. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(4), 922-942.
- Ogloff, J., Cutatar, M.C., Mann, E., Mullen, P., Wei, F.Y., Hassan, H. A., Yih, T. (2012). Child Sexual Abuse and Subsequent Offending And Victimization: A 45 year follow-up study. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 440, 1-6.
- Olver, M. E., Wong, S.C.P. (2013). Treatment programs for high risk sexual offenders: Program and offender characteristics, attrition, treatment change and recidivism. *Aggression and Violent Behavior*, 18(5), 579-591.
- O'Toole M., Jeglic, E.L. (2014). The relationship between childhood family Environment and adult sexual offending in a sample of sexual offenders. *Psi Chi Journal of Psychological Research*, 19(4), 173-182
- Porter, S., Newman, E., Tansey, L., Quayle, E. (2015). Sex offending and social anxiety: A systematic review. *Aggression and Violence Behaviour*, 24, 42-60.
- Reich, W.A., Amit, U., Siegel, H.I. (2009). Perception of self and others in male sex offenders against children: Schema content and its relation to criminal sexual behaviour, *Journal of Sexual Aggression*, 15(3), 305-317.
- Schaffer, M., Jeglic, E. L., Moster, A., Wnuk, D. (2010). Cognitive-behavioral therapy in the treatment and management of sexual offenders. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 24(2), 92-103
- Seto, M.C. (2009). Pedophilia. *Annual Review of Clinical Psychology*, 5, 391–407.
- Seto, M.C., & Lalumière, M. L. (2010). What is so special about male adolescent sexual offending? A review and test of explanations through meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136, 526–575.
- Sigre-Leiros, V., Carvalho, J., Nobre, P.J. (2015a). Adult interpersonal features of subtypes of sexual offenders. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 34, 5-10.
- Sigre-Leiros, V., Carvalho, J., Nobre P. (2015b). Cognitive schemas and sexual offending: Differences between rapists, pedophilic and nonpedophilic childmolesters, and nonsexual offenders. *Child Abuse & Neglect*, 40, 81-92.
- Simon, J. (1998). Managing the monstrous: Sex offenders and the new penology. *Psychology, Public Policy, and Law*, 4(1-2), 452-467.

- Tewksbury, R. (2012). Stigmatization of Sex Offenders, *Deviant Behavior*, 33(8), 606-623.
- Thornton, D. (2013). Implications of our developing understanding of risks and protective factors in the treatment of adult male sexual offenders. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 62-65.
- Tsopelas, C., Spyridoula, T., Athanasios, D. (2011). Review on female sexual offenders: Findings about profile and personality. *International Journal of Law and Psychiatry*, 34(2).122-126.
- Tully, R. J., Chou, S., Browne, K.D. (2013). A Systematic review on the effectiveness of sex offender risk assesment tools in predicting sexual recidivism of adult male sex offenders. *Clinical Psychology Review*, 33(2), 287-316.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2015). Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri. http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2014/ist_tab.htm Erişim Tarihi: 23.04.2018
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013). Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2013
- Underhill, J. Wakeling, H.C., Mann, R.E., Webster, S.D. (2008). Male sexual offenders' emotional openness with men and women. *Criminal Justice And Behavior*, 35(9), 1156-1173.
- Wakeling, H, C., Barnett, G.D. (2014). The relationship between psychometric test scores and reconviction in sexual offenders undertaking treatment. *Agression And Violence Behavior*, 19(2), 138-145.
- Ward, T. (2002). Good lives and the rehabilitation of offenders: Promises and problems. *Agression and Violent Behavior*,7 (5).513-528.
- Ward, T., Beech, A. (2006). An integrated theory of sexual offending. *Aggression and Violent Behavior*, 11(1),44-63.
- Ward, T., Durrant, R. (2013). Altruism, Empathy, and Sex Offender Treatment. *International Journal Of Behavioral Consultation And Therapy*, 8(3-4),66-71.
- Ward, T., Gannon, T.A. (2006). Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Agression and Violent Behavior*, 11(1),77-94.
- Ward, T., Keenan, T. (1999). Child molesters' implicit theories. *Journal of Interpersonal Violence*, 14,821–838.
- Ward, T., Melser, J., Yates, P.M. (2007). Reconstructing the Risk–Need–Responsivity model: A theoretical elaboration and evaluation. *Agression and Violent Behavior*, 12(2), 208-228.

- Widom, C.S. (1989). The cycle of violence. *Science*, 14,161-166.
- Williams, K.S., Bierie, D.M. (2015). An incient-based comprasion of female and male sexual offenders. *Sexual Abuse: A journal of Research and Treatment*, 27(3), 235-257.
- Wilson, R., J., Yates, P.M. (2009). Effective interventions and the Good Lives Model: Maximizing treatment gains for sexual offenders. *Agression and Violent Behavior*, 14(3), 157-161.
- Yates, P.M. (2013). Treatment of Sexual Offenders: Research, Best Practices, and Emerging Models. *International Journal Of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 89-95.
- Zakireh, B., Ronis, S.T., Knight, R.A. (2008). Individual beliefs, attitudes, and victimization histories of male juvenile sexual offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 20(3). 323-351.
- Zgoba, K., Jennings, W.G., Maschi, T. Reingle, J.M. (2012). An exploration into the intersections of early and late sexual victimization and mental and physical health among an incarcerated sample of older male offenders. *Best Practices in Mental Health*, 8(2).82-98.

Turhan, Z. (2019). Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler İçin Müdahale Modeli Geliştirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1096-1119.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 20.01.2019
Makale Kabul Tarihi: 13.06.2019

EŞİNE ŞİDDET UYGULAYAN ERKEKLER İÇİN MÜDAHALE MODELİ GELİŞTİRME

Developing an intervention model for men of intimate partner violence

Dr. Zeynep TURHAN *

* Öğretim Görevlisi Dr., Bartın Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000 0002 5343 9442

ÖZET

Bu makale eşine şiddet uygulayan erkeklerin davranış değişiminin nasıl sağlanabileceğini anlamak için gelişmiş ülkelerdeki müdahale programlarının teorik ve kuramsal yaklaşımlarını incelemeyi amaçlamıştır. Böylece Türkiye’de aile içi şiddet vakalarında hayatta kalmaya çalışan aile bireylerine daha sağlıklı ve güvenli bir ortam oluşturulmasına katkı sağlamayı umut eder. Eşine şiddet uygulayan failere yönelik yeni programların ve müdahale merkezlerinin geliştirilmesine ışık tutmayı da hedeflemiştir. Aile içinde erkek şiddet davranışlarının azaltılması ve yok edilmesi için uygulanan temel yaklaşımlar ve teoriler fark edilmiş ve bunlar ortaya konmuştur. Bu yaklaşımlar özümzendikten sonra Sağlıklı ve Olumlu Davranış Geliştirme adı altında bir iyileştirme ve müdahale modeli ortaya konmuştur. Bu model aile içinde duygusal, ekonomik psikolojik, cinsel ve fiziksel şiddete başvurmuş bireylerin müdahale merkezlerine katılarak; şiddet davranışlarına son vermesine, eski ya da yeni eşine karşı sağlıklı ve saygılı davranış biçimleri ve tutumları geliştirebilmesine öncülük etmek için ortaya konmuştur. Türk aile yapısı, kültürü, hukuki yapısı ve kendine has toplumsal dokusu dikkate alınarak hangi ve nasıl bir şiddet önleme yaklaşımlarının uygun olacağına dair kritik ve dikkatli bir sunum ortaya konmaya çalışılmıştır. Toplum içindeki farklılıklar ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak çok daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: erkek şiddeti, müdahale yaklaşımları, teoriler

ABSTRACT

The goal of this article is to examine the theoretical approaches of perpetrator programmes in developed countries to understand how they implement strategies for behavioural change. It is hoped this investigation will help to provide a safe and healthy environment for family members who experience domestic violence in Turkey. It aims to illustrate the ways in which the government can establish new programmes and centres for perpetrators of intimate partner violence. To achieve this, major approaches in the field of domestic violence intervention are critically presented. The article clarifies how such programmes attempt to reduce violent men's abusive actions in developed countries. After synthesising the literature on domestic violence interventions, a model for developing healthy and positive behaviour was developed. It is expected that this model will help the perpetrators of domestic violence reduce their violent behaviour and engage in healthy and respectful behaviour towards their partners. A critical presentation on how to apply the most appropriate domestic violence perpetrator intervention strategies was tried to conduct that takes into account Turkish culture, law and societal structure. It was highlighted that evidence-based research on this topic needs to be implemented in Turkey.

Key words: male violence, intervention approaches, theories

GİRİŞ

Türkiye’de aile danışmanlığı teknikleri adı altında bazı çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar daha çok çift terapisindeki tekniklere dikkat çekmiştir (Şafak ve Arkar, 2003; Şenol-Durak ve Fışiloğlu, 2007). Örneğin, Şenol-Durak ve Fışiloğlu, (2007) film analiz yönteminden bahsederek, aile ve çift terapisinde şiddet davranışlarının azaltılmasında etkili olabileceğine dair bakış açılarını paylaşmışlardır. Daha da önemlisi, Virginia Satir yaklaşımıyla film analizi yönteminin ailenin iletişim becerilerinin geliştirilebileceğine vurgu yapılmıştır. Virginia Satir aile terapisinin Türkiye’de uygulamaya konulması konusunda kültürel yapının dikkate alınması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) yapılan aile içi şiddet önleme çalışmaları ise daha çok Duluth model ve feminist yaklaşımlar üzerinde durmuştur (Pence ve Paymar, 1993). İngiltere’deki programların çoğu da benzer yaklaşımlarla birlikte bilişsel-davranışçı yaklaşımlara ağırlık vermektedir (Bowen, 2011).

Eşine şiddet uygulayan kişilerin karakteristik özelliklerine ve hassas koşullarına göre başvurulacak tekniklerin daha etkili ve başarılı davranış değişimine ve olumlu sonuçlara ulaşabileceği pek çok araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Örneğin,

herkesi içine alan tek tip yaklaşım ve kuramların (One Size Fits All) başarısının düşük olacağı konusunda tartışmalar mevcuttur (Babcock et al., 2016; Carbajosa, Catalá-Miñana, Lila, Gracia, & Boira, 2017; Richards, Jennings, Tomsich, & Gover, 2012). İleride oluşabilecek şiddet davranışlarının azaltılması ve son bulması için kişiye özel olacak şekillerde tedavi yaklaşımlarına başvurulması faydalı olabilir (Cantos ve O'Leary, 2014). Son yıllarda Amerika ve İngiltere de yapılan çalışmalar daha çok motivasyonel görüşme (motivational interviewing), katılım ve sorumluluğu üstlenme konulu yaklaşımlar üzerine odaklanmışlardır. Bunun ana sebebi ise bu programa katılan kişilerin programı tamamlanmasında zorluk çekmeleri ve erkenden programı terk ettiklerinin gözlemlenmiş olması yer almaktadır. Bu olumsuzlukları ve aksaklıkları ortadan kaldırmak için, araştırmacılar faillerin müdahale programlarına katılımlarını olumlu yönden etkileyen tetikleyici faktörleri araştırmaya yönelmiştir.

Bir raporda erkek şiddetini önlemede öfke kontrolüne yönelik danışmanlık hizmetlerinden söz edilmiştir. Mesela, Beyza, (2015) yaptığı Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) değerlendirmesinde, Ankara ve Adana'da şiddete başvuran faillere yönelik öfke kontrol terapilerinin artırılmasına yönelik kararların alındığını vurgulamıştır. Ancak bu terapilerin uygulamadaki başarısı konusunda soru işaretleri vardır. Öfke kontrolü tedavileri gelişmiş ülkelerde yaygın olarak halk sağlığı için hizmet vermektedir.

Öfke kontrolü ve tedavisiyle ilgili alayazın incelendiğinde Türkiye'de az sayıda çalışma bulunmuştur. Örneğin, bir çalışma öfke ve depresyon ile saldırganlık arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, depresyon ve anti-sosyal kişilik bozukluğu olan hastalardaki öfke ve depresyon arasındaki ilişki incelenmiştir (Türkçapar, Güriz, Özel, Işık, & Örsel Dönbak, 2004). Bu çalışma sonucuna göre, dışa vurulan ve bastırılmış öfke düzeylerinin depresyonu olan hasta grubunda, antisosyal kişilik bozukluğuyla depresyonu olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışmalar öfke kontrolü konusunda bilgiler verirken, aile içi şiddet davranışı gösteren bireylerin danışmanlık süreçleri ya da tedavisi konusunda çalışmaların yokluğunu göstermektedir. Bu açıklığı kapatmak amacıyla bu makale şiddet davranışı gösteren bireylerin davranış değişim süreçlerinin hangi yaklaşım ve teorilerle daha etkili şekilde sonlandırılacağı konusunda aydınlatıcı olacaktır.

Aile içi şiddeti durdurmak ve sonlandırmak çok kapsamlı ve güçlü sistemlerin varlığıyla olabileceği pek çok çalışmada görülmüştür. Özellikle erkek şiddetini durdurmak için geliştirilmiş programların ve hizmetlerinde çalışan uzmanların

karşılaştıkları zorluklar alanyazında yer almıştır. Örneğin, çoğu aile içi şiddet faillerinin iyileştirme süreçlerine katılımlarının çok zayıf olduğu, programın başında müdahale merkezlerini terk ettiği ya da yarıda bıraktığı gibi olumsuz ve istenmeyen sonuçlar gözlemlenmiştir (Babcock, Green, ve Robie, 2004; Eckhardt, Murphy, Black, ve Suhr, 2006). Tüm bu veriler dikkate alındığında, aile içi şiddet faillerine yönelik geliştirilen müdahale ve iyileştirme merkezlerinin faydası ve etkililiği konusunda soru işaretleri ortaya çıkmıştır.

Müdahale hizmetlerindeki zorluklar ve sıkıntılar dile getirilirken, iyileştirme programlarının faydası ve güvenli aile ortamına katkı sağladığına yönelik veriler de alanyazında yer bulmuştur. Mesela, Kelly ve Westmarland, (2015) ve Murphy ve Ting, (2010) aile içi şiddet faillerinin katıldığı iyileştirme programlarının etkililiği ve yararını araştırmışlardır. Bu çalışmaların sonucuna göre eşine şiddet uygulamış faillerin olumlu davranış geliştirebildiklerine ve bu programların güvenli ve saygılı aile ortamını oluşturmaya katkı sağladığına dair verileri paylaşmışlardır. Şiddet davranışının durdurulmasını hedefleyen bu programların faydası göz önüne alındığı zaman, müdahale merkezlerinin geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak devletin bu hizmetlerin varlığına dikkat çekerek Türkiye’de de aile içi şiddet konusunda erkek şiddetini durdurmaya yönelik daha kapsamlı ve etkili hizmetlerin geliştirilmesi toplum sağlığı ve huzuru için önemli hatta hayati bir gerekliliktir.

Bir insana uygulanan şiddet bir insanlık suçudur ve bu şiddeti önleme konusunda zayıf kalan ya da ihmal gösteren devletler de bu insanlık suçuna katkı sağladıkları düşünülebilir. Böyle bir bakış açısıyla aile içi şiddet vakalarını değerlendirmek ve müdahale merkezlerinin standartlarının dikkatli bir şekilde oluşturulması ve geliştirilmesi için gerekli çabanın gösterilmesi elzemdir. Bu makale erkek şiddetini durdurmaya yönelik İngiltere’de ve Amerika’da geliştirilmiş müdahale merkezleri hakkında kısaca bilgiler verecek ve daha sonrasında bu merkezlerde en yaygın kullanılan teoriler, yaklaşımlar ve kuramlar üzerinde duracaktır. Tüm bu verilerin değerlendirilmesi sonucunda da Türkiye’de nasıl bir müdahale programının geliştirilebileceği konusunda sosyal politika yapıcılara ve uzmanlara bir ışık tutması ön görülmektedir.

EŞİNE YA DA PARTNERİNE ŞİDDET UYGULAMIŞ FAİLLERE YÖNELİK MÜDAHALE MERKEZLERİ

Bu bölümde Amerika'daki Döven/Hırpalayan Müdahale Programının (Batterer Intervention Program -BIP) ve İngiltere'de geliştirilmiş olan Aile içi Şiddet Müdahale Projesinin (Domestic Violence Intervention Project -DVIP) ve Aile içi Şiddet Fail Programının (Domestic Violence Perpetrator Programme -DVPP) içeriği hakkında da kısaca bilgiler verilecektir. Bu programlar hapisane düzeyinde ya da denetimli serbestlik kararıyla toplum içinde kurulmuş programlar ya da merkezler olarak yer alabilir. Bu müdahale programlarının temel amacı aile içi şiddet davranışı gösteren kişilerin alternatif ve sağlıklı davranışlar geliştirmelerini sağlamak ve aile içinde güveni, huzuru ve saygıyı tesis edebilmektir. Aile bireylerinin şiddetten arındırılarak güvenli bir ortama alınması birincil hayati hizmet olarak sağlanması hedeflenir. Şiddet davranışına başvuran faillerin bu programlarda saygılı ve şiddetsiz davranış biçimlerini ve tutumlarını kazanarak aile bireylerine tekrar zarar vermemeleri hedeflenir. Böylece, aile içi şiddet sonucu hayatta kalmaya çalışan aile bireylerinin güvenliğinin sürekliliği sağlanmaya çalışılır.

Döven/Hırpalayan Müdahale Programı

Erkek şiddetini önleme konusunda kurulan müdahale merkezleri ilk defa ABD'de başlamıştır. Bu müdahale hizmetleri Döven ya da Hırpalayan Müdahale Programı - BIP olarak adlandırılmıştır. Bu programın tarihine baktığımız zaman erkek şiddetini durdurma ve faillerin sorumluluk almalarını sağlamak hedeflenmiştir (Rothman ve Coutinho, 2007). Bu programlarda pek çok farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Aile içi şiddet kapsamındaki bazı kelimelerin anlamına dikkat çekerek, faillerin işledikleri suçları anlamlandırması sağlanır. Örneğin, taciz etmek, istismar etmek ve kötüye kullanmak kelimelerinin ne anlama geldiğini öğretmek müdahalede yer almaktadır. Daha da önemlisi, uyguladıkları şiddet karşısında sorumluluk sahibi olmalarını sağlamak ve alternatif davranış ve tutumları fark ettirmek bu müdahale merkezinin temel amaçları arasındadır (Saunders, 2008).

Bu programların diğer boyutları daha kapsamlı olarak tanımlanabilmektedir. Programın ana boyutları arasında şiddetin sosyal öğrenme ile geliştiği vurgulanarak olumlu davranış biçimleri geliştirmek; bilişsel fikirleri yeniden yapılandırmak; güçlü erkeksi (masculine) roller dikkate alınarak yeniden sosyalleşmek ve şiddetin ataerkil sosyal yapıdan kaynaklandığı varsayılarak güç ve kontrol davranışlarında farkındalığı arttırmak vardır (Saunders, 2008). Müdahale programları çoğu zaman

bu dört temel elementin birleşiminden oluşan hizmetler sunmaktadırlar. Bu yaklaşımların dışında çok azı aile sistemleri terapisine (family systems therapy) ya da travmaya bağlı yaklaşımlara (trauma-based approaches) başvurmaktadır (Saunders, 2008). Müdahale programları baba olan bireylere babalık becerilerini ve bilgilerini artırıcı ebeveyn destek eğitimleri de sunmaktadır.

ABD’de yürütülen EMERGE isimli programlarda denetimli serbestlik hizmetleri ile işbirliği içinde çalışmaktadırlar. EMERGE kırk sekiz haftadan oluşmakta olup, iletişim becerilerini artırmak amacıyla ilk sekiz haftalık bir plan takip edilmektedir (Healey, Smith, ve O’Sullivan, 2009). Bu sekiz haftalık plan programa katılan üyelerin birbirini tanıması, aile içi şiddet kavramının ne anlama geldiğinin anlaması, şiddet davranışının kadın ve çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerinin fark edilmesi ve uyguladıkları şiddetin sorumluluğunun alınması planın ana hatlarını oluşturmaktadır (Healey ve diğ., 2009). Daha sonraki haftalarda empati ve saygılı olma davranışlarının geliştirilmesini hedefleyen grup çalışmaları yer almaktadır. Bu becerilerin geliştirilmesi için bilişsel-davranışçı tedavi teknikleri uygulanarak katılımcıların sorumluluk alarak davranış değişimi ve daha olumlu tutumlar ve davranışlar öğrenmeleri sağlanabilmektedir (Healey ve diğ., 2009).

Benzer şekilde, aile içi şiddet davranışlarını durdurmak amacıyla ABD de kurulan AMEND otuz altı haftadan oluşan bir model içermektedir. Bu modele feminist yaklaşımlara ağırlık vererek psikolojik iyileştirme; olumlu ve şiddetsiz tutumlar ve davranışlar geliştirmeyi hedeflemektedir. Davranış değişimi süreci kimi vakalarda çok uzun sürdüğünden iyileştirme süreci beş yıla kadar uzayabilmektedir. Grup ve bireysel tedavi süreçleri katılımcıların ihtiyaçlarına göre ayarlanabilmektedir (Healey ve diğ., 2009). Eğer kişiler grup müdahale sürecine katılmaya direnç gösteriyorsa ve süreç içinde zorluklar yaşıyorsa farklı tekniklere başvurulabilir. Örneğin, sosyal hizmet uzmanı şiddet failinin ağır travmatik sorunlarının varlığı gözlemlenirse, bireysel terapi ile iyileştirme sürecine kişiyi yönlendirebilir.

Aile İçi Şiddet Müdahale Projesi

İngiltere’de aile içi şiddet davranışlarının azaltılması ve sona erdirilmesi için Aile İçi Şiddet Müdahale Projesi -DVIP geliştirilmiş ve daha sağlıklı ve güvenli aile ortamının sağlanmasını hedeflemiştir (www.dvip.org, 2011). Bu proje kapsamında erkeklerin şiddet içeren hareket ve davranışlarının azaltılması yönünde çeşitli programlar geliştirilerek uygulamaya konulmuştur. Erkeğin sorumluluk alarak yeni ve olumlu davranış biçimlerini oluşturabilmesi için bazı teoriler ve modellere başvurulmuştur.

Bu modeller içinde Duluth Model adı verilen bir yaklaşıma sıklıkla başvurulmaktadır. Bu proje kapsamında, eşine şiddet uygulamış faillelere yoğun eğitimlerle birlikte psikolojik ve sosyolojik destekler verilmektedir (www.dvip.org, 2011). Bu süreçte faillerin yaptıkları yanlış ve zarar verici hareketlerinin sorumluluklarını alması için çalışılmaktadır.

Şiddet davranışının olumsuz ve zarar verici etkilerinin aile üzerindeki etkilerinin yok edilmesi ve tekrar böyle bir mağduriyetin yaşanmaması için aile içi şiddet müdahale projesinin diğer kurumlarla iş birliği halinde çalışılması kilit rol oynar. Örneğin, erkeğin tekrar şiddet davranışına başvurup başvurmayacağına dair değerlendirmeler yapılarak aile bireyleriyle iletişimi konusunda uzmanlar etkili bir inceleme yaparlar. Böylece suçlunun aile bireyleriyle görüşüp görüşmeyeceğine karar verilir. Bu kapsamda programı tamamlayan faillerin izleme ve değerlendirme aşamalarının dikkatli ve titiz bir şekilde sağlanması tekrar ya da yeni mağduriyetlerin önüne geçebilmesi açısından hayati önem taşımaktadır.

Aile İçi Şiddet Fail Programı

Avrupa ve İngiltere de uygulanmakta olan Aile İçi Şiddet Fail Programları -DVPPs bir önceki paragrafta anlatılan müdahale projesi ile benzer nitelikte olup bazı yönlerden farklılıklar göstermektedir. Bu programlar çeşitli yaklaşımlara başvururken, en çok bilişsel-davranışçı terapiler ve psikoeğitim modellerine ağırlık vermektedir (Lilley-Walker, Hester, ve Turner, 2016). Duluth model adı verilen yaklaşım ise daha çok bu iki yaklaşımın birleşiminden oluşmakta olup; sıklıkla başvuru alan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Lilley-Walker ve diğ., 2016).

İngiltere'deki Aile içi Şiddet Fail Programlarına ilk katılım süreci mahkeme kararıyla, gönüllü olarak ya da sosyal hizmet uzmanları ya da Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumların yönlendirmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Aile içi şiddet vakası mahkemeye yansımış ise sosyal hizmetler biriminin değerlendirilmesi sonucunda bu programlara zorunlu olarak katılmasına karar verilebilir. Bu süreçte şiddet davranışını anlamaya yönelik bazı ölçekler ya da testler uygulanması uygun görülerek, risk değerlendirmesi yapılabilmektedir. Bu değerlendirme sonuçları savcı, avukat ve yargıç ile paylaşılarak daha etkili ve yerinde kararlar vermesine öncülük eder. Bu risk değerlendirme raporu müdahale programı ile de paylaşılarak şiddet davranışı gösteren fail hakkında uzmanların daha kapsamlı bir bilgiye erişmesi sağlanır. Böylece sosyal hizmet uzmanları bu müdahale süreçlerinde daha uygun yaklaşım ve teknikler kullanabileceklerdir. Sonuç olarak mahkeme ve programı

yürüten uzmanlar arasındaki iş birliği daha sağlıklı sonuçlara erişilmesi için kilit rol oynar.

Programa katılmadan önce kişiler programın amacı ve genel kuralları hakkında bilgilendirilir ve sonrasında haftada bir katılmaya başlarlar. Müdahale programları grupla çalışma şeklinde gerçekleştirilmektedir; ancak bazı özel durumlarda; kişinin grupla çalışmaya hazır hissetmediği koşullarda bireysel görüşmeler gerçekleştirilir. Bu durumlar genelde kişinin grupla çalışmaya uygun davranışlar sergilemeyerek diğer grup üyelerini rahatsız edici davranışlar göstermesi şeklinde gözlemlenebilir. Bunlar kişilerin uyumsuz davranışlarının nedenleri travmatik yaşantılar, öğrenme güçlüğü ve kriz süreciyle ilgili olabilir. Bu ilk aşamadan sonra yaklaşık 29 oturumluk bir grup çalışma süreci başlar. Bazı gelişmiş ülkelerin ekonomik sıkıntılar ve kemer sıkma politikaları nedeniyle 29 olan oturum sayısında azaltmalara gidilmiştir. Bu durum pek çok uzman ve araştırmacı tarafından da eleştirilerek uzun bir süreçte davranış değişimine erişilebileceğini vurgulamışlardır.

Sözel, duygusal, ekonomik, psikolojik, cinsel ve fiziksel şiddet, güç ve kontrol davranış biçimlerini sonlandırmayı hedefleyen bir planda müdahale hizmetleri çalışmalarına devam eder. Yirmi dokuz hafta sonunda eğer katılımcı şiddete başvurmaya devam ediyorsa, bu kişi grup çalışmalarına katılmaya devam ederek daha kalıcı davranış değişimine erişmesi hedeflenir. Bu süreçte izleme ve destek grubu devreye girerek, kişilerin iletişim becerilerini geliştirdiklerini anlamaya odaklanırlar. Tüm bu süreçlerin çalışan meslek elemanları için ne kadar zor olduğu ifade edilirken gerekli destek danışmanlık hizmetlerinden faydalanmalarının önemini altı çizilmiştir (Bullock, Sarre, Tarling, ve Wilkinson, 2010).

Aile içi şiddet fail programları aile içi şiddet sonucunda hayatta kalmaya çalışan kadınlarla da çalışmakta ve psikolojik destek hizmetlerini sağlamaktadır. Bunun yanında şiddet uygulamış eşlerinin durumlarıyla ilgili bilgilendirme yapılmakta ve kişinin aile bireylerini rahatsız edip etmediğini anlamak için iletişime geçilmektedir (Bullock ve diğ., 2010). Asıl amaç aile içi şiddet vakalarında hayatta kalmaya çalışan kadınların ve çocukların tam güvenliğinin sağlanmasıdır. Özellikle uzaklaştırma alan faillerin eve uğrayıp rahatsızlık veya herhangi bir zarar vermediklerinden emin olunmaya çalışılmaktadır. Uzaklaştırma sürecinde kalacak yer ve konut bulma sıkıntısı gibi durumlar için de devletin bu failere bir sosyal devlet olma kapsamında belli bir süreliğine kalacak bir yer sağlaması da ailenin güvenliği için hayati önem taşımaktadır.

AİLE İÇİ ŞİDDET DAVRANIŞINI DURDURMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE TEORİLER

Bu bölüm yukarıda anlatılan müdahale merkezlerinin çoğunda uygulanmakta olan kuram ve yaklaşımlar konusunda bilgiler vererek, şiddet uygulayan kişilerin nasıl sorumluluk alarak yeni ve olumlu davranışlar geliştirebileceklerini gösterecektir. Müdahale merkezlerinin çoğunda feminist yaklaşımlar kullanılarak, erkeğin kendini güçlü kılmak ve karşısındakini kontrol etmek amacıyla şiddete başvurduğu varsayılmaktadır. Ayrıca feminist yaklaşımlar şiddet failinin ataerkil sosyal yapılardan etkilenerek de şiddete başvurduğunu savunur. Bununla birlikte bilişsel-davranışçı yaklaşımlar da sıklıkla kullanılır ve kişilerin uyguladıkları şiddetle yüzleşmeleri sağlanır. Bu bölüm psiko-eğitim, sosyal öğrenme teorisi, Duluth model, feminist yaklaşımlar, ve bilişsel-davranışçı terapi ile başlayacak ve sonrasında daha nadir kullanılan ama alanyazında son yıllarda dikkat çekilmeye başlayan motivasyonel görüşme (motivational interviewing), psikodinamik tedaviler ve travmaya bağlı kuram ve teknikler hakkında bilgiler verecektir.

Psiko-eğitim ve sosyal öğrenme teorisi

Sosyal öğrenme teorisine göre, çocuklar yetişkinlerden öğrendikleri öfkeli davranışları örnek alarak hayatlarına aktarırlar (Bandura ve Barab, 1971). Şiddetin kuşaklararası aktarımı teorisi de (Intergenerational Transmission of Violence) bu sosyal öğrenme teorisine bağlı olarak geliştirilmiştir (Kalmuss, 1984). Bu teoriye göre şiddete maruz kalmış ya da şiddeti gözlemlemiş kişi, şiddeti bir sosyal norm olarak öğrenebilir (Neighbors ve diğ., 2010). Çocuklar ne kadar çok şiddet içerikli davranışları gözlemlerse bunu hayatlarına o kadar sıklıkla yansıtacakları iddia edilmektedir.

Şiddetin kuşaklar arası aktarımı teorisine bağlı olarak geliştirilen müdahale teknikleri şiddetsiz davranış şekillerini içeren ortamlar ve hikâyeler sağlayarak şiddetsiz, sağlıklı ve olumlu davranış şekillerine erişmeyi amaçlamaktadır. Böylece kişilerin daha sağlıklı ve saygılı duygusal ilişkiler geliştirmeleri sağlanabilir. Daha da önemlisi, şiddet davranışı sergileyen kişilerin sonrasında hapis cezası aldığı fark ettirilmesi bu kişilerin şiddetsiz davranışları daha etkili öğrenmesini sağlayacaktır. Ayrıca eşini ya da çocuğunu görmeyen yasaklandığı ya da sınırlandırıldığı gibi olumsuz sonuçların varlığının fark ettirilmesi yine bu kişilerin şiddetsiz davranışları öğrenmesine katkı sağlar (Voith, Logan-Greene, Strodthoff, ve Bender, 2018). Sonuç olarak, faillere yaptıkları şiddetin bedelinin kendi hayatlarında ne kadar zarar

verici ve istenmeyen sonuçlar doğuracağını fark ettirmek faillerin müdahale hizmetlerine katılımlarını arttıracak ve sağlıklı davranış geliştirme sürecine katkı sağlayacaktır.

Duluth model yaklaşımı

Duluth model, Aile içi Şiddet Fail Programları –DVPP gibi kendi başına bir programı ifade etmezken, müdahale hizmetleri içinde yer alan en yaygın yaklaşımlardan bir tanesidir. Duluth model profeminist ve psiko-sosyal kuramlar etrafında toplanarak daha çok öğretici tekniklere başvurmaktadır. Bu model aile içi şiddet müdahale süreçlerinde en yaygın kullanılan bir araç olmuştur. Aile bireylerinin güvenliğinin sağlanmasında, şiddet davranışı gösteren failerin sorumluluk alarak davranışlarını değiştirmesine ve harekete geçmelerini sağlamayı hedefler (Pence ve Paymar, 1993). Bir önceki başlıkta açıklandığı gibi eğitici süreçler de Duluth modelin temelinde olan önemli bir araçtır. Ataerkil sosyal yapının şiddet davranışına etkisini göz önünde bulundurarak kişilerin nasıl güç ve kontrol sağlamak için eşlerine şiddet uyguladıklarını açıklar.

Duluth model çerçevesinde geliştirilen müdahaleler katılımcıların uyguladıkları şiddetin sorumluluklarını almalarını sağlayacak teknikleri öğretir. Bu teknikler içinde olumlu ve yeni davranışlara başvurmak (örneğin ortamı terk etmek, problem çözme becerilerini geliştirmek ve ortamdaki tansiyonu düşürücü davranışlar sergilemek); cinsiyetçi tutumlardan vazgeçirmek; öfke kontrolünü artırmak; kişisel ilişkilerini geliştirmek, ilişkilerde bağımlılığı azaltmak, aile bireylerini anlamaya çalışmasını ve duygularını paylaşmasını artırmak vardır (Pence ve Paymar, 1993). Feminist prensipleri takip ederek, katılımcıların cinsiyet eşitliğini yansıtan davranış ve tutumlarını geliştirmek Duluth modelin ana hedeflerinden birisidir. Bunun için eğitici tekniklere başvurulmaktadır. Duluth modelin içerisinde feminist yaklaşımların etkisi de vardır ve feminist yaklaşımlar daha ayrıntılı olarak bir sonraki başlıkta anlatılacaktır.

Feminist yaklaşımlar

Feminist yaklaşımlar erkek şiddetinin kadına karşı bilinçli ve kasıtlı olarak uygulandığını ve erkeğin kadını sınırlandırmak ve kendi gücünü ortaya koymak isteyerek şiddet davranışlarına başvurduğunu savunan bir yaklaşımdır (Dobash ve Dobash, 1992). Bu görüşler ışığında failerin istedikleri zaman bilinçli bir şekilde şiddet hareketlerini yok edebileceğini vurgulamaktadır. Ataerkil yapıların, cinsiyetçi tutumların ve erkek ayrımcılığının da davranış değişimi üzerindeki büyük etkisinin

varlığına dikkat çekmiştir (Daniels ve Murphy, 1997). Ataerkil sosyal yapı içerisinde yaşayan erkeklerin sahip oldukları cinsiyetçi tutumların ve kadına geleneksel rolleri biçen düşünce yapılarının şiddetin ortaya çıkarmasındaki önemini vurgular. Cinsiyetçi tutumların yok edilmesini ve duygusal ilişkilerde eşitliğin ve saygının tesis edilmesini amaçlayan tekniklere başvurulmaktadır.

Pek çok araştırmacı feminist yaklaşımların tek başına kullanılmasının katılımcıların programı erkenden terk etme ya da yarıda bırakma gibi olasılıkları konusunda uyardır. Örneğin, feminist yaklaşımlar zorla yer değiştirme ya da yüzleştirme gibi teknikleri uygulayarak failerin direnç göstereceği ya da sürekli bahanelere ve dayandırmalara başvurabileceği durumlara sebep olabilir (Daniels ve Murphy, 1997). Feminist yaklaşımların diğer davranışçı ve motivasyonel görüşme teknikleriyle uygulanması başarılı sonuçlara erişmede daha etkili olacağı görülmektedir.

Bilişsel-davranışçı tedavi

Bilişsel-davranışçı tedavi teknikleri şiddet müdahale programlarında en sık başvurulan psikolojik yaklaşımlardan birisidir. İletişim becerilerini geliştirme, kendine güven, kararlılık yetkinliği ve öfke kontrolü teknikleri bu yaklaşımda uygulanan temel araçlardır (Babcock ve diğ., 2004). Aile içinde şiddete başvurmuş bireylere öğretilen öfke kontrol teknikleri yer almaktadır. Bunlar arasında rahatlama ve nefes teknikleri, mola ya da ara verme (time-out) ve olumsuz yorum ve dayandırmaları değiştirerek, daha olumlu ve sağlıklı davranış biçimleri ve tutumları konusunda farkındalık kazandırmak yer almaktadır (Babcock ve diğ., 2004).

Bilişsel-davranışçı tekniklerin eşine şiddet uygulayan failer üzerindeki etkisi ve başarısı konusunda farklı sonuçlar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bilişsel-davranışçı tekniklerinin uygulandığı müdahale programlarını değerlendirmiş ve bununla ilgili araştırmalar yapmışlardır (Dunford, 2000; Smedslund, Dalsbø, Steiro, Winsvold, ve Clench-Aas, 2007) Bu çalışmalara göre, bilişsel-davranışçı teknikler aile içi şiddet failerinin şiddeti azaltması ve durdurması konusunda çok az etki sağlamıştır. Bezer şekilde, bilişsel-davranışçı terapinin aile içi şiddet davranışını durdurmada başarısız olduğunu saptayan veriler bulunmuştur. Örneğin, bilişsel-davranışçı teknikler psikodinamik tedavi süreçlerinde çocukluğunda eziyet görmüş ve sancılı çocukluk geçiren failerinin üzerinde başarısız olduğu gözlemlenmiştir (Saunders, 1996). Benzer şekilde, toplumsal destek grupları müdahale

programlarında bilişsel-davranışçı tekniklerin yüksek düzeyde fayda sağlayamadıkları bulunmuştur (Morrel, Elliott, Murphy, ve Taft, 2003).

Bazı çalışmalar ise bilişsel-davranışçı yaklaşımların başarılı sonuçlara eriştiğini saptamıştır. Mesela, Murphy, Eckhardt, Clifford, Lamotte, ve Meis, (2017) bilişsel-davranışçı tekniklerin katılımcıların başarısı konusunda programları değerlendirmiş ve grupla uygulanan bilişsel-davranışçı yaklaşımların bireysel düzeyde yapılan uygulamalara göre daha başarılı sonuçlar verdiğini gözlemlemişlerdir. Benzer şekilde, travmaya bağlı bilişsel-davranışçı tedavi gruplarında fiziksel ve duygusal şiddet düzeylerinde önemli azalmalar bulunmuştur (Taft, Macdonald, Creech, Monson, ve Murphy, 2016). Norveç'te yapılan bir çalışmada kontrol grubu bekleme listesindeki kişilerden alınmış ve bireysel olarak verilen raporlara göre şiddet davranışlarında önemli düşüşler gözlemlenmiştir (Palmstierna, Haugan, Jarwson, Rasmussen, ve Nøttestad, 2012). Norveç'te yapılan bu çalışmaya katılanların programa gönüllü olarak katılmış olmalarının tedavinin başarısına olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Aynı şekilde ev ödevlerine saygılı olan katılımcılar üzerinde de bilişsel-davranışçı tekniklerin fayda sağladığı bulunmuştur (Taft, Murphy, King, Musser, ve DeDeyn, 2003).

Bilişsel-davranışçı tedavinin eşine şiddet uygulayan failer üzerindeki başarısı konusunda tutarsız sonuçların olmasını bazı nedenlere bağlayabiliriz. Bilişsel-davranışçı müdahale süreçlerinde yetersiz çaba ve emek harcanması, kurumlar ve uzmanlar arasındaki zayıf işbirliği ve uyumsuzluklar başarısız sonuçlara neden olmuştur (Murphy ve diğ., 2017). Ayrıca katılımcıların isteksiz olması ve aktif bir şekilde müdahale merkezlerine katılmamaları da olumsuz sonuçların nedenleri arasındadır (Eckhardt, Holtzworth-Munroe, Norlander, Sibley, ve Cahill, 2008). Sonuç olarak, programın başında katılımcıların isteklerini artırıcı motivasyonel görüşmeye dayalı çalışmalar bilişsel-davranışçı tekniklerin başarılı sonuçlara erişmesine yardımcı olabilir (Crane ve Eckhardt, 2013). Ayrıca psikodinamik ve travmaya dayalı destek hizmetleriyle birlikte bilişsel-davranışçı yaklaşımların uygulanması müdahalenin başarılı sonuçlara ulaşmasına yardımcı olabilir.

Psikodinamik tedaviler ve travmaya dayalı destek hizmetleri

Bireysel ve grupla psikodinamik danışmanlık hizmetleri psikolojik teorilere başvurarak şiddet davranışını sonlandırmayı amaçlar (Kerry Healey, Smith, ve O'Sullivan, 1999). Bu hizmetler daha çok psikolojik dinamikleri inceleyerek kişilerin yaşadıkları bağlanma problemleri ve diğer psikolojik sorun alanlarına odaklanmayı

hedef alır. Psikodinamik terapiler kişilerin erken bağlanma geçmişinde ebeveynleriyle etkileşimine bağlı olarak gelişen uyumsuz kişilerarası ilişki tarzlarının çatışma ve aile içi şiddetle bağlantılı olduğunu savunur (Lawson, Kellam, Quinn, ve Malnar, 2012). Psikoterapi teknikleri katılımcıların kendi psikolojik sorun alanlarını fark etmelerini ve bunları bahane olarak kullanmaması gerektiğini öğretir ve böylece sorumluluk alma süreçlerine geçmelerine yardımcı olur (Harne ve Radford, 2008).

Psikolojik yaklaşımların davranış değiştirme süreçlerine etkisinden bahsettikten sonra travmaya dayalı müdahale ve tedavi tekniklerinin faydasından söz etmek kişilerin geçmişte yaşadıkları şiddetin ve mağduriyetin etkisini anlamada faydalı olacaktır. Travmaya dayalı tedavi teknikleri aile içi şiddet failleri üzerinde çok yoğun olarak durulan bir konu olmamıştır. Ancak bazı çalışmalar göstermiştir ki kişilerin yaşadıkları travma ve şiddetli ya da karmaşık stresin (toxic stress) aile içi şiddetin ve zarar vermenin ana merkezindedir (Browne, Saunders, & Staecker, 1997; Voith et al., 2018). Bu durumdaki kişiler için sadece psikoeğitime ya da bilişsel-davranışçı tekniklere başvurmak onların derin duygusal, fizyolojik ve psikolojik durumlarına cevap vermede yeterli olmayacaktır. Sonuç olarak travmaya dayalı tedavi tekniklerinin aile içi şiddet müdahale programlarıyla entegre olması bu kişiler için çok fayda sağlayabilir. Bunun için travmaya dayalı tedavi tekniklerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Travmaya dayalı tedavilerin (trauma informed care) ana elementleri içinde güvenli bir ortam sağlamak, katılımcı ile işbirliği içinde olma, seçim özgürlüğü ve güçlendirme vardır (Levenson, 2017). Bu elementlerin her birisi çok elzem olurken güçlü terapötik ilişkiler geliştirebilmek de müdahale programı için çok önemlidir (Levenson, 2017). Araştırmacılar kanuni hükümlüler için kapsamlı hizmetler içeriğinde tutuklu bireylere yönelik alkol bağımlılığı ve akıl ruh sağlığı tedavilerine dikkat çekerek; uzmanların bu tedavi merkezlerinde travmaya dayalı tedavi tekniklerini diğer yaklaşımlarla bütünleştirerek kişilerin geçmişte yaşadıkları travmatik olaylara karşı hassasiyetlerini göstermelerinin gerekliliğine vurgu yapmışlardır (Miller ve Najavits, 2012; Wallace, Conner, ve Dass-Brailsford, 2011). Travmaya dayalı destek hizmetlerinde uzmanlar “senin sorunun ne?” sorusu yerine “sana ne oldu?” sorusuyla müdahale çalışmalarını yürütür. Sonuç olarak bu müdahale hizmetleri kişilerin geçmişte yaşadıklarını ve bugünkü durumunu kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, genel olarak motivasyonel görüşme yaklaşımından faydalanır.

Motivasyonel görüşme (motivational interviewing) yaklaşımı

Son yıllarda motivasyonel görüşme (motivational interviewing) aile içi şiddet failleri müdahalesinde adından çokça söz ettirmiştir. Bu yaklaşım katılımcıların programlara karşı motivasyonunu ve isteklerini artırmayı hedefler. Buna ulaşmak içinde iyileştirme sürecindeki uzman ile müdahale hizmetlerine katılan kişiler arasındaki olumlu bir ilişki ve işbirliğinin kurulmasına dikkat çeker. Güvenli ve terapötik bir ortam oluşturmak, katılımcıların programa olan direncini azaltmak, işbirliğini tesis etmek ve davranış değişikliği için belirsizliğe çözüm bulmak motivasyonel görüşme tekniklerinin ana amaçlarıdır (Murphy ve Eckhardt, 2005). Motivasyonel görüşme katılımcıların programa uyumunu ve adaptasyonum kolaylaştırıcı yollara başvurur (Murphy ve Eckhardt, 2005). Bu yollar kişinin öfkeden arındırılmasıyla ilişkilidir.

Eşine şiddet uygulayan failer uyguladıkları şiddetin yaptırımlarını ve sonuçlarını anlamaya başladıkları zaman şiddet içerikli davranışlarını ve tutumlarını sonlandırmayı isteyebilirler. Mesela, kişilerin adalet sistemi içerisinde ceza hukukuyla yargılandıklarını fark etmeleri programlara katılımlarını tetikleyici bir unsur oluşturur (Saunders, 2009; Silvergleid ve Mankowski, 2006). Güçlü yönleri ortaya çıkarma yaklaşımları motivasyonel görüşme tekniklerinin kapsamına girmektedir. Bu güçler temelli yaklaşımlar (strengths-based approaches) kişiyi bir bütün olarak değerlendirerek, kişilerin güçlü yönleri olduğunu kabul eder ve güvenli bir ortam sağlayarak bu güçlü taraflarını fark ettirerek kendisini geliştirmesine yardımcı olur (Simmons ve Lehmann, 2009). Bu durum hem eğitici hem de ilişkilerini güçlendirici bir rol oynar. Güçler temelli yaklaşıma göre, kişi kendinin olumlu yönde değişim için gerekli beceriye ve yetiye sahip olduğunu fark ettiği zaman müdahale sürecindeki aktivitelere, ödevlere ve grup tartışmalarına aktif katılım sağlayabilir.

SAĞLIKLI VE OLUMLU DAVRANIŞ GELİŞTİRME MODELİ

Yukarıda anlatılan modeller, yaklaşımlar ve teoriler göz önünde bulundurularak aşağıdaki model geliştirilmiş ve eşine şiddet uygulayan failer için izlenebilecek iyileştirme basamakları sıralanmıştır. Aile içi şiddet davranışı gösterenlerin genel karakteristik özellikleri ve müdahale yaklaşımları aşağıdaki Çizelge 1'de Sağlıklı ve Olumlu Davranış Geliştirme Modeli ile ortaya konmuştur. Bu müdahale modelinin ortalama 21 ya da 29 haftalık oturumlardan oluşması önerilir ve bu model yedi temel zaman dilimi içerisinde değerlendirilmiştir. Şüphesiz 29 haftalık sürecin bazı failer için yeterli olmayacağı, daha uzun oturumlara yayılmış müdahale planının kişilerin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması gerektiği unutulmamalıdır. Zaman

dilimleri içeriğinde ilk katılım, başlangıç, farkındalık, kabullenme, uygulama ve süreklilik vardır. Burada belirtilen zaman çerçevesi katılımcıların ilk etapta direncin azaltılmasını ve ortadan kaldırmasını hedefler. Sonuç olarak kişilerin programa katılımlarını ve uyumluluklarını artırmaya odaklanır.

Model de belirten zaman dilimleri ve teknikler grup üyelerinin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yer değiştirebilirken, bu sıralama literatürün taranıp özümsemesi sonucu ortaya çıkmış bir öneri niteliğindedir. Örneğin, bazı katılımcılar ilk katılım sürecinde programa karşı direnç ya da grup üyeleriyle anlaşamama ve uyumsuzluk problemleri yaşarsa, motivasyonel görüşme yaklaşımları daha uzun bir sürece yayılabilir. Bunun yanında bazı kişiler gönüllü olarak müdahale merkezlerine katılıyorsa, ilk adım basamağı hızlı bir şekilde geçilip, başlangıç dilimdeki tekniklerle bu kişileri karşılamak daha uygun olabilir. Görüldüğü gibi uzmanlar kapsamlı değerlendirmeler ile kişileri tanıması ve onların yetenekleri ve buldukları duruma göre gerekli müdahale hizmetleri basamağını sunmaları sağlıklı ve beklenen hedeflere ulaşmada yardımcı olur. Bu modelin basamakları daha çok grupta yapılan müdahale hizmetleri için oluşturulmaya çalışılmış olup, bire-bir yapılan müdahale hizmetlerinde de sosyal hizmet uzmanı ve katılımcı arasında uygulanabilecek tekniklerle gerçekleştirilir.

Çizelge 1: Sağlıklı ve Olumlu Davranış Geliştirme Modeli

Basamaklar	Karakteristik özellikler	Yaklaşım	Ana prensipleri	Müdahale amaçları ve araçları
1. İlk katılım	Programa katılmaya karşı direnç gösterme ve isteksizlik; olumsuz önyargılar ve kişiler arası zayıf ilişkiler geliştirme.	Motivasyonel görüşme	-Grup üyelerinin birbirini tanır. -Program lideri ya da uzmanı ile iyi ilişkiler geliştirir.	Güvenli ve terapötik bir ortam oluşturmak; kişilerin programa karşı olumsuz duygu ve düşüncelerini değiştirmek ve ortak hedefler belirleyebilmektir.
2. Başlangıç	Aile içi şiddet kavramının ve müdahale çalışmalarının anlamını bilmemek ve şiddetli bir çevrede yetişmiş olma.	Psiko-eğitim	-Şiddetsiz ve olumlu davranış biçimlerini ve tutumlarını öğretir. -Şiddetin sonucunda verilecek yasal cezalar konusunda farkındalık kazandırır.	Aile içi şiddet kavramını ayrıntılarıyla tanımlamak; şiddetin olumsuz sonuçlarını fark ettirmek ve olumlu davranışları gösteren hikâyeler paylaşarak sağlıklı davranışları öğretmektir.
3. Farkındalık	Şiddetin etkilerinin aile bireyleri ve kendisinin üzerindeki etkilerini anlamada direnç.	Duluth model	-Şiddetin etkileri hakkında farkındalık kazanır. -Uyguladığı şiddet için sorumluluk almaya başlar.	Şiddet davranışının aile bireyleri üzerindeki zarar verici etkisinin ve diğer olumsuz sonuçlarının farkına varmasını sağlamak ve fiziksel şiddeti sonlandırmaktır.
4. Kabullenme	Aile bireylerinin zarar gördüklerini ve duygu durumlarını anlamaya çalışma	Bilişsel - davranışçı tedavi	-Empati ve saygılı olma becerisi kazandırır.	Öfke kontrolü tekniklerine başvurmak ve kontrol ve güç davranışı ve tutumlarını sonlandırmaktır.
5. Uygulama	Kadın üzerinde erkeklik tutumlarının ve güçlü ataerkil yapıların ağır basması.	Feminist yaklaşımlar	-Katılımcılar bilinçli olarak kadın üzerinde egemenlik kurmaya çalıştıklarını fark ederler.	Cinsiyet eşitliğini vurgulayan örnekler paylaşmak ve kadının da bir birey olduğunu fark ettirerek eşinin tercihlerine saygı duymasını öğretmektir.
6. Gelişim ve büyüme	Eziyetli ve şiddet dolu bir çocukluk dönemi geçirmiş olmak.	Psiko-dinamik ve travmatik ya da dayalı tedaviler	-Travmanın şiddet davranışını tetikleyici etkilerini keşfeder. -Problemlerle başa çıkma becerisi geliştirir. -Duygusal ve bilişsel travma tetikleyicilerine cevap verebilme becerisi kazanır.	Kişiyi odaklanan (person-centred) ve güçler temelli yaklaşımlara başvurmak; meditasyon, yoga ve nefes tekniklerine başvurmak ve psiko-eğitim teknikleriyle travmanın etkilerinin şiddet davranışı üzerindeki etkilerini saptamaktır.
7. Sürerlilik	Şiddetin tekrar ortaya çıkma ihtimali.	Veda teknikleri	-Şiddetsiz ve sağlıklı davranışların sürekliliğini sağlar. -Müdahale hizmetlerinin açık bir yardım sistemi olduğu bilinir.	Katılımcıların tekrar öfke ya da şiddet yaşama ihtimali hissettiklerinde programa tekrar başvurabilme imkânı olduğunu ifade etmek ve müdahale sürecini sonlandırmaktır.

Türkiye’de ataerkil toplumsal yapıların varlığı kabul edilirken, erkeklik algısının toplum içinde yansıtıldığı pek çok araştırma da dile getirilmiştir (Boratav, Fişek, ve Ziya, 2017; Öztürk, 2014). Erkeklik anlayışları ve toplumsal yapılar göz önünde bulundurularak müdahale modelinde Feminist yaklaşımlar beşinci zaman basamakta başvurulması önerilmiştir. Katılımcıların risk düzeyleri ve davranış değişimine hazır

bulunuşluklarına bağlı olarak uygulanacak yaklaşımlar ve teknikler kişilerin kendine has gelişim seviyeleri göz önünde bulundurularak uygun zaman dilimleri içerisinde hayata geçirilir. Benzer şekilde, başarılı program çıktılarında erişmek katılımcıların özelliklerine ve ihtiyaçlarına en iyi cevap veren teknikleri uygulamaktan geçtiği alanyazında vurgulanmıştır (Saunders, 2008).

Modelin uygulama süreçlerini daha iyi anlayabilmek için her basamak bir paragraf içinde örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu örnekler oluşturulurken temel olarak üç kaynaktan (Boratav et al., 2017; Lawson et al., 2012; Wilson, 1996) faydalanılmıştır. Bu örnekler modelin nasıl uygulanabileceği konusunda sosyal hizmet uzmanlarına ve bu alanda çalışan diğer meslek elemanlarına ışık tutmayı hedeflemiştir. Örnekler Türk aile yapısı, kültürel ve toplumsal yapı dikkate alınarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu makale kapsamında verilen örneklerin sınırlı seviyede olduğu kabul edilirken, müdahale amaçlarının ve uygulamaların anlaşılması açısından aydınlatıcıdır ve literatüre katkı sağlayıcıdır.

Örneklerle Sağlıklı ve Olumlu Davranış Geliştirme Modelini uygulama basamakları

Birinci basamak olan ilk katılımı, sosyal hizmet uzmanı müdahale hizmetinin temel amaçlarını ve grup sürecinde uyulması gereken kuralları katılımcılara açık ve anlaşılır bir şekilde anlatır. Verilecek hizmetin onları yargılamak için olmadığı daha sağlıklı ve mutlu duygusal ilişkiler nasıl geliştirecekleri konusunda birlikte çalışacaklarına vurgu yapılır. Bu sürecin onları zorlayacağı ve bazen kafalarının karıştığı ve anlamakta zorlanabilecekleri önden söylenir. Böylece çok kolay bir süreç olmayacağı konusunda uyarılmış olurlar.

Aile içi şiddet ve cinsiyete bağlı şiddet kavramları tanımlanarak, bunun her toplumda bir insanlık suçu olduğuna dair kesin ve net bilgiler ikinci basamak olan başlangıçta ifade edebilir. Burada kişileri suçlayıcı ifadeler kullanmak yerine bilgilendirme niteliğinde tanımlamalar yapmak katılımcıların kendilerini eğitim sürecinde hissetmelerini sağlayıp verilen bilgilere açık bir tutum sergilemelerine yardımcı olacaktır. Şiddet kavramını öğrenmek şiddetin fiziksel, cinsel, psikolojik, duygusal ve ekonomik şiddet şeklinde farklı türleri olduğunu anlamlarına yardımcı olur. Böylece şiddetin olumsuz etkileri konusunda fikir edinmeye başlayabilirler. Güç kullanma ve kontrol davranışları hakkında kısaca bilgilendirmeler çok önemlidir çünkü güç ve kontrol etme davranışları sosyal ve kültürel yapıların bir ürünü olarak savunulabilir. Sosyal hizmet uzmanı bunların şiddeti örtmek için savunulan dayandırmalar ve

bahaneler olduğunu bilir ve sonraki basamaklarda daha etkili bir şekilde üzerinde durur. Böylece kişilerin müdahaleyi erken terk etmelerinin önüne geçilmesi hedeflenmelidir.

Farkındalık kazanmak şiddet failleri için oldukça zor bir süreçtir çünkü çoğunlukla uyguladıkları şiddet için çok fazla neden ve bahane üretebilmektedirler. Örneğin, eşlerinin kendilerinin koydukları kurallara uymaması ya da istedikleri şeyleri yapmaması gibi durumları öne sürerek şiddeti normal gereken bir şey gibi öne sürebilirler. Şiddetin hiçbir bahanesinin olmadığını kabul etmekte zorlanabilirler çünkü sürekli karşı tarafı suçlayabilirler. Şiddet davranışının sorumluluğunu almakta direnç gözlemlenebilir. Üçüncü basamak olan farkındalıkta, şiddet faillerinin sorumluluk almalarını sağlamak için şiddetin yıkıcı etkileri üzerinde durularak eşlerinin yaşadıkları fiziksel yaralanmalara, ruhsal rahatsızlıklara ve diğer zararlara dikkat çekilir. Bu aşamada katılımcılar bahanelerini dine, sosyal yapıya, geçmiş aile yaşantılarına dayandırabilecekleri tahmin edilerek, kişilerin geçmiş yaşantılarının ve sosyal alt yapılarının kabul edildiği yansıtılarak güvenli bir ortam sağlanır. Sonrasında da uyguladıkları şiddetin sonuçlarının ne kadar büyük zararlara ve kayıplara neden olduğu üzerinde durularak kişilerin kendi şiddet davranışlarına odaklanarak sorumluluk almaları beklenir.

Dördüncü aşama olan kabullenme, daha çok erkeklerin düşünce yapıları, tutumları ve inançları üzerinde yoğunlaşır. Erkeklerin kendi kültürel yapılarında nasıl yetiştiklerine dair tecrübelerini paylaşmaları istenir. Bir erkek olarak kadına karşı ne tür tutumlar ve yargılara sahip olduklarını anlatmaları konusunda sorular sorulur. Erkek egemen düşünce yapısıyla ortaya koydukları nedenlerin aslında bahaneler olduğunu kabul etmeleri yönünde çalışılır. Grup üyelerinin bu konuda vereceği destek ve olumlu örnekler katılımcıların sorumluluk almada gösterdikleri direnci azaltacaktır.

Erkek egemen bir toplumda yetişen kadınların durumu konusunda bilgilendirme ve farkındalık artırma çalışmaları beşinci aşama olan uygulamada gerçekleştirilir. Bu basamak katılımcıların kadınların durumunu sosyal ve kültürel boyutta anlayabilmelerini hedefler. Örneğin, sorulacak iki soru onların kadınların erkek egemen toplumdaki ezilmişliklerini ve geleneksel rol tanımlarını anlamada yardımcı olabilir. İlk soru geleneksel olarak öğretilen ve önemli görülen erkeklerin becerileri ve vasıfları/nitelikleri nedir? İkinci soru da geleneksel olarak öğretilen ve önemli görülen kadınların becerileri ve vasıfları nelerdir? Daha sonrasında kadınlar ve erkekler için

verilen cezalar ve onaylanan saygı duyulan rollere bakılır. Böylece kadınların toplumda nasıl zayıf konuma getirildiği ya da bastırıldığı fark ettirilir. Kadınlara nasıl itaatkâr ve boyun eğen sosyal bir rol biçildiğini fark etmeleri kendi beklentilerinin ne kadar gerçek dışı olduğunu görebilmelerine yardımcı olacaktır.

Altıncı aşamaya kadar daha çok şiddet uygulayan kişilerin sosyal, kültürel ve bilişsel yapılarıyla ilgili müdahale hizmetlerine odaklanırken, bu gelişim ve büyüme aşaması travmatik sorunları olan bireyler için özel destek hizmetlerinin sağlanmasına vurgu yapar. Eğer katılımcılar şiddetin aile bireyleri üzerindeki etkilerini anlamakta ya da şiddetin sorumluluğunu almada yüksek derece direnç gösteriyorsa diğer problem alanlarını çözmeye öncelik verilmesi önerilmektedir. Bu problem alanları daha çok ağır travmatik yaşantıların etkilerini yok etmeyi içerecektir. Bunun dışında madde ya da alkol bağımlılığı gibi başka sorun alanları tespit edilirse gerekli destek hizmetlerine yönlendirilir. Aile içi şiddet müdahale çalışmalarıyla bu destek hizmetlerinin birlikte yürütülmesi de daha başarılı sonuçlara öncülük edecektir.

Şiddet davranışının tamamen son bulduğunu değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Yeniden şiddete başvurma literatürde sıklıkla altı çizilen önemli bir sorundur. Bu nedenle katılımcılar tekrar şiddet davranışları sergileyeceklerini hissettikleri zaman müdahale hizmetlerine yeniden başvurabilecekleri konusunda bilgilendirilir. Örneğin, kişiler kimi zaman eşleri tarafından tahrik edildiğini ve öfkelenerek şiddete başvurma noktasına geldiklerini ifade edebilirler. Böyle bir durumu hissettikleri zaman tekrar yardım almak için müdahale hizmetlerine başvurmaları şiddetsiz ortamın sürekliliği için önemlidir.

Müdahale modelinin basamakları örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır, ancak bu süreçlerin tam olarak nasıl uygulanacağı konusunda örnekler yeterli olmayabilir. Bu sınırlılığın ana sebeplerinden birisi Türkiye’de eşine şiddet uygulayan failerin müdahale süreçleriyle ilgili derinlemesine çalışmaların yürütülmemiş olması görülebilir. Bu yetersizlikten dolayı Türk kültürü ve aile yapısına göre şekillenmesi beklenen müdahale yaklaşım aşamaları sınırlı kalabilmektedir. İleride yapılacak nitel ve derinlemesine incelemelerle bu makalede geliştirilen model bazı değişimlerle daha da güçlendirilebilir. Bu modeldeki basamakların içeriğindeki örnekler bir el kitabında daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde yazılması da elbette uzmanlar için daha destekleyici ve yol gösterici olacaktır.

SONUÇ

Bu makale gelişmiş ülkelerdeki aile içi şiddeti engelleme ve durdurmaya yönelik yürütülen müdahale hizmetlerini önemli hatlarıyla sunmuş ve yeni bir modelin de Türkiye de geliştirilmesi için öncü olmayı hedeflemiştir. Sağlıklı ve Olumlu Davranış Geliştirme modelinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve hukuk sistemleri ile işbirliği içerisinde çalışması önemli olacaktır. Makalenin sınırlılıklarının olduğu kabul edilmiş ve aile içi şiddet müdahale konusunun saha çalışmalarıyla derinlemesine görüşmeler yapılarak daha güçlü veriler elde edilmesi önerilmiştir. Bu eksiklikler kabul edilirken, bu makale önemli ve kilit kuram ve teoriler hakkında uzmanları ve sosyal politika yapıcılarını düşündürmeye ve harekete geçirmeyi sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Babcock, J., Armenti, N., Cannon, C., Lauve-Moon, K., Buttell, F., Ferreira, R., ... Lehmann, P. (2016). Domestic violence perpetrator programs: A proposal for evidence-based standards in the United States. *Partner Abuse, 7*(4), 356–460. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.7.4.355>
- Babcock, J. C., Green, C. E., & Robie, C. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical Psychology Review, 23*(8), 1023–1053. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2002.07.001>
- Bandura, A., & Barab, P. G. (1971). Conditions governing nonreinforced imitation. *Developmental Psychology, 5*, 244–255.
- Beyza, İ. (2015). Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede ŞÖNİM 'lerin rolü: Ankara örneği 1. *The Journal of Academic Social Science Studies International, 36*, 449–464.
- Boratav, H. B., Fişek, G. O., & Ziya, H. E. (2017). *Erkekliğin Türkiye halleri (The concepts of maleness in Turkey)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bowen, E. (2011). *The rehabilitation of partner-violent men* (1st ed.). Sussex: John Wiley & Sons.
- Browne, K., Saunders, D. G., & Staecker, K. (1997). Process-psychodynamic groups for men who batter: Description of a brief treatment model. *Families in Society, 78*(3), 265–271.
- Bullock, K., Sarre, S., Tarling, R., & Wilkinson, M. (2010). *The delivery of domestic abuse*

programmes: An implementation study of the delivery of domestic abuse programmes in probation areas and Her Majesty's Prison Service. London.

- Cantos, A. L., & O'Leary, K. D. (2014). One size does not fit all in the treatment of intimate partner violence. *Partner Abuse, 5*(2), 204–236.
- Carbajosa, P., Catalá-Miñana, A., Lila, M., Gracia, E., & Boira, S. (2017). Responsive versus treatment-resistant perpetrators in batterer intervention programs: personal characteristics and stages of change. *Psychiatry, Psychology and Law, 1–15*. <https://doi.org/10.1080/13218719.2017.1347933>
- Crane, C. A., & Eckhardt, C. I. (2013). Evaluation of a single-session brief motivational enhancement intervention for partner abusive men. *Journal of Counseling Psychology, 60*(2), 180–187.
- Daniels, J. W., & Murphy, C. M. (1997). Stages and processes of change in batterers' treatment. *Cognitive and Behavior Practice, 4*(1), 123–145. [https://doi.org/10.1016/S1077-7229\(97\)80015-6](https://doi.org/10.1016/S1077-7229(97)80015-6)
- Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1992). *Women, Violence and Social Change* (1st ed.). London: Routledge.
- Dunford, F. W. (2000). The San Diego Navy experiment: An assessment of interventions for men who assault their wives. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*, 468–476.
- Eckhardt, C. I., Holtzworth-Munroe, A., Norlander, B., Sibley, A., & Cahill, M. (2008). Readiness to change, partner violence subtypes, and treatment outcomes among men in treatment for partner assault. *Violence and Victims, 23*(4), 446–475. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.4.446>
- Eckhardt, C., Murphy, C., Black, D., & Suhr, L. (2006). Intervention programs for perpetrators of intimate partner violence: Conclusions from a clinical research perspective. *Public Health Reports, 2*, 369–381.
- Harne, L., & Radford, J. (2008). *Tackling domestic violence: Theories, policies and practice* (First). Glasgow: McGraw-Hill International.
- Healey, K., Smith, C., & O'Sullivan, C. (2009). *Batterer intervention: Program approaches and criminal justice strategies*. New York: Nova Science.
- Healey, Kerry, Smith, S., & O'Sullivan, C. (1999). *Batterer intervention: Program approaches & criminal justice strategies*. Washington, D.C: US Department of Justice Office of

- Justice Programmes, National Institute of Justice.
- Kalmuss, D. (1984). The intergenerational transmission of marital aggression. *Journal of Marriage and the Family*, 46(46), 11–19.
- Kelly, L., & Westmarland, N. (2015). *Domestic violence perpetrator programmes: steps towards change. Project Mirabal Final Report*. London and Durham: London Metropolitan University and Durham University.
- Lawson, D. M., Kellam, M., Quinn, J., & Malnar, S. G. (2012). Integrated cognitive-behavioral and psychodynamic psychotherapy for intimate partner violent men. *Psychotherapy*, 49(2), 190–201. <https://doi.org/10.1037/a0028255>
- Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social Work*, 62, 105–113.
- Lilley-Walker, S.-J., Hester, M., & Turner, W. (2016). Evaluation of European domestic violence perpetrator programmes: Toward a model for designing and reporting evaluations related to perpetrator treatment interventions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1–17. <https://doi.org/10.1177/0306624X16673853>
- Miller, N. A., & Najavits, L. M. (2012). Creating trauma-informed correctional care: A balance of goals and environment. *European Journal of Psychotraumatology*, 3, 17246.
- Morrel, T. M., Elliott, J. D., Murphy, C. M., & Taft, C. T. (2003). Cognitive behavioral and supportive group treatments for partner violent men. *Behavior Therapy*, 34, 77–95. [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(03\)80023-0](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(03)80023-0)
- Murphy, Christopher M., Eckhardt, C. I., Clifford, J. M., Lamotte, A. D., & Meis, L. A. (2017). Individual versus group cognitive-behavioral therapy for partner-violent men: a preliminary randomized trial. *Journal of Interpersonal Violence*, 1–23. <https://doi.org/10.1177/0886260517705666>
- Murphy, Christopher M, & Ting, L. A. (2010). Interventions for perpetrators of intimate partner violence: A review of efficacy research and recent trends. *Partner Abuse*, 1(1), 26–44. <https://doi.org/10.1891/1946>
- Murphy, Christopher Mark, & Eckhardt, C. I. (2005). *Treating the abusive partner: An individualized cognitive-behavioral approach*. New York: Guilford Press.
- Neighbors, C., Walker, D. D., Mbilinyi, L. F., O'Rourke, A., Edleson, J. L., Zegree, J., & Roffman, R. A. (2010). Normative misperceptions of abuse among perpetrators of intimate partner violence. *Violence Against Women*, 16, 370–386.

- Öztürk, A. B. (2014). *Erkeklik ve kadına yönelik aile içi şiddet: eşine şiddet uygulayan erkekler*. Hacettepe Üniversitesi.
- Palmstierna, T., Haugan, G., Jarwson, S., Rasmussen, K., & Nøttestad, J. A. (2012). Cognitive-behaviour group therapy for men voluntary seeking help for intimate partner violence. *Nordic Journal of Psychiatry*, 66, 360–365. <https://doi.org/10.3109/08039488.2012.665080>
- Pence, E., & Paymar, M. (1993). *Education groups for men who batter: The Duluth model*. Springer Publishing Company.
- Richards, T. N., Jennings, W. G., Tomsich, E. a, & Gover, A. R. (2012). A longitudinal examination of offending and specialization among a sample of Massachusetts domestic violence offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(3), 643–663. <https://doi.org/10.1177/0886260512455519>
- Rothman, E. F., & Coutinho, P. (2007). Batterer intervention program enrollment and completion Massachusetts. *Violence Against Women*, 13(5), 527–543.
- Şafak, C., & Arkar, H. (2003). Aile terapisi bağlamında "kendilik". *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11–12), 43–52.
- Saunders, D. G. (2009). 8. Programs for men who batter. In E. Stark & E. S. Buzawa (Eds.), *Violence against Women in Families and Relationships [3 volumes]* (3rd ed., pp. 161–178). Prager: ABC-CLIO.
- Saunders, Daniel G. (1996). Feminist-cognitive-behavioral and process-psychodynamic treatments for men who batter: interaction of abuser traits and treatment models. *Violence and Victims*, 11(4), 393–414.
- Saunders, Daniel G. (2008). Group interventions for men who batter: a summary of program descriptions and research. *Violence and Victims*, 23(2), 156–172. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.2.156>
- Şenol-Durak, E., & Fıfıloğlu, H. (2007). Film analizi yöntemi ile Virginia Satir aile terapisi yaklaşımına bir bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 43–62.
- Silvergleid, C. S., & Mankowski, E. S. (2006). How batterer intervention programs work: Participant and facilitator accounts of processes of change. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(1), 139–159. <https://doi.org/10.1177/0886260505282103>
- Simmons, C., & Lehmann, P. (2009). Strengths-based batterer intervention: A new direction with a different paradigm. In P. Lehmann & C. Simmons (Eds.), *Strengths-Based*

- Batterer Intervention: A New Paradigm in Ending Family Violence*. (pp. 39–43). New York: Springer Publishing Company.
- Smedslund, G., Dalsbø, T. K., Steiro, A. K., Winsvold, A., & Clench-Aas, J. (2007). Cognitive behavioural therapy for men who physically abuse their female partner. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, (3), 1–25. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD006048.pub2>
- Taft, C. T., Macdonald, A., Creech, S. K., Monson, C. M., & Murphy, C. M. (2016). A randomized controlled clinical trial of the Strength at Home men's program for partner violence in military veterans. *Journal of Clinical Psychiatry*, 77, 1168–1175.
- Taft, C. T., Murphy, C. M., King, D. W., Musser, P. H., & DeDeyn, J. M. (2003). Process and treatment adherence factors in group cognitive-behavioral therapy for partner violent men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 812–820. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.71.4.812>
- Türkçapar, H., Güriz, O., Özel, A., Işık, B., & Örsel Dönbak, S. (2004). Antisosyal kişilik bozukluğu olan hastalarda öfke ve depresyonun ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(2), 119–124.
- Voith, L. A., Logan-Greene, P., Strodthoff, T., & Bender, A. E. (2018). A paradigm shift in batterer intervention programming: A need to address unresolved trauma. *Trauma, Violence, & Abuse*, XX(X), 1–15. <https://doi.org/10.1177/1524838018791268>
- Wallace, B. C., Conner, L. C., & Dass-Brailsford, P. (2011). Integrated trauma treatment in correctional health care and community-based treatment upon reentry. *Journal of Correctional Health Care*, 17, 329–343.
- Wilson, M. (1996). Working with the CHANGE men's programme. In K. Cavanagh & V. E. Cree (Eds.), *Working with men feminism and social work*. New York: Routledge.
- www.dvip.org. (2011). *Working with perpetrators of domestic violence*. London.

Pak, M.D. (2019). Kronik Hastalıklarla Baş Etmede Çoklu Aile Grubu Terapisi Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1120-1141.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi:06.08.2019
Makale Kabul Tarihi: 29.08.2019*

KRONİK HASTALIKLARLA BAŞ ETMEDE ÇOKLU AİLE GRUBU TERAPİSİ UYGULAMALARI

Multiple Family Group Therapy Interventions in Coping with Chronic Diseases

Merve Deniz PAK*

* Öğr. Gör., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID:0000-0001-7060-3729

ÖZET

Bireylerin iyilik halleri üzerinde ciddi sorunlar yaratan kronik hastalıklar, çoğunlukla yaşam boyu devam eden tedavini sürecini gerektirmektedir. Bu durum, bireylerin aile yaşamları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Hastalık gibi aile yaşam döngüsünün seyri üzerindeki bu etkiler karşısında ailenin karşılaştıkları yeni ve farklı durumlarda sağlıklı olarak işlevini sürdürmesi gereklidir. Bu işlevin yerine getirilmesinde de çoklu aile grubu terapisi son yıllarda dikkat çeken uygulama alanlarından biri olmuştur. Çoklu aile grubu terapisi, özellikle kronik hastalıkların bulunduğu ailelerde grup ortamında birden fazla ailenin görüldüğü terapiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu çalışmada çoklu aile grubu terapisi temel kavramları ve uygulama alanları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Aile, aile terapisi, çoklu aile grubu terapisi, kronik hastalıklar, aile işlevselliği*

ABSTRACT

Chronic illness, which causes serious problems on the well-being of individuals, often require lifelong treatment. This has important effects on family lives. In the face of these effects on the family life cycle, such as illness, the family must maintain functioning in new and different situations. In the fulfillment of this function, multi-family group therapy has been one of the areas

of intervention in recent years. Multi-family group therapy is a term used to describe therapy in which more than one family occurs in a group setting, particularly in families with chronic diseases. In this study, multiple family group therapy is discussed within the framework of the basic concepts and application areas.

Key Words: *Family, family therapy, multiple family group therapy, chronic illness, family functionality*

GİRİŞ

Hastalıklar, fiziksel ve ruhsal açılardan bireyleri ve bireylerin sosyal çevresini, yaşamın pek çok alanını ve bütüncül olarak yaşam kalitesini etkileme potansiyeline sahiptir. Hastalığın etkilediği biyolojik yapı, türü, süresi, bireylerin problem çözme ve baş etme kapasitesi gibi faktörler hastalığın etki derecesini değiştirmektedir. Hem fiziksel hem de ruhsal hastalıklar arasında bulunan kronik hastalıklarda bu etki yoğun olarak görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (2005) kronik hastalıkları “kalıcı, sekel bırakabilen, geri dönüşü olmayan patolojik değişikliklerden kaynaklanan, uzun bir tıbbi süreç içerisinde takip edilmesi gereken hastalıklar” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Avustralya Sağlık ve Refah Enstitüsü de (AIHW) (2016) sağlık sistemi üzerinde küresel çapta en büyük etkiye sahip kronik hastalıkları koroner kalp hastalığı, inme (felç), akciğer kanseri, kolorektal kanserler, depresyon, diyabet, astım, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOA), kronik böbrek hastalığı, artrit ve osteoporoz olarak sınıflandırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü’ne (2004) göre 2000’li yıllarda kronik hastalıkların dünyada bildirilen toplam 56,5 milyon ölümün yaklaşık %60’ına ve dünyadaki hastalık yükünün yaklaşık %46’sına sebep olduğu ifade edilirken; günümüzde hastalık yükünün yaklaşık %57’sini kronik hastalıklar oluşturmaktadır.

Önemli bir halk sağlığı sorunu olan kronik hastalıklar, bireylerin biyolojik yapısında az etki yaratan bozulmalardan ağır sıkıntılara ve işlevsel kısıtlamalara kadar etkisini gösterebilmektedir. Bu nedenle birey, hastalığın meydana getirdiği semptomlar doğrultusunda ağrı, acı ve yorgunluk gibi çeşitli durumlarla karşılaşabilir. Hastalığa özgü semptomlara ek olarak bireyler yoğun stres altında hissedebilir; hayal kırıklığı, öfke, umutsuzluk, depresyon ve anksiyete bozukluğu gibi çeşitli psikolojik güçlükler yaşayabilirler (Madsen, 2013). Diğer taraftan kronik hastalıklar bireyin sosyal yaşamında da çeşitli etkiler yaratabilir. Örneğin, birey sosyal çevre ve arkadaş ilişkilerinden, sosyal aktivitelerden ve çalışma yaşamından çekilebilir. Hastalığın teşhisi, tedavisi ve tıbbi malzeme gereksinimleri gibi sebeplerden dolayı ekonomik güçlükler yaşayabilir. Tüm bu

güçlüklerin yanı sıra kronik hastalıkların etkilediği en önemli sistemlerden biri de aile olmaktadır.

Hastalıklar, bireyi ile aile üyeleri arasındaki iletişimi ve etkileşimi çeşitli yönlerden etkiler. Bu yönü ile aile sisteminde yeni durumlar ortaya çıkararak sistemin yeniden denge (homeostazi) oluşturabilmesi için güçlükler ve fırsatlar sunar. Başka bir deyişle, kronik hastalıklar aileler için paylaşılan bir deneyim olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle kronik hastalıkların aile sistemini nasıl etkilediği sistem bakış açısıyla ortaya konulacak; sonrasında ise ailenin yeniden denge halini alabilmesinde kullanılan bir müdahale tekniği olan “Çoklu Aile Grubu Terapisi” hakkında bilgi verilecektir.

Kronik Hastalıkların Aile Sistemine ve İşlevselliğine Etkisi

Aile bir sistem olarak ele alındığında hastalık tanısı alan bireyin, bu durumdan etkilenen tek kişi olmadığı; çoğunlukla aile üyelerinin de kronikleşen sağlık problemlerinin yarattığı sonuçlardan etkilendiği görülmektedir. Bu yaklaşım, sistem kuramında ifade edilen etkileşimlere vurgu yapmaktadır. Sistem kuramına göre ailenin bir üyesi kronik hastalıklardan etkileniyorsa, bu durum sisteme yeni bir girdinin olduğuna işaret eder. Bunun sonucunda da hastalık, aile üyelerinin rollerini, sorumluluklarını, günlük yaşamdaki rutin davranışlarını ve sınırlarını değiştirir; sonuç olarak bozulan dengenin yeniden kurulmasını gerektirir (Lawrence, 2012).

Hastalıkla beraber ailede değişen dinamikler, aile sistemini pek çok açıdan etkileyebilir. Hem kronik hastalıklarda bakım veren kişi hem de hastalıkla ilgili koşullarla başa çıkmaya çalışan kişi açısından ailedeki roller değişebilir. Örneğin ilk olarak aile üyelerinin bakım sorumluluklarını paylaşması gerekebilir. Hastalık öncesinde aile üyelerinin bakımının yapılması veya ekonomik olarak evin geçiminin sağlanması gibi sorumluluklar üstlenen yetişkin bir birey, hastalık sonrasında bu rollerini diğer aile üyelerine devredebilir (Conatser, 1986). Bu koşullarda aile üyeleri sadece hastanın fiziksel bakımını yönetmek için yeni beceriler öğrenmekle kalmaz; aynı zamanda tutumlarını, duygularını, yaşam tarzlarını ve rutinlerini yeniden düzenlemek durumunda kalabilir. Yine bakım veren üyeler bu süreçte hasta olan bireyin gereksinimleri ile kendi özerklikleri arasında çatışma yaşayabilirler. Örneğin bakım sorumlulukları sürecinde bu kişiler hasta olan bireyin fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için güç sarf edebilirler. Bu nedenle fiziksel ve psikososyal sorunlar ortaya çıkabilir. Bunun sonucunda da bakım veren aile üyeleri duygusal olarak yorgun olduklarını hissedebilirler (Walsh, 2011). Bakım verme sürecinde aile üyeleri duygusal açıdan güçlük yaşayabilirler. Örneğin bakım veren hem yetişkinlik

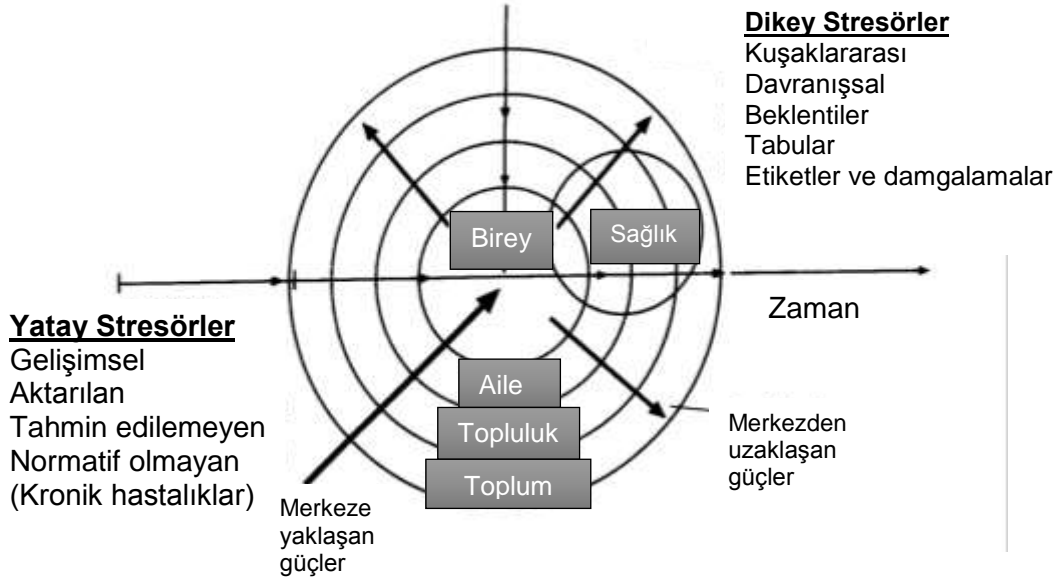
hem de çocukluk döneminde bulunan aile üyeleri endişe, korku, hayal kırıklığı ve stres gibi duygular yaşayabilir, kendilerini suçlayabilirler (Lopez ve ark., 2004; Morris ve ark., 2007).

Kronik hastalıkların uzun süreli etkilerinin olması hasta-sağlık profesyoneli ilişkisinin yakın takibini ve tıbbın pek çok dalında konsültasyon hizmeti alınmasını gerektirebilir. Bu koşullar tıbbi bakımın gerçekleştirilmesi için ailede ekonomik yükler yaratabilir. Tıbbi gereklilikler için (ilaç, tıbbi malzeme, tedavi giderleri gibi) harcamaların yapılması gerekebilir. Bunun yanı sıra bakım verme sorumluluklarını üstlenmek için aile üyeleri işten ayrılmak durumunda kalabilir ki bu durum da ailenin ekonomik şartlarını daha da zorlayabilir (Magliano ve ark., 2005; Slead ve ark., 2005). Kronik hastalığa sahip olan kişi ise bakım almak durumunda kaldığı için kendini suçlu hissedebilir, hastalığın getirdiği sınırlamaların neden olduğu rol ve sorumluluklardaki değişime uyum sağlayamayabilir, aile üyelerine bağımlı olma durumu ile başa çıkmak zorunda kalabilir (Golics ve ark., 2013).

Kronik hastalıklarda ailenin işlevselliğine işaret eden bu koşullar, Olson'un (2000) aile işleyişi modeline dayanarak ele alınabilir. Aile işleyişi "bir aile sisteminin üyelerini birbirine bağlayan ilişki kalıpları" anlamına gelmektedir (Patterson ve Garwick, 1994). Ailenin işleyişi için aileler temel, gelişimsel ve krizlerle ilgili görevlerin yönetimi için modeller geliştirmektedir. Bu görevlerin yerine getirilmesi iletişim kalıpları, rol performansı, ailenin ortak normları ve değerleri dahilinde aile üyelerinin davranışlarını kontrol etme kabiliyeti ile ilişkilidir. Aileler ayrıca, duygusal olarak birbirleriyle nasıl olmak istedikleri ve sevgiyi nasıl ifade ettikleri konusunda da modeller geliştirir. Aile işleyişi, aile uyumu ve esneklik boyutlarını içerir. Aile uyumu, aile üyeleri arasındaki duygusal bağlar ve aile esnekliği, ailenin liderliği, organizasyonu, rolleri ve ilişki kurallarının niteliğini belirtir. İyi işleyen aileler, her boyutta dengeli olarak kabul edilir. Kötü işleyen aileler bu boyutlarda dengesiz olarak kabul edilir, bu özelliklerde ya ayrık ya da kaotik olarak buna örnektir. Kronik koşullar karşısında da ailenin nasıl tepki gösterdiği, kronik hastalığı olan bireyin yaşına ve gelişim evresine, ailenin güçlü yönlerine, başa çıkma mekanizmalarına ve aile yaşam döngüsü evresine göre değişir. Aile üyelerinin bireysel gelişimi ve aile işleyişi arasındaki bu etkileşim zaman içinde döngüsel bir dinamik olarak devam eder ve sistemin devamlılığı için enerji harcanmasına sebep olur (Olson, 2000).

Hastalık durumuna sağlıklı biçimde uyum sağlayabilen aileler, stres yaratan olaylar için yeni kaynaklar ve baş etme yollar geliştirerek sistemin dengesini başarılı olarak koruyabilirler. Bu sayede aile sağlıklı işlev gösterdiğinde kronik hastalığı olan birey de

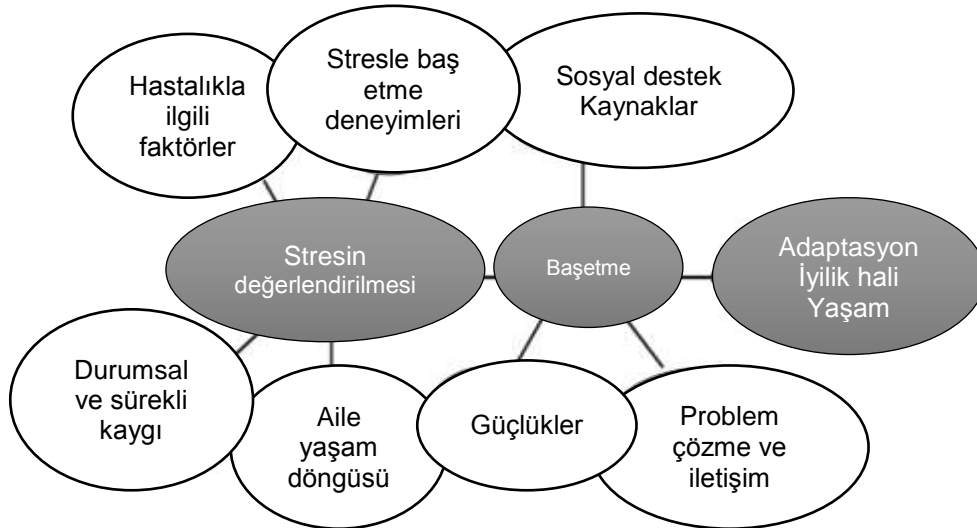
aile üyelerinin desteği ile güçlenir. Fakat kronik hastalıklar karşısında sağlıklı biçimde işlev gösteremeyen aileler, hem sistem hem de sistemi oluşturan alt parçalar açısından pek çok güçlükle karşılaşır. Kronik hastalıkların uzun süreli seyrettiği düşünüldüğünde yeni zorluklar ortaya çıkabilir ve bu durumda da aile üyelerinin rollerini ve sorumluluklarını yeniden yapılandırması gerekebilir (Årestedt, Persson ve Benzein, 2014). Literatürde kronik hastalığı olan bir üyenin bulunduğu ailelerde, üyelerin beraber zaman geçirmede eksiklik yaşadığını, iletişim sorunları olduğunu, ilişkilerde çatışmaların ve rol sıkıntısı yaşandığını ve ilişki doyumunun azaldığını ortaya koyan araştırmalar vardır (Golics ve ark., 2013; Evans, Cottrell ve Shiach, 2000). Literatürde bu bulguları desteklemeyen çalışmalara da rastlanmaktadır. Bazı araştırmalarda kronik hastalıklardan doğan bakım verme görevinin aile üyeleri arasındaki yakınlığı ve dayanışmayı arttırdığını, sosyal destek mekanizmalarını geliştirdiğini ve hastalığa uyum sağlamada aile üyeleri arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği de ortaya konulmaktadır (Anderson ve ark., 2013; Wang ve ark., 2015; Rolland ve Walsh, 2006).

Şekil: 1 Yaşam Döngüsünde Stres Yaratan Faktörler

Şekil 1'de gösterildiği gibi, kronik hastalığı ve bakım gereksinimi bulunan birey, aile sisteminin merkezinde yer almaktadır (Newby, 1996). Çekirdek ve geniş aile üyelerini içeren yapı, bireyin çevresinde konumlanmaktadır. Bireyin gelişimsel yaşam döngüsü ile aile yaşam döngüsü birbirine entegredir. Hem bireyin hem de ailenin gelişmesinde ana bağlam birbirine bağlıdır. Bununla beraber aile yaşam döngüsü, toplumdan da etkilenebilir. Bütüncül olarak bakıldığında sistemin her bir alt parçasının işlevselliği, diğer

alt sistemlerin sağlıklı biçimde fonksiyon göstermesine bağlıdır. Sistem içerisinde yaşam döngüsünün geçiş noktaları oldukça kritiktir. Bu geçiş noktaları, sıklıkla yaşam döngüsünün bozulmasına ve ailedeki stresin artmasına neden olur. Görselde ifade edildiği gibi, sistem yaklaşımında aile stresi ve ailenin kaygı akışı, ailenin nesilden arasında aktarılan ilişkili ve işleyen kalıpları, beklentiler, etiketler ve tabular mutlaka ele alınmalıdır. Çünkü Patterson (2002), Walsh (2002) ve Shewchuk, Elliott (2000) gibi sistem odaklı araştırmacılara göre bir ailenin kronik hastalıklar gibi stres yaratan durumlar karşısında mevcut tepkisi, ailenin geçmişinden ayrı olarak düşünülemez (Şekil 2). Aynı zamanda stres yaratan faktörler açısından ekonomik kaynaklar, fiziksel ve duygusal güçler ve zayıflıklar, profesyonel ve topluluk kaynaklarının mevcudiyeti gibi diğer faktörlerin de sisteme olan etkisi değerlendirilmelidir (Mussatto, 2006).

Şekil: 2 Kronik Hastalıklarda Ailenin Uyumunu Etkileyen Faktörler

Kronik hastalıklar, ailenin işlevselliği için stres yaratabilen bir durumdur. Ailenin kaynakları bu güçlüklerle başa çıkmak için yetersiz olduğunda, aile stresi meydana gelir ve ailenin dışarıdan yardım alması gerekebilir. Bu yardım süreci, bireysel danışmanlık, çift terapisi, grup terapisi gibi pek çok profesyonel ilişkiyi içerebilir. Bu profesyonel yardım ilişkisinde özellikle kronik hastalıklar açısından olumlu çıktıları olan “çoklu aile grubu tedavisi” ön plana çıkmaktadır.

Çoklu Aile Grubu Tedavisi

Çoklu aile grubu tedavisi, grup ortamında birden fazla ailenin görüldüğü terapiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Çoklu Aile Grubu Terapisi (ÇAGT), bir grup

ortamında, kronik hastalığı olan bireyler de dahil olmak üzere, farklı ailelerin bir araya gelmesi ile çalışmayı içerir. Bu uygulama modeli, sosyal grup çalışmasındaki sürecin gücünü aile terapisinin sistem odaklarıyla birleştirir (Wong ve ark., 2014). ÇAGT özellikle kronik hastalığı olan bireylerin bulunduğu aileler (örneğin, şizofreni ve bağımlılık gibi), ergenlerde yeme bozuklukları, aile içi şiddet, cinsel istismar gibi benzer sorunlarla karşılaşan ailelerle çalışmak için idealdir. Çoklu aile grubu tedavisi neredeyse her zaman diğer tedavi yöntemleri ile birlikte kullanılır (Ontario Centre of Excellence for Child and Youth Mental Health, 2012). Çoklu aile grubu tedavisi ergenlerde yetişkinlerde olduğu kadar etkilidir. Bir tedavi yöntemi olarak çoklu aile grubu terapisi, çeşitli ruh sağlığı bozukluklarıyla çalışmak için etkili bir tedavi yaklaşımı olarak kanıt temeline sahiptir.

Birden çok aileye sahip terapi gruplarının ilk kez konuşulduğu 1964 yılında H. Peter Lacquer tarafından "Çoklu Aile Grubu Terapisi" modeli ortaya konmuştur. Lacquer, bu terapi modelini hastanede yatarak tedavi gören 4-5 hasta ve ailesinin tedavi sürecinde birbirlerini daha iyi anlamak için buluşacağı "Pazar toplantıları" olarak adlandırmıştır (Orvin, 1974). 1969 yılında ise George H. Orvin, gençlere yönelik bu yaklaşımı, ergenler için bireysel psikoterapi, ebeveynler için terapi ve bireysel aile terapisinden oluşan yatarak tedavi programına ek olarak kullanmıştır. Gruplar, oturum başına toplam sekiz farklı aile (toplam yirmi sekiz aile üyesi), bir terapist ve iki psikiyatristten oluşmaktadır. İlerleyen dönemlerde ise çoklu aile grubu terapisi kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında dört - beş aileden oluşan gruplar olduğu kadar daha fazla ailenin dahil olduğu grup çalışmalarının da yapıldığı görülmektedir. Nitekim çoklu aile grubunun etkililiği için grubun oluşturulma sürecinin başlangıcında dört - yedi ailenin yeterli olduğu ifade edilmektedir (Schafer, 2008). Bunun grubun terapötik amaçlara ulaşması için her ailenin gruba katılımında fırsat sağlaması açısından yeterince küçük ancak operasyonel hale gelmesi için ise yeterince büyük bir grup oluşturulduğunu göstermektedir. Ayrıca, gerektiğinde bireysel aile oturumları da yapılabilir (Asen ve Scholz, 2010).

Çoklu Aile Grubu Terapisinin İlkeleri

Çoklu aile grubu terapisi ilk olarak 1950'lerde hastaneye yatırılmış şizofreni hastalarıyla yaptığı çalışmada Dr. H. Peter Laqueur tarafından geliştirilmiştir. Bu dönemlerde ÇAGT, madde bağımlılığı olan kişilerle, hastaneye yatırılarak tedavileri devam eden psikiyatrik bozuklukları bulunan kişilerle ve aile içi şiddet ve / veya cinsel istismara uğrayan ailelerle birlikte kullanılmaktadır (Eia, Neil ve Brenda, 2001; Drake, 2016). Laquer (1973), ailelerin ÇAGT için uygun olup olmadığının belirlenmesinde yararlı olabilecek altı faktör tanımlamıştır:

- **Dikkat:** Gruba katılacak üye, aile için en önemli olaylara odaklanabilmelidir.
- **Hassasiyet:** Gruba katılacak üye, her üyeye duyarlı olmalı, değer vermeli ve kendisini açıkça ifade etmelidir.
- **Seçim:** Doğru veya yanlış olan izlenimler ve bilgiler arasında gerçekçi seçimler yapabilmelidir.
- **Organizasyon:** Yeterince tepki vermek ve adapte olmak için yeterli bir aile yapısına sahip olmalıdır.
- **Operasyon:** Aile olaylarını ve bilgilerini verimli bir şekilde işleyebilmelidir.
- **Bilgelik:** Durumları anlama ve tanıma, mevcut seçenekleri değerlendirme, her seçeneğin sonuçlarını değerlendirme ve uygun çözümler bulma ve bunlarla nasıl başa çıkılabileceği hakkında içgörü sahibi olmalıdır.

ÇAGT'nin aile üyeleri için bir yardımcı hizmetten ziyade, genel bakım veya tedavi programında önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle grup sürecine aileler dahil edilirken başarılı tedavi veya bakım şansını en üst düzeye çıkarmak ve sorun hakkında daha net bir fikir edinmek için herkesin girdisine ihtiyaç olduğu ve üyelerin katılımının gerektiği vurgulanır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda aşağıdaki durumlara sahip olan bireylerin bu terapi sürecine dahil edilmelerinin sakıncalı olduğu ortaya konulmuştur (Asen, 2002):

- Aktif psikotik koşulları bulunan bireyler
- Şiddet eğilimini kontrol edemeyen bireyler
- Cinsel istismar ile ilgili yaşantılarını toplumdaki diğer bireylerle paylaşmaya hazır olmayan aileler

Çoklu aile grubu terapisinde gruplar, benzer sorunlar veya problemlerle karşı karşıya kalan ailelerden oluşma eğilimindedir. Gruplar, aileden kimlerin bulunduğu ve grupta kaç farklı aileye yer verildiği açısından farklılık göstermektedir. Yine de aynı evde yaşayan aile üyelerinin tamamının gruba katılması beklenir. Bununla birlikte, bazı gruplar geniş ailede yer alan ilgili aile üyelerini veya akrabaları da içerebilir (Dennison, 2005). Örneğin, grup çalışmasına büyükanne ve büyükbabalar, teyzeler, kuzenler, nişanlılar veya koruyucu aile üyeleri katılabilir.

Çoklu aile grubu terapisinde katılımcıların yaşları dikkate alınması gereken bir faktör olabilir. Örneğin yapılan bazı çalışmalarda küçük çocukların ve bebeklerin grup sürecinde toplantılara katılmalarına izin verilmiştir. Grup küçük olduğunda ve sadece bir - iki küçük çocuk olduğunda, grup üyelerinin dikkati dağılmış olsa da, bunun büyük

problemler yaratmadığı ortaya konulmuştur (Asen ve Scholz, 2010; Dennison, 2005). Bununla birlikte, grubun büyük olduğu veya bebeklerin ve küçük çocukların sayısının fazla olduğu gruplarda verimliliğin ciddi biçimde azaldığı ifade edilmiştir. Buna dayanarak, ÇAGT'de sekiz yaşın katılım için asgari yaş sınırı olması gerektiği belirtilmiştir (Eia, Neil ve Brenda, 2001).

Çoklu aile grubu terapisi kapsamında pek çok üyenin grup sürecine katılması açısından toplantıların sıklığı daha az olabilir. Örneğin, ailelerdeki zaman ve mesafe kısıtlamaları nedeniyle, toplantılar sadece ayda bir kez yapılabilir. Bu toplantılar da yaklaşık olarak iki saat sürebilir. Grup oturumlarında katılımcıların etrafta rahatlıkla hareket edebileceği bir alana sahip olacak kadar büyük bir odaya gereksinim duyulmaktadır. Her ailenin birlikte oturduğu yuvarlak oturma düzeni ile beraber her üyenin tek başına oturabileceği sandalyeler kullanılması önerilmektedir (Breitborde ve ark., 2011).

Çoklu aile grubu terapisinde, açık grupların daha etkili olacağı ortaya konulmaktadır. Bu yaklaşımla, gruba giren yeni aileler, grup sürecine yeni katılan ailelerin grup çalışmasına hazır olma sürecinde yardımcı olurlar. Ayrıca bu yaklaşımla birlikte gruba yeni katılan aileler, grupta bulunan diğer ailelerdeki iyileşme sürecini görebilir ve gruptan ayrılmaya hazırlanan ailelerin başarılarını örnek alabilirler. Bu, gruba yeni katılan ailelerin kendi ailelerinde olumlu değişiklikler yaratma olasılığına dair umut aşılabilir. Buna ek olarak, bu yaklaşım ailelerin, yeni bir grubun kurulmasını beklemeksizin gruba hemen başlamasını da sağlar (Pereira ve Linares, 2018).

Çoklu aile grubu terapisinde bir lider, bir yardımcı lider (co-lider) ve gözlemcinin bulunması önerilmektedir. Üye sayısının fazla olması grup sürecinde çeşitli güçlükler yaratabilir. Küçük gruplarda olduğu gibi, lider ve yardımcı liderin birlikte nasıl çalışacakları konusunda hemfikir olunması gerekir. Çoklu aile grubu terapisinde liderin rolü herhangi bir grup terapisindeki terapistin rolüne çok benzer (Eia, Neil ve Brenda, 2001). ÇAGT'de terapötik faktörlerin çoğunluğu grup sürecinin kendisinden geldiği için, terapistin sorumluluğu sağlıklı bir işleyiş geliştirilmesi ve sürdürülmesidir. Bu, grup gelişimi ve grup sürecinin aşamaları hakkında bilgi gerektiren sürekli bir süreçtir. Terapist, bu süreci kolaylaştırmak için her zamanki terapötik sorumluluğa sahiptir, ancak grubun sağladığı ek kaynaklar ile bunu gerçekleştirir.

Birçok aile grubunun başlatılmasında öncelik aileleri grubun amacı doğrultusunda yönlendirmek, grubun nasıl çalıştığı konusunda bilinçlendirmek ve üyelerle bağ kurmak

için terapötik ortam yaratılmasını sağlamaktır. Sonrasında ise gizlilik, güven, kabul, saygı konusunda anlaşmalar yapmayı içerir (McFarlane, 2004).

Grup gelişiminin aşamaları biçimlendirme, fırtına, norm geliştirme, performans ve dönüştürme aşamalarından oluşur. Terapistin müdahalesi ise bireysel, kişilerarası ve aile bazında olabilir. Tedavi hedefleri, bireysel bir ailenin daha iyi işlev görmesine yardımcı olmaya odaklanır. Ancak, birden çok aile ile çalışıldığı için, aynı zamanda sağlıklı işleyen büyük bir grubun kurulması ve sürdürülmesi hedefi de vardır (Yalom, 1992). Bu, müdahalelerin çoğunun, özellikle grubun gelişiminde, gruba ve ailelerin seviyesine odaklanmayı gerektirir. Terapistin müdahale türleri ise kavramsal (sözel ifadeler, açıklık, özetleme, yorumlama, geri bildirim verme, hikaye anlatımı, bilgi aktarımı gibi); yapılandırılmış (evet / hayır diyalogu, rol oynama, aile üyeleri arasında bir kontratın oluşturulması, bir becerinin keşfedilmesi, öğrenilmesi veya uygulanması için bir araç olarak belirli bir faaliyet veya görev verilmesi gibi) ve deneyimsel (grupta olup bitenler hakkında terapistin kendini açması, gizlilik, paylaşım veya büyümeyi teşvik etmek üzere bir bireye, bir aileye veya bir gruba kişisel geri bildirimler vermek gibi) biçiminde olabilir (Cassano, 2014).

ÇAGT, terapinin bir bilim olduğunun altını çizerek (Kiser ve ark., 2010). Her bir müdahale, terapistin kendi özgün tarzını geliştirir ve her ailenin kendine özgü bir dinamiği vardır. Bu nedenle ÇAGT, bir formüle indirgenemez. Fakat bu terapi yöntemini uygulayacak olan terapistlere şu önerileri sunar (Ontario Centre of Excellence for Child and Youth Mental Health, 2012):

- Aile meselelerinden önce grup süreci ve grup dinamiği ile ilgilenin.
- Bireysel konulardan önce aile sorunları ile ilgilenin.
- Grubun ilk aşamalarında daha az yoğun müdahaleler kullanın.
- Hedefinize ulaşmak için gereken en az yoğun müdahaleyi kullanın ve grup üyelerinin sürece katıldığından emin olun.
- Aile üyelerine modelinizi grup normlarınızla tutarlı bir şekilde aktif olarak öğretin.
- Yardım ilişkisinin kurulması için ortam hazırlayın.

ÇAGT grup sürecinde şu tekniklerin kullanılabilceğini ortaya koymuştur (Eia, Neil ve Brenda, 2001):

- **Tüm geleneksel aile terapisi teknikleri:** Aile heykeli yaratma, çizimler yapma, rol oynama, canlandırma, vb. gibi grup tarafından gözlemlenebilen ve üzerinde çalışılabilen teknikler,
- **İç Çember / Dış Çember:** Aile içi müdahale arasında, ailede benzer roller üstlenen farklı ailelerden gelen üyelerin, daha sonra bu etkileşime iştirak eden ve bu etkileşime cevap veren grubun geri kalanı tarafından gözlemlenirken birlikte etkileşim kurmalarına izin verilmesi,
- **Aile Rolü Oynama:** Ailelerin, farklı ailelerden gelen üyeler ile aynı ailede olmalarına fırsat vererek birlikte etkileşim kurmalarının sağlanması,
- **Yansıtan Takım:** Terapistin grup ve aileler hakkında gözlem yapmasına ve geribildirimde bulunmasına imkan verilmesi.

Çoklu Aile Grubu Terapisinin Güçlü Yönleri

Çoklu aile grubu terapisinin, yalnızca tek bir aile ile çalışılan aile terapisi modellerinden daha güçlü, destekleyici ve güçlendirici olduğu ortaya konulmaktadır. Çok aileli süreci içeren bir grup, genellikle tek aile terapisinde güçlü bir şekilde bulunmayan aşağıdaki iyileştirici faktörleri sunar (Kiser ve ark., 2010):

- **Evrensellik:** Çoklu aile grubuna katılan bir grupta aile, yalnız olmadığını, diğer ailelerin de benzer sorunları ve endişeleri olduğunu öğrenir.
- **Umut:** Grup, diğer ailelerin birbirlerinden pek çok şeyi öğrenmeyi ve değişmeyi sağlayabilir. Bununla beraber aileler, diğer ailelerden destek ve teşvik aldıkları için grup dışındaki ailelere de umut verebilirler.
- **Güçlendirme:** Aileler, kendilerini diğer ailelere yardım edebilecekleri ve yardım alabilecekleri bir ortamda bulurlar. Böylelikle aradaki yardım ilişkisiyle kendi yetkinliklerini ve güçlerini artırdıklarını fark ederler.
- **Destek / Kabul:** Grup, ailelerin tıpkı tüm aileler gibi sorunları olduğunu ve birbirlerini kabul edilebildiklerini görürler. Bu ilişki aileler arasında gelişen bir destek ağı haline gelir.
- **Taklit öğrenme:** Aileler diğer ailelerle özdeşleşme yoluyla ve diğer ailelerde gözlemlenen modelleme davranışları yoluyla öğrenirler.
- **Deney:** Grup, üyelerin grup sürecinde değiştirmek istedikleri davranışları gerçek hayatta kullanmadan önce yeni beceriler kazanmak, ilişki biçimleri ile pratik yapmak ve geri bildirim almak için güvenli bir yer haline gelir.

Çoklu aile grubu terapisinin daha az dirençle öğrenme için daha fazla imkan sunduğu ifade edilmektedir. Aileler, çoğunlukla çeşitli dirençler ile aile terapisine girerler. ÇAGT sürecinde ailelerin bunu fark etmesi ve bu direncin kırılması mümkün olabilir. Aile üyeleri, diğer ailelerle kurdukları ilişkilerle gözlem ve modelleme yoluyla sorunlarını çözebilir, davranışlarını değiştirebilir. Çünkü ÇAGT, ailelerde benzer rolleri ya da meseleleri paylaşan üyelerden oluşur. Bu süreçte aileler, diğer ailelerin üyeleriyle doğrudan görüşme, paylaşım yapma ve destek yoluyla karşılıklı ve güçlendirici etkileşim içerisine girerler (Eia, Neil ve Brenda, 2001).

ÇAGT tek bir aile terapisine kıyasla daha fazla üyeyi içermesi nedeniyle bakış açısı, gözlem, deneyim elde etme açısından fırsat sağlar. Bu yönüyle terapötik çalışmanın çoğu grup üyeleri tarafından yapılır. ÇAGT bu özellikleri barındırmasından dolayı daha ekonomiktir ve terapistin daha az zamanda daha fazla aile görmesini sağlar.

Kronik Hastalığı Olan Ailelerle Çoklu Aile Grubu Terapisi Uygulamaları

Çoklu aile grubu terapisi pek çok kronik hastalığı olan aile üyesinin bulunduğu gruplarda uygulanmıştır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında şizofreni ve diğer psikotik bozukluklar, duygudurum bozuklukları, yeme bozuklukları ve bağımlılıklar, beyin hasarı ve diyabet gibi hastalıkları bulunan ailelerle ÇAGT uygulamalarının yoğun olarak gerçekleştirildiği görülmektedir (Smith ve Hall, 2010; Clarahan ve Christenson, 2017; Gaynor, 2012; Seadi ve Oliveira, 2009; Doyen ve ark., 2012; Cook-Darzens ve ark., 2008; Wallis ve ark., 2013; Gelin ve ark., 2016; Fairbairn ve ark., 2011; Tantillo ve ark., 2015).

Çoklu aile grubu terapisi, hem yetişkinlerde hem de ergenlerde alkol ve madde kötüye kullanımının ve davranışsal bağımlılıkların tedavisinde kullanılmıştır (Smith ve Hall, 2010; Clarahan ve Christenson, 2017; Gaynor, 2012; Seadi ve Oliveira, 2009). Stanton ve Shadish (1997) tarafından yapılan bir meta-analiz çalışmasında madde bağımlılığı programlarına katılan 1571 katılımcı ile 15 çalışma ele alınmıştır. Çalışmalarda ÇAGT'nin kullanıldığı aile katılımlı yöntemlerin bireysel ya da psikoeğitim yöntemlerinden daha olumlu sonuçlar verdiği gösterilmiştir. Schaefer'in (2008) çalışmasında ise Yeni Zelanda'daki bir rehabilitasyon merkezinde şiddetli madde kötüye kullanımı bozukluğu olan kişiler ve aileleri için 18 haftalık bir ÇAGT yapılmıştır. Araştırma sonuçları ÇAGT'nin aile üyeleri arasında daha iyi iletişim kalıpları ve sınırlar geliştirmeye, karşılıklı desteği ve öz sorumluluğu teşvik etmeye yardımcı olduğu ifade edilmiştir. Liu ve arkadaşlarının (2015) internet bağımlılığı olan ergenler ve aileleriyle yaptığı çalışmaya 12-18 yaşları

arasındaki 46 ergen ve 35-46 yaşları arasındaki 46 ebeveynen oluşan 92 kişi katılmıştır. Altı seans süren ÇAGT'nin, ergenler arasında internet bağımlılığı davranışlarını azaltmada etkili olduğu ortaya konmuştur.

Çoklu aile grubu terapisinin sıklıkla kullanıldığı bir diğer alan ise yeme bozukluğu olan bireylerin bulunduğu ailelerle yapılan çalışmaları kapsamaktadır (Doyen ve ark., 2012; Cook-Darzens ve ark., 2008; Wallis ve ark., 2013; Gelin ve ark., 2016; Fairbairn ve ark., 2011; Tantillo ve ark., 2015). Dare ve Eisler (2000), giderek daha kısa ve daha az sıklıkta yapılan seanslara gitmeden önce yoğun, tam günlük seanslarla başlayan yeme bozuklukları olan ergenler için bir program düzenlemişlerdir. Bu programın, ergenlerin ve ebeveynlerinin hastalığın semptomlarını daha iyi yönetmek için strateji geliştirmelerine yardımcı olmak, ergenlik döneminde meydana gelen değişimleri ve ailenin desteğinin önemini ortaya koymak ve aile sisteminin bu süreçte korunmasını desteklemek gibi çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bu çalışmanın sonunda katılımcıların ÇAGT'nin, öğrenme sürecindeki bireysel psikoeğitimden ve bilginin bir konferans şeklinde yayılmasından daha ilgi çekici ve güvenilir olabileceğini belirttikleri ortaya konmuştur. Geist ve arkadaşları (2000) ise tek bir ailenin yer aldığı aile terapisinin çoklu aile grubu terapisi ile doğrudan karşılaştırılmasını amaçlayan bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmanın örneğini iki gruptan birine rastgele atanmış olan, yeme bozukluğu nedeniyle yatarak tedavi gören 12-17 yaş arası 25 ergen ve ebeveynleri oluşturmaktadır. Her grup iki haftada bir kez olmak üzere dört ay boyunca çalışmalarını sürdürmüştür. Bu seanslar boyunca ergenler standart tıbbi bakım ve diğer psikososyal tedavilere erişebilmiştir. Her iki grupta da kilo alımı sağlanmış; ancak ergenler veya ebeveynleri tarafından psikolojik işlevsellikte anlamlı bir değişiklik saptanmamıştır. Araştırmacılar tedavilerin eşit derecede etkili olduğunu ve ÇAGT'nin daha uygun maliyetli bir alternatif olduğu sonucuna varmışlardır. Scholz ve arkadaşları (2005) ise yeme bozukluğu olan ergenlerle ve aileleriyle kullanmak için 12 aydan fazla üç aşamalı bir yaklaşım benimsemiştir. İlk aşama, ebeveynlerin çocuklarının yeme bozukluğunun özelliklerini yönetme becerisine odaklanan yoğun bir haftalık çalışmadır. İkinci aşama, üç hafta sonrasında üç gün süren yoğun oturumlarla takip eden seanslardır. Bu aşamanın amacı, ailelerin çatışmaları yönetebilmeleri için ailedeki ilişki sorunlarına odaklanmaktır. Tedavinin üçüncü aşamasında aileler bir ay içinde iki tam gün boyunca bir araya gelmiştir ve dört ay boyunca ayda bir gün toplantılar gerçekleştirmişlerdir. Son aşamanın odak noktasında ise nükslerin önlenmesi ve gelecek planlarının yapılmasıdır. Çalışmanın sonunda katılımcıların %90'ı ÇAGT'yi tatmin edici olarak değerlendirmişlerdir.

Duygudurum bozuklukları, çoklu aile grubu terapisinin kullanıldığı bir diğer alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Fistad ve arkadaşları (2003), duygudurum bozukluğu olan çocuklara yönelik altı seans süren ÇAGT gerçekleştirmişlerdir. Grup dokuz aileden oluşmuştur ve oturumlar sırasında katılımcılar gelişmeye uygun düzeyde bilgi sunmak için ebeveyn, çocuk ve ergen gruplarına ayrılmıştır. Programın üç amacı, aile iklimi üzerine odaklanmak, depresyon deneyimini normalleştirmek, semptomlar ve tedaviler hakkında eğitim bilgileri sağlamak ve sosyal becerileri geliştirmek olarak belirlenmiştir. Altı oturumun hemen ardından, ebeveynler ifade edilen duygular kontrol ölçeğinin sekiz alt boyutunda çocuklarına karşı daha olumlu eylemler ve daha az olumsuzluk bildirmişlerdir. Goldberg-Arnold ve arkadaşları da (1999), benzer biçimde duygudurum bozukluğu olan çocuklu ailelerde bakım yükünün zorluklarını hafifletmeye yardımcı olmayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. 35 çocuk ve ebeveynleriyle yapılan çalışmanın sonunda anlamlı derecede daha fazla ebeveynin pozitif tutum değişikliği bildirildiği ortaya konmuştur. Brennan (1995) ise bipolar bozukluğu olan hastalar ve aileleri ile çalışmıştır. 14 hafta boyunca haftada iki saatlik seanslar biçiminde yürütülen çalışmada bipolar bozukluk hakkında bilgi verilmiş, sosyalleşme ve aile bağlarını güçlendirme teknikleri üzerinde durulmuştur. Duygudurum bozukluklarının yanı sıra anksiyete bozukluğu ve psikosomatik yakınmaları olan hastalarda (Sanahuja ve Suarez, 2016) ÇAGT'nin uygulandığı araştırmalara rastlanmıştır. Örneğin, Van Noppen ve arkadaşlarının (1997) yaptığı bir çalışmada OKB tanısı alan 19 hastadan ve ailelerinden oluşan ÇAGT sürecinde 22 oturum süren toplantılar yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise ÇAGT'nin maliyet etkinliğinin anlamlı derecede işlevsel olduğu sonucuna varılmıştır.

Duygudurum bozukluklarının yanı sıra şizofreni ve diğer psikotik bozuklukları bulunan aile üyelerinin yer aldığı aileler ile çalışmalar yapılmıştır (Marley, 2014; Gearing, 2008; Perlick ve ark., 2006; Deane ve ark., 2012; McFarlane ve ark., 1995). Örneğin Hazel ve arkadaşları (2004) çoklu aile grup tedavisinin şizofreni hastalarına bakım veren aile üyeleri üzerindeki etkisini ele alan bir çalışma yürütmüşlerdir. Şizofreni veya başka bir psikotik bozukluğu olan toplam 97 birey ve aile üyeleri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma, ÇAGT'nin terapötik ilişki kurulmasında yardımcı olduğunu ortaya koymuştur.

Literatürde Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocuklarla ve aileleriyle ÇAGT uygulamalarının faydalı olabileceğine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Scapillato, 2003; Fischer, 2013). Örneğin, Ma ve arkadaşları (2018) DEHB tanısı alan 45 çocuk ve ailesi ile ÇAGT yöntemi ile çalışmışlardır. Çalışma sonunda DEHB'li çocuklarla yapılan görüşmelerde eğlence dolu ve mutlu bir aile zamanı geçirmek, ortak deneyimler yoluyla

arkadaşlıklar kurmak, güvenli alan yaratmak, olumlu ebeveyn tepkileri ve iletişimi sürdürmek temaları ön plana çıkmıştır.

ÇAGT'nin uygulandığı ve olumlu sonuçlar alındığı bir diğer grup ise travmatik beyin hasarı (TBH) yaşayan birey ve ailelerle yapılan çalışmalardır. Moriarty ve arkadaşlarının (2016) yaptığı çalışmada travmatik beyin hasarı yaşayan gazilerle ve aileleriyle ÇAGT uygulamaları aktarılmaktadır. Randomize kontrollü çalışmada, 81 gazi ve aile üyesi ile dört ay çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre depresif semptomlar ve bakım yükünün yarattığı duygusal güçlükler azalmıştır. Charles ve arkadaşları (2007) da benzer biçimde beyin hasarı yaşayan aile üyelerinin bulunduğu altı aile ile altı ay boyunca toplam on iki oturum süren bir çalışma yaptıklarını aktarmışlardır. Aileler çalışmanın, utanma ve dışlanma duygularını azaltma, karşılıklı destek sağlama ve zorlayıcı deneyimlerin paylaşılması gibi olumlu çıktıları olduğunu belirtmişlerdir.

ÇAGT, diyabet, kronik ağrı ve engellilik gibi durumları olan ailelerle çalışırken de yarar sağlamaktadır (Szymanski ve Kiernan, 1983; Feldman ve ark., 2018). Örneğin, Ellis ve arkadaşlarının (2005) çalışmasında tip 1 diyabeti olan ergenler ve aileleri ile diyabetle ilişkili stresin azaltılması amacıyla ÇAGT çalışmaları yapılmıştır. 127 ergen ve ailenin katıldığı ve 6 ay süren çalışmada diyabetle ilişkili stresteki değişiklikler değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları ÇAGT müdahalesinin diyabetle ilişkili streste önemli düşüşler meydana getirdiğine işaret etmektedir. Kronik ağrı yaşayan aile üyelerinin bulunduğu gruplarla Lemmens ve arkadaşları (2003) çalışmalar yürütmüşlerdir. Dört farklı aile yaşam döngüsünde bulunan 19 hasta (19-55 yaş arasında), 41 aile üyesi (9-69 yaş arasında) ile yapılan çalışmada terapötik ekip, grubun ilişkisel iklimi ve spesifik müdahaleleri ailelere göre faydalı olarak rapor edilmiştir.

SONUÇ

Çoklu aile grubu terapisi (ÇAGT), problemlerle başa çıkmak için ortaklaşa çalışmak üzere farklı ailelerin terapötik bir bağlamda bir araya getirilmesini içerir. Bu yönü ile psikodinamik grup ve sistemik tedavinin teorisi ve pratiğini birleştiren hem bireysel aile terapisine hem de grup terapisine benzer birçok yönü bulunan bir müdahale modelidir. Bu model, birkaç ailenin ortak olarak deneyimlediği benzer sorunlar karşısında bulunduğu aile ve grup psikoterapisinin bir kombinasyonudur.

Köklerini sistem kuramından alan bu yaklaşım, özellikle kronik hastalıkları olan bireylerin bulunduğu ailelerde kullanılmaktadır. Karşılıklı paylaşım, anlayış ve şeffaflığa izin veren bir ortam oluşturulabilirse, bu fenomen bir grup aile ile birlikte kullanılabilir. Özellikle

hastalıkların ortaya çıkardığı stres karşısında baş etme ve sorun çözme mekanizmalarının yetersiz kaldığı noktalarda ÇAGT yardım ilişkisi kurulması yoluyla ailelere terapötik bir zemin sağlar. Bununla beraber ÇAGT'nin sunduğu deneyim, nesiller arasında yabancılaşmayı ve izolasyonu azaltmaya yardımcı olur. Bu yönü ile ÇAGT, insan ilişkilerinin pozitif ve güçlendirici olarak kullanılmasına örnek gösterilebilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının kronik hastalığı olan bireyin bulunduğu ailelerle çalışırken temel rolleri müracaatçı sisteminin desteklenmesi, güçlendirilmesi, hastalık koşullarının yarattığı sorunlarla baş edebilme kapasitesinin artırılması odağındadır. Bu bağlamda ÇAGT uygulamaları sosyal hizmetin sistem yaklaşımındaki bakış açısı ile uyumludur. ÇAGT'nin farklı tiplerdeki (parçalanmış aile, çekirdek aile ve geniş aile gibi) ailelerle çalışmaya olanak sağlaması müdahalenin kapsamı açısından zenginlik sunmaktadır. Aynı zamanda ÇAGT kapsamında kronik kardiyovasküler hastalıklar; kronik solunum yolu hastalıkları (Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalıkları, KOAH, astım vb.), diyabet, kanserler, bipolar bozukluk ve şizofreni gibi ruhsal hastalıklar ve bozukluklar bulunan aileler ile çalışmak mümkün olabilir. Tüm bu yönleri ile ÇAGT, ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında fayda sağlama potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Anderson, M., Elliott, E. J., ve Zurynski, Y. A. (2013). Australian families living with rare disease: experiences of diagnosis, health services use and needs for psychosocial support. *Orphanet Journal of Rare Diseases*, 8(1), 22.
- Årestedt, L., Persson, C., ve Benzein, E. (2014). Living as a family in the midst of chronic illness. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 28(1), 29-37.
- Asen, E. (2002). Multiple family therapy: An overview. *Journal of Family Therapy*, 24(1), 3-16.
- Asen, E., ve Scholz, M. (2010). *Multi-family therapy: Concepts and techniques*. Routledge.
- Avustralya Sağlık ve Refah Enstitüsü (2016). (Australian Institute of Health and Welfare) <https://www.aihw.gov.au/reports-data/health-conditions-disability-deaths/chronic-disease/overview>.
- Behr, H. (1996). Multiple family group therapy: A group-analytic perspective. *Group Analysis*, 29(1), 9-22.
- Breitborde, N. J., Moreno, F. A., Mai-Dixon, N., Peterson, R., Durst, L., Bernstein, B., ve McFarlane, W. R. (2011). Multifamily group psychoeducation and cognitive remediation for first-episode psychosis: a randomized controlled trial. *BMC psychiatry*, 11(1), 9.
- Brennan, J. W. (1995). A short-term psychoeducational multiple-family group for bipolar patients and their families. *Social Work*, 40(6), 737-743.

- Cadogan, D. A. (1973). Marital group therapy in the treatment of alcoholism. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 34(4-A), 1187-1194.
- Cassano, D. R. (2014). *Social Work with Multi-family Groups*. Routledge.
- Charles, N., Butera-Prinzi, F., ve Perlesz, A. (2007). Families living with acquired brain injury: A multiple family group experience. *NeuroRehabilitation*, 22(1), 61-76.
- Clarahan, W., ve Christenson, J. D. (2017). *Family involvement in the treatment of adolescent substance abuse*. In *Family Therapy with Adolescents in Residential Treatment*. NY: Springer, Cham.
- Conatser, C. (1986). Preparing the family for their responsibilities during treatment. *Cancer*, 58(2), 508-511.
- Cook-Darzens, S., Doyen, C., ve Mouren, M. C. (2008). Family therapy in the treatment of adolescent anorexia nervosa: current research evidence and its therapeutic implications. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia. Bulimia and Obesity*, 13(4), 157-170.
- Dare, C., ve Eisler, I. (2000). A multi-family group day treatment programme for adolescent eating disorder. *European Eating Disorders Review*, 8(1), 4-18.
- Deane, F. P., Mercer, J., Talyarkhan, A., Lambert, G., ve Pickard, J. (2012). Group cohesion and homework adherence in multi-family group therapy for schizophrenia. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 33(2), 128-141.
- Dennison, S. T. (2005). *A multiple family group therapy program for at risk adolescents and their families*. NY: Charles C Thomas Publisher.
- Doyen, C., Cook-Darzens, S., ve Mouren, M. C. (2012). Multiple family group therapy for young adolescents with anorexia nervosa: A descriptive study. *Eating disorders: Causes, diagnosis and treatments*, 1, 127-140.
- Drake, M. (2016). *Multi-Family Group for Substance Use Treatment*. BookBaby.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2004). *The global burden of chronic diseases: overcoming impediments to prevention and control*. https://www.who.int/nutrition/topics/2_background/en/ Erişim tarihi: 01.04.2019
- Dünya Sağlık Örgütü. (2005). Preventing chronic diseases : a vital investment : WHO global report. https://www.who.int/chp/chronic_disease_report/full_report.pdf Erişim tarihi: 01.04.2019
- Eia, A., Neil, D., ve Brenda, M. (2001). *Multiple Family Therapy: The Marlborough Model and its Wider Applications*. NY: Karnac.
- Ellis, D. A., Frey, M. A., Naar-King, S., Templin, T., Cunningham, P. B., ve Cakan, N. (2005). The effects of multisystemic therapy on diabetes stress among adolescents with chronically poorly controlled type 1 diabetes: findings from a randomized, controlled trial. *Pediatrics*, 116(6), 826-832.

- Evans, M., Cottrell, D., ve Shiach, C. (2000). Emotional and behavioural problems and family functioning in children with haemophilia: a cross-sectional survey. *Haemophilia*, 6(6), 682-687.
- Fairbairn, P., Simic, M., ve Eisler, I. (2011). *Multifamily therapy for adolescent anorexia nervosa*. Eating disorders in children and adolescents: A clinical handbook, New York: Guilford.
- Feldman, M. A., Anderson, L. M., Shapiro, J. B., Jedraszko, A. M., Evans, M., Weil, L. E., ve Weissberg-Benchell, J. (2018). Family-Based Interventions Targeting Improvements in Health and Family Outcomes of Children and Adolescents with Type 1 Diabetes: a Systematic Review. *Current Diabetes Reports*, 18(3), 15.
- Fischer, M. F. (2013). *Multifamily Family Therapy Group for ADHD Children and their Families: A Delphi Study* (Doctoral dissertation, Virginia Tech).
- Fristad, M. A., Gavazzi, S. M., ve Soldano, K. W. (1998). Multi-family psychoeducation groups for childhood mood disorders: A program description and preliminary efficacy data. *Contemporary Family Therapy*, 20, 385–402.
- Fristad, M. A., Goldberg-Arnold, J. S., ve Gavazzi, S. M. (2003). Multi-family psychoeducation groups in the treatment of children with mood disorders. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29(4), 491-504.
- Fristad, M.A., Goldberg-Arnold, J.S., ve Gavazzi, S.M. (2003). Multiple-family psychoeducation groups in the treatment of children with mood disorders. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29(4), 491–504
- Gaynor, J. (2012). *Multidimensional Family Therapy: A Therapeutic Strategy for Families with Adolescents Diagnosed with Internalizing or Externalizing Disorders*. (Master's dissertation, Washington State University-Vancouver).
- Gearing, R. E. (2008). Evidence-based family psychoeducational interventions for children and adolescents with psychotic disorders. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 17(1), 2, 1-10.
- Gelin, Z., Cook-Darzens, S., Simon, Y., ve Hendrick, S. (2016). Two models of multiple family therapy in the treatment of adolescent anorexia nervosa: a systematic review. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 21(1), 19-30.
- Goldberg-Arnold, J. S., Fristad, M. A., ve Gavazzi, S. M. (1999). Family psychoeducation: Giving caregivers what they want and need. *Family Relations*, 48, 411–417.
- Golics, C. J., Basra, M. K. A., Salek, M. S., ve Finlay, A. Y. (2013). The impact of patients' chronic disease on family quality of life: an experience from 26 specialties. *International Journal of General Medicine*, 6, 787.
- Golics, C. J., Basra, M. K., Salek, M. S., ve Finlay, A. Y. (2013). The impact of patients' chronic disease on family quality of life: an experience from 26 specialties. *International Journal of General Medicine*, 6, 787-98.

- Hazel, N. A., McDonell, M. G., Short, R. A., Berry, C. M., Voss, W. D., Rodgers, M. L., ve Dyck, D. G. (2004). Impact of multiple-family groups for outpatients with schizophrenia on caregivers' distress and resources. *Psychiatric Services, 55*(1), 35-41.
- Kiser, L. J., Donohue, A., Hodgkinson, S., Medoff, D., ve Black, M. M. (2010). Strengthening family coping resources: The feasibility of a multifamily group intervention for families exposed to trauma. *Journal of Traumatic Stress, 23*(6), 802-806.
- Lacquer, H. P. (1973). *Multiple family therapy: Questions and answers. Techniques of Family Psychotherapy*. New York: Grune and Stratton.
- Lawrence, E. (2012). The impact of chronic illness on the family. *Ig Living, 20-25*.
- Lemmens, G., Verdegem, S., Heireman, M., Lietaer, G., Van Houdenhove, B., Sabbe, B., ve Eisler, I. (2003). Helpful events in family discussion groups with chronic-pain patients: A qualitative study of differences in perception between therapists/observers and patients/family members. *Families, Systems, Health, 21*(1), 37.
- Liu, Q. X., Fang, X. Y., Yan, N., Zhou, Z. K., Yuan, X. J., Lan, J., ve Liu, C. Y. (2015). Multi-family group therapy for adolescent Internet addiction: Exploring the underlying mechanisms. *Addictive Behaviors, 42*, 1-8.
- López, S. R., Nelson Hipke, K., Polo, A. J., Jenkins, J. H., Karno, M., Vaughn, C., ve Snyder, K. S. (2004). Ethnicity, expressed emotion, attributions, and course of schizophrenia: Family warmth matters. *Journal of Abnormal Psychology, 113*(3), 428.
- Ma, J. L., Lai, K. Y., Wan, E. S. F., ve Xia, L. L. (2018). Multiple family therapy for Chinese families of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD): treatment efficacy from the children's perspective and their subjective experiences. *Journal of Family Therapy, 1*, 1-21.
- Madsen, W. C. (2013). *Collaborative therapy with multi-stressed families*. USA: Guilford Press.
- Magliano, L., Fiorillo, A., De Rosa, C., Malangone, C., Maj, M., ve National Mental Health Project Working Group. (2005). Family burden in long-term diseases: a comparative study in schizophrenia vs. physical disorders. *Social Science and Medicine, 61*(2), 313-322.
- Marley, J. A. (2014). *Family involvement in treating schizophrenia: Models, essential skills, and process*. USA: Routledge.
- McCrary, B. S., Psolino, T. J., Longabough, R., ve Rossi, J. (1979). Effects of joint hospital admission and couples treatment for hospitalized alcoholics: A pilot study. *Addictive Behaviors, 4*(2), 155-165.
- McFarlane, W. R. (2004). *Multifamily groups in the treatment of severe psychiatric disorders*. USA: Guilford Press.
- McFarlane, W. R., Link, B., Dushay, R., Marchal, J., ve Crilly, J. (1995). Psychoeducational multiple family groups: Four-year relapse outcome in schizophrenia. *Family Process, 34*(2), 127-144.

- Meezan, W., ve O'Keefe, M. (1998). Multifamily group therapy: Impact on family functioning and child behavior. *Families in Society*, 79(1), 32-44.
- Moriarty, H., Winter, L., Robinson, K., Piersol, C. V., Vause-Earland, T., Iacovone, D. B., ve Gitlin, L. N. (2016). A randomized controlled trial to evaluate the veterans' in-home program for military veterans with traumatic brain injury and their families: Report on impact for family members. *PM&R*, 8(6), 495-509.
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., ve Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361-388.
- Mussatto, K. (2006). Adaptation of the child and family to life with a chronic illness. *Cardiology in the Young*, 16(3), 110.
- Newby, N. M. (1996). Chronic illness and the family life-cycle. *Journal of Advanced Nursing*, 23(4), 786-791.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144-167.
- Ontario Centre of Excellence for Child and Youth Mental Health (2012). Evidence In-Sight: The evidence base for multiple family group therapy. <http://www.excellenceforchildandyouth.ca/file/9192/download?token=kRhR4n3z> Erişim tarihi: 01.04.2019
- Orvin, G. H. (1974). Intensive treatment of the adolescent and his family. *Archives of General Psychiatry*, 31(6), 801-806.
- Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of marriage and family*, 64(2), 349-360.
- Patterson, J. M., ve Garwick, A. W. (1994). The impact of chronic illness on families: A family systems perspective. *Annals of Behavioral Medicine*, 16(2), 131-142.
- Pereira, R., ve Linares, J. L. (2018). *Clinical Interventions in Systemic Couple and Family Therapy*. London: Springer International Publishing.
- Perlick, D. A., Rosenheck, R. A., Kaczynski, R., Swartz, M. S., Cañive, J. M., ve Lieberman, J. A. (2006). Special section on CATIE baseline data: components and correlates of family burden in schizophrenia. *Psychiatric Services*, 57(8), 1117-1125.
- Rolland, J. S., ve Walsh, F. (2006). Facilitating family resilience with childhood illness and disability. *Current Opinion in Pediatrics*, 18(5), 527-538.
- Sanahuja, C., ve Suarez, A. (2016). The importance of multiple-family group therapy in treatment of psychosomatic pathology. *European Psychiatry*, 33, 443.
- Scapillato, M. (2003). Use of the Multiple Family Group Therapy in Managing Children's ADHD. *The ADHD Report*, 11(3), 9-15.
- Schaefer, G. (2008). Multiple family group therapy in a drug and alcohol rehabilitation centre. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 29(1), 17-24.

- Schafer, G. (2008). Multiple family group therapy in a drug and alcohol rehabilitation centre: Residents' experiences. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 29(2), 88-96.
- Scholz, M., Rix, M., Scholz, K., Gantchev, K., ve Thomke, V. (2005). Multiple family therapy for anorexia nervosa: Concepts, experiences and results. *Journal of Family Therapy*, 27(2), 132-141.
- Seadi, S. M. S., ve Oliveira, M. D. S. (2009). Multi-family therapy and drug addiction: A six-year retrospective study. *Psicologia Clínica*, 21(2), 363-378.
- Shewchuk, R., ve Elliott, T. R. (2000). Family caregiving in chronic disease and disability. *Handbook of Rehabilitation Psychology*, 553-563.
- Sleed, M., Eccleston, C., Beecham, J., Knapp, M., ve Jordan, A. (2005). The economic impact of chronic pain in adolescence: methodological considerations and a preliminary costs-of-illness study. *Pain*, 119(1-3), 183-190.
- Smith, D. C., ve Hall, J. A. (2010). Implementing evidence-based multiple-family groups with adolescent substance abusers. *Social Work with Groups*, 33(2-3), 122-138.
- Stanton, M. D., ve Shadish, W. R. (1997). Outcome, attrition, and family-couples treatment for drug abuse: A meta-analysis and review of the controlled, comparative studies. *Psychological Bulletin*, 122(2), 170-191.
- Szymanski, L. S., ve Kiernan, W. E. (1983). Multiple family group therapy with developmentally disabled adolescents and young adults. *International Journal of Group Psychotherapy*, 33(4), 521-534.
- Tantillo, M., McGraw, J. S., Hauenstein, E. J., ve Groth, S. W. (2015). Partnering with patients and families to develop an innovative multifamily therapy group treatment for adults with anorexia nervosa. *Advances in Eating Disorders*, 3(3), 269-287.
- Van Noppen, B., Steketee, G., McCorkle, B. H., ve Pato, M. (1997). Group and multifamily behavioral treatment for obsessive compulsive disorder: A pilot study. *Journal of Anxiety Disorders*, 11(4), 431-446.
- Wallis, A., Alford, C., Hanson, A., Titterton, J., Madden, S., ve Kohn, M. (2013). Innovations in Maudsley family-based treatment for anorexia nervosa at the Children's Hospital at Westmead: a family admission programme. *Journal of Family Therapy*, 35, 68-81.
- Walsh, F. (2002). A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations*, 51(2), 130-137.
- Walsh, F. (2011). *Family Therapy: Systemic approaches to practice*. İçinde: J. R. Brandell (Ed.), Theory and practice in clinical social work. USA: SAGE Publication.
- Wang, Y. H., Haslam, M., Yu, M., Ding, J., Lu, Q., ve Pan, F. (2015). Family functioning, marital quality and social support in Chinese patients with epilepsy. *Health and Quality of Life Outcomes*, 13(1), 10.

- Wolberg, L. R. ve Aronson, M. L. (1980). *Group and Family Therapy*. New York, NY: Brunner/Mazel
- Wong, M. M. C., Ma, J. L. C., ve Chan, L. C. L. (2014). Multiple Family Group Therapy for Families with Children Placed in Out-Of-Home Care in a Chinese Context. *Social Work with Groups*, 38(2), 106–121.
- Yalom, I. (1992). *Grup Psikoterapisinin Teori ve Pratiği*, (A.Tangör ve Ö.Karaman, çev.). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Tek, S. (2019). Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1142-1165.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 20.02.2019

Makale Kabul Tarihi: 31.05.2019

IRKÇILIK KARŞITI SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Anti-Racist Social Work Practice

Serhat TEK*

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-7140-2099

ÖZET

Sosyal hizmet, ayrımcılığın ve baskının her türlü formuna karşı doğal bir duruşa sahiptir. Tarihsel süreçten günümüze insanları yapay ayrımlarla birbirinden farklılaştırmaya çalışan çeşitli 'ırk tespiti' çalışmaları yapılmıştır. Gücü elinde bulunduran gruplar tarafından kendi ekonomik ve yönetsel hedefleri için dayanak oluşturmak amacıyla çeşitli ırkların var olduğu savunularak, iddia edilen ırkların üyeleri için birtakım özellikler tanımlanmıştır. Söz konusu ırklara mensup bireyler sözde niteliklere göre 'aşağıda' veya 'yukarıda' konumlandırılarak ayırt edilmeye zorlanmıştır. Bu süreçte dünyanın farklı bölgelerinde pek çok insan ırkçılık sebebiyle baskı, zulüm, yaşadığı yerden zorla ayrılma ve ölümlere maruz bırakılmıştır. Bu durum ırkların olmadığı bir dünyada ırkçılığı ortaya çıkarmıştır. Irkçılık, sebepleri ve sonuçları ile günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması, ırk kavramı ve ırklar üzerine çalışmalar, ırkçılık, ırkçılığın boyutları kavramsal tartışması ışığında görünür kılınmaya çalışılmıştır. Çalışmada bir kurgusal vaka analizi ile ırkçılığın yıkıcı boyutlarının görülebileceği Hotel Ruanda filminin analizi gerçekleştirilmiştir. Bu yolla sosyal hizmetin ırkçılık karşıtı çalışmalardaki pozisyonunun somutlaştırılması hedeflenmiştir. Sonuç olarak çalışmada ırkçılık karşıtı sosyal hizmetin teoriden pratiğe; ırkçılık mağdurlarıyla çalışma, koruyucu- önleyici ve eğitsel çalışmalar, toplum çalışmaları, kültürel yetkinliğin vurgulanması, birey ve topluluk ile yönetsel erk arasındaki bağlantıların kurulması ve hak savunuculuğu anlamında çalışmalarını sürdüren bir uygulama boyutu olduğu vurgulanarak alana yönelik farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *ırkçılık, ayrımcılık, baskı, ötekileştirilme, ırkçılık karşıtı sosyal hizmet, azınlıklarla sosyal hizmet*

ABSTRACT

Social work has a natural stance against all forms of discrimination and oppression. Various 'race detection' studies have been conducted that try to differentiate people by artificial

discrimination from the historical process of the present. Group that hold power have argued that there are various races in order to provide the basis of their economic and administrative goals. Therefore, a number of characteristics have been described for members of the claimed races. individuals belonging to the identified races were forced to be distinguished by being positioned 'below ' or 'above according to the so-called qualifications. In this process, many people living in different parts of the world have been exposed to oppression, persecution, forced displacement and death due to racism. These situations have revealed racism in a world without races. Racism continues to exist today on its reasons and consequences. In this study, anti-racist social work practice is tried to be made visible in the light of conceptual discussions of race, studies on races, racism, dimensions of racism. In this study, a fictional case analysis and the analysis of the film Hotel Rwanda where the destructive dimensions of racism can be seen are analyzed. In this way, it is aimed to concretize the position of social work in anti-racist studies. As a result of this study, anti-racist social work is a practice that aimed to raise awareness and work in the sense of following topics from theory to practice: working with victims of racism, protective-preventive and educational studies, community studies, emphasizing cultural competence, establishing links between individual- community and administrative power, advocating rights.

Key Words: *racism, discrimination, oppression, otherization, anti-racist social work, social work with minorities*

GİRİŞ

“İrkçilik hala bizimle... Ancak, çocuklarımızı ne yapmaları gerektiği konusunda hazırlamak da bize kalmış ve umarız ki üstesinden geleceğiz.” Rosa Parks

Sosyal hizmet mesleği ve bilimi ilk dönemlerinde ihtiyaç halindeki dezavantajlı gruplara destek olarak başladığı yolculuğuna, sorun alanlarını çeşitlendirerek ve çalışmalarını da bu özel alanlara göre derinleştirerek uzmanlaşma yolunda ilerlemiştir. Sosyal hizmet, mesleki amaç ve değerleri açısından birey, grup ve topluma yönelik tüm önyargıları ve ön kabulleri reddeden bir yaklaşıma sahiptir (Kongar, 2007: 67). Bu bakış açısıyla alanda uygulamayı yürüten sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların farklılıklarına odaklanmak yerine mesleki bir farkındalıkla, ‘ötekileştirilmiş’ bireylerin ve grupların hassasiyetleri konusunda gerekli önlemleri almak adına çalışmalar yürütür. Sosyal hizmet uzmanları ırk ve etnisite farklılıklarını, müdahalelerinin odağına alırken bu durumu ayrımcılığa yol açacak bir bakış açısıyla değil kültürel yetkinliğe dokunan yönüyle ele alır.

Ayrımcılığın ve baskının her türüsüne karşı doğal bir duruşu olan sosyal hizmet, gerek bilimsel gerekse de uygulama altyapısı anlamında çeşitli kuram ve teorilerden beslenmektedir. İrkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasını kuramsal ve teorik anlamda destekleyen uygulama çerçeveleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması
2. Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması
3. Hak Temelli Sosyal Hizmet Uygulaması
4. Çokkültürcü Sosyal Hizmet Uygulaması
5. Azınlıklarla Sosyal Hizmet Uygulaması
6. Kültürel Açından Yetkin Sosyal Hizmet Uygulaması

Çizelge.1

Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması, ayrımcılığın farklı türlerini ele alan yapısıyla bir çatı uygulama çerçevesi olarak düşünülebilir. Ayrımcılığın bir türü ve tezahürü olan ırkçılık, ayrımcılıktan kaynaklanan ve ayrımcılığa neden olan bir yapıdadır. Bu sebeple ayrımcılık ve ırkçılık iç içe geçmiş kavramlar olarak değerlendirilmektedir (Thompson, 2006: 72). Baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması; nedeni ne olursa olsun her türlü baskının henüz ortaya çıkmadan engellenmesi adına çalışmalar yapan bir uygulama altyapısıdır. Sosyal hizmetin bu uygulama altyapısındaki rol ve sorumluluğu baskı mağdurlarının hak savunuculuğunu üstlenmek ve baskıya karşı güçlendirmeyi konumlandırmaktır (Laird, 2008: 20). Bu noktada hak temelli sosyal hizmet uygulaması da, ırkçılığın sebep olduğu eşitsizliğin negatif etkileri ile ırkçılığın bireysel, kurumsal ve yapısal nedenleri üzerinde çalışmalar yaparak söz konusu yapıyı ortadan kaldırmayı amaçlar (McPherson, 2015: 129). İrkçılığın karşısında konumlanan yapısıyla uygulamaya yön veren bir diğer çerçeve ise çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasıdır. Bu uygulama çerçevesi bir toplumun birden fazla kültürden oluşabileceğini yani çokkültürlü bir yapıdan meydana gelebileceğini ancak bu durumun o toplumu çokkültürcü yapmaya yetmeyeceğini ifade etmektedir. Çokkültürcü bir toplumsal sistem, ülkede yaşayan tüm kültürlerin devletlerce sağlanan hak ve adalet temelli uygulamalar ile güvence altına alındığı bir yapıyı ifade eder. Dolayısıyla bu bakış açısı çokkültürlü olmanın yanında çokkültürcü olmanın önemine vurgu yapar (Özgür, 2014: 40-41). Azınlıklarla sosyal hizmet uygulaması ise farklı etnisite, dil, din, ulusal kimlik, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği sebebiyle bir toplum içerisinde azınlık olarak konumlandırılan toplulukların, başat toplumdan ayrılan yönlerinin ve haklarının savunulması anlamında sorumluluklar

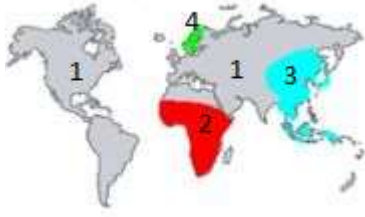
üstelenen bir uygulama altyapısıdır. Azınlık topluluklarına mensup birey, aile ve gruplarla çalışmalar yapan azınlıklarla sosyal hizmet uygulaması, azınlıkların kültürel özelliklerinin ve kimliklerin devam ettirilebilmesi açısından gerekirse pozitif statü haklarıyla desteklenmelerini, ayrımcılık ortadan kalkana kadar geçici özel önlemlerin alınmasını mesleki bir sorumluluk olarak takip eder ve üstlenir (Tek, 2018: 53). Son olarak kültürel açıdan yetkin bir sosyal hizmet uygulaması ise ırk temelli ayrımcılığın önüne geçmek açısından uygulamayı yürüten sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları ülkede yaşayan kültürlerin farkında olması, söz konusu kültürlerin özellikleri ve hassasiyetleri hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini belirtir (George-Bettisworth, 2017:10). Bu bağlamda, birbirinden beslenen ve birbirini besleyen yönleriyle yukarıda bahsi geçen tüm kuramsal çerçevelerin, ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasına bilgi ve uygulama altyapısı bağlamında katkı sunan yönleri bulunmaktadır (Dominelli, 2017: 50).

İrk Kavramı ve İrklar Üzerine Çalışmalar

İnsanlara yönelik yapılan sınıflandırmalara ilk olarak M.Ö. 14. yüzyılda Antik Mısır'da rastlanılmaktadır. Antik Mısır'da yaygın olan mezar resimleri, günümüz sınıflandırmalarına temel teşkil edebilecek yapıda insanları fiziksel farklılıklarının açık şekilde görüleceği bir bakışla tasvir etmiştir. Bu tasvirle kuzeyde ve güneyde yaşayan insanlar net bir şekilde birbirinden ayırt edilebilmektedir (Marks, 2008: 22).

Traoré (2010: 4)'e göre, günümüzdeki anlamıyla ırk sınıflandırmalarının öncül çalışmalarını 17. yüzyılda François Bernier yapmıştır. Bernier, 1684 yılında yayınlanan 'Yeryüzünde Yaşayan Farklı İrk ve Türler Göre Dünyanın Yeni Bölümleri' adlı çalışmasında insanları dört farklı gruba ayırmıştır. Sınıflandırma; yüz şekli, deri rengi, kafatası yapısı ve boyutu ile saç rengine göre yapılmıştır (Stuurman, 2000: 4). Bernier'in, fiziksel özellikler ve yaşanan coğrafyaya göre belirlediği gruplar şu şekildedir:

- 1) Avrasyalılar (Eurasians)
- 2) Sahraaltı Siyah Afrikalılar (Sub-Saharan "Black" Africans)
- 3) Beyaz Doğulular (White Orientals)
- 4) Laponyalılar (Lapps)

Şekil 1. Bernier'e Göre Irk Sınıflandırması (Rubies, 2013: 54).

Modern döneme yaklaştıkça ırklara yönelik çalışmaların, 18. yüzyılın son dönemlerinde tartışılmaya başlandığı ve 19. yüzyılda yoğun şekilde arttığı görülmektedir. Alman filozof Immanuel Kant'ın 'Çeşitli İnsan Irkları Üzerine' adlı makalesi 1775'te yayımlanmıştır, Johann Friedrich Blumenbach'ın 'İnsan Türünün Doğal Çeşitleri Üzerine' başlıklı doktora tezi de aynı yıl Göttingen Georg August Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde doktora tezi olarak kabul edilmiştir (Somersan 2012: 200).

Kıta Avrupası'nda sanayileşme sonrası ortaya çıkan güç ve pazar savaşları ile birlikte kolonileşme süreci başlamıştır. Kolonileşme faaliyetleri salt şekilde insanın değerini ayaklar altına alan bir süreci inşa ettiği gibi, eş zamanlı olarak da bu sürece haklı gerekçeler aramıştır. Bu arayışlar sonucunda, insanların aslında farklı ırklardan oluştuğunu savunan Kont Joseph Arthur de Gobineau'nun çalışmaları öne çıkmıştır (Hughes, 2012: 2). 1853-1855 yıllarında yayınlanan 'İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Denemeler' adlı eseri ile modern dönem ırkçılığının temellerini atan Gobineau'nun ırk sınıflandırması şu şekildedir:

- 1) Beyaz (Caucasian)
- 2) Siyah (Negroid)
- 3) Sarı (Mongoloid)

Şekil 2. Kont Joseph Arthur de Gobineau'ya Göre Irk Sınıflandırması (Lopez, 2000: 967-972).

İnsanları ırklara ayırmanın yanında her ırka ayrı özellikler atfeden Gobineau; beyaz ırkı üstün tutmuştur. Çalışmalarında genetik, psikolojik ve ahlaki açılarından beyazların

üstünlüğüne vurguda bulunmuştur. Bu ayrıştırma insanları dış görünüşleri ile ayırmanın ötesinde, insanların türdeşlerine karşı sözde haklı gerekçelerle ayırım adı altında çeşitli baskılar, sömürüler, ötekileştirmeler uygulamasını meşrulaştırması ve kurumsallaştırması anlamında dikkatle üzerinde durulması gereken yapıdadır. Nitekim bu meşrulaştırma girişimleri, ırkçılığı yaygınlaştırma ve yapılan ayrımcılığı kurumsallaştırarak geçerli kılmayı amaçlamıştır (Giddens, 2008: 533).

Bernier ve Gobineau'nun çalışmalarında olduğu gibi ırk kavramını ele alırken ortaya konulan detaylandırılmış çalışmaların, süreci bilimselleştirme çabasından öte bir anlam taşımadığı düşünülmektedir. Nitekim ırk ayrımı temelinde çalışmalar ortaya koyan kişiler, insanları ortaklıkları yerine farklılıkları üzerinden değerlendiren bir bakış açısıyla, yalnızca iddialarını savunmakla kalmayarak aynı zamanda görüşlerini mantıklı temellere oturtmayı amaç edinerek iddialarını geçerli kılmayı hedeflemektedir.

Yukarıda sözü edilen türde çalışmaların yanı sıra ırkların, ayrımcılığa temel olmayacak yönlerine atıf yapan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Bulmer ve Solomos (1999: 7) ırk kavramını ele alırken üç temel noktayı ön plana çıkarmıştır.

- İnsanlar ortak birtakım özelliklerle farklı grupların üyesidir.
- Bu grupları oluşturan insanlar farklı kökenlere sahiptir.
- Irk temelli farklılıkların kültürel ve siyasi anlamları vardır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) İkinci Dünya Savaşı sonrası ırkçılığın neden olduğu tabloyu görmüş ve bu konuda 'ırk' kavramı temelinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. 1950, 1951, 1964 ve 1967 yıllarında yapılan araştırmalar sonucunda bir deklarasyon yayınlanmış ve ırk kavramı üzerine farklı açılardan açıklamalar yapılmıştır. Deklarasyon sonucunda ırk kavramının biyolojik bir kavram olmadığı, aksine sosyal bir mit olduğu ifade edilmiştir. İnsanların biyolojik ve sosyal açılardan ayrımlarının söz konusu olmadığı ve her iki kavramın ancak insanların bütünlüğü temelinde ele alınabileceği savunulmuştur (Banton, 1969: 18). Irk kavramı zamana, mekâna, ekonomik ve sosyal koşullara göre şekillenen yapay bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Rattansi, 1994: 15).

Dolayısıyla ırk kavramının insanlar tarafından üretilen bir kategorileştirme aracı olduğu ifade edilebilir. Son yıllarda kavramın taşıdığı ayrıştırıcı nitelik sebebiyle akademik kullanımı azalmış ve söz konusu kavram yerine insanların kültürel

farklılıklarına vurgu yapan etnik grup kavramı ön plana çıkmıştır (Büyükbay, 2016: 3). Canlıların sınıflandırılması anlamına gelen taksonomi hala bazı çevrelerce kabul görmekle birlikte, son yıllarda yapılan karşıt çalışmalarla insanların ırklar üzerinden sınıflandırılması görüşü yanlışlanmıştır. Günümüzde kabul gören görüş *Homo sapiens sapiens* yani modern insanın ırklara ayrılmadığı, tüm insan cinsinin tek bir alt türe yani *Sapiens*'e ait olduğudur. Bahsi geçen alt tür ve ırk tanımlarının temelinde yatan kanıt ise doğurganlıktır. Çünkü iddia edildiği gibi farklı alt türlerin olması durumunda, bu alt türlere ait üyeler çiftleşse bile yavrularının üreyemez halde dünyaya gelmesi gerekmektedir. Oysa insanlar için bu durum hiçbir şekilde geçerli değildir (Somersan, 2012: 200).

İrkçilik

İrk kavramının ortaya atılmasının temelinde insanların kendilerine yönelik özgeci bakışlarının ve kendilerini üstün görme eğilimlerinin olduğu ifade edilebilir. Doğrudan insanı temel alan, canlı-cansız tüm varlıklar içinde insanı özgeleştiren ve her şeyin insan için olduğunu iddia eden homosantrik görüşler ile insanı diğer insanlardan üstün olarak konumlandıran egosantik görüşler bu bakış açısının temelini oluşturmaktadır (Güvenç, 2016: 5). Bu fikri altyapı, var olduğu iddia edilen ırkları ortaya koymuştur. İrkları ortaya koymanın ötesinde insanların çeşitli yönlerden ayrıldığını varsayarak ırkçılığı meşrulaştırmayı amaç edinmiştir. Bilimsel tartışma zemininde ırkçılığın tam anlamıyla ne zaman ortaya çıktığı yönündeki iddialar iki önemli görüş temelinde sürdürülmektedir. İlk görüş, Antikçağda Eski Yunan ve Barbar kavimler arasındaki ayrımı ön plana koyarken, Hindistan'daki kast sistemine de atıf yaparak ırkçılığı tespit edilebilen ilk uygulamalarıyla ele almaktadır. İkinci görüş ise görece daha yakın bir döneme atıfta bulunarak ırkçılığın kapitalizm sonucu ortaya çıkan bir sömürü aracı olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada kapitalizmin tarihsel ırkçılık uygulamalarını da temel alarak, sömürgeci ekonomik sisteme meşru bahaneler bulmak amacıyla işgalleri, köleleştirmeyi ve sömürge düzenini inşa ederek, ırkçılığı yapısal bir sistemle uygulamaya koymaya zemin hazırladığı belirtilmektedir (Özbek, 2012: 119-120).

İrkçilik, iddia edilen bir ırkın üyeleri için çeşitli özellikler tanımlayarak, söz konusu ırka mensup bireyleri tanımlanan sözde niteliklere göre aşağıda ve yukarıda konumlandırarak ayırt etmektir. İrkçilik, bir önyargılar ve yanlış inançlar bütünlemesidir (Hoyt Jr, 2012: 225). İrkçilik sömürgeci dünya düzeni tarafından oluşturulmuş içerisinde ataerki, modernizm, batı merkezli görüş, kaynak paylaşımı kavramlarını barındıran politik, kültürel ve ekonomik gerekçelerle yapay bir şekilde

yeniden üretilmiş üstünlük ve aşağılık hiyerarşisi olarak tanımlanmaktadır (Grosfoguel, 2013: 74; Grosfoguel ve diğ., 2015: 636).

İrkçiliğin, farklı biçimleri vardır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan farklı sömürge geçmişlerine bağlı olarak, üstünlük ve aşağılık hiyerarşisi yapay olarak kurgulanmış çeşitli ırksal belirteçler yoluyla oluşturulmuştur. İrkçilik; renk, etnik yapı, ulusal yapı, dil, kültür veya din temelinde sürdürülebilir. Son yıllarda toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim konuları da ayrımcılık temelinde ırkçılık konusu başlığı altında incelenir olmuştur (Grosfoguel, 2016: 10). Günümüzde ırkçılık kavramı, ilk dönemlere göre kapsam ve şekil bakımından farklılaşmıştır. İrkçilik, hâkimiyeti elinde bulunduran başat gruba mensup bireyler ile hükmedilen gruba mensup bireyler arasındaki ilişkiler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bir politika aracı olarak ırkçılık, daha çok baskı kurmanın bir yöntemi olarak görülmektedir (Sayın ve Candan, 2016: 37). Bu noktada ırkçılığın türleri, aktif ve pasif ırkçılık olarak değerlendirilmektedir. Aktif ırkçılık, gücü elinde bulunduran grubun ideolojisi çerçevesinde uygulamaya konulan politikalar olarak ifade edilmekteyken, pasif ırkçılık ise düşünce boyutunda bir grubu günah keçisi haline getirecek bir tutumu ön plana çıkarmaktadır (Somersan, 2009: 2).

İrkçiliğin Boyutları

İrkçilik, sergilenen tutum ile ilişkili bir kavramdır. İrkçi ise bu tutumu düşünce, tavır ve davranışlarına yansıtan bireyi kavramsallaştıran bir ifadedir. İrkçilik, toplumsal boyutta karşıt olarak belirlenmiş olan bir diğer gruba yönelik açık veya örtük ırk temelli inançları ifade eder. Bu doğrultuda ırkçi ise var olduğuna inandığı bir ırka mensubiyeti sebebiyle bireyi ya da toplulukları, ait olduğunu düşündüğü ırktan aşağıda gören kişidir. İrkçiliğin bireysel ve kurumsal boyutlarda sonuçları söz konusu olmaktadır. Bireysel anlamda ırkçılık, kayırmacı ve saldırgan edimlere dönüşebilen bir tutumken, kurumsal anlamda ırkçılık ise çoğunlukla yönetsel erk tarafından sistemli olarak hayata geçirilen ayrımcı tutumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Giddens, 2008: 540-541). İrkçiliğin kurumsal boyutu, ırkçılığı sistemli olarak devletin bir politikası olarak eyleme dönüştürmenin yanında, inceden inceye ırkçılığı meşrulaştıran bir yapı ortaya koymaktadır. Bu durum da döngüsel bir nedensellikte kurumsal ırkçılığın, bireysel ırkçılığa dönüşmesine sebebiyet vermektedir (Brockmann ve diğ., 2001: 1).

Büyükbay (2016), ırkçılığın boyutlarını açıklarken güç, grupların kutuplaşması, doğal ayrımlar ve kültürel farklılıklar kavramlarından söz etmiştir. Güç; baskı ve itaati temellendiren kavram olarak başat pozisyonda yer almaktadır. Bu durum eşitsiz bir ilişkiler bütünü oluşturarak grupların karşıt hale gelmesini ve uca savrulmasını

tetikleyerek grupları kutuplaştırır. Gruplar arasında doğal olarak farklılıklar meydana gelir. Böylelikle, taraflar arasında pek çok anlamda derinleşen farklılıklar, bir kültüre dönüşerek kanıksanmaya başlanır. Sonuç olarak taraflar arasındaki ayrımların doğal bir süreç sonucu ortaya çıkan yapılar olduğuna inanılır. Bu durum da sürecin yapısal hale gelerek ırkçılığın doğal ve değişmez olarak kabul edilmesine neden olabilir.

İrkçılığın boyutları dönemin ve siyasi konjonktürün değişimiyle birlikte yeni formlara evrilerek değişiklik göstermektedir. Örneğin; ırkçılığın ilk olarak ele alındığı dönemlerde biyolojik ırkçılık boyutu öne çıkarken, sonraki dönemlerde salt bir karşı duruşa sebep olan bu ırkçılık türü dönüşüm yaşamıştır. Biyolojik ırkçılık yerini üstünlük fikrini temel alan ırkçılığa bırakmıştır. Bu ırkçılık boyutu 'yeni ırkçılık (neo racism)' adı verilen bir dönemi başlatmıştır. Yeni ırkçılık görüşü kültürel boyutta, ırkçılığı kodlarla sistematize eden bir alt ve üst tabaka yaratmayı amaç edinmiştir. Bu ırkçılık anlayışı çeşitli görsel kodlara anlamlar yükleyerek bireyleri yaşam tarzlarına göre kimliklere ayırmakta, bu yolla politize ederek ayrıştırmaktadır (Sayın ve Candan, 2016: 37). Küreselleşme ile yeni ırkçılığın günümüzde gözle görünür şekilde yaşamımızda var olduğu ifade edilmektedir. Özellikle kapitalist ekonomi sisteminin planlanan hedeflere ulaşması adına toplumun bir kısmını işgücü olarak istihdam etmek isteyeceğini, diğer kısmını ise sistemin yürütücüsü olarak işveren pozisyonunda değerlendirmeyi amaçladığı belirtilmektedir. Söz konusu ekonomik sistemin bu yolla biyolojik temelli ırkçılık yerine kültürel ayırım temelli yeni ırkçılık kavramını teorileştirdiği ifade edilmektedir (Aronson ve diğ., 2012: 803). Yeni ırkçılık kavramının küresel boyutta ekonomik hedeflerine örnek olarak Amerikan şirketlerinin Asyalıları ucuz işgücü olarak istihdam etmesi gösterilebilir. Bu durum yeni ve yükselen yönüyle ırkçılığı konumlandırmakta ve sisteme uygun olarak 'model azınlıklar' üretmektedir (Chou, 2008: 219).

Dünya üzerinde pek çok ülke kendi varlığını inşa edebilmek adına ötekileştirmeyi, ayrımcılığı ve ırkçılığı birer strateji olarak kullanmıştır ve hâlihazırda kullanmaktadır. Bu duruma örnek olarak, ırk kavramının etkisinin tüm yıkıcı boyutlarıyla görüldüğü 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde kendi ulusal ideolojileri adına birçok insanı öldüren Alman nasyonal sosyalizmi verilebilir. Bu süreçte Adolf Hitler yönetimindeki nasyonal sosyalizm hareketi, yaklaşık 6 milyon Yahudi'yi ve toplamda sayıları 5 milyonu bulan Romanlar, Slav halkları, Yehova şahitleri, siyahlar, eşcinseller, fiziksel ve zihinsel engelliler, komünistler, sosyal demokratlar, siyasi muhalifler, din adamları, direnenler, savaş esirleri ve sanatçıları katletmiştir (Friedman, 1995). Hitler, üstün -ari- bir ırk

yaratmayı amaç edinmiş, bu sebeple de ırkçı idealine engel olabilecek olan tüm 'öteki'leri ortadan kaldırmakta herhangi bir sakınca görmemiştir.

Buradan hareketle, ırk ve ırkçılık kavramları yapay birer kurgudan ibaret olduğu halde geçmişten günümüze değişen boyutlarıyla varlığını sürdürmüş ve insanlık adına üzücü deneyimlere sebebiyet vermiştir. ırkçılık katliama varan boyutlarıyla günümüzde de sürdürülmeye çalışılan bir ayrımcılık biçimidir. ırkçılığın insanların yaşam hakkı gibi temel haklarını tehdit eden boyutlara ulaşması, insani bilimlerin kavramın etkisi ve yıkıcılığı üzerine çalışmalar gerçekleştirmesinin gerekliliğini ispatlar niteliktedir.

ırkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması

Sosyal hizmet, çalışmalarının odağına insanı ve insanın değerini konumlandırır. ırkçılık gibi insan haklarını ihlal eden fikirleri ve kabulleri kökten reddeder. Bu açıdan sosyal hizmet, gerek teori gerekse de uygulama boyutunda doğası gereği ırkçılık karşıtı bir duruşa sahiptir. ırkçılık karşıtı sosyal hizmet, sosyal hizmetin bir meslek olarak uygulandığı ilk zamanlardan itibaren fikri altyapı olarak sosyal hizmet çalışmalarında var olmuştur. Ancak alanda bilimsel anlamda tam olarak karşılığını ancak 1970'lerden sonra radikal görüşün gelişimiyle alabilmiştir (Wainwright, 2009: 498). ırkçılık karşıtı sosyal hizmet ilk zamanlarda beyaz-siyah ayrımı temelli bir uygulamadan yola çıkarsa da, günümüzde kurgulanan ırk düşüncesi üzerinden biçimlenen tüm ayrımcılık türleri bu kapsama dahil edilmektedir. ırkçılık karşıtı sosyal hizmet, belli bir dönem yaygın olan beyazlığı ve beyazların kültürünü üstün olarak gören görüşü kesin bir dille reddeder (Butler ve diğ., 2003: 275).

ırkçılık karşıtılığını odağına alan yönüyle ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, ırkçılığı hem bireysel anlamda hem de kurumsal anlamda reddeder. Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmetin politika ve yasalar, teori ve uygulama, eğitim ve öğretim gibi alanlarda katkı ve kazanımlarından bahsedilmektedir (Keating, 2000: 79). Bu bakış açısı ile ırkçılık karşıtı uygulama, sosyal hizmetlerin planlanmasının ve sunumunun yalnızca hakim olan grubun bakışı ile şekillenmesinin önüne geçen, azınlık ve etnik grupları da bu sürece dahil eden bir yapının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, ırkçılık karşıtı uygulamalar ilk olarak beyazların üstünlüğünü savunan görüşlere ve beyazlık algısına yönelik bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepkinin temelinde beyazların üstünlüğünün savunulması kadar, sosyal ihtiyaçların ve hizmetlerin beyazları temel alan bir bakış açısıyla sunulmasının da

etkisi vardır. Bu açıdan bakıldığında çeşitli ülkelerde sağlık, refah ve güvenlik hizmetlerinde ırkçı bir hizmet yapısı görmek mümkündür (De Montigny, 2013: 634). Bir diğer açıdan konuya yaklaşıldığında ise Avrupa'da sosyal hizmet uygulamalarının çoğunlukla beyaz sosyal hizmet uzmanları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Eliassi (2017: 31) tarafından yapılan çalışmaya göre, beyaz sosyal hizmet uzmanlarının kültürel yetkinlikle bağlantılı olarak, dünyanın farklı ülkelerinden gelen göçmenlere yönelik kapsamlı bir bilgi altyapısına sahip olmadıkları, dolayısıyla bu anlamda sosyal hizmet politikalarının bunu güvence altına almasının gerekliliğinin altı çizilmiştir. Bu anlamda Avrupa'ya gelen göçmenlere yönelik sosyal hizmetler sunulurken dil, görünüş, din, tarih vb. hassasiyetlere yönelik sosyal hizmet uzmanlarının farkındalık gelişimine ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının 'renk körü' profesyoneller olmamaları, ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması açısından en önemli nokta olarak görülmektedir (Loya, 2011: 203). Bir diğer araştırmada, Wainwright (2009: 502) siyah sosyal hizmet uzmanlarının siyahlara yönelik sosyal hizmet uygulamasında yeni bir ırkçılığa zemin vermeden başarılı çalışmalar gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Bu durum ırkçılık ve ayrımcılık tam olarak ortadan kaldırılincaya kadar alınması gereken geçici özel önlemler kapsamında değerlendirilmelidir. Desai ve Gooden (1995: 219) ise çalışmalarında ırkçılığın; toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf, tek ebeveynli olma durumu gibi durumlar ile birlikte olduğunda etkilerinin daha da artabildiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının siyah aileler örneğinde güçlendirme ve pozitif bir bakışla çözüm adına ırkçılık karşıtı ve çokkültürcü bir yolu mümkün hale getirebileceklerinden bahsedilmiştir.

Amerikan Sağlık İşgücü Merkezi Çalışmaları (CHWS) ve Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW)'ın 2006 yılında yapmış oldukları bir çalışmaya göre, Amerikan nüfusunun %68'i beyazlardan oluşmaktadır. Sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanları açısından değerlendirildiğinde ise kendisini beyaz olarak tanımlayan lisanslı meslek elemanlarının toplam oranı %85, siyah meslek elemanlarının oranı %7, Hispanik ve Latin meslek elemanlarının oranı %4, Asyalıların oranı %1, Amerikan Yerlilerinin oranı ise %1'dir. Sosyal hizmetlerden yararlanan müracaatçıların oranlarına bakıldığında ise araştırmada yer alan sosyal hizmet uzmanlarının %85'i siyah, %77'si Hispanik ve Latin, %49'u Asyalı, %39'u Amerikan Yerlisi müracaatçılarla çalıştıklarını belirtmiştir. Araştırma verilerinden hareketle sosyal hizmet uzmanları, büyük bir oranla etnik azınlık gruplarıyla çalışmaktadır (CHWS ve NASW, 2006). Amerika Birleşik Devletleri 20. yüzyılın üçüncü çeyreğine

kadar ulusal politikalar ve uygulamalar bağlamında ırkçılık tabanlı ayrımcılığın örneklerine sahne olmuş bir ülkedir. Bu bilgiler doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının alanda ve akademik bağlamda yürüttükleri çalışmaların gizil ya da açık olarak ırkçılıktan korunması, ancak sosyal hizmet uzmanlarının farklılığa ilişkin bilgi ve becerilerini artırmaları ile gerçekleştirilebilir. ABD örneğinde sosyal hizmet uzmanlarına düşen en önemli görevin yakın zamana kadar kamusal bağlamda ırkçılığın var olduğu, günümüzde ise toplum bazında ırkçılığa yönelik eylemlerin sıklıkla görüldüğü bir ortamda azınlıkların ve farklılıkların farkında bir hizmet sunmak ve söz konusu grupların savunuculuğunu üstlenmek olduğu söylenebilir (Loya, 2011: 205). Brockmann ve diğ., (2001: 1) ise çalışmalarında siyah ve etnik açıdan farklı sosyal hizmet uzmanlarının ırkçılığa maruz kaldıklarından söz etmektedir. Söz konusu çalışmada ırkçılığın sosyal hizmet uzmanlarını bütüncül açıdan etkilediğinden bahsedilerek, bu negatif etkiye karşın sosyal hizmet uzmanlarının deneyim, algı ve baş etme stratejileri geliştirdikleri ifade edilmiştir.

Sosyal hizmet uzmanları değişen boyutlarda ırkçılık ve ayrımcılığa maruz kalabilmekte ve bir takım yanlış uygulamalarla ırkçılık ve ayrımcılığın uygulayıcısı konumuna gelebilmektedir. Bu noktada Türkiye örneğine bakıldığında ise Acar ve diğ., (2017: 44) yaptıkları çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının ayrımcılık ve etiketlenmenin pek çok görünümüyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Çalışmaya göre, yaş, cinsiyet, etnisite, inanç, cinsel yönelim, engel durumu gibi bir takım farklılıklar sebebiyle sosyal hizmet uzmanları hem ayrımcılığa uğrayabilmekte hem de ayrımcılığı uygulayan taraf olabilmektedir.

Görüldüğü üzere, ırkların olmadığı bir dünyada ırkçılık her ortamda ve her düzeyden birey ve topluluğu tehdit eden yapıyla varlığını sürdürmektedir. Acar ve diğ., (2017: 44-47)'a göre sosyal hizmet, herkes için hak temelli ve eşitlik ilkesine dayanan hizmetlerin sunulmasının sağlanması için çalışır. Bu noktada sosyal hizmetin ırkçılık ile mücadelede çeşitli rol ve sorumlulukları söz konusudur. Graham (2000: 425) ırkçılık karşıtı sosyal hizmetin etik perspektiften temel prensiplerini ve sosyal hizmet uzmanlarının alana ilişkin rollerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır;

- ırkçılık karşıtı sosyal hizmet, ideolojik toplumsal yapının tanımladığı ırk kavramının sosyal ve politik anlamlarıyla bir ırkın diğer ırklardan üstün olduğu fikrini ifade ettiğinin farkındadır.
- ırkçılık karşıtı sosyal hizmet, ırkçılığın sosyal yaşam, barınma, iş ve eğitim alanlarında sosyal etkilerinin olduğunu bilir.

- Irkçılık karşıtı sosyal hizmet, sosyal baskının diğer tüm formlarını incelemeden ırkçılığın sosyal etkilerine yönelik incelemelerin eksik kalacağını bilir.
- Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uzmanları, kendi bireysel yanlılıklarının, davranışlarının ve kalıp yargılarının farkındadır. Bu durumlarla baş etme ya da mesleki yönlendirme yapma zorunluluğu olduğunun bilincindedir.
- Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uzmanları, ırka dayalı sosyal yapının ırkçılık temelli bir görüş olduğunu bilir ve sosyal değişimin ancak ırkçılık karşıtı bir uygulamayla gerçekleşeceğini farkındadır.
- Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uzmanları, kurumsal ırkçılığın önüne geçer ve siyah ya da azınlık mensubu diğer topluluklardan bireylerin kurumsal temsiliyetine yönelik sosyal kontrolü ve savunuculuğu üstlenir.

Örnek Vaka: Nadia W.

Albert W. (1900 doğumlu), 1941 yılının ağustos ayında, Potsdam Almanya'da çalıştığı enstitüden ayrılarak Türkiye'ye gelen Yahudi bir tıp profesörüdür. Prof. W., eşi Yasmine W. (1903 doğumlu) ve kızı Nadia W. (1938 doğumlu) ile birlikte Ankara'ya yerleşmiştir. Prof. W., uzmanı olduğu kürsünün Ankara'daki bir üniversitede kurulmasına öncülük etmiştir. Ankaralı Yahudilerle kısa zamanda yakın ilişkiler kuran aile, ibadetlerini Ulus Anafartalar'daki 800 yıllık Tarihi Sinagog'da sürdürmeye başlamıştır. W. ailesi Cebeci semtinde ikamet ettiği için, kızları Nadia W. Cebeci'deki devlet okullarında ilk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra, Devlet Konservatuarı Şan Bölümüne girmiştir. Nadia W. üniversiteden mezun olduktan sonra kendi bölümünde akademisyen olarak çalışmaya başlamıştır. Nadia W.'nin gençlik döneminde romantik ilişkileri olmuş ancak evlilikle sonuçlanan bir ilişkisi olmamıştır. Anne ve babasını 1965 yılında bir trafik kazası sonucu kaybeden Nadia W., olaydan sonra tek başına yaşamını sürdürmüştür. 32 yıl çalıştıktan sonra 1995 yılında emekli olmuş, yazları Bodrum'daki yazlığında, kışları ise Ankara'da ikamet etmiştir.

Gençlik yıllarından itibaren sigara içen Nadia W. rutin sağlık kontrolleri için hastaneye gittiği sırada nefes darlığından şikâyetinde bulunmuş, yapılan tetkikler neticesinde koah hastası olduğunu öğrenmiştir. Bu hastalıktan dolayı sigarayı acilen bırakması gerektiğini öğrenmiş ve rutubetli ortamlardan, üzüntü ve stresten uzak durması gerektiği konusunda doktoru tarafından uyarılmıştır. 2018 yılına kadar sigara alışkanlığını bırakmayan ve doktorunun tavsiyelerine uymayan Nadia W., bir gün merdiven çıkarken ani nefes darlığı yaşamış, kalbinin zorlandığını hissetmiş

apartmanda yığılıp kalmıştır, sesleri duyan komşuları tarafından hastaneye kaldırılmıştır. Acil servise kaldırıldıktan sonra iç hastalıkları servisine yatırılıp gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda hastalığının akciğer kanserine evrildiği öğrenilmiştir. Yaklaşık 2 ay hastanede tedavi gören Nadia W. bu süreçte Sosyal hizmet uzmanı Mahir İ. tarafından rutin bir şekilde ziyaret edilmiştir. SHU Mahir İ. gerçekleştirdiği görüşmeler ve yaptığı araştırmalar sonucu taburculuğu yaklaşan Nadia W.'nin tek başına bakımını sürdürmesinin zor olacağı kanısına varmıştır. Bu görüşünü hastanedeki paydaş tıbbi tedavi ekibiyle de paylaşmış, onların da desteğini almıştır. SHU Mahir İ. öncelikle huzurevi fikri konusunda Nadia W.'yi bilgilendirmesi gerektiğini düşünmüş, bu konuda araştırma yapmış, huzurevleri ile bağlantıya geçmiştir. Ayrıca Nadia W. ile iletişim halinde olan komşularından ve arkadaşlarından da süreç boyunca destek almıştır. U. Huzurevinde bir kişilik kontenjan açıldığını ve ellerini çabuk tutmaları gerektiğini öğrenen SHU Mahir İ. süreci hızlandırmıştır. Nadia W. ilk olarak SHU Mahir İ'ye karşı çıkmış, ancak doktorların ve yakınlarının telkinleriyle huzurevine gitmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine SHU Mahir İ, huzurevinde görevli SHU Gülşen K. ile görüşme gerçekleştirmiş ve Nadia W. hakkında bilgi vermiştir.

Huzurevine kabulü gerçekleştirilen Nadia W. iki kişilik bir odaya yerleştirilmiştir. Odasında birlikte kaldığı Behiye Ş.; 67 yaşında, okuma yazması olmayan, huzurevine gelene kadarki yaşamının tamamını köyünde geçirmiş, üç çocuğu olan bir kadındır. Behiye Ş., Nadia W. ile tanıştığında ilk olarak nereli olduğunu ve adının neden Nadia olduğunu sormuştur. Bunun üzerine Nadia W., Ankaralı bir Yahudi olduğunu söylemiştir. Nadia W. ilk üç gün odasından yemek saatleri dışında çıkmamış ve Behiye Ş. ile de sınırlı iletişim kurmuştur. Bu durum huzurevinde görevli SHU Gülşen K.'nin dikkatini çekmiş ve Nadia W. ile görüşmeye karar vermiştir. Yaptığı görüşme neticesinde huzurevinde çeşitli etkinlikler olduğundan bahsetmiş ve Nadia W.'nin odasından çıkması için onu güçlendirmiştir. Bu görüşme üzerine Nadia W. ertesi gün kahvaltı sonrasında huzurevindeki oturma bölümüne gitmiş ve gider gitmez, kendisini tanımasına fırsat verilmeden, Yahudi kimliği üzerinden söylemlere maruz kalmıştır. Nadia W. onlara kimliği hakkındaki bilgiyi Behiye Ş.'nin verdiğini düşünmüş ve bu konu hakkında konuşmak istemediğini dile getirmiştir. Oturma salonunda oturan üç erkek yaşlı, Nadia W.'ye "Yahudiliğin ve *gavurluğun* kötü bir şey olduğunu" , "Yahudilerin Müslümanları katlettiğini", "Hitler'in aslında Yahudilerin tamamını öldürmediği için suçlu olduğunu" söylemiştir. Bu durum karşısında Nadia W. gözyaşlarına hakim olamamış ve hızlı bir şekilde odasına gitmiştir. Yaşananları

öğrenen SHU Gülşen K. ne yapacağını bilememiş ve kuruluştaki görevli diğer sosyal hizmet uzmanlarıyla acil bir toplantı yapması gerektiğini düşünmüştür. Siz bahsi geçen kuruluştaki görevli bir sosyal hizmet uzmanı olsaydınız, bu durum karşısında;

1. Bu vakada müracaatçı ile çalışmanızı güçleştirebilecek ön yargılarınız ve ön kabullerinizin olup olmadığını sorgular mıydınız?
2. Kendi kültürel yetkinliğinizi gözden geçirerek bilgi edinme ya da bilgilerinizi güncelleme ihtiyacı duyar mıydınız?
3. Vakada bahsi geçen Türkiye Yahudi topluluğunun kendilerine ait yaşlı bakım hizmetleri olup olmadığını araştırır mıydınız?
4. Bu vaka özelinde hangi sosyal hizmet kuram ve yaklaşımlarından faydalanırdınız?
5. Bu vakanın çözümü adına sosyal hizmet uzmanının hangi rol ve işlevlerini kullanırdınız?
6. Bu tür bir sorunla karşılaştığınızda “müracaatçının biricikliği ve değeri” konusunda ne tür bir yaklaşım sergilerdiniz?
7. Bu vaka özelinde ve benzer vakalar genelinde nasıl bir tavır sergilerdiniz?
8. Bütüncül bir çözüm adına nasıl bir sosyal hizmet müdahale planı yapardınız?

Örnek Vaka Analizi

Bu bölümde yukarıda verilen sorular üzerinden vaka analizi gerçekleştirilecektir.

1. Sosyal hizmet uzmanlarının öz farkındalığının yüksek olması önemlidir. Her birey gibi bizlerin de yetiştiği çevresel koşullar, sosyal faktörler, inanç sistemi, tarihi süreçler vs. sebeplerle belirli birey, grup ve topluluklara yönelik ön yargılarımız ve ön kabullerimiz olabilir. Asıl olan profesyonel meslek elemanları olarak uygulamamıza bu durumu yansıtılmamamızdır. Şayet uzmanlığımızın yetmeyeceğini düşünüyorsak bu durumda ise müracaatçının yüksek yararını düşünerek müracaatçıyı alanında uzman başka bir meslektaşımıza yönlendirme sorumluluğumuz olduğunu da unutmamalıyız.
2. Sosyal hizmet uzmanı, kültürel açıdan yetkin olmalıdır. Öncelikle bulunduğu ülkede yaşayan topluluklardan başlamak üzere, çalışması muhtemel tüm birey ve grupların hassasiyetleri ile ilgili temel düzeyde de olsa bilgi sahibi olması gerekmektedir. Hakkında az bilgi sahibi olduğumuzu düşündüğümüz bir topluluğa mensup müracaatçı ile çalışmamız gerektiğinde öncelikle bilgi dağarcığımızı güncellememiz gerektiğini bilmek durumundayız.

3. Türkiye’de yaşayan ve azınlık olarak ifade edilen Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani ve Bulgar topluluklarının kendilerine ve genele hizmet veren sosyal hizmet kuruluşları bulunmaktadır ve az sayıda da olsa bu kurumlarda çalışan meslektaşlarımız bulunmaktadır. Dolayısıyla müracaatçının talebi ve yüksek yararı doğrultusunda ilgili sosyal hizmet kuruluşları ile bağlantı kurmanın mesleki rol ve sorumluluklarımızdan olduğunu aklımızda bulundurmalıyız.
4. Bu vaka özelinde müracaatçının bulunduğu yaşam koşullarının, çevrenin ve aile ortamının odak sistemle olan ilişkisi bakımından sistem ve ekosistem, sağlık ve huzurevi hizmetlerinden yararlanması ve haklarının temini bağlamında hak temelli uygulama, müracaatçının sağlık koşullarına ve yeni yaşam ortamına alışması bağlamında güçlendirme yaklaşımı, müracaatçının destek sistemlerinin harekete geçirilmesi bağlamında güçler perspektifi ve ırkçılık, ayrımcılık, baskı ve ötekileştirilmeye karşı baskı karşıtı uygulama, ayrımcılık karşıtı uygulama, ırkçılık karşıtı uygulama, çokkültürcü sosyal hizmet ve azınlıklarla sosyal hizmet kuram, yaklaşım ve bilgi altyapılarından faydalanılması işlevsel olacaktır.
5. Bu vakada sosyal hizmet uzmanının müracaatçının haklarının savunulması ve takibi bağlamında savunuculuk rolü, diğer kuruluşlarla ve meslektaşlarla irtibat ve etkileşim halinde olması hususunda bağlantı kurucu rolü, müracaatçının psiko-sosyal açıdan değerlendirilmesi ve müracaatçıya gerekli bilgilerin sağlanması noktasında danışmanlık rolü, uygulamanın bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmesi hususunda vaka yöneticisi rolü bulunmaktadır.
6. Vakadaki örnekte yer verilen müracaatçı gibi dezavantajlı ve geçici özel önlem kapsamında desteklenmesi gereken bireyler sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli değerlendirmesi gereken müracaatçılardandır. Bu tür müracaatçıların hassasiyetlerinin korunması ve temini sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları kapsamındadır. Etik açıdan, vaka ve empati-sempati dengesini koruyarak müracaatçıların değeri üzerinde özenle durulması gerekmektedir.
7. Bu tür vakalarda sosyal hizmet uzmanının tutum ve yaklaşımı profesyonel bir bakış açısıyla sunulmalıdır. Sıklıkla karşılaşmadığımız müracaatçı grupları hakkında zamanımız var ise ivedilikle bilgi edinmek, yeterli zamanımız yok ise incitici olabileceğini düşündüğümüz herhangi bir eylem ve söylemden uzak durarak müracaatçıya yönelik azami saygıyı göstermeli ve gerekirse süpervizyona başvurarak profesyonel destek sistemlerimizi harekete geçirmeliyiz.

8. Müracaatçının sorunlarının çözümü ve yüksek yararının temini adına 7 aşamalı müdahale planını dördüncü maddede ifade edilen vakaya özel dikkate alınması gereken kuram, uygulama ve bilgi alt yapılarından yararlanarak; öncelikle müracaatçı ile tanışma, müracaatçının durumunu değerlendirme, müracaatçının talepleri ve öncelikleri doğrultusunda bir müdahale planı hazırlama, birlikte hazırlanan planı uygulama, uygulamayı takiben gerçekleştirilen genel değerlendirme, süreci sonlandırma ve takip aşamaları ile bütüncül bir değerlendirme ile sürdürmeliyiz.

Örnek Film: Hotel Ruanda

Film 1990'lı yılların başında Afrika'da bulunan Ruanda'da yaşayan Hutu'lar ve Tutsi'ler arasındaki iç savaşı işlemektedir. Aslında aralarında hiçbir fark olmayan söz konusu iki grubun üyeleri, yıllarca bölgeyi sömüren Belçika'nın ve Fransa'nın politikaları sonucunda suni ayrımlarla birbirinden ayrıştırılmıştır. Belçikalılar ve Fransızlar belli dönemlerde Hutu'ları, belli dönemlerde Tutsi'leri desteklemişlerdir. Aynı bölgede yaşayan insanlar sadece ten rengi (Hutu'ların teni daha koyu, Tutsi'lerin daha açık), kilo-boy, burun yapısı vb. farklılıkları sebebiyle birbirinden farklılaştırılmış ve iki ayrı ırk ortaya çıkarılmıştır. Bu iki ırkın üyeleri zaman içerisinde gözünü kırpmadan birbirini öldürebilen gözü dönmüş hasımlara dönüştürülmüştür.

Ruanda'da süreç boyunca 1 milyona yakın insan can vermiştir. Film, başrolde yer alan Paul Rusesabagina ve ailesinin etrafında örüntülenmektedir. Yaşanan hadiseler Paul ve yakın çevresindeki insanların yaşamı üzerinden tüm Ruanda'da yaşayan insanların ne denli acılar çektiğine dikkat çekmektedir. Paul karakteri, yaşanan tüm ayrımlara rağmen hiçbir zaman kendini düşünmeyen, her zaman kendini Hutu-Tutsi ırk ayrımından uzak konumlandırmış bir birey profili çizmektedir. Kendisi Hutu olduğu halde, Tutsi'lere yardım edebilme erdemini gösterebilmiş ve kaçınılmaz son olan 'vatan hainliği' ile suçlanmayı göze almıştır. Paul, süreç boyunca 1268 insanın hayatını kendi canı pahasına koruyarak onların kurtulmasını sağlamıştır.

Paul süreç boyunca ülkesinde yaşananlara sessiz kalan batılı güçlere yönelik şu sözleri sarf etmiştir: "büyük ülkeler soykırıma seyirci kaldılar; çünkü bizim topraklarımızda altınımız ve elmasımız yoktu. Sadece kahve ve çay üretebiliyorduk.". Filmde dikkat çeken bir diğer nokta ise bölgedeki Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin katliamı durdurmak için hiçbir şey yapmaması, Ruandalıları bırakarak sadece ülkede bulunan çoğunluğu beyaz olan yabancıları alarak ülkeyi terk etmeleridir. Yabancıların

otelden ayrıldığı sahnede, yabancılar dışında hiç kimsenin otobüslere alınmaması buna karşın otobüsün içinden dışarı bakanlar arasında bir yabancılara ait olan bir süs köpeğinin olması dikkat çekicidir. Bir diğer sahnede ise özellikle çatışmanın başladığı süreçte Birleşmiş Milletler askerleri ülkeden ayrılırken, otel müdürü olan Paul'un bir gazeteci ile gerçekleştirdiği şu konuşma dikkat çekicidir:

-Paul: "Bütün bu olanları dünyaya gösterin, Ruanda'daki bu vahşeti ki bize yardım etsinler. Kimse buna tepkisiz kalmaz" der.

-Gazeteci: "Evet tepkisiz kalmayacaklar, akşam yemeklerini yerken ana haber bülteninde izleyecekler bu görüntüleri, sizin için üzülecekler ve daha sonra yemeklerine devam edecekler ve günlerinin nasıl geçtiğini konuşacaklar" der.

Bu sözler Ruanda Soykırımına yönelik Batılı ülkelerin bakış açısını ifade eden önemli bir gönderme niteliğindedir. Bu her iki alıntı da göstermektedir ki, yaşanan katliamlar her ne kadar sürecin içerisinde olmayan insanları kısa bir süre etkilese de, kendi iç gruplarına yönelik olmadıkça ve kendi yaşamlarını tehdit etmedikçe insanları çok da fazla harekete geçirmemektedir.

Örnek Film Analizi

Filmde sosyal hizmet bağlamında değerlendirilebilecek pek çok yön bulunmaktadır. İlk olarak farklı grup üyelerinin birbirine karşı ne denli tehlikeli eylemlere geçebileceği, olabildiğince etkileyici boyutları ile dikkat çekmektedir. Dillenger ve Raymond (2016: 24)'in ifade ettiği gibi groupshift (grup değişimi: grup içerisinde daha yıkıcı hale gelme) kavramının adeta uygulamaya dökülmüş haliyle, grup üyelerinin grup sürecinin ilerleyen aşamalarında çok daha yıkıcı hale gelebildiği rahatlıkla görülebilmektedir. Friedkin (1999: 856)'e göre, bu tür farklılaştırılmalar, kaynakların da giderek azalması ile birlikte grup içinde değişmelere sebebiyet vermekte ve tarafları kutuplaşarak daha yıkıcı hale getirebilmektedir.

Filmde, Muzafer Sherif (2010)'in realistik çatışma kuramına yönelik pek çok örneği bulmak mümkündür. Örneğin, ayrıştırılan grupların ilk olarak karşıt grubu tehdit olarak algılaması, buradan hareketle başlangıçta sembolik tehditlerin oluşturulması daha sonra ise tehditlerin cana kast edebilecek boyutta realistik tehditlere dönüşmesi söz konusudur. Örneğin, filmde ırkları birbirinden ayırt edecek metaforik kavramlar kullanılmaktadır. Hutu'ların, Tutsi'ler için sürekli hamamböceği benzetmesinde bulunması, radyodan yapılan yayınlarla insanların gruplar halinde harekete geçirilmesi ve sürecin sonucunda palalarla yapılan katliamlar göze çarpmaktadır.

Filmde yapay şekilde oluşturulan ırklar arası nefretin boyutları ve ayrımcılığın kolektif boyutta nerelere varabileceğini dramatik boyutlarıyla görmek mümkündür. Filmde Hutu'lar ve Tutsi'ler arasında karışmış aileler, komşular, akrabalar olduğu halde sadece karşıt gruplardan oldukları için insanların yıkıcı boyuta varabilen radikalleşmelerini görmek oldukça sarsıcıdır.

Filmde sözde karşıt ırk üyelerinin sadece Hutu ya da Tutsi olmalarından dolayı bireysel olarak tehdit altında olduğu görülmektedir. Ayrıca kolektif narsisizme varacak boyutta gerçekçi olmayan inançların olması ve bunun sonucunda ait olunan grubun imajına yönelik bir tehdit hissedildiğinde dış gruba yönelik olumsuz tutumların boyutlarını görmek de mümkündür.

Filmin genelinde işlenen ve vurgulanan nokta ırkçılığın etkisi altındaki grup karşıtlığının ne tür yıkıcı sonuçlara ulaşabileceğinin görülmesidir. Suni şekilde oluşturulmuş karşıt ırka yönelik şiddetin çocuk-yetişkin ayırt etmeksizin binlerce insanı sırf diğer gruptan olmalarından dolayı acımasızca katletmesi boyutuna varabileceğini görmek sarsıcıdır. Sonuç olarak 'Hotel Ruanda' filmi etkileyici sahneleriyle, ırkçılığın ve ayrımcılığın kolektif boyutlarda ne denli tehlikeli sonuçlara varabileceğini görmeyi mümkün kılmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanları ırkların olmadığı bir dünyada ırkçılığın tüm yıkıcılığıyla var olduğunun farkında olması gerekmektedir. Teoriden pratiğe baskı altındaki tüm müracaatçılar gibi ırkçılık mağduru müracaatçılar da çalışma öznelimizi oluşturmaktadır. Bu noktada filmin sosyal hizmet uzmanları tarafından 'sosyal hizmet, ırkçılık ve insanın değeri' teması ön plana alınarak izlenmesi önerilmektedir.

Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler

Yukarıda yer verilen bilgilerden hareketle, sosyal hizmet ilk uygulamalarından bugüne ırkları ve ırk ayrımcılığını reddeden bir bakış açısına sahiptir. Irkların kurgusal olarak ortaya çıktığının yani ırkların var olmadığının, buna karşın ırkçılığın var olduğunun bilincindedir. Sosyal hizmet her ne kadar ırka dayalı ayrımı reddetse de gerçekleştirilen sosyal hizmet çalışmalarında farklılığa, etnik çeşitliliğe ve kültürel yetkinliğe yönelik kapsayıcı bir çerçeve çizilmesi ihtiyacı bulunmaktadır (Uzunaslan ve Gökçearsan Çifci, 2019: 228). Söz konusu farklılık ve çeşitliliğin korunması, desteklenmesi ve sürdürülmesi sosyal hizmetin savunuculuk faaliyetlerinin doğal bir çıktısı niteliğindedir. Buna karşın bu tür çalışmaların ihmal edildiğini hatta bu ihmalin bir gelenek haline geldiğini söylemek zor olmayacaktır (Thompson, 2014: 200;

Thompson 2016: 117). Gerek dünyanın dört bir yanında gerekse de Türkiye’de (Ünlü, 2014: 75), ırkçılık değişen boyutlarda etkisini sürdürmektedir. Bu anlamda sosyal hizmet araştırmalarının ilgili alana yönelmesi bir ihtiyaç olmaktan öte zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü ırkçılık mağduru olan birey, grup ve toplulukların ırkçılığa maruz kalmalarına sebep olan farklılıklarının sürdürülmesinin teminatı ancak yaşanan ülkedeki politikaların kapsayıcılığı ile söz konusu olabilir. Bu anlamda sosyal hizmet, ırkçılık mağduru insanlar ile yönetsel erk arasındaki bağı kurulması anlamında rol ve sorumluluklara sahiptir. Bu hak savunuculuğu bahsi geçen bireylerin korunmasından öte farklılıklarının ve ‘ötekileştirilen’ grupların varoluşlarının yüksek sesle dile getirilmesi ile olur. Bahsi geçen farklılıkların örtülmesi yerine dillendirilmesi, var oluşun kanıksanması açısından oldukça önemli görülmektedir. Bu savunuculuk süreci temel eğitim sürecinden sistemsal dönüşüme geniş bir yelpazede, uzun soluklu bir çalışma sürecine ihtiyaç duymaktadır.

İrkçilik karşıtı sosyal hizmetin birey, grup ve topluluklara yönelik sürdürülen çalışmalarının yanında uygulamadaki hedeflerinin önemli bir ayağını ise toplum çalışmalarının oluşturduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda toplumu oluşturan farklı topluluklara ait üyelerin birbiriyle olan yakın ilişkisi, tanımamadan kaynaklanan önyargıların ortadan kaldırılması anlamında önemli bir etkiye sahiptir (Çuhadar Gürkaynak, 2012: 255). İrkçilik karşıtı toplum çalışmaları günlük dilde kullanılan baskıcı ve ayrımcı dilden, sosyal yapıdaki ırkçılığa fırsat tanıyan uygulamalara değin geniş çerçevede çalışmalar yürüten bir makro uygulama alanıdır. Bu uygulama boyutu toplumsal düzlemde çalışmalar gerçekleştirerek eş zamanlı olarak bireysel yaşamları etkilemeyi de amaç edinen bütüncül bir yapı ortaya koyar (Arshad, 1996: 155; Dominelli, 2017: 206). İrkçılığa maruz kalma riski olan azınlık topluluklarına mensup bireylerin başat toplumla ilişki kurması toplumsallaşmanın başladığı ilk dönemlerden itibaren gerçekleşir. Ancak başat toplum üyelerinin azınlık topluluklarına mensup bireylerle ilişki kurması diğeri kadar olası değildir (Tek, 2018: 202). Bu anlamda tanımamanın ortaya çıkarabileceği ayrımcılık, ötekileştirme ve kalıp yargıların ortadan kaldırılmasının en önemli yolu ‘pozitif temas’ olarak görülmektedir. Çayır (2012: 10) çalışmasında temasın başat toplulukların gücü elinde bulundurması ile yarattığı kalıpları ortadan kaldıran bir yönü olduğunu belirtmekte, son yıllarda yaşanan toplumsal dönüşümle birlikte Türkiye’de ‘bir araya gelmez’ denilen pek çok grubun temas etmeye başladığını ve durumun da ayrımcılığın önüne geçmek adına oldukça önemli bir fırsat olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Aronson ve diğ., (2012: 803) ise temasın her durumda önyargı ve ayrımcılığı azaltmadığını, bunun için

bazı koşullara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu koşullar: karşılıklı bağımlılık, ortak amaç, eşit statü, kişilerarası içten bir temas, birden çok üyeyle temas ve eşitlikle ilgili sosyal norm ihtiyacıdır. Bu noktada toplumu oluşturan tarafların birbiri ile pozitif bir temasla ilişkiselliğinin sağlanması, ortak bir amaç için buluşturulması ve söz konusu süreçlerde benzer statülerde olmaları önem arz etmektedir. Böyle bir ortamın sağlanmasında sosyal hizmetin alan uygulamalarında öncül olabileceği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının ırkçılık karşıtı ve kültürel açıdan yetkin bir eğitim sürecinden geçmesi oldukça önemlidir. Lisans sürecinde alınan eğitimde sosyal hizmetin ırkçılık karşıtı yapısının özellikle vurgulanması gerekmektedir. Öğrencilere sahip olabilecekleri potansiyel ırkçılığın keşfi için destek verilmesi ve eleştirel bakış açısının kazandırılması hedeflenmelidir (Hoyt Jr, 2012: 232-234). Eğitim sürecinde yaşanan ülkede yer alan farklı etnik ve kültürel toplulukların yaşamları, özellikleri ve hassasiyetleri derinlemesine tartışılmalıdır. Böylelikle eğitim sürecinde çeşitlilik vurgusu ile kültürel yetkinliğini geliştirmiş olan sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaşılabileceği 'öteki' müracaatçı gruplarına yönelik bilgi ve öngörü sahibi olması sağlanacaktır.

Sonuç olarak, günümüzde ırkçılığın modern dünya sisteminin fikri anlamda dayanaklarından birini oluşturduğu, bu yolla da toplumsal açıdan mağdur olan grupların haklarını savunmalarının güçleştiği ifade edilmektedir (Güldalı, 2017: 233). Bu anlamda sosyal hizmetin gerek bilimsel gerekse de mesleki misyonu ile kısa vadede ırkçılık mağdurlarının haklarının temini ve savunulması konularında, uzun vadede ise koruyucu- önleyici çalışmaları ile toplumsal düzeyde ırkçılığın tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan çalışmalar gerçekleştirmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar H, İçağasıoğlu Çoban A, Polat G. (2017). Sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlara ilişkin bir araştırma. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2012). Social psychology Pearson Higher Ed. Balibar, E., Wallerstein, I. M., & Wallerstein, S. R. I. (1991). *Race, nation, class: Ambiguous identities*. Verso.
- Arshad, R. (1996). Anti-racist community work—a radical approach. *Radical Community Work*, 150-169.
- Banton, M. (1969). What do we mean by racism. *New Society*, 13(341), 551-554.

- Brockmann, M., Butt, J., and Fisher, M. (2001). The experience of racism: black staff in social services. *Research, Policy and Planning*, 19(2).
- Bulmer, M. and Solomos, J. (1999). *Racism*. Oxford: Oxford University Press.
- Butler, A., Elliott, T. and Stopard, N. (2003). Living up to the standards we set: a critical account of the development of anti-racist standards. *Social Work Education*, 22(3).
- Büyükbay, C. (2016). Barış karşıtı ideolojiler: ırkçılık ve köktendincilik. Toplumcu düşünce enstitüsü değerlendirme notu 16(02).
- Center for Health Workforce Studies and National Association of Social Workers (2006). *Licensed social workers in the U.S. 2004, Vol. 2* (Supplement). Washington, DC: Author. Retrieved from https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=mV_QzN0aDzc%3D&portalid=0
- Chou, C. C. (2008). Critique on the notion of model minority: an alternative racism to Asian American?. *Asian Ethnicity*, 9(3), 219-229.
- Çayır, K. (2012). Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık. K.Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* (5-17). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Çuhadar Gürkaynak, E. (2012). Toplumsal temas: önyargı ve ayrımcılığı önlemek için bir sosyal değişim aracı olarak kullanılabilir mi? K.Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* (255-266). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- De Montigny, G. A. (2013). The essentialism of whiteness: Abandoning empirical engagement. *Journal of Social Work*, 13(6), 633-651.
- Desai, S. and Gooden, M. (1995). Anti-racist social work: a case example of work with and African Caribbean family. *Child Abuse Review*. (4).
- Dillenberger, D., and Raymond, C. (2016). *Group-Shift and the Consensus Effect, Second Version* (No. 16-015). Penn Institute for Economic Research, Department of Economics, University of Pennsylvania.
- Dominelli, L. (2017). *Anti-racist social work*. Macmillan International Higher Education.
- Eliassi, B. (2017). Conceptions of immigrant integration and racism among social workers in sweden. *Journal of progressive human services*, 28(1), 6-35.
- Friedkin, N. E. (1999). Choice shift and group polarization. *American Sociological Review*, 856-875.
- Friedman, I. R. (1995). The other victims of the Nazis. *Social Education*, 59(6), 339-410.
- George-Bettisworth, R. (2017). The quest for inclusive cultural competence in social work education. (Doctoral dissertation, St. Catherine University).
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji, ırk, etniklik, göç*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Graham, M. (2000). Honouring social work principles- exploring the connections between anti-racist social work and African-centered worldviews. *Social Work Education Journal*. 19(5).
- Grosfoguel, R. (2013). The structure of knowledge in westernized universities: Epistemic racism/sexism and the four genocides/epistemicides of the long 16th century. *Human Architecture: Journal of the sociology of self-knowledge*, 11(1), 8.
- Grosfoguel, R., Oso, L., and Christou, A. (2015). 'Racism', intersectionality and migration studies: framing some theoretical reflections. *Identities*, 22(6), 635-652.

- Grosfoguel, R. (2016). What is racism?. *Journal of World-Systems Research*, 22(1), 9-15.
- Güldalı, O. (2017). Baskı karşıtı sosyal hizmet: modern dünya-sistemi açısından eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 229-245.
- Güvenç, B. (2016). İnsan ve kültür. Boyut Yayın Grubu: İstanbul.
- Hoyt Jr, C. (2012). The pedagogy of the meaning of racism: Reconciling a discordant discourse. *Social work*, 57(3), 225-234.
- Hughes, D. (2012). Blackness in Gobineau and Behn: Oroonoko and Racial Pseudo-Science. *Women's writing*, 19(2).
- Keating, F. (2000). Anti racist perspectives: what are the gains for social work? *Social Work Education Journal*. 19(1).
- Kongar, E. (2007). Sosyal çalışmaya giriş. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: G-2'den Tıpkıbasım Sabev Yayınları: Ankara.
- Laird, S. E. (2008). Anti-oppressive social work. Sage Publications: London.
- Lopez, I. F. H. (2000). *The social construction of race* (pp. 964-974). na.
- Loya, M. (2011). Color-blind racial attitudes in white social workers: A cross-sectional study. *Smith College Studies in Social Work*, 81(2-3), 201-217.
- Marks, J. (2008). *Race: past, present, and future*. In B. A. Koenig, S. S. Lee & S. S. Richardson (eds.), *Revisiting race in a genomic age* (pp. 21-38). New Jersey: Rutgers University Press.
- McPherson, J. (2015). *Human rights practice in social work: A rights-based framework & two new measures* (Doctoral dissertation, The Florida State University).
- Özbek, S. (2012). Irkçılık. Notos Kitap: İstanbul.
- Özgür, Ö. (2014). Çokkültürcü sosyal çalışma. Sabev Yayınları: Ankara.
- Rattansi, A. (1994). Western racisms, ethnicities and identities. In, A. Rattansi and S. Westwood (eds.) *Racism, Modernity and Identity on the Western Front*. Cambridge. *Polity*.
- Rubiés, J. P. (2013). Race, climate and civilization in the works of François Bernier. *Purusārtha*, (31), 53-78.
- Sayın, E. ve Candan, H. (2016). Küresel ırkçılığın yükselişi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4, 35-46.
- Sherif, M. (2010). *The robbers cave experiment: Intergroup conflict and cooperation*. [Orig. pub. as *Intergroup conflict and group relations*]. Wesleyan University Press.
- Somersan, S. (2009). Irkların olmadığı bir dünyada ırkçılık. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları, Birimi Yayınları: İstanbul*.
- Stuurman, S. (2000). François Bernier and the invention of racial classification. In *History Workshop Journal*. 50(1), 1-21. Oxford University Press.
- Tek, S. (2018). Azınlıklarla sosyal hizmet: Türkiye'de yaşayan azınlıkların toplumsallaşma deneyimleri ve sosyal politika gereksinimleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Thompson, N. (2006). *Anti-discriminatory practice*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Thompson, N. (2014). *Anti-discriminatory practice* (4th ed.). Palgrave Macmillan: London.

- Thompson, N. (2016). *Anti-discriminatory practice: equality, diversity and social justice*. Macmillan International Higher Education.
- Traoré, M. (2010). *One story of academia: race lines and the rhetoric of distinction through the académie française* (Vol. 176). Peter Lang.
- Uzunaslın, Ő. ve Gökçearsılın Çifçi, E. (2019). Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel yetkinliği geliştirmenin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 213-230.
- Ünlü, B. (2014). Türklük sözleşmesi'nin imzalanışı (1915-1925). *Mülkiye Dergisi*, 38(3), 47-82.
- Wainwright, J. (2009). Racism, anti-racist practice and social work: articulating the teaching and learning experiences of black social workers. *Race Ethnicity and Education*, 12 (4), 495-512.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
 - Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
 - Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
 - Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
 - Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Yazım ve Sunum Kuralları
- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
 - Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
 - Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
 - Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
 - Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa unvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
 - Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
 - Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.
 - Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
 - Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
 - Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22) • İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *SurvivingSexualViolence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agendaforpractitionerresearch", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *PractitionerSocialWorkResearch in Action*, London, WhitingandBirch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "ChildrenandLiterature", *British Journal of SocialWork*, 26 (1) 17-36. İki Yazarlı Makale
- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Childrenand Internet", *British Journal of SocialWork*, 28 (1) 13-35. Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale
- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "SocialWorkandMentalHealth", *SocialWork*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK

General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither colour nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36. An

Article by Two Authors

Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35. An

Article by Three or More Authors

Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information
on reference management at

<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>